

www.nanafghan.com

قصص الانبياء

په كندهارني پښتو

للمصطفى صلى الله عليه وسلم

۷۰۱-۷۷۶ = مجریته

Ketabton.com

مکتبہ رحمانیہ

گانشی روڈ کوئٹہ

قصص الانبياء

للامام الحافظ ابن كثير دمشقي

نَحْنُ نَقْصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ (بِسْمِ ۳)

قصص الانبياء

للامام المحافظ عماد الدين ابي الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقي

المولود سنة ٧٠١ ، المتوفى سنة ٧٧٤ هجرية

تبارّه:

مولانا محمد احمد الحقاني الافغاني

ناشر:

مكتبه رحمانيه ، كاسي روڊ ، كوئٽه

03337806049 : ☎

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ٲول حقوق
مفوفظري

© All Rights Reserved

لومړۍ چاپ

۱۴۲۸ ذى القعدة \ نومبر 2007

Maktabah Rahmaniya

Publishing Organization

مكتبة رحمانية

خبروونكى اداره

Kasi Road, Quetta, Pakistan . Mob: 03337806049 : مگرخنده تلفون شميره
AL-ILM Computers, Quetta,. Mob: 03218016371 : مگرخنده تلفون شميره

دقصص الانبياء دمضامينو فهرست

۹	دمصنف ﷺ حالاتو ته لنڊه کتنه.....
۱۰	ذکر دهغو آيتونو چي وارد سویدی په باره کی دآدم ﷺ.....
۲۸	ذکر دمکالمې دحضرت آدم ﷺ او حضرت موسیٰ ﷺ.....
۲۹	ذکر دهغه احاديثو چي وارد دی په باره دپيدایش دآدم ﷺ کی.....
۳۸	قصه دزمانو دآدم ﷺ یعنی دهايیل او قايیل.....
۴۵	وفات دآدم ﷺ او وصیت دده خپل زوی شيث ﷺ ته.....
۴۸	ادريس ﷺ.....
۵۰	قصه دنوح ﷺ.....
۷۸	ذکر ديو څو خبرو په باره کی دنوح ﷺ.....
۷۸	روژه دنوح ﷺ.....
۷۹	حج دنوح ﷺ.....
۷۹	وصیت دنوح ﷺ خپل زوی ته.....
۸۱	قصه دهود ﷺ.....
۹۳	قصه دصالح ﷺ چي نبی دبنی ثمود دی.....
۱۰۴	بيان دتيريدلو دنبی ﷺ پر وادی الحجر باندي پرمحکی دثمود په کال دتبوك.....
۱۰۶	قصه دابراهيم الخليل ﷺ.....
۱۱۹	مناظره دابراهيم ﷺ دباچا سره دوقت.....
	هجرت دابراهيم ﷺ شام ته او داخليدل دده دمصر کورونو ته او اوسيدل دده په
۱۲۱	محکمه دبیت المقدس کی.....
۱۲۷	پيدایش داسماعيل ﷺ دبی بی هاجرې څخه.....
	بيان دهجرت دابراهيم ﷺ او اسماعيل ﷺ او بی بی هاجرې مکی ته او
۱۲۹	جوړول دخانه کعبی.....
۱۳۴	امتحان دحلالیدو داسماعيل ﷺ.....
۱۳۹	پيدایش داسحاق ﷺ.....
۱۴۲	بيان دجوړولو دخانه کعبی.....
۱۴۷	ثناء دالله ﷻ او درسول الله ﷺ پر ابراهيم ﷺ باندي.....
۱۵۷	محل دده په جنت کی.....
۱۵۸	اوصاف دابراهيم ﷺ.....

۱۵۹	وفات دابراهيم <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> او هغه اقوال چي دده د عمر په باره كې ويل سويدي
۱۶۱	اولاد دابراهيم <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۶۱	قصه د لوط <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۷۳	قصه دمدين قوم دشعيب <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۸۴	نسل دابراهيم <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۸۵	قصه داسماعيل <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۸۷	اسحاق <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۹۱	ذکر دهغه څه چي واقع سويدي په ژوند داسرائيل كې دعجيبو كارونو څخه
۲۲۲	قصه دايوب <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۲۲۸	بيان دقصي ذذي الكفل <small>عليه السلام</small>
۲۳۱	بيان دهغو امتونو چي په عام طور سره هلاك سويدي
۲۳۱	اصحاب الرس
۲۳۴	قصه دقوم ديس
۲۳۷	قصه ديونس <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۲۴۳	فضيلت ديونس <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۲۴۳	قصه دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۲۷۷	هلاکت دفرعون او دهغه دلنځر
۲۸۴	بيان په باره دبنی اسرائیلو کی وروسته تر هلاکت دفرعون
۲۹۱	بيان دهغو واقعاتو چي دتیه په مقام كې واقع سوي وه
۲۹۵	غونښتنه دليدلو دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> الله <small>جل جلاله</small> لره
۲۹۸	قصه ددوي دعبادت كلكيگی لره په ناموجودوالي كې دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۳۰۹	قصه دغوا دبنی اسرائیلو
۳۱۱	قصه دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> او خضر <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۳۱۸	حديث الفتون
۳۳۰	جوړول دقبة الزمان
۳۳۲	قصه دقارون دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> سره
۳۳۷	بيان دفضيلت دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> او دهغه دوفات
۳۴۲	حج دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۳۴۳	بيان دوفات دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۳۴۶	نبوت ديوشع بن نون <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>

۳۵۳	قصه دخضر او الياس عَلَيْهِمَا السَّلَامُ
۳۶۷	بيان دالياس عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۶۹	بيان ديوي ډلي دپيغمبرانو په بنی اسرائيلو کی وروسته تر موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۷۰	بيان دحزقل عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۷۱	اليسع عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۷۳	قصه دشمويل عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۷۷	قصه دداؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۸۴	وفات دداؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۸۶	قصه دسلیمان عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۹۷	بيان دوفات دسلیمان عَلَيْهِ السَّلَامُ او موده دده دباچهي
۳۹۸	بيان ديوي ډلي دنبيانو چي وختونه او زمانه يې صحيح معلومه نه ده
۴۰۰	ورانيدل دبيت المقدس
۴۰۷	بيان ددانيال عَلَيْهِ السَّلَامُ
	جوړول دبيت المقدس وروسته تر خرابيدلو او راجمع كيدل دسردارانو دبنی
۴۱۰	اسرائيلو وروسته تر جلا كيدلو
۴۱۱	قصه دعزير عَلَيْهِ السَّلَامُ
۴۱۵	قصه دزكريا او د يحيى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ
۴۲۱	سبب دقتل د يحيى عَلَيْهِ السَّلَامُ
۴۲۳	قصه دعيسى بن مريم روح الله
۴۲۸	ولادت دعيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ
۴۳۷	بيان ددي خبري چي الله تعالی داو لاد نه منزه دی
۴۴۳	حای دپيدایش دعيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ او دهغه دتربيت په کوچنيوالي کی
۴۴۶	بيان دنازلیدلو دخلورو کتابونو دآسمان څخه او دهغو وختونه
۴۵۴	بيان ددسترخوان
۴۶۱	بيان دپورته کولو دعيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ آسمان ته
۴۶۲	بيان دصفت دعيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ او دهغه فضائل
۴۷۳	بيان دجوړولو دبيت اللحم اودقمامه
۴۷۳	بيان دخاتم الانبياء حضرت محمد ﷺ
۴۷۴	عظمت دنبی ﷺ
۴۷۵	بيان دحسن دحضرت محمد ﷺ او دهغه ﷺ حلیه مبارکه

۴۷۷	پيدائش دني اكرم ﷺ
۴۷۷	دني ﷺ دپيدائش ورخ
۴۷۷	بيان دورخي دپيدائش دني ﷺ
۴۸۱	دني ﷺ تي رودل
۴۸۲	بيان دبركاتو دني ﷺ
۴۸۳	بيان دژر ژر غتيدو دني ﷺ
۴۸۵	بيان دوفات دمور دني ﷺ
۴۸۲	بيان دنكاح دني ﷺ دخديجة الكبرى سره
۴۸۷	تجارت دني ﷺ او سفر دني ﷺ شام ته
۴۸۷	اولاد دني ﷺ
۴۸۸	نوي تعمير دخانه كعبي
۴۸۹	نبي ﷺ ته دنبوت زيري وركول كيدل
۴۹۰	پر بعثت دني ﷺ باندي ديهوديانو عقیده
۴۹۱	دني ﷺ دنبوت ابتداء
۴۹۱	ابتداء دوحى
۴۹۲	نزول دقرآن كريم
۴۹۳	هغه كسان كومو چي اول اسلام قبول كړيدي
۴۹۳	داسلام بنكاره اعلان
۴۹۴	هجرة دحبشى
۴۹۵	هجرة دمديني
۴۹۲	دني ﷺ مديني منوري ته راتلل
۴۹۲	غزوه بدر
۴۹۷	بيان دحجة الوداع
۴۹۸	دحضرت عائشه رضی اللہ عنہا مناسك حج

دمصنف صاحب رحمة الله عليه وژوند ته لنډه کتنه!

ددې کتاب مصنف داسلامي نړۍ يو ستر عالم، فقيه، مفسر، محدث، او مؤرخ دی. دده اصلي نوم اسماعيل، لقب يې عماد الدين، کنيت يې ابو الفداء، او دپلار نوم يې عمر، دنیکه نوم يې کثير دی، او دی پخپله دابن کثير په نامه سره ډير شهرت لري. دجنډل په علاقه کې په کال ۷۰۱ هجري کې زيږيدلی دی، پلار يې دده ترپيدايښ دوه کاله وروسته په کال ۷۰۳ هجري کې وفات سو.

علامه عماد الدين ليکلی دی (۱) چې تردې څلور کاله وروسته چې کله يې عمر شپږ کاله وو دخپل ورور سره دمشق ته ولاړی او هم هلته يې دعلم طلب شروع کي، په دمشق کې يې دابن الشحنة الحنفي، ابن الزراد، اسحاق الآمدي، ابن عساكر، حافظ مزي، ابن الرضي او يو شمير نورو نامورو علماوو څخه دحديثو سماع وکړه.

نومړی دحافظ مزي سره ډير وخت تير کي او دهغه ټول تصنيفات يې ورڅخه واوريدل او هم يې خپل استاذ ورته خپل لوره په نکاح ورکړه. (۲)

حافظ ابن حجر عسقلانی^۳ ليکلی (۳) دی: نوموړی په احاديثو باندی مشغوله سو، تردې چې دا احاديثو په متن او رجالو کې يې پوره مهارت پيدا کي، او بيا يې يو تفسير وليکي چې په تفسير ابن کثير باندی مشهوره دی، او په احکامو کې يې يو ډير غټ کتاب شروع کي خو هغه يې پوره نکړای سو، او په تاريخ کې يې يو غټ کتاب وليکي چې په البداية والنهاية سره مشهوره دی، او دنوموړی تصنيفات دده په خپل ژوند کې واطرافو ته دعالم خپاره سوی وه.

هغه خپل ټول ژوند په درس، تدريس، تصنيف او مطالعې سره تير کي ترڅو په کال ۷۷۴ هجري کې په دمشق کې وفات سو اودخپل شيخ اواستاذ ابن تيمية وڅنگ ته د (الصوفية) په قبرستان کې خاوروته وسپارل سو.

دنوموړی دمشهور تصنيفاتو څخه تفسير ابن کثير، البداية والنهاية، الفصول في السيرة، مختصر علوم الحديث دابن الصلاح او نور دی. رحمه الله تعالى رحمة واسعة وتغمده بغفرانه

را ټولونکي: محمد احمد الحقاني الافغاني^۴

(۱). وگوره: شذرات الذهب في اخبار من ذهب ج ۳ جزء ۲ ص ۲۳۱.

(۲). مخکي ذکر سوی کتاب او صفحه.

(۳). وگوره: الدرر الكامنة في اعيان المئة الثامنة، ترجمة: اسماعيل بن کثير.

ذکر دهنو آیتونو چی وارد سویدی په باره دآدم عَلَيْنَا السَّلَامُ کی:

الله ﷺ په آیت کی فرمایلی دی: مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى (طه ۵۵)
 اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۶) وَالْجَانَّ
 خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (۲۷) وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ
 مَسْنُونٍ (۲۸) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۲۹) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
 أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ
 السَّاجِدِينَ (۳۲) قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۳۳) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا
 فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۳۴) وَإِنْ عَلَيْكَ اللَّعْنَةُ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۳۵) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ (۳۶) قَالَ
 فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (۳۷) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (۳۸) قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ
 وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (۳۹) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (۴۰) قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (۴۱) إِنَّ
 عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (۴۲) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (۴۳) لَهَا
 سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (۴۴) (الحجر ۲۴، ۴۴).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ
 فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا (الكهف ۵۰)
 اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ (۶۷) أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ (۶۸) مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ
 بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ (۶۹) إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ (۷۰) إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي
 خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ (۷۱) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۷۲) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ
 كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۷۳) إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (۷۴) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا
 خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (۷۵) قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (۷۶)
 قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۷۷) وَإِنْ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۷۸) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ
 يُبْعَثُونَ (۷۹) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (۸۰) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (۸۱) قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ
 أَجْمَعِينَ (۸۲) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (۸۳) قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ (۸۴) لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ
 تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ (۸۵) قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (۸۶) إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ
 لِلْعَالَمِينَ (۸۷) وَلِتَعْلَمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ (۸۸) (ص، ۴۷، ۸۸).

کمه قصه چي په دي آياتونو کي ذکرده دا دمختلفو ځايونو دقرآن کریم څخه راټوله سوي ده، اوپه دي کي موږ بحث کړي دي په تفسیرونو (۱) کي اودلته موږ مضمون ذکر کوو دهریو آیت چي داايت په څه باندي دلالت کوي او ذکر دهغو احادیثو هم کوو چي دنبی ﷺ څخه نقل دي اوددي ځای سره تعلق لري پس الله ﷻ خبر ورکي په خپل خطاب سره ملائکو ته په دي قول خپل سره: **إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً (البقرة ۳۰)** خبريې ورکي په دي قول سره دخپلي ارادي څخه چي پيدا کول دآدم ﷺ دي اودهغه دکورني اوبيا دوي خليفه گرزول دي په مزکه کي ددي بيان هم الله ﷻ وکي: **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَفَ الْأَرْضِ (الانعام ۱۴۵)**، اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي **وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ (النمل، ۴۲)** نوخبريې کي په طريقه دتنويه يعني په نيت کولو سره په پيدائش دآدم ﷺ او دهغه دکورني، په داسي طريقي سره خبر ورکول سو چي ديوغت کار دکيدو څخه مخکي خبر ورکول کيږي، نو پوښتنه وکړه ملائکو په طريقه دسوال دپاره دکشف کولو اومعلومولو دحکمت، نه په طريقه دااعتراض سره اونه ددي وجي څخه چي ددوي دبنی آدم سره څه حسد وو لکه څه رکم چي توهم کړي دي بعضو مفسرينو، هغو مفسرينو ويلى: **أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ (البقرة ۳۰)** قتاده ويلى دي په تفسیر ددي آيت کي: داخبره معلومه سویده ددي څخه چي دآدم څخه مخکي په محکه کي پريان وه اوملائکو دهغو دکارونو څخه استدلال وکي چي هغوي به په محکه کي قسم قسم فسادونه کول. اوعبداللہ بن عمر[ؓ] ويلى دي چي دآدم څخه په زرگونو کال مخکي پريان ديو بل ويني تويي کړي وي نوالله په دوي پسي يوه ډله دملائکو وليږله نو دوي يې وشړل دسمندرونو غاړو ته.

وَنَحْنُ نُسَيِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ (البقره ۳۰) يعني ملائکو الله ﷻ ته وفرمايل چي اي الله ﷻ که چيري داڅلگ ته پيدا کوي ددي دپاره چي ستا عبادت وکي نوموږ ستاسي عبادت کوو شپه اوورځ (يعني هروخت اوپه موږ کي ستا نافرمانی هېڅ يونه کوي).

قَالَ إِنِّي أَنْعَمْتُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (البقره ۳۰) يعني هغه مشورت چي راجح دي تاسي په هغه باندي نه پوهيږي، يعني ددي بنی آدمو څخه به انبياء اوصالحين اوصديقين اوشهداء پيدا کيږي. بيا الله ﷻ بيان کي ملائکو ته شرافت دآدم ﷺ پر دوي باندي نو ويې فرمايل: **وَعَلَّمَ آدَمَ**

(۱). پوه سه! چي دمصنف^۲ دا عادت دي، هم په دي کتاب قصص الانبياء او هم په البداية والنهاية (تاريخ) او نورو کتابو کي دده، چي کم ځای دي پر يوه ايت باندي بحث کوي نو هلته داسي وايي: موږ پردې آيت باندي په تفسیر کي بحث کړيدي، او مراد يې ددي تفسیر څخه هغه تفسیر دي کم چي ده تصنيف کړيدي او نن سبا په عمومي ډول سره هرځای پيدا کيږي چي په تفسیر ابن کثير مشهوره دي. محسن (محرر) (عفاني^۳)

الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا (البقره ۳۱) ابن عباس[ؓ] وايي چي: دنومونو څخه مرادهغه نومونه دي چي په کم باندی انسانان پیژندنه کوی لکه (انسان، آس، خر، غر، اوبن، اوداسی نور)، اومجاهد ویلی دی: الله^ﷻ ورته بنوولی دی نوم ددیگ، او بنوولی یې دی ورته نومونه د حیوانانو او نومونه د مارغانو اودداسی نورو شیانو اوهم دارنگه قول کړی دی سعید ابن جبیر اوقتاده. اوربیع ویلی دی: بنوولی یې دی ورته نومونه دملائکو اوعبد الرحمان ویلی دی چي: ده ته یې بنوولی دی نومونه دکورنی خپل اوصحیح قول دادی چي: بنوولی یې دی ده ته نومونه دذواتو اوکارونو.

بخاری اومسلم دلته ذکر کړی دی روایت دهشام اوسعید چي دا دواړه نقل کوی دقتاده څخه چي هغه نقل کوی دانس ابن مالک څخه چي رسول الله^ﷺ فرمایلی دی چي مفهوم یې داسی دی: دقیامت په ورځ به الله^ﷻ مومنان راټول کی نودوی به وویي چي زمورډ دی یو څوک سفارش اوشفاعت وکی چي الله^ﷻ مورډ ددی تکلیف څخه په راحت کی کړی نوآدم^ﷺ ته به دوی راسی. (تر آخره پوری حدیث)

(داپیر اوږد حدیث دی چي داځای یې د ذکر کولو دپاره مناسب نه دی).
حسن بصری ویلی دی: کله چي اراده وکړه الله^ﷻ دپیدائش دآدم^ﷺ نو وویل ملائکو: نه وو رب زمورډ چي پیدا کوی به یې یومخلوق مگر مورډ به ترینه خبر وو، نو مبتلا سوه په دی سره (یعنی په دوی باندی په دی طریقی سره امتحان وسو)، همداسی قول دی دالله^ﷻ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) او نورو ویلی دی چي داسی نه ده لکه څه رکم چي مورډ ذکر کړه او نوری توجیهاتی یې ورلره ذکر کړی دی. دا اقوال مورډ ذکر کړی دی په تفسیرونو کی نو دزیادت دپاره هلته رجوع وکی. بیاملائکو الله^ﷻ لره پاکی بیان کړه په دی قول سره قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۳۲) یعنی پاکی ده تالره نسته زمورډ دپاره علم مگر هغه چي تا مورډ ته رابنوولی دی اودا دقول دالله^ﷻ: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (۳۴) داپیر لوی اکرام دی دطرفه دالله پر آدم^ﷺ باندی کله چي یې جوړکی په خپل قدرت سره اوروچ یې پکښی واچوی اوبیا یې ورلره ملائکی په سجده کړی لکه څه رکم چي الله^ﷻ فرمایلی دی: فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (ص: ۷۲) نو دا څلور شرافتونه سوه دآدم^ﷺ:

۱. پیدائش دآدم^ﷺ په خپلو لاسونو سره.
۲. اوپه هغه کی روح اچول.
۳. امر کول ملائکو ته په سجده سره ده ته.

۴. نبوول آدم ﷺ ته دنومونو د شيانو

لکه څه رنگه چې موسیٰ ﷺ به د قیامت په ورځ په ملا الاعلیٰ کی آدم ﷺ ته ووايي چې (ته دانسانانو پلاريبي ته الله ﷻ په خپلو لاسونوسره پيدا کړي يې او په تاکی يې روح اچولي دی اوتاته يې پرسجده کړيدي ملائکی اوتاته يې نبوولي دی نومونه د ټولو شيانو). (۱)

او هم دارنگه اهل محشر به ورته د قیامت په ورځ وايي لکه څه رنگه چې ذکر سوه او وروسته به هم ذکر کول کيږي (يعنی په ورځ د قیامت کی به د آدم ﷺ سره خلگ بحث کوی او موسیٰ ﷺ به ورسره هم بحث کوی چې دهغه ذکر به وروسته په خپل ځای کی راسی).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی په بل ځای کی: وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (۱۱) قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (۱۲) (الاعراف ۱۱، ۱۲) حسن بصری ویلی دی (۲)

قیاس وکی ابلیس اودی اولنی کس دی چې قیاس يې وکی، او ویلی دی ابن سیرین اول چې چا قیاس کړی دی هغه ابلیس دی، اوما بنده گی نه ده کړی دلمر اوسپورمی مگر په قیاس سره، دادواړه روایتونه نقل کړی دی ابن جریر، مطلب ددی دادی چې ابلیس ځان ته په نظر دمقایسی وکتل چې زه داور څخه پیدایم او آدم ﷺ د خاوری څخه، ځان ورته بڼه بڼکاره سو د آدم ﷺ څخه، نومنع سو د سجدی کولو څخه سره دکیدلو د امر ټولو ملائکو ته د سجدی بیا هم ده انکار وکی، اوقیاس چې کله په مقابله دنص کی راسی نودا قیاس باطل وی په عرف او اعتبار سره، بیا د اقیاس فاسد دی په خپل نفس کی هم ولی چې خاوره ډیره بڼه او منفعت والا شی دی په مقابل داور کی په خاوره کی نرم والی او حلم سته او په اور کی داسی نسته په اور کی سوزل دی او غصه ده. بیا آدم ته الله ﷻ شرافت ورکی په دی چې په خپلو لاسونو يې جوړکی اوبیایي پکښی دخپل روح څخه روح واچوی اوبیایي امر ملائکو ته وکی د سجدی.

لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۸) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۲۹) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ

(۱). ددی حدیث تخريج او تفصیل به وروسته راسی.

(۱) حسن بصری: دی ابو سعید بن ابی الحسن یسار البصری دی، پیدائش دده په کال ۲۱ هجرت باندي سوی دی دی وو دلورو تابعینو څخه، اورا جمع وه په ده کی ټول فنونه، دعلم څخه اودزهد څخه اودورع او دعبادت څخه. دی وو امام داهل بصره وو اویکتا عالم وو په خپله زمانه کی وفات سوی دی په کال ۱۱۰ هجرت باندي، وگوره: (حلیة الاولیاء ۱۳۱۲، تذکره الحفاظ ۷۱۱، الوافیات ص ۱۰۹، البدایة والنهایة ۲۴۸۱۹، شذرات الذهب ۱۳۴۱۱).

كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۲) قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِيمٍ مَسْنُونٍ (۳۳) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۳۴) وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۳۵) (الحجر، ۲۸، ۳۵).

مستحق سو ابليس ددی قهر دطرفه دالله ﷻ خخه، ولی چی هغه سپک وگهی آدم ﷺ او هغه ته بی سجده ونه کړه او عذرونه بیانول بی شروع کړه لکه خه رنگه چی الله ﷻ بیان کړی دی په سورت الاسراء کی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا (۶۱) قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَنْ أَخْرَتَنَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا (۶۲) قَالَ أَذْهَبُ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا (۶۳) وَاسْتَفْزَزَ مِنْهُمُ الشَّيْطَانُ قَالَ أَتُطِيعُكُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبُ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُكُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدْتُهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا (۶۴) إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بَرِيكٌ وَكَيْلًا (۶۵) (الاسراء: ۴۱، ۴۵).

ووتی دی دطاعت خخه دالله ﷻ قصداً او عناداً او په کبر کولو سره ددی خبری خخه چی سجده نه کول دی اودا نه وو مگر خیانت وو دطبع دده اورا کشول دده وکړه هغه خباثت دده دطاعت دالله ﷻ خخه ولی چی دده ماده خبیثه وه چی اور دی اودی پیدا داور خخه وو لکه خه رنگه چی په مسلم کی حدیث دعائشی^۳ ذکر دی چی رسول ﷺ فرمایلی دی، پیدا سوی دی ملائکی دنور خخه، او پیدا سوی دی پریان داور خخه، او پیدا سوی دی آدم ﷺ دهغه خخه چی تاسی ته بی صفت بیان سو (یعنی دخاوری خخه). حسن بصری ویلی دی: نه وو ابلیس دملائکو خخه بالکل. او ویلی دی شهرین حوشب: دی وو دپریانو دقبیلی خخه هغه کله چی دوی فساد وکی پرسر دمزکی بانندی نو ولیرل الله لښکر دملائکو نو دوی بی قتل کړه اوخه بی وشړل دسمندرونو غاړی ته، او وو ابلیس چی ده خوش اخلاقی وکړه نو ملائکو دی دخان سره آسمان ته وخیزوی نو دی پاته سو په آسمان کی، بیاجی کله امر سو ملائکو ته په آسمان ددنیا کی، ابن عباس وایی چی: دده نوم عزازیل وو، او په بل روایت کی (الحارث) ذکر دی. النقاش وایی چی کنیه دده: ابو کردوس وو، ابن عباس وایی چی: دی وو دیوی ډلی دملائکو خخه چی هغه ته بی الجن وایه اودی وو اشرف ددوی او ډیر عبادت کوونکی ددوی خخه او وه دخلورو وزرونو والانو بیا مسخه کی الله ﷻ دده شکل نو شیطان ورخخه جوړ سو.

دارنگه الله ﷻ په سورة اعراف کی فرمایلی دی قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (۱۶) ثُمَّ لَأَنْتَبَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (۱۷) (الاعراف، ۱۶، ۱۷) ابلیس وایی: یعنی په سبب دپریښیدو زما زه به په لارو کی کښینم

خلگو ته او راحم به دوی ته دهر اړخ څخه پس کامیاب به هغه وی چې دده مخالفت وکی او بدبخته به هغه وی چې دده تابعداری وکی. او ویلی دی امام احمد: خبر راکړی دی مور ته هاشم بن القاسم هغه وویل خبر ورکی ابو عقیل چې خپل نوم یې عبد الله بن عقیل الثقفی دی..... همدارنگه سند بیان سوی دی تر رسول الله ﷺ پوری دی وایی چې ما اوریدلی دی رسول الله ﷺ څخه چې فرمایلی یې دی یقیناً شیطان ناست وی بنی آدم ته په هری یوی لاری کی، دارنگه یې ټول حدیث ذکر کړی دی (لکه څه رنگه چې مخکی بیان سو په قباحتونو دابلیس کی). او اختلاف کړی دی مفسرینو په هغه ملائکو کی کموته چې امر دسجدي سوی وو. آیا داتولی ملائکی وی بالعموم لکه څه رنگه چې پردی دلالت کوی اکثره آیاتونه دقرآن؟ داقول دجمهورو دی. یا مراد په دی سره ملائکی دمخکی دی لکه څه رنگه چې داروایت کړی دی ابن جریر دطرفه دضحاك څخه چې هغه یې دابن عباس څخه نقل کوی؟ او په دی قول کی انقطاع سویده که څه هم بعضی مفسرین دی ته ترجیح ورکوی مگر دا پیره واضحه ده داو لنیو سیاقاتو څخه او پر دی قول بانندی دا حدیث هم دلالت کوی چې (اوسجده وکړه ده ته ملائکو ددی (یعنی ملائکی دمخکی ورڅخه مراد دی) دلته دا ذکر دعموم سوی دی والله اعلم.

او قول دالله ﷻ ابلیس ته (قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا) (الاعراف ۱۳) (أَخْرَجُ مِنْهَا) (الاعراف ۱۸) دا دلیل پردی خبره بانندی دی چې ابلیس په آسمان کی وو بیا وروسته ورته امر وسو دکښته کیدو او خروج یعنی راوتل یې وسوه دهغه ځای څخه چې په عبادتونو سره یې حاصل کړی وو بیا ورڅخه واخیستل سو دغه ځای دوجی څخه دکبر اودوجی څخه دمخالفت درب خپل نو راوشړل سو مزکی ته ذلیل او گناه گاره او امر وکی الله ﷻ آدم ﷺ ته داوسیدلو په جنت کی دخپلی بنحی سره.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى (۱۱۶) فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى (۱۱۷) إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى (۱۱۸) وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى (۱۱۹) (طه، ۱۱۲، ۱۱۹) او دسیاق ددی آیاتونو څخه دامعلومیبری چې بی بی حوا مخکی پیدا سویده دداخلیدلو دآدم ﷺ څخه وجنت ته دا ددی قول څخه معلومیبری: وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ، او په دی قول سره تصریح کړیده اسحاق بن یسار، اودا ظاهر ددی آیت دی لیکن حکایت کړی دی السدی دابی صالح څخه چې هغه دابن عباس څخه او هغه دمره څخه اوده دابن مسعود څخه او دیوی ډلی دصحابه وو څخه چې دوی ویلی دی: او وایستی الله ﷻ ابلیس دجنت څخه او آدم ﷺ یې وردننه کی نو آدم ﷺ به په جنت کی یوازی اوسیدی نو بیده سو کله چې راکښیستی نو سر

مورې ته دادرخته رانېوولی وای. اوبل اختلاف په دی خبری کی دی چی آدم عليه السلام چی کم جنت ته داخل سوی وو داپه آسمان کی وو اوکه په محکمه کی جمهور دا قول کوی چی داجنت په آسمان کی دی ولی چی دا ددی آیت خخه معلومیږی: (وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) الف اولام په دی آیت کی دعموم دپاره نه دی اونه دمعهود لفظی دپاره دی بلکه ددی رجوع کیږی معهود ذهنی ته اودا مستقردی شرعاً دجنت ماوی خخه اوهمدارنگه قول دموسی عليه السلام آدم عليه السلام ته دقیامت په ورځ (په څه دی راوايستلو مورې اوځان دجنت خخه؟) وروسته (۱) به ښه کلام پروسی. اومسلم روایت نقل کړی دی په خپل صحیح کی دحدیث دمالک الاشجعی خخه اونوم دده سعد بن طارق دی دی نقل کوی دابی حازم سلمه بن دینار خخه چی هغه نقل کوی دابی هریره رضي الله عنه خخه اوابی مالک دربعی خخه او هغه نقل کوی دحذیفه خخه دوی ټول وایی چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی (راټول به کړی الله جل جلاله دقیامت په ورځ ټول خلگ نو مومنان به ودرول سی او جنت به ورته وښوول سی. نودوی به آدم عليه السلام ته راسی او ورته وبه وایی چی ای زموږ پلاره خلاص کړه زموږ دپاره جنت، نووبه وایی دوی ته آدم عليه السلام ایانه وه را ایستونکی ستاسی یوه خطا زما؟ (۲) اوداسی یې بیان کړی دی ټول حدیث اودا حدیث ډیر قوی دلیل دی په دی خبری چی دهغه جنت جنت الماوی دی.

اوبعضو ویلی دی چی آدم عليه السلام چی یې په کم جنت کی هستوگن کړی وو داجنت الخلدنه وو ولی چی دی پکښی مکلف سوی وو په نه خوړلو ددی درختی، اوددی وجی چی دی پکښی بیده سوی وو اوبیا ورخخه را ایستل سوی وو، اودده خواته ورغلی دی ابلیس اودا منافی دی ددی چی دادی جنت الماوی سی. داقول نقل سوی دی دابی کعب خخه او دعبد الله بن عباس خخه او دوهب بن منبه خخه او دسفیان ابن عیینه خخه اوخوښ کړی دی دا قول ابن قتیبه په (المعارف) کی اوقاضی منذر بن سعید البلوطی په خپل تفسیرکی اوجلا تالیف یې هم جوړ کړی دی ددی په باره کی اوحکایت یې کړی دی دابی حنیفه خخه اودهغه داصحابو خخه اونقل کړی دی دا ابو عبد الله محمد بن عمر الرزای بن خطیب الری په

(۱). رابه سی تخریج ددی حدیث مخ ته نژدی.

(۲). تخریج کړیدی ددی بخاری په کتاب الرقاق کی، باب صفة الجنة والنار ۲۵۲۵۱۱ اوتخریج کړیدی مسلم ددی حدیث په کتاب الايمان کی باب الشفاعة ۷۰۳، ۷۱، زه نه یم صاحب ددی کار ولاړ سی. ابراهیم عليه السلام ته کله چی دوی ورسی ابراهیم عليه السلام ته نو هغه ورته وایی چی زه صاحب ددی کارنه یم تاسی ولاړ سی. عیسی عليه السلام ته کله چی دوی ورسی عیسی عليه السلام ته نو هغه ورته وایی چی زه صاحب ددی کار نه یم بیابه دوی ورسی محمد صلى الله عليه وسلم ته نو نبی صلى الله عليه وسلم به ولاړ سی او امانت اورحم به دواړه ولیږی دجنت دروازی ته یو به رسته طرف ته ولاړ وی اوبل به چپه طرف ته نو اول سړی به ستاسی خخه تیریرې په شان دېجلی. دېرېښنا..... او همدا ډول پاته حدیث تر آخره بوری بیان سویدی.

تفسیر خپل کی دابی القاسم البلخی خخه اودابی مسلم الاصبهانی خخه اونقل کړی دی دا قرطبی په تفسیر خپل کی دمعتزله وو خخه او دقدریه وو خخه اودا قول نص دی دتورات هغه چی په لاس دیهودو کی دی او حکایت دخلاف چی چاکړی دی په دی مسئله کی هغوی دغه علماء دی: (ابو محمد بن حزم په الملل والنحل کی او ابو محمد بن عطیه په خپل تفسیر کی او ابو عیسی الرمانی په تفسیر خپل کی او حکایت یی کړی دی داو لنیو جمهورو خخه، او ابو القاسم الراغب او القاضی الماوردی په تفسیر خپل کی چی ویلی دی دوی: او اختلاف دی په هغه جنت کی چی آدم عليه السلام او حوا پکښی اوسیدلی دی پردوو قولینو یو قول دادی چی داجنت الخلدوو اودوهم قول دادی چی داجنت الله تعالی صرف ددوی دواړو دپاره جوړکړی وو اودا دار الابتلاء وو اونه وو جنت الخلد چی گرځول سوی وو دار الجزاء اوبعضو علماء په دی خبره کی اختلاف کړی دی چی داجنت په آسمان کی وو اوکه په مټکه کی، یوقول دادی چی داپه آسمان کی وو ولی چی دوی ته پکښی ویل سوی دی چی کښته سی ددی خخه او (اهبت) لفظ ورته په قرآن کی ذکر سوی دی دا قول دحسن دی او دوهم قول دادی چی داپه مټکه کی وو ځکه چی الله جل جلاله په هغه کی په دوی باندي امتحان کړی دی دنه خوړلو ددرختی او دا قول دابن یحیی دی او وو دا وروسته تر امر دالله جل جلاله ابلیس ته دسجدي و آدم عليه السلام ته والله اعلم بالصواب داوو کلام ددوی متضمن سو کلام ددوی په درو اقوالو سره او ددی اقوالو خخه داسی معلومه سوه چی دوی متوقف دی په دی مسئله کی او ددی وجی خخه عبدالله الرازی حکایت کوی په خپل تفسیر کی په دی مسئلی باندي څلور اقوال: دری دادی کم چی موږ مخکی ذکرکړه او څلورم یی وقف دی او ابی علی الجبایي حکایت کړی دی ددی قول چی دهغه جنت په آسمان کی دی خو جنت الماوی نه دی او وارد کړی دی اصحاب دقول ثانی یو سوال چی دهغه جواب لازمی دی دوی ویلی دی چی شک نسته چی الله جل جلاله پریښووی ابلیس کله چی دی منع سو دسجدي خخه، او امریې ورته وکی په وتلو سره دجنت خخه اودا خبره امر نه دی داوامرو شرعیه وو خخه په دی حیثت سره چی ددی مخالفت وسی، بلکه دایو امر قدری دی چی نه ددی مخالفت کیدای سی اونه یی ممانعت. او ددی وجی الله جل جلاله فرمایلی دی: **أُخْرِجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَذْحُورًا** (الاعراف ۱۸۱) اوهمدارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: **فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا** (الاعراف ۱۳۸)، اوپه بل ځای کی یی فرمایلی دی: **فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَأَنَّكَ رَجِيمٌ** (الحجر ۳۴) اوضمیر راجع دی جنت ته یا آسمان ته یاددی منزل ته نو ددی خخه دا معلومیږی چی دده قدرت نه وو پرخپل مکان باندي هغه مکان چی دهغه خخه وشړل سو دوی وایی دظاهر دسیاقاتو دآیت خخه خو دامعلومیږی چی دی ابلیس وسوسه وراچولی وه آدم ته او دآیت

څخه خودا معلومېږي چې دى ابليس وسوسه کړې وه آدم عليه السلام ته او خطاب يې کړې دى ورته په دې قول سره: هَلْ أَذُكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكُ لَّا يَبْلَى (طه ۱۲۰)، او په دې قول سره: مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ (۲۰) وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ (۲۱) فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ (الاعراف ۲۰، ۲۲) اودا ښکاره خبره ده چې ابليس ددوى سره په دغه ځاى کې وو. دوى جواب کړې دى ددى سوال څخه په دې طريقې سره: چې ممتنع نه ده چې دى دى ددوى سره په جنت کې وي په طريقې دمرور سره يعنى مطلب دا چې دا ابليس به په دوى دواړو باندې تيريدى اورا تيريدى داسې نه وه چې مستقل ورسره په جنت کې پروت وو اودى ابليس به وسوسه وراچوله په داسې حال کې چې دى به په دروازي کې ولاړ وو يابه لاندې دآسمان څخه اوپر دى درى واړو نظريو باندې اعتراض دى.

او هغه چې حجت نيولى دى په هغه سره اصحاب ددى مقالې: هغه چې روايت يې کړې دى عبد الله ابن الامام احمد په الزيادات کې د هديه بن خالد څخه چې هغه نقل کوى دحماد بن سلمه څخه هغه دحميد څخه اودحسن بصرى څخه چې هغه نقل کوى د يحيى بن ضمرة السعدى څخه او هغه نقل کوى دابى بن كعب څخه دى وايي چې کله چې دآدم عليه السلام دمرگ وخت پوره سو نو دجنت دانگورو غنچې ته يې زړه وسو نو ولاړى زوى دده چې ده ته انگور راوړى پس وليده ده ملائکه نوپوښتنه يې ترينه وکړه ملائکو ورته وويل چېرته ځى اى اولاده دآدم عليه السلام نودوى ورته وويل چې زموږ دپلار زړه انگورو ته سوى دى نودى ملائکو ورته وويل چې بيرته ولاړسى هغه کفايت وکى دپلار ستاسى کله چې دوى بيرته راغله نو دپلار څخه يې ملائکو روح قبض کړې وو اوبيا غسل ورکى ملائکو آدم عليه السلام ته او خوشبويې يې ورباندې ولگوله او بيابې کفن ورکى، اوبيا جبرائيل عليه السلام دجنازى لمونځ پر ورکى او وروسته ورپسى نورى ملائکى هم ولاړى وي بيابې دفن کې او وويل ملائکو دى اولاد دآدم عليه السلام ته چې داستاسى سنت دى په مړى کې (۱)، اودکربه سى حديث وروسته دسند سره اوپوره الفاظ ددى به دآدم عليه السلام دوفات ذکر سره بيانېږي. نودوى وايي که چيرى رسيدل نه کيده هغه انگورو ته چې دآدم عليه السلام زړه ورته کيدى نودوى به دطلب دپاره نه وای وتلى نودا دلالت کوى په دى خبرى باندې چې دا جنت په محکه کې وو نه په آسمان کې. او الله ډير ښه پوهېږي. دوى وايي چې احتجاج په دى خبرى کې دى چې الف لام په دې قول دالله جل جلاله کې (يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) مخکى نه دى بيان سوى عهد چې راجع سى هغه ته نودا وعده ذهنى ده ليکن دا هغه ده چې پردى باندې دلالت کړې دى مخکى سياق

(۱). ددې حديث نور بيان مخ ته را روان دى.

د کلام، ولی چی آدم ﷺ پیدا سوی دی په مخکه باندی اوییاوروسته نه دی لورسوی آسمان ته اودی پیدا سوی ددی دپاره وو چی دی دی په مخکه کی وی اوپه دی باندی خبرداری ورکی الله ﷻ ملائکوته په دی قول سره اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً او ویلی دی دوی چی دا قول دالله ﷻ: اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ (القلم ۱۷۸) په دی کی الف لام دعموم دپاره نه دی اومخکی معهود لفظی هم نه دی ذکر، بلکی دادواړه معهود ذهنی دی هغه چی په هغه باندی دلالت کوی سیاق چی هغه (باغ) دی اودوی ویلی چی ذکر دهبوط دلالت نه کوی په نزول دآسمان خخه، لکه خرنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ اُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ (هود ۴۸۱) نوح ﷺ په مخکه باندی ولاړ وو چی الله ورته امر وکی چی کښتی ته وخیژی برکت دی وی پرتا باندی اوپر هغو خلکو باندی چی ستاسره په کښتی کی سپاره دی اودارنګه الله ﷻ په بل خای کی فرمایلی دی: اهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ (البقره ۴۱). اودا رنګه په بل خای کی یی فرمایلی دی: وَاِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ اُوپه احادیثو کی اوپه لغت کی داډیر دی، اودوی ویلی دی چی هغه جنت چی په هغه کی آدم ﷺ هستوګن سوی وو هغه لور خای دی دتولو مزکو خخه داسی مخکه وه چی په هغه کی درختی اوبوتی اومیوه جات اوآرم ورکوونکی سایه اوپرسکون مکان اوګرمایش دلمر بالکل برابر وو لکه خه رنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِيْهَا وَلَا تَعْرَىٰ يَعْنِي خَوَارِ بِه نَه وِي بَاطِنِ سِتَآپِه لَوْرِي وَالِي سِرِه اَوْظَاہِر بِه دِي خَرَابِ نَه وِي پِه لُخْوَالِي سِرِه، وَاَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيْهَا وَلَا تَصْحَىٰ نُوْبَرَابِرِ يِي ذِكْرِ كَرِي دِي هَرِيو نَعْمَتِ دَبِلِ سِرِه وِلِي چی ددواړو په مینخ کی علاقه سته پس دوجی دخورلو دهغه درختی خخه راکښته سو سختی مزکی ته چی په هغه کی ستړی والی وو اومشقتونه وه اوامتحنونه وه اوخواری وی اوبدل وه خلګ په اعتبار ددین اواخلاق سره اوپه اعتبار داعمالو سره لکه خه رنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ (البقره ۳۴). اودلته نه لازمیری ددی خخه چی دوی وه په آسمان کی لکه خه رنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي اِسْرَائِيْلَ اَسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيْفًا (الاسراء ۱۰۴) اوبنکاره ده چی دوی په دی کی وه مګرپه آسمان کی نه وه. اودوی ویلی دی چی، اوداقول تفريع نه ده پرقول دمنکرینو دجنت اودورخ باندی اوتلازم ددی دواړو په منخ کی هم نسته اودا قول دالله ﷻ: فَارْزَلْنَاهَا الشَّيْطَانَ عَنْهَا يَعْنِي دَجْنَتِ خَخِه فَاَخْرَجْنَاهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ يَعْنِي رَاوَايَسْتَلِ سُوِه دِهْغِه دَخُوشْحَالِيوِ خَخِه اودِهْغِه دَانَعَامَاتُو خَخِه كُورِ دِسْتَرِي تُوْبِ تِه اودِخَوَارِي تِه اودَا دَدِي وَجِي چی شيطان

ورته نبأسته کړه په زړونو کی دهغه درخته (وَقَاسَمَهُمَا) یعنی قسم یې ورته واخستی په دی خبری چی: وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ زه ستاسی دپاره خیر خواه یم لکه څه رنگه چی یې ورته په بل آیت کی ویلی دی: فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى یعنی ابلیس وویلہ آدم ﷺ ته چی ایازہ تاته داسی کار ونه بنیم چی هغه خوراک ددی درختی څخه دی چی په دی سره تاته حاصل سی دهمیشه والی زندگی او داسی ملکیت چی نه ختمیدونکی وی؟ اودایو قسم ددروغو خبره وه اوداسی خبره وه چی داصل څخه خلاف وه. اومقصد ددی خبری څخه دادی چی دشجرة الخلد څخه مراد دهمیشه والی درخته ده یعنی چی ددی څخه خوراک وسی نودهمیشه والی ژوند انسان ته حاصل سی اوکیدای سی چی ددی درختی څخه مراد هغه درخته وی چی امام احمد ذکر کړی دی. امام احمد نقل کوی دعبدالرحمان بن مهدی څخه چی هغه نقل کوی دشعبه څخه هغه نقل کوی دابی الضحاک څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابو هريرة څخه چی هغه روایت کوی درسول الله ﷺ څخه: یقیناً په جنت کی یوه درخته ده چی دهغه څخه لاندی یو کس سل کاله مزل وکی نوددی سایه به ختم نه سی: دادرخته دخلده ده (۱) اودارنگه روایت کړی دی ددی عُذْر چی ما وویلہ شعبه ته ایا داشجرة الخلد ده؟ هغه وویلہ چی دا د (آیا) لفظ پکښی نسته، امام صاحب په دی باندی تفرد کړی دی (۲).

اودا قول دالله ﷻ فِدَلَاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ اولکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی په سورة طه کی فَآكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ (طه، ۱۲۱) اوحوا مخکی دادم ﷺ څخه خوراک کړی وو اوهم دی بی بی حواپه آدم ﷺ باندی دادرخته وخوړه. والله اعلم، اوپه دی باندی حمل کیږی حدیث دامام بخاری چی دی نقل کوی دبشربن یسارڅخه هغه نقل کوی دعبدالله څخه دی وایی چی موږ ته خبر راکړی دی معمراً، هغه نقل کوی دهمام بن منبه څخه او هغه نقل کوی دابو هريره څخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی (که چیری بنی اسرائیل نه وای نوغوبښه به نه وای زخیره سوی اوکه چیری حواء نه وای

(۱). ددی حدیث تخریج بخاری کړیدی په کتاب بدء الخلق، باب ما جاء فی صفة الجنة وانها مخلوقة ۲۲۵۲/۲ اومسلم په کتاب الجنة وصفة نعيهما کی ۱۲۷۱۷.

(۲). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۴۵۵۱۲ په خپل لفظ سره، په جنت کی یوه درخته ده چی یو مزل کوونکی تر هغه لاندی ۷۰ کاله یا ۱۰۰ کاله مزل وکی نودهغی سایه به ختمه نسی اودا شجرة الخلد ده، حجاج وایی چی یا سل کاله، ما وویلہ شعبه ته دا درخته شجرة الخلد ده هغه راته وویل چی دا لفظ پکښی نسته اولفظ دالطیالسی ۱۰/۲۵۴۷ ان فی الجنة شجرة یسیر الرماهی فی ظلها مئة عام ما یقطعها وهی شجرة الخلد.

نو هیڅکله به هم خیانت نه وای کړې بڼځی دخپل خاوند سره (۱) اوتخریج ددی دصیحیحینو څخه دحدیث دعبدالرزاق (۲) څخه سوی دی چی هغه نقل کوی دهمام څخه اوبیا دی نقل کوی دابوهریره څخه او روایت ددی کړی دی احمد دهارون بن معروف (۳) څخه دی نقل کوی دوهب څخه اودی نقل کوی د عمر وبن حارث څخه اودی دابی یونس څخه اودی دابی هریره څخه، نو ددی دواړو روایتونو رجوع ابی هریره رضی الله عنه ته کیږی. اوپه تورات کی ذکر سوی دی چی حواء ته ددرختی دخوړلو مار ویلی وه اودا مار ډیر بڼکلی وو اوډیر بڼاسته شکل یې درلودی نووخوړله بی بی حواء دهغه درختی څخه اوپه آدم علیه السلام باندی یې هم دا درخته وخوړله اوپه تورات کی دابلیس ذکرسته اوپه دی کی داهم ویل سوی دی چی دوی دواړه په جنت کی لڅ وه نودوی دواړوته راوړل سوی پانی دانخرو نو دهغه څخه یې ځان ته کپړی جوړی کړی اودارنگه ویلی دی وهب بن منبه چی وو ددوی دواړو لباس نور ددوی په عورت باندی اوداڅه چی ددوی په تورات کی ذکر دی داتول غلط دی اودوی داپه خپله پکښی ځای کړی دی یعنی په تورات کی یې تحریف کړی دی ولی چی نقل دیوه کلام دیوی ژبی څخه دبلې ژبی کلام ته دومره اسان کارنه دی پاته لا داچی یوسړی په خپله په عربی باندی نه پوهیږی اونه احاطه لری په علم دکتاب خپل باندی نو ددی وچی څخه دوی په عربی ترجمه کی غلط سوی دی او ددوی څخه پکښی ډیری غلطیانی سوی دی لفظاً او معناً. اوقرآن کریم پردی خبری باندی دلالت کوی چی دوی لڅ نه وه: **يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا** نودانه واردیږی دبل کلام دپاره.

ابی حاتم حدیث بیانوی چی نقل یې کوی دعلی بن الحسن بن اسکاب څخه هغه نقل کوی دعلی بن عاصم څخه او هغه نقل کوی دسعید ابن عروه څخه او هغه دقتاده څخه او هغه دحسن څخه او هغه دابی کعب څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: ان الله خلق آدم رجلاً طویلاً کثیر شعر الراس، کانه نخلة سحوق، فلما ذاق الشجرة سقط عنه لباسه، فاول ما بدا منه عورته، فلما نظر الی عورته جعل یشتد فی الجنة، فاخذت شعره شجرة فنازعها، فناداه الرحمن عزوجل: یا آدم! منی تفر؟ فلما سمع کلام الرحمن قال، یارب، لا، ولكن استحياء (۴)

(۱). تخریج ددی حدیث کړیدی امام بخاری په کتاب الانبیاء کی، باب خلق آدم وذریته ۳۳۳۰۱۲

(۲). متفق علیه، تخریج ددی حدیث بخاری کړیدی په کتاب الانبیاء کی، باب قول الله تعالی (وواعدنا موسی ثلاثین لیله) ۳۳۹۹۱۲ او مسلم په کتاب الرضاع کی، باب الوصیة بالنساء ۵۹۱۱.

(۳). تخریج ددی کړیدی مسلم په کتاب الرضاع کی، باب الوصیة بالنساء ۵۹۱۱، او احمد ۳۴۹۱۲

(۴). دحدیث ترجمه داده: رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی چی الله تعالی پیدا کی آدم علیه السلام یو سړی اوږد، چی دسړی ډیر وربښتان وه، داسی لکه دخرما درخته چی ډیره جگه اومیوه داره وی اوکله چی یې دمنع کړل سوی درختی څخه =

او امام الثوري فرمايلي دي په نقل كولو سره دابي ليلي خخه چي هغه نقل كوي دمنهال بن عمرو خخه هغه نقل كوي دسعید ابن جبیر خخه او هغه نقل كوي دابن عباس خخه چي د: وَطَفَقًا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ دلته دپاني خخه مراد پانه دانخرده او ددې اسناد ابن عباس ته صحيح دي اوگواكي چي دا اخيستل سوي دي داهل كتابو خخه. او ظاهر دآيت تقاضا دعموم كوي.

اوروايت ذكر كړي دي حافظ ابن عساكر دطرفه دمحمد بن اسحاق، چي هغه نقل كوي دحسن ابن ذكوان خخه چي هغه نقل كوي دحسن بصری خخه چي هغه نقل كوي دابي ابن كعب رضي الله عنه خخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم (وو ستاسي پلار آدم عليه السلام په شان ددرختي دسحوق خورما، اويا ۷۰ لويشتي يې اورډوالي وو ډيرو وريښتو والا وو ښكاره عورت والاوو، كله چي ده غلطي وكړه نوښكاره سوه ده ته بدې ددي نودجنت خخه دباندې سو نو مخامخ سوه ورته يوه درخته اوآدم عليه السلام يې ترندي را ونيوي، نواواز ورته وكې الله عز وجل چي زما خخه تښتي اي ادمه؟ آدم عليه السلام ورته وويل چي نه اي زماربه بلكي حيا كوم ستا خخه په هغه كارسره چي كم مي كړي دي يعني نافرمانی دالله عز وجل) (۱) بيابې روايت كړي دي دطريقي دسعید ابن عروبه خخه چي هغه نقل كوي دقتاده خخه دي نقل كوي دحسن خخه اودي نقل كوي ديحي بن ضميره خخه دي نقل كوي دابي ابن كعب خخه دي نقل كوي دنبي عليه السلام خخه په همدې طريقي سره اودا صحيح روايت دي.

بيابې ذكر كړي دي دطريقي دخيښمه بن سليمان الطرابليسي خخه، چي هغه نقل كوي دمحمد بن عبدالوهاب خخه او دابي بن مرصافه العسقلاني خخه چي دي نقل كوي دآدم بن ابي اياس خخه چي هغه نقل كوي دسنان خخه اودي نقل كوي دقتاده خخه هغه دانس ^۳ خخه

= خوراك وكې نودده خخه دده جامه ولويده، اول يې د بدن خخه عورت ښكاره سو، كله چي يې خپل عورت ته وكتل نوپه جنت كي خغاستي اوپتيدې، كله چي يوې درختي ته نژدي سوچي خان په پټ كړي نوهغه درختي دده وريښتان ونيول او ده ورخخه راکش كړل خوهغه درختي نه ايله كوي، نوده ته آواز وكې الله تعالى چي اي ادمه! آياته زما خخه تښتي، كله چي آدم عليه السلام دالله عز وجل خبري واوريدې نو ويې ويل چي اي ربه، تښتم نه، ليكن دحياء دوجي پتيريم. ددې حديث تخريج كړيدي حاكم په المستدرک على الصحيحين ۲۲۲۲ كي په خپل لفظ سره چي: ان آدم كان رجلاً طويلاً، كانه نخلة سحوق، كثير شعر الراس فلما رماهى الخطيئة بدت له عورته، وكان لا يراها قبل ذلك فانطلق هاربا في الجنة فتعلقت به الشجرة فقال لها ارسيليني قالت: لست بمرسلتك، قال وناداه ربه: يا آدم! امنى تفر؟ قال، يارب استحييتك، دحديث تر نقل كولو وروسته حاكم ويلي دي چي دا حديث صحيح دي سنداً، مگر امام ذهبي ^۲ چي پرحاكم كم تلخيص كړيدي په هغه كي يې دحاکم سره دحديث پر صحت باندي موافقت نه دي ورسره كړي. (۱). ددې تخريج كړيدي طبري ^۳ په خپل تفسير كي ۱۸۸۱ دابن زيد خخه اوحديث ته يې مرفوع نه دي ويلي، السحوق: هغه درختي ته وايي چي ډيره اوږده وي او دهغي خرماوو ته رسيدل ډير گران وي، دا معنى يې علامه ابن الاثير الجزري په النهايه كي ذكر كړيده.

مرفوعاً هم په دې مخکې ذکرسوی ترتیب سره.

فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ (۲۲) قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۲۳) (الاعراف ۲۲/۲۱).

داقول دلالت کوي په دې خبره چې آدم عليه السلام بېرته توبه وکښله او انابت يې وکړ او خپله عاجزی يې بيان کړه الله جل جلاله ته په ساعت دغلطی کي، اودا داسی یو عادت دی چې چاهم په خان کی پیدا کی یعنی عاجزی په وخت دغلطی کی نو دهغه ددنیا اود آخرت دپاره به فائده مندوی. قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ (۲۴) داخطاب دی آدم عليه السلام ته او ابلیس ته او بعضی وایی چې مارهم ورسره سته، دوی ته امر وسو دکښته کیدو دجنت څخه اودلیل نیول سوی دی په دې حدیث سره چې مار ددوی سره وو چې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی چې امرسوی وو رسول الله صلی الله علیه و آله ته دوژلو دمارانو، اوفرمایلی دی چې (مور) سالم نه یوپاته سوی ددی دلاس څخه دهغه ورځی را ایسی چې مور یې په تښته کړی یو (۱)، اودارنگه قول دالله جل جلاله په سورة طه کی: قَالَ اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ، دا امر دی آدم عليه السلام ته او ابلیس ته او تابع سوه حوآء دآدم عليه السلام او مار دابلیس او چا دا ویلی دی چې دا امر دوی ته په صیغه دتثنیی سره سویدی، لکه څرنګه چې ذکر سویدی په دې قول دالله جل جلاله کی: وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ، اوهرڅه چې دوباره ذکر کول دلفظ د (اهبطوا) په سورة البقرة کی دی: وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ (۳۶) فَتَلَقَى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۳۷) قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فِيمَا يَأْتِيكُمْ مِنْهُ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (۳۸) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۳۹)، البقرة ۳۶، ۳۹، بعضی مفسرین وایی چې داوول اهبطوا څخه مراد کښته کیدل دی دجنت څخه وآسمان ته ددنیا او ددوهم اهبطوا څخه مراد کښته کیدل دی دآسمان څخه ومخکی ته او دا ضعیف دی داوولنی قول دوجی چې دادی: وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ، البقرة ۳۲ پس دادلالت کوی پردې خبری چې داوول

(۱). ددې حدیث تخریج کریدی ابو داؤد په کتاب الادب، باب فی قتل الحیاة ۵۲۴۸۱۴ دحدیث دابی هریره رضی الله عنه څخه اوپه سرددې کی یې داهم ذکر کریدی (اوچاچی پرې ښووی ددې څخه یوشی نو هغه زمور څخه نه دی)، او احمد ذکر کریدی په خپل تصنیف کی ۲۴۷۱۲ په شان دلفظ دابی داؤد ۵۲۰۱۲ دحدیث دابی هریره رضی الله عنه څخه.

اهبطوا خخه مراد کښته کيدل دی مخکی ددنیا ته. او صحیح دادی چی دا مکرر ذکر دی لفظاً که خه هم چی یو وی او راویس سویدی دهر یوه خل سره حکماً داوول سره دا مراد دی چی ددی دواړو په خپلوکی دښمنی وی او ددوهم سره دا مراد دی چی هغه چی الله ﷻ یې رالیږی څوک چی دهغه تابعداری کوی هغه به کامیاب وی اوچی چا دهغه مخالفت وکی نو هغه به ناکام او بد بخته وی، اودی اسبابو لره ډیر نظائر دی په قرآن حکیم کی. او روایت ذکر کړیدی ابن عساکر دمجاهد خخه دی وایی چی: امر وکی الله تعالی دوو ملائکو ته چی وباسی آدم ﷺ او بی بی حواء دخپل همسایه توب خخه. نولیری کی جبرائیل ﷺ تاج خپل اومیکائیل ﷺ هم لیری کی هغه تاج چی په شان دامیل دی دخپل تندی خخه، او پیوست سو په آدم ﷺ پوری یوه خانگه نوگمان وکی آدم ﷺ چی تیزی وسوه په سزا ورکولو کی نوتیت یې کی خپل سر اوویل یې: العفو العفو نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی ایا زما خخه پتیری نوآدم ﷺ ورته وویل چی نه ای زما سرداره بلکی ستا خخه حیاء کوم اوزاعی دحسان خخه نقل کوی چی نوم یې ابن عطیه دی: آدم ﷺ په جنت کی سل کاله تیر کړی وه اوپه بل روایت کی اویا کاله ذکر دی، اوپه جنت پسی یې اویا کاله ژړلی دی او دځوی په مرگ یې څلویښت کاله ژړلی دی. ددی راوی ابن عساکر دی او ابن حاتم نقل کوی دابو زرعه خخه دی نقل کوی دعثمان بن ابی شعبه خخه دی نقل دجریب خخه دی نقل کوی دسعید خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه چی ده ویلی دی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په (دَحْنًا) نومی ځای کی چی په مینځ دمکه او طائف کی دی. او دحسن خخه نقل دی چی راکښته سوی دی په هندوستان کی او حواء په جده کی اوابلیس په (دستمیان) کی چی دبصری خخه په یوڅو میله واقع دی اومار په اصبهان کی، ابن حاتم هم ددی روایت کړی دی. اوالسدی وایی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په هندوستان کی اوراکښته کړی دی دهغه سره حجر اسود اویوه دانه دبوتی دجنت خخه نودایی وکړی په هندکی نودهغه خخه درختی اوبوتی را وتوکیدل. او دابن عمر[ؓ] خخه نقل دی چی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په صفا کی او حواء په مروه کی. داروایت هم دابن حاتم خخه نقل دی اوعبد الرزاق نقل کوی دمعمر خخه هغه وایی چی ماته خبر را کړی دی عوف چی هغه نقل کوی دقسامه بن زهیر خخه دی نقل کوی دابی موسی الاشعری خخه چی هغه فرمایې: کله چی الله ﷻ آدم ﷺ دجنت خخه مزکی ته راولیږی نوهغه ته یې دهرشی جوړولو طریقو وښووله اوتوبسه یې ورلره ورکړه دجنت دميوو خخه، نودا میوی ستاسی دهغه میوو خخه دی فرق دادی چی دامتغیر کیږی او هغه نه متغیر کیږی. او حاکم ویلی دی په مستدرک خپل کی: خبر را کړی دی مور ته ابا بکر بن بالویه، چی هغه نقل کوی دمحمد ابن احمد بن نصر خخه دی نقل کوی دمعاویه بن

عمر څخه دی نقل کوی دزائده څخه دی نقل کوی دعمار بن ابی معاویه البجلی څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس[ؓ] څخه چی ابن عباس فرمایلی دی: نه دی هستوگن سوی آدم[ؑ] په جنت کی مگر دماپښین څخه تر مازدیگره پوری. (۱)

اوپه صحیح مسلم کی دحدیث دالزهري چی نقل کوی دالاعراج څخه دی نقل کوی دابی هریره[ؓ] څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله^ﷺ: ښه ورځ چی په هغه کی لمر راختلی دی ورځ دجمعی ده، په دی کی آدم[ؑ] پیدا سوی دی، اوپه دغه ورځ جنت ته داخل سوی دی اوپه دغه ورځ رایستل سوی دی (۲) اوپه صحیح کی په بل روایت سره ذکر دی (اوپه دی کی به قیامت قائمیری) او احمد نقل کوی دمحمد بن مصعب څخه دی نقل دالوزاعی څخه دی نقل کوی ابی عمار څخه دی نقل کوی دعبداالله بن فروخ څخه دی نقل کوی دابی هریره[ؓ] څخه دی نقل کوی دنبی^ﷺ څخه چی فرمایلی دی (ښه ورځ هغه چی په هغه کی لمر راختلی دی ورځ دجمعی ده، په دی کی آدم[ؑ] پیدا سوی دی، اوپه دغه ورځ جنت ته داخل سوی دی، اوپه هغه ورځ را ایستل سوی دی اوپه هغه ورځ به قیامت هم قائمیری) (۳) په شرط دمسلم سره هرڅه چی هغه حدیث دی چی نقل کړی دی ابن عساکر دطریق دی دابی القاسم البغوی څخه چی دی نقل کوی دمحمد بن جعفر الوركاني څخه دی نقل کوی دسعید بن میسره څخه دی نقل کوی دانس[ؓ] څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله^ﷺ (راکښته سوی وو آدم[ؑ] او حواء دواړه لڅ، چی په دواړو دجنت پانی وی، نو دآدم[ؑ] گرمی وسوه تردی چی کښینسی اوپه ژړا سو او وایی حواء ته ای حواء تنگ کړمه زه دی گرمی، نوراغی جبرایل[ؑ] اورایی وره کپړه، او امر یې وکی حواء ته چی دا وگنډه او طریقه یې ورته وښووله او امر یې وکی آدم ته چی وایی غونده، او وویل رسول الله^ﷺ: آدم[ؑ] به جماع نه کوله دحواء سره تردی چی دجنت څخه راکښته سوه دوجی دغلطی دهغه څخه چی ترینه سوی وه په جنت کی، اودارنگه یې وویل، او وه به چی بیده کیده به دوی جلا جلا یوبه په بطحاء کی بیدیدی اوبل به په بل ځای کی، تردی چی راغی ورلره جبرایل[ؑ] اوورته وایی ویل چی راتگ وکړه خپل اهل ته یعنی خپلی ښځی ته، او طریقه دجماع یې هم وروښووله کله چی یې ورته راتگ وکی نوجبرایل ورته رالی اوور څخه یې پوښتنه وکړه چی خپل اهل دی څنگه پیدا کی آدم[ؑ] ورته وویل چی صالحه دا حدیث غریب دی او مرفوع کول ددی منکر دی، اودا دی دکلام دبعض سلفو څخه.

(۱). ددې تخریج حاکم کړیدی په مستدرک کی ۵۴۲۱۲ او ویلی یې دی چی دا حدیث صحیح پر شرط دشخیانو او هغوی ددې تخریج نه دی کړی، او موافقت ورسره کړیدی ذهبی.

(۲). ددې تخریج مسلم کړیدی په کتاب الجمعة ۱۴۱۶ کی.

(۳). مخکی په دې لفظ سره ذکر د (نه به قائمیری قیامت مگر دجمعی په ورځ).

اوسعيد ابن ميسره وايي چي هم دادی: ابو عمران البكري البصري: ددی په باره کی بخاری ویلی دی چي دامنکر الحدیث دی، او ابن حبان ویلی دی چي داموضوعی روایتونه نقل کوی، او ابن عدی ویلی دی چي داپتونکی دامردی یعنی ددی امر په تیاره کی وی. (۱)

اودارنگه قول دالله ﷺ: فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (البقره ۳۷) ویل سوی دی چي دا داقول دی: قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، اودانقل سوی دی دمجاهد خخه اودسعيد ابن جبیر اودابی العالیه اودالربيع بن انس خخه اودحسن خخه اودقتاده خخه اودمحمد بن کعب خخه اودخالد بن معدن خخه اودعطاء الخراسانی خخه اودعبد الرحمن بن زید بن اسلم خخه، او ویلی دی ابی حاتم: چي نقل کوی دسعيد بن عروبه خخه دی دقتاده خخه دی دحسن خخه دی دابی بن کعب خخه دی وایی چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ (ویلہ آدم ﷺ) خپل رب ته چي: ای ربه زما ایچی زه توبه وکارم اورجوع وکرم تاته نوایازه به دوباره جنت ته داخل سم؟ نو ویل رب ددی چي هو! نو بیا داقول یې ذکر کی: فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ، او ویلی دی ابن نجیح چي نقل یې کوی دمجاهد خخه: چي آدم ﷺ دا الفاظ ویلی وه (اللهم لاله الا انت سبحانك وبحمدك، رب انی ظلمت نفسی فاغفر لی انک خیر الراحمین. اللهم لاله الا انت سبحانك وبحمدك، رب انی ظلمت نفسی فتب علی انک انت التواب الرحیم) دارنگه روایت ذکر کړی دی حاکم اوالبیهقی او ابن عساکر دطریقې د عبد الرحمن بن زید بن اسلم خخه چي دی نقل کوی دخپل پلار خخه هغه نقل کوی دخپل نیکه خخه هغه نقل کوی دعمر بن الخطاب خخه دی وایی چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چي خطا وکړه آدم ﷺ نو دالله ﷺ خخه یې سوال وکی چي: ای ربه زما! زه ستا خخه سوال کوم په حق دمحمد باندی چي ته ماته بخښنه وکړی، نوالله ﷺ ورته ویل چي تاخه رنگه وپیژندی محمد اوحال داچی ماخو هغه تراوسه پوری پیدا کړی هم نه دی؟ آدم ﷺ ویل: ای ربه زما آیا تازه نه یم پیدا کړی؟ او په ماکی دی روح نه دی اچولی؟ ما لور کی خپل سرنو ومی لیدی چي په اطرافو دعرش کی لیکل سوی وو لاله الا الله محمد رسول الله، نو آدم ﷺ وفرمایل چي زه پوه سم چي اضافت ددی نوم نه دی سوی مگر دابه تاته گران اومحبوب دتولو مخلوقاتو خخه وی. نوالله ﷺ ورته وفرمایل چي رښتیا وایی ته ای آدم، یقیناً داماته محبوب ترین شخص دی دمخلوقاتو خخه، اوچه تامانه سوال وکی په حق ددی باندی نومادرته بخښنه وکړه اوکه چیری محمدنه

(۱). دا روایت نقل کړیدی ابن عساکر دانس خخه او همدارنگه ویلی دی علامه متقی الهندی په کنز العمال کی (۱۱۵۱۴۳۲)، او ویل سویدی چي ابن عدی ویلی دی چي دا مظلم یعنی په تیاره کی وی دده دحدیث بیان، کنز العمال ۳۵۵۲۷۱۱۲ او سیوطی ویلی په الدر المنثور کی: سند ددی ضعیف دی ۱۳۸۱

وای نومابه نه وای پیدا کړی دادنیا (۱) بیهقی وایی چی یوازی والی کړی دی په دی باندی عبد الرحمن بن زید بن اسلم ددی وجی خخه داضعیف دی. اودا آیت په شان دهغه قول دالله ﷺ دی: وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى (۱۲۱) ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى (۱۲۲)، (طه ۱۱۲۱-۱۲۲).

ذکر دمحاوری دحضرت آدم ﷺ او دحضرت موسی ﷺ

امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دقتیبه خخه دی نقل کوی دایوب بن نجار خخه دی نقل کوی دیحیی بن کثیر خخه دی نقل کوی دابی سلمه خخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه خخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی (بحث به کوی موسی علیه السلام دآدم علیه السلام سره نوموسی علیه السلام به ورته وایی چی تارا ایستلی دی داخلگ دجنت خخه په خپله خطا سره اودا ټول دی په محنت کی اچولی دی نوآدم علیه السلام به وایی چی ای موسی ته ما ملامتوی په هغه کار چی الله ﷻ لیکلی وو مخکی ترپیدائش زما) نو وفرمایل رسول الله ﷺ: پس دلیل (حجت) به قائم کی آدم علیه السلام په موسی باندی (۲) همدارنگه داروایت نورو هم نقل کړی دی په مختلفو طریقو سره اودارنگه امام احمد یوروایت نقل کوی دمعاویه بن عمر خخه چی دی نقل کوی دزائد خخه، اودی نقل کوی دالاعمش خخه دی نقل کوی دابی صالح خخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه خخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی دی بحث به کوی آدم علیه السلام اوموسی علیه السلام، نوموسی علیه السلام به آدم علیه السلام ته وایی چی ته هغه شخصی یې چی ته الله ﷻ په خپلو لاسونو جوړکړی یې اوبیایې په تاکی دخپل روح خخه روح اچولی دی، تادا خلگ په محنت کی اخته کړه اوخلگ دی ټول دجنت خخه را وایستل، نوآدم علیه السلام به موسی علیه السلام ته وایی: ای موسی ته هغه شخص یې چی تاته الله ﷻ خپل کتاب درکړی دی اورسالت یې درکړی دی ته ماملامتوه په هغه کار چی ما کړی دی او الله ﷻ هغه کار دآسمانونو اودمزکو دپیدا کولو خخه مخکی لیکلی وو. نو وفرمایل رسول الله ﷻ چی دوی دواړه بحث کوی. دارنگه ډیر حدیثونه ذکر سوی دی ددوی دواړو دمکالمې

(۱). ددې تخریج کړیدی حاکم په مستدرک کی ۵۲۵۱۲ او ویلی یې دی چی دا حدیث صحیح الاسناد دی او دا اول حدیث دی چی ذکر سویدی دعبد الرحمن بن زید خخه دده په کتاب کی، ذهبی ویلی دی چی دا موضوعی دی او ذکر کړیدی دا بیهقی په دلائل کی ۴۸۹۱۵ او ویلی یې دی چی تفرد کړیدی پردی باندی عبدالرحمن بن زید بن اسلم هم ددې وجی خخه، او دا ضعیف دی دا ذکر کړیدی طبرانی په المعجم الصغیر کی ۲۰۷۱، او ویلی دی هیثمی په مجمع الزوائد ومنبع الفوائد ۲۵۳۱۸ کی روایت ددې کړیدی الطبرانی په الاوسط کی اوپه الصغیر کی اوپه دې کی داسی اشخاص دی چی هغه زه نه پیژنم.

(۲). ددې تخریج کړیدی امام بخاری په کتتاب التفسیرکی، سورة طه، باب فلا یخرجنکم من الجنة فتشقی ۴۷۳۸۱۸ او مسلم په کتاب القدر کی، باب حجاج آدم وموسی ۲۰۲۱۱۲ دطریقې خخه دعمر.

په باره کی چی دوی دواړه به دقیامت په ورځ باندی دیوبل سره مکالمه کوی او موسی عليه السلام به پر آدم عليه السلام باندی دلیل او حجت قائموی او آدم عليه السلام به دهغه څخه جواب ورکوی. اودارنگه په هغو احادیثو کی علماوو خبری کړی دی چی دامکالمه اوبحث به دوی ولی کوی. خلاصه داچی موسی عليه السلام به د آدم عليه السلام سره بحث کوی دقیامت په ورځ باندی.

ذکر دهغه احادیثو چی وارد دی په باره دپیدائش د آدم عليه السلام کی

روایت نقل کړی امام احمد دیحیی او دمحمد بن جعفر څخه دی نقل کوی دعوف څخه دی نقل کوی دقسامه بن زهیر څخه دی نقل کوی دابی موسی څخه دی وایی چی ویلی دی نبی صلى الله عليه وسلم یقیناً پیدا کړی دی الله تعالى آدم دیوموتی خاوری دتولی مزکی څخه (چی داخاوره دتولی مزکی څخه لږ لږ راټوله سوی وه) ، پس پیدا سوه بنی آدم په اندازه دمزکی، پیداسو ددی څخه سپین اوسور اوتور اودرمیانه ددی (یعنی نیم سور اونیم سپین)، اوپیدایی پکښی کړه ښه اوبد، اوآسانی اوسختی اودرمیانه ددی. (۱)

اودارنگه ذکر کړیدی السدی په نقل کولو سره دابی مالک څخه او دابی صالح څخه چی دا دواړه نقل کوی دابن عباس څخه چی دی نقل کوی دمره څخه دی نقل کوی دابن مسعود څخه اودی نقل کوی دیوی ډلی دصحابه وو څخه دوی وایی چی: پس ولیږی الله تعالى جبرایل مزکی ته چی دمزکی څخه خاوره راوړی، نومزکی ته چی رالل نومزکی ورته ویله چی: زه پناه غواړم په الله تعالى باندی ستا څخه چی ته زما څخه څه حصه کمه کړی اوماته ضرر ورسوی نوواپس سو جبرایل اوهیڅ یې ترینه وانه خیستل: اوالله تعالى ته یې ویل چی ای ربه هغه استعاذه وکړه په تاباندی نو ما پرینسووله. بیایی میکائیل ورلیږی نو دهغه څخه یې هم استعاذه وکړه نوهغه هم پرینسووله اوواپس سو اوالله تعالى ته یې وفرمایل لکه څه رنگه چی جبرایل فرمایلی وو. بیایی ملک الموت راولیږی نودهغه څخه یې هم استعاذه وکړه نوملک الموت ورته ویل چی زه استعاذه کوم په الله تعالى باندی چی زه به نه سم ولاړ بیرته ترڅو

(۱). ددی حدیث تخریج کړیدی احمد ۴۰۰۱۴، ۴۰۶ اوترمذی په کتاب التفسیرکی، سورة البقرة، باب ۳ (۲۹۵۵۱۵) دطریقې دمحمد بن بشار څخه چی دی نقل کوی دیحیی بن سعید او ابن ابی عدی او محمد بن جعفر او عبد الوهاب څخه دوی وایی په نقل کولو سره دعوف څخه او روایت ددی نقل کړیدی ابوداؤد په کتاب السنة کی، باب فی القدر ۴۲۹۳۴ دطریقې څخه دمسدد، چی یزید بن زریع او یحیی بن سعید ددی نقل کړیدی دوی وایی چی موږ ته رانقل کړیدی دا عوف، او بیهقی دا نقل کوی په السنن الکبری کی ۲۱۹ ح ۱۷۷۰۷ دطریقې دابی عبد الله الحافظ څخه دی وایی چی خبر راکړیدی موږ ته محمد بن علی الصنعانی په مکه کی دی نقل کوی داسحاق بن ابراهیم څخه دی وایی چی خبر راکړیدی موږ ته عبد الرزاق چی هغه ته خبر ورکړیدی متمم دی وایی چی ماته خبر را کړیدی عوف هم په دې الفاظو سره (ح ۱۷۷۰۸) دطریقې څخه دحسن بن بشران دی نقل کوی داسماعیل بن محمد الصفار او دجعفر الرازی څخه، دوی دواړه نقل کوی دسعدان بن نصر څخه دی نقل کوی داسحاق الازرق څخه دی نقل کوی دعوف الاعرابی څخه هم په دې طریقې سره.

چی می دالله ﷺ امرنه وی پوره کړی، نودمزکی دسر څخه یې خاوره واخستله او هغه یې گډه وډه کړه او دیوځای څخه یې ټوله نه ده را اخیستی اورا وایې خیسته سپینه اوتوره او سره خاوره نوپه دی وجه بنو آدم پیدا کړل سوه په مختلفو رنگونو سره، نو ویې خپژوله دا خاوره لوړه نو وگرزیده داخاوره څرینه، بیا الله ﷻ ملائکو ته خطاب وکی په دی قول سره: **إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ طِينٍ (۷۱) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۷۲)** (ص ۷۱، ۷۲)، پس جوړکی الله ﷻ آدم ﷺ په خپل لاس (کمایلیق بشانه) ددی وجی چی ابلیس تکبر ونه کی، نوجوړ یې کی بشر نو وو دایو جسد دخاوری چی پروت وو ترډیری مودی پوری، دخلوینستو کالو څخه وروسته تیری سوی پردی ملائکی نوبیریدی ددی څخه اوډیر سخت بیریدونکی ددی څخه ابلیس وو اودی به چی کله هم په دی باندی تیریدی نوضرر به یې ورکوی دده جسده اووهی به یې دده جسد، نواواز به کوی دده جسد لکه پخه خټه چی څرنگه اواز کوی. لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی **(مِنْ صَلْصَلٍ كَالْفَخَّارِ)** او ویل به یې چی ددی کار دپاره زه نه یم پیدا یعنی ددی وهلو دپاره، اودننه کیدی به دده دخولی څخه او دشا څخه به یې راوتی اوملائکو ته به یې ویله چی تاسی مه بیریری ددی څخه ولی چی رب ستاسی صمددی اوداهسی خټه ده. که چیری دامسلط سوی وای په آدم ﷺ باندی نو هغه به یې هلاک کړی وای. کله چی دروح اچولو وخت رالی نوالله ﷻ ملائکو ته وفرمایل چی کله زه په دی کی روح واچوم نوتاسی دی ته سجده وکی، نوکله چی ورلره الله ﷻ روح په سرکی واچوی نوده پرنجی وکی، نوملائکو ورته ویل چی الحمدلله ووايه نوده وویل الحمدلله، نوالله ورته وفرمایل چی رحم دی وکړی رب ستا په تا باندی، کله چی یې ورلره په سترگو کی روح واچوی نوده وکته دجنت میووته، اوکله چی یې ورلره په نس کی روح واچوی نودده ډوډی ته اشتها و سوه، نوده ټوپ ووهی دجنت په میوو پسی مخکی ددی څخه چی دده په پښو کی روح واچول سو، اوداپه دی وخت کی چی الله ﷻ فرمایلی دی: **خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ، (الانبياء ۳۷) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱) (الحجر ۱۳۰ ۳۱)** اوداسی یې ذکر کړی ده ټوله قصه (۱)

امام احمد وایی په نقل کولو سره دعبدالصمد څخه دی نقل کوی دحماد څخه دی نقل کوی دثابت څخه دی نقل کوی دانس بن مالک څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چی پیداکی الله ﷻ آدم ﷺ نو پری یې بنووی دی ترډیری مودی پوری هم داسی، نو وو ابلیس چی څرخیدی به پردی نوپوه سو چی دابی بسه دی په ځان باندی قدرت نه لری (۲)

(۱). دایې ذکر کړیدی په تاریخ الطبری ۲۲۱، ۲۳ ذکر سويدی، قصه هم په دې طریقی سره.

(۲). ددې حدیث تخریج کړیدی امام احمد ۱۵۲۱۳ اومسلم ددې تخریج کړیدی په کتاب البر والصلة کی، باب =

دا رنگه روایت ذکر کوی عمر بن عبدالعزیز چی وایې: کله چی امر وسو ملائکو ته دسجدي نو وو اول سجده کوونکی اسرافیل عليه السلام، نو راوستی الله جل جلاله دی او ویې لیکي قرآن دده په تندي باندی. راوی ددی ابن عساکردی. دارنگه روایت ذکر کړی دی حافظ ابويعلى په نقل کولو سره د عقبه بن مکرم خخه دی نقل کوی د عمر بن محمد خخه دی نقل کوی د اسماعیل بن رافع المقبری خخه دی نقل کوی د ابی هريره رضي الله عنه خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: يقيناً الله جل جلاله پیدا کړی دی آدم عليه السلام د خاوری خخه بیایې وگرخوله خته بیایې هم داسی پرینسووله ترخه وخته پوری بیایې کله ترینه بوی داره خته جوړه سوه نوبیایې هم داسی پرینسووله تردی چی داسی سوه لکه پخه خته. نو فرمایې چی وو ابلیس چی تیریدی به په دی باندی نوویل به یې: چی ته پیدا سوی یې دیولوی کار دپاره بیا پکښی الله جل جلاله روح واچوی نو وو اول هغه خای چی روح پکښی واچول سو سترگی اوپزه. نوده پرنجی وکی بیایې حمد درب بیان کی نوالله جل جلاله ورته وفرمایل چی رحم دی وکی رب ستاپه تا باندی بیاورته الله جل جلاله وفرمایل چی ای آدمه عليه السلام ولاړسه اودغو خلگو ته ووايه السلام علیکم، نوته وگوره چی دوی درلره خه جواب درکوی؟ نوراغی دوی ته او السلام علیکم یې ووايه، نوهغوی ورته په جواب کی وفرمایل چی وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته نو وفرمایل الله جل جلاله آدم عليه السلام ته داستا اوستا دنسل تحیه اوپه خیر راغلی دی. نوده وویل چی زمانسل خه ته وایې؟ نو ورته ویې وفرمایل چی خوښ کړه زما یولاس نو آدم عليه السلام ویله چی زه راسته لاس خوښوم اوزما درب دواړه لاسونه راسته دی نو خلاص کی الله جل جلاله خپل لاس مبارک (کمایلیق بشانه) نوپه هغه کی ټول نسل د آدم عليه السلام وو، وروسته په دی کی داسی خلگ وه چی دهغه خولی دنور خخه ډکی وی، اوپه دی کی یو شخص وو چی آدم عليه السلام دهغه نورته حیران سو ویې فرمایل، ای ربه زما داخوک دی؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمایل چی دا ستا زوی داود عليه السلام دی: نوبیایې وویل چی ای زما ربه دی لره دی ټومره عمر ورکړی؟ نوورته یې وفرمایل چی شپيته کاله، نوده وویل ای ربه زما هبه کړه زما د عمر خخه ده ته خلویښت کاله نوددی عمر به سل کاله سی نو وروسته وکی الله جل جلاله دغه شان کار اودایې پر شاهد کی نو کله چی پوره سو عمر د آدم عليه السلام نوالله جل جلاله ورته ملك الموت ورواستوی، نو آدم ورته وفرمایل چی آیا زما د عمر خخه خلویښت کاله نه دی پاته نودی به ورته وایې چی هغه تانه دی هبه کړی خپل زوی داود عليه السلام ته؟ نودی به بحث وکی پردی عمر باندی (کم یې چی داود عليه السلام ته هبه کړی وو) نوددی بحث ماده ددی په اولاد کی پاته سوه، او هیره کړه ده خپله خبره

= خلق الانسان خلقا لا يتملك ۱۲۴۱۲ په دوو طریقو سره، اول دا: چی نقل کوی د ابوبکر بن شیبه خخه چی دی نقل کوی دیونس بن محمد خخه دی نقل کوی د حماد خخه هم په دې قول سره، دوهم دا: چی نقل کوی ابوبکر بن نافع خخه دی نقل کوی د بهز خخه دی نقل کوی د حماد خخه آه

(چې داود عليه السلام ته خپل څلويښت کاله عمر ورکول وو) نوددی په نسل کې دهیروالی ماده پاته سوه (یعنی آدم عليه السلام څخه چې څه رنگه خبره هیره سویده نودارنگه دده په اولاد کې دهیرولو ماده پاته سوه) اودارنگه ترمذی ویلی دی په نقل کولو سره دابونعیم څخه دی نقل کوی دهشام بن سعد څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: کله چې الله جل جلاله پیداکی آدم عليه السلام نومسح یې کړه ملا دهغه، نو ولویدی ورڅخه هرهغه څوک چې هغه دی پیداکیدونکی دده دنسل څخه ترقیامت دورځی پوری اوددوی دسترگوپه مینځ کې گرځول سوی دی برېښیدل دنور، بیابه وړاندی سی دانسل آدم عليه السلام ته نودی به یې وگوی نو پوښتنه به وکی چې داڅوک دی؟ نوورته به وویل سی چې داستا نسل دی، نودی به پکښی یوسری وگوری چې هغه به په تعجب کې واچوی دی، نودی به پوښتنه وکی ای ربه. داڅوک دی؟ نوورته به وویل سی چې داسری به آخری امتونو کی وی چې داود عليه السلام یې نوم دی، نودی به وایی چې دی لره دی څومره عمر ورکړی دی: نوورته به وویل سی چې شپيته کاله: نواوبه وایی چې ای ربه زما زیات کړه دده عمر زما دحصی څخه څلويښت کاله: کله چې دآدم عليه السلام عمر پوره سو اوملك الموت ورته رالی: نوده ورته وویل چې ایازما د عمر څخه څلويښت کاله نه دی پاته؟ ورته وویل به سی چې تادغه څلويښت کاله نه دی ورکړی خپل زوی داود عليه السلام ته؟ نودی به بحث وکی نودده داووادو سره هم بحث وسو، اوهیر کړه آدم عليه السلام نوهیرسو دده دنسل، اوخطایې وکړه آدم عليه السلام نوپه خطایې کې واقع سو دده نسل. (۱)

اودارنگه ابن ابی حاتم روایت ذکرکړی دی دحدیث دعبداالرحمن بن زید اسلم څخه چې دی نقل کوی دوالدخپل څخه چې دی نقل کوی دعطاء بن یسار څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه مرفوعاً په هم دی طریقی سره ذکرکړی دی اوداعبارت په کی زیات دی (بیایې مخکی کی آدم عليه السلام ته: نوورته وویل سوه چې ای آدمه داستا نسل دی، اوپه دی کی به پوند اوگوډ اودبرگی ناجوری والاوی، نووبه وایی چې ای ربه زما داوولی تاداسی کړی دی زماپه نسل باندی؟ نور ورته به وویل سی، ددی دپاره چې ته زما دنعمت شکر وکاره بیایې ذکرکړیده قصه دداود عليه السلام، اودابه ذکر کیرې په روایت دابن عباس کی هم، اوویلی دی امام احمد په مسند خپل کی په نقل کولو سره دالهیشم بن خارجه څخه دی نقل کوی دابو الربیع څخه دی نقل کوی دیونس بن میسره څخه، دی نقل کوی دابی ادريس څخه دی نقل کوی دابی الدرداء رضي الله عنه څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: پیداکی الله جل جلاله آدم نودی یې په

(۱). دا ذکر کړیدی هیثمی په المجمع کی ۱۹۷۸ راوی ددې ابویعلی دی اوپه دې کی اسماعیل بن رافع هم دی، بخاری ویلی دی چې دی ثقه دی اوپه حدیثو کی یې مهارت سته او ضعیف کړیدی دی جمهورو، اوباقی نقل کونکی ددې ټول ثقه دی.

اوره باندی کښته کی نودده داوړی څخه یوسپین نسل راووتی چی وو په شان دژړو میړیانو، بیایې وواهی په چپه اوره باندی نودهغه څخه یوتور نسل راپیدا سو چی وو په شان دسکارو، نوددی چی کم دراسته اړخ څخه راوتلی وو نوالله ﷺ هغوی ته وفرمایل چی جنت ته ولاړسی په مرضی سره اوزما هیخ پروا په تاسی باندی نسته: اوکم نسل یې چی دچپه اوړی څخه راوتلی وو هغوی ته الله ﷻ وفرمایل ولاړسی جهنم ته زماهیخ پرواه په تاسی باندی نسته (۱)

او ویلی دی ابن ابی الدنيا په نقل کولو سره دخلف څخه دی نقل کوی دهشام څخه دی نقل دحکم بن سنان څخه دی نقل کوی دحوشب څخه دی نقل کوی دحسن څخه چی ده ویلی دی: پیداکی الله ﷻ آدم ﷺ نو راویې ایسته اهل جنت والا ددی دراسته اړخ څخه اوجهنم والا ددی دچپه اړخ څخه، اوبیایې دوی خپاره کړه پرمخ دمزکی باندی، څه په دی کی رانده وه اوڅه پکښی گنگیان وه اوڅه پکښی په ناجوړی کی منستی وه نو وویل آدم ﷺ ای زما ربه، زما اولاد دی برابرولی نه دی پیداکړی، نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی. زه غواړم چی زماشکر اداسی. اوامام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالله بن محمد بن منبه څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی هغه فرمایلی دی: پیداکړی دی الله ﷻ آدم ﷺ اودهغه اوږدوالی شپيته گزه وو، نبی ﷺ فرمایې چی بیاده ته وویل سوه چی ولاړسه اوسلام وکړه په هغه ملائکو باندی اوغور کښیږده چی څه جواب درکوی، نودهغه جواب به ستا اوستا دنسل تحیه اوپخیر راغلی وی، نودی ورلی اوورته وی ویل چی: السلام علیکم، نوهغوی ورته په جواب کی وویل، وعلیکم السلام ورحمت الله وبرکاته نو وروسته هرهغه شخص چی داخلېږی جنت ته نوهغه په شان دآدم ﷺ وی، نو تر نن ورځ پوری دخلگو عمرونه کمیږی (۲) اودارنگه ذکر کړی دی امام بخاری هم داروایت په کتاب الاستئذان کی دیحیی بن جعفر څخه اودارنگه مسلم دمحمد بن رافع څخه اودا دواړه بیانقل کوی دعبد الرزاق څخه، او وویل امام احمد په نقل کولو سره دروح څخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه څخه دی نقل کوی دعلی بن زید څخه دی نقل کوی دسعیدبن المسیب څخه دی نقل کوی دابی هریره ﷺ څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: وو اوگډوالی دآدم ﷺ شپيته گزه اوپه (۷) گزو کی پلن والی ددی وو (یواخی والی کړی

(۱). ددې حدیث تخریج کړیدی امام احمد ۴۴۱.

(۲). تخریج ددې بخاری کړیدی په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب خلق آدم وذریته ۳۳۲۲/۲ اودبلی طریقی څخه په کتاب الاستئذان کی، باب بدء السلام ۲۲۲۷/۱۱ دطریقی دیحیی بن جعفر څخه دی نقل کوی دعبد الرزاق څخه هم په دې طریقی سره، اومسلم په کتاب الجنة وصفة نعيمها واهلها ۱۷۷/۱۷ دطریقی دمحمد بن رافع څخه دی نقل کوی دعبد الرزاق څخه هم په دې طریقی سره اوامام احمد ۳۱۵/۲ دعبد الرزاق څخه.

دی په دی روایت باندی امام احمد). او ویلی دی امام احمد په نقل کوی سره دعفان خخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه خخه دی نقل کوی دعلی بن زید خخه دی نقل کوی دیوسف بن مهران خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وایي، کله چی نازل سو آیت د (دین) یعنی قرض نو وفرمایل رسول الله ﷺ: اولنی سړی چی انکاریې کړی دی آدم ﷺ دی: اولنی سړی چی انکاریې کړی دی آدم ﷺ دی: هم دارنگه یې درې واره داسی وفرمایل. اوبیایې ورپسی مخکنی عبارت چی په مخکی حدیث کی بیان سو هغه ذکر کړی دی چی دده دراسته اړخ خخه یونس راووتی اوبیایې دچپه اړخ خخه یونس را وایستل سو. (۱)

دا حدیث دلالت کوی په دی خبری باندی چی الله ﷻ دآدم ﷺ نسل ټول دهغه دملا خخه را ایستلی دی په شان دمیریو اوبیایې تقسیم کړی دی داپه دوو ډلو باندی چی یواهل الیمین، اوبل اهل شمال دی، اوورته یې داهم ویلی دی چی دا دجنت دپاره دی اوزه هیخ باک نه په کوم. اودا دجهنم دپاره دی اوزه هیخ باک نه په کوم. اوهرخه چی گواه کول ددی نسل دی په رب باندی اودوی ته طاقت دنطق ورکول دی دا په احادیثوکی نه دی ذکر. هرخه چی هغه حدیث دی چی روایت یې کړی دی امام احمد (۲) په نقل کولو سره دحسین بن محمد خخه دی نقل کوی دجریر خخه دی نقل کوی دکلثم بن جبر خخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: یقیناً الله ﷻ اخستی دی دخلگو خخه میثاق اووعدده په ملا دآدم ﷺ باندی په نعمان مقام کی په ورخ دعرفی باندی، نورا ویی ایستی دده دملا خخه هغه ټول نسل چی دی یې پیدا کونکی دی ترقیامته پوری په شان دمیریو بیایې ورسره خبری کړی دی په دی انداز سره: وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ (۱۷۲) أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۲۵۱۱ اوبیهقی هم ددی روایت نقل کړیدی په السنن الکبری کی دطریقې دابوبکر بن فورك خخه چی دی خبر کړیدی عبد الله بن جعفر چی دی نقل کوی دیونس بن حبیب خخه دی نقل کوی دداؤد خخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه خخه هم په دی طریقې سره ۱۴۲۱۰ او روایت ددی نقل کړیدی طبرانی په المعجم الکبیر کی دطریقې خخه دعلی بن عبد العزیز دی نقل کوی دحجاج بن منهال خخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه خخه هم په دی طریقې سره ۱۲۵۱۲ ح ۱۲۹۲۸ او الطیالسی ۳۵۰۱۱ دطریقې دحماد بن سلمه خخه، هیشمی ویلی دی په مجمع کی ۲۰۲۸ په دی سندکی علی بن زید دی او دی ضعیف گرځولی دی جمهورو اوباقی سړی ددی ثقه دی.

(۲). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۲۷۲۱ په لفظ دمصنف سره، اوحاکم په مستدرک کی ۲۷۰۱۱ ددی لفظ خخه ماسوا په بل لفظ سره (بنعان یوم العرفه) او ویلی یې دی چی دا حدیث حسن اوصحیح دی اوبحث کړیدی مسلم په کلثم بن جبر باندی، او موافقه کړیده ورسره امام ذهبی، او هیشمی ویلی دی په مجمع کی ۲۵۱۷ روایت ددی کړیدی امام احمد، او سړی ددی ټول ثقه دی.

ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفْتَهُلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ (۱۷۳) (الاعراف ۱۸۲، ۱۷۳) په دی آیت کی دا بیان سوی دی چی الله ﷻ دبنی آدمو څخه لوظ او وعده اخستی ده اودوی یې په ځانونو باندی شاهدان کړی دی. تراخه پوری.

امام احمد وایی په نقل کولو سره دحجاج څخه دی نقل کوی دشعبه څخه دی نقل کوی دابی عمران الجونی څخه دی نقل کوی دانس بن مالک څخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: وبه ویل سی یوسپری ته چی دجهنم والاوو څخه به وی په ورځ دقیامت کی: که چیری ستاسره وای په محکه کی څه مال نو آیاتا به فدییه کوی هغه مال؟ نبی ﷺ وفرمایل چی داسپری به وواپی چی هونو الله ﷻ به ورته وایی چی ماخو ستا څخه ددی څخه ډیر سپک او وړوکی کار غوښتی وو په ملا دآدم ﷺ باندی هغه داچی ته شریک مه مقرر وه زماسره نوتا انکار وکی اوزماسره دی شریک مقرر کوی (۱) تخریج ددی یې کړی دی دحدیث دشعبه څخه. اوویلی دی ابو جعفر الرازی په نقل کولو سره دربیع بن انس څخه دی نقل کوی دابی العالیه څخه دی نقل کوی دابی کعب څخه په باره ددی قول دالله ﷻ کی وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ چی الله ﷻ ټول مخلوقات یووار دآدم ﷺ په ملا مبارکی باندی راټول کړی دی اودټولو څخه یې وعده اخیستی ده په خپل الوهیت باندی اوپه خپل ربوبیت باندی اوتولو څخه یې داوعده واخیسته، اودټولو څخه یې داپوښتنه وکړه چی: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى (آیا زه ستاسی رب نه یم، نودی ټولو انسانانو په جواب کی ویل چی، ولی نه ته زموږ رب یې) نوالله ﷻ دوی ته وفرمایل چی زه شاهد کوم په تاسی باندی دا اوه آسمانونه اودا اوه مزکی اودا ستاسی پلار آدم ﷺ، په دی خبری چی تاسی دقیامت په ورځ دا ونه وایاست چی: موږ ته پته نسته، پوه کړی په دی خبری باندی ځان چی نسته بل الله ماسوا زما څخه اونسته بل رب غیر زما څخه، اوشریک مه جوړوی زماسره بل څوک، اوزه به درلیبرم تاسی ته پیغمبران اورسولان چی تاسی ته به زماوعده اوميثاق بنی، اوزه به په تاسی باندی خپل کتاب نازلوم. نودا ټول نسل دآدم ﷺ به وواپی چی موږ شاهدی کوو چی ته زموږ رب یې اوزموږ الله یې، نسته زموږ دپاره بل رب ماسوا ستا څخه اونسته زموږ دپاره بل رب ستا څخه ماسوا اونسته زموږ دپاره الله بل ستا څخه. نودوی اقرار وکی په دغه ورځ داطاعت. اولور سو آدم ﷺ دی خپل نسل ته چی خپل نسل وگوری کم به چی دده څخه اودده اولاد څخه ترقیامته پوری پیداکیږی نودی چی کله خپل نسل

(۱). ددی تخریج امام احمد کړیدی ۱۲۷۱۳ او دارنگه نقل دی په نزد دبخاری، کتاب احادیث الانبیاء، باب خلق آدم وذریته ۳۲۳۴۶ هم په دی لفظ سره، یقیناً الله تعالی به وواپی هغه سپک عذاب والا جهنمی ته، الحدیث، اومسلم، کتاب صفة القيامة والجنة والنار باب فی الکفار ۱۴۷۱۱۷ دطریقې دشعبه څخه.

ووينی چې په دی کی فقیران اومالداره، اوبنکلی اوبدرنگه روغ اوناچوری اوداسی نورو نښانو والا انسانان وه. نودی وویل ای ربه زما داتول انسانان دی ولی یوشان نه دی پیدا کړی؟ نوالله ﷺ به ورته وفرمایي چې زه داغواړم چې زماشکر وکارې. اوپه دی کی یې پیغمبران ولیده چې په شان دشمعو وه اودنور څخه به ډک به وه، اواخاص سوی وه په یوبل میثاق اووعدۀ باندی چې هغه نبوت اورسالت دی پس داهغه خصوصیت دی چې الله ﷻ ذکرکړی دی: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (الاحزاب ۷۸)**، اودارنگه په بل ځای کی فرمایلی دی: **فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ (الروم ۳۰)**، مخکی دا ذکر سوه چې الله ﷻ کله امر وکی ملائکو ته دسجدي آدم ﷺ ته، ټولو دالله ﷻ دامر پوره والی وکی اومنعۀ سو ابلیس دسجدي څخه دوجی دحسد اوعداوت څخه، نوالله ﷻ وشړی هغه دجنت څخه او لیری یې کی دخپل دربار څخه اوکښته یې کی مزکی ته شړل سوی اوملعون اوترټل سوی. امام احمد وایی په نقل کولو سره دوکیع څخه اودیعلی څخه اودمحمد څخه چې دادواړه ځامن دعبيددي دوی نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چې وویل آدم ﷺ سجده نو سجده یې وکړه، نولگیدی شیطان چې ژرایی شروع کړه او وی ویل: ای تباهی اوافسوس دی وی زما دپاره. امر وسو آدم ﷺ ته دسجدي نوده سجده وکړه نودده دپاره جنت دی، اوماته دسجدي امر وسو نوما نافرمانی وکړه نوزما دپاره اوردی. (۱) بیا آدم ﷺ په جنت کی اقامت اختیار کی دخپلی بنځی حواء سره، چې خوراک به یې کوی ددی جنت څخه چې څه ته به یې زړه کیدی، بیاچې کله دوی خوراک وکی دهغه درختی څخه چې دهغه څخه منع سوی وو نوددوی څخه وکښل سو هغه لباس چې دوی پکښی وه اوراکښته سوه مزکی ته. اواختلاف مو دراکنښته کیدو په باره کی مخکی ذکر کړی دی. اواختلاف سوی دی په مقدار اواندازه ددوی داقامت په جنت کی: نوبعضو ویلی دی چې یوڅو ورځی ددنیا دورځو په مقداریې تیری کړی دی، اومخکی مودکرکی هغه چې روایت یې کړی دی امام مسلم دابی هریره **رضی الله عنه** څخه مرفوعاً: اوپیدا سوی دی آدم ﷺ په آخری ساعاتونو دورځ دجمعی هم په دغه ورځ باندی پیداسو اوهم په دغه ورځ باندی دجنت څخه را وایستل سو. ابن جریر هم وایی چې: معلومه خبره ده چې آدم ﷺ پیداسوی دی په آخری ساعت دورځی

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۱۲۷۳ اوهمدارنگه په نزد دبخاری هم ذکردي، کتاب احادیث الانبياء، باب خلق آدم وذریته ۳۳۳۴/۲ هم په دي الفاظو سره، چې الله تعالی به دقیامت په ورځ هغه ادنی جهنمی ته وایی... الحدیث، او مسلم په کتاب صفة القيامة والجنة والنار فی باب الکفار ۱۴۷/۱۷ کی دطریقې دشعبه څخه.

د جمعې کې، او یو ساعت دهغه درې اتیا کاله اوڅلور میاشتی دی، نودی پروت ووپه داسی حال کې چې روح په کی نه وو ترڅلویښتو کالو پوری او اقامت یې کړی دی په جنت کې مخکې ددی څخه چې راکښته سی درې څلویښت کاله اوڅلور میاشتی. (۱)

اودارنگه روایت ذکر کړی دی عبدالرزاق په نقل کولو سره دهشام بن حسان څخه دی نقل کوی دسوار څخه چې دا خبر رسان دعطاء بن رباح وو: دی وایي: کله چې الله ﷻ آدم ﷺ د جنت څخه راوایستی نودده پښی په مزکی کې وی اوسریې په آسمان کې وو نوالله ﷻ دی اوږدکی په اندازه دشپیتو گزو، نونه دی نسل دده چې قدونه یې کمیرې تراوسه پوری او دارنگه ذکر کړی دی ابن جریر دابن عباس څخه: چې الله ﷻ وفرمایل آدم ﷺ ته: ای آدمه یقیناً زما دپاره یوحرم سته په اړخ دعرش کې نوته بیرته ولاړسه او جوړکړه زما دپاره کور اودهغه څخه طواف کوه لکه څه رنگه چې طواف کوی ملائکی زما دعرش څخه، او ولیږه الله ﷻ یوه ملائکه چې هغه ځای ورته وښیې اومناسک یې وروښیې، اودایې هم ذکر کړی دی چې آدم ﷻ پر کم ځای چې تیرسوی دی هغه ځای کې بیا کلی جوړسوی دی: اوده داهم نقل کړی دی چې اول ډوډی هغه چې آدم ﷻ په مخکه کې خوړلی هغه اوه دانی دغنم وی چې جبرائیل ورلره راوړی وی نودوی پوښتنه ترینه وکړه چې داڅه دی؟ نوورته یې: وویل چې دا دهغه درختی څخه دی چې دکم څخه ته منع سوی وی اوتا ترینه خوراک کړی وو. نودوی ورته وفرمایل چې په دی څه وکم؟ نوجبرائیل ورته وفرمایل چې داپه مخکه کې وشینده، نوده وشیندلی دغه دانی نودهری دانی څخه سل زره دانی جوړی سوی نوبیا ده هغه وربیل، اوبیایې غلبیل کړه اوبیایې وڅنډله بیایې وږه تری نه جوړکړه اوبیایې ترینه خمیره جوړه کړه اوبیایې ترینه ډوډی پخه کړه بیایې ډیر په سختیو سره وخوړله.

اودا قول دالله ﷻ په دی دلالت کوی: فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى، او وو اولی کپړی ددوی دوړیو دپسو څخه چې هغه یې پرې کړی اوبیا یې ترینه تار جوړکړی، بیایې ترینه ځان ته جبه چې ورته چوغه هم ویل کیږی جوړه کړه او حوا ته یې ترینه څادر اولوپته جوړه کړه.

اوپه دی خبره کې هم ډیر اختلاف سوی دی چې آیا دآدم ﷻ اولاد په جنت کې پیدا سوی وو اوکه نه: بعضو ویلی دی چې نه وو ددوی دپاره اولاد په جنت کې اوبعضو ویلی دی چې ددوی دپاره اولاد په جنت کې پیدا سوی وو، نوو قابیل اوخوړ دهغه چې پیدا سوی وه په جنت کې. اودا خبره ذکر سويده چې ددوی دپاره به په یوه حمل کې دوه بچی وه یوبه په کی نروو اوبل به په کی عورت اوامر ورته سوی وو چې واده به کوی هریو زوی دخپل دورور دخوړ سره چې ورسره پیدا سويده اودابل به ددی بلی سره واده کوی.

قصه د زمانو د آدم ﷺ : قابيل او هابيل

الله ﷻ په قرآن کریم کې فرمایلی دی: **وَإِثْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأُ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (۲۷) لَسْنَا بِسَطِّ إِلَيَّ يَدِكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطِ يَدَيْ إِلَيْكَ لَأَقْتُلَنَّكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (۲۸) إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ (۲۹) فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۳۰) فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (۳۱) (المائدة ۲۷-۳۱).**

علامه السدی ویلی دی په نقل کولو سره دابی مالک خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی نقل کوی دمره بن ابن مسعود خخه دی نقل کوی دیوولی دصحابو خخه وو آدم ﷺ چی په نکاح کوله به یې دیوه نس دواړه حمل دبل نس ددواړو حمل سره، نوهابیل وغوښته چی واده وکی دقابیل دخور سره اوخور دقابیل ددی خخه بنائسته وه.

اودا قابیل دهابیل خخه مشرهم وو، نوقابیل وغوښته چی دی خپل خور ته په هابیل باندی ښه والی ورکی، نوآدم ﷺ ورته امروکی چی په نکاح ورکی داخپله خور هابیل ته نوهغه انکار وکی اوامریې ورته وکی دصدقی ورکولو، او ولاړی آدم ﷺ مکی ته چی حج وکی، آدم ﷺ خپلو بچو ته دمزکو دحفاظت ذمداری ورکړه نوپولو انکار وکی تردی چی قابیل دا ذماری قبوله کړه، بیاچی کله دی هابیل اوقابیل دواړو صدقه ورکوله نوهابیل یوه غټه بچی داوښی ورکړه اودده سره پسونه اوبزی ډیری وی. اوقابیل ورکړه یوه گیدی دخپلو کروندو خخه چی بیکاره وه نواور رالی اودهابیل صدقه یې وخوړله اودقابیل صدقه یې پرېښووله، نوقابیل ته درد ورلی اوهابیل ته یې وویل چی زه تاوژنم چی ته زما دخور سره واده ونه کی، نودی هابیل ورته وویل چی الله ﷻ صدقه دمتقیانو قبلوی. اودارنگه روایت ذکر کړی دی ابن عباس په نورو وجوهو سره، په نقل کولو سره دعبداالله بن عمر خخه ده ویلی دی په دی روایت کی چی زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چی مقتول زورور وو دقاتل خخه. لیکن منع کی دی حرج چی اوږد کی لاس خپل وهغه ته، اودارنگه ذکرکړی دی ابوجعفر الباقر چی آدم ﷺ زیری ورکی دخوشحالی دوی ته په قبلیدو باندی دهابیل خخه اوپه نه قبلیدو باندی دقابیل خخه نوقابیل وویل آدم ﷺ ته: چی دهابیل خخه خکه قبول سو چی هغه ته تادعا کړی وه اوماته دی دعانه وه کړی، اووعده یې وکړه دخپل ورور سره دهغه کارچی قصد یې ورته کړی وو چی دهغه وژل وو. پس یوه شپه وه چی هابیل دپسو او بزو سره ناوخته کی، نو ولیږی آدم ﷺ قابیل چی وگوری چی ده ولی ناوخته کی، کله چی

ولاړې قابيل نودی يې وليدی دخپل کار سره نوورته يې وويل چې ستاسه الله ﷻ صدقه قبوله کړه اوزماسه يې قبوله نکړه نوهابيل ورته وويل چې الله ﷻ قبولول کوی دپرهيزگارانو څخه نوغصه سو قابيل په دی خبره باندي او ويې وهي هابيل په اوسپنه باندي چې دده سره وه نودی يې مړکی. او بعضو ويلى دی چې دی يې مړکی په ويشتلو سره په ډبري باندي پر سر، اودی بيده وو نووفات سو. اوبعضو ويلى دی چې دی ته يې پر مری باندي زور ورکړی وو اونوکان يې په لگولی وو لکه څه رنگه چې حيوان نوکان لگوی نو مړ يې کی. والله اعلم. اوقول دهابيل کله چې ورته دقتل اخطار ورکول کیدی: لَنْ بَسَطَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطِ يَدَيْ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ اداقول دلالت کوی په حسن خلق دده باندي اوپه خوف باندي دالله ﷻ څخه دا دلالت کوی په خشيت اوعاجزی دده باندي او ځان يې بچ ساتی دهغه کار څخه چې ورور ورته اراده کړی وه يعنی هغه ورته دقتل اراده کړی وه نوده ورته دا اراده نه وه کړی. اوددی وجی څخه ثابت سوی دی په صحيحينو کی درسول الله ﷺ څخه چې هغه فرمایلی دی: کله چې دوه مسلمانان په خپلو کی ديوبل سره مخامخ سی دتورو په لحاظ نوقاتل اومقتول دواړه به په جهنم کی وی: نوصحابوو پوښتنه وکړه چې ای دالله رسوله. قاتل خوقتل کوی نوځکه جهنم ته ځی نومقتول ولی جهنم ته ځی؟ نورسول الله ﷺ وفرمایلی چې: دی حريص وو دهغه پرقتل باندي (۱)

اودا رنگه قول دده: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ، يعنی زه پريږدم قتل ستا که څه هم چې پرتا زوروريم او قوی يم او ما دا عزم کړیدی چې ته ککړ سی زما په گناه باندي اوپه خپله گناه باندي، يعنی زما دقتل په گناه باندي به هم ملوث سی اوکم چې دی خپله مخکی کړی دی په هغه کی هم ککړ سی، اداقول ذکر کړیدی مجاهد او السدی او ابن جرير اوداسی نورو، او دلته دا مراد نه دی چې گناهونه دمقتول ټول اوړی دقاتل غاړی ته په مجرد قتل سره لکه څرنگه چې داوهم کړیدی بعضو خلگو، او هرڅه چې داخلگ ذکر کوی حديث دنبی ﷺ نودغه خلگ دهیڅ څخه نه دی خبر لکه دا قول سو: چې نه به پريږدی قاتل پرمقتول باندي ذره هومره گناه. (۲) نو ددی حديث دپاره بالکل

ددی حديث تخريج کړی دی امام بخاری په: کتاب الفتن کی. باب اذا التقى المسلمان بسيفهما (۷۰۸۳/۱۱۳) اومسلم په کتاب الفتن اشراط الساعة (۱۱۱۸) کی ذکر کړی دی. او ابوداود په کتاب الفتن والملاحم، باب فی النهی عن القتال فی الفتنه (۴۲۲۸/۱۴) اونسایي په کتاب التحريم کی باب تحريم القتل (۴۱۰۳/۱۷) اوابن ماجه په کتاب الفتن. باب اذا التقى المسلمان بسيفهما، اوالفاظ ددی دادی: که په دوو مسلمانانوکی يوه پر بل باندي اسلحه لوړه کړه نودواړه به په جهنم کی وی، نوکه يودا بل قتل کی نودواړه به په کی داخليری.

(۲). داذکردي په الدرر المنتثرة فی الاحاديث المشتهرة (۳۵۹) کشف الخفاء (۲۴۰/۱۲) اوويلی دی سخاوی په المقاصد الحسنه (۹۵۰) اوويلی دی ابن کثیر: ددی دپاره بالکل اصل نسته اومعنايې صحيح ده لکه څه رکم چې =

اصل نسته، دا حديث ضعيف دى ليکن په دې قول باندي اتفاق سويدى دبعضو خلگو چي دقيامت په ورځ به مطالبه کوي مقتول دقاتل څخه نونه به وي حسنات دقاتل چي پوره والي وکړي دمقتول دپاره نو وابه رول سي گناهونه دمقتول قاتل ته، لکه څرنگه چي ثابت سوي دى دا په صحيح احاديثو کي دټولو ظلمونوپه باره کي، او قتل په دې ظلمونو کي غټ ظلم دى، اومور دا ذکر کړيدى په تفسير کي.

او دارنگه روايت ذکر کړيدى امام احمد او ابو داؤد او ترمذى په نقل کولو سره دابى وقاص څخه چي ده ويلى دى په وخت دفتني دعثمان بن عفان کي: چي رسول الله ﷺ فرمايلى دى، يقيناً يوه فتنه به په تاسي کي واقع کيږي په هغه کي به ناست غوره وي دولار څخه او ولاړبه په کي ښه وي دتلونکي څخه اوتلونکي به ښه وي دلور ختونکي اومنډه وهونکي څخه. نوصحابي ويله چي اى دالله رسوله اياته پيدا کي چي زما کور ته څوک رادننه سي اوماته لاس را اورېدکړي. نور رسول الله ورته وفرمايل چي، ته سه په شان دزوى دآدم ﷺ (۱) اودارنگه روايت ذکر کړي دى ابن مردويه دحذيفه بن اليمان څخه مرفوعاً، چي هغه فرمايلى دى: ته سه په شان دښه دځامنو دآدم ﷺ په بل روايت کي امام احمد ويلى دى په نقل کولو سره دابو معاويه څخه او دوکيع څخه، چي دا دواړه وايي چي مور ته دا حديث بيان کړي دى اعمش دى نقل کوي دعبداالله بن مره څخه اودى نقل کوي دمسروق څخه دى نقل کوي دابن مسعود څخه دى وايي چي فرمايلى دى رسول الله ﷺ: نه قتل کيږي يونفس په ظلم سره مگروي به زوى دآدم چي اول قتل يې کړي دى څه حصه په گناه دده کي، ولي هغه اول شخص دى چي داسنت يې اجراء کړيدى. (۲)

اوپه (قاسيون) نومي علاقه کي چي په شمال ددمشق کي واقع دى هلته يوڅو غارونه دى چي هغه ته مغارات الدم ويل کيږي دا مشهوره دى په دى خبري چي په هغه ځاي کي قابيل

= دانقل کړي ابن حبان د عمر څخه مرفوعاً په دى الفاظو سره: يقيناً توره محو کونکي ده دگناهونو. اودعقيلي دپاره په ترجمه داصوم بن غياث کي، چي هغه دضعفائو څخه شمارل سوي دى، دادى: نه تيريږي يوه توره پرچا باندي مگروي محوه کوونکي دهغه گناهونو لره. مگر ناصر الالباني ويلى دى په السلسلة الضعيفه کي (۲۸۷۱) چي ددى دپاره بالکل اصل نسته.

(۱). ددى حديث تخريج کړي دى ترمذى په: كتاب الفتن کي، باب ماجاء تكون فتنه، القاعد فيها خير من القائم (۱۹۴۱۴) ابوعيسى ويلى دى، اوروايت سوي دى ددى حديث دسعد څخه هغه نقل کړي دى دنبي ﷺ څخه او احمد نقل کړي دى دا په (۱۸۵ ۱۱) اوبوداود په كتاب الفتن والملاحم کي: باب فى النهى عن السعى فى الفتنه (۴۲۵۷۱۴) اوصحيح کړي دى دا الباني په الجامع الصغير کي (۲۳۱۱۱).

(۲). ددى حديث تخريج بخاري کړي دى په كتاب احاديث الانبياء کي، باب خلق آدم وذريته (۳۳۳۵ ۱۲) اومسلم: په كتاب السامه، باب اثم من سن القتل (۱۱۲۶۱) اوترمذى: په كتاب العلم کي، باب ماجاء: الدال على الخير كفاعله (۲۲۷۳ ۱۵) اودا حديث حسن اوصحيح دى اونسايب په كتاب تحريم الدم کي (۳۹۹۲۱۷).

خپل ورور هابيل قتل کړی دی، اودا خبره نقل سویده داهل کتابو څخه. اودارنگه قول دالله ﷺ: فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (المائدة ۳۱) څه علمائو داخبره ذکر کړیده چی ده داخپل ورو یو کال په اوږه باندي گرځولی دی. اونورو ویلی دی چی لوړکړی یې وو داسل کاله او وو همداسی تردی چی راولیږل الله ﷺ دوه کارغان، امام السدی ویلی دی په اسناد خپل سره صحابوو ته چی دادوه وروڼه وه دواړو دیوبل سره جگړه وکړه نودایوه دابل قتل کی اوبیایې ورلره کنده وکنبله اوپه هغه کی یې دفن کی اودا یې ده ته نبودله چی دی هم خپل ورور په داسی طریقی سره دفن کی، نوکله چی ده ولیده داطریقه نووی ویل (یاویلنتی اعجزت) نوده وکړه لکه څرنگه چی کړی وه هغه کارغه اودفن یې کی خپل ورور. او ویلی دی مجاهد چی قابیل ته په جزاء ورکولو کی تیزی وسوه اوپه هغه ورځ ورته عذاب ورکول سو په کم ورځ یې چی خپل ورور ووژی اودواړه ځنگنونه یې ورمعلق کړه په دواړو ورنونو پوری، او وگرځول سو مخ دده دلمر اړخ ته دادوچی دده دگناه څخه اودوچی دده دحسد اوبغض څخه دخپل ورور سره او دپلار سره.

اودارنگه په حدیث کی داسی ذکر سوی دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی داسی یوه گناه هم نسته چی دهغه عقوبت الله ﷻ په دنیاکی انسان ته ورکوی سره ددی چی په آخرت کی ورته هم دهغه جزاء ورکول کیږی مگر هغه ظلم دی اوخپلولی قطعه کول دی. (۱) اوهرڅه چی هغه څه دی چی ذکر دی په کتاب داهل کتابو کی چی دوی گمان دتورات پر کوی: چی الله ﷻ نیته ورکړه ده ته، اودی اوسیدی په (نود) مقام کی چی داپه شرق اړخ دعدن کی ده اودا اوسنی خلگ ورته (قنین) وایی اودده یوزوی پیداسو چی نوم یې خون وو اودخون یوزوی وو چی نوم یې عندر وو اودعندر زوی محوایل او دمحوایل زوی متوشیل اودمتوشیل زوی لامک وو. ده دوی بنځی کړی وی: چی دیوی نوم عداوه اودبلی نوم صلاوه. نوپیداسو دعدا څخه یوزوی چی نوم یې (ابل) وو اودی اول هغه شخص وو چی اوسیدلی دی په قباب کی اومال یې جمع کړی وو. اوبل زوی یې پیداسو چی نوم یې (نوبل) وو اودا اول هغه شخص وو چی ده دساز دپاره دوی کاسی جوړی کړی وی اودواړی به یې یو دبله وهلی. اوپیداسو د(صلا) څخه یوزوی چی نوم یې (توبلقین) وو اودی اول هغه

(۱). دا حدیث صحیح دی تخریج ددی ترمذی کړی دی په کتاب القیامت کی، باب (۵۷)، (۱۱۲۵۱۴) او ویلی یې دی چی دا حدیث حسن صحیح دی، اوابوداود په کتاب الادب کی ذکر کړی دی، باب النهی عن البغی (۴۹۰۲۱۴) اوابن ماجه: په کتاب الزهد کی ۱ باب البغی (۲۵۴۱۲) اودایې ویلی دی چی داصحیح الاسناد دی اوصحیح کړی دی دا البانی په الادب المفرد کی ۴۸.

شخص وو چی دپیتلو څخه اوداوسپنی څخه یې اسباب جوړ کړی وه، اویوه لوریې پیدا سوی وه چی نوم یې (نعمه) وه. اودا هم ورسره ذکر دی چی آدم عليه السلام خپلی ښځی ته یو وار راغی نوددی ښځی څخه پیداسو یو غلام چی دهغه نوم یې (شیش) کنسینووی او ویل سوی دی چی دانوم یې ورته ځکه ایښوولی دی چی دی ورلره الله جل جلاله دها بیل په مقابل کی هبه کی. او پیدا سو دشیث عليه السلام یوزوی چی نوم یې نوش وو.

او ویل سوی دی چی عمر دآدم عليه السلام تر دغه ورځی پوری چی په کمه ورځ کی دهغه زوی شیث پیداسوی وو یوسل او دیرش کاله وو، او وو عمر دشیث په هغه ورځ چی دده زوی انوش پیداسوی وو یوسل او پنځه شپيته کاله وو اودوی دواړو بیا ددی دپیدائش څخه وروسته (۸۰۷) کاله ژوند تیرکړی دی. اوددوی نور زامن او لونی هم پیداسوی وی ماسوا دانوش څخه. اودانوش یوځوی پیداسو چی نوم یې قینان وو اودانوش عمر په دغه وخت کی نوی کاله وو او ددی دپیدائش څخه وروسته یې (۸۱۵) کاله ژوند تیرکړی دی اوددی هم نور ځامن اولوری پیداسوی وی، بیاچی کله وو عمر دمهلاییل پنځه شپيته کاله دده هم یو زوی پیداسو چی نوم یې (خنوخ) وو اوددی دپیدائش څخه وروسته یې (۸۰۰) کاله ژوند نور تیرکړی دی اودده نور اولاد هم وو ماسوا دخنوخ څخه.

بیاچی کله وو عمر دخنوخ پنځه شپيته کاله نودده یوزوی پیداسو چی نوم یې متوشلخ وو اودده دپیدائش څخه وروسته یې (۸۰۰) کاله ژوند نور تیرکړی دی، بیاچی کله وو عمر دمتوشلخ (۱۸۷) کاله نودده یوزوی پیداسو چی نوم یې (لامک) وو اودده دولدت څخه وروسته یې (۷۸۲) کاله ژوند تیرکړی دی اودده هم نور اولاد سوی وو، اوبیاچی کله وو عمر دلامک (۱۸۲) کاله نودده یوزوی پیداسو چی نوم یې (نوح) وو اودده دپیدائش څخه وروسته یې (۵۹۵) کاله نور ژوند تیرکړی دی اودده نور اولاد هم پیداسوی دی. بیاچی کله دنوح عليه السلام عمر (۵۰۰) کاله وو دده دری ځامن پیدا سوه چی نومونه یې (سام، حام، یافث) دی داهغه مضمون دی کم چی داسرائیلو په کتاب کی په وضاحت سره ذکر سوی دی دتاریخ په محفوظ کیدلو کی نظر دی ولی چی په دی کی ډیری غلطیانی دی چی هغه به موږ ذکر کوو په خپلو مواضعو کی انشاء الله جل جلاله، اودارنگه ذکر کوی امام ابوجعفر بن جریر په تاریخ خپل کی چی دحواء دآدم عليه السلام څخه څلویښت بچی په (۲۰) حملونو کی (۱) پیدا سوی وه او ابن اسحاق ویلی دی چی دوی نومونه هم پر ایښی دی. والله اعلم.

اوچا ویلی دی چی په (۱۲۰) حملونو کی یې دوه دوه بچی زیږولی دی چی یو به نارینه او بله به زنانه وه. چی اول په هغه کی قابیل او دهغه خور وه اوآخر دهغه عبد المغیث وو، بیا

(۱) داپه تاریخ الطبری ۸۹۱ کی ذکر دی.

خپاره سو خلک دهغه څخه وروسته په مځکه کې اوقبیلی اوډلی جوړې سوي، اوتر ليري ځايونو پوري خلک ولاړه لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، (النساء ۱۱) اودارنگه ذکرکړې دي اهل تواريخو چې آدم ﷺ وفات سوي نه وو تردې چې دخپل نسل څخه يې (۴۰۰۰) افراد ليدلي وه. والله اعلم. اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (۱۸۹) فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلْنَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (۱۹۰)، (الاعراف ۱۸۹-۱۹۰) نودا تنبيه ده اول آدم ﷺ ته اوبيا ذکر دجنس دي. اونه دي مراد په دي ځای کې صرف آدم ﷺ اوحواء، ولي چې اول ذکر دشخص واحد سوي دي بيا ورپسې ذکر دجنس سوي دي لکه څه رنگه چې ذکر سوي دي په دي قول دالله ﷻ کې: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (۱۲) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ (۱۳) (المومنون ۱۲-۱۳) دارنگه دآدم ﷺ په فضائلو باندې ډير احاديث وارد دي چې يودهغه څخه دا قول درسول الله ﷺ دي چې دابې ذرښت څخه نقل دي دي وايي چې ماپوښتنه وکړه درسول الله ﷺ څخه چې ټول پيغمبران خودي؟ نورسول الله ﷺ ماته جواب راکي چې (۱۲۴۰۰۰) دي نوما بياپوښتنه وکړه چې په دي کې خورسولان دي؟ نورسول الله ﷺ وفرمايل چې (۳۱۳) دي چې داچم غفيردي: نوماورته وويل چې اول ددي څخه څوک وو؟ نو ويې فرمايل چې آدم ﷺ دي نوما ورته وويل چې ايا دي نبي اورسول دواړه دي؟ نورسول الله ﷺ راته وويل چې هو! پيدا کړي دي الله ﷻ دي په خپلو لاسونو سره او بيايې په کې دخپل روح څخه روح وراچولي دي اوبيايې برابر کړي دي دمخ داړخ څخه. (۱)

اودارنگه ويلى دي طبراني په نقل کولو سره دابراهيم بن نائلة الاصبهاني څخه دي نقل کوي دشيبان بن فروخ څخه دي نقل کوي دنافع بن هرمز څخه دي نقل کوي دعطاء بن رباح څخه دي نقل کوي دابن عباس څخه دي وايي چې فرمايلي دي رسول الله ﷺ: چې ايازه نه خبروم تاسي په ښه ملائکو باندې چې هغه جبريل دي، اوپه ښه پيغمبر باندې چې آدم ﷺ دي اوپه ښه ورځ باندې چې ورځ دجمعي ده اوپه ښه مياشت باندې چې مياشت دروژي ده، اوپه ښه شپي باندې چې شپه دليلة القدرده، اوپه ښه ښځي باندې چې مريم بنت عمران ده (۲) دا اسناد ضعيف دي، او ويلى دي كعب الاحبار: نه به وي په جنت کې دهيشخ چا دپاره

(۱). داڅه حصه ده داوړد حديث څخه چې تخريج يې کړي دي احمد (۲۴۴۱۵).

(۲). داموضوعي حديث دي تخريج ددي کړي دي الطبراني (۱۱۳۴۱) او هيشمي ويلى دي په المجمع کې =

رېره مگر دآدم ﷺ به رېره وی. رېره دده به توره وی او ترنامه پوری به وی او اسم کنیه به نه وی دهیخ چادپاره په جنت کی مگر دآدم ﷺ دپاره به وی، په دنیاکی ورته ابو البشر ویل کیږی او په جنت کی به ورته ابو محمد ویل کیږی.

اودا رنگه روایت ذکر کړی دی ابن عدی دطریقی دشیخ ابن ابی خالد خخه چی هغه نقل کوی دحماد بن سلمه خخه دی نقل کوی د عمرو خخه دی نقل کوی دابن دینار خخه دی نقل کوی د جابر بن عبدالله خخه مرفوعاً: دی وایی چی اهل جنت والا به رابلل کیږی په جنت کی په خپلو نومونو سره مگر نه آدم ﷺ چی هغه به په اسم کنیه سره رابلل کیږی چی ابا محمد دی اوددی روایت ابن عدی هم دی چی هغه نقل کوی دعلی بن ابی طالب خخه او هغه ضعیف دی په ټولو وجوهو سره. (۱)

اوپه حدیث داسراء کی هغه چی په صحیحینو کی ذکر دی: کله چی رسول الله ﷺ په آدم باندي تیرسو اودی وو په آسمان ددنیاکی، نو ورته یې وفرماییل چی په خیر راغلی دی وی تالره ابن صالحه اوای نبی صالحه، نورسول الله ﷺ وفرماییل چی ماوکتله دهغه راسته اړخ ته نویوه توره ډله ناسته وه او کله چی می وکتله دهغه چپه اړخ ته نویوه توره ډله وه کله چی دده راسته اړخ ته می وکتله نو خندل یې او کله چی می ورته چپه اړخ ته وکتل ژړل یې، نو ما وفرماییل چی ای جبرایله داخه دی؟ نو جبرایل ویل چی داپه مینخ کی آدم ﷺ دی اودواړو اړخونو ته یې نسل دی کله چی دی خپل راسته اړخ ته وگوری نو وځاندي او کله چی خپل چپه اړخ ته وگوری نو وژاړی ولی چی دا رسته اړخ جنت والادی او چپه اړخ والا جهنمیان دی (۲)

اودارنگه ابوبکر البزار ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن المثنی خخه دی نقل کوی دیزید بن هارون خخه دی نقل کوی دهشام بن حسان خخه دی نقل کوی دحسن خخه دی وایی چی وو عقل دآدم ﷺ په شان دټولو بچو دآدم ﷺ او ویلی دی بعضو علماوو په دی قول درسول الله ﷺ کی: نو وروسته زه تیرسم په یوسف ﷺ باندي او هغه وو چی هغه ته ورکول سوی وو خه حصه دحسن، اومعنی ددی داده چی دی وو په نیما یې دحسن دآدم ﷺ

= (۲۱۴۵) او روایت ددی کړی دی طبرانی په الکبیرکی او په هغه کی نافع ابو هرمز دی اودا ضعیف دی اودا رنگه یې ویلی دی په (۲۴۰۱۳) او دارنگه یې ویلی دی په (۱۹۸۱۸) اودا متروک دی، او ویلی دی البانی په ضعیفو کی (۲۱۵۷) چی داموضوعی دی. والله اعلم

(۱). ددی راوی ابن عدی دی دایی ذکر کړی دی په الکامل کی (۳۰۲۱۴) او په الموضوعات دابن جوزی کی (۱۲) ص ۴۲۸ او ویلی یې دی چی دا حدیث نه دی صحیح درسول الله ﷺ خخه.

(۲). داصحیح حدیث دی داخه جزء دی دیواورد حدیث خخه تخریج ددی کړی دی امام بخاری په کتاب الصلاة کی، باب کیفیت الصلوات المفروضة فی الاسراء (۳۴۹۱۱) او اطراف ددی په (۱۴۳۴، ۳۴۳۲) اومسلم په کتاب الایمان کی، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۱۷۱۲، ۲۲۳) او احمد په (۱۴۳۱۵، ۱۴۴).

باندي اودا مناسبه ده، ولي چي الله ﷻ پيدا كړي دي آدم په خپلو لاسونو سره اوصورت يې وركي په خپلو لاسونو (يعني په خپل قدرت سره) اوروح يې په كي خپله اچولي دي. نوالله ﷻ به نه وو چي پيداكوي به يې نبائسته شيان.

اودارنگه روايت نقل سوي دي دعبداالله بن عمر خخه او دابن عمر خخه هم داسي روايت دي مرفوعاً اوموقوفاً په دواړو صورتونوكي: كله چي الله ﷻ جنت جوړكي نوملائكو ورته وويل چي اي زموربه وگرخوه دازمور دپاره ولي چي تاگرخولي دي آدم ﷺ لره دنيا او هغه په هغه كي خوراك اوچنباك كوي، نوالله ﷻ ورته وفرمايل چي زمادي په خپل عزت اوجلالات باندي قسم وي چي زه به دننه كوم په دي كي نيكان اوصالحين، يعني داجنت دصالحينو دپاره جوړدي (۱) دارنگه په بل روايت كي رسول الله فرمايلي دي: يقيناً الله ﷻ پيداكړي دي آدم ﷻ په صورت خپل باندي (يعني دبل چاپه صورت نه وو) (۲) پردي حديث باندي ډير اوږد بحث سوي دي چي داخاي دتفصيل نه دي.

وفات د آدم ﷻ او وصيت دهغه خپل زوي شيث ﷻ ته

معني دشيث: دالله ﷻ هبه (يعني دالله ﷻ وركړه)، اوداورته حكه ويل كيږي چي دا الله ﷻ آدم ﷻ ته هبه كړي وو وروسته دوفات دهابيل خخه، ويلي دي ابوذر رضيه الله عنه په حديث خپل كي په نقل كولو سره درسول الله ﷺ خخه: يقيناً الله ﷻ نازل كړي دي دآسمان خخه (۱۰۴) صحيفي، اودهغه خخه يې په شيث ﷻ باندي (۵۰) صحيفي نازل كړي دي.

ويلي دي محمد ابن اسحاق: كله چي حاضرسو آدم ﷻ ته مرگ نووصيت يې وكي شيث ﷻ ته او هغه ته يې ونبووله دشپي اودورخي گينتي، ااورته يې ددغو وختونو عبادتونه هم ورته ونبووله، ااورته يې داهم ويل چي په وروسته وخت كي به طوفان راخي. اوويل سوي دي چي دبنی آدم دنسب خاتمه په شيث ﷻ باندي سوي دي اونور اولاد دآدم ﷻ ټول مړه سوي دي اونستي سوي دي. والله اعلم. اوكله چي وفات سوآدم ﷻ نووه ورخ دجمعي رالي ورته ملائكي سره دخشويانو او كفن دطرفه دالله ﷻ دجنت خخه او عزتمندي كي په دي كي شيث ﷻ اوده ته يې وصيت وكي. ابن اسحاق وايي: تندر ونيوي لمر اوسپوږمي تر (۷) ورخو اوشپو پوري. اودارنگه ويلي دي عبدالله بن الامام احمد په نقل كولو سره دهدبه بن خالد خخه دي نقل كوي دحماد بن سلمه خخه دي نقل كوي دحميد خخه دي نقل كوي دحسن خخه دي نقل كوي ديحيي خخه دي نقل كوي دابن ضميره السعدي خخه دي

(۱). روايت ددي ذكر كړي دي عثمان بن سعيد الدارمي دعبداالله بن عمر خخه مرفوعاً اوداصحيح دي، همدارنگه ذكر ددي ابن كثير په البدايه والنهيه كي (۵۵۱) هم كړيدي.

(۲). داخه حصه ده دحديث خخه تخريج ددي كړي دي بخاري په كتاب الاستئذان كي، باب بدء السلام (۱۱۲۲۲۷) اومسلم په كتاب البرو الصله كي، باب النهي عن ضرب الوجه (۱۲۲۱۱۲) اواحمد (۲۲۲۱۲) دابي هريره خخه.

وايي ما وليدي يوشیخ په مدینه منوره کی خبری یې کولی مادهغه په باری کی پوښتنه وکړه نوخلگو راته وویل چی دا ابی بن کعب دی، نوده ویل: کله چی آدم ﷺ ته مرگ حاضر سو نوخپل زامنو ته یې وویل: ای زمابچو زما دجنت میوو ته زړه سوی دی. نودی وایی چی دده ځامن ولاړه چی دا میوی طلب کړی. نومخامخ سوی دوی ته په لاره کی ملائکی او ددوی سره دآدم ﷺ کفن او خوشبویانی وی، اودوی سره وو تېر، اوبیلچه. اوبچی. نودوی ورته وویل چی ای بنی آدمو تاسی څه غواړی اودڅه شی طلب کوی؟ دوی ورته وویل چی پلار زموږ ناجوړی دی اودهغه دجنت میوو ته زړه سوی وو، نودوی ملائکو ورته وویل چی ولاړ سی ستاسی پلار وفات سوی دی. کله چی دوی راله نوددوی پلار وفات سوی وو او کله چی دوی ولیده حواء نودوی یې وپیژنده. اوبیا داپیوسته سوه په آدم ﷺ پوری. نوآدم ﷺ ورته وفرمایل چی لیری سه زما څخه ولی چی زه ستا دوجی څخه دلته راغلی یم، نو یواځی والی راوله زما اودملائکو په مینځ کی، نودده څخه یې روح واخیسته او غسل یې ورکی اوکفن یې پر وپیچی او خوشبویانی یې پر ولگولی، اوقبریې ورته وکښی اولحدیې ورته جوړکی اودجنازی لمونځ یې ورکی اوبیایې قبرته داخل کی اوپه قبرکی یې کښیښووی اوبیایې خاوری پر ورواچولی، بیادی ملائکو وویل: ای بنی آدمو داستاسی طریقه ده په مرو کی (۱) اسناد ددی صحیح دی ده ته.

اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن عساکر دطریقې دشیبان بن فروخ څخه دی نقل کوی دمحمد بن زیاد څخه دی نقل کوی دمیمون بن مهران څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: تکبیرات وکړه ملائکو په آدم ﷺ باندی څلور تکبیرات، اوتکبیرات به کوی ابوبکر پرفاطمه باندی اوتکبیرات به کوی عمر په ابوبکر باندی څلور واره، اوتکبیرات به کوی صهیب پرعمر باندی څلور واره. (۲) دا ویلی دی ابن عساکر. اوراوی ددی غیر دابن میمون څخه بل څوک دی نوبعضی ویلی دی چی ابن عمر دی. او اختلاف سوی دی په هغه ځای کی چی آدم ﷺ په کی دفن سوی دی نو مشهوره

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړی دی (۱۲۲/۵) اوهیثمی وایی په المجمع کی (۱۹۹/۸): روایت ددی کړی دی عبدالله بن احمد اوپه مسند الرویانی (۱۷/۳) کی مرفوعاً ذکر دی په دی لفظ سره: کله چی آدم ﷺ وفات سو نو ملائکو ولمبوی. اوبنی آدم ته یې وویل چی داستاسی طریقه ده په مرو کی. اودا ذکر کړی دی المقدسی په المختارات کی.

(۲). داضعیف حدیث دی راوی ددی ابونعیم دی چی دایی په الحلیه (۹۲/۴) کی ذکر کړی دی اوددی دپاره شاهد سته دحدیث دانس څخه چی روایت یې کړی دی حاکم په مستدرک کی (۳۸۵/۱) اوویلی یې دی چی داحدیث حسن اوصحیح دی اوشیخینو ددی تخریج نه دی کړی اوالمبارک بن فضاله داهل زهد اواهل علم والاو څخه دی اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیرکی (۴۱۲۰)، مگر دالبانی ضعیف کیدل دي حدیث لره صحیح نه دی، ځکه چی البانی ډیر صحیح حدیثونه ضعیف اوډیر ضعیف حدیثونه قوی بللی دی. والله اعلم

خبره داده چی دی دفن سوی دی دهغه غرسره دکم سره چی دی دآسمان څخه راکښته سوی وو چی په هندوستان کی دی اوبعضی وایی چی دی په غردابی قیس کی دفن سوی دی کم چی په مکه کی دی.

اوویل سوی دی چی کله دنوح عليه السلام دطوفان زمانه وه نونوح عليه السلام آدم اوحواء دواړه په تابوت کی لوړ کړه اوپه بیت المقدس کی یې پټ کړه دانقل سوی دی دابن جریرڅخه اوابن عساکر دبعضو څخه روایت کړی دی چی ویل سوی دی چی سریې دمسجد ابراهیم سره دی او دواړی پښی یې دصخره دبیت المقدس سره دی. اووفات سوی وه حواء دده څخه یوکال وروسته.

اواختلاف سوی دی دآدم عليه السلام په عمر کی: نوموړې مخکی ذکرکړه په حدیث دابن عباس کی اوپه حدیث دابی هریره کی مرفوعاً: چی په لوح محفوظ کی دده عمر زر کاله لیکل سوی وو اودا معارضه نه کوی دهغه څه سره چی په تورات کی ذکر دی چی ددی عمر (۹۳۰) کاله وو، ولی چی ددوی په قول کی طعن دی اودا مردود دی، ولی چی په دی کی خلاف سوی دی دهغه څخه کم چی زموړ په لاس کی حق دی اومعصوم دی دخطایانو څخه، اودارنگه جمع ددی ممکنه ده په مابین دتورات اوهغه څه کم چی په حدیث کی دی، ولی څه چی په تورات کی ذکر سوی دی که داچیری محفوظ وی نودابه حمل وی په موده داقامت ددی په محکمه کی وروسته دراکښته کیدلو څخه، اودا (۹۳۰) کاله په حساب شمسی سره صحیح دی اوپه حساب قمری سره (۹۵۷) کاله جوړیږی اودی ته به اضافت وسی دهغه (۴۳) کالو کم یې چی په جنت کی تیرکړی دی مخکی دراکښته کیدو څخه لکه څه رنگه چی ذکرکړی دی ابن جریر اوداسی نورو نوسی به داټول (۱۰۰۰) کاله.

اوویلی دی عطاء الخراسانی: کله چی وفات سو آدم عليه السلام ژړا وکړه په دی باندي مخلوقاتو (۷) ورځی، اوروایت ددی کړی دی ابن عساکر کله چی وفات سو آدم عليه السلام نو وسپارل سوه ټول کارونه شیث عليه السلام ته، اودی وو نبی په بیان ددی حدیث سره چی روایت یې کړی دی ابن حبان په صحیح خپل کی دابی ذر څخه مرفوعاً: چی نازل سوی دی پر ده باندي (۵۰) صحیفی. بیاجی کله وفات کیدی دی نووصیت یې وکی خپل زوی ته چی انوش دی نودی ټول کارونه کوله دخپل پلار څخه وروسته. بیادده څخه وروسته زوی دده قنین اوبیا دده څخه وروسته زوی دده مهلايیل. اودی هغه دی چی گمان پر کوی عجم دفارس چی داهغه سړی دی چی بادشاهی یې کړیده په (۷) واړو براعظمونو باندي، اودی اول هغه سړی دی چی ده درختی پری کړی وی اوابادیانی یې جوړی کړی وی اوغتی غتی قلعی یې جوړی کړی وی، اودا هغه سړی دی چی ده جوړ کړی دی ښار دبابل اوبنار دسوس الاقصی، او داهغه سړی وو چی ابلیس او دهغه ډله یې وشړله دمزکی څخه او دسمندر غاروته یې ولیږل او دغرونو سرونو

ته يې وشړل او ده قتل کړه ددوی مشران او مداوت وکی دده دولت (۴۰) کاله. او کله چی دی وفات سو نودده زوی (بیرد) دده په خای باندی ټوله عهده سمباله کړه اوبیاچی کله ده ته مرگ رالی نوده وصیت وکی خپل زوی ته چی (خنوخ) دی چی هغه حضرت ادریس عليه السلام دی په مشهور قول سره.

ادريس عليه السلام

الله جل جلاله په قرآن کریم کی فرمایلی دی: **وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِدْرِيسَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (۵۶) وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا (۵۷)**، (مریم ۵۲ \ ۵۷) ادریس عليه السلام ته الله جل جلاله نبوت ورکړی دی او په رښتنوالی سره، اودده خپل نوم خنوخ دی اودی په ستنه دنسبت دنبی صلى الله عليه وسلم کی راحی لکه څه رنگه چی داقول کړی دی بل چا ماسوا دعلماوو دنسب څخه. اودی وو اول بنی آدم چی ورته نبوت ورکول سو وروسته دآدم عليه السلام څخه او وروسته دشيث عليه السلام څخه. او ابن اسحاق وايی چی دی اول سړی دی چی په قلم باندی يې خط ليکلی دی، اوده پيدا کړیده دزمانی دآدم عليه السلام څخه (۳۰۸) کاله.

اودارنگه ویلی دی یوی ډلی دخلگو چی دامشار الیه په حدیث دمعاویہ بن الحکم السلمي کی دی چی کله پوښتنه وکړه درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په باره دخط بالرمل یعنی لیکل په شگو باندی اوفال نیول په هغه سره، نورسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل چی دانبی وو چی لیکل به یې کول په شگو باندی اوپه هغه سره به یې فال نیوی نودچا خط چی دهغه سره برابرسی نو همدغه به وی (۱) اوډیر خلگ دعلماوو دتفسیر څخه اوداحکامو څخه داگمان کوی چی دی اول سړی دی چی ددوی په باره کی یې تکلم کړی دی، اوده ته یې نوم ورکړی دی دهرمس الهرامسه، اوپه دی پوری ددروغو خبری تړی لکه څه رنگه چی یې دنورو انبیاوو په سی اوعلماوو په سی اوحکماوو په سی دروغ ویلی دی.

اودا قول دالله جل جلاله (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دی لکه څه رنگه چی ثابت سوی دی داپه حدیث دصحیحینو کی په حدیث داسراء کی چی رسول الله صلى الله عليه وسلم تیرسو په دوی باندی اودی وو په څلورم آسمان کی. اودارنگه یې آیت ذکرکړی دی ابن جریر په نقل کولو سره دانس څخه چی هغه نقل کوی دعبد الاعلی څخه دی نقل کوی دابن وهب څخه دی نقل کوی دجریر بن حازم څخه دی نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دشمر بن عطیه څخه دی نقل کوی دهلال بن یساف څخه دی وایی چی پوښتنه وکړه ابن عباس دکعب څخه اوزه حاضرهم په هغه خای

(۱). داصحیح دی تخریج ددی مسلم کړی دی په: کتاب المساجد کی، باب تحريم الکلام فی الصلاة (۲۳۱۵) او ابوداود په کتاب الصلاة کی، باب تشمیت العاطس فی الصلاة (۹۳۰۱۱) اوالنسایي په کتاب السهوکی، باب الکلام فی الصلاة (۱۲۷۱۱۳)، او احمد په (۴۴۷۱۵) کی ذکر کړی دی.

کي: نوورته ويې ويل چي څه مراددي دالله ﷺ په باره دادريس ﷺ کي په دي قول کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) نوکعب وويله: هرڅه چي ادريس ﷺ دي نوالله ﷺ ده ته وحی وکړي چي زه به تاته لوړوم هره ورځ په شان دعمل دآدم ﷺ. ولي چي دي دخپل زماني شخص وو، نورالي ده ته دوست دده دملائکو څخه اوورته يې وويل: چي الله ﷺ ماته دا وفرمايل نو خبري يې وکړي تردی چي زيات سي عملاً. نودی يې لوړ کي په منح ددواړو وزرو کي او آسمان ته يې وخيژوي کله چي دي ورسیدی څلورم آسمان ته نويو ځای سو دده سره ملك الموت په منعه، نوخبره يې وکړه دملك الموت سره په باره دهغه کي چي دادريس ﷺ سره يې پکښي خبري کړي وي، نو ويې ويل چي څه سو ادريس؟ دي زماپر ملا باندي دي. نو ورته ويې ويل چي څومره عجيبه کاردي زه خوراليرل سوی يم دده مرگ دپاره چي زه دده څخه روح قبض کړم په څلورم آسمان کي نو ما وويل چي زه څه رنگه قبض کړم دهغه څخه روح حالانکي هغه په محکه کي دي؟ نوروح يې ځيني واخستی په څلورم آسمان کي نوددی وچي الله ﷺ فرمايلي دي چي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا).

اودارنگه روايت ذکرکړي دي ابن ابی حاتم په خپل تفسيرکي. نودی لوړسو نو وويل دغه ملائکي ته. چي ته پوښتنه وکړه زما دپاره دملك الموت څخه چي زما څومره عمرپاته دي؟ نوده وويل چي ماته پته نسته تردی چي زه وگورم، نوکله چي يې وکتل نو ورته ويې وويل چي ته زما څخه پوښتنه کوي دهغه سړي په باره کي چي دهغه دسترگي درپ هومره وخت نه دي پاته، نوکله چي وکتله دي ملائکي دخپل وزر لاندی نو دده څخه روح اخستل سوی وو اوده ته پته هم نه وه. دا اسرئيليات دي، اوپه بعضو ددی کي نکارت دي.

اوويلی دي ابن ابی نجیح په نقل کولو سره دمجاهد څخه په دي قول دالله ﷺ کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دي وايي چي ادريس ﷺ هم لوړ سوی دي آسمان ته په دي حال کي چي هغه نه وو مړ په شان دعيسي ﷺ اوپه دي خبره کي چي هغه تراوسه پوري نه دي مړنوپه دي قول کي نظردي. اوکه مراد داسي چي دمزکي څخه ژوندي لوړ سوی دي اوبيا هلته وفات سوی دي نودا منافي نه ده لکه څنگه چي مخکي په قول دکعب الاحبار کي ذکرسو.

اوويلی دي عوفی په نقل کولو سره دابن عباس څخه په باره ددی قول کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) لوړسو دي (۲) آسمان ته نوهلته وفات سو اوهمدارنگه نقل کړي دي ضحاک. اومتفق عليه حديث کي دا ذکر دي چي دي په څلورم آسمان کي وفات سوی دي اوداصحيح قول دي اوداقول دمجاهد دي اوويلی دي حسن بصری (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دي وايي چي جنت ته.

اوبعضو ويلي دي: چي دي لوړ سوی دي په ژوند دپلار کي چي (يردبن مهلاييل) دي. والله اعلم، اوبعضو داويلی دي چي ادريس ﷺ مخکي دنوح ﷺ څخه نه وو. بلکي دي په بني

اسرائيلوکی وو. اوويلی دی امام بخاری په ذکر کولو سره دابن مسعود او ابن عباس څخه چی الیاس هم دا ادريس عليه السلام دی او دلیل یې نیولی دی په هغه چی په حدیث دزهري کی دی چی نقل کوی دانس څخه په باره داسراء کی چی ذکر سوی دی: کله چی تیرسو رسول الله صلى الله عليه وسلم نوورته وویل چی سلامتیا دی وی په زوی صالح باندی اونبی صالح باندی. اونه دی یې ویلی لکه څه رنگه چی ویلی وه ابراهیم او آدم عليهما السلام نودوی وایی چی دانه دی په نسب درسول الله کی که چیری وای نوده به ورته هم داسی ویلی وای لکه څه رنگه چی ورته ابراهیم او آدم عليهما السلام ویلی دی اودا په دی باندی دلالت نه کوی ولی چی اکثر دراوی څخه څه ناڅه هیرسی، یاداسی کیدی سی چی ده ورته دوجی دعاجزی څخه ویلی وی، اوځان ته نسبت په لحاظ دپلار والی اودمشری نه کوی لکه څه رنگه چی آدم عليه السلام ته یې دابو البشر اسم کنیه ورکړیده، اوبراهیم ته خلیل الله اودا لوی اولی العزم والا دی وروسته ترمحمد رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه. پر دوی ټولو باندی دی دالله جل جلاله رحمتونه وی.

قصه دنوح عليه السلام

دده نوم اونسب، دده خپل نوم: نوح بن لامك بن متوشلخ بن خنوخ چی دا ادريس عليه السلام دی بن یرد ابن مهلاييل بن قینن ابن انوش بن شيث بن آدم عليه السلام دی. ددوی پیدائش دآدم عليه السلام دوفات څخه یوسل شپيته کاله وروسته سوی دی لکه څه رکم چی دا ذکر کړی دی ابن جریر اوداسی نورو اوپه تاریخ داهل کتابوکی دده اودآدم عليهما السلام دپیدائش په مینځ کی یوسل او شپور څلویښت کاله فاصله ده، او حافظ ابوحاتم بن حبان ویلی دی په صحیح خپل کی په نقل کولو سره دمحمد بن عمر وبن یوسف څخه دی نقل کوی دمحمد بن مالک بن زنجویه څخه دی نقل کوی دابوتوبه څخه دی نقل کوی دمعاویه بن سلام څخه دی نقل کوی دخپل ورور څخه چی زید ابن سلام دی، دی وایی چی ما اوریدلی دی دابا سلام څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابوامامه څخه دی وایی چی یوسړی وویله: ای رسول الله صلى الله عليه وسلم: ایا آدم عليه السلام نبی وو؟ نبی صلى الله عليه وسلم ورته وفرمایل چی هو! داسی نبی دی چی خبری ورسره هم سوی دی. نویایی ورته وفرمایل چی دده اودنوح عليهما السلام په مینځ کی دخومره وخت فرق دی؟ نورسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل چی: شل پیړی: (۱)، دا په شرط دمسلم سره دی اوبخاری ددی تخریج نه دی کړی. اوپه صحیح البخاری کی دابن عباس رضی الله عنهما څخه نقل سوی دی چی رسول الله فرمایي: چی دآدم اونوح عليهما السلام په مینځ کی لس پیړی وی اودوی ټول پر اسلام

(۱). روایت ددی طبرانی کړی دی په الکبیرکی (۸ح ۷۵۴۵، او هیثمی ویلی دی په المجمع کی (۲۱۰۱۸) راوی ددی طبرانی دی. او ویلی دی ابن کثیر په البدایه والنهایه کی (۱۰۱۱) چی دا په شرط دمسلم سره دی او تخریج ددی دبخاری دی.

باندی وه (۱) که چیری مراد دقرن خخه سل کاله سی، لکه خنګه چی دامشهوره ده په خلګو کی نوددوی په مینخ کی به زرکاله سی اودا محاله نه ده، خو منافی نه ده چی دا سی ډیر لکه خه رنگه چی ویلی دی ابن عباس په قید داسلام کی، کیدی سی چی ددوی په مینخ کی بل شان قرون وی چی متاخروی اونه وی په اسلام کی، لیکن حدیث دامامه دلالت کوی په حصر کولو ددی په شلو پیړیو کی، اوزیات کړی دی ورسره ابن عباس داهم چی ټول په اسلام باندی وه، اوداپه دی وجه رد دی په هغه چا باندی چی بعضی تاریخ دانانو داګمان کړی دی چی قابیل اودهغه ځامنو داور عبادت کوی. واللہ اعلم بالاصح. اوکه چیری دقرون خخه مراد قومونه دخلګو سی لکه خه رنگه چی اللہ ﷺ فرمایلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ (الاسراء \ ۱۷)، اوداقول دالله ﷺ: ثُمَّ أَتَشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخِرِينَ (المومنون \ ۳۱) اودارنگه اللہ ﷺ فرمایلی دی: وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (الفرقان \ ۳۸) اودارنگه یی ویلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ (مریم \ ۷۴)، اودارنگه قول درسول اللہ ﷺ: خیر القرون قرنی.... نو وه قومونه مخکی دنوح ﷺ خخه چی ډیر عمرونه به یی تیروول نوپه دی وجی دآدم ﷺ او دنوح ﷺ په مینخ کی زرګونو کالونه تیرسوی دی. واللہ اعلم، اونوح ﷺ هغه وخت اللہ ﷺ راولیږی چی کله دبتانو عبادتونه شروع سوی وه اوخلګ ټول په کفر اوپه ګمراهی کی اخته سوی وه، نورا ولیږی اللہ ﷺ نوح ﷺ رحمت دپاره دبندګانو، نودی وو اول رسول چی اللہ ﷺ مبعوث کی مزکی والاوته لکه خه رنگه چی به ویل کیږی په ورځ دقیامت کی په موقف کی به دده قوم ته بنو راسب ویل کیږی لکه خنګه چی دا ذکر کړی دی ابن جبیر او داسی نورو اواختلاف سوی دی ددوی په عمرکی کله چی دارسول مبعوث سو نوبعضی وایی چی دی دپنځوسو کالو وو اوچا ویلی دی چی د (۳۵۰) کالو وو اوچا ویلی دی چی دی د (۴۸۰) کالو وو داقول نقل کړی دی ابن جریر اوده نقل کړی دی دابن عباس خخه. اود ذکر کړیده اللہ ﷺ دده قصه اوهغه چی دده دقوم سره سوی دی، اوهغه چی نازل سوی دی پرهغو باندی عذاب دطوفان، اوپه کمه طریقه چی محفوظ سو دی اودده سره چی نور څوک په کبنتی کی وه، نوپه سورة الاعراف اوسورة یونس اوهود اوالانبياء اوالمومنون او الصافات اواقترت کی ذکرسوی دی اونازل سوی دی دده په باره کی یومکمل سورة، نو

(۱). دامونه دی پیدا کړی په بخاری کی مگر روایت ددی نقل کړی دی حاکم په مستدرک کی (۲ \ ۵۴۶) دطریقی دابی نصرمحمد بن احمد بن عمر الخفاف خخه چی دی نقل کوی داحمد بن سلمه خخه دی نقل کوی دمحمد بن البشار خخه دی نقل کوی دابو داود خخه دی نقل کوی دهمام خخه دی نقل کوی دقتاده خخه دی نقل کوی دعکرمه خخه دی نقل کوی دابن عباس ﷺ خخه دی وایی چی: وو په مینخ دنوح اوآدم ﷺ کی لس پیړی دټول وه په شریعت دحق باندی نو دوی اختلاف وکی نو وروسته راولیږل اللہ ﷺ پیغمبران زیږی ورکونکی او بیرونکی. دا حدیث صحیح دی په شرط دبخاری باندی.

اللہ ﷻ پہ سورة الاعراف کی فرمایلی دی: لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (۵۹) قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۶۰) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۶۱) أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأُنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۶۲) أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۶۳) فَكَذَّبُوهُ فَانجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (۶۴) (الاعراف ۵۹-۶۵)، اودارنگہ اللہ ﷻ پہ سورة يونس کی فرمایلی دی: وَاثِل عَلَيْهِمْ نَبَأُ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونَ (۷۱) فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۷۲) فَكَذَّبُوهُ فَانجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خُلَافًا وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذِرِينَ (يونس ۷۱-۷۳)، اودارنگہ اللہ ﷻ پہ سورة هود کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ (۲۵) أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ (۲۶) فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِآدَائِنَا وَإِنَّا لَنَرِي لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (۲۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةٌ مِنْ عِنْدِهِ فَعَمِيتَ عَلَيْكُمْ أَنْزَلْنَا مُكْمُوهُمَا وَاتَّمَّ لَهَا كَارِهُونَ (۲۸) وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (۲۹) وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۳۰) وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ (۳۱) قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۲) قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (۳۳) وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۳۴) أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرَمُونَ (۳۵) وَأَوْحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئَسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (۳۶) وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (۳۷) وَيَصْنَعِ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (۳۸) فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (۳۹) حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا

اِحْمَلُ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (۴۰)
 وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (۴۱) وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ
 كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْمَاهِى مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ (۴۲) قَالَ سَأُوِي
 إِلَى جِبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ
 الْمُعْرَقِينَ (۴۳) وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
 الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۴۴) وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ
 وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ (۴۵) قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ
 بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (۴۶) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ
 وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۴۷) قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ
 مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّمٌ سَمِعَتْهُمْ ثُمَّ يَمْسُهُمْ مَنَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۴۸) تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ
 تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ (۴۹)، (هود ۱۲۵-۱۴۹)، اودارنگه الله
 ﷺ په سورة الانبياء كى فرمايلى دى: وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ
 الْعَظِيمِ (۷۶) وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سُوءٍ فَاعْرِفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ، (سورة
 الانبياء ۷۷-۷۷)، اودارنگه الله ﷺ فرمايلى دى: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
 اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۲۳) فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ
 أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (۲۴) إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ
 جِنَّةٌ فترَبَّصُوا بِهِ حَتَّى حِينٍ (۲۵) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَبُونَ (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
 وَوَحَيْنَا إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ
 وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (۲۷) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكَ فَقُلِ الْحَمْدُ
 لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸) وَقُلْ رَبِّ انزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۲۹) إِنَّ فِي
 ذَلِكَ لآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ، (المؤمنون ۱۲۳-۱۳۰)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای كى فرمايلى
 دى: كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحِ الْمُرْسَلِينَ (۱۰۵) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۰۶) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ
 (۱۰۷) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (۱۰۸) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۰۹)
 فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (۱۱۰) قَالُوا أَنْزَلْنَاكَ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ (۱۱۱) قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
 (۱۱۲) إِنْ حَسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ (۱۱۳) وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۴) إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ

مُبِينٌ (۱۱۵) قَالُوا لَنْ لَمْ تَنْتَهَ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ (۱۱۶) قَالَ رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كَذَّبُونِ (۱۱۷) فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۸) فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ (۱۱۹) ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ، (الشعراء ۱۱۰۵-۱۲۲) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (۱۴) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، (العنكبوت ۱۱۴-۱۵)، اودارنگه الله ﷺ پہ بل حای کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ (۷۵) وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (۷۶) وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ (۷۷) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۷۸) سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ (۷۹) إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۰) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (۸۱) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ (الصفات ۷۵-۸۲)، اودارنگه الله ﷺ پہ بل حای کی فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ (۹) فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ (۱۰) فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ (۱۱) وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ (۱۲) وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ (۱۳) تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ (۱۴) وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (۱۵) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ (۱۶) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر ۱۷-۱۹)، اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۱) قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲) أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا (۳) يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۴) قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا (۵) فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا (۶) وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا (۷) ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا (۸) ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا (۹) فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا (۱۰) يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا (۱۱) وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا (۱۲) مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا (۱۳) وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (۱۴) أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا (۱۵) وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا (۱۶) وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا (۱۷) ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا (۱۸) وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بَسَاطًا (۱۹) لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا (۲۰) قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا (۲۱) وَمَكَرُوا مَكْرًا كِبَارًا (۲۲) وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَئُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا (۲۳) وَقَدْ أَضَلُّوا

كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا (۲۴) مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا (۲۵) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا (۲۷) رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا (۲۸) (سورة نوح داول شخه تراخره پوری) ددی آیتونو وضاحت او مکمل تفسیر مور په تفسیر کی کری دی. او ذکر به کو داتولی قصی چی په مختلفو آیتونو کی دی او هغه احادیث به هم ذکر کوو کم چی پردی باندی دلالت کوی. او الله ﷻ دده مدحه په مختلفو حایونو دقرآن کریم کی ذکر کوی.

نوالله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا (۱۶۳) وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا (۱۶۴) رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِنَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةً بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا، (سورة النساء ۱۶۳-۱۶۴)، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (۸۳) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمَنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۴) وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ (۸۵) وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (۸۶) وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، (سورة الانعام ۸۳-۸۷)، اودارنگه الله ﷻ په بل حای کی فرمایلی دی: أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (التوبة ۷۰)، او مخکی ذکر سوه قصه دده په سورة یونس کی او په سورة هود کی، او سورة ابراهیم کی الله ﷻ فرمایلی دی: أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ، اودارنگه الله ﷻ په بل سورة کی فرمایلی دی: ذُرِّيَّةٌ مِنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (الاسراء ۳)، او هم په دی سورة کی الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا (الاسراء ۱۷۸)، او مخکی تیره سوه قصه په سورة انبياء کی او په سورة المومنون کی او په سورة الشعراء کی.

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (سورة الاحزاب ۷)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی فرمايلي دي: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ (۱۲) وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ (۱۳) إِنَّ كُلًّا إِيَّاكَ كَذَّبَ الرَّسُلَ فَحَقَّ عِقَابُ، (سورة ص ۱۱۲-۱۴)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی فرمايلي دي: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادُلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (۵) وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (سورة غافر ۱۵-۲)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی داسی فرمايلي دي: شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ (سورة شوری ۱۳)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی فرمايلي دي: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ (۱۲) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (۱۳) وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرَّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ (سورة ق ۱۱۲-۱۴)، اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَقَوْمُ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (سورة الذاريات ۴۲)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی فرمايلي دي: وَقَوْمُ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَى (سورة النجم ۵۲) اوددی قصه په سورة القمر کی ذکرده.

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (سورة حديد ۲۶). اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي په بل حای کی: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةً نُوحٍ وَامْرَأةً لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ (سورة التحريم ۱۰-۱۱).

اوهرخه چی مضمون داحاديثو او دآثارو دي. نوهغه مور مخکی ذکرکی په قول دابن عباس کی: چی وو په مینخ دآدم ﷺ اونوح ﷺ کی فاصله دشلو قرونو اوداتول وه په حق اواسلام باندي: روايت ددی کړی دی بخاری اودامو هم ذکرکړه چی مراد دقرن خخه یاموده ده اویا قوم قبيله ده. بیا وروسته ددغو قرونو صالحو خخه داسی خلگ پیدا سوه چی عبادت به یې دبتانو کوی. او ووسبب ددی هغه چی ذکرکړی دی امام بخاری دحدیث دابن جریج خخه چی هغه نقل کړی دی دعطاء خخه او هغه نقل کوی دابن عباس خخه په تفسیر ددی آیت کی: وَقَالُوا لَا تَنْزِيلَ آلِهَتِكُمْ وَلَا تَنْزِيلٌ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَعْوَجُ وَيَعْوَجُ وَنَسْرًا (سورة نوح ۲۳) ویل

سوی دی چی دانومونه د صالحینو دی د قوم دنوح عليه السلام څخه کله چی دوی وفات سوه نو و سوسه و کړه شیطان ددوی قوم ته چی دوی دی ورځی هغه ځای ته چی دوی به په کی کښی ناسته اونومونه یې ورکړه هغو ځایونو ته اودوی دغه کاروکی او ددوی هغه ځایونو ته به ورتلل اودهغه عبادت به یې نه کوی کله چی داهم مړه سوه او ددوی اولاد پیداسو نو علم ختم سوی وو نوهغوی ددی صالحینو عبادت شروع کی (۱) او ابن عباس وایی چی دا عبادت دبتانو وروسته دقوم دنوح څخه په عربو کی پیداسو. اوهم دارنگه ویلی دی عکرمه او الضحاک او قتاده او محمد بن اسحاق. او ویلی دی ابن جریر په تفسیر خپل کی په نقل کولو سره دابن حمید څخه دی نقل کوی دمهران څخه دی نقل کوی دسفیان څخه دی نقل کوی دموسی څخه دی نقل کوی دمحمد بن قیس څخه دی وایی چی: داوو یوصالح قوم په مینځ دآدم عليه السلام اونوح عليه السلام کی، او وه ددوی دپاره اتباع چی ددوی اقتدا به یې کوله، کله چی دوی مړه سوه نوددوی مقتدیانو داویله چی که چیری موږ ددی صورتونه جوړکړو نوزموږ به عبادت ته ډیرشوق کیږی چی کله موږ ددی صورتونه گورو نوددی صورتونه یې جوړ کړه نوکله چی دوی هم مړه سوه او ددوی څخه وروسته خلگ راله نوهغوی ددی عبادتونه شروع کړه په و سوسه دابلیس لعین باندی اودایې ورته وویل چی ستاسی پلرونه ددوی عبادتونه کول او ددوی په واسطه یې بارانونه غوښتله، نودوی دوکه سوه ددی په و سوسی باندی اوددی عبادتونه یې شروع کړه، اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن ابی حاتم دعروه بن زبیر څخه چی دی وایی: ود اویغوث اویعوق اوسواع اونسر، داتول اولاد دآدم عليه السلام دی اومشر ددی (ود) دی.

اودارنگه ابن ابی حاتم وایی په نقل کولو سره داحمد بن منصور څخه دی نقل کوی دحسن بن موسی څخه دی نقل کوی دیعقوب څخه دی نقل کوی دابی المطهر څخه، دی وایی چی ذکر وسو دابوجعفر الباقر خواته دیزید ابن المهمل په دی حال کی چی ده لمونځ کوی کله چی دی دلمانځه څخه فارغه سو اومخ یې راواړوی نو ویې ویل چی تاسی ذکر دیزید ابن المهمل وکی، ایا داهغه سړی نه دی چی داوژل سوی دی په هغه محکه کی چی هلته اول عبادت دغیر الله سوی دی، دی وایی چی دوی ذکر دود وکی چی دایو صالح سړی وو او خپل قوم ته ډیر محبوب وو. کله چی دا وفات سو نودوی راتول سوه دده دقبر خوا ته، او مجمع یې داعتكاف په شکل ولگوله په محکه دبابل کی اوفریاد یې شروع کی پردی باندی، وروسته کله چی ولیدی ابلیس لعین ددی خلگو دا فریادونه نودوی ته دانسان په شکل رالی اودوی ته یې وویل چی زه ستاسی فریادونه وینم په دی سړی باندی، نو ایازه

(۱). ددی حدیث تخریج کړی امام بخاری په کتاب التفسیرکی، سورة نوح، باب (وداً ولا سواعا ولا یغوث و یعوق) (۴۹۲۰۱۸).

جوړنه کړم ستاسی دپاره یوشکل ددی چی تاسی ورته گوری؟ نودوی ورته وویل چی ولی نه. نودوی ته یې دهغه شکل جوړکی. نونبی ﷺ وفرمایل: چی دوی داشکل په خپل مینخ کی کښیښووی اودایې یادوی. بیا چی کله دی ابلیس ولیدی ددوی کار نودوی ته رالی او دوی ته یې وویل چی ایازه داشکل ستاسی دهریوه په کورکی جلا جلا جوړنه کړم چی تاسی یې په خپل کورکی یادوی، نودوی ورته وویل چی ولی نه. نونبی ﷺ وویل، چی دوی ته یې په هرکورکی جلا جلا شکلونه جوړکړه اودوی به په خپلو کورونو کی دایادول. بیانیې ﷺ وفرمایل: چی ددوی اولاد چی کله رالی نوهغوی یې ددی عبادتونه شروع کړه ماسوا دالله ﷻ څخه، نو وه اول هغه چی عبادت یې سوی دی ماسوا دالله ﷻ څخه (ود) دانوم دهغه بت دی چی دوی ورته (ود) وایه اوتقاضا ددی مخکنی عبارت داسوه چی وو هریوبت چی عبات به یې کیدی ددغه ډلو دخلگو څخه، اوداهم ذکرسوی دی چی څومره وخت تیریدی نودوی نور هم مضبوطی مجسمی ددی شکلونو جوړولی اوبیایې ددی عبادت شروع کی ماسوا دالله ﷻ څخه، او ددوی په دی عبادتونو کی ډیر مسلکونه دی چی هغه مور په تفسیرونو کی ذکرکړی دی. ولله الحمد والمنة.

اودارنگه ثابت دی په صحیحینو کی درسول الله ﷺ څخه: کله چی درسول الله ﷺ خواته ذکر کوی ام سلمه اوام حبیبه دهغه کلیسا چی دوی لیدلی وه په حبشه کی، چی نوم یې ماریه وه اودوی دواړو ذکرکوی دهغه دحسن اودهغه دتصویرونو، نورسول الله ﷻ وویل چی داهغه خلگ دی چی په دی کی صالح سپی مړسی نو پرهغه لوړ دوی خای دعبادت جوړوی اوددوی تصویران جوړوی اوپه دغه کلیسا کی یې لگوی، داډیر بدترین خلگ دی په نزد دالله ﷻ باندی (۱)، اومقصود دادی چی کله فساد وغورول سو په مخکه کی او دبتانو عبادتونه عام سوه، نو راولیږی الله ﷻ خپل بنده اویغمبر نوح ﷺ چی دعوت به یې کوی دالله ﷻ دعبادت طرف ته چی دهغه شریک نسته، اومنع کول به یې دنورو دعبادت څخه نو وو اول رسول دی چی الله ﷻ رالیږلی دی مزکی والاووته.

لکه څه رنگه چی داثابت سوی دی په صحیحینو کی حدیث دابی حیان څخه دی نقل کوی دابی زرعه ابن عمروبن جریر څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ په حدیث دشفاعت کی نورابه سی دوی آدم ﷺ ته اوورته وبه وایی چی ته ابو البشریې دتولو انسانانو پلار یې، تاپیدا کړی دی الله ﷻ په خپل لاس باندی (یعنی په

(۱). ددی حدیث تخریج بخاری کړی دی په کتاب الصلاة کی، باب هل تنبش قبور مشرکی الجاهلیة، ویتخذ مکانها مسجداً (۴۲۷۱) اوطراف ددی په (۴۳۴، ۱۳۴۱) اومسلم په کتاب المساجد ومواضع الصلاة کی ذکر کړی دی، باب النهی عن بناء المساجد علی القبور (۱۱۵)، اوالنسایې په کتاب المساجد ومواضع الصلاة، باب النهی عن اتخاذ القبور مساجداً (۷۰۳۱۲) کی راوړی دی.

خپل قدرت سره، او په تاکی یې خپل روح اچولی دی او امریې کړې دی ملائکو ته د سجدې تاته اوته یې په جنت کې اوسولی یې، ایا ته شفاعت نه کوی زموږ دپاره رب خپل ته؟ ایا ته نه گوري چې موږ په کم حال کې یو اوموږ ته څه رارسیدلی دی؟ نوډی به وایی چې نن ورځ الله ﷻ داسې په غضب کې دی چې نه مخکې هیڅکله داسې غصه سوی دی اونه به ددی څخه وروسته هیڅکله داسې غوصه سی، اوزه منع سوی وم دخوراک ددرختی څخه نوهغه حکم مایوره نه کی. او وایی به نفسی نفسی یعنی نفس زما نفس زما، تاسی ولاړسی زما څخه ماسوا بل چاته، ولاړسی تاسی نوح ﷺ ته. نوډوی به بیاراسی نوح ﷺ ته اوورته وبه وایی چې ای نوح ﷺ ته هغه سپری یې چې ته الله ﷻ اول پیغمبر لیرلی یې مزکی والوته اوتاته الله ﷻ شکر گزاربنده ویلی دی، ایا ته نه وینی چې داموږ په کم حال کې یو، ایا ته به زموږ دپاره شفاعت ونه کړی رب العزت ته؟ نوډی به وایی چې نن ورځ رب زما داسې غصه دی چې نه مخکې ددی څخه داسې غوصه سوی دی اونه به وروسته ددی څخه داسې غصه سی، اوډی به هم وایی چې نفسی نفسی. اودارنگه یې ټول حدیث ذکر کړی دی لکه څه رنگه چې ذکر کړی دی بخاری په قصه دنوح ﷺ کی. پس کله چې ولیرې الله ﷻ نوح ﷺ ده دعوت ورکی خلگو ته دعبادت دالله ﷻ طرف ته اوخلگ به یې منع کول دعبادت دنورو څخه اودشرك څخه دالله ﷻ سره اودبتانو دعبادت څخه اودوی ته به یې امرکوی ددی خبری چې دوی دالله ﷻ معرفت وپیژنی اودهغه وحدانیت وپیژنی، اوډدی خبری دعوت به یې کوی چې نسته الله ماسوا دهغه څخه اونسته رب ماسوا دهغه څخه، لکه څه رنگه چې امرکړی دی الله ﷻ هغو رسولانو ته چې دده څخه وروسته دده په نسل کې راغلی دی، لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ (الصافات ۷۷) اوالله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ (الحديد ۲۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ (سورة النحل ۳۲)، او دارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مَنْ رُسُلْنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبُدُونَ (سورة الزخرف ۱۴۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ (سورة الانبياء ۲۵) اوډدی دوجی نوح ﷺ خپل قوم ته وویل: يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (سورة المومنون ۲۳) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (سورة الاعراف ۲۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲) أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا (سورة نوح ۳۱) اودارنگه یې په بل ځای کې فرمایلی دی: وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (سورة نوح ۱۴) نوډدی څخه دا

معلومه سوه چي ده دوي ته هر قسم دعوت ورکړي دي دشپي اوورځي، په پته اوپه بنکاره، اوپه بیره ورکولو سره اوپه زیری ورکولو سره، اوپه دی طریقی کی یوه طریقه هم کامیابه نه سوه، بلکی دوی په خپلو گمراهیانو کی نور هم سرکښه سوه او مشران ددوی به داویل: قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورة الاعراف ۲۰) یعنی مشران ددوی به نوح ﷺ ت ویله: إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ يَقِينًا مَوْبٍ وینو تا په گمراهی بنکاره کی نوده ورته وویل چي: قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الاعراف ۲۱) یعنی زه نه یم په گمراهی باندی هغه چي تاسی گمان کوی، بلکی زه په هغه سیده لاریم دالله ﷻ طرف ته هغه الله ﷻ چي یوشی ته وایی چي سه نوسی: أٰبَلِغْتُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (سورة الاعراف ۲۲) اودا شان درسول دی چي دی به وی بلیغ اوفصیح اوناصح او پوه شخص دالله ﷻ په باری کی، اودوی کافرانو به ورته ویله چي څه به یې ورته ویل: مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشْرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ أَتْبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّئِ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (سورة هود ۲۷) دوی به تعجب کوی په دی خبری باندی چي رسول دی بشر وی، اوسپک به یې کتل هغو کسانو ته چي دده تابعداری یې کوله اوویل به یې چي داخو زموږ څخه کښته خلگ دی اودا ضعفاء خلگ دی. اوقول ددوی چي (بادی الرای) یعنی صرف ستا دعوت په اوریدو سره یې ایجابت وکی بغیر دکتو څخه اوبغیر دنظر څخه په دی کی. اوهم پرهغه خبروبه یې طعن (یعنی پیغور ورکوی) دکمو په سبب چي مدحه او ستاینه سوی وه د (صحابو و کرامو) ولی چي حق بنکاره سی نوپه هغه کی دسوچ کوی هیڅ ضرورت نه وی، بلکی څنگه چي بنکاره سی نواتباع کول یې واجب دی: ددی وجی څخه رسول الله ﷺ فرمایلی دی (په تعریف دابوبکر ﷺ کی) چي ماچاته هم دعوت داسلام نه دی ورکړی مگر دهغه به په زړه کی تردد اوشک وو بغیر دابوبکر ﷺ څخه چي ده بغیر دڅه شک اوپښتنو څخه اسلام قبول کړی دی، اوهم په دی وجه دیوم الثقیفة په ورځ ددوی بیعت ډیره تلواری سره وسو بغیر دڅه فکر اوسوچ څخه، ولی چي افضلیت دده بنکاره وو او ظاهر وو په نورو صحابو باندی، اوددی دوجی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چي کله به یې دلیکل کولو اراده وکړه دپاره دمقررولو دخلافت دحقدارانو هغه لیکل به یې پرینسول، اوبیایې وفرمایلی چي الله ﷻ اومومنان ټول انکارکوی په ماسوا دابوبکر ﷺ څخه، اوقول دکافرانو نوح ﷻ ته او دهغه تابعدارانوته: وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ يَعْنِي نَهْ دِي بِنَكَارَه سَوِي سَتَاسِي دِپَارَه يُوخَه خَاصْ كَار وَرَوَسْتَه دَايْمَان رَاوِرْلُو څخه اونه ستاسی په موږ باندی څه فضل سته: بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (۲۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيْتِهِ مِنْ رَبِّي

وَأَتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعَمَّيْتُ عَلَيْكُمْ أَنْزِلْ مُكْمُوها وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ بلکي تاسی مور ته درواغجن بنکاري، اودا خطاب دنوح عليه السلام ډير درمی په اندازکی وو اونرمی به يې کوله په دعوت کی دحق طرف ته چی دوی دحق اړخ ته مایله سی لکه خه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى (طه \ ۴۴) اودارنگه يې په بل حای کی فرمایلی دی: ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (سورة النحل \ ۱۲۵) اودی نوح عليه السلام به دوی ته ویله چی: قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيْنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ (سورة هود \ ۲۸) یعنی دانبوت اورسالت: فَعَمَّيْتُ عَلَيْكُمْ أَنْزِلْ مُكْمُوها وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (سورة هود \ ۲۸) یعنی تاسی په دی حق باندي پوه نه سواست اوهدایت مو حینی حاصل نه کی (أَنْزِلْ مُكْمُوها) (سورة هود \ ۲۸) یعنی آیازه تاسی مجبوره کوم پردی باندي : وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (سورة هود \ ۲۸) یعنی زما په تاسی کی خه حيله نسته اوحال دادی چی تاسی بد گنونکی یاست ددی حق وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الشعراء \ ۱۰۹) یعنی زه ستاسی خخه ددی په بدله کی هیخ خه نه غواړم بلکه زه به دالله جل جلاله خخه ددی په بدل کی ثواب غواړم دهغه ذات خخه چی هغه بنه ورکونکی دی دهرچا خخه او هغه به ماته بنه راکی ترهغه چی تاسی يې ماته راکوی.

اودارنگه قول دالله جل جلاله: وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَأُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَأَيْتُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (سورة هود \ ۲۹) گواکی چی دوی طلب وکی دده دلیری والی ددوی خخه، اودوی ورسره وعده وکره اوپه دی خبره تولو اتفاق وکی چی دی خه خبره اوخه کار کوی نومور به دهغه خخه انکارکوو (أَنْتُمْ مُلَأُوا رَبِّهِمْ) یعنی دوی يې وبيرول چی تاسی که انکار وکی اوحق مو شاته وغورزوی نوتاسی به دالله جل جلاله خواته پیش کیری. او ددی وجی خخه کله چی کفار دقربشودنبي عليه السلام خخه داوغوبنتله چی دی دی دخان خخه سپک او کمزوری خلگ لیری کی، لکه عمار اوصهیب اوبلال اوحباب اوداسی نورسوه، نوالله جل جلاله منع کی دی ددی کار خخه، لکه خنگه چی مور بیان کره په سورة كهف کی اوپه سورة انعام کی: وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ (سورة هود \ ۳۱) یعنی ده وویل چی زه خو یورسول اوبنده دالله جل جلاله یم زه نه پوهیږم مگرپه هغه چی الله جل جلاله ماته رابنویلی دی اوزه په خان باندي قادرنه یم مگرپه هغه چی الله جل جلاله پرقادر کړی یم اوخپل نفس ته دنفع اوضرر رسولو مالک هم نه یم مگر هغه چی الله جل جلاله وغواړی: وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ (سورة هود \ ۳۱) اوزه دانه وایم چی په دوی کی خیر نسته دالله جل جلاله په نزد باندي په ورخ دقیامت کی، الله بنه

پوهیږی ددوی په زړونو باندی اوجزابه ورلره ورکی ددوی دنیتونو مطابق که په نیت کی خیروو نوخیر اوکه په نیت کی شروو نوجزابه هم دشر ورکول کیږی.

لکه څه رنگه چی دوی ویلی دی په نورو ځایونو کی: قَالُوا اَنْتُمْ لَكُمْ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْدَلُونَ (۱۱۱) قَالَ وَمَا عَلِمِيْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۲) اِنْ حَسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّيْ لَوْ تَشْعُرُونَ (۱۱۳) وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِيْنَ (۱۱۴) اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ (سورة الشعراء ۱۱۱-۱۱۵) اودارنگه اوږده سوه زمانه ډیره ددوی په دی جنگونو کی لکه څه رنگه چی فرمایلی دی الله ﷻ: فَلَبِثَ فِيْهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِيْنَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُوْنَ (سورة العنكبوت ۱۴) ددی ډیری مودی تیریدو سره بیا هم ایمان قبول نه کی مگر لږو خلکو ددوی څخه، اووه به چی هریو نوی نسل راتلی نوهغه ته به مشرانو داوصیت کوی چی دده په دی خبری دی ایمان نه راوړی اودده مخالفت دی کوی. او ووه به پلار چی کله به بی زوی عاقل اوبالغ سو نووصیت به یې ورته کوی چی دنوح ﷺ په دین باندی به ایمان نه راوړی ترڅو چی ژوندی یې، اودا ددوی کار وو چی انکار به یې کوی په خپله اونورو ته به یې هم دانکار کولو ترغیب ورکوی اومنع به یې کول داتباع دحق څخه، نوپه دی وجه نوح ﷺ عرض وکی خپل رب ته: وَلَا يَلِدُوْا اِلَّا فَاَجْرًا كَفٰرًا (سورة نوح ۲۷) اوددی وجی څخه وویل ورته دی کافرانو: قَالُوْا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَاَتْنَا بِمَا تَعَدُّنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (۳۲) قَالَ اِنَّمَا يٰتِيْكُمْ بِهٖ اللّٰهُ اِنْ شَاءَ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ (سورة هود ۳۲-۳۳) یعنی په هغه چی مادهغه ستاسی سره وعده کړیده په هغه باندی الله ﷻ قادر دی، ولی چی هغه داسی ذات دی چی هغه هیڅ شی نه سی عاجزه کولی. بلکه هغه داسی ذات دی چی یوشی ته وایی چی سه نو پس هغه وسی، وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِيْ اِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ (سورة هود ۳۴) یعنی څوک چی الله ﷻ گمراه کړیدی نوڅوک هم دانه سی کولی چی ده ته هدایت وکی الله هغه ذات دی چی چاته هدایت نصیب کوی اوچاته گمراهی، اوهغه داسی ذات دی چی څه غواړی هغه کوی، اوهغه غالبه اوحکمتونو والا ذات دی، اوپوه دی په هغه چاچی هغه مستحق دهدایت دی اوپه هغه چاچی هغه مستحق دعقوبت دی، اوهغه ذات لره دی حکمت بالغه، وَاَوْحِيْ اِلَيَّ نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ (سورة هود ۳۶) داتسلی ده دهغه خبرو څخه چی دهغه داږخه ده ته وسوی، فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُوْنَ (سورة هود ۳۶) اودا تعزیه ده نوح ﷻ ته چی نور څوک ایمان نه راوړی ماسوا ددوی څخه چی کمو ایمان راوړی دی، اونه دی خفه کوی تا هغه چی وسو ولی چی کامیابی نژدی ده اودا خبربه حیران کی حیران کونکی:

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا وَلَا تَخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِفُونَ (سورة هود ۳۷) اودا ددی و جی خخه چی نوح ﷺ کله مایوسه سو دخپل قوم خخه چی دهغو نور اصلاح او کامیابی نه کیدله، اودایې ولیده چی په دوی کی نورخه خیرنسته، اودایې ولیده چی نور هغو ده ته هر قسم اذیت او تکلیفونه رسول په هره طریقی سره په قول او فعل دواړو سره اودده مخالفت یې کوی او تکذیب یې کوی دده، نودعا وکړه ده په عذاب راوستلو په دوی باندي دالله ﷻ خخه، او الله ﷻ دده دادعا قبوله کړه.

الله ﷻ فرمایلی دی : وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ (۷۵) وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (سورة الصافات ۷۲ ۷۵) اودارنگه یې په بل حای کی فرمایلی دی: وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (سورة الانبياء ۷۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ (۱۱۷) فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سورة الشعراء ۱۱۷ ۱۱۸) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ (سورة القمر ۱۰) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تَخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِفُونَ (۲۷) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكَ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸) وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۲۹) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ (۳۰) ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (۳۱) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۲) وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳) وَلَكِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۳۴) أَيْعِدُكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ (۳۵) هِيَ هَاتِ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ (۳۶) إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (سورة المومنون ۳۹ ۲۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا (سورة نوح ۲۷ ۲۵). پس راتول یې کړه گناهونه ددوی او کفر ددوی په دوی باندي اوفسق اوفجور ددوی په دوی باندي، نو وروسته الله ﷻ امر وکی ده ته چی کبستی جوړه کی، او دا کبستی ډیره غټه وه، چی ددی مثال مخکی هم نه وو اوددی خخه وروسته هم نسته، او الله

ﷺ ورته وويل چي كله زما امر وسو اوزما غضب په دوي باندې نازل كيدى هغه غضب چي دمجرمانو څخه بيانه ليري كيږي نوبيادي دوي ته په دې كښتي كي ځاي مه وركوي او واپسي به دوي ځلگوته نه كوي، دا يې ورته ددي وجي څخه وويل چي دعذاب په وخت كي بيا كيدى سي چي دده په زړه كي نرم والي راسي، ولي چي په كتلو او بيږيدلو كي ډير فرق وي. نوددي وجه څخه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ (سورة هود ۳۷۸) اودارنگه يې فرمايلي دي: وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرْعَاهُ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ (سورة هود ۳۸۱) يعنى دوي به استهزاء كوله ده نوح ﷺ په خبره باندې چي نوح ﷺ ورته دعذاب وينا كوله اودوي به داويل: قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (سورة هود ۳۸۱) يعنى موږ پناه غواړو ستاسي څخه اوتعجب كوو ستاسي په دې كفر كي پر هميشوالي باندې اوستاسي په دې ضد باندې چي داضد تقاضا دعذاب كوي په تاسي باندې: فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (سورة هود ۳۹۱) او وو ددوي دا كفر غليظ په دې دنيا كي اوداضد ددوي اوعناد ددوي په دې دنيا كي، اودارنگه ددوي داضد به په آخرت كي هم وي اوانكار به كوي دراتگ دپيغمبر څخه دوي ته. لكه څه رنگه چي امام بخاري ذكر كړي دي په نقل كولو سره دموسى بن اسماعيل څخه دي نقل كوي دعبد الواحد بن زياد څخه دي نقل كوي داعمش څخه دي نقل كوي دابى صالح څخه دي نقل كوي دابى سعيد څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله ﷺ: چي رابه سي نوح ﷺ اوقوم دده په ورځ دقيامت كي، نووبه وايي الله ﷻ: اياتا دوي ته دين رسولي دي اوبيان كړي دي تادوي ته؟ نونوح ﷺ به وايي چي هو! اي ربه زما. نوبيا به دده قوم ته وايي چي ده تاسي ته دين در رسولي دي؟ نودوي به وايي چي نه: موږ ته خوبالكل پيغمبر نه دي راغلي، نووبه وايي نوح ﷺ ته چي ستا دپاره شاهدي كونكي څوك سته؟ نودې به ورته وفرمايې چي محمد ﷺ اومت دهغه، نودا امت دنبي ﷺ به وايي چي موږ شاهدي ادا كوو چي ده ورته دين ورسولي دي.

اوداقول دالله ﷻ: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا (سورة البقره ۱۴۳) اودوسط څخه مراد عدل دي. پس دا امت به شاهدي ادا كي دخپل نبى په قول باندې چي هغه ريشتيني دي، په دې خبره چي الله ﷻ نوح ﷺ ليرېلى وو په حق سره، اوناازل كړي يې وو په ده باندې حق بياده امر كړي وو په هغه باندې ځلگوته، اودايې رسولي وو خپل امت ته په اكملة طريقه سره، اوهرڅه چي ددوي دپاره به په كي خير وو نوهغه يې ورته هم بيان كړي دي اوامريې ورته كړي دي دهغه شي اوهر هغه كار چي

ددوی به په په کی نقصان وو نودهغه څخه یې منع کړی دی، اودا رنگه وو شان دتولو پیغمبرانو، تردی چی خپل قوم یې ددجال دفتنی څخه هم خبرکړی وو چی دهغه څخه ځان ساتی حالانکی چی دهغه په زمانه کی ددی دراوتلو هیڅ امکان نه وو بیا هم دده دشفتت او درحمت دوجی په خپل قوم بانندی دا یې ورته ویلی وه.

لکه څنگه چی امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دعبدان څخه دی نقل کوی دعبدالله څخه دی نقل کوی دیونس څخه دی نقل کوی دالزهري څخه دی نقل کوی دسالم څخه دی وایی چی ویلی دی ابن عمر: ولاړ سو رسول الله ﷺ دخلگو په مینځ کی نودالله ثناء او صفات یې بیان کړه. بیایې ذکر ددجال وکی نو ویې ویل: چی زه تاسی بیروم دهغه څخه، او نسته داسی یوپیغمبر چی خپل قوم یې دهغه څخه نه وي بیرولی. اودارنگه بیره ورکړه نوح عليه السلام خپل قوم ته، لیکن زه تاسی ته دهغه په باره کی یوقول وایم چی هغه چاهم نه دی ویلی خپل امت ته: تاسی ته پته سته چی هغه (پوند) دی یعنی یوه سترگه یې ده، اوالله جل جلاله اعور نه دی (۱) اوداحدیث په صحیحینو کی هم ذکر دی دحدیث دشیبان بن عبدالرحمن څخه چی هغه یې نقل کوی دیحیی بن ابی کثیر څخه دی نقل کوی دابی سلمه بن عبدالرحمن څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ایازه تاسی خبرنه کړم ددجال په باره کی دداسی خبری څخه چی دامخکی یونبی هم خپل قوم ته نه ده کړی؟ دی (پوند) دی اودی به راوړی دځان سره په مثال دجنت اودورځ کم ته چی دی جنت وایی هغه به جهنم وی، اوزه تاسی ته بیره درکوم ددی څخه لکه څنگه چی بیره ورکړیده نوح عليه السلام خپل قوم ته دالفظ دبخاری دی. (۲)

اوبعضو سلفو داسی ویلی دی: کله چی قبوله کړه الله دده دعا نو امریې ورته وکی چی یوه درخته اړه کی چی دهغه څخه بیا داکبستی جوړه کی، نودایې وکرله اوبیایې ورته سل کاله انتظار وکی، بیایې په سل کاله کی نجاری پر وکړه، اوبعضو ویلی دی چی په څلویښتو کالوکی. او ویلی دی محمد بن اسحاق دثوری څخه: اودا دساج لرگی درخته وه چی دایوه مشهوره درخته ده اوچا ویلی دی چی دا دچلغوزو درخته وه اوداپه نص دتورات کی ذکر دی، اوثوری ویلی دی چی: ده ته امر وسو چی ددی اوږدوالی دی (۸۰) گزه، اوددی دننه ځای او دباندی اړخ په تار کولو بانندی بندکی، او وگرزوی ددی سینه داسی چی اوبه شری

(۱). ددی حدیث تخریج امام بخاری کړی دی په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب قول الله عزوجل، ولقد ارسلنا نوحا الی قومه (۳۳۳۷/۲).

(۲). ددی حدیث تخریج کړی دی امام بخاری په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب قول الله تعالی (ولقد ارسلنا نوحا الی قومه) ۳۳۳۸/۲ دطریق دی دابی نعیم څخه. اومسلم په کتاب الفتن کی، باب ذکر الدجال (۲۲/۱۸) دطریق دی دمحمد بن رافع څخه.

(يعنی سينه دې يې ورجگه اوتيره کړې ترڅو اوبه په آساني سره وڅيرلاي سي) اوقتاده (۱) ويلي دي چې وو ددي اوږدوالي (۳۰۰) گزه اوپلن والي ددي (۵۰) گزه اودي وايي چې دا قول په بناء دهغه دي چې ماليدلي دي په تورات کي.

او حسن بصری ويلي دي چې ددي اوږدوالي (۲۰۰) گزه وو اوپلن والي ددي (۳۰۰) گزه وو او ابن عباس وايي چې ددي اوږدوالي (۱۲۰۰) گزه وو اوپلن والي ددي شپيته گزه وو، او بعضو ويلي دي چې اوږدوالي ددي (۲۰۰۰) وو اوپلن وايي يې (۱۰۰) گزه وو اودوي ټولو ويلي دي چې لوړ والي ددي (۳۰) گزه وو اودا دري چته وه هريو چت (۱۰) گزه وو نو لاندني چت دپاره دحيوانانو وو مينځني چت دپاره دانسانانو وو اولور چت دپاره دمرغانو وو، او وه دروازه ددي په پلن والي کي.

دارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبْتَنِي (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا (سورة المومنون ۲۷/۲۶) يعنی زموږ امر دي تاته، اوپه کتلوسره زموږ ستا جوړولو ته، چې موږ تاته صحيح طريقه دجوړولو وښيو، فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ، (المومنون ۲۷/۲۶) نوپيش يې کي هغه لوی کار ده ته اوامري يې وکي چې کله عذاب په دوي راځي نوته داټول حيوانات او مرغان او هغه کسان چې ايمان يې راوړي دي هغه ټول ته په دي کبستي کي سپاره کړه ددي دپاره چې ددوي نسل پاته سي، اودايې ورته هم وويل چې خپل کورني هم دځان سره بار کړه مگر نه هغه چې په هغه باندې فيصله سوي وي. نو دوي بارکړه داټول په کبستي کي اوپه دي کافرانو باندې عذاب نازل سو، اودي ته يې امر کړي وو چې دا کافران به بيادي کبستي ته نه راځي کله چې په دي باندې عذاب راکبسته سي. لکه څه رکم چې موږ ددي بيان مخکي ذکر کي. او مراد په تنور سره په نيز دجمهورو باندې: مخ دمزکي مراد دي، يعنی راوتلي دا اوبه دمزکي دهر اړخ څخه تردی چې اوبه راوتلي دهغه تنورونو څخه چې هغه داور دپاره جوړسوي وه، اودابن عباس څخه نقل دي: چې دانتور يوه چينه ده په هند کي. اوشعبي ويلي دي چې دا په کوفه کي ده اوقتاده وايي چې دا په الجزيره کي ده. اوويلي دي علي بن ابي طالب تنور چاودلو دسپيدوته اوږنا ددي ته، يعنی ددي نور او ږنا ته يعنی په دي وخت کي ته دا ټول بار کړه په کبستي کي دهر يوه

(۱). د اقتاده زوی د عامه بن قناده بن عزيز ابو الخطاب السدوسي البصري دی، دی مفسر او حافظ وو، اوږوند وو امام احمد ويلي دي چې قناده حافظ داهل بصری دی او وو دده سره علم په مفرداتو دلغت باندې او ورسره وو علم حدیثو دی وفات سوي دی په طاعون ناجوري سره. اودی پیدا سوي دی په (۲۰) هجري باندې اووفات سوي دی په (۱۱۸) هجري باندې اوبعضو ويلي دي چې په (۱۱۷) هجري باندې وفات سوي دی.

د جوړو څخه دوه دوه، اودا قول غريب دی یعنی په دی قول باندی اقوال دومره نسته. اودارنگه قول دالله ﷺ: حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (سورة هود ۴۰) داوو امر ده ته چی کله عذاب نازلیدی په دوی باندی چی بارکړی دی دهری جوړی څخه دوه دوه. اوپه کتاب داهل کتابو کی دا ذکر سوی دی: چی ده ته امر وسو چی بار کړی دځان سره دهغو حیواناتو څخه چی دهغه غوښه دخوړلو وی (۷) جوړی. اودهغه چی دهغه غوښه نه خوړل کیږی دوی دوی جوړی یونر اوبل ماده.

اودا بدل مفهوم دی دقول دالله ﷺ څخه اوحال داچی زموږ کتاب حق دی اوپه دی کی (اثنین) ذکر سوی دی که چیری داموږ وگرځوو مفعول به نوبیا برابریری. والله اعلم. اوبعضو دا ذکر کړی دی په روایت کولو سره ددابن عباس څخه: چی اول دننه سویدی دی کبستی ته مرغان (در) مرغی چی دایو قسم مرغی ده اوپه حیواناتو کی آخر (خر) دننه سوی دی، اودننه سو ابلیس دی ته چی نبستی وو دخره په غوږ پوری ابن حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دابی څخه دی نقل کوی دعبداالله بن صالح څخه دی نقل دلپث څخه دی نقل کوی دهشام بن سعد څخه دی نقل کوی دزیدبن اسلم څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: کله چی داخل کړه نوح ﷺ کبستی ته دوی دوی جوړی، نوخپلو ملگرو ورته وویل چی: موږ به څنگه مطمئن سو؟ اویایې داسی وویل چی ته به څنگه مطمئن سی په باره دحیوان کی حالانکه زموږ سره زمري هم سته په دوی کی؟ نوالله ﷺ پردې زمري باندی تبه راوسته، نودا وه اوله تبه په محکه کی چی الله ﷺ نازله کړه بیا دوی گیله وکړه دمورک څخه چی داخو زموږ ټوله خوراکه خرابوی. نوالله ﷺ دی زمري ته وحی وکړی نوده پرنجی وکی نودهغه څخه پیشی راووتله نودا مورک پټ سو ددی پیشو څخه، داحدیث مرسل دی، اودارنگه قول دالله ﷺ: وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ (سورة هود ۴۰) یعنی چی دچا دعا قبوله سویده په باره دکافرانو کی اودچا نه ده قبوله سوی لکه دنوح ﷺ دعا دخپل زوی دپاره چی (یام) دی دی هم غرق سوپه هغه عذاب کی (وَمَنْ آمَنَ) (سورة هود ۴۰) یعنی بارکړه په دی کی هغه چی په تاباندی یې ایمان راوړی دی ستا دامت څخه. دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (هود ۴۰) یعنی په دی دومره موده کی ډیر لږو خلکو ایمان راوړی. سره ددومره تکلیفونو چی سهار اومانام به یې دعوت کوی کله به یې بیره ورکوله دوی ته اوکله به یې زیری ورکوی کله به یې په نرمی سره دعوت کوی اوکله به یې تیزی کوله اوعلماوو اختلاف کړی دی په تعداد دخلگو کی چی دده سره په کبستی کی وه. نو ابن عباس ویلی دی چی (۸۰) سپری وه او ددوی سره

بنځي هم وي، او كعب الاحبار ويلى دى چې (۷۲) وه. او چاويلي دى چې (۱۰) وه او چاويلي دى چې نوح عليه السلام وو او دده درى ځامن وه او دده دځامنو بنځي يې ورسره دبنځي د(يام) كم چې انكار كړى وو، او ځان يې دنجات دلاري څخه واړوي، او په دى قول كې مخالفت دى دظاهر دآيت سره، بلكې دا آيت په دى باندې دلالت كوي چې دده سره دخپلي كورنى څخه ماسوا نور خلك هم وه. لكه څنگه چې الله ﷻ فرمايلى دى: وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سورة الشعراء ۱۱۸). اوويل سوي دى چې دا (۷) وه. اوهرڅه چې بنځه دنوح عليه السلام وه داوه مور دتولو بچيانو دنوح عليه السلام، حام، سام، يافث، يام، اودى ته اهل كتاب (كنعان) وايي اودا هغه وو چې غرق سوي وو په طوفان كې اوبل عابر وو. پس دامره سويدي مخكې دطوفان څخه اوبعضي وايي چې دامره سوي دى په طوفان كې اوداوه دهغو څخه چې پرده باندې هم دقول تسبيح سوي دى دوجي دكفر دده څخه. اوپه نزد داهل كتابو كې دى په كښتي كې وو. نودوى وايي چې احتمال لري چې ده وروسته كفر كړى دى، يادى انتظار كړى وي دقيامت. اوظاهر قول اولنى دى: لَا تَدْرُ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا (سورة نوح ۲۶)، اودا رنگه الله ﷻ فرمايلى دى: فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أُنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸) وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (سورة المومنون ۲۸ \ ۲۹) په دى آيت كې يې امر كړى دى درب په حمد كولو باندې او شكر كولو باندې په دى خبره چې الله ﷻ ورته كښتي مسخره كړه اوده ته يې نجات وركى او فتح يې وركړه په قوم دكافرانو باندې اوسترگي يې ورلره يخي كړى په هلاكت ده هغو كافرانو چې دده درساتل تكذيب يې كوي اوخلاف يې كوي لكه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلى دى: وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ (۱۲) لَسْتُمْ عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ (۱۳) وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ (سورة الزخرف ۱۲ \ ۱۴).

اودارنگه به ورته امر كيدى ددعاگانو په اول اول وختونو كې: چې دى وي په خير اوبركت كې اوچي وي دده عاقبت ښه اومحمود، لكه څه رنگه چې فرمايلى دى الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته په وخت دهجرت كې: وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا (سورة الاسراء ۸۰) اوويلي دى نوح عليه السلام په وخت دوصيت كې هغه خلكوته چې ورسره په كښتي كې وه: اَرْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (سورة هود ۴۱) يعنى په نامه دالله ﷻ باندې دى ددى گرځيدل اوانتهاء ددى، إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ يعنى هغه ذات دردناك عذاب وركونكى دى سره ددى چې بخښونكى اومهربانه هم

دی، چې نه لیری کیږي عذاب ددی دظالمانو څخه، لکه څنگه چې یې داعذاب راکښته کړی وو په مخکه والاوو باندی چې عبادت یې دغیرو کړی وو.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ (سورة هود ۴۲) اودا په دی طریقې سره چې الله ﷻ بارانونه پر راکښته کړه داسی بارانونه وه چې نه مخکی داسی باران سوی وو اونه به وروسته داسی باران وسی اوامر وسو مزکی ته چې دهرارڅ څخه اوبه راوباسه نوراوتلی اوبه دهرارڅ دمزکی څخه. لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرُ (۱۰) فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ (۱۱) وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ (۱۲) وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْأَوَاحِ وَدُوسِرٍ (سورة القمر ۱۰-۱۳) ددسر څخه مراد میخونه دی (تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا) (سورة القمر ۱۴) یعنی دازموږ په حفاظت باندی گرځی اوزموږ په چوکیداری اوزموږ په مشاهدی سره گرځی: جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرًا (سورة القمر ۱۴) ابن جریر دا ذکر کړی دی چې دا طوفان په میاشت د(آب) کی وو په حساب دقبطیانو (تاریخ الطبری ۱۱) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ (سورة الحاقه ۱۱) یعنی په کښتی کی: لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيهَا أذُنٌ وَاعِيَةٌ (سورة الحاقه ۱۲) ویلی دی یوی ډلی دمفسرینو: چې لوړی سوی وی اوبه هغه لوړ غر دمزکی ته (۱۵) گزه. اوداقول په نزد داهل کتابوهم دی، اوچاویلی دی چې (۸۰) گزه اوعامی سوی وی دا اوبه هرطرف ته چې یوه حصه ددنیا نه وه پاته مگر په هغه کی به اوبه وی اویوزنده سرهم په دی کی نه سو پاته نه غټه درخته نه کوچنی. ویلی دی امام مالک دزید بن اسلم څخه وه دهغه زمانی خلگ چې قبضی یې کړی وی په غرونو باندی اوغندیو باندی. اوعبدالرحمن ویلی دی چې نه وه په مخکه کی یوه غونډی مگر په هغه باندی به قبضه سوی وه، دادواړه روایتونه نقل کړی دی ابن ابی حاتم.

وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْمَاهِ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ (۴۲) قَالَ سَأُوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (سورة هود ۴۲-۴۳). اودا زوی (یام) وو چې ورور دحام اوسام اویافت وو، اوویل سوی دی چې نوم دده (کنعان) وو اوداوو کافر، اوکاربه یې کوی غیر صالح، اوده به خلاف کوی دخپل پلار سره په دین کی، نوهلاک سو دهغو سره چې هلاک سوه. اوپه تحقیق سره نجات پیداکی هغه کسانو چې غیر دنسب څخه وه ځکه چې ورسره په دین اومذهب کی موافق وه. وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة هود ۴۴) یعنی کله چې فارغه سوه دمزکی والاوو څخه اوڅوک هم

په کی پاته نه سو دهغو څخه چی عبادت به یې کوی دغیرالله، نوامروکی الله ﷺ مزکی ته چی خپل اوبه راکش کړی، اوامر یې وکی آسمان ته چی باران بندکړه (وَعِیْضَ الْمَاءِ) یعنی کمی سوی دهغه څخه چی څومره وی د(وَقُضِيَ الْأَمْرُ) یعنی واقع سو پرهغه چی ورته په مقدر کی لیکل سوی وو وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ یعنی موږ به ورته په ژبه دقدرت داوایو چی لیری والی دی وی دوی لره درحمت او مغفرت څخه.

لکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (سورة الاعراف \ ۲۴) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خُلَافًا وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ (سورة یونس \ ۷۳) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوِيًّا فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (سورة الانبياء \ ۷۷) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۱۹) ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء \ ۱۱۹ \ ۱۲۲) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ (سورة العنكبوت \ ۱۵) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ (سورة الشعراء \ ۲۲) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (۱۵) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ (۱۶) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر \ ۱۷ \ ۱۵) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أَغْرَقُوا فَأَدْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا (۲۵) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَذَرْتَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فِاجِرًا كَفَّارًا (سورة نوح \ ۲۵ \ ۲۷).

اوپه تحقیق سره قبوله کړه الله ﷺ دعادده، نوپاته نه سو په مخ دمزکی کی یو اودارنگه روایت ذکرکړی دی دوو امامانو چی ابوجعفر بن جریر دی او ابو محمد بن ابی حاتم دی په تفسیرونو خپلو کی دطریق دی یعقوب بن محمد بن الزهري څخه چی دی نقل کوی دقائد چی مولی دعبده الله بن ابی رافع دی دی نقل کوی دابراهیم بن عبدالرحمن بن ابی ربیع څخه چی ده ته خبر ورکړی دی ام المومنین عائشه چی دی ته خبر ورکړی دی نبی ﷺ چی فرمایلی یې دی: که چیری رحم کړی وی الله ﷺ په یوه سپی باندي دقوم دنوح ﷺ څخه نو رحم به یې کړی وی په مور دماشوم باندي ویلی دی رسول الله ﷺ چی نوح ﷺ په خپل قوم کی (۱۰۰۰) کاله تیرکړی دی مگر (۵۰) کاله کم اوشنی کړی یې دی (۱۰۰) کاله درختی، نوداغتی سوی اوخپری وری سوی هراړخ ته، بیایې پرېکړی دا اوکښتی یې ترینه جوړه کړه

نودا کافران به په ده باندی تیریده اوتوقی اومسخری به یې کولی، او ورته ویل به یې چی داکبستی گرزوی په وچه کو اودابه خه رنگه گرزوی؟ نونوح عليه السلام به ورته ویله چی تاسی به وگوری چی داخه رنگه گرخی، کله چی دی فارغه سو او اوبه راووتلی دی نودیوه ماشوم مور وپیریدله په دی خپل زوی باندی او وه داچی ورسیده دریمی حصی دغره ته نوکله چی دی ته اوبه ور ورسیدلی نودا نوره هم لوړه ولاړه تردی چی دغره سرته وختله، نوبیاچی کله اوبه ددی ترپنډی پوری اورسیدلی نودی داماشوم په لاسونو کی لوړکی تردی چی داپه اوبوکی ډوبه سوه نودواړه په کی غرق سوه، که چیری په دوی کی الله جل جلاله په چا باندی رحم کولی نوپه دی وخت کی به یې دماشوم په مور باندی رحم کړی وای (۱) اوداحدیث غریب دی. اوددی روایت دکعب الاحبار خخه هم نقل سوی دی اودمجاهد خخه هم.

مقصود دا خبره ده چی دکافرانو خخه یوکور هم پاته نه سو په مخ دمزکی کی. نوخه رنگه گمان کوی بعضی مفسرین چی اعوج بن عنق دنوح عليه السلام دزمانی خخه مخکی موجود وو تر زمانی دموسی عليه السلام پوری. اوویل سوی دی چی دایوکافر اوسرکبسه انسان وو اوویل سوی دی چی دادیوی بسخی خخه په زناسره پیداسوی وو، اوویل سوی دی چی دادومره اوږد وو چی دسمندر خخه به یې ماهیان نیول اوهغه به یې دنورپه شعاع په خوله خوړله اوده به نوح عليه السلام ته ویله په دی حال کی چی دانوح عليه السلام به په کبستی کی وو چی داستا خه قصه ده او استهزاء به یې ورپوری کوله. اودده په باره کی داهم ویل سوی دی چی دده اوږدوالی (۳۳۳۳) گزه وو. نور داسی خرافات نقل سوی دی په تفسیرونو کی چی هغه مخالف دی دمعقول اومنقول دواړو. هرخه چی معقول دی. نوبیا ولی هلاکوی الله جل جلاله زوی دنوح عليه السلام حالانکی پلار ددی دتول امت مشر وو اواهل ایمان وو، اونه یې هلاکوی اعوج بن عنق اوحال داچی داولد الزنا وو اوډیر ظالم وو اوباغی وو لکه خه رنگه چی ددی په باره کی په تفسیرونو کی ذکر سوی دی؟ اوخنکه الله رحم نه کوی په مور دهغه ماشوم باندی اونه په هغه ماشوم باندی. اوپرینبی وو دا ظالم اودا ضدی اوسخت کافر اودشیطان مرید لکه خنکه چی ورلره داصفات په تفسیرکی ذکر سوی دی؟ اوهرخه چی منقول دی نوالله جل جلاله فرمایلی دی: **ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْأَخْرِينَ** (سورة الشعراء \ ۲۶)، اودارنگه یې فرمایلی دی: **رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَي الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِينَ دَيَّارًا** (سورة نوح \ ۲۶) بیا دهغه اوږدوالی چی دده دپاره ذکر سو دا مخالف دی دهغه حدیث خخه چی نبی عليه السلام ذکر کړی دی: چی الله جل جلاله آدم عليه السلام پیدا کړی دی په اوږدوالی د (۶۰) گزو، نوبیا دهغه خخه وروسته دخلگوقدونه کمیدل تردی وخته پوری.

(۱). ددی حدیث تخریج کړی دی حاکم په مستدرک کی (۳۴۲ \ ۱۲) او ویلی دی چی داحدیث صحیح الاسناد دی او دواړو شیخینو ددی حدیث روایت نه دی کړی.

نودا قول دهغه شخص دی چی صادق اومصدق دی اومعصوم دی چی دځان څخه خبری نه کوی: **إِنَّهُ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ** (سورة النجم ۴۸) یقیناً هغه وو چی تراوسه پوری دخلگو قدونه کمیری. اوهم دارنگه ترقیامته پوری به ددی خلگو قدونه کمیری. اودا قول تقاضا ددی خبری کوی کوی چی **دَادِمَ** په نسل کی داسی څوک نه وو چی ددی څخه یې قد اوږد وو. نوڅه رنگه به پرینسول کیږی داخبره کمه چی نبی **ﷺ** ذکر کړیده اوتگ به کیږی هغه ددروغو اقوالو طرف ته کم چی په تفسیرونو کی ذکر سوی دی.

اوکم چی اهل کتابو ذکر کړی دی هغه اهل کتابو چی بدل کړی دی قول **دَاللَّهِ** هغه چی په دوی باندي نازل سوی وو اوپه هغه کی یې تحریف کړی وو اوځایونه یې ورته بدل کړی وه؟ نو وروسته ستاڅه گمان دی دهغه شخص په باره کی چی ددی په اقوالو باندي دلیل نیسی اوداهغه درواغجن اوځان خلگ دی اوپه دی سره دوی امانت نیسی چی په دوی باندي **دَاللَّهِ** دطرفه لعنتونه دی ترقیامته پوری، اوزه گمان نه کوم چی داخبر دعوج بن عناق نه دی مگر اختلاف دی دبعضو زنادقه وو دطرفه چی هغه **دَاللَّهِ** او دپیغمبرانو دبنمان دی. بیا ذکر کوی **اللَّهِ** دنوح **ﷺ** سوال دخپل زوی دپاره په باره دغرقیدلو کی **نودالله** څخه سوال کوی په دی اعتبار سره چی ځان پوه کی اوورته داخبره بنکاره سی نوایی چی: ای ربه زما تا زماسره وعده کړی وه چی زه به تا اوستا کورنی ساتم دطوفان څخه نوبیا ولی زما زوی هلاک اوغرق سو؟ نوجواب ورکول سو چی داستا داهل څخه نه دی په هغو کی چی مایې ستاسره دنجات وعده کړی وه. یعنی مور تاته ویلی دی: **وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ** (سورة المومنون ۲۷). نودی وو دهغه څخه چی پرده مخکی فیصله سوی وه چی دابه غرقیږی ددی وجی څخه چی ده ځان داهل ایمان والاوو څخه لیری ایستلی وو. نو دی غرق سو دخپل ډلی سره چی کافران وه اوباغیان وه.

بیا **اللَّهِ** فرمایلی دی: **قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّمٌ سُمَّتَتْهُمُ ثُمَّ يَمَسُّهُمُ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ** (سورة هود ۴۸) دا امردی نوح **ﷺ** ته چی کله دمزکی دمخ څخه اوبه لیری سی اوگرخیدل پکښی کیږی نوبیا کښته سه دکښتی څخه هغه کښتی چی دډیر لوی سفر څخه وروسته د(جودی) غره پرمللا باندي ودريده اودا مشهور غردی په الجزیره کی **(بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ)** (سورة هود ۴۸) یعنی کښته سه دسلامتیا سره اودبرکت سره زموږ دطرف څخه په تاباندي او ستاپه امت باندي چی وروسته به پیدا کیږی. ولی چی **اللَّهِ** نه وو گرځولی دهغه مومنانو چی دنوح **ﷺ** سره وو دهیڅ یوه دپاره نسل مگر دنوح **ﷺ** دپاره. دوباره نسل بیا دنوح **ﷺ** څخه خپور سوی دی لکه څه رنگه چی **اللَّهِ** فرمایلی دی: **وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ** (سورة الصافات ۷۷) نودا نن ورځ چی څومره نسلونه دی ددی

ټول نسبت دنوح عليه السلام دري وارو ځامونو ته كيږي. حام. سام. يافت. چي دده اسم كنيه ابو الروم ده. ويلي دي امام احمد په نقل كولو سره دعبد الوهاب څخه دي نقل كوي دسعيد څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي نقل كوي دحسن څخه دي نقل كوي دسمره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي سام ابوالعرب دي. او حام ابوالحبش دي. او يافت ابو الروم دي: (١) روايت ددي ذكر كړي دي امام ترمذي دبشر بن معاذ العقدي څخه چي ده نقل كړي دي ديزيد بن زريع څخه دي نقل كوي دسعيد بن ابي عروب څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي نقل كوي دحسن څخه دي نقل كوي دسمره څخه مرفوعاً هم په دي مخكني طريقي سره.

او ويلي دي الشيخ ابو عمر بن عبدالبر: اوداروايت ذكرسوي دي د عمران بن حصين څخه چي دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په دي طريقي سره په كم چي مخكي حديث بيان سو. دي وايي چي دلته مراد دروم څخه هغه اولني روم مراد دي چي هغه يونان دي چي نسبت يي كيږي رومي بن لبطي بن يونان بن يافت بن نوح عليه السلام ته. بيبي روايت نقل كړي دي دحديث داسماعيل بن عياش څخه دي نقل كوي ديحيي بن سعيد څخه دي نقل كوي دسعيد بن المسيب څخه چي دي وايي: دنوح عليه السلام دري ځامن وه: حام سام يافت: او بيا ددي دري وارو څخه دري ځامن پيدا سوه: نودسام دري ځامن پيداسوه چي عرب. او فارس، او رومو وو. اود يافت هم دري ځامن پيداسوه چي. ترك. اوصقالبه اوياجوج اوماجوج وه، او دارنگه دحام هم دري ځامن پيداسوه چي. القبط اوسودان. اوبربر وه.

اودارنگه حافظ ابوبكر البزار ويلي دي په مسند خپل كي په نقل سره دابراهيم بن هاني څخه او داحمد بن حسين بن عباد ابو العباس څخه دادواره نقل كوي دمحمد بن زيد بن سنان الرهاوي څخه دي نقل كوي دابي څخه دي نقل كوي ديحيي بن سعيد څخه دي نقل كوي دسعيد بن المسيب څخه دي نقل كوي دابي هريره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي نوح عليه السلام زيږولي وه حام سام اويافت نودسام دپاره پيداسو (عرب او فارس او روم) او په دي كي خير سته اود يافت دپاره پيدا سو (الصقالبه اوترك اوياجوج اوماجوج) او په دي كي هيڅ خير نسته. او پيدا سو دحام دپاره (القبط او سودان او بربر بيا دا

(١). ددي تخريج احمد كړي دي (٩١٥) او په بل اسناد سره احمد نقل كوي دحسين څخه دي نقل كوي دشيبان څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي وايي چي نقل كړي دي حسن دسمره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي سام ابوالعرب دي او حام ابوالحبش دي. او يافت ابو الروم دي. اوترمذي په كتاب تفسير القرآن كي ذكر كړي دي، باب سورة الصافات (٣٢٣١ \ ٥) دطريقي دبشر بن معاذ العقدي څخه، او په كتاب المناقب كي، باب مناقب فصل العرب (١٥٣٩٣) او ابو عيسى ويلي دي چي دا حديث حسن اوصحيح دي اود يافت او يافت. اويغت دي او حاكم په مستدرک كي (١٢٥٤٢) او ويلي يي دي چي دا حديث حسن صحيح دي او الطبراني (١٧ \ ٢٨٧١)، اوضعيف گرځولي دي الباني په الجامع الصغير كي (٣٢١٤)، مگر دده وضعيف بللوته اعتبار نسته.

ویل (۱) سوی دی چی موږ ته ددی علم نسته چی دامرفوع دی اوکه نه مگر ددی وجی څخه، یواځی والی پری کړی دی محمد بن یزید بن سنان الرهاوی دخپل پلار څخه اودده په باره کی علماوو کلام کړی دی اودده په حدیث کی یی احتمالات ذکر کړی دی. اوروایت ددی کړی دی دده څخه ماسوا یحییٰ بن سعید مرسل او ددی اسناد یی نه دی ذکر کړی، اودایې قول دسعید گرځولی دی. نودی وایی چی زه وایم چی دا هغه چی ذکر کړی دی ابو عمر، دا محفوظ دی دابوسعید څخه، اوداقول دده چی: او دارنگه روایت ددی سوی دی دوهب بن منبه څخه هم په دی طریقې سره اویزید بن سنان ابوفروه الرهاوی ضعیف دی، دده پرقول باندی اعتماد نه سی کیدی.

اودارنگه ویل سوی دی: چی دنوح عليه السلام دپاره دادری ځامن نه دی سوی مگر دطوفان څخه وروسته سوی دی، اودده یوزوی پیدا سوی وو مخکی دطوفان څخه چی (کنعان) وو هغه چی غرق سو، اویوه (عابر) چی مړه سوی وه مخکی دطوفان څخه.

اوصحیح قول دادی چی دادری واره ورسره په کبستی کی وه، دوی هم وه او ددوی بنځی هم وی اوموریې هم وه او دا ذکر سوی دی په نص دتورات کی. اوپه دی کی یې داهم ذکر کړی دی چی حام دخپل بنځی سره په کبستی کی جماع وکړه نونوح عليه السلام ورته بنراوی وکړی چی ددی څخه دخلقت نطفه جوړه سی نوبیا ددی څخه (کنعان) پیدا سو چی تور وو اودا نیکه دسوډان والا دی. اوچا ویلی دی چی ده ولیدی خپل پلار بیده اوحال داچی دهغه عورت بنکاره سوی وو نوده پت نه کی او ورور ورلره پت کی نو ددی وجی څخه ورلره نوح عليه السلام دعا وکړه چی دده دانطفه دی متغیره سی، اوچی داسی زوی دی وسی چی تابعداروی دده دورونو. اود ذکر کړی دی امام ابوجعفر بن جریر دطریقې څخه دعلی بن زید بن جدعان دی نقل کوی دیوسف بن مهران څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی دی وایی: چی ویلی وه حواریون عیسیٰ بن مریم ته: که ته چیری راوبسی موږ ته داسی یوسړی چی هغه کبستی په خپله لیدلی وی چی موږ ته دهغه بیان وکی، نودی وایی چی روان سو ددوی سره تردی چی راله یوی زړی خاوری ته، نودهغه خاوری څخه یې یوموتی را واخیستی اوبیایې دوی ته وویل چی تاسی ته پته سته چی داڅه دی نوهغوی ورته وویل چی الله ته اودهغه رسول ته پته سته نودوی ورته وفرمایل چی داپندی دحام بن نوح دی. نودی وایی چی ووهله عیسیٰ عليه السلام دا خاوره په خپله امسا اوورته یې وفرمایل: چی پورته سه دالله عليه السلام په امر باندی. نو

(۱). اسناد ددی ضعیف دی هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۱۹۳۱): روایت ددی نقل کړی دی البزار اوپه دی کی محمد بن یزید بن سنان الرهاوی دی چی دی نقل کړی دی دخپل پلار څخه. نومحمد ته ثقه ویلی دی ابن حبان، او ابو حام ویلی دی چی داصدق دی خوبیا یې هم ضعیف کړی دی اوضعیف ورته ویلی دی یحییٰ بن معین.

داوو چی را ولاړسو اوویې څنډله خاوره دخپل سر څخه اودی وو بوډا سوی. نو عیسیٰ ﷺ ورته وویل: چی همداسی مړسوی وی؟ نو ده ورته وویل چی نه لیکن زه چی مړسوی وم په دی حال کی چی زه ځوان وم، نو ما گمان داوکی چی داقیامت دی نوددی دوجی زه بوډاسوم نو ده ورته وویل چی، مور ته بیان وکړه په باره دکبستی دنوح ﷺ کی. نو هغه ورته وویل چی دهغه اوردوالی (۱۲۰۰) گزه وو، اوپلن والی یې شپږ سوه گزه وو، اودری چته پکښی وه یوچت هغه چی په هغه کی به حیوانان وو، اوبل چت هغه چی په هغه کی به انسانان وه اوبل چت هغه چی په هغه کی به مرغان وه. بیاکله چی دحیوان خوشیان زیات سوه نوامر وکی الله ﷻ نوح ﷺ ته چی دفیل لکی وپیچه نوکله چی یې دهغه لکی وپیچله نو دهغه څخه یو خنزیر اوبل ماده خنزیره پیدا سوه نودوی دواړو دخوشیانو په خوراک باندی شروع وکړه، اوکله چی واقع سو مورک چی کبستی یې سوری کوله نوالله ﷻ امر وکی نوح ﷺ ته چی دزمری دسترگو په مینځ کی یوگزار ورکړه نوکله چی یې گزار ورکی نودهغه څخه پشی پیداسوه نو دا پشی په مورکانو پسی سوه. نوبیا ورته عیسیٰ ﷺ وفرمایل چی: څه رنگه نوح ﷺ ته پته ولگیدله چی ټول ملکونه غرق سوی دی؟ نودوی ورته ویل چی یوکارغه به یې لیبری چی هغه به خبر راوړی نو هغه پیداکړه یوه مرداره نوپه هغه باندی کښینسی نونوح ﷺ ورته بڼراوی وکړی نودهغه ورځی څخه دا دکورنیو سره مینه نه ساتی اولیری ورڅخه تښتی. بیاده ویل چی: بیایې ولیږله کوتره نو دزیتون پانه یې راوړله په خپله مشکوکه کی اوانځر په خپلو پښوکی. نوپوه سو چی ټول ملکونه تباہ سوی دی نوددی په غاړه کی یې یو شین امیل واچوی، اودعایې ورته وکړه چی په امن اوخوشحالی کی دی وی. نو ددی څخه وروسته یې کورونه جوړ کړه. نو وویل دوی چی ای پیغمبره دالله ﷻ ایا داته زمورډ سره یوځای نه بیایې چی زمورډ کوروالاو ته داقصه وکی اومورډ ته دغه شان قصی کوی. نو ده وفرمایل چی څه رنگه به ستاسی سره ولاړسی دا اوحال داچی دده دپاره رزق نسته نور. نوبیا ده ورته وویل چی ولاړسه په حکم دالله ﷻ باندی. نودی واپس خاوره وگرځیدی. اودا اثر غریب دی. اودارنگه نقل کړی دی علباء بن احبر دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی دی وایی: چی وه دنوح ﷺ سره په کبستی کی (۸۰) سپری چی ورسره بڼځی هم وی، اودوی په دی کبستی کی (۱۵۰) ورځی وه.

اوالله ﷻ دکبستی متوجه کړه دمکی طرف ته نو راوگرځیده پرکعبی (۴۰) ورځی، اوبیایې دامتوجه کړه د (جودی) اړخ ته نوهلته داودریده نو ولیبری نوح ﷺ کارغه مزکی ته چی دمزکی خبر ورلره راوړی چی څه رنگه حال دی: نودی کارغه ډیر وخت تیرکی نونوح ﷺ کوتره ولیږله نودی راوړله پانه دزیتون اوخپلی پښی یې په خاوره کی ولړلی نونوح ﷺ ته

پته ولگيدله چي محکه وچه ده او اوبه ختمی سوی دی نودی راکښته سو دجودی لاندی حصی ته او هلته یې یو کلی جوړکی چي نوم یې ورلره (ثمانین) کښینسووی. نو وو یوه ورځ چي ددوی په ژبه باندی (۸۰) قسمه ژبی ویل کیدی چي دهغه څخه یوه ژبه دعربی هم وه، او وه دوی چي دیوبل په خبره به نه پوهیده نو وو نوح عليه السلام چي ددی څخه به یې تعبیر کوی او ویلی دی قتاده اوداسی نورو چي دوی ختلی وه کښتی ته په لسم درجب باندی نو دوی وه په کښتی کی (۱۵۰) ورځی اودا کښتی ولاړه وه په (جودی) کی یوه میاشت. او راووتل دوی دکښتی څخه په لسم دمحرم باندی.

اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن جریر مرفوعاً چي ددی قول سره موافق دی. اودوی په دی لسم دمحرم باندی روژه نیولی وه. اودارنگه ویلی دی امام احمد چه نقل کوی دابوجعفر څخه دی نقل کوی دعبد الصمد بن حبیب الازدی څخه چي دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چي تیرسو رسول الله صلى الله عليه وسلم پرڅه خلگو دیهودو باندی اوحال داوو چي دوی دمحرم روژه نیولی وه یعنی دلسم دمحرم، نوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چي دادڅه روژه ده؟ نودوی وویل چي دا هغه ورځ ده چي په دی کی الله جل جلاله موسی عليه السلام اوبنی اسرائیل دغرقیدلو څخه بچ کړی دی، اوپه دی کی غرق سوی دی فرعون، اودا هغه ورځ ده چي په دی کی کښتی دریدلی ده په (جودی) باندی، نودا روژه نیولی ده نوح عليه السلام او موسی عليه السلام دپاره دشکر ادا کولو دالله جل جلاله، نو وویل نبی عليه السلام چي زه ډیر حقداریم دموسی دپاره اوزه ډیر حقداریم ددی روژي، نوامریې وکی خپل اصحابوته دروژي ددغه ورځی (۱) اوویل چي چاپه تاسی کی نن ورځ روژه نیولی وی نوهغه دی پوره کی، او هغه چاچي دماپښین ډوډی یې خوړلی وی نو هغه دی باقی ورځ پوره کی (۲) اوددی حدیث په شان بل حدیث دی په صحیح کی په بل وجه سره، اودی غریب حدیث والا نوح عليه السلام هم ذکر کړی دی.

اوهرڅه چي هغه دی چي ذکرکوی بعضی جاهلان داخبره چي دوی په دغه ورځ دانی وړه کړه اودوی به دهغه فضول دانو څخه هم خوراک کوی اودوی په دغه ورځ په کمه ورځ چي دکښتی څخه راکښته کیدل نو ائمد رانجه یې ولگول ددی دپاره چي نظریې تیز سی پس ددی څخه چي راکښته سوه دتیاری دکښتی څخه داتول ددروغو خرافات دی اوغلطی

(۱). تخریج ددی احمد کړی دی (۲/۳۵۹/۳۶) اوددی دپاره ډیر شواهد دی صحیح دهغه څخه یو ابن عباس دی چي دی وایی چي رالی نبی عليه السلام مدینی ته نوویې لیده یهودیان چي دمحرم په لسم به یې روژه نیوله: الحدیث، روایت ددی بخاری کړی دی (۲۰۰۴/۱۳۳۹۷/۱۳۹۴۳/۱۴۶۸/۴۷۳۸) اوحدیث دابی موسی چي ویلی دی: وه عاشوره چي یهودیانو به په کی اختر کوی نونبی عليه السلام وویل چي تاسی په دی ورځی باندی روژه ونیسی. الحدیث، روایت ددی بخاری کړی دی (۲۰۰۵/۳۹۴۲).

(۲). تخریج ددی احمد کړی دی (۲/۳۵۹).

خبري دي او په دي كي بعضي آثار د بني اسرائيل والاوو څخه ذكر دي چي هغه منقطع دي او په هغه باندې اعتماد نه سي كيدي او هغه پسي اقتدا هم نه سي كيدي.

اوويلي دي محمد بن اسحاق: كله چي الله ﷻ اراده وكړه چي كفايت ددي طوفان وكي نو مزكي ته يې سيلې راوليږله نومخكه يې وچه كړه او اوبه يې بندي كړي، نو اوبه كمې سوي او پرشا سوي، اوويې درول كښتي پر (جودي) باندې. په گمان داهل تورات باندې. په (۷) مياشتي كي چي لس ورځي ورڅخه تيري سوي وي.

او په اولني ورځ دلسمي مياشتي ښكاره سو سرونه دغرونو. بيا چي كله (۴۰) ورځي تيري سوي نو خلاصه كړه نوح ﷺ كړكي دكښتي هغه چي جوړه كړي يې وه په كي، بيا يې وليږل كارغه چي په مخكه باندې څه سوي دي نودي واپس نه سو، نوبيا يې كوتره وليږله نو دا بيرته راله اوځاي يې نه كي پيدا چي پښي يې ايښي واي نونوح ﷺ لاس وراوږدكي اورا ويې نيوله او كښتي ته يې دننه كړه، بيا (۷) ورځي تيري سوي بيا يې وليږل چي وگوري چي څه حال دي په مخكه كي، نو دا بيرته راغله په ماښام كي او ددي په خوله كي دزيتون پانه وه، نوپوه سو نوح ﷺ چي اوبه كمې سوي بيا يې (۷) ورځي وروسته وليږله نو دا بيرته رانه له نونوح ﷺ ته پته ولگيده چي مخكه وچه سویده، بيا چي كله پوره سو كال په مينځ دطوفان كي او په هغه ورځ كي چي نوح ﷺ كوتره ليږلي وه نو داخل سو اولني ورځ ددوهم كال، رانېكاره سو مخ دمزكي اورانېكاره سوه ټول ځايونه اوليري كړي نوح ﷺ پردي دكښتي څخه. داهغه قول دي چي ذكر كړي دي دا ابن اسحاق په خپله اودا بعينه سياق دتورات دي هغه چي په لاس داهل كتابو كي دي اوويلي دي ابن اسحاق: او په دوهمه مياشت كي ددوهم كال څخه په (۲۶) شپه كي الله ﷻ وفرمايل او هغه چي ذكر كړي دي اهل كتابو چي الله ﷻ خبري كړي دي دنوح ﷺ سره په دي وينا سره چي: ووزه ته اوستا ښځه اوستا ځامن دخپلو ښځو سره دكښتي څخه، ددي دپاره چي تاسي واده وكي او وپيرسي نو دوي ټولو راوتل شروع كړه او وكړه نوح ﷺ ذبح دالله ﷻ دپاره او وايي خيسته دهر يو حلال حيوان څخه اود مرغيو حلالو څخه او هغه يې ذبحه كړه دالله ﷻ درضامنتيا دپاره، او الله ﷻ ورسره دا وعده وكړه چي زه به دوباره په مزكي والاوو باندې داسي طوفان نه راولم اود خپل ددي خبري يادانست وركولو دپاره يې هغه (قوس) چي په وريځي كي وي هغه يادانست وركي، اودا هغه (قوس قرح) وي چي په دي سره دغرقيدلو څخه امان وي. بعضو داويلي دي چي داهغه قوس دي چي ډيروالي په كي نسته، يعنې داسي وريځ به نه راځي چي داوونې په شان طوفان راولي، اوبعضو دا خبره كړيده چي دا طوفان صرف دبابل په مخكه كي وو او نورو ځايونو ته نه دي رسيدلي. اوانكار كړي دي بعضي جاهلانو ددي څخه لكه فارس والا

او هندوالا اودوی وایی چی نه یو مور چی تراوسه پوری مور بادشاهی کوو دآدم عليه السلام دوخت څخه تراوسه پوری پرلپسی اوداخبره کړیده کمو زنادقوو چی اتباع دشيطان دی، او دا خرافات دی ددوی دځان دطرفه اوکفردی اوجهل دی ښکاره اودا تکذیب درب دآسمانونو اودمزکو دی. اوحال داچی داخبره ټولو پیغمبرانو په تواتر سره نقل کړیده په هره زمانه کی چی داطوفان په ټوله دنیاکی واقع سوی دی، او هیڅ څوک هم نه وو پاته سوی دکافرانو څخه دوجی دقبولتیا ددعا دنوح عليه السلام څخه.

ذکر دیو څو خبرو په باره دنوح عليه السلام کی

دده په باره کی الله جل جلاله فرمایلی دی: **إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا** (سورة الاسراء ۳۸). ویل سوی دی چی ده به دالله جل جلاله حمد بیانوی په دوږی او اوبو کی او په ټولو کارونو کی. اودارنگه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دابواسامه څخه دی نقل کوی دزکریابن زائده څخه دی نقل کوی دسعید بن ابی برده څخه دی نقل کوی دانس بن مالک څخه دی وایی چی ویلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: چی الله جل جلاله راضی کیری دخپل بنده څخه په دی باندی چی کله هغه وخورى څه خوراک بیا دالله جل جلاله حمد ووايي او یا وچینسی اوبه نودالله جل جلاله حمد ووايي. (۱) اودارنگه روایت ددی ذکر کړی دی مسلم اوترمذی اونسایي حدیث دابی اسامه څخه اوبنکاره خبره داده چی داشکر هغه عبادت دی چی داتړون لری دعبادات قلبیه سره اوقولیه سره اوفعلیه سره، ولی چی شکروی ددی شیانو سره.

روژه دنوح عليه السلام

ابن ماجه ویلی دی په (باب صیام نوح عليه السلام) کی په نقل کولو سره دسهل بن ابی سهل څخه دی نقل کوی دسعید بن مریم څخه دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دابی جعفر بن ربیع څخه دی نقل کوی دابی فردوس څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دعبد الله ابن عمر څخه چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی: چی نوح عليه السلام ټول کال روژه نیولی ده مگر دوه ورځی یی افطاری کوله چی هغه (وروکی اختردی) (اوبل غت اختردی) (۲) اودارنگه روایت ذکر کړی دی ابن ماجه دطریق دی دعبد الله بن لهیعه څخه په اسناد سره او په لفظ سره.

او ویلی دی الطبرانی په نقل کولو سره دابو الزنباع روح بن فرج څخه دی نقل کوی دعمر بن خالد الحرانی څخه دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دابی قتاده څخه چی دی نقل کوی دیزید بن رباح ابی الفرس څخه، چی ده اوریدلی دی دعبد الله بن عمر څخه چی

(۱). ددی حدیث تخریج احمد کړی دی (۱۱۷۱۳).

(۲). په سنن ابن ماجه کی په کتاب الصیام \ باب ماجاء فی صیام نوح عليه السلام (۱۷۱۴۱)، او په الزوائد کی: په اسناد ددی کی لهیعه دی اودی ضعیف دی. اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر (۳۴۶۲) کی.

دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چی نوح علیہ السلام به په دوام سره نیوله دتول کال روژه مگر دوی ورخی به یې نه نیوله چی کوچنی اختردی اوغت اختردی، او ابراهیم علیہ السلام به صرف دری ورخی روژه نیوله دهری میاشتی څخه اوباقی ټول کال به یې نه نیوله. (۱)

د نوح علیہ السلام حج

ویلی دی حافظ ابویعلی په نقل کولو سره دسفیان بن وکیع څخه دی نقل کوی دابی څخه دی نقل کوی دزمعه څخه اودازوی دابی صالح دی دی نقل کوی دسلمه بن دهبان څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی ده ویلی دی: حج وکی رسول الله ﷺ نوبیا کله چی رالی وادی عسفان ته نو یې فرمایلی چی: ابوبکره داکمه وادی ده؟ نو ده ورته ویلی چی دا وادی عسفان ده نوبیا رسول الله ﷺ وفرمایلی چی داهغه ځای دی چی په دی باندی نوح علیہ السلام او هود علیہ السلام او ابراهیم علیہ السلام تیر سوی دی پراوښانو باندی چی ځوان اوښان وه اوددوی سره خره وه چی واگی ددوی دخرما دپانو څخه وی. او پرتوگ ددوی ده چپنو څخه وو او څادری ددوی دشپو څخه وی، اودوی لگیا وه چی حج به یې کوی دبیت العتیق چی خانه کعبه ده (۲) او په دی حدیث کی غرابت دی

وصیت د نوح علیہ السلام خپل زوی ته

ویلی دی امام احمدپه نقل کولو سره دسلیمان بن حزب څخه دی نقل کوی دحماد بن زید څخه دی نقل کوی دصعق بن زهیر څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه. حماد ویلی دی: چی زه داگمان کوم چی دی نقل کوی دعطاء بن یسار څخه دی نقل کوی دعبدالله بن عمر څخه دی وایی چی مور و و در رسول الله ﷺ سره نورالی یوسپری دکلی څخه چی پرهغه باندی یوه چوغه وه دسیجان چی په هغه باندی تنی وی چی گنډل سوی وی په تار دورینمو باندی نور رسول الله ﷺ وفرمایلی: چی بیشکه صاحب داستاسی ماته ورکړیده فارس بن فارس ته. یایی داسی وویل چی دا اراده لری دماتی ورکولو. اولور کړی دی ده هرشپونکی زوی دشپونکی لره. نودی وایی چی ونیوی رسول الله ﷺ دا سپری دغاری څخه اوورته یې وویل چی: ایازه نه وینم په تاباندی داسی جامه چی ستاسره نه برابریری؟ بیا یې وفرمایلی چی: چی نبی دالله نوح علیہ السلام کله چی دهغه دوفات وخت پوره سو نوخپل زوی ته یې وفرمایلی چی: زه تاسی ته وصیت کوم ددوو شیانو اوتاسی منع کوم ددوو شیانو څخه: امر کوم تاسی ته دلاله الا الله که چیری ټوله آسمانونه اومزکی کنسیوول سی په یو طرف کی او دا

(۱). داضعیف دی هیشمی ویلی دی: راوی ددی طبرانی دی چی دابی ذکر کړی دی په الکبیر کی، او په دی سند کی ابوحنان هم دی، اودازه نه پیژنم (۱۹۵۳) اوضعیف ورته ویلی دی البانی په ضعیف دالجامع الصغیر کی (۳۴۶۵).

(۲). ددی تخریج کړی دی احمد، او ویلی دی هیشمی په المجمع کی (۲۲۰۱۳)، اوروایت ددی کړی دی احمد او په دی کی زمعه بن صالح دی اودده په باره کی کلام دی.

لااله الا الله په بل اړخ کې نودابه پر درنه اوراجح وی، اودا اووه واړه آسمانونه اومزکی دا یوه گرد دائره ده چې دا راغونډه کړې دی لااله الا الله. اوپه سبحان الله وبحمده باندې صله رحمی دهریو شی دی اوپه دی سره رزق ورکول کیږي ټولو خلگو ته. اوزه تاسی منع کوم دشرک څخه دالله ﷺ سره اودکبر څخه نودی وایی چې ماوویل یا، وویل سوه: ای دالله رسوله داشرک خوموږ پیژنو مگرداکبرڅه دی؟ چې وی زموږ دیوه سپری دپاره بنائسته خپلی اودهغه دپاره ښکلی تسمی وی ایادی ته کبر ویل کیږي؟ نورسول الله ﷺ وفرماییل چې نه: نوبیا ورته وویل سوه چې دیوه شخص دپاره سپرلی وی چې هغه پر سپریزی ایادی ته کبر ویل کیږي نورسول الله ﷺ وفرماییل چې نه: بیاورته وویل سوه چې یوسپری ته ډیر خلگ راتولیري اودهغه خواته ډیر خلگ ورځی نوایا دی ته کبر ویل کیږي؟ نورسول الله ﷺ وفرماییل چې نه: نوبیا ورته ماوویل یاورته وویل سوه چې ای دالله رسوله نوکبر څه ته وایی؟ نورسول الله ﷺ وفرماییل چې، حق ته ډیکه ورکول اوخلگوته په سپک نظر سره کتل، دی ته کبر وایی. اوداپه اسناد صحیح سره ذکرسوی دی. اوروایت ددی کړی دی ابوالقاسم الطبرانی حدیث دعبدالرحیم بن سلیمان څخه چې دی نقل کړی دی دمحمد بن اسحاق څخه ده نقل کړی دی دعمر بن دینار څخه ده نقل کړی دی دعبدالله بن عمر څخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې وو په وصیت دنوح ﷺ کی خپل زوی ته دوی خبری. یوداچې ورته ویلی یې وه چې ددوو شیانو څخه مومنع کوم اوبل داچې ددوو شیانو امردرته کوم: اودارنگه یې ټول حدیث بیان کړی دی.

اودارنگه روایت ددی کړی دی ابوبکر البزار دابراهیم بن سعید څخه چې دی نقل کوی دابی معاویه الضریر څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دعمر بن دینار څخه اودی نقل کوی دعبدالله بن عمر بن الخطاب څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه هم په دی مخکی ذکرسوی طریقی سره (۱) اوبنکاره خبره داده چې دانقل دی دعبدالله بن عمرو بن العاص څخه، لکه څنگه چې داخبره ذکر کړیده طبرانی. اوگمان کوی اهل کتاب چې نوح ﷺ کله کښتی ته وختی. نو عمر دده (۲۰۰۰) کاله وو،

اوداموږ مخکی ذکرکی په قول دابن عباس کی، اودایې ورسره هم زیاته کړیده چې دهغه څخه وروسته یې بیانور (۳۵۰) کاله ژوند تیرکړی دی، اوپه دی قول ددوی کی نظر دی، او بیاکه جمع په منع ددی قول او دقرآن کی نه راځی نو دا بیا صرف خطاء دی ولی چې قرآن دا ذکر کړی دی چې نوح ﷺ په خپل قوم کی وروسته دبعثت څخه اومخکی دطوفان څخه

(۱). هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۸۴۱۱۰) راوی ددی البزاردی اوپه دی کی محمد بن اسحاق دی اودا مدلس دی اوثقه دی اوباقی سپری ددی روایت ټول صحیح دی.

(۱۰۰۰) کاله تيرکړې دی مگر (۵۰) کاله کم. بيا الله ﷺ راوليږي په دوی باندې طوفان په دی حال کې چې دوی ظالمان وه. بيا الله ﷺ ته پته ده چې ده به بياخومره وخت نور زندگي تيره کړې وي. پس که چيرې محفوظ وو هغه چې نقل سوی دی دابن عباس څخه چې دده عمر (۴۸۰) کاله وو چې دی پيغمبر سو او ده ژوند تيرکړې دی وروسته دطوفان څخه (۳۵۰) کاله. نوپه دی ترتيب سره به دده عمر (۱۷۸۰) کاله سي. اوهرڅه چې قبر دده دی: روايت ذکرکړې دی ابن جرير او الارزقي د عبدالرحمن بن سابط څخه اودارنگه دنورو تابعينو څخه په مرسل طريقی سره چې دده قبر دمسجد الحرام سره دی اودا قوی قول دی او ثابت کړې دی بعضو متاخرينو چې دا په (بقاع) نوم کلی کې دی چې نن ورځ په (کرك نوح) سره مشهوره دی. او هلته يومسجد دی چې ددی وچي څخه جوړ سوی دی.

قصه دهود عليه السلام

داهود بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام دی. اوبعضو ويلى دی چې هود دعابر بن شالخ بن ارفخشذ بن سالم بن نوح عليه السلام دی. اوبعضو داويلى دی چې داهود بن عبدالله بن رباح الجارود بن عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح عليه السلام دی. دا ذکر کړې دی ابن جرير. او دی وو دهغه قبيلی څخه چې ورته به عاد بن سام بن نوح ويل کيدى. اودوی وه عرب چې اوسيده به په (احقاف) کې. اودا دشگو يوغردى. اوداوو په راسته اړخ دعمان او حضرت موت کې، په داسی مخکه چې دسمندر سره خواه ته وه چې ورته (الشحر) ويل کيده اوددی دوادى نوم (مغيث) وو. اودوی به ډير په خيمو کې اوسيده داسی خيمی وی چې غتي غتي ستنی به په کې ولاړی وی، لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلى دی: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (٦) إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (سورة الفجر ٧٢) ددی عاد څخه اولنى عاد مراددی يعنى عاد ارم ورڅخه مراد دی. اوهرڅه چې دوهم عاددی نودهغه ذکر به په خپل ځای کې راسی. اوهرڅه چې اولنى عاددی نوهغه عاد ارم دی: إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (٧) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ، (سورة الفجر ٨٧). يعنى په مثل دقبيلی باندی. ياپه مثل دستنو باندی. اوصحيح اولنى دی کم چې مور په تفسير کې ذکر کړې دی.

اوچا داويلى دی په خپل گمان سره چې (ارم) دايو بناردی چې داخرخی په مخکه کې، نو کله دا په شام کې وی اوکله په يمن کې وی اوکله په حجاز کې وی اوکله په نورو ځايونو کې وی. داداسی خبری دی چې په دی باندی هيڅ دليل نسته دی.

اوپه صحيح دابن حبان کې ذکر دی دابی ذر څخه په يواوړد حديث کې چې هغه حديث ذکر دی په باره دانبياوو کې اوپه باره درسولانوکی په دی کې يې ويلى دی، چې ددی څخه څلور عرب دی: هوددی، اوصالح دی، اوشعيب دی، اوستا پيغمبر دی ای ابوذر يعنى

درسول الله ﷺ خان ته اشاره وه. اودا ويل سوي دي چي هود عليه السلام اول هغه پيغمبردي چي په عربي ژبه كي يې خبري كړي دي، اوگمان كړي دي وهب بن منبه چي دده پلار اول شخص وو چي په عربي كي يې خبري كړي دي: اوبعضو داويلي دي چي نوح عليه السلام اول په عربي كي خبري كړي دي، اوويل سوي دي چي آدم عليه السلام اول په عربي كي خبري كړي دي اوداسي دنورو په ژبه كي هم ويل سوي دي. والله اعلم. اوويل كيده هغه عربانو ته چي مخكي داسماعيل عليه السلام څخه وه (عرب العاربه)، او ددوي ډيري قبيلي وي: چي دهغه څخه عاد، ثمود، جرهم، طسم، جديس، اميم، مدين، عملاق، جاسم، قطحان، بنو يقطن، اوداسي نوري قبيلي، اوهرڅه چي (عرب مستعربه) دي نودا اولاد داسماعيل عليه السلام دي. او وو اسماعيل بن ابراهيم عليه السلام اول هغه سړي چي په عربي كي يې خبري كړي وي هغه عربي چي فصيححه اوبليغه عربي وه او وو دي چي اخيستي يې وو داكلام دعربي دجرهم قبيلي څخه چي دحرم خواته دهاجري بي بي خواته راغلي وه. ددي بيان په خپل ځاي كي تفصيلاً رايي انشاء الله ﷻ، خوالله ﷻ داعربي ددي په ژبي باندي ښه فصيححه كړه. اودغه ركم په دي باندي به تلفظ كوي رسول الله ﷺ: نومقصد داچي دعاد څخه مراد دلته اولني عاد دي. او دامخكي هغه خلك وه چي دطوفان څخه وروسته يې دبتانو عبادت كړي دي، اوددي دري بتان وه: صمدا، صمود، هرا. دادري بوتان وه ددوي چي دوي به يې عبادت كوي. نورا وليږي په دوي كي الله ﷻ ورور ددوي چي هود عليه السلام دي نودوي ته يې دعوت وركوي دالله ﷻ طرف ته. لكه څه رنگه چي الله ﷻ فرمايلي دي وروسته ترذكر دقوم دنوح عليه السلام څخه ددوي ذكر دي او ددوي دكار چي دوي به څه كول.

الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٦٥) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (٦٦) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٦٧) أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ (٦٨) أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ (٦٩) قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٧٠) قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَعَصَبٌ أُنْجَادُونَني فِي أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ (٧١) فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (سورة الاعراف ١٢٥ ٧٢)، اوهم دارنگه الله ﷻ په بل ځاي كي دنوح عليه السلام دقصي څخه وروسته داسي فرمايلي دي: ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (٣١) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۲) وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأُثِرْنَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشْرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳) وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشْرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۳۴) أَيْدِكُمْ أَكْكُمُ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا إِنَّكُمْ تُخْرَجُونَ (۳۵) هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ (۳۶) إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونَ (۳۹) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصِيبَ نَادِمِينَ (۴۰) فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُنَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون ۴۱-۳۱).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ (۱۵) فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنَدِيَقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ (سورة فصلت ۱۶-۱۵).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (۶) سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَازِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ (۷) فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ (سورة الحاقة ۸-۱۲) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی په سورة الفجر کی: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (۶) إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (۷) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ (۸) وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (۹) وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ (۱۰) الَّذِينَ طَعَفُوا فِي الْبِلَادِ (۱۱) فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ (۱۲) فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ (۱۳) إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ (سورة الفجر ۱۴-۱۲) اوپه دی ټولو آیتونو باندي موږ تفصیلي خبری کړی دی په تفسیر کی په خپل خپل ځای کی اودارنگه ذکر دعاد په (سورة التوبه، ابراهیم، الفرقان، العنکبوت، ص، ق،) کی سوی دی. اودلته به اوس موږ ذکر دقسی وکو په مجموعی طریقې سره هغه چی اضافت یې سوی دی احادیثو ته. اومخکی داموږ ذکر کړه چی دامخکی هغه خلگ وه چی دطوفان څخه یې وروسته عبادت دبتانو کړی وو. اوداپه دی قول دالله ﷻ کی ذکر دی: وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً (سورة الاعراف ۲۹) یعنی دوی گرزول سوی وه په اهل دخپل زمانی کی ډیر کلك اومضبوط خلگ، اودارنگه الله ﷻ په سورة المومنون کی فرمایلی دی دی: ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (سورة المومنون ۳۱) اودا قوم هود دی په صحیح قول سره، او بعضو داگمان کړی دی چی داثمودیان مراد دی ددی قول څخه هغه استدلال کوی: فَأَخَذْتَهُمُ

الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُنَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون ۴۱) اودوی وایی چی قوم د صالح عليه السلام په سیلی سره مړه سوی دی نوددی وچی ددی خخه مراد قوم ثمود دی ولی چی قوم ثمود ته الله جل جلاله صالح عليه السلام رالیږلی وو: وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلَكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (سورة الحاقه ۲۸) اوداچی ویلی دی دوی چی اجتماع راتلی سی په منخ (چیغی) او (سیلی) کی پر دوی باندي یعنی دواړه پراغلی دی لکه خه رنگه چی به دا ذکر کیږی په قصه داهل مدین والوو کی وروسته ولی چی په هغوی باندي ډیر قسمونه دعذابونو یوځای سوی وه. بیاپه دی خبری کی اختلاف نسته چی عاد دثمود خخه مخکی تیر سوی دی، اومقصودی خبره داده چی قوم عاد داسی کافران وه چی دبتانو په عبادت کی سرکښه سوی وه نوالله جل جلاله دوی ته یوسړی راولیږی نودوی ته یې دعوت ورکوی دالله جل جلاله طرف ته نودوی دهغه تکذیب وکی او انکاری وکی اوخلاف یې وکړه نوالله په داسی سخت عذاب سره گرفتار کړه چی ډیر سخت عذاب وو. کله به یې چی دوی ته امر په عبادت دالله جل جلاله باندي کوی اورغبت یې ورکوی په طاعت دالله جل جلاله باندي نودوی به په جواب کی ورته ویل چی: قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (سورة الاعراف ۲۷) یعنی دوی به ورته ویل چی داته کم اړخ ته موږ رابولی نو دا خولیونتوب دی اوموږ ته ته لیونی بنکاری په نسبت سره زموږ خپل کار ته چی عبادت دبتانو دی ولی چی زموږ کامیابی اورزق ددی سره تړل سوی دی، اوسره ددی خخه ته دروغ وایی چی ته الله جل جلاله موږ ته رالیږلی یې دیغمبری ددروغو دعوه کوی: قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الاعراف ۲۷) یعنی ده به ورته وویل چی داسی نه ده خنګه چی تاسی گمان کوی بلکه: أبلغكم رسالات ربي وأنا لكم ناصح أمين (سورة الاعراف ۲۸) یعنی زه خوتاسی ته دالله جل جلاله دیغام بیانولو دپاره راغلی یم. اودبلاغ معنی داده چی ددروغو خخه صفا اودکمی زیاتی خخه هم خالی وی. اودبلاغت سره مستلزم وی فصاحت اودکلام مختصر بیانول اوپه مینخ کی فضول خبری نه شاملول. اودی دبلاغت سره دامقصد هم وو چی نصیحت وکی خپل قوم ته اوحرص یې وو په هدایت دقوم خپل باندي اودخپل قوم خخه یې په بدل کی هیخ نه غوښتله. بلکی خالص دالله جل جلاله درضا منتیا دپاره او ددوی داصلاح دپاره به یې دعوت کوی او ددی اجر به یې نه غوښتی مگر دهغه ذات خخه چی رالیږلی یې دی ولی چی خیر ددنیا وآخرت دواړه دهغه په لاس کی دی اوهغه ته یې ټول کار راجع کیږی. نوددی وچی خخه یې ویلی دی: يَا قَوْمِ لَأَسْأَلَنَّكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة هود ۵۱) ایاستاسی دومره عقل اوتیمیزنسته چی تاسی په دی باندي پوه سی چی زه تاسی

رابولم هغه حق اړخ ته چې ښکاره ده اودانسان فطرت هم دادی چې په دی سره پیدا کیږی او هغه حق دین دی چې الله ﷻ په دی سره نوح ﷺ هم رالیږلی وو او هلاک کړی یې وه هغه خلگ چې ددی مخالفت یې کړی وو. اوزه چې تاسی رابولم دی حق اړخ ته اوستاسی څخه په بدله کی څه غواړم هم نه. بلکی ددی امید دهغه الله ﷻ څخه کوم چی مالک دگتی او نقصان دی، اوددی دوجی یوه (مومن) ویلی دی: اَتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۲۱) وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (سورة یس ۲۱/۲۲) اوورته وویل قوم هود چی: قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (۵۳) اِن نَقُولُ اِلَّا اعْتِرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ اِنِّي اُشْهِدُ اللهَ وَاَشْهَدُوْا اَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ (سورة هود ۵۳/۵۴) دوی به ورته وویل چی تاداسی یوکار هم ونه کی چی نمونه وار کاروی چی ستاپه رښتنوالی دلالت وکی، اوموږ هم داسی خلگ نه یو چی دخپل بتانو عبادت پریږدو صرف ستاپه تشی وینا باندی پیغمبر دڅه دلیل څخه اویپیغمبر دڅه معجزی څخه، اوموږ داگمان کووچی ته لیونی یې په هغه څه کی چی ته ورته رابلل کوی، اوزموږ په نزد داسی معلومیږی چی زموږ دی خدایانو ته لیونی کړی یې ولی چی ته زموږ خدایانو ته په سپک نظر گوری نوزموږ خدایان تاته غوصه سوه نوته یې لیونی کړی. اوخبره ددوی په دی قول کی ذکر سویده: اِن نَقُولُ اِلَّا اعْتِرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ اِنِّي اُشْهِدُ اللهَ وَاَشْهَدُوْا اَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ (۵۴) مِنْ دُونِهِ فَكَيْدُوْنِي جَمِيْعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُوْنَ (سورة هود ۵۴/۵۵) نوداسی کارونه به دوی کوله اویبایه یې هود ﷺ ته لیونی ویل اوپه دی کی به یې نقصانات راپیدا کول اوخپل خدایان یې ورته ددی مسبب گرځول چی دازموږ خدایانو داکار کړی دی.

اوهود ﷺ به دوی ته بیابیا داخبره کوله چی دوی چاته نفع اوضررنه سی رسولی اودا خو جماد دی نه په دی کی روح سته اونه په کی څه طاقت. اوکه چیری داسی وی لکه څنگه چی تاسی گمان کوی چی دانفع اوضرر رسوی اوفتح اوکامیابی ورکوی. نوزه بری یم ددی څخه نوجوړ کی تاسی زما دپاره تدبیرونه تاسی ټول په هغه طریقو سره په کم باندی چی ستاسی وس کیږی اوڅه رنگه چی تاسی ماته ضرر راکولی سی هم په هغه طریقو ضرر راکی، اوماته یوساعت وخت هم مه راکوی اودسترگی درپ هومره وخت هم مه راکوی. او زه پرواه نه ساتم په تاسی باندی اونه څه فکر کوم په تاسی باندی اونه زه گورم تاسی ته: اِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ اَخَذَ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (سورة هود ۵۶) یعنی ده ویل دوی ته چی ماتوکل کړی دی په هغه ذات باندی چی هغه حقدار دتوکل دی اوماځان مضبوط کړی دی په هغه ذات پوری چی هغه نه ضائع کوی هغه سپری

چی په هغه پوری پناه ونیسی، اوزه تکیه نیسم دهغه ذات پوری، نوزه پرواه نه ساتم دهغه خخه ماسوا دبل مخلوق، اونه په بل چاباندی توکل کوم اونه دبل چا عبادت کوم ماسوا دالله ﷻ خخه. اوداخبره دهود ﷺ ددوی دپاره غت دلیل وو چی هود ﷺ پیغمبر دی دالله ﷻ اودهغه بنده دی اودا دلیل وو په دی خبری باندی چی دوی په غلظه وه اوپه جهل اوپه باطله باندی وه ولی چی دوی ورته هیخ قسم نقصان ونه رسوی اوهود ﷺ ته هم ددی خخه خه بدی محسوس نه سوه، نودی خبری دلالت وکی په رښتیا والی دهغه چی ده بیانوله دوی ته، اوبطلان دهغه چی دوی کوی عبادت دبتانو. اوهم په دی استدلال کړی وو حضرت نوح ﷺ: يَا قَوْمِ اِنَّ كَانَ كَبْرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِرِي بآيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاجْمِعُوا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا اِلَيَّ وَلَا تُنظِرُوْنَ (سورة يونس\۷۱) اوهم دارنگه ویلی دی ابراهیم خلیل الله ﷺ: وَلَا اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِهِ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ (۸۰) وَكَيْفَ اَخَافُ مَا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُوْنَ اَنْكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطٰنًا فَاَيُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاٰمَنِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (۸۱) الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يَلْبِسُوْا اِيْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاٰمَنُ وَهُمْ مُّهْتَدُوْنَ (۸۲) وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيْمَ عَلٰى قَوْمِهِ تَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مِّنْ شَآءٍ اِنْ رَبُّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ (سورة الانعام ۸۰\۸۳)، وَقَالَ الْمَلٰٓئِكَةُ لِقَوْمِهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ وَاُتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيٰةِ الدُّنْيَا مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يٰكُلُ مِمَّا تَاْكُلُوْنَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُوْنَ (۳۳) وَلَكِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذَا لَخٰسِرُوْنَ (۳۴) اَيَعِدْكُمْ اَنْكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنْكُمْ مُّخْرَجُوْنَ (سورة المومنون ۳۳\۳۵) دوی به داخبره لیری گنله چی الله ﷻ یوبشر پیغمبر را ولیبری. او په دی خبری کی ډیر کافران ککر سوی دی هغه کافران چی قدیم دی اودا اوسنی هم دی، لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اُكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَا اِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ (سورة يونس ۲۱) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوْا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى اِلَّا اَنْ قَالُوْا اَبْعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا (۹۴) قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمٰوٰتِ مَلٰٓئِكًا رَّسُوْلًا (سورة الاسراء ۹۴\۹۵) او ددی وجی خخه ورته هود ﷺ وفرمایلی چی: اَوْعَجِبْتُمْ اَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ (سورة الاعراف ۲۳) یعنی داعجیبه خبره نه ده، ولی چی الله ﷻ ښه پوهیبری چی چیری خپل رسالت ولیبری. اودا قول دالله ﷻ: اَيَعِدْكُمْ اَنْكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنْكُمْ مُّخْرَجُوْنَ (۳۵) هِيَآتِ هِيَآتِ لِمَا تُوْعَدُوْنَ (۳۶) اِنْ هِيَ اِلَّا حَيٰتُنَا الدُّنْيَا نَمُوْتُ وَنَحْيٰ وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ (۳۷) اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ اَفْتَرٰى عَلٰى اللّٰهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِيْنَ (۳۸) قَالَ رَبِّ اَنْصُرْنِيْ بِمَا كَذَّبُوْنَ (سورة المومنون ۳۵\۳۹) دوی به لیری گنل بیرته

راتلل او منکره سوی وه دبیرته راولاړیدو دقبر څخه چی یو وار خاوره سی، هیهات هیهات، لیری ده لیری ده دا خبره اودا وعده یعنی مطلب یې داوو چی داممکنه نه ده، اِن هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ یعنی مری به یوقوم اوژوندی کیږی به بل قوم، اودا عقیده ددهریانو ده. اوهرڅه چی عقیده ددوریه ده هغوی دا وایی چی هریو انسان راځی وروسته د(۳۰۰۰۰) کالو څخه. اودا ټولی دروغ خبری دی چی دکافرانو عقیدی په منسلکی دی او دباطلی خبری دی چی په دی باندی هیڅ دلیل اوبرهان نسته مائل کیږی ددی اړخ ته عقل دهغو خلگو چی کافران دی داوولد دآدم ﷺ څخه چی هیڅ عقل په کی نسته اونه هدایت لاره پیژنی، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلِتَصْغَىٰ اِلَيْهِ الْاَفْنَدَةُ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوْا مَا هُمْ مُقْتَرِفُوْنَ (سورة الانعام ۱۱۳) اودارنگه الله ﷻ ورته په بل ځای کی خطاب کړی دی اوزورنه یې ورکړی ده: اَتَّبِعُوْنَ بِكُلِّ رِيْعٍ آيَةً تَعْبُوْنَ (۱۲۸) وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ (سورة الشعراء ۱۲۸-۱۲۹) ورته فرمایلی یې دی چی تاسی جوړوی په لوړو ځایونو کی کوټی په شان دمحلونو، اوهسی یې جوړوی حالانکی ستاسی ورته ضرورت هم نسته. ولی چی دوی به په خیمو کی اوسیدل، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اِرْمِ ذَاتَ الْعِمَادِ (۷) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْاَلْبَادِ (۸) وَتَمُوْدَ الَّذِيْنَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (سورة الفجر ۷-۸) نودا عاد ارم هغه خلگ وه چی جوړول به یې هغه ستنی چی په هغه باندی یې خیمی درولی. اوچا داسی ویلی دی چی دا (ارم) یوکللی دی دسرو زرو اودسپینو زرو اوداگرځی په ټولو ځایونو کی کله په یوملک کی وی اوکله په بل ملک وی. اودا غلظه خبره ده په دی باندی څه دلیل نسته. اودا قول دالله ﷻ: وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ، ویل سوی دی چی ددی څخه مراد قصرونه دی، اوبعضو ویلی دی چی ددی څخه دکوترو کوټنی مرادی دی، اوبعضو ویلی دی چی ددی څخه ځای داوبو مراددی دکم ځای څخه چی اوبه اخستل کیږی (لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ) یعنی په دی امید سره چی تاسی به په دی کورنو کی ډیر اوږد عمر تیروی وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِيْنَ (۱۳۰) فَاتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُوْنَ (۱۳۱) وَاتَّقُوا الَّذِيْ اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُوْنَ (۱۳۲) اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ وَبَنِيْنَ (۱۳۳) وَجَنَاتٍ وَعَيْوُنٍ (۱۳۴) اِنِّيْ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ (سورة الشعراء ۱۳۰-۱۳۵) اودوی کافرانو ورته وویل چی: قَالُوْا اَجِئْنَا لِنُعْبُدَ اللهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا فَاتِنَّا بِمَا تَعِدُنَا اِن كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (سورة الاعراف ۷۰) یعنی ورته یې وویل چی ته راغلی یې ددی دپاره چی موږ یواځی عبادت دالله ﷻ وکو اومخالفت وکو دهغه څه چی زموږ پلرونو کړی دی اوهغوی چی په کم دین باندی وه هغه پریږدو؟ نوته راوله هغه

عذاب چي تايي زموږ سره وعده كړيده، اوموږ ستا خلاف كوو اوستا خبره نه منو اوستا تكذيب كوو.

لكه څنگه چي ورته دوي ويلى وه: قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَطْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ (۱۳۶) اِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ (۱۳۷) وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ هَرْخَه چي په قرآئت دفتحي دځاء سره دي نو مراد به ددي څخه اختلاف دمخكي خلگو سي، يعنى داتاچي څه راوړي دي داتا دځان څخه جوړ كړي دي، اودا دمخكنيو كتابونو څخه را اخيستل دي. دارنگه تفسير ددي كړي دي يوه سړي دصحابه وو څخه دتابعينو څخه.

اوهرڅه چي په ضمي دځاء اولام سره دي نومراد ددي څخه (دين) دي يعنى دادين چي موږ پريو دادين زموږ دپلار اونيكه دين دي، اوموږ ددي څخه نه اوږو اونه په دي خپل دين كي څه بدل والي راولو، اوهميشه به يوپه دي دين باندې كلك اومضبوط اودلته دواړه قرائتونه صحيح كيږي اولني هم اودوهم اوپه دوهم كي دادى: وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ .

اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دي: قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتَّجَادِلُونِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَاتَنْظَرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ، (سورة الاعراف ۷۱) يعنى تاسي مستحق سواست دعذاب په دي خبري سره، اياتاسي عبادت دبتانو مقدم كوي په عبادت دالله ﷻ باندې هغه بتان چي تاسي په خپل لاسونو باندې جوړكړي دي او دخپل ځان څخه مو ورته دخدايانو نوم وركړي دي؟ چي دانوم ورته تاسي اوستاسي پلرونو ايښي دي، چي نه دي نازل كړي دا الله ﷻ اونه يې په دي باندې څه دليل نازل كړي دي، او كله چي تاسي پريښووي حق اومايل سواست باطل اړخ ته، اوتاسي ته برابره ده داخبره چي تاسي منع سي يامنع نه سي، نو وروسته انتظار كوي اوس دالله ﷻ دعذاب چي په تاسي باندې واقع كيدونكي دي، هغه عذاب چي بيانه ځي. اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دي: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبْتَنِي (۳۹) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصِيبَنَّ نَادِمِينَ (۴۰) فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، (سورة المؤمنون ۳۹ ۴۱) اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دي: قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۲) قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرَأَيْتُمْ فَوَاقِمًا تَجْهَلُونَ (۲۳) فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمَطَّرْنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۴) تُدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاجِدُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ، (سورة الاحقاف ۲۲ ۲۵) اودارنگه الله ﷻ ددي دهلاكت ذكرپه نورو ځايونو كي هم كړي دي. لكه داقول دالله ﷻ سو: فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (سورة الاعراف \ ۷۲) اودارنگه قول دالله ﷺ : وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ (۵۸) وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (۵۹) وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَّا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَّا بُعْدًا لِعَادِ قَوْمِ هُودٍ، (سورة هود \ ۵۸ \ ۶۰) اولکه دا قول دالله ﷺ سو: فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون \ ۴۱) اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۳۹) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء \ ۱۳۹ \ ۱۴۰) اوهرخه چي تفصيل ددي دهلاکت دي هغه الله ﷺ په دي آيت کي يې بيان کړي دي: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أُوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (سورة الاحقاف \ ۲۴) داوو اول وخت دعذاب نوددي وچي خخه الله ﷺ فرمايلي دي: بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ، يعنى دواقع کيدودعذاب خخه او هغه دا قول ددوي وو: فَأَتْنَا بِمَا تَعَدْنَا إِنَّ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ، او ذکر کړي دي مفسرينو په دي حاي کي هغه خبر چي بيان کړي دي امام محمد بن اسحاق بن يساردي وايي چي: کله چي دوي انکار وکي دکفر اړخ ته دالله ﷺ خخه، نوالله ﷺ په دوي باندي تر درو کالو پوري اوبه بندي کړي يعنى باران به نه کيدى، تردى چي تنگ کړه دوي دي باران نه کيدل، نوده ويلى دي چي: کله به چي دوي ته يوکار سخت سو نودوي به بيا دالله ﷺ خخه مطالبه کوله دفراخي اودابه يې غوښتى دالله ﷺ خخه په خانه کعبه کي. ولي چي داخانه کعبه ددوي په نزد مشهوره وه ديوشى طلب کولو دپاره، اوپه هغه حاي کي به عماليق اوسيدى چي داسلسله دعمليق بن لاوذ بن سام بن نوح ﷺ دي، او وو ددوي مشريوسرى چي نوم يې معاويه بن بکرو او وه دده مور دقوم دعاد خخه اونوم يې (جلهذه بنت الخيبرى) وه نودا راوى وايي چي: وليرله دي عاد يو وفد چي شامل وه په کي (۷۰) کسان خانه کعبى ته ددي دپاره چي دباران دپاره دعا وغواړي، نودوي تيرسوه په معاويه بن بکر باندي په مکه کي، نودوي دهغه خواته پاته سوه تريوى مياشتى پوري، چي شراب به يې چنبل اودوي ته به دوو مينزو دمعاويه سندري ويلى، اودوي وه چي رسيدلى وه دوي ته په يوه مياشت کي بياچي کله اوږد سو ددوي دا پاته کيدل ددي خواته، او ددوي په خپل قوم باندي ترس وسو، او ددوي خخه يې حيا وکړه چي دوي ته يې دواپسى نه سو ويلى نويو شعر يې برابرکي چي په هغه کي يې ورته دتللو په باره کي ويلى وه اودوو دموته يې ويل چي دا ورته دسندري په انداز کي ووايي نوهغه دمورته داپه انداز دسندري کي وويل. نوبيا دوي ته پته ولگيده چي دوي په خه کارپسى راغلى وه، نوبيا دوي دخانه کعبى اړخ ته روان سوه او دخپل قوم دپاره يې

دعا وغوښتله، نودعا وکړه ددوی داعی چی قیل بن عنزه وو، اوبیایې وویل چی انشاء الله درې قسمه وریخی به راځی. سپینه وریخه. اوسره اوتوره. نوبیا دی ته اواز وسو دآسمان دطرف څخه چی داته دځان دپاره خوبوی اوکه دخپل قوم دپاره نوده وویل چی توره وریخ خوبوم ولی چی په هغه کی ډیری اوبه وی، بیاورته دآسمان څخه اواز وسو چی تاخوبنه کړه هغه هوا اوهغه وریخ چی ډیره ده اوهلاکونکی ده چی پاته به نه سی دعاد څخه یو هم. اونه به پرینسول کیری پلار اونه زوی: سَخَرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا (سورة الحاقه ۷۸) یعنی گرځول سوی وو په دوی باندی داسیلی (۷) ورځی پرلپسی. اوویل سوی دی چی اولنی ورځ په دی کی ورځ دجمعی وه، اوبعضو ویلی دی چی داورځ دچارشنبی وه فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرَغِي كَانْتَهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ (سورة الحاقه ۷۸) مشابه یې گرځولی دوی دتنو دخرما سره هغه تنی چی سرونه نه لری، اودا ددی وجی څخه چی کله به پردوی باندی سیلی راله نوهریوه سپی به یې لوړوی اونسکور به یې غورزوی نوبدن به یې پاته کیدی بغیر دسر څخه، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ (سورة القمر ۱۹) یعنی په ورځ سپیره کی، چی پرلپسی به وو عذاب په دوی باندی، تَنْزِعُ النَّاسَ كَانْتَهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنتَقِعٍ (سورة القمر ۲۰) اوبعضو ویلی دی چی داسپیره ورځ داورځ دچارشنبی وه اوبدفالی یې نیولی ده په دی سره نودوی په دی فال کی غلط سوی دی او خلاف یې کړی دی دقرآن څخه، ولی چی الله ﷻ په بل آیت کی فرمایلی دی: فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ (سورة فصلت ۱۲) نوددی څخه دامعلومه سوه چی دا (۸) ورځی وی پرلپسی، که چیری وی داورځی په خپله باندی سپیری نودا ټولی ورځی به بیا سپیری وی، اودا قول نه دی ذکر کړی دی هیش چا، مگرددی څخه مرادورځی سپیری دی په دوی باندی، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَفِي عَادٍ إِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ (سورة الذاریات ۴۱) یعنی هغه سیلی چی دخیر نتیجه نه ورکوی، ولی چی یواځی سیلی وریخ نه جوړیږی اودرختو ته هم فائده نه رسوی، بلکی داشندوی چی په نتیجه کی یې خیرنه وی، نوددی وجی څخه یې فرمایلی دی: مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلْتَهُ كَالرَّمِيمِ (سورة الذاریات ۴۲) یعنی داسی شی چی زوروی اوختمیدونکی وی چی کاملاً فائده نه رسوی، اوداثابت سوی دی په صحیحینو کی دحدیث دشعبه څخه چی دانقل کړی دی دحکم څخه دی نقل کوی دمجاهد څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی ویلی دی رسول الله ﷺ: (چی زما مدد سوی دی په صبا هوا سره چی دمشرق طرف څخه الوځی اوعادیان هلاک سوی دی په دبور سیلی سره چی دمغرب طرف څخه الوځی).

اوهرڅه چې داقول دالله ﷺ دى: **وَادْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ** (سورة الاحقاف \ ۲۱) نوظاهره دامعلومه سوه چې دعاد څخه مراد دلته مخکې عاديان دى، ولى چې سياق داتقضا کوى چې داقوم دهود ﷺ دى، اودا احتمال هم لرى چې ددى څخه مراد عاد ثانى وى، اوپه دى باندې دلالت کوى هغه احاديث چې مورې ذکرکړى دى اووروسته يې ذکرکوى کم چې دحديث دعائشه^ه څخه نقل دى. اوهرڅه چې داقول دالله ﷺ دى: **فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أُوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمَطَّرٌنَا** (سورة الاحقاف \ ۲۴) کله چې عاد وليده داوريخ چې په فضاکى جوړيده نودوى گمان داوکى چې داوريخ دباران ده، اومينخ کى هغه وريخ دعذاب وه، دوى عقیده درحمت پر وکړه اوهغه ددوى دپاره اجل وو، اودوى دخير طمه ترينه وکړه اوپه مينخ کى ورته شر ورکول سو، الله ﷺ فرمايلى دى: **بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ**، (سورة الاحقاف \ ۲۴) يعنى دعذاب، بيابى ددى وضاحت کړى دى په دى قول سره: **رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ** (سورة الاحقاف \ ۲۴) احتمال داكيدى سى چې دوى ته عذاب دهغه سيلى څخه رسيدلى وو کمه سيلى چې ډيره سخته وه اوډيره يخه وه، هغه سيلى چې په دوى باندې (۷) شپى مسلسل روانه وه سره د (۸) ورځو نو ددوى څخه يوتن هم پاته نسو، تردى چې په دوى پسى به داسيلى کورونو ته دننه كيدله اوغرونو ته ورپسى دننه كيدله اورا ايستل به يې اوهلاکول به يې دا عاديان، اوخراب يې کړه په دوى باندې کورونه ددوى چې مضبوط وه اوقصرونه ددوى چې بنائسته سوي وه، ولى چې دوى ځان ته غره سوي وه اودابه يې ويل چې څوك دى زمورې څخه زورور؟ نوالله ﷺ پر مسلط کى هغه شى چې ددوى څخه زورور وو، اوپه دوى باندې يې قادره کړه، اوهغه سيلى وه شنډه اودااحتمال هم لرى چې داسيلى بالآخر وريخ وگرځيده نوهغه څه چې باقى پاته سوي وه نوهغوى داگمان وکى چې داوريخ درحمت ده دابه په مورې باندې را اوريرې نودهغه څخه ورلره الله ﷺ اور راپيدا کى اوپه دوى باندې يې نازل کړه. لکه څه رنگه چې دا ذکر کړى دى يوغير معروف شخص اودا وو په شان دهغه کم چې مدين اصحاب الضله ته رسيدلى وه، چې هغوى ته يخه سيلى اوعذاب دواړه يوځاى سوي وه، سره دهغه چيغى څخه چې په سورة المومنون کى ذکرسوى دى. والله اعلم.

اونيولى دى ابن ابى حاتم په نقل کولو سره دابى څخه دى نقل کوى دمحمد بن يحيى بن الضريس څخه دى نقل کوى دابن فضيل څخه دى دمسلم څخه اودى نقل کوى دمجاهد څخه اودى نقل کوى دابن عمر څخه دى وايى چې فرمايلى دى رسول الله ﷺ: نه وو خلاص کړى الله ﷺ پرعاديانو باندې سيلى مگر دگوتى هومره ځاى يې خلاص کړى وو، نودا سيلى تيره سوه په دوى باندې نولوړ يې کړه دوى او ددوى چارپايان اوددوى مالونه ټول

چې څه دمزکي او آسمان په مينځ کې وه ددوی، بيا چې کله وليده حاضر و خلگو دعاديانو څخه دانو کلو والا ورته خپل اموال او چارپايان پريښووله (۱) اوددی څخه صريح روايت دا دی چې مسلم ذکر کړې دی په خپل صحيح کې په نقل کولو سره دابوبکر الطاهري څخه دی نقل کوي دابن وهب څخه دی وايي چې ما اوريدلی دی دابن جرير څخه دی نقل کوي دعطاء بن ابي رباح څخه دی نقل کوي دعائشه رضي الله عنها څخه دی وايي چې و و رسول الله صلى الله عليه وسلم کله به يې چې وليده سيلی نو فرمايل به يې: چې يا الله زه ستا څخه ددی دخير سوال کوم اودهغه خیر چې په دی کې دی اودهغه خیر کم چې دی راليرلی دی اوزه په تاسره پناه اخلم ددی دشر څخه اودهغه شر څخه چې دهغه دپاره را استول سويده اودارنگه يې ويلی دی چې کله به دآسمان رنگ بدل سو نودنبی صلى الله عليه وسلم رنگ مبارک به هم بدل سو اوکورته به ددنه کيدی او دباندی به وتی اومخ مبارک به يې راوړوی اوبيا به يې شاه کړه. بيا به چې کله باران وسو نودا تغيرات به ورڅخه ليری سوه نو عائشه رضي الله عنها ورڅخه پوښتنه وکړه چې دا ولی ای دالله رسوله نو ورته يې وفرمايل چې ای عائشی کيدای سی چې دا په شان دخبری دعاد سی چې هغو ويلی وه: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أُوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمَطَّرٌ نَا (۲) (الاحقاف ۲۴)، اوراوی ددی ترمذی دی اوابن ماجه اونسايې دی، دحديث ابن جريج څخه، اودبلی طريقي څخه ويلی دی امام احمد په نقل کولو سره دهارون بن معروف څخه دی وايي چې موږ ته خبر راكړې دی عبدالله بن وهب دی وايي چې موږ ته خبر راكړې دی عمر اودا ابن الحارث دی چې ابا النضر نقل کوي دسلیمان بن يسار څخه چې دی نقل کوي دعائشه څخه چې دی فرمايلي دی، چې مانه دی ليدلی رسول الله صلى الله عليه وسلم چې په ډکه خوله يې خندلی وی، او و و دی چې صرف تبسم به يې کوي اودا عائشه رضي الله عنها وايي چې: و و رسول الله صلى الله عليه وسلم کله به يې چې وليده وريخ درنه نوپه مخ مبارک کې به يې فرق راتلی نودی ورڅخه پوښتنه وکړه چې ای رسول الله داڅه وجه ده چې خلگ وريخ وگوري نو خوشحالی کوي ددی وجی چې باران کيږی، اوزه وينم تا چې ته کله وريخ ويني نوپه مخ مبارک کې مو فرق راځی او کراهيت محسوس کوي؟ نور رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: ای عائشی زه بيريزم ددی خبری څخه چې په دی کې عذاب وی يقيناً عذاب وركول سوی دی عاد ته هم په دی سيلی او وريخی سره،

(۱). ددی حديث تخريج کړې دی الطبرانی په الكبير کی (۱۳۵۵۳۱۲) او ويلی دی هيشمی په المجمع کی (۱۷) (۱۱۳) راوی ددی طبرانی دی اوپه دی سند کې مسلم الملالي دی اودا ضعيف راوی دی.
 (۲). ددی حديث تخريج مسلم کړې دی: په کتاب الاستقاء، باب التعود عند روية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۶) (۱۹۲) اوترمذی په کتاب الدعوات کی، باب مايقول اذا حاجت الريح (۳۴۴۹ ۱۵) اودارنگه ابو عيسى دانقل کړې دی اوپه دی باب کې ابي بن كعب دی، اودا حديث حسن دی اوابن ماجه په کتاب الدعاء، باب مايدعوه الرجل اذا راي السحاب والمطر (۳۸۹۱۱۲).

اوکله چی قوم عاد داوریغ ولیده نوویل یې چی داوریغ پرموږ باندی را اوریدونکی ده (۱) نودا حدیث په شان دصریح دی په تغایر ددواړو قصوکی لکه څه رنگه چی دی ته اشاره کړیده موږ په تیرسوی بحث کی، نوبنا په دی قول سره مراد دهغه قصی څخه چی په سورة الاحقاف کی ذکر سویده عادِ ثانی یعنی دوهم عاد به ورڅخه مراد وی او دباقی قصو څخه چی ذکر سوی دی عاد اول به مراد وی.

اودارنگه روایت ددی ذکر کړی دی مسلم دهارون بن معروف څخه، اوتخریح ددی کړی دی امام بخاری اوابو داود دحدیث دابن وهب څخه. اومخکی ذکر کړی دی موږ حج ددهود عليه السلام دنوح عليه السلام دحج سره. اوروایت نقل کړی دی امیر المومنین علی بن ابی طالب رضي الله عنه چی ده ذکرکړی دی صفت دقبر دده چی داپه یمن کی دی، اونورو داویلی دی چی داپه دمشق کی دی اوپه جامع ددی دمشق کی یوه احاطه ده چی دوی گمان دقبر ددهود عليه السلام پر کوی. واللہ اعلم.

قصه صالح عليه السلام چی نبی دبنی ثمود دی

بنی ثمود یوه مشهوره قبیله ده، چی دوی ته ثمود ویل کیږی دا ددوی دنیکه نوم وو دی ورور دجدیس وو، اودا دواړه ځامن دعاثر بن ارم بن سام بن نوح عليه السلام دی. اودا وه عرب اصل عرب چی عاربه ورته ویل کیږی اودوی دحجر په مقام کی اوسیدله چی داپه مینځ دحجاز اوتبوك کی دی، اوپه دوی باندی رسول الله صلى الله عليه وسلم تیر سوی وو په دی حال چی نبی عليه السلام روان وو تبوك ته او دده سره مسلمانان وه.

اودوی وه وروسته دقوم عاد څخه، اودوی به هم دبتانو عبادت کوی. نوالله جل جلاله په دوی کی یوسری راولیږی چی هغه دالله دبنده اودهغه رسول وو: صالح بن عبید بن ماسح بن عبید ابن حادر بن ثمود بن عاثر بن ارم بن نوح عليه السلام. نوده دعوت ورکوی دوی ته دالله جل جلاله دعبادت طرف ته اودوی به یې منع کوله دعبادت دبتانو څخه اوشرك کولو څخه. نوڅه خلگو په ده باندی ایمان راوړی اواکثريت کافران سوه اوانکار یې وکی هم په قول سره اوهم په فعل سره، اواراده یې وکړه دده دقتل، اودوی قتل کړه هغه اوبنه چی دوی ته الله جل جلاله معجزه رالیږلی وه. نوالله جل جلاله ونیوله دوی په داسی عذاب چی دهغه څخه خلاصی نسته. لکه څه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَمَنْ رَوَّاهَا فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ** (سورة الاحقاف، باب (۲۶/۲) اوامام بخاری په کتاب التفسیر کی، سورة الاحقاف، باب (فلما رواه عارضاً) الايه (۱۸، ۴۸۲۹، ۴۸۲۸)، اومسلم په کتاب الاستقاء کی، باب التعوذ عند روية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۹۲/۲) او ابوداود په کتاب السنة، باب مايقول اذاهاجت الريح (۵۰۹۸/۴).

(۱). ددی حدیث تخریح احمد کړی دی (۲۶/۲) اوامام بخاری په کتاب التفسیر کی، سورة الاحقاف، باب (فلما رواه عارضاً) الايه (۱۸، ۴۸۲۹، ۴۸۲۸)، اومسلم په کتاب الاستقاء کی، باب التعوذ عند روية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۹۲/۲) او ابوداود په کتاب السنة، باب مايقول اذاهاجت الريح (۵۰۹۸/۴).

عَذَابٌ أَلِيمٌ (٧٣) وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأْنَا فِي الْأَرْضِ تُتَّخَذُونَ مِنْ سَهُولِهَا
فُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٧٤) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ
بِهِ مُؤْمِنُونَ (٧٥) قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ (٧٦) فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ
رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (٧٧) فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ (٧٨) فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولًا مِنْ رَبِّكُمْ فَاعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَخَافُونَ وَاعْبُدُوا اللَّهَ
فَإِنَّكُمْ تُعْبَدُونَ (٧٩) (سورة الاعراف ١٧٣ / ٧٩)

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ
هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (٦١) قَالُوا يَا
صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ
(٦٢) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي مِنْهُ رَحْمَةٌ فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا
تَزِيدُونِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (٦٣) وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةٌ لِلَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذُرُّوْهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ
فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (٦٤) فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدٌ غَيْرُ مَكْدُوبٍ (٦٥)
فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ
(٦٦) وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٦٧) كَأَنَّ لَمْ يَعْتُوا فِيهَا آلًا إِنْ ثَمُودَ
كَفَرُوا رَبَّهُمْ آلًا بَعْدًا لثَمُودَ (سورة هود ٢١ / ٢٨)

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ (١٤١) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلا تَتَّقُونَ
(١٤٢) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٤٣) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١٤٤) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ
إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٤٥) أَتَنْتَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ (١٤٦) فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (١٤٧) وَزُرُوعٍ
وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ (١٤٨) وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ (١٤٩) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١٥٠) وَلَا
تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (١٥١) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (١٥٢) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ
الْمُسْحَرِينَ (١٥٣) مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٥٤) قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا
شَرْبٌ وَلَكُمْ شَرْبٌ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (١٥٥) وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٥٦) فَعَقَرُوهَا
فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ (١٥٧) فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنْ فِي ذَلِكَ لآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٥٨) وَإِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ١٤١ / ١٥٩)

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ (۴۵) قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۴۶) قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ (۴۷) وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (۴۸) قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۴۹) وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۵۰) فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْتَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۱) فَبَلَكَ بُيُوتَهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۵۲) وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (سورة النمل ۱۴۵-۵۳)

اودير داسی نور خایونه دی په قرآن کریم کی چی دادواړه قومونه یې یوحای ذکرکړی دی (عاد ثمود) لکه څه رنگه چی په سورة براءة کی اوپه سورة ابراهیم کی اوالفرقان کی او سورة ص کی اوسورة ق کی اوالنجم کی اوالفجر کی. اوویل سوی دی چی ددی دواړو قومونو په باره کی اهل کتابو ته څه علم نسته اونه دهغوی په تورات کی ددی په باره کی څه ذکر سوی دی. لیکن په قرآن کی دا ذکر سوی دی چی موسی ﷺ دوی ته ددی په باره کی خبر ورکړی دی. لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی په سورة ابراهیم کی: وَقَالَ مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ (۸) أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ (سورة ابراهیم ۱۸-۹) ددی څخه دامعلومه سوه چی دوی ته موسی ﷺ ددی په باره کی خبر ورکړی وو، خوددی وچی چی دادواړه قومونه اهل عرب وه نو ددوی په یادانت کی په صحیح طریقی سره پاته نه وه او ددوی څخه یې تاریخ هیرسو. که څه هم ددی دواړو قومونو قصه مشهوره وه دموسی ﷺ په دور کی خو وروسته بیا ددوی څخه هیڅه سوه اوددی په باره کی مور په تفسیرکی خبری کړی دی هغه ته رجوع وکی. ولله الحمد. اومقصود دلته بیان دقسی دصالح ﷺ دی اودهغه دبیچ کولو طریقه چی هغه څه رنگه الله ﷻ خوندي کی دعذاب څخه اودهغه قوم یې څه رنگه هلاک کی کمو چی دهغه مخالفت کړی وو.

اومخکی مور داخبره ذکرکړه چی دوی عرب وه، اودوی وروسته دعاد څخه وه دوی ته نبی ددوی وفرمایلی چی: وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۷۳) وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (سورة الاعراف ۷۳-۷۴) یعنی الله ﷻ

تاسی یې خلفاء گړخولی یاست وروسته دعاد څخه چی تاسی دهغه څخه عبرت واخلي او تاسی ته یې محکمه نرمه گړخولی ده چی تاسی قصرونه په کی جوړوی: وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا یعنی تاسی یې هونبیار گړخولی یاست په جوړولو ددی کی اوپه برابرولو ددی کی. نو تاسی دالله ﷻ شکر وکارې په عبادت دهغه باندی اوپه عمل صالح باندی اوپه شرک نه کولو باندی، اوتاسی ځانونه لیری ساتی دمخالفت دهغه دعبادت او طاعت څخه، ولی چی ددی مخالفت عذاب ډیر سخت وی. اوددی وجی څخه یې ورته په دی قول سره وعظ او نصیحت کړی دی: فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۱۴۷) وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ، (سورة الشعراء ۱۴۲-۱۴۸) یعنی تاسی به پریښول کیږی دلته په امن سره په دی میوو کی اوپه دی بنائسته باغونو کی: وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ (۱۴۹) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (۱۵۱) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (سورة الشعراء ۱۴۹-۱۵۲). اودایې ورته هم ویلی دی: قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا (سورة هود ۲۱) یعنی هغه ذات دی چی تاسی یې پیدا کړی یاست اوستاسی خلقت یې په محکمه کړی دی، اوتاسی یې گړخولی یاست ددی جوړونکی اوتاسی ته یې درکړی دی ددی میوی او کروندی، نوهغه خالق دی اورازق دی، هغه لائق اومستحق دعبادت دی اوغیر دهغه څخه هیڅ څوک مستحق دعبادت نه دی: فَاسْتَغْفِرُوا لَهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ (سورة هود ۲۱) یعنی تاسی لیری سی دهغه څخه چی تاسی یې عبادت کوی اوخاص دالله ﷻ طرف ته رجوع وکی، هغه ذات یې ستاسی څخه قبلوی اوتاسی ته بخښنه هم کوی: إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (سورة هود ۲۱)، قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا (سورة هود ۲۲) یعنی دوی ویل چی ستا څخه خوزموږ داطمع وه چی ته به عقل مندیې مخکی ددی خبری څخه، اوداستا دعوت چی یواځی عبادت دالله وکو او هغه بتان چی زموږ پلار اونیکه یې عبادت کوی هغه ټول پریږدو اودهغه څخه واوړو، اوددی وجی څخه دوی ویل: أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (سورة هود ۲۲) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَنِّي مِنْهُ رَحْمَةٌ فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (سورة هود ۲۳) دا نرموالی دلجی دصالح ﷺ دی دوی ته اوپه ښه طریقی سره راتگ دی دوی ته او دعوت ښه طریقه ده. یعنی ستاسی څه گمان دی په باره دهغه قول کی چی زه یې تاسی ته کوم؟ او ستاسی به څه عذروی دالله ﷻ خواته په ورځ دقیامت باندی؟ اوتاسی به څوک خلاصوی دهغه دعذاب څخه اوحال دادی چی تاسی مامنع کوی ددی کارڅخه اوزما دعوت ته دبطلان په نظر گوری؟ اوزما دپاره داممکنه نه ده چی زه دالاره پریږدم ولی چی داپه ما

باندي واجب دی، اوکه چيري زه دا پريږدم نو په تاسي کي يوه م د اقدرت نه لري چي ما د الله ﷻ د عذاب څخه خلاص کي. نوزه به ترهغه دادعوت تاسي ته کوم ترڅو چي الله ﷻ زما او ستاسي ترمينځ فيصله ونکړي، او دوي ورته داهم ويلى دي: قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (سورة الشعراء ۱۵۳). يعنى په تاباندي جادو سوي دي اوته په خپلو خبرو باندي نه پوهيږي چي ته څه وايي اوکمي خبري کوي چي مور دالله ﷻ عبادت په يواځي والي سره وکو او هغه نور بتان چي زموږ پلار اونيکه يې عبادت کړي وو هغه ټول پريږدو. دا قول د جمهورو دي، اودي وايي چي دمسحرين څخه مراد مسحورون دي يعنى په چاچي جادو سوي وي، اوبعضي وايي چي دمسحرين څخه مراد هغه دي چي دچا ځان ته جلا رايه وي. لکه څه رنگه چي ويل سوي دي (انما انت بشر له سحر) يعنى ته داسي سپري يې چي ستا دپاره جلا رايه اوسوچ دي چي دنورو څخه مختلف وي. په دي کي اولني قول راجح دي ددي قول دوجي څخه: مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا (سورة الشعراء ۱۵۴) اودا قول ددوي: فَأْتِ بَايَةَ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (سورة الشعراء ۱۵۴) يعنى دوي دده څخه سوال وکي چي داسي يوه معجزه راوړي چي هغه دده پرصدق باندي دلالت وکي: قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (۱۵۵) وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ۱۵۵/۱۵۶) اودارنگه يې ورته وويل: قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةٌ لِلَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (سورة الاعراف ۷۳).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَأَتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا (سورة الاسراء ۵۹) اودکر کړي دي مفسرينو چي يوه ورځ ثموديان په خپل عبادت گاه کي ناست وه چي صالح ﷺ ورته رالي اودعوت يې ورته شروع کي نوهغوي ورته وويل چي ته مور ته ددي ډبري څخه اوبڼه جوړه کړه نومور به ستاخبره ومنو او اشاره يې وکړه هغه ډبري ته چي ددي ډبري څخه. اودهغه اوبڼي صفات يې ورته وښوول چي داسي اوبڼه وي اوداسي اوبڼه دي وي اودا يې ورته هم وويل چي دلسمي اوبڼه وي او اوږده وي، نوصالح ﷺ ورته وويل چي که زه تاسي ته دغه اوبڼه پيدا کړم سره دهغو صفتونو چي تاسي ذکر کړه نوتاسي به بيا ايمان راوړي او زما تصديق به کوي نو ټولو په جواب کي وويل چي هو! نو دټولو څخه يې لوظونه واخيستل اوبيا دخپل لمانځه په ځاي کي ودريدي او الله تعالي ته يې لمونځ وکي اوبيا يې دعا وغوښتله دالله ﷻ څخه چي ددوي دا سوال پوره کړي، نو الله ﷻ امر وکي دې ډبري ته چي ددي څخه دي اوبڼه دلسمي جوړه سي په هغه شکل چي دوي غوښتي وه او په هغه صفتونو سره چي دوي غوښتي وه، نو کله چي دوي وليدي دا عجيبه کار او دا دليل چي دوي يې

غوښتنه کړې وه نو ډيرو ايمان راوړي اولې پکښې پرخپل کفر او گمراهي باندې روان وه. نو ددی دوجی الله ﷺ وفرمایل (فَظَلَمُوا بِهَا) چې دوی انکار وکړ او ظلم یې وکړی په دی باندې اودحق تابعداری یې ونه کړه په سبب ددی اوبنی باندې، او هغه خلگو چې ايمان راوړي وو دهغه مشر جندع بن عمر وبن محلاه بن لبيد بن جواس وو اودی وو دمشرانو ددوی څخه اودا مشرف سو په اسلام سره اودانورچي داسلام څخه یې ځان لیری کی ذؤاب بن عمر بن لبيد وو او الحباب ددوی دبتانو مشر وو، اورباب بن صعر بن جلمس هم ددوی دبتانو مشر وو. او ددی وجی څخه ورته وفرمایل صالح ﷺ (هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ) (سورة هود \ ۲۴) ددی اضافت کړی دی الله ﷺ دځان طرف ته دوجی دتعظیم او تشریف ددوی.

لکه قول په شان دبیت الله، عبدالله (لَكُمْ آيَةٌ) (سورة هود \ ۲۴) یعنی دادلیل دی په دی رښتینوالی ددی خبر کم چې ماتاسی ته راوړی دی: فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (سورة هود \ ۲۴) نو ددوی سره یې په دی خبری باندې اتفاق وسو چې دابه پرمخکه باندې گرځی چې کم ځای یې خوښ وی اودی ته به څوک ضررنه رسوی اویوه ورځ به دا اوبه چښی اوپه بله ورځ به داقوم نو دی قوم به ددوو ورځو اوبه ځان ته را اخیستلی ولی چې یوه ورځ به پکښې ددی نمبر وو. اودا ویل سوی دی چې دوی به ددی دشیدو څخه هغومره څکل چې په څومره به یې کفایت کیده، نوددی دوجی الله ﷺ فرمایلی دی: لَهَا شَرْبٌ وَلَكُمْ شَرْبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ (سورة الشعراء \ ۱۵۵) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةَ فِتْنَةً لَهُمْ (سورة القمر \ ۲۷) یعنی دایو امتحان دی په دوی باندې چې دوی ايمان راوړي اوکه نه؟ اوالله ﷺ ښه پوهیږی ددوی په کړو باندې (فَأَرْتَقِبْهُمْ) (سورة القمر \ ۲۷) یعنی ته انتظار کوه اوگوره چې ددوی سره څه کیږی (وَأَصْطَبِرْ) (سورة القمر \ ۲۷) یعنی ته صبر وکه ددوی پردی تکلیفونو باندې داکم تکلیفونه چې تاته در رسوی وَبَيْنَهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شَرْبٍ مُّحْتَضَرٌ (سورة القمر \ ۲۸).

کله چې اوږده سوه په دوی باندې داخبره نو راجمع سوه ددوی علماء اواتفاق یې وکړی ددی اوبنی په ذبحه کولو باندې، چې ددی څخه په ارام سی اواوبه ورته پریمانه سی، اوشیطان ورته داکارښه ښکاره کی، الله ﷺ فرمایلی دی: فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (سورة الاعراف \ ۷۷) او ووهغه سپری ددوی څخه چې ددی په قتل باندې یې ابتداء وکړه رئیس ددوی: قدار بن سالف بن جندع، اودی وو سور اوژر. اودی وو ارمونی دزنا څخه پیدا سوی وو اوپه کور دسالف کی پیدا سوی وو، اودی وو زوی دیوه سپری چې نوم یې صیبان وو او وو دده داکار په اتفاق دټولو، نوددی دوجی ددا

کار نسبت کړې دی ټولو ده ته. او ذکر کړې دی ابن جریر اوداسی نورو مفسرینو: چی دوو بنخو دثمودیانو څخه چی دیوی نوم (صدوق) وه لور دالمحیا بن رهیر بن المختار او وه ډیر مالداره اوجائیداد والا، اودا وه په نکاح دیوه سپری کی چی هغه ایمان راوړی وو نودی خان جلا کړه ددی سپری څخه اوبیایې خان دخپل کاکا زوی ته وړاندی کی چی نوم یې (مصرع) وو اوورته یې وویل چی زه درسره واده کوم په دی شرط باندی چی دا اوبڼه ذبحه کړی. اوددی بلی بنسخی نوم (عنیزه) وه لور دغنیم بن مجلز. اوددی اسم کنیه ام غنم وه اودا بوډی وه اوکافره وه، چی ددی څولوری وی دذواب بن عمر څخه چی دایو رئیس وو ددوی نودی وړاندی کی خپل څلور واړه لورانی قداربن سالف ته په دی شرط سره چی دی دی هغه اوبڼه ذبحه کړی نوبیاچی دده کمه یوه انجلی په دی څلورو واړو کی خوبڼه سی نوهغه به ورلره ورکوی، نودی دواړو سپرو اراده وکړه ددی دذبحه کولو اوپه خپل قوم کی یې پیل وکړه ددی خبری نو (۷) کسان ورسره نور هم ملگری سو اوټول (۹) کسان سوه.

لکه څنگه چی په دی قول دالله ﷺ کی ذکرسوی دی: وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةً رَهْطًا يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (سورة النمل ۴۸) اودی دواړو په نورو قبیلو کی هم داخبره خپره کړه نوټولو خلگو ورته ددی کار ترغیب ورکوی تردی چی دا اوبڼه یې مړه کړه اول مصرع په خپل غشی باندی وویشتله اوتر هغه وروسته ورپسی دوی ټولو منډی وهلی تردی چی قدار بن سالف پر رامخکی سو اودمړی هډوکی یې ور ووهی نودا اوبڼه پرمخکه باندی پریوته اومړه سوه اوروایت ددی ذکر کړی دی عبد الرزاق دمعر څخه چی دی وایی دهغه شخص څخه چی هغه دحسن څخه ده اوریدلی دی چی ده وویل: ای ربه زما! زما مور چیری ده؟ اوبیا هم په هغه ډبری کی دننه سوه اوپه هغه کی ورکه سوه.

اوبعضو داویلی دی چی دوی ورپسی وه تردی چی ذبحه یې کړه. الله ﷻ فرمایلی دی: فَادَاؤًا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ (۲۹) فَكَيْفَ كَانَ عَدَابِي وَنَذَرِ (سورة القمر ۳۰-۲۹) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا (۱۲) فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا (سورة الشمس ۱۱-۱۲) یعنی ددی کار څخه منع سی: فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا (۱۴) وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا (سورة الشمس ۱۴-۱۵).

ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دعبداالله بن نمیر څخه دی نقل کوی دهشام څخه دی نقل کوی دابو عروه څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دزمعه څخه دی وایی چی خطاب وکی رسول الله ﷺ نوذکرېې وکی داوښی اودهغه سپری چی دایې ذبحه کړی وه نو ویې فرمایلی (اذنبت أشقها) یعنی را ولاړیدی دی ته هغه بدبخته ددوی اومشر ددوی

چې اطاعت به یې کیدی. لکه ابی زمعه سو (۱)، او تخريج ددی کړی دی دواړو د حدیث دهشام څخه هم په دی طریقې سره. اودارنگه محمد بن اسحاق ویلی دی په نقل کولو سره دیزید بن محمد بن خشیم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب څخه دی نقل کوی دمحمد بن خثیم بن یزید څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ایا زه تاسی ته خبرنه درکوم په باره دډیر بدبخته سړی کی؟ نوصحابوو وویل چې ولی نه ای دالله رسوله. نووی فرمایلی چې، یو ددوی څخه احیمر ثمودی دی هغه چې اوبنه یې ذبحه کړی وه اودوهم هغه چې تابه وهی ای علی ﷺ (۲) راوی ددی ابی حاتم دی.

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَعَقِّرُوا النَّاقَةَ وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (سورة الاعراف ۷۷) نودوی اظهار دکفروکی په دی وجوهوسره، یوداچی خلاف یې وکی دالله ﷺ اودهغه دپیغمبرپه نافرمانی کولو سره اودهغه خبری په نه منلو سره اوپه ذبحه کولو سره داوونسی چې هغه ورته الله ﷺ یوه معجزه رالیږلی وه، اوبل داچی دوی په ځان باندي دعذاب تیزی وکړه نودوی مستحق سوه دعذاب په دوو وجوهو سره یوداچی په دوی باندي شرط ایښوول سوی وو چې دی اوبنی ته به ضررنه رسوی اودوهم داچی دوی په خپله دعذاب راتلل وغوښتل: اوبل داچی دوی تکذیب دپیغمبر وکی سره ددی چې هغه ورلره معجزه پیش کړه دخپل نبوت اودخپل صداقت، اودوی ته داپته وه چې داربنتنی نبی دی خودوی مجبوره کړی وو ددوی هغه کلک کفر اوگمراهی اوضد په لیری والی دحق څخه او دواقع کیدلو دعذاب څخه پردوی باندي. الله ﷺ فرمایلی: فَعَقِّرُوهَا فَقَالَ تَمَتُّوْا فِي

(۱). ددی حدیث تخريج امام احمد کړی دی (۱۷/۱۴) اوامام بخاری په کتاب التفسیرکی. سورة الشمس وضحاها (۱۸/۴۹۴۲) اومسلم په کتاب صفت الجنة کی. باب جهنم اعاذنا الله منها (۱۱۷/۱۱۸۷/۱۸۸) اوترمذی په کتاب تفسیر القرآن کی، باب سورة الشمس وضحاها (۱۵/۳۳۴۳) دطریقې دهارون بن اسحاق الهمدانی څخه دی نقل کوی دعبده څخه دی نقل کوی دهشام څخه، اوابو عیسی ویلی دی چې دا حدیث حسن دی اوصحیح دی.

ددی حدیث تخريج امام احمد کړی دی (۲۷۳/۱۴) دطریقې دعلی بن بحر څخه دی نقل کوی دعیسی بن یونس څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دیزید بن محمد بن خیشم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خیشم المحاربی څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه هم په دی طریقې سره اوهیثمی ویلی دی په المجمع کی (۱۹/۱۳۲) راوی ددی احمدی اوامام الطبرانی دی اوحاکم ویلی دی په مستدرک کی (۱۴۱/۱۱۴۰/۱۳) دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم سره. اوموافقت ورسره کړی دی

(۲). ددی حدیث تخريج امام احمد کړی دی (۲۷۳/۱۴) دطریقې دعلی بن بحر څخه دی نقل کوی دعیسی بن یونس څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دیزید بن محمد بن خیشم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خیشم المحاربی څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه هم په دی طریقې سره اوهیثمی ویلی دی په المجمع کی (۱۹/۱۳۲) راوی ددی احمدی اوامام الطبرانی دی اوحاکم ویلی دی په مستدرک کی (۱۴۱/۱۱۴۰/۱۳) دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم سره. اوموافقت ورسره کړی دی امام ذهبی^۷.

دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْذُوبٍ (سورة هود \ ۲۵) اودوی داخبره ذکر کړیده چی اول
 ذبحه کوونکی ددی اوښی قداربن سالف دی (لعنة الله عليه) نودوی زخمی کړه دا اوښه او
 بیایې دواړه مخکنی پښی ور ووهلی نوبیا دا پریوته په محکه باندی بیادی نورو ورته را
 منډه کړه اوهر یوورته دخپل توری سره ورثدی کیدی اوغوښی به یې ورخه پرېکولی تر
 دی چی ددی اوښی بچی رابنکاره سو اوده ولیده چی دمور خخه یې غوښه پری کیدله نو
 دی وتښتیدی اودغره سرته وختی اودری واره یې چغه ووهل نوددی وجی ورته وویل
 صالح عليه السلام: تَمَتُّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ یعنی ددی ورخی خخه ماسوا په کمه ورخ چی ورته ده
 داخبره وکړه، نودوی دده سره په دی وعدی کی هم دوکه وکړه پرضرر سربیره یې قتل هم
 کړه او دمخکی خخه یې ددی دقتل اراده کړی وه: قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ (سورة النمل
 ۴۸ \)، اودارنگه الله تعالى فرمایلی دی: وَمَكْرُؤًا مَكَرًا وَمَكْرًا مَكَرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۵۰) فَانظُرْ
 كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۱) فَتِلْكَ يَبُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۵۲) وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ، (سورة النمل ۵۰ \ ۵۳) اودارنگه په
 دوی باندی الله تعالى دآسمان خخه کانی واورول اودوی یې ډیر په تیزی سره هلاک کړه ولی
 چی دوی دصالح عليه السلام دقتل اراده هم کړی وه اوکله چی داثمودیان دپنجشنبی په ورخ سهار
 راولاړیده نوداورخ ددوی دپاره داجل وه کله چی ماښام سو نویتولوپه جمع سره دا اواز وکی
 چی یوه ورخ داجل تیره سوه اومخونه ددوی ژړ وه اوبیاچی کله په دوهم سهار راولاړیده په
 ورخ دجمعی باندی نومخونه ددوی سره وه دبیری دلاسه، بیاچی کله ماښام سو نواواز وکی
 دوی چی یوه ورخ داجل اونیتته یې تیره سوه بیاچی کله دخالی په سهار راولاړیده نو ددوی
 مخونه تور گرځیدلی وه بیاچی کله ماښام سو نوکرار وویل چی یوه ورخ بله دنیتی تیره
 سوه. بیاچی کله دوی دیک شنبی په سهار راولاړیده نودوی ناست وه اوددی خبری انتظار
 یې کوی چی عذاب به کله راځی اودکم اړخ خخه به راځی. اونه به پوهیده چی ددوی سره
 به څه معامله کول کیږی کله چی لمر راوختی نوپه دوی باندی یوه سیلی راله دلورپی خخه
 اوپه دوی باندی رپه ولگیده دکښته اړخ خخه نودتولو روحونه خولی ته راورسیده او
 حرکات سکناات هرڅه جام سوه اوازونه بندسوه اوحقائق رابنکاره سوه، نوصبا کړه دوی په
 خپلو کورونو کی تش بدنونه یعنی بدن به پروت وو خوروح به په کی نه وو اوحرکت به یې
 نسوای کولی نومفسرینو داویلی دی چی ددوی خخه هیڅ څوک هم پاته نه سو مگر یوه
 مینځه چی نوم یې (کلبه) وه اودا ډیره سخته دښمنه وه دصالح عليه السلام اودده سره یې ډیر بغض
 ساتی، نودی چی کله عذاب ولیدی نودا وتښتیده اودعربو یوی بلی ډلی ته ولاړه اوهغوی

ته يې خبرورکي دخپل قوم دعذاب په باره کي نوهلته يې طلب داوبو وکي نواوبه يې چي وچنبلي نومړه سوه. الله ﷺ فرمايلي دي (كَانَ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا) (سورة هود ۲۸) يعني دوي داسي ښکاریده لکه چي چيري هم دوي په عيش او عشرت اودفراخي او دخوشحالي ژوند نه وي تيرکړي: اَلَا اِنَّ تَمُوْدَ كَفَرُوْا رَبَّهُمْ اَلَا بَعْدًا لِّتَمُوْدَ (سورة هود ۲۸) يعني اواز دوي ته وسو په ژبه دقدرت سره. اودارنگه ذکر کړيدي امام احمد په نقل کولو سره دعبد الرزاق خخه دي نقل کوي دمعمار خخه دي نقل کوي دعبدالله خخه دي نقل کوي دعثمان خخه دي نقل کوي دخيشم خخه دي نقل کوي دابي الزبير خخه دي نقل کوي دجابر خخه دي وايي چي کله نبي ﷺ تيرسو په يوي ډبري باندي نوويي ويل چي تاسي دمعجزو سوال مه کوي ولي چي ددي معجزی سوال کړي وو قوم دصالح ﷺ يعني داوښي. چي هغه ددي شي خخه پيدا سوي وه اوددي خخه راوتلي وه، نودهغه قوم دالله ﷺ دخبري انکار وکي اونا فرماني يې وکړه او هغه اوښه يې ذبحه کړه، اودوي وه چي چنبل به يې يوه ورځ خپلي اوبه اوپه بله ورځ به يې ددي اوښي شيدی چنبلي نودوي دا اوښه ذبحه کړه نوالله ﷺ راونيول دوي په داسي عذاب سره چي پرمخ دمزکي ددوي خخه يوتن هم پاته نه سو مگر يوسړي پاته سوي وو چي هغه په حرم کي وو، نو وويل سوه چي اي دالله رسوله هغه خوک وو نونبي ﷺ وفرمايل چي هغه ابو رغال وو کله چي دي دحرم خخه راووتی نوده ته هم داعذاب ورورسیدی (۱) اوداحديث يې په شرط دمسلم سره ذکر کړي دي اودا حديث په کتب السنة کي نه دي ذکر سوي.

اودارنگه عبدالرزاق ويلى دي په نقل دمعمار خخه دي وايي چي ماته خبر راکړي دي اسماعيل بن اميه چي نبي ﷺ تيرسو په قبر دابو رغال باندي، نووي فرمايل: چي تاسي ته پته سته چي داخوک دي؟ نودوي وويل چي الله ﷺ اودهغه رسول ته پته سته نونبي ﷺ وفرمايل چي داقبر دابي رغال دي، دايسړي دي دقوم دثمود خخه، دي وو په حرم کي نو دحرم دوجي خخه دي دعذاب خخه بچ سو، نوکله چي دي دحرم خخه راووتی نوپه عذاب کي گيرسو نوهلته بيا دفن سو، اودده سره ديسرو زرو خانگه هم دفن سوه، نويو قوم رالي اوپه خپلو تورو سره يې دده تلاش وکي او دده قبر يې وکيندي او هغه دسروزرو خانگه يې ورخخه را وايسته (۲) دانقل دي دعبد الرزاق خخه هغه نقل کوي دمعمار خخه هغه نقل کوي

(۱). ددي حديث تخريج احمد کړي دي (۲۹۲ ۱۳) او هيشمی ويلى دي په المجمع کي (۵۰ ۱۷) راوي ددي احمد دي او البزار دي او طبراني دانقل کړي دي په الاوسط کي اودارنگه يې نقل کړي دي په (۳۸ ۱۷) اوحاکم په مستدرک کي (لکه ۳۲۰) اودايي ويلى دي چي داحديث حسن صحيح دي اودواړو امامانو ددي تخريج نه دي کړي اوموافقت دده سره کړي دي امام الذهبي (۵۲۷ ۱۵) اوپه دي باندي يې سکوت کړي دي اودذهبي دا ذکر کړي دي په شرط دمسلم باندي.

(۲). مصنف دعبد الرزاق (۲۰۹۸۹۱۱)

دالزهری څخه: ابورغال ابو ثقیف دی، اودا مرسل دی ددی و جی څخه. اودارنگه بل روایت متصل ذکر سوی دی چی نقل کړی دی محمد بن اسحاق په سیرت کی داسماعیل بن امیه څخه دی نقل کوی دبجیر بن ابی بجیر څخه، دی وایی چی ما اوریدلی دی د عبدالله بن عمر څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی درسول الله ﷺ څخه کله چی مور د طائف خوا ته ووتلو نوموړ تیر سو په یوقبر باندی، نورسول الله ﷺ وفرمایل چی: داقبر دابی رغال دی او دده اسم کنیه ثقیف دی.

اودی وو دقوم ثمود څخه او داجرم وو چی دی یې خلاص کړی وای د عذاب څخه نوکله چی دی راووتی ددی حرم څخه نوپه ده باندی دا عذاب رالی کم چی دده په قوم باندی راغلی وو په دی ځای باندی اوبیا دفن سوی هم په دی ځای کی وو اودا یې هم ذکر کړیده چی دده سره دسرو زرو څانگه دفن سویده، که چیری تاسی هغه را وکیندی نوهغه څانگه به ورسره پیداکی. نوخلگو دهغه تلاش وکی نویی را وایسته دا څانگه (۱) اودا قول دالله ﷻ: فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ (سورة الاعراف ۷۹) دا خبر دی په باره دصالح ﷺ کی، چی دی کله دخپل قوم څخه تلی نوهغوی ته یې دا وویل چی تاسی ته ما پوره دعوت درکی خوتاسی ونه منی: يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ يَعْنِي مَاخوتاسی ته هر ممکن کوشش وکی چی تاسی دهدایت په لاره سی او زما داحرص وو چی تاسی په هدایت سی په قول زما هم اوپه نیت زما هم اوپه کار زما هم: وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ یعنی ستاسی زړونه داحق نه قبلوی اوستاسی فطرت دا دی چی حق نه خوبنوی اونه حق غواړی نوددی دوجی وگرځیداست تاسی په دی دروند عذاب کی چه داستاسی سره متصل دی دهمیشه دپاره اونسته زما دپاره څه چاره چی زه ستاسی څخه دا عذاب لیری کم، اوکمه اندازه تبلیغ چی په ما باندی واجب دی هغه ماتاسی ته پوره کړی دی، لیکن الله ﷻ چی څه غواړی هغه کوی.

اوهمدارنگه خطاب کړی دی دی نبی ﷺ دبدر څاهانو والا ته یعنی دبدر په څاه کی یې چی کم مشرکان وراچولی وه، نبی ﷺ دبدر په مقام کی دری شپی پاته سوه نوپه آخری شپه کی کله چی خپل سپرلی ته اونستی نو خطاب یې وکی چی ای: دبدر څاهانو والا تاسی وموندل هغه څه چی ستاسی سره یې رب وعده کړی وه حقه. اوبیایې ورته وویل چی ډیر بدقوم یاست تاسی دپیغمبر خپل دپاره، تاسی زه درواغجن وگنهم اوخلگو زه رښتینی وگنهم، او

(۱). ددی حدیث تخریح ابوداود کړی دی په کتاب الخراج والامارت والفیئ کی، باب نیش القبور (۳۰۸۸۳) او البیهقی په سنن الکبری کی کتاب الزکاة، باب مایوجد منه مدفوناً فی قبور اهل الجاهلیه (۱۵۲۸۴) اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر (۲۰۸۲) کی.

تاسی زه دکلی څخه وایستم او خلکو ماته ځای راکی اوتاسی زما سره جنگونه کول او خلگ زمانصرت کوی، نو ډیر بد قوم یاست تاسی دخپل نبی دپاره نوعمر ورته وویل چی ای دالله رسوله ﷺ ته خطاب کوی داسی قوم ته چی هغه مردار سوی دی؟ نونبی ﷺ وفرماییل چی: زمادی قسم وی په هغه ذات باندی چی زما روح دهغه په لاس کی دی تاسی به دومره ښه نه اوری لکه دوی چی څومره ښه اوری، خودوی جواب نه سی ورکولی، (۱) اوداهم ویل سوی دی چی صالح ﷺ نقل سو خانه کعبی ته او هلته اوسیدی تردی چی وفات سو.

اودارنگه امام احمدویلی دی په نقل کولو سره دوکیع څخه دی نقل کوی دزمعه بن صالح څخه دی نقل کوی دسلمه بن وهرام څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی کله نبی ﷺ تیریدی په وادی عسفان باندی په هغه وخت کی چی ده حج کوی نوویې فرماییل: ای ابوبکره داکمه وادی ده نوهغه ورته په جواب کی وویل چی دا وادی عسفان دی. نوبیانبی ﷺ وفرماییل چی: یقیناً په دی وادی باندی تیرسوی دی هود اوصالح په اوبنانو باندی داسی اوبنان چی دهغه واگی دخرما دپوستکو څخه وی، ددوی ازار (چی کښته ټوپه دا حرام ده) دایی دچوغی څخه وو او څادرونه ددوی دوری څخه وو چی دوی به تلبيه کوله او حج به یې کوی دبیت الله شریفی ددی حدیث اسناد صحیح دی، اودا منځکی دنوح ﷺ په قصی کی ذکر سویدی دروايت دطبرانی څخه او په هغه روايت کی نوح اوهود اوابراهيم عَلَيْهِمُ السَّلَامُ هم ذکر دی.

بیان دتیریدلو دنبی ﷺ په وادی الحجر باندی پرمخکه دثمود په کال دتبوک باندی

ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دعبدالصمد څخه دی نقل کوی دصخر بن جویرییه څخه دی نقل کوی دنافع څخه دی نقل کوی دابن عمر څخه دی وایی کله چی نبی ﷺ په تبوک کی دصحابوو سره راکښته سوه، نودوی داستراحت دپاره په حجر مقام کی کښته سوه نودوی ټولو اوبه وچښلی دهغه شاه څخه دکم څخه به چی ښودیانو اوبه چښلی، او بیایې خمبیره جوړه کړه داوړو ته هم په دی اوبو سره اوکتوی یې باندی کړی په اور باندی. نو نبی ﷺ چی داو لیدل نوویې فرماییل چی دادیگونه واروی اودا خمبیره په اوبنانو باندی وخورى، بیاددی ځای څخه ولاړه تردی چی دهغه چینی خواته ورسیده دکم څخه چی هغه اوبنی چی معجزه وه دپاره دښودیانو هغه اوبه چښلی وی، اودوی یې منعه کړه چی دوی دی په هغه قوم باندی نه ورځی کم ته چی عذاب ورکول سوی دی اوبیایې وفرماییل: چی زه

(۱). صحیح البخاری: کتاب الجنائز، باب ماجاء فی عذاب القبر (۳/ ۱۳۷۰) او په کتاب المغازی کی، باب قتل ابی جهل (۱۷/ ۳۹۸)، اوباب (۱۲/ ۱۷ ۴۰۲۶) اوالنسایې په کتاب الجنائز، باب ارواح المومنین وغیرهم (۱۴/ ۲۷۵) کی او احمد (۱۲/ ۱۳۱) دحدیث دابن عمر څخه اومسلم په کتاب الجنائز کی، باب المیت یعذب بیکاء اهله علیه (۱۲/ ۲۳۴) کی.

په تاسی باندی دهغه عذاب څخه بیره کوم چی داعذاب تاسی ته درونه رسیږی نوددی وچی څخه تاسی په دی ځایونو باندی مه ورځی (۱) اودارنگه احمدویلی دی په نقل کولو سره دعفان څخه دی نقل کوی دعبدالعزیز بن مسلم څخه دی نقل کوی دعبدالله بن دینار څخه دی نقل کوی دعبدالله بن عمر څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ په دی حال کی چی نبی ﷺ دحجر په مقام کی وو، تاسی مه داخلیری په دی عذاب ورکول سوو باندی مگر په دی حال کی چی تاسی ژړا کونکی یاست. که چیری تاسی ژړاکونکی نه یاست نوبیامه داخلیری دغه ځای ته ولی چی پرتاسی باندی داعذاب رانه سی کم عذاب چی په دوی باندی راغلی وو، (۲) ددی تخریج یی کړی دی په صحیحینو کی بغیر دیو وچی څخه. اوپه بعضو روایاتو کی دی کله چی نبی ﷺ تیریدی نوویې ویل ددوی کورونو ته به نه داخلیری مگر په حال دژړا باندی، اوپه بل روایت کی داسی ذکر دی چی که تاسی ته ژړا نه درځی نودالله ﷻ دبیری څخه وژړای چی پرتاسی باندی داعذاب رانه سی کم چی په دی خلگو باندی راغلی وو.

اودارنگه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دیزید بن هارون څخه دی نقل کوی دالمسعودی څخه دی نقل کوی داسماعیل بن اوسط څخه دی نقل کوی دمحمد بن ابی کبشه الانباری څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه اوده دپلار نوم عمر بن سعد دی اوداهم ویل سوی دی چی دده نوم عامر بن سعد ﷺ دی، دی وایی چی کله چی وه غزوه دتبوک نو خلگو مندی وهلی داهل حجر خواته په تیزی سره نودا خبره رسول الله ﷺ ته راورسیده نو نبی ﷺ په خلگو کی اواز وکی چی (دجمعی لمونخ حاضر دی) نودی وایی چی زه رالم دنبی ﷺ خواته اونبی ﷺ خپل اوبس نیولی وو اوفرمایلی یی: ولی تاسی په هغه قوم باندی داخلیری چی په هغو باندی الله ﷻ عذاب نازل کړی دی، نوپه دی کی یوه سړی اواز وکی چی ای دالله رسوله مور دهغه څخه تعجب کوو. نورسول الله ﷺ اوفرمایلی چی: ایاتاسی ته زه خبرنه درکوم په ډیرتعجب کی اچونکی باندی؟ داسی سړی چی تاسی ته خبر درکوی دهغه شیانو په باره کی چی مخکی ستاسی څخه تیر سوی دی اودهغه په باره کی چی وروسته ستاسی څخه راروان دی، نوتاسی مستحکم سی اومضبوط سی، ولی چی الله ﷻ ستاسی په عذاب باندی پرواه نه ساتی اوداسی قوم به راسی چی دځان څخه به څه نه سی لیری کولی (۳) اوداهم ذکر سوی دی چی دقوم صالح عمرونه ډیر اوږده وه، نودوی وه چی

(۱). احمد (۱۱۷۱۲).

(۲). احمد (۷۴۱۲) اوبخاری په کتاب التفسیر کی، سورة الحجر، باب ولقد کذب اصحاب الحجر المرسلین (۲/۱۴۷۰).

(۳) اومسلم په کتاب الزهد کی، باب النهی عن الدخول علی اهل الحجر الامن دخل باکیاً (۱۸/۱۱۰).

(۴). احمد (۲۳۱۱۴) دا اسناد حسن دی.

کورونه به یې جوړول دختو څخه نودا کور به خرابیدی دیوسری دمرگ څخه مخکی، نوبیا دوی کورونه جوړکړه په غرونو کی. اودایې هم ذکرکړی دی چی کله دوی غوښتنه وکړه دصالح عليه السلام څخه داوښی، نوالله عليه السلام دوی ته دااوبنه دډبري څخه راوايسته اوامرېې وکی په پیدائش ددی اودده په نس کی چی کم بچی وه اودوی یې وپیرول دالله عليه السلام دعذاب څخه چی دی اوبنی ته به ضررنه رسوی اودوی ته یې داخبر ورکی چی هم په دوی کی به یوسری پیدا کیږی چی دا اوبنه به مړه کوی، اوددی سری صفات یې ورته وښوول چی دابه سور اوشین اوگلابی رنگه سری وی. نودوی امر وکی ټولو قبیلو ته چی داسی ماشوم چی پیداسی نو هغه دی مړکی. نودوی وه په دی خبری باندي عمل کوونکی تردی چی یوه پیږی ختمه سوه اوبله پیږی شروع سوه نوپه دی بلی پیږی کی یورئیس اومشر ددوی دخپل زوی دپاره دبل رئیس اومشر لور وغوښتله کله چی ددوی دواړو واده وسو نو ددوی څخه په هغه صفاتو ماشوم پیداسو اوداقدربن سالف وو، نودی قبیلو والا داسری نسوای وژلی دوجی دشرافت دده دپلار اومور، نوداغتییدی ډیر ژر دابه په یوه هفته کی دومره غتییدی چی بل ماشوم به په یوه میاشت کی څومره غتییدی، تردی چی داپه خپله رئیس سو اوخلگو دده تابعداری شروع کړه. نودده په نفس کی ددی اوبنی دقتلولو وسوسه جوړه سوه اودده سره په دی خبری کی (۸) کسان نورملگری سوه، اوداهغه (۹) کسان دی چی دصالح عليه السلام دقتل اراده یې کړی وه، نوبیاچی کله ده مړه کړه اوبنه کله چی داخبر صالح عليه السلام ته راورسیدی نودوی هم په ژراسره راله اوصالح عليه السلام ته یې وویل چی مور ددی کار څخه نه یوخبړ چی داچا کړی دی اوددی اوبنی بچی دغره سرته وختی نوصالح عليه السلام ورپسی وړلی هلته نو داوښی بچی ژړل اوبیایې دصالح عليه السلام خوا ته مخ کی اودری واره یې چغه ووهل نوبیا صالح عليه السلام داقول ووايه: **تَمَتُّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْدُوبٍ** (سوره هود ۲۵۱) اودوی ته یې داخبره وکړه چی صباته به تاسی ژړ اوبیا به په دوهمه ورځ ستاسی مخونه سره کیږی اوبیابه په دریمه ورځ ستاسی مخونه تورسی. نوبیاچی کله څلورمه ورځ سوه نوسیلی ورته راله چی په هغه کی اواز وو، نورا گیریې کړه دوی نوچی صباکیدی نودوی پراته وه په خپل کورونو کی مړه. اوددی په بعضو سیاقاتوکی نظردی اومخالفت دی دظاهر دقرآن سره لکه څه رنگه چی مخکی مور ذکر کړه.

قصه دابراهيم الخليل عليه السلام

دټولو څخه مخکی بیان دده دنسب: دی ابراهيم بن تاريخ (۲۵۰) بن ناحور (۱۴۸) بن ساروغ (۲۳۰) بن راغو (۲۳۹) بن فالغ (۴۳۹) بن عابر (۴۲۴) بن شالح (۴۳۳) بن ارفخشذ (۴۳۸) بن سام (۲۰۰) بن نوح عليه السلام. داوو قول داهل کتابو په کتاب ددوی کی دده

د عمر څخه د هريوه سره جلا جلا ليکل سوی دی اودنوح عليه السلام په عمر باندی مومخکی تفصیلی خبره کړیده نودوباره ذکر کولو ته ضرورت نسته. او حکایت کړی دی حافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی په باره د ابراهیم عليه السلام کی په نقل کولو سره د اسحاق بن بشر الکاهلی څخه چی صاحب د کتاب (المبتدا) دی دی وایی چی نوم د ابراهیم عليه السلام دمور (امیله) وه بیاده ذکر کړی دی په باره د ولادت دده کی لوی بحث.

او ویلی دی الکلبی: چی نوم یې (بونا) بنت کریتان بن کرثی وه دی د قبیلې څخه د بنی ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام وو، او روایت ذکر کړی دی ابن عساکر په بلی طریقی سره د عکرمه څخه چی دی وایی: وو د ابراهیم عليه السلام اسم کنیه (ابو الضیفان) ویل سوی دی چی کله عمر د تاریخ (۷۵) کاله وو نودده زوی ابراهیم عليه السلام پیدا سو اونور ځامن یې هم پیدا سوه چی ناحور اوهاران دی، اودهاران یوزوی پیدا سو چی (لوط) عليه السلام دی. او ویل سوی دی چی ابراهیم عليه السلام په دوی کی مینځنی وو، اوهاران وفات سوی وو دپلار په ژوندون کی په هغه محکه کی چی په کمه کی پیدا سوی وو، او هغه محکه د (کلدانیین) وه چی مراد ورڅخه محکه د بابل ده اودا خبره صحیح ده اومشهوره ده په نزد د اهل تواریخو اوصحیح گرځولی دی دا حافظ ابن عساکر، وروسته ددی څخه چی ددی روایت یې ذکر کړی دی دطریقی دهشام بن عمار څخه ده نقل کړی دی دالولید څخه دی نقل کوی دسعید بن عبدالعزیز څخه دی نقل کوی دمکحول څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی: پیدا سوی دی ابراهیم عليه السلام په دمشق کی په یو کلی کی چی نوم یې (برزه) وو په یوغرکی چی نوم یې (قاسیون) وو بیایې ویلی دی چی صحیح دادی چی دی پیدا سوی دی په بابل کی، اوددی ځای نسبت ورته ځکه سوی دی چی ده هلته لمونځ کړی دی کله چی دی راتلی دلوط عليه السلام خواته نودوی ویلی دی چی ابراهیم عليه السلام واده وکی د (ساره) سره اونا حور واده وکی د (ملکا) سره دالور دهاران وو یعنی دخپل ورور لوریې وکړه. دوی وایی چی داساره وچه وه ددی بچی به نه پیدا کیدی. نودوی وایی چی تاریخ دخپل زوی سره اودزوی دبنځی سره اودخپل نمسی لوط سره دکلدانیین څخه ووتی اوکنعانیین ته ولاړه نودحران په مقام کی تاریخ وفات سو اودده عمر (۲۵۰) کاله وو اودا خبره په دی باندی دلالت کوی چی دتاریخ په حران مقام کی بچی نه وو سوی، بلکی دده بچی ټول په کلدانیین کی پیدا سوی وو اودا محکه د بابل وه. بیادوی ولاړه دکنعانیین څخه چی دامحکه دبیت المقدس وه حران ته چی دامحکه دکلدانیین وه په هغه زمانه کی، اودامحکه دالجزیره اوشام هم وه. اودوی به عبادت د (۷) ستورو کوی، اوچاچی آبا ده کړی وه محکه ددمشق هغوی هم پردی دین باندی وه چی مخ به یې دقطب شمالي خوا ته کوی اود (۷) ستورو عبادت به یې کوی په مختلفو

اقوالو اوافعالو سره. اوددی وچي څخه ددمشق پر (۷) دروازو چي قديمی دروازی وی پر هغه نښانی ددی (۷) ستورو وی، اودارنگه وو اهل حران چي عبادت به يې دستورو کوی اودبتانو اودارنگه پرمخ دمزکی باندی چي څومره خلگ وه ټول کافران وه، ماسوا دابراهيم خليل الله څخه اودده دنبځی څخه اودلوط عليه السلام څخه. او وو ابراهيم عليه السلام چي دده په واسطه الله جل جلاله ددی کفر ازاله وکړه، اودده په سړيې گمراهی باطله کړه. ولی چي الله جل جلاله ده ته په وړوکوالی کی هوبښیاری ورکړی وه اوبیا وروسته پیغمبر سو او الله دی خپل خليل جوړکی، لکه څه رنگه چي الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ آتَيْنَا اِبْرٰهٖمَ رٰشِدَهٗ مِنْ قَبْلِ وَاٰمَنَّا بِهٖ عَالِمِيْنَ (سورة الانبياء ۵۱).

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَاِبْرٰهٖمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ اَعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (۱۶) اِنَّمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُوْنَ اِفْكًَا اِنَّ الَّذِيْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُوْنَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوْا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوْهُ وَاشْكُرُوْا لَهٗ اِلَيْهٖ تُرْجَعُوْنَ (۱۷) وَاِنْ تُكَذِّبُوْا فَقَدْ كَذَّبَ اٰمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلٰی الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ (۱۸) اَوْلَمْ يَرَوْا كَيْفَ بَدَا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ اِنَّ ذٰلِكَ عَلٰی اللّٰهِ يَسِيْرٌ (۱۹) قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانظُرُوْا كَيْفَ بَدَا الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (۲۰) يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَّشَاءُ وَاِلَيْهٖ تُقْلَبُوْنَ (۲۱) وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَلَا نَصِيْرٍ (۲۲) وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بآٰتِ اللّٰهِ وَلِقَاٰنِهٖ اُولٰٓئِكَ يَسْتَوُوْنَ فِي رَحْمَتِيْ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ (۲۳) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖ اِلَّا اَنْ قَالُوْا اَقْتُلُوْهُ اَوْ حَرِّقُوْهُ فَاَنْجَاهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لآٰتِآءٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُوْنَ (۲۴) وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَا وَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نٰصِرِيْنَ (۲۵) فَاَمَنْ لَهٗ لُوْطٌ وَقَالَ اِنِّيْ مُهٰجِرٌ اِلَى رَبِّيْ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ (۲۶) وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَجَعَلْنٰا فِيْ ذُرِّيَّتِهٖ النَّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ وَاٰتَيْنٰاهُ اَجْرَهٗ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ (سورة العنكبوت ۱۲ ۲۷) بياذكر كوی الله جل جلاله مناظره دده دخپل پلار سره او دخپل قوم سره دابه مور ذکر کوو انشاء الله تعالی، اوورکړی وو ده مخکی دعوت خپل پلارته، او وو دده پلار چي عبادت به يې کوی دبتانو، اودی ډیر حقداره وو ترخلگو چي نصیحت ورته ووسی په اخلاص سره، لکه څه رنگه چي الله جل جلاله فرمایلی دی: وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ اِبْرٰهٖمَ اِنَّهٗ كَانَ صٰدِقًا نَبِيًّا (۴۱) اِذْ قَالَ لِاَبِيْهٖ يَا اَبَتَ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُعْنِيْ عَنكَ شَيْئًا (۴۲) يَا اَبَتَ اِنِّيْ قَدْ جِآءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يٰٓتِكَ فَاتَّبِعْنِيْ اِهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (۴۳) يَا اَبَتَ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطٰنَ اِنَّ الشَّيْطٰنَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا (۴۴) يَا اَبَتَ اِنِّيْ اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُوْنَ لِلشَّيْطٰنِ

وَلِيًّا (٤٥) قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا (٤٦) قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (٤٧) وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَى أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا (سورة مريم ٤١ \ ٤٨) نو ذکر کړه الله ﷻ هغه څه چې دده اودده دپلار په منځ کې وه دمحاوری څخه اودجگړې څخه اودپير په ښه طريقي سره اوپه نرم لهجې سره يې خپل پلار ته دعوت ورکړی دی دحق طرف ته، اوبيان يې کې ورته بطلان دهغه چې دی پر وو چې هغه عبادت دبتانو وو هغه بتان چې اوریدل نسی کولی اولیدل نسی کولی اودخپل ځای څخه بنوریدی نه سی، نودداسی شی څخه به څوک څه رنگه فائده حاصله کړی اوڅنگه به دده څخه درزق اوکامیابی طمع کیدی سی؟ بیایې ورته خبرورکی په باره دهغه علم او هدایت کې چې ورلره الله ﷻ ورکړی دی که څه هم دخپل پلار څخه وړوکی وو په عمر کې: يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (سورة مريم ٤٣ \ ٤٣) یعنی نیک اوواضح ښکاره اوخالص علم چې راکشوونکی دی دخیر خوا ته اوپه دی سره به ستا دنیا اوآخرت دواړه ښه سی. نوکله چې ورته ده دانصیحت وکی نوپلاریې دده څخه اعراض وکی اودایې ونه منله اوچپه یې ابراهیم ﷺ ته تهدید ورکوی: أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ (سورة مريم ٤٢ \ ٤٢) تهدید یې ورلره ورکی هم قولاً اوهم فعلاً (واهجرنی ملیاً) (سورة مريم ٤٢ \ ٤٢) یعنی ما پریږده اوزما څخه لیری سه. نوددی خبری سره یې ابراهیم ﷺ وویل (سَلِّمْ عَلَيْكَ) (سورة مريم ٤٧ \ ٤٧) یعنی زما دطرف څخه دی په تاسلامتیاوی اوزما دخوا څخه به تاته هیڅ ضررنه در رسیږی. اودایې ورته هم زیاته کړه: سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (سورة مريم ٤٧ \ ٤٧) ابن عباس او غیر دهغه څخه بعضو داویلی دی یعنی رب زماپه ماباندی لطیف اومهربانه دی، په دی خبره چې ماته یې هدایت کړی دی دخپل عبادت اوپه اخلاص دهغه ذات دپاره نوددی دوجی یې ویلی دی: وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَى أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا (سورة مريم ٤٨ \ ٤٨) اواستغفار غوښتی دی ابراهیم ﷺ خپلا پلار ته لکه څنگه چې یې وعده کړی وه دخپل پلار سره ددی خبری په دعاگانو خپلو کی. بیاجی کله ده ته داخبره معلومه سوه چې دی دنښمن دالله ﷻ دی نوبیایې ځان بیزاره کی ددی کار څخه. لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (سورة التوبه ١١٤ \ ١١٤). امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره داسماعیل بن عبدالله څخه اودی نقل کوی دخپل ورور څخه چې نوم یې عبدالحمید دی دی نقل کوی دابن ابی ذئب

څخه دی نقل کوی دسعید المقبری څخه اودی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ملاقات به وکی ابراهیم ﷺ دخپل پلار آزر سره په ورځ دقیامت کی چی په مخ دده باندی به توروالی اودوره وی، نو ابراهیم ﷺ به ورته ووايي: ای ربه زما. تازماسره وعده کړی وه چی ته به ما نه شرمنده کوی نوتردی غټه شرمندگی څه ده چی زماپلار زماڅخه لیری دی؟ نوالله ﷻ به ورته وفرمایي چی: ما حرام کړی دی جنت په کافرانو باندی، بیابه ورته وویل سی چی ای ابراهیمه ستا دپښو لاندی څه دی نودی چی کله وگوری نواورته به وغورځول سی (۱) همدارنگه روایت ددی سوی دی په قصه دابراهیم ﷺ کی په جلا طریقی سره. اوویلی یې دی په تفسیرکی: ویلی دی ابراهیم بن طهمان دابن ابی ذئب څخه دی نقل کوی دسعید المقبری څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه. او همدارنگه روایت ذکرکړی دی النسایې داحمد بن حفص بن عبد الله څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه چی دی بیانقل کوی دابراهیم بن طهمان څخه، اودا رنگه روایت یې کړی دی البزار دحدیث دحمادبن سلمه څخه دی نقل کوی دایوب څخه چی دی نقل کوی دمحمد بن سیرین څخه دی نقل دابی هریره څخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه هم په دی ذکرسوی طریقی سره، اوپه سیاق ددی کی غرابت دی، اودارنگه روایت ددی دحدیث دقتاده څخه هم سوی دی چی هغه نقل کړی دی دعقبه بن عبد الغفار څخه او هغه دابی سعید څخه اودی دنبی ﷺ څخه هم په دی ذکرسوی طریقی سره اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَّرَ اتَّخَذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورة الانعام ۷۴)** داآیت پردی باندی دلالت کوی چی دابراهیم ﷺ دپلار نوم آزر دی او جمهور وایی چی دده نسب والا ابن عباس دی اودی وایی چی دده دپلار نوم (تارخ) دی او اهل کتاب وایی چی دده دپلار نوم (تارخ) دی په ځا سره اوبعضو داویلی دی چی دا دده لقب دی ولی چی ده به دیوبت عبادت کوی چی دهغه نوم آزر وو. اوابن جریر ویلی دی: چی ښه خبره داده چی دده دپلار نوم آزر دی اوکیدي سی چی دده دپاره دادوه نور نومونه هم وه یاداسی چی دایویې نوم وو اودابل یې لقب ووو اودا کمه خبره یې چی کړیده په دی کی احتمال سته.

بیا الله ﷻ فرمایلی دی: **وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (۷۵) فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (۷۶) فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ**

(۱). په صحیح البخاری کتاب الاحادیث کی باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) (۲/۳۳۵۰) اوپه کتاب التفسیر کی، سورة الشعراء، باب قول الله ﷻ ولاتخزنی یوم یبعثون (۸/۴۷۲۸، ۴۷۲۹).

بَارِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَأُنْ لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ (۷۷) فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ
بَارِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (۷۸) إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ
لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۷۹) وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ
وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يُشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (۸۰)
وَكَيفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ
بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۸۱) الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ
(۸۲) وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (سورة
الانعام ۱۷۵-۸۳) اودامقام دده دمناظری دی دخپل قوم سره. اوبیان ددی خبری دی چی دا
ستوری چی پنا ورکونکی دی دالائق دالوهیت نه دی اونه ددی لائق دی چی ددی دالله ﷻ
سره یوحای عبادت وسی ، ولی چی دامخلوق دی اومسخردی اوجورسوی دی کله راوخی
اوکله پتیبیری، نوورک سی ددی عالم خخه اودالله ﷻ خخه ددی عالم هیخ یوشی نه سی
پتیدلی اونه ورخه خه ورکبیری، بلکی هغه ذات دائم اوقائم دی، نسته لائق دعبادت بغیر
دهغه نه بل خوک اونسته بل رب اوپالونکی ماسوا دهغه خخه. نوده ته بی اول دستورو
دصلاحیت نه لرلو په باره کی ویناوکړه، نوده ورته وویل چی داخو ستوری دی دهغه خخه
لرلوره سپورمی ده چی هغه ددی خخه هم ډیره پناکوی اوتردی بنایسته هم ده، بیادهغه
خخه لوړ لمر دی چی هغه ددی دواړو خخه ډیره پناکوی، نودایې ورته بیان کړه چی داتول
مخلوق دی اومسخردی اومربی دی اومقدردی تریوی اندازی پوری به چلبیری، لکه خنګه
چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ
وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (سورة فصلت \ ۳۷) اوددی دوجی الله ﷻ
فرمایلی دی: فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَارِعَةً (سورة الانعام \ ۷۸) یعنی راکنسته کونکی: قَالَ هَذَا رَبِّي
هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (۷۸) إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۷۹) وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا
تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يُشَاءَ رَبِّي شَيْئًا (سورة الانعام ۱۷۸ \ ۸۰) یعنی زه خه باک نه ساتم ستاسی په
دی خدایانو باندی دکمو چی تاسی عبادت کوی بغیر دالله خخه، ولی چی دانفع اونقصان
نه سی رسولی اونه خه اوری اونه خه شی دده په عقل کی راخی، بلکی داهم مسخردی په
شان دستورو بلکه داهم جورسوی دی اوکیندل سوی دی په لاسونوسره اوددی خخه بنکاره
دامعلومبیری چی دایبان ددی صرف دستورو په باره کی دی اهل حران والاووته، ولی چی

دوی به دستور و عبادت کوی، اودلته یې بل قول ذکر کړی دی چی ده دایبان په هغه وخت کی کړی وو کله چی دی دکلی خخه ووتی اودی وړوکی وو، لکه خه رنگه چی داقول ذکر کړی دی ابن اسحاق اوداسی نورو، اودا ورنژدی دی اسرائیلیاتو ته اوپه دی باندی اعتماد نه سی کیدلی، او لازماً چی بیا دحق مخالفت په کی وی. اوهرخه چی بابل والوو نوهغو به دبتانو عبادت کوی، اودا هغه خلگ وه چی دده سره یې مناظره کړی وه په باره دعبادت دبتانو کی اوبتان یې ورلره مات کړی وه اودهغه سپک والی یې کړی وو اوبطلان یې ورلره ذکر کړی وه.

لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (سورة العنكبوت ۲۵) لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ (۵۱) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (۵۲) قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (۵۳) قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۵۴) قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ (۵۵) قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (۵۶) وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ (۵۷) فَجَعَلَهُمْ جُدَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ (۵۸) قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ (۵۹) قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ (۶۰) قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ (۶۱) قَالُوا أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ (۶۲) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ (۶۳) فَارْجِعُوا إِلَىٰ أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ (۶۴) ثُمَّ نَكَسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ (۶۵) قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (۶۶) أَفْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۶۷) قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (۶۸) قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (۶۹) وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ۷۰-۷۱).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَثَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأُ إِبْرَاهِيمَ (۶۹) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (۷۰) قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَنْظِلُّ لَهَا عَاكِفِينَ (۷۱) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (۷۲) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ (۷۳) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (۷۴) قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (۷۵) أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ (۷۶) فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ (۷۷) الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (۷۸) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (۷۹) وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (۸۰) وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ (۸۱) وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي

حَطِيتِي يَوْمَ الدِّينِ (۸۲) رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (سورة الشعراء ۷۳ \ ۷۲۹).

اودارنگه الله ﷻ په بل سورة كې فرمايلي دي: وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ (۸۳) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (۸۴) إِذْ قَالَ لِلَّيْبِهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (۸۵) أَنْفَكَا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (۸۶) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۸۷) فَنظَرَ نَظْرَةً فِي التُّجُومِ (۸۸) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (۸۹) فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ (۹۰) فَرَاغَ إِلَى آلِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (۹۱) مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ (۹۲) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ (۹۳) فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ (۹۴) قَالَ أُنْعَبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ (۹۵) وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (۹۶) قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ (۹۷) فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ (سورة الصافات ۸۳ \ ۹۸).

اوس دلته الله ﷻ دابراهيم ﷺ انكار بيان كې اوداهم بيانوي چې ده خپل قوم ته انكار وكې دعبادت دبتانو اوڅه رنگه يې ورته په سپك نظر باندې وكتله اونقصانات يې ورلره بيان كړه، نو ويې ويل: مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (سورة الانبياء ۵۳). اونه وو ددوي سره دليل مگر دابه يې ويله چې زموږ پلار نيکه په دي دين باندې وه او هغوي هم ددي بتانو عبادت كوي: قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (سورة الانبياء ۵۴ \ ۵۳) لكه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي: إِذْ قَالَ لِلَّيْبِهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (۸۵) أَنْفَكَا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (۸۶) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الصافات ۸۵ \ ۸۷) قتاده ويلى دي: نو ستاسې څه خيال دي چې ستاسې سره به څه كوي په ورځ دقيامت كې چې تاسې دالله سره وويني اوحال داچې تاسې عبادت دنورو كړي دي؟ اودايې ورته هم وويل: قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (۷۲) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ (۷۳) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (سورة الشعراء ۷۲ \ ۷۴) دوي ورته تسليم سوه چې دانه نفع رسوي چاته اونه ضرر رسوي اونه څه اورې اونه څه وينې، مگر دوي ته په دي كار باندې باعث كوونكي اقتدا ددوي وه په خپلو پلرونو اونيكه گانو په سي چې جاهلان وه. نوددي وجې ورته دوي وويل چې: قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (۷۵) أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ (سورة الشعراء ۷۵ \ ۷۷) اودا دليل قاطع دي دوي لره په بطلان ددوي دكار باندې اوده ورڅخه ځان ليري كې اونقصانات يې ورته پكښې راوسته، نوكله چې دي بتانو ضرر رسولاى نوده ته به يې ضرر رسولى واى، اوكه اثريې كولى نوپه ده باندې به يې څه اثر كړي واى: قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ (سورة الانبياء ۵۵ \ ۵۵) اودوي ورته وويل چې: داته چې كمې خبرې كوي زموږ دآلهه وو په باره كې اونقصانات ورلره بيانوي اوپه سپك نظر ورته گوري آيادا ته په حق اورشتياسره سره كوي اوكه ته هيسې توقي اومسخرې كوي؟ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (سورة الانبياء ۱

۵۶) دوی ورته وویل چې زه داپه رښتیا وایم او په حق سره یې وایم. یقینا ستاسی رب الله دی هغه ذات چې دهغه څخه ماسوا بل ذات نسته اوبل الله نسته هغه ستاسی رب دی او رب دتولو شیانو دی، هغه جوړونکی دآسمانونو اودمزکو دی، پیدا کوونکی دی ددی په داسی شان سره چې داسی پیدا کونکی بل نسته نودهغه ذات مستحق دعبادت دی اویک او تنها دی هیڅ شریک ورلره نسته، اوزه په دی باندی شاهد یم.

اوداقول دده: **وَتَاللّٰهِ لَآكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوْا مُدْبِرِيْنَ** (سورة الانبياء \ ۵۷) یعنی ده قسم واخستی چې دی به چم جوړوی ددی بتانو دما تولو دپاره وروسته دتلو ددوی څخه خپل عید گاه ته. ویل سوی دی چې دایې دځان سره په زړه کی پت وویل اوابن مسعود ویلی دی: بعضو په کی داخبره ددی واوریده. او وه ددوی په هرکال کی یواختر چې دوی به دښار منځ ته ووتل، نوپلار ورته وویل چې راءه نوده وویل چې زه ناجوړی یم. لکه څه رنگه چې الله ﷺ فرمایلی دی: **فَنظَرَ نَظْرَةً فِی النُّجُوْمِ (۸۸) فَقَالَ اِنِّيْ سَقِيْمٌ** (سورة الصافات ۸۸ \ ۸۹) ده مخکی والی وکی ورته په خپل کلام کی چې دی خپل مقصود ته ورسیرې چې هغه سپک والی دبتانو دی اونصرت دالله ﷺ ددین دی اوباطلول دهغه عبادت دی چې دوی یې کوی چې عبادت دبتانو وو اوددی اهانت کول یعنی سپک والی کول په داسی طریقې چې دوی ته علم وسی چې دالاره باطله ده. نوکله چې دوی ووته خپل عیدگاه ته، اودی پاته سوه په خپل کلی کی: **فَرَاغَ اِلَىٰ اٰلِهَتِهِمْ** (سورة الصافات \ ۹۱) یعنی دی ورلره ورلی په منډه اوپه پته نوپیدایې کرل داپه یوغت ځای کی، او ددوی مخ ته هر قسم خوراکونه پراته وه ددی دپاره چې په دی سره ورته نژدیکت وسی نوده ورته وویل په سپک والی سره چې آیاتاسی نه خوری: **فَقَالَ اَلَا تَاْكُلُوْنَ (۹۱) مَا لَكُمْ لَّا تَنْطِقُوْنَ (۹۲) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِيْنِ** (سورة الصافات ۹۱ \ ۹۳) ولی چې دی قوی هم وو اوتیز هم وو اودرد هم وو نومات یې کره په هغه اوسپنه چې دده په لاس کی وه لکه څه رنگه چې الله ﷺ فرمایلی دی **(فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا)** (سورة الانبياء \ ۵۸) ویې گرځول داتول نیمگری اوتول یې مات کره: **فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبِيْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ** (سورة الانبياء \ ۵۸) ویل سوی دی چې ده هغه اوسپنه ددی غت بت په لاس کی کښیښووله ددی دپاره چې هغوی دا وویې چې دی غت ته غیرت ورغلی دی په دی خبره باندی چې دده سره ددی وارو بتانو عبادت ولی کول کیږی پس کله چې دوی بیرته راله داختر څخه اووی لیدل هغه څه چې ددوی په معبودانو باندی سوی وه: **قَالُوْا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِالِهٰتِنَا اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ** (سورة الانبياء \ ۵۹) او په دی کارکی ددوی دپاره ښکاره دلیل وو که چیری دوی پوهیده، اوهغه داچې کم کار ددوی په خدایانوباندی سوی وو، که چیری

داآلهه وی نودوی به دځان څخه مدافعت کړی وای دوی داخبره وکړه چی زموږ په دی خدایانو باندی دا چاکړی دی داخبره یې دډیری ناپوهی اودجهالت دوجی څخه وکړه: قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرَاهِيمُ (سورة الانبياء \ ۲۰) یعنی دده نوم یې ځکه واخیستی چی دی به ورلره نقصانات ذکرکول اوعیبونه به یې ورلره بیانول، نودا وو چی دلته پاته سوی وه اوده مات کړی دی. اوبناء په قول دابن مسعود سره، دوی ذکر دابرهیم عليه السلام وکی ددی وچی څخه چی هغه ویلی وه: وَتَاللّٰهِ لَآ كَيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوْا مُدْبِرِيْنَ (سورة الانبياء \ ۵۷)

قَالُوا فَاتُّوْا بِهِ عَلٰى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۱) یعنی په غټ میدان کی دشاهدانو سره دی راوستل سی چی داشاهدان دی شاهدی ورکی چی ده داخبره کړیده، او ددی دپاره چی ددی قصاص تعیین وکی چی بدل ورڅخه ددی واخلو. اوداوو غټ مقصد دابرهیم عليه السلام چی داتول خلگ یومیدان ته راټول سی. نوچی قائم کړی په ټولو باندی حجت دبطلان دعبادت دبتانو. لکه څنگه چی موسی عليه السلام فرعون ته ویلی وه: مَوْعِدْكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى قَالُوا اَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتِنَا يَا اِبْرَاهِيمُ (۶۲) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيْرُهُمْ هَذَا (سورة طه \ ۵۹) نوکله چی ټول راټول سوه اوابرهیم عليه السلام یې راوستی لکه څنگه چی دوی ویلی وه: ویل سوی دی چی معنی ددی داسی ده: زه دی غټ ددوی باعث کړی وم پرماتولو ددوی باندی، اودوی ته یې وړاندی والی کړی دی په دی قول کی: فَاسْأَلُوْهُمْ اِنْ كَانُوْا يَنْطِقُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۳).

اوداخبره یې دوی ته ځکه وکړه چی دوی ته داپته ولگیږی چی دابتان خبری نه سی کولی، نودوی به اعتراف وکی چی داهم جماددی په شان دنورو جماداتو: فَرَجِعُوْا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوْا اِنَّكُمْ اَنْتُمْ الظّٰلِمُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۴) یعنی دوی راله خپل ځان ته په ملامتیا سره نو ویې ویل چی: تاسی په خپله ظالمان یاست. یعنی دامو پریښی وه اوددی دحفاظت دپاره مو څوک مقررکړی نه وو: ثُمَّ نَكِسُوْا عَلٰى رُءُوسِهِمْ (سورة الانبياء \ ۲۵).

السدى ویلی دی: چی دوی راله فتنی ته نوپه دی معنی سره به داسی سی (اِنَّكُمْ اَنْتُمْ الظّٰلِمُوْنَ) یعنی تاسی ظالمان یاست ددی په عبادت کی. اوقتاده ویلی دی چی: داقوم په حیرت کی واقع سو اوابرهیم عليه السلام ته یې وویل چی ای ابراهیمه تاته خوداعلم سوی دی چی دوی خبری نه سی کولی نوبیاته زموږ څخه داپوښتنه ولی کوی چی موږ دده څخه دا پوښتنه وکړو؟ نوپه دی وخت کی ورته ابراهیم خلیل الله وویل: اَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَآ يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَّلَا يَضُرُّكُمْ (۶۶) اَفْ لَكُمْ وَّلَمَّا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۶ \ ۲۷) لکه څنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: فَاقْبَلُوْا اِلَيْهِ يَرْفُوْنَ (سورة الصافات \ ۹۴).

مجاهد ویلی دی چی دوی ورته منډی وهلی نو ابراهیم عليه السلام ورته وویل چی: **أَتَعْبُدُونَ مَا يَنْحِتُونَ** (سورة الصافات \ ۹۵) یعنی تاسی څه رنگه عبادت کوی دهغه بتانو چی تاسی په خپل لاسونو هغه جوړ کړی دی دکانو څخه اود لرگو څخه اوتاسی یې په خپل شکل اوصورت جوړوی چی څه رنگه ستاسی خوبه وی هغه شان یې جوړوی: **وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْلَمُونَ** (سورة الصافات \ ۹۶)، دلته (ما) مصدریه ده په معنی دالذی سره دی نومقتضی دکلام دا سوه چی تاسی په خپله مخلوق یاست، اودابتان هم مخلوق دی نوڅه رنگه یومخلوق دبل مخلوق عبادت کوی؟ نوعبادت ستاسی دوی ته دابنه نه دی دعبادت ددوی څخه تاسی ته، اوداباطله ده، نودابل هم باطله ده، ولی چی عبادت نه صحیح کیږی مگر خالق ته صرف چی دهغه هیڅ قسم شریک نسته: **قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ** (۹۷) **فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ** (سورة الصافات ۹۷ \ ۹۸) دوی واوښته دجنگ څخه او دمنظری څخه ولی چی پاته راله په خبروکی، او ددوی سره څه حجت اودلیل پاته نه سو اونه څه شبهی چی دوی استعمال کړی وی دپاره دکامیابی خپلی، نوپاته راوسته دوی الله ﷻ، اوخپله کلمه یې په دوی باندی وړاندی او لوړه کړه لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: **قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ** (۶۸) **قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ** (۶۹) **وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ** (سورة الانبياء ۲۸ \ ۷۰) اودوی شروع سوه چی لرگی به یې راټولول چی دکم ځای څخه به ورته ورکول کیده، نودوی وه څه وخت چی دالرگی به یې راټولول تردی چی ددوی څخه به یوه بنځه ناجوره سوه نوهغی به نذرکوی چی که زه روغه سومه نوزه به یوه گیدې لرگی بارکم دابراهیم عليه السلام دسوزلو دپاره نوبیا دوی یوه اوږده ستنه جوړه کړه اوپه هغه کی یې داخشاک کښیښووله اواور یې ورته ورکی نودا اور دومره زیات سو چی دومره اورچا مخکی نه وو لیدلی، بیایي کښیښووی ابراهیم عليه السلام په خله دمنجنیق کی چی داجوړکړی وو داکرادو څخه یوسری چی نوم یې (هیزن) وو اودا اول هغه سپری وو چی منجنیق (توپ) یې جوړکړی وو، نوپر ده باندی الله ﷻ محکمه وچوله اودی کښته روان دی ترقیامته پوری. بیایي دی راوښوی چی تړل به یې اوده به ویل: **لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ، لَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ.** نوبیاچی یې کله ابراهیم عليه السلام دتوپ په خوله کی کښیښوی تړل سوی بیایي وویشتی اورته اوده به ویل **حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ**، لکه څه رنگه چی ددی روایت ذکرکړی دی بخاری (۱) دابن عباس څخه چی دی وایی چی ابراهیم

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیرکی، سورة آل عمران، باب (الذین قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم) الاية (۴۵۶۳۱۸).

ﷺ ويلي وه. حسبنا الله ونعم الوكيل، داويلی وه ابراهيم ﷺ په هغه وخت کی کله چی اور ته وغورځول سو، اوداويلی دی محمد ﷺ په هغه وخت کی کله چی ورته خلگو داوويل: **الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (۱۷۳)** فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (سورة آل عمران ۱۷۳-۱۷۴) اوابو يعلى ويلي دی په نقل کولوسره دابوهشام الرفاعي څخه دی نقل کوی داسحاق بن سليمان څخه دی نقل کوی دابی جعفر الرازی څخه دی نقل کوی دعاصم بن ابی النجود څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی وایی چی ويلي دی رسول الله ﷺ: کله چی ابراهيم ﷺ اورته وغورځول سونوهغه داوويل. ای ربه زماته په آسمان کی یواځی یې اوڅه په محکه کی یواځی ستاعبادت کوم (۱) ويلي دی علی بن ابی طالب: یعنی داسی اور چی ابراهيم ﷺ ته ضرر ونه رسوی، او ويلي دی ابو العباس اوابو العالیه: که چیری الله ﷻ دانه وی فرمایلی: **قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ** نو ابراهيم ﷺ ته به ضرر رسولی وای یخ والی داور.

او کعب الاحبار ويلي دی: په دغه ورځ مزکی والو داور څخه فائده نه سوه اخستلی اوبل شی به یې نه سوزی ماسوا دلرگی څخه: روایت ذکرسوی دی چی جبریل ﷺ دده سره وو اودده خولی به یې وچولی اوده ته داور څخه هیڅ قسم تکلیف نه دی رسیدلی ماسوا ددې څخه اوالسدي ويلي دی: دده سره ملائکه دسایي هم وه، اوابراهيم ﷺ په دی اورکی دننه په شنه باغچه کی پروت وو، اوخلگو ورته کتل خوور رسیدی نه سوه، بنه کلمه هغه چی ويلي ده پلار دابراهيم ﷺ په هغه وخت کی چی خپل زوی یې په داسی حال کی ولیدی: ډیربنه رب دی ستا ای ابراهيمه. اودارنگه ابن عساکر روایت ذکرکړی دی دعکرمه څخه، چی مور دابراهيم ﷺ وکتله خپل زوی ته نو اوازیې ورپسی وکی: ای زویه زما: زه غواړم چی ستا خواته درسم نوخپل الله ته ووايه چی زماڅخه داکم اور چی ستا پرشاوخوا دی دا لیری کی چی زه درسم، نوده ورته وویل چی بنه نوداهم ورله اور ورته هیڅ ونه ویل، نوکله ورله نوخپل زوی یې میچ کی اوغاړه یې پر راوگرځول اوبیا بیرته ورڅخه راله. اودمنهان بن عمر څخه نقل دی چی دی وایی: خبر ورکول سوی دابراهيم څخه چی ده (۴۰) ورځی تیری

(۱). حلیة الاولیاء (۱۹۱۱) او هیثمی ويلي دی په المجمع کی (۲۰۲۱۸) راوی ددی البزاردی، اوپه دی روایت کی عاصم بن عمر بن حفص بن عمر بن الخطاب ذکر دی، اوده ته ابن حبان ثقه ويلي دی. اودایی ويلي دی چی داخطا کیبری اوکله مخالفت هم کوی اوجمهورو ورته ضعیف ويلي دی اوابن حجر ويلي دی په التقریب کی (۳۰۶۸) عاصم بن عمر بن حفص بن عمر بن الخطاب العمری اوابو عمر المدنی دادواړه ضعیف دی دقرن سابع څخه، اودی ورور دابو عبیدالله العمری دی.

کړې دی یا (۵۰) ورځې تیری کړې دی په دی اورکې، اودی ابراهیم عليه السلام ویلی دی چی زما دا (۴۰) یا (۵۰) ورځې ژوند په اورکې داسی بنی ورځې وی چی ماداسی ورځې په خپل زندگی کی نه دی تیری کړې اوزه داغواړم چی زما ټوله زندگی دی داسی ارامه وی لکه څه رنگه چی په اور کی وه. دالله ﷻ رحمتونه اودرودونه دی وی پرده باندی. نودوی داغوبنتل چی کامیاب سی خو الله ﷻ ذلیلله اورسواکړه الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ۷۰) اوپه بل آیت کی (الْأَسْفَلِينَ) توری دی، (سورة الصافات ۹۸) نوپه دی دنیاکی هم خوار اوذلیلله سوه اوپه آخرت کی ددوی دپاره داسی اوردی چی هغه اور ددوی دپاره بیخ اوسلامتیا والانه دی، بلکی هغه اور داسی دی لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (سورة الفرقان ۲۲) امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دعبيد الله بن موسی څخه دی نقل کوی دابن اسلام څخه دی وایی چی مورې ته خبراکړی دی ابن جریر دی نقل کوی دعبد الحمید بن جبیر څخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی نقل کوی دام شریک څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ امر وکی په قتل دکربوری باندی، ولی چی ده دابراهیم عليه السلام اور پوه کی (۱) اوراوی ددی مسلم هم دی حدیث دابن جریج څخه اوتخریج ددی نسایی هم کړی دی اوابن ماجه هم کړی دی دحدیث دسفیان بن عیینه څخه اودوی دواړو دعبد الحمید بن جبیر بن شبیه څخه هم په دی روایت سره نقل کړی دی. اواحمد ویلی دی (۲) په نقل کولو سره دمحمد بن بکر څخه دی نقل کوی دابن جریج څخه دی وایی چی ماته خبر راکړی دی عبدالله بن عبدالرحمن بن ابی امیه، چی نافع مولی دابن عمر ته خبر ورکړی دی عائشه دا وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: تاسی مرکی کربوری ولی چی دی به اور پف کوی په ابراهیم عليه السلام باندی، نودی وایی چی وه عائشه رضي الله عنها چی داکربوری به یې مرکوی. اوویلی دی احمد په نقل کولو سره داسماعیل څخه دی نقل کوی دایوب څخه دی دنافع څخه، چی یوه بنحّه داخله سوه په عائشه رضي الله عنها باندی نوده ولیده دده په کورکی یوه لیندی زورنده سوی وه نو پوښتنه یې وکړه چی په دی باندی څه کوی نوعائشی رضي الله عنها ورته وفرمایلی چی په دی باندی مورې کربوری مرکوو، ولی چی رسول الله ﷺ مورې ته داخبره بیان کړیده چی ابراهیم عليه السلام کله اور ته غورزول سوی وو نو نه وو پرمخ دمزکی باندی داسی یوځوان مگر هغه به ددی اور

(۱). صحیح البخاری: کتاب احادیث الانبياء کی، باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) (۳۳۵۹/۲) او مسلم په کتاب السلام کی، باب استحباب قتل الوزغ (۲۳۲/۱۱۴) اوالنسایی په کتاب مناسک الحج کی، باب قتل الوزغ (۲۸۸۵/۵) اوابن ماجه په کتاب الصيدکی، باب قتل الوزغ (۳۲۲۸/۱۲).

(۲). احمد (۲۰۰/۲).

د بندولو کوشش کوي، او کربوري به دا اور نورهم تيزوي او پف کوي به يې، نوموړ ته امر وکي رسول الله ﷺ ددی دوژلو (۱) يواځي والي کړي دی احمد په دی باندی ددی دواړو وجوهو څخه. او ویلی دی امام احمد یه نقل کولو سره دعفان څخه دی نقل کوي دنافع څخه دی نقل کوي دشامه چی مولاته ده دفاکه بن مغیره، دی ویلی دی چی: زه داخله سوم په کور دعائشه[ؓ] کی نو ما ولیده یوه لیندی چی څریده په کور ددوی کی، نو ما وویلہ چی ای ام المؤمنین، په دې لیندی څه کوي، نوهغې راته وویل چی دا دکربورو دمړه کولو دپاره ده ولی چی رسول الله ﷺ مور ته دا خبره بیان کړیده چی: کله ابراهیم عليه السلام اورته وغورځول سو نونه وو په مخ دمزکی باندی یو حیوان هم مگر هغه به دا اور بندوی غیر دکربوري څخه چی هغه به دا اور پوکوي چی تیزی، نوموړ ته امر وکي رسول الله ﷺ دده په وژلو باندی. (۲)

مناظره د ابراهیم عليه السلام د بادشاه د وقت سره

دارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي حَاجَّ اِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ اَنْ اَتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ اِذْ قَالَ اِبْرَاهِيمُ رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ اَنَا اَحْيِي وَاُمِيتُ قَالَ اِبْرَاهِيمُ فَاِنَّ اللهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاَتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (سورة البقرة ۱۲۵-۱۲۸) دلته الله ﷻ ذکر د مناظری د ابراهیم عليه السلام کوي دهغه ظالم بادشاه سره چی ځان ته یې دعوه د الوهیت کړی وه، نو ابراهیم عليه السلام دده دادعوه باطله کړه په خپل دلیل سره، او بیان یې کی دده داجهالت او ناپوهی، او خپل دلیل یې پرقائم کی، مفسرینو اوداسی نورو علماوو چی انساب والا دی ویلی دی: اودا بادشاه بادشاه د بابل وو.

اونوم دده نمرود بن کنعان بن کوش بن سام بن نوح عليه السلام وو. دا قول مجاهد کړی دی. اونورو دا ویلی دی چی نمرود بن فالح بن عابر بن صالح بن ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام، مجاهد اونورو دا ویلی دی: اودی وو یو بادشاه د بادشاهانو د دنیا څخه، ولی چی په دی ټوله دنیا باندی څلورو کسانو بادشاهی کړیده: په دی کی دوه مسلمانان وه اودوه کافران وه، هرڅه چی دوه مسلمانان وه (ذوالقرنین، سلیمان) وه او هرڅه چی دوه کافران وه هغه (نمرود، بختنصر) وو، اودایې هم ذکر کړی دی چی نمرود (۴۰۰) کاله بادشاهی کړیده، اودی په دی خپلی بادشاهی کی ډیر باغی سوی وو او ډیر ظالم هم وو، اود دنیا ژوند ته یې ډیر ښه والی ورکړی وو. او کله چی ده ته ابراهیم عليه السلام دعوت ورکی دالله ﷻ طرف ته نوده انکار وکي ولی چی ده دنیاته ډیر ترجیح ورکړی وه او ډیر اوږده اوږده امیدونه یې ساتلی وه نوده د ابراهیم عليه السلام سره په دی خبری کی جنگ او جگره شروع کړه، او ځان ته یې درب دعوه کوله.

(۱). احمد (۲/۲۱۷).

(۲). (۲/۸۳۱) ابن ماجه: کتاب الصيد، باب قتل الوزغ (۱۲/۳۲۳).

نوكله چي ورته ابراهيم عليه السلام وفرمايل: رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَتَادَه او السدي او محمد ابن اسحاق ويلي دي چي ده دا خبره په هغه وخت كي وكړه كله چي نمرود دوه كسان راوسته او يويې ورڅخه مړكي او بل يې پريښووي نودا داسي سو لكه چي يويې ژوندي كي او بل يې مړكي.

اود ابراهيم عليه السلام داسي مرادنه وو په كمې طريقي چي ده د اكار وكي بلكي په نوي پيدا كولو سره اونوي وجود وركولو سره يې مراد وو او ابراهيم عليه السلام ددي آيت څخه ځكه استدلال وكي چي دامره كول او ژوندي كول اودا هوا اوبارانونه اولمر راخيژول اودا هرڅه مسخر كول خو يو جوړونكي او خالق غواړي نودا آيت پردي باندي دلالت كوي چي په خارج كي ددي دپاره فاعل سته چي هغه الله جل جلاله دي او پيدائش ددي حيوان وو په خارج كي دا يو منظر دي او مړ كول ددي هم يو منظر دي اودليل دي په وجود دخالق باندي چي هغه الله جل جلاله دي نوددي دوجي ابراهيم عليه السلام دا وفرمايل: رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ نوقول ددي جاهل بادشاه: قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ كه چيري مراد ددي قول ددي بادشاه څخه دا سي چي په خارج كي داڅه مناظر او مشاهد دي ددي خالق زه يم نوده كبروكي اودا دده ضد او عناد دي او كه چيري دا يې په مقابل دهغه كي ويلي يې كم چي مخكي دقتاده او السدي او محمد بن اسحاق په قول كي تيرسوه نوده د ابراهيم عليه السلام جواب ورنه كي او پاته رالي دهغه په مقابل كي اوددي څخه بغير ابراهيم عليه السلام ده ته بله خبره هم وكړه ددي دپاره چي دده سره څه دليل پاته نه سي په دعوه دالوهيت كي نوابراهيم عليه السلام ورته وويل چي: فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ يعني دالمړ چي مسخر دي هره ورځ راخيژي او بيا لويړي دمشرق څخه راوځي او په مغرب كي كښته كيږي نوهغه ذات دي چي دا يې مسخر كړي دي او په دي باندي قادري دي اوهغه ذات دي چي په هرڅه باندي قدرت لري اودهرشي پيدا كونكي دي، نو كه ته چيري يې په هغه شان چي ته يې دعوه كوي چي ته مړه كول او ژوندي كول كوي نودا دمغرب لخوا څخه راخيژوه كه ته په دي باندي قادريې، او كه تا دا كار ونه كي نوداته چي څه وايي دا دروغ دي اوباطل دي او ددي خبري تاته هم پته سته او ټولو خلگو ته پته سته چي ته دانه سي كولي اونه په دي باندي قادريې، بلكي ته ددي څخه هم عاجزه يې چي يو ميچ پيداكي ياپه هغه باندي طاقت ولري، نوابراهيم عليه السلام ورته بيان كړه دهغه دعوه اودا دعوه يي ور باطله كړه اوهغه لاره اومسلك يې هم باطل ور وگرځوي دقوم په مخ كي، نوددي سره داسي يوه خبره هم پاته نه سوه چي د ابراهيم عليه السلام جواب يې وركړي واي بلكه چپ پاته سو او خبري منقطع اونيمكړي پاته سوي اوددي وچي څخه الله جل جلاله فرمايلي دي: قَبِهُتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (سورة البقره \ ۲۵۸).

او ذکر کړې دی السدی چې د ابراهیم عليه السلام اودنمرو دامنظره دهغه ورځ څخه وه کله چې ابراهیم عليه السلام داور څخه راووتی، اوپه دغه ورځ یې خلگ نه وه راټول کړې، نووه ددوی په مینځ کی دامنظره. اودارنگه روایت ذکر کړې دی عبدالرزاق دمعمر څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه، دی وایی چې دنمرو د سره خوراکه وه چې پرخلگو باندی یې بیشله نو دخلگو ډلی به راتلی اوخوراکه به یې وړله تردی چې ابراهیم عليه السلام ورته په یوی ډلی کی رالی نوده ته یې خوراکه ورنه کړه اوپه هغه دوران یې ورسره مناظره وکړه نو ابراهیم عليه السلام بیرته کورته راروان سو اوورسره هیڅ هم نه وه نوپه لاره کی یې دخاورو څخه دواپی بوری ډکی کړی اودایې وویل چې په دی به خپل کور والا مشغول کړم اوکورته رالی اوباریې کښیښووی اوبیده سو نودده بنځه ساره راله اودایوه بوری یې خلاصه کړه نودښو خوراکونو څخه ډکه وه نودهغه څخه یې ورلره خوراکه پخه کړه کله چې ابراهیم عليه السلام راکښیښستی نو دوی داخوراک برابر کړی وو نوده پوښتنه ورڅخه وکړه چې دامو دکم ځای څخه کړه، نو بنځی ورته وویل چې دا هغه دی چې تاراوړی وه، نوده ته پته ولگیده چې دا دالله ﷻ دخوا څخه دوی ته رزق ورکول سوی دی. زید ابن اسلم ویلی دی: اولیرله الله ﷻ دی ظالم بادشاه ته یوه فرشته چې په الله ﷻ باندی ایمان راوړی نوده ورته انکار وکی، بیایې ورته په دوهم وار وویل نوبیایې انکار وکی بیایې ورته په دریم وار وویل نوبیایې هم انکار وکی اودایې وویل چې ته خپل ډلی راټولی کړه اوزه به خپل ډلی راټولی کړم. نونمرو د راټول کی خپل لښکر دلمرخاته په وخت کی، نوالله ﷻ ورته دغوماشو یوه ډله راولیرله په دی اندازی چې دلمر سترگه یې هم ونه لیدله، اوالله داپر مسلط کړه نو ددوی څخه یې داغونبی داسی وخوړی چې صرف هډوکی یې پاته سوی اوددی څخه یوه ددی بادشاه په پوزه کی دننه سوه اودده په دماغوکی دامچ (۴۰۰) کاله پاته سو الله ﷻ ورته ددی مچ په ذریعه عذاب ورکی. نو داوو چې خپل سربه یې وهی په ډانگو باندی په دی دومره موده کی تردی چې الله ﷻ په دی سره هلاک کی.

هجرت د ابراهیم عليه السلام شام ته اوداخلیدل دده دمصر کورونو ته

او اوسیدل دده په محکه د بیت المقدس کی

الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَمَّنْ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۲۶) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَأَتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (سورة العنكبوت ۲۷/۲۶). اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (۷۱) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ (۷۲) وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ (سورة الانبياء ۷۱/۷۳)

کله يې چې دخپل قوم سره دالله ﷺ دپاره جگړه وکړه، نوپه هجرت باندې ووتې ددوی دخوا څخه، اووه دده بنځه وچه چې بچي به يې نه پيدا کيدی، اونه وو دده دپاره دپچيانو څخه يوهم بلکي ددی سره وراره دده وو لوط عليه السلام، ورکي الله ﷺ ده ته ددی څخه وروسته صالح اولاد، اودده په خاندان کې يې نبوت وگرزوي، نودده څخه وروسته چې څومره پيغمبران راغلي دي هغه دده په نسل کې دي، اوهریو کتاب چې نازل سوی دی دآسمان څخه نوهغه دده په نسل کې نازل سوی دی نوواحد مشرهم دده دنسل څخه وو مدام دالله ﷺ دخوا څخه په ده باندې يوفضل اوکرم وو کله چې ده هجرت وکړ اوخپل قوم اوخپلوان يې پريښووله، اوهجرت يې وکړ داسی ځای ته چې هلته دالله ﷺ دعبادت کولو تمکن وو اوخلگو ته دعوت هم کيدی سو.

اوهغه محکه چې دی يې قصد دهجرت کړی وو محکه دشام وه، اودا هغه محکه ده چې ددی په باره کې الله ﷺ فرمايلي دي: **إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ** (سورة الانبياء \ ۷۱) داقول دقتاده اوابو العالیه اوابی بن کعب دی، اوروايت کړی دی عوفی دابن عباس څخه چې داقول دالله ﷺ: **إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ** ددی څخه مراد محکه دمکي ده، ولی چې په دی باندې داقول دالله ﷺ دلالت کوي: **إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِيَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ** (سورة آل عمران \ ۹۶) اوکعب الاحبار وايي چې محکه د (حران) مرادده، اومخکی مورببان کړه هغه چې نقل سوی وو داهل کتابو څخه: چې دی راوتلی وو دمزکی دبابل څخه دی وو اودده وراره وو اودده ورور وو ناحور اودده بنځه وه اودده دورور بنځه وه (ملکا) اودوی کښته سوه په حران علاقی باندې، نومړ سو پلار دده په دغه علاقه کې.

اوالسدي ویلي دي ولاړی ابراهیم اولوط دشام خوا ته، نو یوځای سو ابراهیم عليه السلام دسارا سره اودا دحران دباشاه لوروه اودوی ته يې ددوی ددين په باره کې خبری وکړی نوهغه ورته داخپله لور ورکړه په دی شرط چې په دی کې به څه تغیرنه راوولی.

داروايت نقل دی دابن جریر څخه اوپه دی قول کې غرابت دی اومشهوره خبره داده چې دا دده داکا لوروه چې هاران نوم يې وو چې دهغه نسبت حران ته کيدی سی اوچا داویلی دی چې دا دده دورور لوروه خور دلوط عليه السلام چې هاران دی، لکه څه رنگه چې داقول نقل کړی دی السهیلی دالقتیبی څخه اودالنقاش څخه، نوده داخبره ډیره بعیده کړیده اوبلا علمه يې دا خبره کړیده اوچا داویلی دی چې ده واده دخپل دورور دلور سره کړی وو که داچیری جائز وی نوددوی سره پردی خبری باندې دلیل نسته، اوکه چیری داکار جائز وی نوبیاهم دانبياوو دپاره دومره تجاوز نه دی ثابت لکه داقول چې دربانینو ديهودو څخه نقل دی. اوبعضو دا ذکر کړی دی چې دی کله شام ته رالی نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چې زه دامحکه

گرځوم ستا څخه وروسته ستا دنسل دپاره خلف چي هغوی په کی اوسپړی نوابراهيم عليه السلام ذبحه وکړه دالله ﷻ دشکر اداکولو دپاره، اوپه بیت المقدس کی یې مشرقی قبه (گنبد) جوړه کړه او بیا دهغه ځای څخه ولاړی یمن ته، نوهلته ډیر قحطی او خشکی وه نوبیامصرته اوبیایې قصه دسارا اودبادشاه ذکر کړیده چي ابراهیم عليه السلام ورته وویل چي ته ده ته ووايه چي ته زماخور یې. اوبیایې دبادشاه خدمت ذکر کړی دی چي ددوی یې څه رنگه خدمت کړی دی اوبیادوی ووتله په طرف د(تیمن) یعنی دبیت المقدس خوا ته، اوددوی سره مالونه اوغلامان اوسپړلی وی، اوامام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن محبوب څخه دی نقل کوی دحماد بن زید څخه دی نقل کوی دایوب څخه دی دمحمد څخه اودی دابی هریره څخه چي ده ویلی دی: چي ابراهیم عليه السلام دروغ نه دی ویلی مگر په دری ځایونوکی: دوه یې دالله ﷻ درضا دپاره ویلی دی یودا (اِنِّي سَقِيمٌ) (سورة الصافات \ ۸۹) اوبل دا (بَلْ فَعَلَهُ كَيْبِرُهُمْ هَذَا) (سورة الانبياء \ ۲۳) اوبل داچي یوه ورځ دی وو اودده بنځه ساره وه دوی په مخ دیوظالم بادشاه ورله اوددی بادشاه داقانون وو چي دچابنځه چي به بنایسته وه نوهغه به یې ورڅخه اخسته اودچاسره به چي خور یالور یامور وه نوهغه ته به یې څه نه ویل نودی بادشاه ته چا خبرورکی چي دلته یوسړی راغلی دی اودهغه سره یوه بنځه ده چي ډیره بنایسته ده نودی بادشاه ابراهیم عليه السلام راوغوښتی اوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چي دادرسره څوک ده نوده ورته وفرمایل چي په دی دنیاکی ما اوتا دواړه مومنان یو اوبل مومن نسته که چیری ستا څخه پوښتنه وسوه نوته ورته ووايه چي دازما ورور دی اوما درواغجن نه کړی نودی بادشاه چي ورته لاس اوږد کی نودلاس څخه یې الله ﷻ طاقت واخستی نوده وفرمایل ساره ته چي ماته دعا وغواړه دالله ﷻ څخه چي زما دالاس جوړکی نوزه تاته بیاڅه ضررنه رسوم. بیایې په دوهم وار بیالاس وراوږدکی نوبیایې الله ﷻ دلاس څخه طاقت واخستی، نوده ساره ته بیا وویل چي ته دالله ﷻ څخه ماته دعا وغواړه چي زما لاس جوړکی نوزه به تاته هیڅ ضررنه رسوم، نودی بیا الله ﷻ ته دعا وکړه اودده لاس جوړسو، بیایې په دریم وار بیالاس وراوږدکی نوبیا ورسره هم هغه چم وسو نوساره ورته بیا دعاوکړه نودی جوړسو، نوبیایې خپل چوکیداران راوغوښتل اوورته یې وویل چي دا تاسی ماته چشی راوستلی دی داخو انسان نه دی بلکی داخو شیطان دی نودی ته یې په خدمت کی ورکړه هاجره. نوداچي کله ابراهیم عليه السلام ته راله نوهغه په لمانځه ولاړ وو نوپه اشاره سره یې ورڅخه پوښتنه وکړه چي څه وسوه؟ نودی ورته وویل چي الله ﷻ اراده دکافرانو وگرځول واپس هم دهغو په غاړو کی، او ورته یې وویل چي دهاجره یې ماته په خدمت کی راکړه، نوابوهریره وویل چي: داستاسی مور ده ای بنو ماء السماء یعنی عرب

ورڅخه مراد دی (۱) یواځی والی کړی دی په دی سره امام بخاری په دی اعتبار سره موقوفاً اودارنگه روایت ذکر کړی دی الحافظ ابوبکر البزار د عمر بن علی الفلاس څخه دی نقل کوی د عبدالوهاب الثقفی څخه دی نقل کوی دهشام بن حسان څخه دی نقل کوی دمحمد بن سیرین څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی د نبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: چی ابراهیم ﷺ بالکل دروغ نه دی ویلی مگردری واره، دا ټول یې دالله ﷻ دپاره ویلی دی، یودا (اِنِّی سَقِیْمٌ) اوبل دا (بَلْ فَعَلَهُ، کَبِیْرُهُمْ هَذَا)، اوبل دا چی دی روان وو په محکه دیوظالم بادشاه کی چی یوکورته وردننه سو، نودی چاهغه ظالم بادشاه ته خبرورکی چی دلته یوسری راغلی دی اوډیره بنائسته بنځه ورسره ده نودی بادشاه ورپسی خپل چوکیداران راولیږل نودوی راله اوهغه کوروالوته یې وویل چی دلته ستاسی په کورکی دوه کسان راغلی دی نوابراهیم ﷺ یې بوتلی اودی بادشاه ورڅخه داپوښتنه وکړه چی دا ستاسره څوک ده نوده وویل چی هغه می خورده. نوبیاچی دی خپلی بنځی ته رالی نوورته یې وویل چی دی ظالم زما څخه ستاپه باره کی پوښتنه وکړه چی داڅوک ده نوماورته وویل چی دازما خورده اویقیناً دلته زما اوستا څخه ماسوا بل مسلمان نسته، اوته زما خوریې او ما درواغجن نه کړی دده خواته. نوددی ساره پسی دابادشاه کسان ولیږله اودایې راوستله، نودی بادشاه چی ورته لاس اوږد کی نودلاس څخه یې الله ﷻ طاقت واخستی، نودی وویل ساری ته چی ماته دعا وغواړه دالله ﷻ څخه چی زما دلاس جوړ کړی نوزه تاته بیاڅه ضرر نه رسوم. بیایې په دوهم وار بیلاس وراوږد کی نوبیایې الله ﷻ دلاس څخه طاقت واخستی، نوده ساره ته بیا وویل چی ته دالله ﷻ څخه ماته دعاوغواړه چی زمالاس جوړ کی نوزه به تاته هیڅ ضررنه رسوم، نوده بیا الله ﷻ ته دعا وکړه اودده لاس جوړ سو، بیایې په دریم وار بیلاس وراوږدکی نوبیا ورسره هم هغه چم وسو نوساره ورته بیا دعا وکړه نو دی جوړ سو، نوبیایې خپل یوادنی سړی ته وویل چی داتاماته څه راوستلی ده داڅو انسان نه دی بلکی داڅو شیطان دی نودایې وایستله اوپه خدمت کی یې ورته هاجره ورکړه. نو داچی کله راله ابراهیم ﷺ ته راله نوهغه په لمانځه ولاړ وو نوکله یې چی دامحسوس کړه چی داراله نوپه اشاره سره یې ورڅخه پوښتنه وکړه چی څه وسوه؟ نودی ورته وویل چی الله ﷻ کافی سو زما دپاره دکافرانو څخه، اوورته یې وویل چی دهاجره یې ماته په خدمت کی راکړه (۲) اوددی تخریج یې دحدیث دهشام څخه هم کړی دی. بیا البزار ویلی دی چی

(۱). صحیح البخاری کتاب الاحادیث، باب قول الله تعالی (واتخذالله ابراهیم خلیلاً) ۳۳۵۸/۲.

(۲). صحیح البخاری: کتاب الانبیاء، باب قول الله تعالی (واتخذالله ابراهیم خلیلاً) (۳۳۵۷/۲)، اومسلم په کتاب الفضائل، باب فضائل ابراهیم الخلیل ﷺ (۱۲۳۱۵)، اوترمذی په کتاب التفسیرکی، سورة الانبیاء (۳۱۲۲/۱۵) اوده ویلی دی چی داپه بل روایت سره هم ذکر سوی دی په بل اعتبار سره دابی هریره څخه. اوابوعیسی ویلی دی: =

ددی پته نسته چی ددی اسناد چاکړی دی محمدچی هغه نقل کړی دی دابی هریره څخه مگر دهشام څخه سوی. اوروايت ددی سوی دی غیرموقوف. اودارنگه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دعلی بن حفص څخه دی نقل کوی دورقاء څخه چی دده نوم ابو عمر الیشکری دی دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی داعراج څخه اودی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ چی ابراهیم ﷺ دروغ نه دی ویلی مگر په درو ځایونو کی: دوه یې دالله ﷻ درضا دپاره ویلی دی یودا (اِنِّي سَقِيمٌ) (سورة الصافات ۸۹۱) اوبل دا: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا، (سورة الانبياء ۲۳). اوبل داچی یوه ورځ دی وو او دده بنځه ساره وه دوی په مخ دیوظالم بادشاه ورله اوددا بادشاه داقانون وو چی دچابنځه چی به بناسته وه نوهغه به یې ورڅخه اخسته اودچاسره به چی خور یالور یامور وه نوهغه ته به یې څه نه ویل نودی بادشاه ته چا خبرورکی چی دلته یوسړی راغلی دی اودهغه سره یوه بنځه ده چی ډیره بناسته ده نودی بادشاه ابراهیم ﷺ راوغوښتی اوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چی دا درسره څوک ده نوده ورته وویل چی دامی خورده.

اوبیا دا ابراهیم ﷺ دسارا خواته رالی اوورته یې وویل چی په دی دنیاکی زه اوته دواړه مومنان یو اوبل مومن نسته که چیری ستا څخه پوښتنه وسوه نوته ورته ووايه چی دازما وروردی اوما درواغجن نه کړی. نوکله چی داداخله سوه ددی خواته نواودس یې وکی او لمونځ یې شروع کی اویایی دادعا وویله چی ای ربه زما تاته بڼه پته ده چی مایه تاباندی ایمان راوړی دی اوستا درسول تابعداری می کړیده اوخپل عورت می ساتلی دی دغلط ځایونو څخه صرف خپل خاوند ته، نوته په ماباندی کافران مه مسلط کوی نوددی په پښو باندی پردی واچول سو اودهغه دپښو څخه طاقت وایستل سو.

ابو الزناد ویلی دی په نقل کولو سره دابوسلمه بن عبدالرحمن څخه چی هغه نقل کوی دابی هریره څخه چی دی ساره ویلی دی ای ربه زماکه چیری دی مړسی نودا خلگ به وایی چی دی بنځی وژلی دی نودی وایی چی بیرته یې ولیږله دا، نوداسی یې بیان کړی دی په دریم اوڅلورم وار باندی چی تاسی ماته نه دی رالیږلی مگرشیطان، دابوزی ابراهیم ته اوهاجره ورلره ورکی. نودی وایی چی دابیرته راله دابراهیم ﷺ خواته اوابراهیم ﷺ ته یې وویل چی زما څخه الله ﷻ دکافرانو مکر لیری کی اوماته یې یوه مینځه په خدمت کی راکړه (۱) په دی اعتبارسره امام احمد یواځی والی پرکړی دی اوداپه شرط دصحیح سره اودارنگه روایت ددی کړی دی بخاری دابی الیمان څخه دی نقل کوی دشعیب بن ابی حمزه څخه دی

= چی دا حدیث حسن صحیح دی اوابوداود په کتاب الطلاق کی، باب فی الرجل یقول لامراته، یاختی (۲/۳۳۱۲).
(۱) احمد (۴۰۳۱۲) صحیح البخاری (۲/۳۳۵۸) من ابی هریره.

نقل کوي دابي سعيد خخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله ﷺ هم په دي طريقي سره خوددي خخه لږ مختصردي، اوويلي دي ابن ابي حاتم په نقل کولو سره دسفیان خخه دي دعلي بن زيد بن جدعان خخه اودي نقل کوي دابي نضره خخه دي نقل کوي دابي سعيد خخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله ﷺ: په دري کلمو کي ابراهيم ﷺ دروغ ويلى دي يوهم ددي دپاره جائزه وو مگر دالله ﷻ ددين دپاره يې ويلى دي، يودا: اِنِّي سَقِيمٌ، او بل دا: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا، چي دي ديو ظالم بادشاه په کلي باندې تيريدې نوهغه چي کله دده دبنخي اخستلو کوشش کوي نوده ورته وفرمايل چي دامې خورده (۱) نوقول دده په حديث کي چي (دامې خورده) نومراد ديني خورده اوداقول يې چي (په مخ دمزکي باندې بغير زما اوستا خخه نور مومنان نسته) يعني جوړه دمومنانو نسته بغير زمور خخه اودا په دي طريقي سره خکه متعين سوي دي چي لوط ﷺ هم وو اوهغه هم پيغمبر وو. او وو ابراهيم ﷺ دهغه را ايسي چي خپل بنخه يې ليرلي وه دبادشاه خواته په لمانخه يې شروع کړي وه تربيرته راتلو پوري ددي دپاره چي الله ﷻ دده اهل دبدکاري خخه وساتي او دکافرانو دمکر خخه يې ازاده کړي، اوهم داسي کاردده بنخي هم کړي وو. کله به چي ورته دبادشاه په غلظه اراده راولاړيدې نودابه ولاړيده او اودس به يې وکي اوپه لمانخه به دريدله، اودالله ﷻ خخه به يې دعا غوښتل هغه دعاچي مور مخکي ذکرکړه. نوددي وجي خخه الله ﷻ فرمايلي دي: **وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ** (سورة البقره \ ۴۵) نو پس حفاظت وکي ددي الله ﷻ اويچ يې کړه ددي بادشاه خخه اوددي عفت اوعصمت يې وساتي دخپل حبيب اوخليل ابراهيم ﷺ دپاره. اوبعضو علماوو داقول کړي دي چي دري بنخي نبياني تيري سوي دي (ساره، دموسى ﷺ مور، مريم) اوجمهورو ويلى دي چي داصديقات دي اوددي خخه الله ﷻ ډير رضامنددي، اوماليدلي دي په بعضو آثارو کي چي الله ﷻ ددوي ترمنځ هغه حجاب ليري کړي وو کله چي دا ددي ابراهيم ﷺ دخوا خخه ووته اوترخو چي بيرته راتله اوده کتله دي خپلي بنخي لره په دي حال کي چي هغه دبادشاه سره وه اودايې هم ليدله چي الله ﷻ يې خه رنگه عصمت خلاص کړي دي، داددي دپاره چي دده په زړه کي اطمينان وي اوقرار وي په دي خبري باندې چي بادشاه ورته خه نه دي ويلى، ولي چي دده ورسره ډير زيات محبت وو اوډيره ورته گرانه وه، دوجي ددي ددين داري اوخپلولي او حسن خخه چي ښکاره وو، ولي چي داخبره سوي وه ددي په باره کي چي دخواخخه وروسته

(۱) ابن کثير ويلى دي چي ددي په اسناد کي علي بن زيد بن عبدالله بن زهير بن عبدالله بن جدعان التيمي البصري دي چي په اصل کي حجازي دي اودي معروف دي په علي بن زيد بن جدعان باندې چي نسبت دده پلار اونيکه ته کيږي اودي ضعيف دي دخلورمي طبقي خخه دي اودي وفات سوي دي په (۳۱) کال باندې اوبعضو داويلي دي چي ددي خخه مخکي مړدي.

ددی په شان بنائسته بنځه بله نه وه. اوبعضو تواریخو والا دا خبره ذکر کړېده چې دضحاك په نامه دا ظالم بادشاه دفرعون ورور وو کم چې په مصر کې وو او ده به کارکوی دخپل ورور دپاره په دی حای کې اوبعضو دا ویلی دی چې دده نوم سنان بن علوان بن عویج بن عملاق بن لاوذ بن سام بن نوح عليه السلام وو. او ابن هشام دا ویلی دی یعنی کم سړی چې دوی یې اراده کړې وه هغه عمر بن امرء القیس بن مایلون بن سبا، اودی وو په مصر کې دانقل کړی دی سهیلی.

بیا ابراهیم عليه السلام دمصر څخه رالی یمن ته، اودا هغه مقدسه مځکه وه چې دوی په کې اوسیدله، اووه ددوی سره مالونه او غلامان اوسامان هرڅه وو، او ددوی سره ملگری سوه هاجره القبطیه المصریه. بیا لوط عليه السلام جلا سو سره دخپلو مالونو په امر دابراهیم عليه السلام باندی اوولاری دغور مزکی ته چې مشهور په غور زغرسره دی، نودسدوم په نامه علاقه کې کښته سو اودا غت کلی وو ددغو کلو او وه ددوی علاقی خلگ ډیر بدبخته اوضرری او فاسدان، اوامر وکی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ته چې دی دی وگوری چار چاپیره مشرق ته او مغرب اوشمال اوجنوب ته، اوپه دی خبره یې ورلره زیری ورکی چې دا ټوله مځکه ستادپاره ده، اوستادنسل دپاره ده ترقیامته پوری، اوزه به ستانسل زیاتومه تردی چې وبه گرځی په شان دخاوری دمزکی دومره به یې ډیرکړمه. اوداتائید دخبری درسول الله صلی الله علیه و آله کوی چې هغه دا قول دی: الله جل جلاله زما دپاره دامځکه دزاویې په شکل وگرځوله نوماددی مشرق اومغرب دواړه خواوی ولیدلی. اوزما امت به رسیږی هغه اندازی ته داکمه اندازه چې ما ولیدله (۱).

نوویل سوی دی چې یوه ډله دظالمانو په لوط عليه السلام باندی تسلط وکی اودهغه څخه یې ټول مالونه واخیسته اویسونه اوبزی یې ورڅخه هم واخستی نوکله چې دا خبره ابراهیم عليه السلام ته ورسیده نودی پسی رالی اوددی ابراهیم عليه السلام سره (۳۱۸) کسان وو نوپناه وغوښتله لوط عليه السلام په دوی باندی نوخپل مالونه یې بیرته واخسته، اوډیر خلگ یې مړه کړه هغه چې دبنمنان دالله جل جلاله اودهغه درسول وو اودوی ته یې ماته ورکړه تردی چې ورسیده شمال خوا ددمشق ته اوداگمان سوی دی چې مقام ابراهیم ته ځکه مقام ابراهیم ویل سوی دی چې دلته دابراهیم عليه السلام لښکر ولاړ وو. بیا دی بیرته رالی خپل کلی ته په داسی حال کې چې دی کامیاب وو اوتائید دده سوی وو، اودده بیره به لیده بادشاهان دبیت المقدس په داسی حال کې چې ددوی عزت او اکرام کونکی وو اوپه دی خپل کلی کی بیاپاته سو.

پیدائش داسماعیل عليه السلام دبی بی هاجری څخه

اهل کتابو ویلی دی: چې ابراهیم عليه السلام سوال کړی وو دالله جل جلاله څخه دنبه کورنی اودنبه نسل،

(۱). صحیح مسلم: کتاب الفتن (۱۳۱۸).

نوالله ﷺ ورته زيری ورکی، اوابراهيم ﷺ چی کله (۲۰) کاله په بیت المقدس کی تیرکړه نوساره ورته وویل چی الله ﷻ زه دېچو څخه محرومه کړی يم، نوزه ددی امت خواته ورزمه کیدی سی چی الله ﷻ راته دلته زوی راکی. کله چی ابراهيم ﷺ ته دهاجره بی بی هبه سوه نوده ورسره جماع وکړه نو هغې ورڅخه حمل واخستی. نودوی وایی چی کله دی ورڅخه حمل واخستی نوپرساره باندي به لوړه لوړه کیده، نوساره ته پردی باندي غیرت ورلی نو شکایت یې وکی ابراهيم ﷺ ته نوابراهيم ﷺ ورته وویل چی څه په کوی هغه په وکړه، نو هاجرې وپیریده او وتښتیده اودیوی چینی خواته ورله. نوده ته وویله یوی ملائکی دملائکو څخه، ته مه بیرېره ولی چی الله ﷻ به ددی ماشوم څخه ډیر خیرخپروی اودی ته یې امر وکی په واپسی باندي اودا زيری یې ورلره ورکی چی دابه هلك وی اودده نوم به اسماعیل وی، اودی به دتولو خلکو مشر وی اودتولو خلکو لاسونه به پرده باندي وی. نو دی دالله ﷻ شکر وکی په دی کار باندي اودا زيری ددی پرنبی ﷺ باندي سمون خوری او برابرېری ولی چی په محمد ﷺ باندي الله ﷻ دعربو نوم لوړکی، اودی مالکان سوه دتولی دنیا هم په مشرق اوهم په مغرب، اودی ته الله ﷻ علم نافع ورکی او عمل صالح یې ورکی داسی چی مخکنی یوه امت ته هم داسی نه وو ورکول سوی، اودانه وو مگر په شرف دنی ﷻ په نورو انبیائو باندي، اودوچی دبرکت درسالت دده اوکمال دده په هغه څه چی ده راوړی دی دالله ﷻ دطرفه اودوچی دعام بعثت دده تولو خلکوته.

اوکله چی هاجرې راله نواسماعیل ﷻ ورڅخه پیداسو. دوی وایی چی دی پیداسو په دی حال کی چی عمر دابراهيم ﷺ (۸۲) کاله وو.

اوکله چی اسماعیل ﷻ پیداسو نوالله ﷻ زيری ورکی ابراهيم ﷺ ته داسحاق دساره څخه چی ددی څخه به داپیدا کیږی، نودی الله ﷻ ته په سجده پریوتی، اودی هاجرې ته یې وویل چی ستادعاپه باره داسماعیل کی قبوله سوه اودهغه څخه به ډیر خیرخپری اونسلم به یې ډیروی اودده څخه به دولس عظیم شخصیات پیداکیږی، اودی گرځول سوی دی دیو لوی قوم پیشوا اومشر اودا ددی امت دپاره هم زيری دی اودا دولس عظیم شخصیات خلفاء الراشدین دی چی دوی ته زيری ورکول سوی دی په حدیث د عبدالمک بن عمیر کی چی دی نقل کوی د جابر بن سمره څخه دی دنی ﷻ څخه نقل کوی چی فرمایلی دی: چی دولس امیران به وی. اوبیایې یوه کلمه وویله چی په هغه باندي زه پوه نه سوم، نوماپوښتنه وکړه دابی څخه: چی څه یې ویله؟ نو هغه راته وویل چی ویې فرمایلی چی دا ټول به دقریش څخه وی. نو (۴) ددی څخه: ابوبکر او عمر او عثمان او علی ﷺ دی، اوددی څخه عمر بن عبد العزیز دی اوددوی څخه بعضی بنی عباس دی. اودلته هغه دولس امامان نه دی مراد

کم چي دروافضو دي چي هغوی اول امام علی رضی اللہ عنہ گنی اوآخرنی امام یې په سرداب چي دسامرا یوه علاقه ده هلته یې دوی انتظار کوی چي هغه به په آخری وخت کی راوژی هغه دی اودا ددوی په گمان سره محمد بن الحسن العسکری دی، نوپه دوی کی بغیر دعلی رضی اللہ عنہ څخه اودده دزوی څخه چي حسن دی ددوی دواړو څخه بغیر په دی نورو کی هیڅ نفع نسته کله چي یې خپل خلافت معاویه رضی اللہ عنہ ته وسپاری اودمسلمانانو ترمینځ یې اور دجنگ ختم کی، اوداباقی چي څه دی نوددی هیڅ داسی واقعہ یاکار نسته چي په هغه کی دمسلمانانو خیر وی یاڅه فائده وی. اوهرڅه چي هغه امام ددوی چي په سامراکی یې دوی انتظارکوی نودهغه هیڅ حقیقت نسته داهسی غلطی ده ددوی په نفسونو کی اوهسی عبث بی فائدی خبره ده. اومقصودی خبره داده چي کله دبی بی هاجری زوی اسماعیل رضی اللہ عنہ وسو نوسارې ته به ډیر غیرت ورتلی په دی باندی، اودابراهیم رضی اللہ عنہ څخه به یې دامطالبه کوله چي ددی دمخ څخه دی ځان پناه کړی نودی ولاری اودځان سره یې هاجره اوخپل زوی اسماعیل روان کړه دمکی خوا ته، اوویل سوی دی چي دده دازوی په دی وخت کی تی رودونکی وو کله یې چي هلته پریښووله اوشا یې کړه ورته نوهاجره راولاړه سوه اوپه ابراهیم رضی اللہ عنہ پوری ومبستله چي ای ابراهیمه ته چیری څی؟ چي مور دلته پریږدی اوزمور سره دومره څه نسته چي زمور کافی سی؟ نوابراهیم رضی اللہ عنہ ورته جواب ورنه کی، نوبیاچي ورته دی دادوباره وویل نوبیا یې جواب ورنه کی نودی ورته وویل چي آیاتاته الله جل جلاله ددی خبری امرکړی دی؟ نوابراهیم رضی اللہ عنہ وویل چي هو! نوبیادی ورته وویل چي الله جل جلاله به مور نه ضایع کی. اودکرکړی دی الشیخ ابو محمد بن ابی زید په کتاب (النوادر) کی: چي ساره غصه سوه هاجری ته اوداقسم یې وکی چي ددی به دری اندامونه پرې کم نوابراهیم رضی اللہ عنہ ورته وویل چي په غور کی یې سری وکړه اوغوروالی په ورپه غور که نوستا قسم به مات سی.

بیان دهجرت دابراهیم او اسماعیل اوبی بی هاجره رضی اللہ عنہما مکی ته اوجورول دخانه کعبی

امام بخاری وایی په نقل کولو سره دعبدالله بن محمد څخه چي دا ابوبکر بن شیبه دی دی نقل کوی دعبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دایوب السختیانی څخه اودکثیر بن کثیر بن المطلب بن ابی وداعه څخه یوپه بل باندی زیاتوی چي دوی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چي ده ویلی دی: اول هغه بنه څه چي ځان ته یې جلاځای اخستی دی هغه مورد اسماعیل رضی اللہ عنہ ده اودی داځای ځکه اخستی وو په یوازی والی سره چي دساره څخه خلاصه سی، بیا راوستله دا ابراهیم رضی اللہ عنہ اوددی سره خپل زوی اسماعیل رضی اللہ عنہ هم وو اودی لا شیدی رودونکی ماشوم وو، تردی چي دایې پریښووله دخانه کعبی سره دزمزم سره په لوړه حصه دجماعت کی اوپه دغه ورځ په مکه

کی نه څوک وو او نه په کی اوبه وی، اودا دواړه یې هلته پرینبوله اودخرما یوه گیدې یې ورسره هم کښینبوله اویوه ډولچه وه چی په هغه کی اوبه وی نوبیا واپس روان سو ابراهیم علیه السلام تریو ځای پوری چی ددی بنځه هاجره ورپسی هم روانه وه، نوبیایې ورته وویل چی ای ابراهیمه ته چیری ځی اومور دلته په دی دښته کی پریردی چی نه په کی انسانان سته او نه په کی څه بل شی؟ نودایې ورته بار بار وویل خوا ابراهیم علیه السلام به ورته نه کتله، نوبیایې ورته وویل: چی تاته الله ﷻ ددی کار امرکړی دی؟ نو ابراهیم علیه السلام به ورته نه کتله، نوبیایې ورته وویل: چی تاته الله ﷻ ددی کار امرکړی دی؟ نو ابراهیم علیه السلام ورته وفرمایل چی: هو: نوبیا دې وویل چی بیابه مور الله ﷻ نه ضایع کوی. اوبیا داراله نو ولاړی ابراهیم علیه السلام تردی چی (ثنيه) ته ورسیدی چی ددوی څخه پناه سوه نوبیایې مخ راواړوی اولاسونه یې لوړکړه او دا دعایې وکړه: رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (سورة ابراهیم \ ۳۷) اود اسماعیل علیه السلام مور راله چی خپل بچی ته یې شیدی ورکولی اوددغو اوبو څخه به یې چنبلی تردی چی دا اوبه ختمی سوی اودا اوددی زوی دواړه تری سوه، نودا ماشوم وگرځیدی چی پښی یې وهلی اوړیدی راوړیدی، نودا ورڅخه لیری ولاړه ددی وجی چی دده داحال ونه وینی، نودی پیداکی صفا نژدی ځای، نوبیاتله چی په دی دښته کی گرځیدله چی څوک سته اوکه نه، نوهیڅ څوک یې پیدانه کی نودصفا غونډی څخه راکښته سوه اوبیا ددی دښتی مینځ ته راوړسیده اوبیایې منډی وهلی په تیزی سره تردی چی داوادی یې ختمه کړه بیا مروان ته راله نوهلته یې وکتله چی څوک سته اوکه نه، نوهلته هم څوک نه وو نوهمداسی یې (۷) چکرونه ووهل خو څوک یې پیدانه کی.

ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی نوددی وجی څخه داخلگ په دغه ځای کی دا (۷) چکرونه وهی نوداچی کله په مروه کی وه نو اواز ورته وسو اودا ورته واورول سوه چی ستاسره دلته یوامداد سته نودی ولیدله یوه ملایکه دزمزم دځای سره نودی دا اوبه لټولی په خپل وزری سره تردی چی اوبه رابنکاره سوی، نودا راله چی دا اوبه یې ذخیره کولی او په لاس سره یې اوبه راخستی داسی، اودی به دواړه لاسونه داوبو څخه ډکول اوخپله ډولچه به یې ډکوله اودا اوبه به زیاتیدی کله به چی ورڅخه دی لپه ډکوله. ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: رحم دی وکړی الله ﷻ پرمور داسماعیل باندي که چیری دا زمزم یې هم داسی پرینبولی اولپی یې ورڅخه نه وی ډکی کړی نونن ورځ به دایوه بنایسته چینه وای نودی وچنبلی ددی اوبو څخه اوخپل زوی ته یې هم ددی څخه اوبه ورکړی. اوبیا ورته ملایکی وویل: چی ته مه بیربره دضایع کیدلو څخه چی ته به ضایع سی

ولی چی دلته دالله ﷺ کوردی چی داماشوم اودده پلار به یې جوړوی، اولله ﷺ ددی اهل نه ضایع کوی او وه داخانه کعبه دمزکی خخه لوړه په لږ اندازی سره، چی پر دی به سیلاب راتلی اوغاری به یې ورخخه وړلی نودوی وه هم داسی چی په دی باندی تیریده یوه ډله دجرهم قبیلی اویاخه اهل دجرهم قبیلی وه چی دوی راروان وه دکداء دلاری خخه، نودوی راکښته سوی وه په هغه کښته خای دمکی کی نودوی ولیدله یوه مرغی نودوی وویل چی دامرغی ددی اوبو په سی گرخی اوموږ هم په دی پسی رالو اویه دی وادی کی بالکل اوبه نسته. نودوی ولیږل یوخادم یادوه خادمان په هغه اوبو پسی اوراله اودوی ته یې داوبو خبرورکی چی دلته اوبه سته نوټول په دی اوبو پسی ورله اوداراوی وایی چی دامور داسماعیل علیہ السلام ددی اوبو خواته وه، نودوی ورته وویل چی ته به موږ ته اجازه وکړی چی موږ ستاسره دلته پاته سو؟ نودی ورته وویل چی: هو خوستاسی زموږ سره په اوبوکی خه حق نسته. عبدالله ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: چی دوی یوخای سوه دام اسماعیل سره اودی هم الفت او ډیروالی خوښوی، نودوی ټول دلته نازل سوه اوخپل اهل یې هم دلته راوغوښتی تردی چی ډیر کورونه جوړسوه په هغه خای کی اودا ماشوم خوان سو اوغریبی یې ازده کړه ددی خلگو خخه، اودوی په تعجب کی سوه ددی ماشوم خخه کله چی دی خوان سو نوکله چی دی غټ سو نوده ته یې واده وکی، اوبیا مور دده وفات سوه، اوبیا رالی ابراهیم علیہ السلام وروسته دواده داسماعیل علیہ السلام خخه نوډیر تلاش یې وکی خو اسماعیل علیہ السلام یې پیدانه کی، نوبیایې دده دښخی خخه داپوښتنه وکړه چی خه سو نودی ورته وویل چی: دباندی وتلی دی موږ ته دغه خوراک دپاره بندوبست کوی. بیایې ددی خخه دژوند په باره کی پوښتنه وکړه چی ستاسی ژوند خه رنگه تیریری، نودی ورته وویل چی موږ انسانان یو اوموږ ډیرپه تکلیف اویه سختی کی یو اوشکایتونه یې ورته وکړه. نو دی ابراهیم علیہ السلام ورته وویل چی: کله دی خاوند رالی نوورته وویه چی دروازه دی بدله کړه، کله چی اسماعیل علیہ السلام رالی نوخه یې محسوس کړه نوپوښتنه یې وکړه چی آیاخوک راغلی وو؟ نودی ښخی ورته وویل چی هو راغلی وو یوبوډا چی داسی او داسی وو اوستا په باره کی یې پوښتنه وکړه نوماورته خبرورکی، اوزما خخه یې پوښتنه وکړه چی ستاسی ژوند خنگه تیریری؟ نوما ورته وویل چی په ډیر سختی اویه تکلیفونو سره. نوده ورته وویل چی تاته یې خه وصیت کړی دی. نودی ورته وویل چی: هو، ماته یې دا امرکړی وو چی تاته دهغه سلام وسپارم، اوتاته یې داوینا وکړه چی خپله دروازه بدله کړه. نوده ورته وویل چی هغه زما پلار وو اوماته یې امرکړی دی چی زه ستا خخه جلاسم نویرته ولاړه سه خپل کورته اودی ته یې طلاق ورکی او ددوی خخه یې بله ښخه وکړه، اوبیا دده خخه ابراهیم

ﷺ تر ډیره وخته پوری لیری وو تردی چی ډیروخت بعد بیارالی نواسماعیل ﷺ په کور
 کی نه وو، نوددی دښخی څخه یې پوښتنه وکړه چی څه سو نوهغې ورته وویل چی څه کار
 او روزگارته وتلی دی. نویایې ورته وویل چی ستاسی ژوند څه رنگه دی؟ نودی ورته
 وویل چی مور په ډیره فراخی او خوشحالی کی یو، اودالله ﷻ حمد او ثناء یې بیان کړه. نو
 بیایې ورڅخه پوښتنه وکړه چی ستاسی خوراک څه شی دی نودی ورته وویل چی غوښه، نو
 بیایې ورته وویل چی ستاسی چښاک څه شی دی نودی ورته وویل چی: اوبه، نوابراهیم
 ﷺ وویل چی ای الله دوی لره برکت واچوی په غوښه او اوبو ددوی کی، نبی ﷺ فرمایلی
 دی: اونه وو ددوی دپاره په دغه ورځ باندي یوه دانه دخوراک، اوکه ددوی سره څه دانه هم
 وای نوپه هغه کی به یې ورلره دعا کړی وای. نودی وایی چی په مکه کی دادوه شیان
 هیڅکله نه ختمیږی. نوده ورته وویل چی: کله دی خاوند کورته رالی نوزما سلام پر وایه
 اوورته ووايه چی خپل دروازه مضبوطه وساته، نوکله چی اسماعیل ﷺ کورته رالی نو
 پوښتنه یې وکړه چی آیاخوک راغلی وو دلته، نودی ورته وویل چی: هو، یوبودا سړی
 راغلی وو چی بنائسته حسن اوصورت والاوو، اودهغه صفتونه یې بیان کړه، نو زما څخه
 یې ستاپه باره کی پوښتنه وکړه نوماورته خبرورکی، بیایې زما څخه پوښتنه وکړه چی
 ستاسی ژوند څه رنگه دی نوماورته وویل چی مور بالکل په خیرسره یو. نوده پوښتنه وکړه
 چی آیاتاته یې څه وصیت کړی دی؟ نودی ورته وویل چی: هو اول یې درته سلام ووايه
 اودا امر یې درته وکی چی دخپل دروازی درشل مضبوط وساته. نوده وویل چی دامی پلار
 وو اودروازه ته یې اوماته یې امرکړی دی چی زه تا وساتم دځان سره بیایې دارنگه ډیر
 وخت ددوی څخه لیری تیر کی، بیا رالی اودا اسماعیل ﷺ دزمزم خواته وو نوکله یې چی
 یوبل ولیده نوداسی یې سره ولیده لکه څه رنگه چی پلار دزوی سره ولیده اوزوی دپلار
 سره بیایې وویل. ای اسماعیله ماته الله ﷻ امر کړی په یوکار باندي. نوده ورته وویل چی
 وکړه هغه چی الله ﷻ درته ویلی دی، نوده ورته وویل چی ته به زماسره په دی کی مدد
 وکی؟ نودی اسماعیل ﷺ ورته وویل چی زه به ستا مدد کوم. نوده وویل چی ماته الله ﷻ
 امرکړی دی چی زه دلته یوکور جوړ کړم او اشاره یې وکړه هغه لوړ ځای ته. نودی وایی چی:
 په دغه وخت کی دوی لوړ کړه بنیادونه دخانه کعبی نواسماعیل ﷺ به ډبري راوړلی او
 ابراهیم ﷺ به کور جوړوی تردی چی لوړه یې کړه دهغه بناء اوراوپل سو حجر اسود او
 ابراهیم ﷺ دا اینسوله اواسماعیل ﷺ مدد ورسره کوی اودوی دواړو داویل: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا
 إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة البقرة ۱۲۷) دی وایی: چی دوی دواړو داکور جوړوی تردی
 چی ددی پرشا وخوا راوگرځیده اودواړو داویله: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة

البقره ۱۲۷) (۱) اوبيايې ويلي دي په نقل کولو سره د عبدالله بن محمد څخه دي نقل کوي د سعيد بن جبیر څخه دي نقل کوي د ابن عباس څخه چې دي وايي: کله چې وو په مينځ د ابراهيم کي اودهغه دکوروالوو کي څه چې وه، نو دا راوته د اسماعيل اودهغه دمورسره او ددوي سره بوکه داوبو وه چې په هغه کي اوبه وي، اودارنگه يې بيان کړي دي ټول حديث (۲) اوداحديث دکلام دابن عباس څخه دي اودموشح څخه دي په مرفوع کولو دبعضو سره. اوگواکي کي چې دا ابن عباس داسرائيلي خرافاتو څخه را اخیستی وي. اوپه دي کي داهم ذکردي چې په هغه وخت کي اسماعيل عليه السلام شيدی رودونکي ماشوم وو. اوپه نزد داهل تورات والوو دي: چې ابراهيم عليه السلام ته الله جل جلاله امر وکي چې خپل زوی اسماعيل عليه السلام سنت کي او دهرچا سره چې څه غلامان اوسي ټول دي سنت کي نوټول يې سنت کړه اودا وروسته ترتيريدلو د (۹۹) کالو د عمر د ابراهيم عليه السلام څخه، نوو د اسماعيل عليه السلام عمر په دي وخت کي (۱۳) کاله، اودا يومثال وو دالله جل جلاله ددوي په اهل کي، نو ددي څخه داپته لگيږي چې دا کار دي کړي دي په امر وجوبي سره. اوددي وجي څخه دعلماوو صحيح اقوال دي چې دوي واجب کړي دي داپه هريوه سپري باندی لکه څنگه چې دامقرر دي پرخپل ځای. اودارنگه داثابت سويدي په حديث دبخاري کي چې نقل کوي دي دقتيبه بن سعد څخه دي نقل کوي دمغیره بن عبدالرحمن القرشي څخه دي نقل کوي دابی الزناد څخه دي داعرج څخه اودي نقل کوي دابی هريره څخه دي وايي چې نبي عليه السلام فرمايلي دي چې ابراهيم عليه السلام سنت کړي وو په (۸۰) کلني کي په قدوم علاقه کي. په دي اسناد کي ددي تابعداري کړيده عبدالرحمن بن اسحاق دابی الزناد څخه او ددوي تابع دي عجلان چې دي نقل کوي دابی هريره څخه، اوراوي ددي عمر بن ابي سلمه دي چې دي نقل کوي دابی هريره څخه، اودا رنگه روايت ذکر کړي دي مسلم دقتيبه څخه چې په بعضو الفاظو کي فرق سره کوي: سنت کړي وو ابراهيم عليه السلام په (۸۰) کلني په قدوم کي (۳) اوداقدوم هغه اله ده چې په دي باندی يې سنت کړي دي. اودالفظ منافی نه دي چې داد (۸۰) کالو څخه لوړ وو. لکه څه رنگه چې په حديث دابی هريره عليه السلام کي دا ذکر سوی دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې ابراهيم عليه السلام سنت کړي وو په (۱۲۰) کلني کي، اوددي څخه وروسته (۸۰) کاله يې نور تير کړي دي (۴)

(۱). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء باب يرفون (۲/۳۳۲۴).

(۲). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء باب يرفون (۲/۳۳۲۵).

(۳). صحيح البخاري: كتاب الانبياء کي باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليلا) (۲/۳۳۵۲) اوپه بله طريقه سره په كتاب الاستئذان کي، باب الختان بعد الكبر وتنف الابط (۱۱/۳۳۲۴) واحمد (۱۱/۳۴۷) دطريقي دعبد الرازق څخه.

(۴). صحيح البخاري: كتاب الانبياء کي، باب يرفون (۲/۳۳۲۵).

روایت ددی ابن حبان کړې دی. اوپه دی سیاقات کی ذکر دحلالولو اسماعیل علیه السلام نه دی ذکر اوداپه مقدمات دابراهیم علیه السلام کی نه دی ذکر مگر دری واره یوپه هغه خای کی چی هاجر و فات سوی وه اودی واده کړی وو، اوبل داچی دی یې په وړوکوالی کی خه رنگه پریښی وو. لکه خه رنگه چی دا ذکر سوی دی مخکی. تردی چی اسماعیل علیه السلام واده وکی تر هغه وخت پوری ابراهیم علیه السلام دده دحال خخه نه دی خبرسوی چی دوی په کم حال کی دی، اوداهم ذکرسوی دی چی ده ته به محکه اورده کیدله، اوداهم ویل سوی دی چی دی به پر براق باندی ددوی خواته ورتلی، نوده به خه رنگه ددوی دحال خخه خبر نه اخستی په دی وخت دضرورت اوشدت حاجت کی؟ اوگواکی چی دابعضی سیاقات چی ذکرسو دا داسرائیلی خرافاتو خخه دی اوپه دی کی دحلالولو قصه نه ده ذکرسوی چی داحلالول پرچا باندی سوی دی، مشهور اواصح قول دادی چی داحلالیدل پراسماعیل علیه السلام باندی وه لکه خه رنگه چی په سورة الصافات کی ذکرسوی دی.

امتحان دحلالیدو داسماعیل علیه السلام

الله جل جلاله په قرآن کریم کی فرمایلی دی: وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَّهْدِينِ (۹۹) رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۰۰) فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (۱۰۱) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (۱۰۲) فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (۱۰۳) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (۱۰۴) قَدْ صَدَّقَتِ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۰۵) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (۱۰۶) وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ (۱۰۷) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۱۰۸) سَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (۱۰۹) كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۱۰) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۱) وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ۱۹۹-۱۱۳) ذکرکړه الله جل جلاله دابراهیم علیه السلام په باره کی چی کله ده هجرت وکی دخپل کلی خخه، نوده سوال وکی درب خپل خخه چی ده ته یوولد صالح ورکی، نوالله جل جلاله ورته زیری ورکی په یوهونبیار ماشوم باندی، چی هغه اسماعیل علیه السلام دی، ولی چی دا اول هغه سپری دی چی دده دپاره پیداسوی دی په (۸۲) کلنی کی اوپه دی کی دهیخ چا اختلاف نسته چی داپه هغه عمر دابراهیم علیه السلام کی پیداسوی دی، اودی دده اول زوی او اول خوان وو. اوداقول دالله جل جلاله (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) (سورة الصافات ۱۰۲) یعنی داخوان سو اودخپل پلار په شان په مصالح کی یې کوششونه کول. مجاهد ویلی دی (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) یعنی خوان سو اوولاری په کار باندی اخته سو لکه خنګه چی یې پلار کول. نو همدارنګه ابراهیم علیه السلام خوب ولیدی چی ده ته امروسو چی دا اسماعیل علیه السلام حلال کړه، اوپه

حديث كې دابن عباس څخه مرفوعاً ذكر دې چې: خوب دانيياوو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وحى وى (۱) دا ذكر كړې دى عبیدبن عمير هم. اودا امتحان وو دالله ﷻ دطرفه چې داخپل گران زوى دالله ﷻ دپاره ذبحه كوي او كه نه اودى اوس برابر سو په عمر كې، او اول يې ورته دا امر كړې وو چې دى او دده مور داسې ځاى ته بوځه چې هغه شپ او دښته وى او شنه پكښې نه وى نوپه هغه كې ده دالله ﷻ امر پوره كې او مكې ته يې بوتلى اوپه هغه ځاى كې يې پرېښووى اوپه الله ﷻ باندې يې توكل وكې اوپه هغه باندې يې وسپاره نوالله ﷻ دوى دواړو ته په دغه شپ ځاى كې فراخې وركړه اورزق يې وركړه وركې دداسې ځايونو څخه چې ددوى په گمان كې هم نه وو، وروسته ددى ټولو اوامرو څخه الله ﷻ ورته امر دحلالولو ددى وكې نوده په دى كې هم انكار ونه كې اودالله ﷻ په امر پوره كولو كې يې تيزى وكړه. اوبيايې دا خبره خپل زوى ته وكړه ددى دپاره چې په ده باندې دا خبره سپكه سى اوزړه يې اطمینان په وكې داسې نه چې په زوره اوپه قهر سره دى حلال كړې: قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَأَنْظِرْ مَاذَا تَرَى (سورة الصافات ۱۰۲)، قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ، نوورته وويل اسماعيل عليه السلام څه امر چې تاته سوى دى هغه پوره كړه اوته به ما پيدا كې دصبر كوونكو څخه اوداوو جواب ددوى دزوى داسماعيل عليه السلام داسې جواب چې دتابعداري وو اودالله ﷻ داطاعت مطابق وو. الله ﷻ فرمايلى دى: فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (سورة الصافات ۱۰۳) ويل سوى دى چې: اسلما، دادواړه تسليم سوه دالله ﷻ امرته. او داويل سوى دى چې دلته تاخير اوتقديم دى يعنى تله للجبين، پرمخى يې راوغوځوى. او ويل سوى دى چې دى يې دخت لخوا څخه حلالوى ددى وجى څخه چې دى يې ونه ويني دا قول دابن عباس دى اودمجاهد دى اودسعید بن جبیر دى اودقتاده اودضحاک دى او بعضى وايي چې ددى نورو حيواناتوپه شان يې حلال كې چې تندى يې دمزكى سره لگيدلى وو. اوچا ويلي دى چې (اسلما) ابراهيم عليه السلام تكبير وكې او اسماعيل عليه السلام كلمه دتشهد ويله السدى ويلي دى: چې چاره يې دده پرمري باندې وگرځوله خو كاريې نه كوي. نوپه دغه وخت كې ورته دالله ﷻ دخوا څخه اواز وسو چې (أَنْ يَا اِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا) (سورة الصافات ۱۰۴ \ ۱۰۵) يعنى حاصل سو ستا دتابعداري اودطاعت امتحان، اوستا راتگ دالله ﷻ دامر دپوره كولو خوا ته او خپل زوى دى قربانى ته وركې، لكه څنگه چې دى ځان

(۱). صحيح البخارى: كتاب الوضوء كې، باب التخفيف فى الوضوء (۱۳۸۱)، اوپه كتاب الاذان كې، باب وضوء الصبيان (۸۵۹ \ ۱۲) اوالطبرانى په الكبير كې (۱۲۳۰۲ \ ۱۱۲) او هيثمى په المجمع كې (۱۷۲ \ ۱۲) اوروايت ددى طبرانى كړې دى دابن عباس څخه چې هغه دخپل استاذ څخه چې عبدالله بن محمد بن ابى مريم دى اودى ضعيف دى اوباقى ټول صحيح دى.

ورته وړندی کړی وو، اولکه څنگه چې دی خپل مالونه خپاره کړی دی دمیلمنو دپاره، نو ددی وجی څخه الله ﷺ وفرمایل: **إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ** (سورة الصافات \ ۱۰۶) یعنی دا امتحان دی ښکاره او واضح. اوداقول دالله ﷺ: **وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ** (سورة الصافات \ ۱۰۷) یعنی په فدیة کی ورکی مورده ته په مقابل دزوی دده کی یونر پسه چی سپین وو اوبنکرو والاوو اوترل سوی وو په اغزی داری درختی پوری دثبیر په نامه غرکی چی داپه مکه کی یو غردی اودا دجمهورو قول دی اومشهور قول دی نوری ویلی دی په نقل کولو سره دعبد الله بن عثمان بن خثیم څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه داوو په جنت کی (۴۰) کاله چی بیا راکښته سو ثبیر غرته، اوپر دی باندي سره وړی وه اودابن عباس څخه نقل دی چی راکښته سو دوی ته یوپسه دثبیر غر څخه چی دهغه غتی سترگی وی اوبنکرونه یې هم وه اووازی یې هم کوی نوهغه یې حلال کی، اوعبید بن عمیر ویلی دی چی دایې په هغه مقام کی حلال کی. اوپه بل روایت کی دابن عباس څخه نقل دی چی دا دوغلا څخه راغلی وو اوبعضو داویلی دی چی دادتیس څخه راغلی وو چی نوم ددی جریر وو، نوداقول به یا صحیح وی یابه غلط وی پته نه لگیږی. اوبیا غالبه داده چی کیدی سی چی دا اکثره نقل سوی وی داسرائیلی خرافاتو څخه. اوپه قرآن کی صرف اکتفاء سویده په ذکر دامتحان باندي، اودا ذکر سوی دی چی دزوی په بدله کی ورته الله ﷻ فدیة دبل شی ورکړه، اودکر سوی دی په حدیث کی چی دا پسه وو.

امام احمد ویلی دی دسفیان څخه چی ده نقل کړی دی دمنصور څخه اودی دخپل اکا څخه چی مسافع دی اودی دصفیه بن شبیه څخه ده ویلی دی چی ماته رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی مالیدلی دی دپسه ښکرونه چی زه کورته دننه سوم نوزما څخه هیرسو چی زه تاته وایم چی دالیری کړه ولی چی په کورکی هغه شی نه دی پکارکم چی دانسان لمونځ خرابوی (۱) سفیان ویلی دی چی دانکرونه ترهغه وخته پوری ددوی په کورکی پراته وه ترکم چی یې دا کور وسوزی. اودارنگه دابن عباس څخه نقل دی چی دی وایی چی داسردپسه زورند وو په میزاب رحمت پوری ترهغه وخته پوری چی وچ سو اوختم سو. اودا دلیل دی په دی خبری باندي چی ذبیحه اسماعیل عليه السلام دی نه بل څوک، ولی چی همدی په مکه کی هغه وخت وسیدی اواسحاق نه وو په مکه کی.

اوهمدادقرآن څخه ظاهر معلومیږی، بلکه داپر نص دی چی ذبیحه دلته اسماعیل عليه السلام دی، ولی چی دلته الله ﷻ اوله قصه ذبیحه ذکر کړیده اوبیایې وروسته ویلی دی: **وَبَشِّرْنَا هَاسِحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ** (سورة الصافات \ ۱۱۲)، اومستند خبره ده چی داسحاق په باره کی کم

اقوال سوی دی هغه اسرائیلیات دی اوددوی په کتاب کی وروسته ډیر تحریفونه سوی دی. اوددوی په کتاب کی داسی راغلی دی چی ابراهیم علیه السلام ته امرسوی وو چی خپل وحید زوی ذبحه کړه اوپه بله نسخه کی داسی ذکر دی چی اسحاق ذبحه کړه نو دا ذکر دلفظ داسحاق دادروغ دی اوپه بله نسخه کی یې ورته ویلی دی چی خپل ځوان ذبحه کړه، نو ددی څخه هم داپته لگیږی چی دابراهیم علیه السلام وحید اوځوان زوی اسماعیل علیه السلام وو او اسحاق په هغه وخت کی ورکوتی وو، اودا اسحاق دوی ځکه ذکر کړی دی دوجی دحسد ددوی دعربو سره و ولی چی اسماعیل علیه السلام ابو العرب دی کم چی په حجاز کی اوسیرې چی یودهغه څخه رسول الله صلی الله علیه و آله دی. او اسحاق علیه السلام دیعقوب علیه السلام پلاردی. اودا اسرائیل دی. چی ددوی نسبت ورته کیږی، نودوی دا اراده وکړه چی داشرف په دی باندی جاری کی، نو دالله جل جلاله په کلام کی یې تحریف وکی اوزیادت یې په کی وکی نودوی دومره جاهلان دی چی په دی خبره باندی هم نه پوهیږی چی فضیلت دالله جل جلاله په لاس کی دی هغه چی یې چاته غواړی نوهغه ته یې ورکوی، اودسلفو څخه هم بعضو داخبره کړیده چی دا اسحاق علیه السلام وو، اودا خبره دوی نقل کړیده دکعب الاحبار څخه یاداهل کتابو څخه اوپه دی کی دنبی علیه السلام څخه څه حدیث هم ثابت نه دی چی دهغه دوجی دامور و منو، اودظاهر قرآن کریم څخه دانه معلومیږی بلکی دمفهوم څخه اودعلاقی څخه یې دامعلومیږی چی اسماعیل علیه السلام مراددی، اوڅه ښه استدلال کړی دی ابن کعب القرظی په دی خبره باندی چی دا اسماعیل علیه السلام دی او اسحاق علیه السلام نه دی په دی قول دالله جل جلاله سره: **فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ** (سوره هود ۷۱) نوڅه رنگه زیری ورکوی اسحاق ته چی دهغه څخه وروسته یعقوب پیدا کیږی. اوبیا امرکوی په حالولودده باندی اودی وړوکی دی اومخکی ددی څخه چی یعقوب پیدا سوی وو؟ نوداسی نه سی کیدلی، ولی چی ددی تناقض راځی دهغه زیری سره کم یې چی مخکی ورکړی دی. والله اعلم. اوپه دی استدلال دده باندی سهیلی اعتراض کړی دی چی **(فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ)** دا جمله تامه ده، اوداقول: **فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ** دابله جمله ده چی دزیری په ځای کی نه راځی ده ویلی دی چی داپه عربی کی جائز نه دی چی دا مجرور وی اودده سره دوباره حرف جر نه وی راغلی نوداسی جائز نه دی چی ویل کیږی مررت بزید اوبیا ددی څخه وروسته عمر ویل کیږی، تردی چی ددی څخه وروسته بعمر وویل سی. اوده ویلی دی چی په دی قول کی: **وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ** دامنصوب دی په فعل مضمرسره چی تقدیر دعبارت داسی جوړیږی: اومور هبه کړی دی اسحاق علیه السلام ته یعقوب علیه السلام اوپه دی کی کم چی ده ذکر کړی دی نظر دی اوشبهه ده په کی. اوترجیح یې دی خبری ته ورکړیده چی ددی څخه مراد اسحاق دی اواسماعیل علیه السلام نه دی مراد، اوحجت یې نیولی دی په دی قول سره **(فَلَمَّا بَلَغَ**

مَعَهُ السَّعْيَ) (سورة الصافات ۱۰۲) ده ویلی دی چی اسماعیل عليه السلام نه وو ددوی سره په حال دورو کوالی کی په غر دمکی کی نوده ورسره څنگه سعی وکړه؟ او په دی قول کی هم نظر اوشبیه ده، ولی چی دانقل سوی دی چی ابراهیم عليه السلام به اکثره په براق بانندی تلی مکی ته، چی خبر به یې اخستی دخپل زوی اوبیرته به تلی. والله اعلم.

نودهغه چا څخه چی حکایت یې کړی دی چی داسحاق دی هغه: کعب الاحباردی، اوروایت ذکر سوی دی دعمر څخه اودعباس څخه اودعلی او ابن مسعود اومسروق اوعکرمه رضي الله عنهم اوسعید بن جبیر اومجاهد اوعطاء والشعبي اومقاتل اوعبید بن عمیر اوابی میسره اوزید بن اسلم اوعبدالله بن شفیق اوالزهري اوقاسم اوابن ابی برده اومکحول اوعثمان بن حاضر اوالسدی اوحسن اوقتاده اوابی الهذیل اوابن سابط رضي الله عنهم څخه، اودا اختیار دابن جریردی، اودا ددوی څخه دوه روایتونه نقل دی چی دی نقل کوی دابن عباس څخه، خولیکن صحیح روایت ددی اوداکثرو دادی چی دا اسماعیل مراددی، اومجاهد اوسعید اوالشعبي اویوسف بن مهران اوعطاء اویوبل غیر معروف چی دابن عباس څخه یې نقل کړی دی دا ټول وایی چی اسماعیل مراد دی.

اوابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دیونس څخه دی نقل کوی دابن وهب څخه اودی دعمر بن قیس څخه اودی دعطاء بن رباح څخه اودی دابن عباس څخه چی ده ویلی دی: چی په فدیو ورکول سوی اسماعیل دی اویهودیان داگمان کوی چی اسحاق دی اودوی دا دروغ وایی (۱) اودارنگه عبدالله بن امام احمد نقل کوی دخپل پلار څخه چی هغه ویلی دی چی دا اسماعیل مراد دی. اوابن ابی حاتم ویلی دی: چی مایونبتنه وکړه دحاتم څخه، او روایت یې نقل کړی دعلی څخه اودابن عمر څخه اودابی هریره څخه، اودابی طفیل څخه او دسعید بن کعب څخه اودابی جعفر محمد بن علی څخه اودابی صالح څخه چی دوی ټولو ویلی دی: چی ذبیحه اسماعیل عليه السلام دی اوددی حکایت کړی دی البغوی هم دالربيع بن انس څخه او دالکلبی څخه اودابی عمرو العلاء څخه. ماویلی دی: چی روایت ذکر سوی دی دمعاویه څخه، اودده څخه دا ذکر سوی دی چی یوسړی نبی عليه السلام ته رالی: اوورته یې وویل چی ای ځویه ددوو ذبیحینو. نورسول الله صلى الله عليه وسلم وخنډل، (۲) اوهم په دی قول بانندی تگ کړی دی عمر بن عبد العزيز اومحمد بن اسحاق بن یسار اوحسن بصری به داویله چی په دی کی هیڅ شک نسته، اودارنگه ویلی دی محمد بن اسحاق دبریده څخه چی دی نقل کوی

(۱). تاریخ الطبری (۱۱ ۱۲۱) راوی ددی حاکم دی چی ذکر کړی یې دی په مستدرک کی (۵۵۵۱۲) اوپه دی بانندی یې سکوت اختیار کړی دی.

(۲). راوی ددی حاکم دی په المستدرک کی (۵۵۴۱۲) اوپه دی بانندی یې هم سکوت کړی دی. اودارنگه روایت ددی ذکر کړی دی ابن جریر په تاریخ کی (۲۵۸۱۱).

دسفيان بن فروه الاسلامي څخه اودي نقل کوي دمحمد بن کعب څخه، چي ده دوي ته دا خبره کړي وه چي ده داخبره دعمر بن عبد العزيز څخه کړي وه اودي خليفه وو کله چي دي وو په شام کي دده سره يعني استدلال دده په دي قول باندې وروسته دعصمت څخه: فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) نوعمر ورته وويل چي: په دي خبره کي ما تراوسه پوري نظر نه دي کړي اوماته هم داسي ښکاري لکه څه رنگه چي يې ته وايي. اوبيا يې په يوسړي پسي يوسړي وليږي چي هغه دده سره په شام کي وو اويهودي وو نونوي مسلمان سوي وو او دا ددوي دعالمانو څخه وو، نودده څخه يې پوښتنه وکړه چي: کم زوي دابراهيم عليه السلام ذبيحه وو؟ نوده وويل چي زمادي په الله جل جلاله باندې قسم وي چي اسماعيل عليه السلام دي اويهودو ته ددي خبري علم سته خو هغوي يې دحسد دوجي نه مني چي ددوي دعربو سره حسد دي اودا فضيلت اوشرف دصبر دوي نه غواړي چي دادي ددوي دپاره ثابت سي نودوي ددي څخه انکار کوي اوداگمان ساتي چي اسحاق عليه السلام دي ولي چي اسحاق عليه السلام ددوي پلار دي. اودامسئله مور ذکر کړيده په خپل تفسيرکي سره دا حاديثو او آثارو. والله الحمد.

پيدائش داسحاق عليه السلام

الله جل جلاله دده په باره کي فرمايلي دي: وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمَنْ ذُرِّيَّتَهُمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ۱۱۲-۱۱۳) اودا زيږي دملايکي دخواه سوي وو ابراهيم عليه السلام اوساره ته کله چي داملايکي په دوي باندې تيريدلي اودقوم دلوط عليه السلام علاقي ته تللي، ددي دپاره چي دهغوي کورونه تباه کړي اودوي هلاک کړي دوجي دفسق اوفجور ددوي څخه، ددي بيان به په خپل ځاي کي راځي ان شاء الله تعالي.

الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعَجَلٍ حَيْدٍ (۶۹) فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ (۷۰) وَأَمْرُهُ قَانِمَةٌ فَضَحِكْتَ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (۷۱) قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (سورة هود ۷۳-۷۲). اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: وَنَبَّيْنَاهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (۵۱) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ (۵۲) قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۵۳) قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ نُبَشِّرُونَ (۵۴) قَالُوا بِشْرَتَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (۵۵) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ (سورة الحجر ۵۱-۵۲).

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ (۲۴) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (۲۵) فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعَجَلٍ سَمِينٍ (۲۶) فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (۲۷) فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۲۸) فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صِرَةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ (۲۹) قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (سورة الذاريات ۲۴-۳۰) الله ﷺ بيان كوي ددی ملائكو. اودادری وه جبریل او میکائیل او اسرافیل، دوی چی كله راله دابراهيم ﷺ كورته نودوی گمان دمیلمنو پر وكي، نودی ورسره معامله دمیلمنو وكره اودوی ته يې يو گیلگی حلال کی چی بنه چاغ وو اونبه مال وو دده دمالونو خخه، نوكله يې چی دا ورتزدی کی دوی ته نودوی لاسونه نه وركبسته كړه. اودا ددی وچی خخه چی دملائكو خوراك ته ضرورت نسته نوابراهيم ﷺ ته ددوی خخه بیره محسوسه سوه: وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَاتَخَفْ إِنَّا أُرْسَلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ (سورة هود ۷۰) یعنی مور ددوی دهلاکت دپاره رالیبرل سوی یو. نودوی په دغه وخت ساره ته زیری وركی. اودا ولاړه وه دمیلمنو سرته لكه خه رنگه چی دا عادت په عربو کی وو نوكله چی دی وخنډل په دی زیری باندي نو الله ﷺ ورته وفرماییل: فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) یعنی زیری وركی فرشتو دی ته په دی خبره سره: فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صِرَةٍ (سورة الذاريات ۲۹) (فَصَكَّتْ وَجْهَهَا) (سورة الذاريات ۲۹) یعنی داسی ډول يې وكي لكه خنگه چی يې بنسخی دتعجب په وخت کی كوی: يَا وَيْلَتَى أَلُلُّهُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلي شَيْخًا (سورة هود ۲۷) یعنی خه رنگه به زه وزیروم بچی اوحال داچی زه خوبودی یم اودازما خاوند بوډادی؟ نوداحیرانه سوه دی خبری ته چی په دی عمرکی اوپه دی حال کی داسی خبره واقعی دتعجب خبره ده. نوددی وچی خخه فرشتو ورته وویل چی: إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (سورة هود ۷۳-۸۲).

اودارنگه تعجب وكي ابراهيم ﷺ په زیری وركولو سره لوړ پربل زیری ساره ته اودپاره دمضبوطیدو دزړه دساره اودپاره دخوشحالولو دساره: قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمِمْ تُبَشِّرُونَ (۵۴) قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْفَانِطِينَ (سورة الحجر ۵۴-۵۵) په تاکید سره يې بیان كړه ورته داخبره اوقراری يې وركړه وركی په دی باندي، نوددواړو زیری يې وركی (بِغُلْمٍ عَلِيمٍ) (سورة الحجر ۵۳) اوداغلام علیم اسحاق ﷺ دی ورور داسماعيل ﷺ اودا رنگه الله دده صفت كړی دی په وعدو سره دصدق اوپه صبر سره، اودارنگه يې په بل آیت کی ذكر كړی دی: فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ اودا هغه دی چی په دی سره

استدلال کړې دی محمد بن کعب القرظي او غير دده څخه په دی باندې چې ذبيحه اسماعيل عليه السلام دی، ولی چې داسحاق عليه السلام ذبح کول جائز نه دی وروسته دزیرې څخه په وجود دده باندې اوپه وجود دده دزوی باندې. اوپه نزد داهل کتابو دوی ته ابراهيم عليه السلام یو سورسوی گیلگی اودمکی ډوډی اوغورې اوشیدی راوړی وی اودوی هغه خوړلی دی. نودا قول محض غلط دی اودایې ویلی دی چې ده کتل چې دوی خوراک کوی اودا ډوډی به په هواکی ختمیدله. اوپه نزد ددوی الله تعالى ابراهيم عليه السلام ته وفرمایل: هرڅه چې ساراده ستانځه نو ددی نوم سارا نه ده بلکه ساره ده اوزه تاته په دی کی برکت اچوم اوددی څخه تاته بچی درکوم، اوپه دی زوی کی به دی هم برکت اچوم نوددی به ډلی ډلی نسلونه گرځی اوددی نسل به اکثره بادشاهان وی اوغټ خلگ به وی، نو ابراهيم عليه السلام پرسجده پریوتی. اووی خندله اودځان سره یې داوویل: آیاد (۱۰۰) کالو څخه وروسته به زما دابچی پیدا کیږی؟ او یایې داسی وویل چې داساره به بچی راوړی اودهغې عمر (۹۰) کالو ته رسیدلی دی. اوداقول دالله تعالى: فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَّرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) دادلیل دی په دی خبری باندې چې دا اوریدل چې ددی زوی اسحاق به پیدا کیږی، اوبیابه دهغه څخه وروسته یعقوب پیدا کیږی. یعنی دادواړه به پیدا کیږی دده په ژوندون کی ددی دپاره چې ددی سترگی په یخی سی، او ذکر کول دیعقوب په ټول نسل داسحاق عليه السلام کی دادلالت کوی په خصوصیت دده باندې اوفاندی دده باندې اوددی تعین یې ځکه وکی چې اسحاق عليه السلام او دهغه مور دواړه به خوشحالی کوی دده په پیدائش باندې لکه څنگه چې دده مور په پیدائش دزوی باندې خوشحالی کړی وه.

اودارنگه الله تعالى فرمایلی دی: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا (سورة الانعام ۸۴). اودارنگه الله تعالى فرمایلی دی: فَلَمَّا اعْتَزَلْتَهُمْ وَمَا يُعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ (سورة مریم ۴۹) اوداخبره به انشاء الله تعالی قوی اواصح وی چې مراد ددی څخه اسماعیل عليه السلام دی، اوددی تائید دهغه حدیث څخه هم ثابتیږی چې روایت یې کړی دی سلیمان بن مهران الاعمش دابراهيم بن یزید التیمی څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابی ذر څخه دی وایی چې ماویل: ای رسول الله صلى الله عليه وسلم اول جمات کم یوجور سوی دی؟ نو نبی صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې: مسجد الحرام: نوبیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چې بیا ورپسی کم جمات جوړ سویدی نوبی صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې: مسجد الاقصی: نوبیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چې ددی دواړو په مینځ کی څومره وخت فرق دی، نوبی صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې: (۴۰) کاله نو بیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چې ورپسی کم مسجد جوړ سویدی؟ نوبی صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې بیاچی په کم ځای کی لمونځ درته رالی اوکوی یې نوهم هلته لمونځ کوه دغه ځای ستا

دپاره مسجد دی (۱) اوپه نزد داهل کتابو، یعقوب عليه السلام مخکنی هغه سړی دی چی مسجد الاقصی یې جوړکړی وو، اودا مسجد دایلیا دی په بیت المقدس کی الله جل جلاله دی ورلره شرافت ورکړی. نووینا په دی قول سره جوړول دیعقوب عليه السلام مسجد الاقصی لره داوړوسته دی ترجوړولو دابراهیم عليه السلام او اسماعیل عليه السلام مسجد الحرام لره په موده د(۴۰) کالو سره. او جوړول ددی وو وروسته دپیدائش داسحاق عليه السلام خخه، ولی چی ابراهیم عليه السلام چی کله دعا وکړه، نوده په خپله دعا کی وویل لکه خه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (۳۵)** رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۳۶) رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (۳۷) رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (۳۸) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۹) رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (۴۰) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (سورة ابراهیم ۱۳۵ ۴۱) او هغه چی ذکر دی په حدیث کی چی سلیمان بن داود عليه السلام کله یې چی جوړوی بیت المقدس نودالله جل جلاله خخه یې دری سوالونه وکړه په دی قول سره: **رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (سورة ص ۳۵)** اودامور دده په قیصی کی ذکر کوو. نومراد ددی خخه به تجدید اونوی کول ددی دعمار ت وی لکه خنگه چی مخکی ذکر سوه چی ددی دواړو ترمینخ (۴۰) کاله تیرسوی دی، اوداچاهم نه دی ویلی چی دسلیمان عليه السلام اودابراهیم عليه السلام په منخ کی (۴۰) کاله تیرسوی دی، دابن حبان خخه چی په هغه په خپل تقاسیم کی داویلی دی. اودا قول موافق نه دی.

بیان دجوړولو دخانه کعبی

په قرآن کریم کی الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (۲۶)** وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (سورة الحج ۱۲۶ ۲۷) اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: **إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ (۹۶)** فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ

(۱). صحیح البخاری: کتاب الانبياء کی باب (۱۰) (۱۲ ۳۳۲۶) او باب (ووهینا لداود سلیمان نعم العبدانه اواب) (۱۶ ۳۴۲۵) اومسلم په کتاب المساجد ومواضع الصلاة کی (۱۵ ۲) اوالنسایبی په کتاب المساجد کی، باب ذکر ای مسجد وضع اولاً (۱۲ ۲۸۹) اوابن ماجه په کتاب المساجد والجماعات کی، باب ای مسجد وضع اولاً (۱۱ ۷۵۳).

عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (سورة آل عمران ۹۷)
 ۹۷) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
 إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (۱۲۴) وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا
 مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ
 السُّجُودِ (۱۲۵) وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ
 وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (۱۲۶) وَإِذْ يَرْفَعُ
 إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۱۲۷) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا
 مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۱۲۸) رَبَّنَا
 وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
 الْحَكِيمُ (سورة البقره ۱۲۴ ۱۲۹).

ذکرکوی الله ﷻ دلته دخپل بنده اورسول اوخليل چي امام دي دپرهيزگارانو اوپلار دي
 دانبياوو ابراهيم ﷺ چي ده جوړه كړه خانه كعبه چي دااولني مسجد دي چي جوړسوي دي
 دعام خلكو دپاره، چي داخلگ په دي كي دالله ﷻ عبادت وكى، اوالله ﷻ دځان دپاره
 مكان جوړ كي چي الله ﷻ ته څوك قربت حاصلوي نودى ځاى ته دي ځان رسوي اوخلگو ته
 يې بلنه وكړه دي ځاى ته چي دلته دي راټوليرې، اودارنگه موږ روايت نقل كړي دي دامير
 المومنين على بن ابى طالب څخه اوداسي نورو څخه چي الله ﷻ ده ته درابلني دعوت
 وركړي دي په وحى سره، اوداموهم ذكركړي دي چي دابالكل دبیت المعمور په سيده كي
 جوړ سوي دي په دي حيثيت سره چي كه دابيت المعمور راولویرې نوپه دي باندي به دلوره
 څخه راولویرې. اوهم دارنگه داوو واړو آسمانونو عبادت گاهاني ددي په سيده كي دي،
 لكه څنگه چي بعضو سلفو داخبره كړيده: چي په هرآسمان كي يوعبادت خانه ده دهغو
 مخلوقاتو دپاره چي هغوى په كي دالله ﷻ عبادت كوي اوهغه په شان دكعبه ده لكه څه
 رنگه چي دمزكي والاوو دپاره ده. نوامر وكى الله ﷻ ابراهيم ﷺ ته چي يوکور دي په
 مخكه كي هم داسي جوړكي چي په هغه كي مزكي والا عبادت كوي اوالله ﷻ ورته هغه
 برابر ځاى هم وروښووي كم چي دهغه ورځي څخه متعين وو چي دكمي ورځي څخه آسمان
 اومخكه پيدا سوي دي، لكه څنگه چي داثابت سوي دي په صحيحينو كي: چي داځاى حرم
 گرځولى دي الله ﷻ دهغه ورځي را ايسى چي په كمه ورځ يې داآسمانونه اومزكي پيدا كړي
 نودا مخكه حرامه ده په حرمت دالله ﷻ سره ترورځي دقيامته پوري اودانه دي ثابت دنبي
 ﷺ څخه چي خانه كعبه مخكي دابراهيم ﷺ څخه وو اوكه نه.

(۱) اوبعضو تمسك كړی دی په دی قول باندی (مَكَانَ الْبَيْتِ) نوداپه دی خبره باندی دلالت نه کوی چی دامخکی وو بلکی داپه علم دالله کی دمخکی څخه ثابت وو، اوتعظیم ددی ځای دانبیاوو سره وو دوخت دآدم ﷺ څخه تروخت دابراهیم ﷺ پوری. اومخکی مورې دا خبره ذکرکړیده چی آدم ﷺ په دی ځای باندی یوگنبده جوړه کړی وه، اوملائکی ده ته ویلی وه: چی مورې: طواف کړی دی (۴۰) ورځی خولیکن داتولی خبری داسرائیلی روایاتو څخه نقل دی اومخکی موداویلی دی چی ددی خبری تصدیق نه سی کیدی اونه ورته دروغ ویل کیرې نوپه دی باندی دلیل نه نیول کیرې، مگر هغه چی هغه ته حق مردود ویلی دی نوهغه ردول کیرې.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ (سورة آل عمران \ ۹۶) یعنی اول هغه کور چی وضع سوی دی دپاره دبرکت اوهدایت دخلگو په بکه کی دامحل دکعبی دی، (فِيهِ آيَةٌ بَيِّنَةٌ) (سورة آل عمران \ ۹۷) یعنی چی بناددی ابراهیم الخلیل کړی دی چی پلار دپیغمبرانو دی اودامام دپرهیزگاراندی، هغه چی په ده پوری اقتداء کول کیرې اودده په سنت پوری تمسك کیرې. نوددی وجی څخه ویل سوی دی (مَقَامُ اِبْرَاهِيمَ) (سورة آل عمران \ ۹۷) یعنی هغه ډبره چی په هغه باندی به ابراهیم ﷺ دریدی اوځانه کعبه به یې جوړوله کله چی دده ترقامت ځانه کعبه لوړه سوه نوزوی ورلره داډبره کښینسولوله چی هغه ترنن ورځ پوری سته. لکه څنگه چی دا ذکر سوی دی په حدیث دابن عباس کی چی اوږد حدیث دی. اوداډبره په ځانه کعبی پوری پیوسته وه دهغه وخت څخه تر خلافت پوری د عمر بن الخطاب نوده ورڅخه دابیا لږ رالیری کړه، ددی دپاره چی تکلیف نه وی طواف کونکو ته دوجی دهغه خلگو څخه چی هغه ددی خواته لمونځ کوی اوداکار عمر بن الخطاب په خپله خوښه کړی دی، ولی چی ده به په اکثر و کارونو کی دالله ﷻ سره موافقت کوی، یوددی څخه دا قول دی دده رسول الله ﷺ ته چی که مورې ددی ابراهیم ﷺ ددی ځای څخه مصلی یعنی ځای دلمونځ جوړکو نوښه به وی، نوپه دغه وخت کی الله ﷻ دا آیت نازل کی: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى (۲) (سورة البقره \ ۱۲۵) اواثار دپښو دابراهیم ﷺ باقی وه تراول وخت داسلام پوری. یعنی دده دپښو پل په دی ډبره کی جوړ سوی وو بغیر دچپلکو څخه هم داسی. نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ يَرْفَعُ اِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمَاعِيلُ (سورة البقره \ ۱۲۷) یعنی په حال کی ددی دجوړولو:

(۱). صحیح البخاری: کتاب جزاء الصيد، باب لایحل القتال بمکه (۱۴ \ ۱۸۳۴) اومسلم په کتاب الحج کی باب تحریم مکه وتحریم صیدها و خلاها و شجرها ولقتطها (۱۹ \ ۱۲۳۱) دحدیث دابن عباس څخه.

(۲). صحیح البخاری، کتاب التفسیر، سورة البقره، باب قوله: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى، ۴۴۸۳۸ او احمد ۲۴۱.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة البقره \ ۱۲۷) نودا دواړه په مقصد داخل او اطاعت دالله ﷺ سره اخته وه اودوی دواړه دالله ﷺ څخه داسوال کوی چی سمیع اوعلیم ذات دی چی ددوی څخه داعمل قبول کی: رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرَنَا مَتَّاسِكِينَ وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (سورة البقره \ ۱۲۸) مقصدی خبره داده چی ابراهیم ؑ جوړکی اشرف جماعت په اشرف حای، په داسی حای کی چی هیڅ قسم درختی بوتی نسته، اودعایې وکړه ددوی داهل دپاره دبرکت، اوددی چی دوی ته ورکوی په رزق کی میوی دهرحای څخه سره ددی چی اوبه اودرختی اومیوی نسته، اودا دعایې هم وکړه چی دا حای دی دامن اوفراخی اوگرخی.

نوالله ﷺ فرمایلی دی: أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ (سورة العنكبوت \ ۲۷) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: أَوْلَمْ تُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُحْبِبِي إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا (سورة القصص \ ۵۷) اودالله ﷺ څخه یې داسوال وکی چی په دوی کی دی رسول راولیبری هم ددوی څخه، یعنی ددوی دجنس څخه، اوددوی په ژبه بانندی چی بلیغه او فصیحه عربی وایې. ددوی دپاره یې دواړه قسمه دعا وکړه هم ددنیا دپاره اوهم دآخرت دپاره. اودارنگه الله ﷺ دده دادعا قبوله کړه اوپه دوی کی یې هم ددوی دجنس څخه پیغمبر راولیبری اوپه ده بانندی یې نبوت اورسالت دواړه ختم کړه اوپوره دین یې په کامله طریقی سره ورکی چی ددی څخه مخکی یوقوم ته هم داسی نه وو ورکول سوی، اوعام یې کی ددوی دعوت ټولی مزکی والاته سره ددی چی ژبی اوجنسونه مختلف وه، په ټولو حایونوکی چی پروچه دی اوپرلنده دی ټولوته ترقیامت دورخی پوری، اودا وو دده دخصائصو څخه په منځ دټولو انبیاوو کی، په شرافت دده په خپل نفس کی اوپه پوره والی دهغه څه چی ده ته ورکول سوی وو درسالت څخه، اوپه شرافت دحای دده بانندی اوپه شرافت دفصاحت دده بانندی وو اوپه کمال دشفقت دده پرخپل امت بانندی، اوپه مهربانی اولطف دده بانندی نوددی وجی څخه ابراهیم ؑ مستحق ددی وگرزیدی چی په لوړو درجو دآسمان کی واوسول سی اومقام ورکول سی چی ده دمزکی والاوو دپاره کعبه جوړه کړه په مقابل دبیت المعمور کی هغه چی کعبه ده داووم آسمان والاوو چی یوه ملایکه وربانندی یووار طواف وکی نوهغه ته دوباره ترقیامته لمبر نه ورکول کیږی دطواف اوهره ورځ هلته (۷۰۰۰) ملایکی طواف کوی، اوصفت اوکیفیت دجوړولو دخانه کعبی مور په تفسیرونو کی ذکرکړی دی، اوهغه چی څه اثار اواخبار ذکرسوی دی په دی باره کی، نوڅوک چی غواړی نومراجعه دی ورته وکی. نوددی وجی څخه السدی ویلی دی: کله چی امر وکی الله

ﷺ ابراهيم ﷺ ته او اسماعيل ﷺ ته چې داکور جوړکي نوده ته پته نه وه چې داپه کم حای کی جوړکي، تردی چې ولیرله الله ﷻ هوا چه نوم یې (الخجوج وو) دوی ته چې ددی دوه وزره وه او یو سړیې وو په شکل دمار باندی نودوی ته یې جارو کړی هغه حای دخانه کعبی چې داوول څخه یې تاسیس سوی وو، نودوی شروع سوه چې کیندل یې بنیادونه او بنیادونه یې کنسینوول، اوداپه هغه وخت کی کله چې الله ﷻ وفرمایل: **وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ** (سورة الحج \ ۲۶) نوکله چې دوی هغه بنیادونه پوره کړه اورکن ته راورسیده نو ابراهيم ﷺ اسماعيل ﷺ ته وویل چې ای خویه یوه بنه ډبره راوړه چې دلته یې کنسیردم. نوده ورته وویل چې ای پلاره زما زه سترې یم نوپه دی خبره باندی دی ولاړی. نوجبریل دهند څخه حجر اسود راوړی، اوداوو په شان دیاقوتو سپینو اودا آدم ﷺ دحان سره دجنت څخه را کښته کړی وو نودا دخلگو دگناھونو دوجی توره سوه، نواسماعيل ﷺ ورته ډبره راوړله نودا حجر اسود یې ولیدی په رکن کی نوپلار ته یې وویل چې: ای زماپلاره دادرته چا راوړی؟ نوورته یې وویل چې: دا هغه چاروړی چې ستا څخه ډیر چابک دی. نوداخانه کعبه یې جوړولوو اودا دعایې کوله: **رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ** (سورة البقره \ ۱۲۷).

او ذکر کړی دی ابن ابی حاتم چې دایې دپنځو غرونو څخه جوړه کړی وه، اوذو القرنین چې دتولی مزکی بادشاه وو پر دوی باندی تیریدی اودوی دواړوداخانه کعبه جوړوله نوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چې تاسی ته چا امرکړی دی ددی په جوړولو باندی نوده ابراهيم ﷺ ورته وویل چې موږ ته الله ﷻ امرکړی دی ددی په جوړولو باندی، نودی ذوالقرنین ورته وویل چې ستاسره څه ثبوت دی په دی خبره باندی نوده ورته پنځه پسونه په گواهی کی پیش کړه نوبیایې خبره ومنله اوتصدیق یې ددوی وکی. اوازرقی داویلی دی چې: دی ذو القرنین ددی ابراهيم ﷺ سره په دی حای کی طواف کوی. اوداکعبه په جوړولو دابراهيم ﷺ سره ډیره اوږده وه اوبیا قریشو داکوچنی کړه دشمال دخوا څخه کم چې دشام خوا ته نژدی وه په هغه صورت چې په کم باندی نن ورځ ده. اوپه صحیحینو کی دحدیث دمالک څخه چې نقل یې کړی دی دابن شهاب څخه دی نقل کوی دسالم څخه چې خبر ورکړی دی عبدالله بن محمد بن ابی بکر دابن عمر څخه چې هغه نقل کوی دعائشه **رضي الله عنها** څخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ایا ته نه وینی چې ستاقوم چې کله کعبه جوړوله نودابراهيم ﷺ دبنیادونو څخه یې کمه کړی وه؟ نوما وویل چې ای دالله رسوله **ﷺ**: ته نه غواړی چې دابیرته په هغه شکل باندی دوباره جوړه کړی؟ نونبی **ﷺ** وفرمایل چې: که چیری ستا دقوم په باره دکفر کی خبری نه وای نومابه اوس په هغه شکل جوړه کړی وای، اوپه بل روایت کی داسی ذکر دی چې که چیری ستا دقوم وینانه وای په باره دکفر کی یا دجاهلیت کی نومابه دکعبی

خزانہ خلگو ته په خيرات کی ورکړی وای او ددی دروازه به می په محکه کی جوړه کړی وای، او حجر اسود به می په کی ایښی وی. (۱)

اودارنگه بناء ددی سوی ده دابن الزبیر په ورځو کی په هغه شکل چی ورته نبی ﷺ اشاره کړی وه هغه چی ورته خبر ورکړی وو خاله دده عائشه رضی الله عنها ددی شکل، کله چی دی شهید کی الحجاج په کال (۳۷) باندی نوعبد الملك ته یې داویکله ددی په باره کی چی داکار یې دخان څخه دی کړی، نوامریې وکی په بیرته راتلو په هغه شکل باندی چی په کم شکل باندی اول وه نوهغه دیوال چی دشام خوا ته وو هغه یې مات کی او دهغه ډبري یې کعبی ته دننه کړی او حجر اسود یې دباندی را وایستی او ددی دروازه یې بیالوره کړه کم چی شرقی خوا ته وه او کمه دروازه چی مغرب خوا ته وه هغه یې لیری کړه لکه څه رنگه چی ترنن ورځی پوری ده، بیاجی کله دوی ته داخبره ورسیده چی دابن الزبیر دعائشی رضی الله عنها په خبره باندی کړیده کله چی ورلره هغې خبر ورکی نودوی بیا پښیمانه سوه په هغه کارچی یې وکی، او افسوس یې وکی چی په هغه شکل یې پرینسی وای، بیاجی کله دالمهدی بن المنصور دور وو نومالك بن انس ورته مشوره ورکړه چی دا واپس جوړه کی په هغه شکل اوصورت په کم شکل اوصورت چی ابن الزبیر جوړه کړی وه. نو ده وویل چی زه بیربرم چی ددی څخه بادشاهان لوبه جوړه نه کړی، یعنی کله به چی کم یو بادشاه راځی نوهغه یې چی په کم شکل غواړی نوپه هم هغه شکل به یې جوړوی، نوخبره پر هغه ځای پاته سوه چی پر کم باندی نن خانه کعبه ده. یعنی دهغه دجاهلیت شکل یې پاته سو.

ثناء دالله ﷺ او درسول الله ﷺ په ابراهیم ﷺ باندی

الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ** (سورة البقره ۱۲۴) کله چی ده پوره کړه هغه چی الله ﷻ ورته امرپه کړی وو دهغو غټو تکالیفو څخه، نووی گړځول دی امام دخلگو دپاره چی دده په لاره باندی ټول خلگ اقتداء کوی او دده پیروی به کوی. اوده سوال وکی دالله ﷻ څخه چی دا امامتیا دی په سبب دده باندی متصل اوباقی دی وی دده په نسل کی، نو دا سوال ورلره الله ﷻ قبول کی اودا امامتیا یې دده په نسل کی باقی پاته کړه، او خاص یې کړه دده په نسل پوری علماء هغه چی عاملین دی.

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة البقره، باب قول الله تعالی (واذ یرفع ابراهیم القواعد من البیت) (۸۸/۴۴۸۴) اومسلم په کتاب الحج کی، باب مقض الکعبه وبنائها (۸۸/۱۹). اومالك په موطاکی کتاب الحج، باب ماجاء فی بناء الکعبه (۱۰۴/۱) اواحمد (۱۱۳/۲، ۱۷۷)، اوالنسایي کتاب المناسک. باب بناء الکعبه (۱۵/۲۹۰۰) اوالترمذی کتاب الحج، باب ماجاء فی کسر الکعبه (۸۷۵/۳).

لکه څه رنگه چي الله ﷺ فرمايلي دي: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَأَتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (سورة العنكبوت ۲۷) اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۴) وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ (۸۵) وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (۸۶) وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (سورة الانعام ۸۴ ۸۷) نوپس ضمير په دي قول دالله ﷺ كي (وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ) داراجع دي ابراهيم ﷺ ته بناء پر قول مشهور، اولوطاً ته كه څه هم دي دده دنسل څخه نه دي او غالباً داخل سوي دي او چا دا احتمال ذكر كړي دي چي داضمير راجع دي نوح ﷺ ته لکه څنگه چي دامور بيان كړي ده دهغه په قصه كي. والله اعلم. اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ (سورة الحديد ۲۲) نوهريو كتاب وروسته دنوح ﷺ څخه دده په نسل كي پيغمبر ته نازل سوي دي نودا دده يو خصوصيت دي چي دده څخه جلاكيدي نه سي. اوداددي وچي څخه چي دده دوه ځامن سوي وه دخپل ملا څخه اودواړه هلكان وه: اسماعيل دهاجري څخه، اواسحاق دساره څخه، اوددي څخه بياعقوب ﷺ پيداسوي دي چي هغه اسراييل وو چي هغه ته دهغه دتول قوم نسبت كيږي، نوپه ده كي نبوت وو اوډير سو داسي حد ته ورسيدی چي تعداديې دشمار څخه زيات دي صرف هغه ذات ته يې پته سته كم چي راليږلي دي اورسالت يې ورکړي دي تردی چي ختم سوي دي په عيسي ابن مريم باندي دبنی اسراييل څخه. اوهرڅه چي اسماعيل ﷺ دي نو داوو دعربو څخه په اختلاف دقبيلو سره، لکه څه رنگه چي به داوړوسته ذکرکوو انشاء الله تعالی، اونسته په نسل دده كي نبي اورسول ماسوا دهغه څخه چي په هغه باندي نبوت ختم سوي دي اوفخر دبنو آدم دي چي محمد رسول الله ﷺ بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم القرشي، المكي اوبيا المدني دي دالله ﷺ درود اورحمت دي وي په ده باندي، نودده په شجره كي ماسوا دده څخه بل پيغمبر نسته. اودا داسي سرداردي چي مخکنيو اوآخنيو دده غبطه كړي ده. اوڅه رنگه چي په صحيح مسلم كي ثابت دي چي نبي ﷺ فرمايلي دي: چي زه به ودريرم په داسي ځاي باندي چي دهغه ځاي رغبت به هريو کوي تردی چي ابراهيم ﷺ هم، نوداخبره دبنی ﷺ دلالت کوي پردی باندي چي ابراهيم ﷺ افضل المخلوقات دي وروسته دبنی ﷺ څخه په نزد دمخلوقاتو، په دي دنياكي هم اوپه آخرت كي هم.

اودارنگه روايت ذکر كړي دي بخاري چي نقل كوي دعثمان بن ابی شيبه څخه دي دجرير

څخه اودی دمنصور څخه اودی دمنهال څخه اودی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایی چی وو رسول الله ﷺ چی تعوذ یې کوی په حسن او حسین باندی اودایې فرمایل چی ستاسی په پلار باندی اسماعیل او اسحاق تعوذ کړی دی: اعوذ بکلمات الله التامه، من کل شیطان وهامة، ومن کل عین لامة (۱)

اوروایت کړی دی اهل السنن دحدیث دمنصور څخه هم په دی قول سره.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰئِكَ تُؤْمِنُ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنَّ لِيَبْتَلِيَٰنَكَ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا وَاعْلَمَنَّ أَنَّهُ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (سورة البقره ۱۸۰-۲۶۰) ذکر کړی دی مفسیرینو ددی سوال دپاره ډیر اسباب مور یې دلته مختصر ذکر کوو او په تفسیر کی موپه پوره طریقې سره وضاحت کړی دی حاصله خبره داده چی الله ﷻ ددی دسوال اجابت وکی، اوده ته یې امر وکی چی څلور مرغی راو نیسه او خیری کړه هغه او توتی یې کړه او ددوی ټول اندامونه دیوبل سره گډ وکړه او بیا ددی هره ټوټه پر جلا جلا غر باندی کښیښوده، او بیا ورته ته دالله ﷻ په امر سره اواز وکړه نو دابه تاته راسی، نو کله چی ده داکار وکی او بیا یې ورته اواز وکی ورته راله او هره ټوټه خپل خپل ځای ته ورله او په خپل ځای کی راله او مرغی ورڅخه جوړه سوه، اوده کتل دالله ﷻ هغه قدرت ته چی یوشی ته ووايي چی سه نوبیا سوی وی، نو د امرغی ده ته په الوتلو سره رالی چی ده ته ښه ښکاره سی دا خبره. اوبعضو دا ویلی دی چی ده ته امر سوی وو چی دهریو سر دځان سره په لاس کی ونیسه نو هره مرغی به ده ته راتله او خپل سر به ورسره یو ځای کیدی او بیا به الوته. او ابراهیم علیہ السلام دالله ﷻ په قدرت باندی یقین وو چی هغه مړه کول او ژوندی کول کوی خودا ده خونوله چی داپه خپل سترگو سره وگوری اودعلم یقین څخه عین یقین ته خبره ورسیرې. نوالله ﷻ دده داسوال قبول کی اوده ته یې هغه کار وروښووی.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۶۵) هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَّجْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۶۶) مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۶۷) إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ (سورة آل عمران ۲۵-۲۸) الله ﷻ ديهودو اودنصارى هغه خبره ردوی چی دوی

(۱). صحیح البخاری: کتاب احادیث الانبياء، باب ۱. (۲/۳۳۷۱)، اوترمذی په کتاب الطب کی، باب ۱۸. (۱۴/۲۰۲) او ابوداود په کتاب السنه کی، باب القرآن (۴/۴۷۳۷) او ابن ماجه په کتاب الطب کی، باب ماعوذ النبی ﷺ وما عوذ به (۲/۳۵۲۵).

وايي چي ابراهيم عليه السلام ددوي په دين باندې دى نوالله عليه السلام ددوي څخه برى كى او ددوي جهالت او كم عقلى يې بيان كړه په دى قول كى: وَمَا أَنْزَلْنَا التَّورَةَ وَالْإِنْجِيلَ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ (سورة آل عمران \ ۲۵) يعنى څنگه به ستاسى په دين باندې وى او حال دادى چي تاسى ته دهغه ددين څخه وروسته دين دركول سوى دى؟ نوددى وجى څخه يې فرمايلى دى (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) (سورة آل عمران \ ۲۵) تردى چي فرمايلى يې دى: مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (سورة آل عمران \ ۲۷) نودايې ورته بيان كړه چي هغه دالله عليه السلام په مخلص ددين باندې وو، اودا قصد كول دى داخلاص طرف ته اوپه قصداً اړول دحق دى باطل ته نو ابراهيم عليه السلام ددى كار مخالف وو اودا كار ديهودو اودنصارى او دمشريكيانو خوى دى.

لكه څه رنگه چي الله عليه السلام فرمايلى دى: وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (۱۳۰) إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۳۱) وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (۱۳۲) أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (۱۳۳) تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۳۴) وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱۳۵) قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (۱۳۶) فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۱۳۷) صَبَّغَهُ اللَّهُ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صَبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ (۱۳۸) قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ (۱۳۹) أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (۱۴۰) تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة البقرة ۱۳۰-۱۴۱)

نوپاكي بيان كړه الله عليه السلام دخپل خليل چي دانه يهودى دى اونه نصرانى دى، بلكى دايې بيان كړه چي داخالص مسلمان دى اودمشركانو څخه نه دى.

نوددى وجى څخه الله عليه السلام فرمايلى دى: إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ (سورة آل عمران \ ۲۸) يعنى ددى تابعداران هغه خلگ وه چي دده په زمانه كى وه اوچاچى دده په دين پورى ځان

پیوست ساتلی دی دده خخه وروسته (وَهَذَا النَّبِيُّ) (سورة آل عمران ۲۸) یعنی محمد ﷺ مراد دی، ولی چی الله ﷻ ده ته هم دابراهیم ﷺ په شان خالص دین ورکړی دی، او الله ﷻ ورلره پوره دین ورکړی دی، لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱۲۰) شَاكِرًا لِلنُّعْمِ اجْتِبَاءً وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۱۲۱) وَأَتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (۱۲۲) ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعِ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (سورة النحل، ۱۲۰-۱۲۳).

اودارنگه بخاری نقل کړی دی روایت دابراهیم بن موسی خخه اودی دهشام خخه اودی نقل کوی دمعمر خخه اودی دایوب خخه اودی دعکرمه خخه اودی دابن عباس خخه چی رسول الله ﷺ کله تصویرونه په کورکی ولیدل نوکورته نه دننه کیدی تردی چی امر به یې وکی نو تصویرات به یې وران کړه نوبیا به دننه سو (۱) اوداقول دالله ﷻ (أُمَّةً) یعنی امام وو هدايت کونکی اوداعی دخیر طرف ته، چی اقتدا کول کیرې دده په دی کی (قَانِتًا لِلَّهِ) یعنی په خشوع سره الله ﷻ ته په هرحال کی اوپه حرکاتو اوسکناتو کی (حَنِيفًا) یعنی مخلص په بصیرت سره (وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) (۱۲۰) شَاكِرًا لِلنُّعْمِ) یعنی شکر کونکی دی دخپل رب په خوله سره اوپه زړه سره اوپه عملونو سره (أَجْتَبَهُ) یعنی اختیار کړی یې دی دی خپل ځان ته اودخپل رسالت دپاره اودی یې خپل خلیل گرځولی دی. اوجمع کړی یې دی ده ته دواړه خپرونه هم ددنیا اوهم داخرت.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا (سورة النساء ۱۲۵) رغبت ورکوی الله ﷻ په تابعداری دابراهیم ﷺ ولی چی دی پرنيك اوخالص دین باندی وو، اوده پوره والی کړی وو په هغه ټولو خبرو چی ورته الله ﷻ فرمایلی وی، نوالله ﷻ دده تعریف وکی په دی سره (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى) (سورة النجم ۲۷). نوددی وجی خخه الله ﷻ دی خپل خلیل مقررکی. اوخلیل ویل کیرې انتها یې محبوب ته. اودارنگه دامرتبه نبی ﷺ هم حاصله کړیده لکه څنگه چی په صحیحینو کی حدیث نقل دی دجندب البجلی خخه اودعبد الله بن عمر خخه اودابن مسعود خخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی: ای خلکو! یقیناً زه گرځولی یم الله ﷻ خلیل دخپل ځان دپاره. اودارنگه په خپل آخرنی خطبه کی یې فرمایلی دی: ای خلکوکه چیری دمزکی والاوو خخه خلیل نیول کیدی نومابه ځان ته ابوبکر ﷺ خلیل نیولی وای خو لیکن صاحب ستاسی (چی دنبی ﷺ ځان مراد وو) خلیل دی دالله ﷻ ددی دواړو

(۱) صحیح البخاری: کتاب الحج، باب من کبر فی نواحي الکعبة (۱۲۰۱۱۳).

تخریج (۱) یې د حدیث دابی سعید^{رض} څخه کړی دی. اودارنگه ثابت سوی دی د حدیث د عبد الله بن الزبیر څخه اودابن عباس څخه اودابن مسعود څخه. اودارنگه روایت ذکر کوی بخاری په نقل کولو سره د سلیمان بن حرب څخه دی نقل کوی دشعبه څخه دی د حبيب بن ابی ثابت څخه دی د سعید بن جبیر څخه دی د عمر بن میمون څخه دی وایی چی کله چی معاذ یمن ته رالی نودوی ته یې دسهارلمونخ ورکی نودایی وویل (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) نوددی قوم یوه سپری ویل چی د ابراهیم عليه السلام دمور سترگی یخی سوی، (۲) اوابن مردویه ویلی دی په نقل کولو سره د عبد الرحیم بن محمد بن مسلم څخه دی نقل کوی د اسماعیل بن احمد بن اسید څخه دی د ابراهیم بن یعقوب الجوزجانی څخه په مکه کی دی نقل کوی د عبد الله الحنفی څخه دی د زمعه بن صالح څخه دی د سلمه بن وهرام څخه دی د عکرمه څخه اودی دابن عباس څخه چی دی وایی ناست وو څه صحابه درسول الله صلى الله عليه وسلم چی درسول الله انتظار یې کوی، نوراوتی تردی چی نژدی سو دوی ته نو دایی واوریده چی دوی تذکری کولی چی بعضو ددوی څخه داویله: د تعجب خبره ده چی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ځان ته خلیل نیولی دی، اوبعضو په کی داویله چی څه عجیبه خبره ده چی موسی عليه السلام دالله جل جلاله سره خبری کړی دی او کلیم الله دی. اوبعضو په کی داویله چی عیسی عليه السلام دالله کلمه ده اودهغه روح دی. اوبعضو داویله چی الله جل جلاله خوښ کړی دی آدم عليه السلام، نونبی عليه السلام راوتی اوسلام یې وکی اوبیایي داوویل: ما واوریدی ستاسی خبری او ستاسی تعجب: یقیناً الله جل جلاله گرځولی دی ابراهیم عليه السلام خلیل اودا صحیح خبره ده اودموسی سره یې خبری کړی دی اوداهم صحیح خبره ده اوعیسی دالله جل جلاله کلمه اوروح دی اوداهم صحیح خبره ده، بیشکه زه دالله جل جلاله حبیب یم اوبیاهم تاسی فخرنه کوی، اوبیشکه زه اول شفاعت کوونکی یم اوبیاهم تاسی فخرنه کوی، اوبیشکه زه اول سپری یم چی زه به دجنت دروازه خلاصوم نوالله جل جلاله به هغه خلاصه کړی نومور ټول به هغه ته دننه کیږو اوزمور سره به قاریان دمومنانو وی، اوزه عزتمند داوونیو اودآخونیو هغه یم ترقیامته پوری اوبیاهم تاسی فخرنه کوی (۳) په دی حدیث کی غرابت دی په دی اعتبار سره اوپه نورو اعتبارونو سره ددی شواهد یردی. اودارنگه روایت ذکر کړی دی حاکم په مستدرک کی د حدیث دقتاده

(۱). صحیح البخاری: کتاب مناقب الانصار، باب هجرت رسول الله صلى الله عليه وسلم واصحابه (۱۷/ ۳۹۰۴) اومسلم په کتاب فضائل الصحابه کی، باب فضائل ابوبکر رضي الله عنه (۱۵۰/۱۵) د حدیث دابی سعید الخدری څخه، اوابن ماجه په، المقدمه کی، باب فی فضائل اصحاب الرسول الله صلى الله عليه وسلم (۱۱/ ۹۳) د حدیث دابی الاحوص څخه چی نقل یې کړی دی د عبد الله څخه.

(۲). صحیح البخاری: کتاب المغازی، باب بعث ابی موسی ومعاذ الی الیمن قبل حجت الوداع (۱۷/ ۴۳۴۸).

(۳). الترمذی: کتاب المناقب، باب فضل النبی صلى الله عليه وسلم (۱۵/ ۳۲۱۲) اودارنگه ابو عیسی هم بیان کړی دی.

څخه چې دی یې نقل کوی د عکرمه څخه اودی د ابن عباس څخه دی وایی چې: آیا تاسی انکار کوی د خلیل والی څخه د ابراهیم عليه السلام اود کلام دموسی څخه اود لیدلو دمحمد عليه السلام څخه؟ (۱) اودارنگه ویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولوسره دابی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خالد السلمی څخه دی د الولید څخه اودی د اسحاق بن یسار څخه دی وایی چې: کله چې الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام خپل خلیل وگرځوی نوده ته یې په زړه کی بیره ورواچوله نوده دسینې اواز به دلیری څخه اوریدل کیدی لکه څه رنگه چې دمرغی دسینې اواز په هوا کی اوریدل کیږی.

اودارنگه ویلی دی عبید بن عمیر: وو ابراهیم عليه السلام چې خلگ به یې میلمه کوله نویوه ورځ ووتی نوڅوک نه وو چې میلمه کړی یې وای، نورالی خپل کورته نویو سړی یې په خپل کور کی ولاړ ولیدی، نوورته ویې ویل چې ای دالله بنده، ته چا رادننه کړی یې زماکورته بغیر داجازی زما څخه رالی؟ نودی سړی ورته وویل چې زه رادننه سوی یم په اجازه درب زما باندی. نویایی ورڅخه پوښتنه وکړه چې ته څوک یې؟ نوده ورته وویل چې زه ملك الموت یم، زه الله جل جلاله رالیږلی یم خپل یوبنده ته دبندگانو څخه، ستادی زیری مبارک سی چې هغه سړی الله جل جلاله خلیل جوړ کړی دی دځان دپاره. نوده ویله چې هغه څوک دی؟ زمادی قسم وی په الله جل جلاله باندی چې ته داسړی ماته راوبښه که داپه هغه گوټ ددنیاکی وی نوزه به یې راوړم، اوزه به دهغه سره یم یوځای تردی چې زموږ جدایی راوولی مرگ. نوده ورته وویل چې هغه بنده ته یې. نودی ابراهیم عليه السلام وویل چې زه یم؟ نو هغه ورته وویل چې هو. نویایی ورڅخه پوښتنه وکړه. چې زه الله جل جلاله په کم کارباندی خلیل گرځولی یم هغه ورته وویل په دی خبره چې ته یې خلگو ته ورکوی اودهغو څخه طلب نه کوی راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودارنگه الله جل جلاله په ډیرو ځایونو کی دده ثناء اومدحه ذکر کړیده، نوبعضو ویلی دی چې په (۳۵) ځایونو کی دثناء اومدحه دده ذکرده، چې (۱۵) ددی څخه په سورة البقره کی ذکر دی اودی یودهغه پنځو اولو العزم څخه دی چې په قرآن کی ذکر دی په مابین دتولو انبیاوو کی چې هغه په دوو آیتونو کی چې سورة الاحزاب اوسورة الشوری دی په دی کی ذکر دی، او هغه دا قول دالله جل جلاله دی: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا** (سورة الاحزاب ۷) اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: **شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ** (سورة الشوری ۱۳) بیادی اشرف او اولوالعزم دی پس درسول الله

(۱). الحاكم في المستدرک (۲/۴۲۹) او ویلی یې دی چې دا حدیث حسن دی اوصحیح دی په شرط دبخاری سره.

څخه. اوداهغه سړی دی چی نبی ﷺ په اوم آسمان کی ورسره لیدلی وه په دی حال کی چی مخ یې دبیت المعمور خواته گرځول سوی وو هغه بیت المعمور چی دورخی (۷۰۰۰۰) ملائکی طواف پر کوی اوبیا ورته دوباره لمبر نه ورکول کیږی. اوهغه چی ذکر سوی دی په حدیث دشریک بن ابی نمیر کی چی نقل کړی یې دی دانس څخه په حدیث داسراء کی چی (۱) ابراهیم ﷺ په شپږم آسمان کی دی اوموسی ﷺ په اووم آسمان کی دی، نوپه دی شریک باندی تنقید سوی دی په باره ددی حدیث کی. اواولنی صحیح وو اودارنگه احمدویلی دی په نقل کولو سره دمحمدبن بشر څخه دی نقل کوی دمحمدبن عمر څخه اودی دابو سلمه څخه دی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کریم چی زوی دکریم دی اوبیازوی دکریم دی اوبیازوی دکریم دی هغه، یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم ﷺ دی. یواخی والی کړی دی په دی سره احمد (۲) اوبیا هغه چی دلالت کوی په فضیلت دموسی ﷺ پر ابراهیم ﷺ باندی په هغه حدیث کی هم معلومیږی چی ویل سوی دی: او دری کسان وروسته سوی دی آخرته داسی ورخی ته چی دهغه به ټول رغبت کوی تردی چی ابراهیم ﷺ هم (۳) راوی ددی مسلم دی دحدیث دابی کعب رضی الله عنه څخه اوداهغه مقام محموددی چی نبی ﷺ ورڅخه خبر ورکړی دی په دی قول سره: زه سردار دبنو آدم یم ترقیامته پوری اوتاسی هیخ فخرنه کوی. (۴)

اوبیایې ذکر کی طلب دشفاعت دخلگو دآدم ﷺ څخه اوبیا دنوح ﷺ څخه اوبیا دابراهیم ﷺ څخه اوبیا دموسی ﷺ څخه اوبیا دعیسی ﷺ څخه، نوهریوه به ورڅخه ځان په منع کی تردی چی رابه سی محمد ﷺ ته نوایی به چی زه ددی دپاره یم، زه ددی دپاره یم. اودا رنګه یې ټول حدیث بیان کړی دی.

اودارنگه بخاری روایت ذکر کړی دی په نقل کولو سره دعلی بن عبدالله څخه دی دیحیی بن سعید څخه دی دعبدالله څخه دی دسعید څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی وویل سوه ای رسول الله څوک ډیره ښه سړی دی اوډیر اکرام والا دی؟ نورسول الله ﷺ وویل ډیر اکرام والا اونبه سړی ددوی څخه متقی ددوی دی یعنی پرهیزگار ددوی، نودوی وویل چی موږ ددی پوښتنه نه ده کړی. نونبی ﷺ ورته وفرمایلی چی اکرم اونبه سړی یوسف ﷺ دی چی زوی دنبی دی اوبیازوی دنبی اوبیا زوی دابراهیم ﷺ دی. نودوی ورته وویل چی ددی په باره کی پوښتنه نه کوو نونبی ﷺ ورته وفرمایلی چی دعربو په باره کی رانه پوښتنه

(۱). مسلم، کتاب الایمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ ۲۱۷۱۲. (۲). احمد ۳۳۲۱۲. (۳). مخکی ذکر سویدی. (۴). مسلم، کتاب الفضائل، باب فضل نسب النبی ﷺ ۳۷۱۵ دحدیث دابی هریره رضی الله عنه څخه، اوترمذی په کتاب تفسیر القرآن کی، باب ومن سورة بنی اسرائیل ۳۱۴۸۵، ۳۲۱۵ اوابن ماجه په کتاب الزهد کی، باب ذکر الشفاعة ۴۳۰۸۱۲ او احمد ۲۱۳ دحدیث دابی سعید څخه، او احمد ۲۸۱۱۱ دحدیث دابن عباس څخه.

کوی؟ نو دوی ورته وویل چی هو. نونبی ﷺ وفرمایلی چی بنه ددوی په جاهلیت کی هغه بنه دی په اسلام کی کله چی پوهیږی. (۱) اودارنگه روایت کړی دی ددی بخاری په بل حای هم. اومسلم اونسایې دطریقې دیحیی بن سعید القطان خخه چی دی یې نقل کوی دعبيد الله خخه (چی دی ابن عمرو العمری دی) هم په دی الفاظو سره.

اوبیا ویلی دی امام بخاری چی ویلی دی معتمر دعبيدالله خخه چی دی نقل کوی دسعید خخه اودی دابی هریره خخه اودی دنبی ﷺ خخه. ماویلی دی چی اسنادیې ددی کړی دی په بل حای کی دحدیث ددوی دواړو خخه اودحدیث دعبيده بن سلمان خخه. اونسایې دحدیث دمحمد بن بشر خخه اودوی خلورو واړو دانقل کړی دی دعبيدالله بن عمر خخه چی دی یې نقل کوی دسعید خخه اودی یې دابی هریره ﷺ خخه اودی دنبی ﷺ خخه اوددوی پلرونه یې په کی نه دی ذکرکړی. اودارنگه امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره داسحاق بن منصور خخه دی دمحمد بن عمر خخه اودی دابوسلمه خخه اودی دابی هریره خخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی عزتمند زوی دعزتمند اوبیاهم زوی دعزتمند اوبیا زوی دابراهیم ﷺ یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم دی، په دی باندی یې یواخی والی کړی دی دطریقې دعبدالرحمن بن عبدالله بن دینار خخه چی دی نقل کوی دخپل پلار خخه چی هغه بیانقل کوی دابن عمر خخه هم په دی الفاظو سره (۲) هرڅه چی هغه حدیث دی چی امام احمد یې روایت کړی دی په نقل کولو سره دیحیی خخه اودی نقل کوی دسفیان خخه اودی دمغیره بن النعمان خخه اودی دسعید بن جبیر خخه اودی دابن عباس خخه اودی دنبی ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی: دتولو خلگو حشر به لڅ کیږی، نو اول هغه سړی چی هغه ته به جامه ورواچول سی هغه به ابراهیم ﷺ وی بیایې داآیت ووايه: كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ، نوتخریج ددی یې کړی دی په صحیحینو کی دحدیث دسفیان الثوری خخه اوشعبه بن الحجاج خخه اودا دواړه دمغیره بن النعمان خخه اودی دسعید بن جبیر خخه اودی دابن عباس خخه هم په دی الفاظو سره. اودافضیلت معینه تقاضا دافضیلت دنسبت نه کوی چی مخکی څوک بنه وی نو وروسته به هم وی دا هغه فضیلت دی چی الله تعالی په خپل قدرت کامله سره چی چاته وغواړی ورکوی یې، لکه څرنگه چی یې فضیلت ورکړیدی نبی ﷺ ته اوداسی فضیلت یې ورلره ورکړی دی چی مخکنی اواخرنی ټول یې غبطه کوی.

(۱). صحیح البخاری کتاب الانبياء، باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليلا) ۳۳۵۳۲۷ اوباب (ام كنتم شهداء اذ حضر يعقوب الموت) ۷۴۳۳۲۷ اوباب قول الله تعالى (لقد كان في يوسف واخوته آيات للسائلين) ۳۳۸۳۱۷ اوبه كتاب المناقب کی باب: ۱، ۳۴۹۰۱۶، كتاب الفضائل، باب فضائل يوسف ۱۳۴۱۵.

(۲). مخکی بیان سوی دی.

اوهرڅه چې هغه احاديث دي چې امام احمد ذکر کړي دي په نقل کولو سره دوکيع څخه او دابونعيم څخه دي نقل کوي دسفیان څخه چې دا الثوري دي دي نقل کوي دمختار بن فلفل څخه او دى دانس بن مالك څخه دي وايي چې نبی ﷺ ته يوسړی رالی اوورته يې وويل چې: ای په خلگو کی بنه نونبی ﷺ ورته وفرمایلی چې هغه ابراهیم ﷺ دی (۱) نوددی روایت کړی دی مسلم دحدیث دالثوري څخه اودعبدالله بن ادريس څخه، اودعلی بن مشهر څخه اودمحمد بن فضیل څخه اودی څلور وارو دمختار بن فلفل څخه اوداپه وجه دعاجزی يې ویلی دی یعنی پرخپل پلار باندی ځان ته فضیلت نه ورکوی لکه څنگه چې يې فرمایلی دی چې تاسی مالره په انبیاوو باندی فضیلت مه راکوی: اویایې وویل چې: تاسی مالره فضیلت مه راکوی په موسی ﷺ باندی، ولی چې ټول خلگ به بیهوښه وی نوڅه به اولنی سړی يم چې په هوښ کی به راحم، نوزه به پیدا کم موسی ﷺ چې هغه به نیولی وی یوه ستنه دعرش نوماته پته نسته چې دا بیهوښه سوی دی اوکه ده ته بدله ورکول سویده دطور په غر کی؟ (۲) اودامنافی نه دی دهغه سره چې په تورات کی ثابت دی چه فرمایلی يې دی: زه به سردار دبنو آدمو يم په ورځ دقیامت کی.

اودارنگه حدیث دابی بن کعب په صحیح مسلم کی: او وروسته به سی دری کسان داسی مقام ته چې دهغه به هریو رغبت کوی تردی چې ابراهیم ﷺ هم. اوهرڅه چې وو ابراهیم ﷺ بنه دپیغمبرانو اواولی العزم وو وروسته دمحمد ﷺ څخه، نوامر وسو لمونځ کونکو ته چې په لمانځه کی په تشهد کی داوایې، کم چې ثابت سوی دی په حدیث دکعب بن عجره کی اوداسی نوروکی، دی وایي چې صحابه وو به وایي چې پرتا باندی خو دسلام اودرود طریقو مور ته معلومه ده خوپه ابراهیم ﷺ باندی به څه رنگه سلامتیا وایو اودرود وایو؟ نونبی ﷺ وفرمایلی: تاسی وایاست: اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم وبارک علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم، انک حمید مجید، (۳) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى) (سورة النجم ۱۳۷). دوی ویلی دی چې ده پوره والی کړی دی په هغه ټولو ویناگانو درب دده باندی اوبرابر کړی يې دی هغه ټول خصلتونه اوشعبي دایمان، اوده به انکارنه کوی په

(۱). احمد (۱۷۸۱۳) مسلم: کتاب الفضائل، باب فضائل ابراهیم ﷺ (۱۵، ۱۲۱، ۱۲۲).

(۲). صحیح البخاری: کتاب الخصومات، باب ما یذکر فی الاشخاص والملازمه والخصومة بین المسلم والیهودی (۱۵، ۲۴۱۱) اوطراف ددی په (۳۴۰۸، ۳۴۱، ۳۴۷۲، ۴۸۱۳، ۵۰۲۲، ۲۵۱۷، ۲۵۱۸، ۷۴۲۸، ۷۴۷۲) او مسلم کتاب الفضائل، باب فضائل موسی ﷺ (۱۵، ۱۳۲) اواحمد (۱۳، ۴۱).

(۳). صحیح البخاری کتاب الانبياء، باب (۱۰) (۳۳۷۰۱۲) اوطراف ددی په (۲۳۵۷، ۴۵۹۷)، اومسلم: کتاب الصلاة، باب الصلاة علی النبی ﷺ (۱۲، ۱۱۴)، اواحمد (۲۴، ۱۱۴).

کوچنی کاردرې خپل باندی، اودده څخه به کوچنی کارنه هریدی په غټو کارونو سره. عبد الرزاق ویلی دی چی مور ته خبراکړی دی معمر دطاوس څخه چی هغه نقل کوی دخپل پلار څخه چی هغه دابن عباس څخه په دی قول دالله ﷺ کی: **وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ** (سورة البقره ۱۲۴). دی وایی چی الله ﷻ په ده باندی امتحان کړی دی په پاکوالی سره: پنځه په بدن کی اوپنځه په سرکی. بریت کوچنی کول. اوغږغږه کول، اومسواک وهل، اوپزه کی اوبه اچول، اومسح دسرکول، اودتخر څخه ورینسته لیری کول، اوپری مینخل هغه اثرات دمیتیازو په اوبوسره، (۱) راوی ددی ابن ابی حاتم دی اوروایت نقل سوی دی دسعید بن المسیب څخه اودمجاهد څخه اودالشعبي څخه اودالنخعی څخه اودابی صالح څخه اودابی الجلد څخه هم په دی طریقې سره اوهم په دی الفاظو سره. ماویلی دی چی په صحیحینو کی دابی هریره رضی الله عنه څخه روایت نقل دی چی نبی صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: فطرت دانسان تقاضا دپنځو شیانو کوی: سنت کول، اوداوسپنی په ذریعه ورینسته لیری کول دتخر څخه اودناف دکښته څخه، اوبریتونه کوچنی کول، اونوکان پرې کول، اودتخرڅخه ورینسته ایستل. (۲)

اوپه صحیح مسلم کی اواهل السنن والانقل کوی دحدیث دوکیع څخه چی دی یې نقل کوی دزکریا څخه اودی دابی زائده څخه دی دمصعب بن شیبه العبدري المکی الحجبي څخه دی دطلق بن حبيب العنزی څخه دی دعبداالله بن الزبير څخه دی دعائشه رضی الله عنها څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: دانسان فطرت دلسو شیانو تقاضا کوی سنت کول، اوداوسپنی په ذریعه ورینسته لیری کول دتخر څخه اودناف دکښته څخه، او بریتونه کوچنی کول، اونوکان کاپ کول، اودتخر څخه ورینسته ایستل، اودگوتو بندونه پریمنخل، اوپزی ته اوبه اچول، اومسواک کول، اوږیره پریښوول، اواستنجا کول. (۳) او وروسته به دده د عمر په باره کی ذکر کیږی اودده د سنت په باره کی به هم خبره کیږی. نو دا ټولی خبری بالجمله دلالت کوی په مدحه دده باندی (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَى).

محل دده په جنت کی

حافظ ابوالبزار ویلی دی په نقل کولو سره داحمد بن سنان القطار الواسطی څخه اودمحمد

(۱). حاکم په مستدرک کی (۲۲۲/۲) اودابی ویلی دی چی داحدیث حسن دی په شرط دشیخینو سره.

(۲). صحیح البخاری: کتاب اللباس، باب تقليم الاظافر (۵۷۷۹/۱۱۰) اومسلم په کتاب الطهارة کی، باب خصال الفطره (۱۲۲/۱۳) اوترمذی په کتاب الادب کی، باب ماجاء فی تقليم الاظفار (۲۷۵۲/۱۵)

(۳). مسلم: کتاب الطهارة، باب خصال الفطره (۱۴۷/۱۳) اوترمذی په کتاب الادب، باب ماجاء فی تقليم الاظافر (۱۵/۲۷۵۷) ابوداود: کتاب الطهارة، باب السواک من الفطر (۱۴۱/۱) اوالنسایي: کتاب الزينه من السنن، باب الفطره (۵۰۵۵/۱۸) ابن ماجه: کتاب الطهارة، باب الفطره (۲۹۳/۱۱) اواحمد (۱۳۷/۲).

بن موسى القطان خخه دوی دواړه نقل کوی دیزید بن هارون خخه دی دحماد بن سلمه خخه دی دسماک خخه اودی دعکرمه خخه اودی دابی هریره خخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی : یقیناً په جنت کی یوقصردی. گمان کوم چی دلؤلؤ (ملغلرو) خخه دی. چی په هغه کی بیرہ نسته اونه تکلیف سته چی داتیار کړی دی الله ﷻ دابراهیم ﷺ دپاره. (۱)

البزار ویلی په نقل کولو سره داحمد بن جمیل المروزی خخه دی نقل کوی دالنضر بن شمیل خخه اودی دحماد بن سلمه خخه اودی دسماک خخه اودی دعکرمه خخه اودی دابی هریره ﷺ خخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه هم په دی الفاظو سره. اوبیایې دا ویلی دی چی مور ته داعلم نسته چی داچا نقل کړی دی دحماد بن سلمه خخه اواسناد یې کړی دی یزید بن هارون ته اوالنضر بن شمیل ته اودی نورو ته په روایت موقوف سره ما وویل که چیری داعلت په کی نه وای نودابه په شرط دصحیح وای. اوددی تخریج یې نه دی کړی.

اوصاف دابراهیم ﷺ

امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دیونس اوحجین خخه دوی دواړه نقل کوی داللیث خخه دی دابی الزبیر خخه اودی دجابر خخه اودی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی: عرض به وسی پیغمبرانو ته، اودارنگه احمد ویلی په نقل کولو سره داسود بن عامر خخه دی داسرائیل خخه دی دعثمان خخه یعنی ابن المغیره دی دمجاهد خخه دی دابن عباس خخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ماولیدی عیسیٰ ﷺ اوموسیٰ ﷺ اوابراهیم ﷺ، نوهرخه چی عیسیٰ ﷺ دی نوهغه خلاصی سینی والادی او برداره دی، اوخه چی موسیٰ ﷺ دی نوهغه غت بدن والا دی. نوصحابه وو ورته وفرمایل چی ابراهیم ﷺ خه رنگه وو نو ویې ویل چی تاسی خپل صاحب ته وگوری. یعنی دنبی ﷺ خان مراد وو.

اودارنگه بخاری فرمایلی دی په نقل کولو سره دبیان بن عمر خخه دی نقل کوی دالنضر خخه دی دابن عیون خخه اودی دمجاهد خخه چی ده اورپدلی دی دابن عباس خخه، اودکر یې دوی ته وکی ددجال چی دهغه دسترگو په مینخ کی کافر لیکل سوی دی اویا (ک، ف، ر) لیکل سوی ده نودی وایی چی مانه دی اوریدلی، خولیکن نبی ﷺ دایی ویلی دی: هر خه چی ابراهیم ﷺ دی نو تاسی وگوری خپل صاحب ته. اوراوی دی بخاری دی اومسلم دی دمحمد بن المثنی خخه دی نقل کوی دابن ابی عدی خخه اودی دعبده الله بن عوف خخه

(۱). راوی ددی البزار دی اوطبرانی دی چی دایی په الاوسط کی ذکرکړی دی هم په دی طریقی سره. اوالفاظ دطبرانی جلادی.

هم په دی الفاظو سره. اوهم دارنگه روایت ددی کړی دی بخاری په کتاب الحج کی اوپه کتاب اللباس کی اومسلم، ټولو دمحمد بن المثنیٰ څخه هغه چی دی یې نقل کوی دابن عدی څخه اودی د عبدالله بن عون څخه هم په دی الفاظو سره.

وفات دابراهيم عليه السلام او هغه اقوال چی دده د عمر په باره کی ویل سوی دی

ابن جریر په تاریخ کی خپل کی ویلی دی (۱) چی پیدائش دده په زمانه دنمرود کی سوی وو، دا هغه دی چی دده په باره کی ویل سوی دی چی داضحاک بادشاه دی چی مشهور بادشاه دی، چی ویل سوی دی چی ده (۱۰۰۰) کاله بادشاهی کړیده، اودا انتهایې ظالم اوجا برسړی وو. اوبعضو ویلی دی چی دی داوولاد دبنی راسب څخه دی هغه چی نوح عليه السلام ورته لیږل سوی وو، اودی په دغه وخت کی ددنیا بادشاه وو اوداهم ذکر سوی دی چی دده په وخت کی یوستوری رابنکاره سوی وو چی دلمر اوسپوړمی رنا یې پته کړی وه، نو حیران کړه دی کار ددی زمانی خلگ، اونمرود وپیږیدی، نورا ټول یې کړه نجومیان او کاهنان اویوبنتنه یې ورڅخه وکړه ددی په باره کی، نودوی ورته وویل چی ستاپه قوم کی به یوماشوم پیدا کیرې چی ستا بادشاهی به دهغه په لاس ختمیږی نوده امروکی سړو ته چی دخپل بنځو څخه منع سی اوماشومان به یې مړه کول ددغه وخت راسی، نووسو ولادت دابراهيم عليه السلام په دغه وخت کی، نوالله جل جلاله وساتی ددوی دمکر څخه، اودده څخه ځوان جوړ سو تکړه ځوان وو تردی چی وسو هغه کارچی ورته مخکی خبر ورکول سوی وو. او وو دده پیدائش په سوس علاقه کی اوچاویلی دی چی په بابل کی، اوچاویلی دی په اسود کی چی یو طرف دی دکوټی. اومخکی تیرسو دابن عباس څخه چی دی پیداسوی دی په برزه کی چی یو بناردی دمشق. نوکله چی الله جل جلاله دده په لاس باندی نمرود هلاک کی نوبیا دی ولاری حران ته، اوبیا دشام مزکی ته اواقامت یې اختیارکی په ایلیاکی لکه څه رنگه چی مورې مخکی دا ذکر کړه. اودوه ځامن یې پیداسوه چی اسماعیل اواسحاق عليهما السلام وه اومړه سویده ساره ددی څخه مخکی په حبرون علاقه کی هغه چی په محکه دکنعان کی دی او دده عمر (۱۲۷) کاله وو په قول داهل کتابو سره. نوددی په مرگ باندی ابراهیم عليه السلام ډیر زیات خفه سو. او واخسته دیوسړی څخه محکه په (۴۰۰) میثقاله باندی په (حیث) مقام کی اوهلته یې ساره دفن کړه اوبیا ابراهیم عليه السلام دخپل زوی دپاره جرگه وکړه او هغه ته یې واده وکی د(رفقا) لور دبتویل بن ناحور بن تارح، اوخپل مولایې ورپسی واستوی اودایې په اوبن باندی راوستله. اودوی ویلی دی چی بیا ابراهیم عليه السلام بل واده وکی د(قنطورا) سره نو ددی څخه یې پیداسوه (زمران، یقشان، مادان، مدین، شیاق، شوح) اودا ټول اولاد

(۱) تاریخ الطبری (۱۸۷۱).

دقنطورا وه، ويل سوي دي چي دي ناخپه يودم مړ سوي دي، اوهم دارنگه داود اوسليمان عليهما السلام هم. او هغه چي ذكر كړي دي اهل كتابو اوداسي نورو. دوي ويلى دي چي دي اول ناجوري سوي دي اوبيا وروسته مړسوي دي اوپه (۱۷۵) كلني كي وفات سوي دي. اوويل سوي دي په (۹۰) كلني كي وفات سوي دي اودفن سوي دي په مغارات كي په كم خاي كي چي يي ساره دفن كړي وه په حبرون علاقه كي، اودي دفن كړي دي خامنو دده اسماعيل او اسحاق، اوبعضو داويلى دي چي دده عمر (۲۰۰) كاله وو لكه خه رنكه چي داقول ابن الكلبي كړي دي. نوويلي دي ابن حبان ابوحاتم په صحيح خپل كي چي مور ته خبرا كړي دي المفضل بن محمد الجندي په مكه كي دي نقل كوي دعلي بن زياد الخلمي خخه دي دابو قره خخه اودي دابن جريج خخه اودي ديحيبي بن سعيد خخه اودي دسعيد بن المسيب خخه اودي دابي هريره خخه دي وايي چي نبي صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: سنت سوي دي ابراهيم عليه السلام په قدوم كي چي عمر يي (۱۲۰) كاله وو اوددي سنت خخه يي وروسته (۸۰) كاله نور ژوند تيركړي دي (۱) اودارنگه ددي روايت ذكر كړي دي الحافظ ابن عساكر دطريقي دكرمه بن ابراهيم خخه اودجعفر بن عون العمري خخه دي نقل كوي ديحيبي بن سعيد خخه اودي دسعيد خخه اودي دابي هريره خخه موقوفاً.

اودارنگه محمد بن اسماعيل الحساني الواسطي ويلى دي: زيادت يي كړي دي په تفسير دوكيع كي په باره دهغه كي چي دده په زيادات كي ذكر كړي دي په نقل كولوسره دابو معاويه خخه دي نقل كوي ديحيبي بن سعيد خخه اودي دسعيد بن المسيب خخه اودي دابي هريره خخه دي وايي چي: ووابراهيم عليه السلام اول هغه سړي چي پرتوگ يي اغوستي دي او اول هغه سړي چي دوربستانو په منخ كي يي لاره اړولي وه او اول سړي چي په چاره سره يي وربښته ليري كړي دي، او اول هغه سړي چي په قدوم كي يي سنت كړي دي، اودي د(۱۲۰) كالو وو، او اول چي ميلمانه يي جوړكړه، او اول هغه سړي چي بوډاسوي وو. هم دارنگه روايت يي ذكر كړي دي موقوف، اودامشابه دي دمرفوع سره، خلاف ثابت دي دابن حبان دپاره. والله اعلم. اودارنگه ويلى دي مالك ديحيبي بن سعيد بن المسيب خخه چي دي وايي: وو ابراهيم عليه السلام اول هغه سړي چي دميلمسيئا رواج يي جوړكي او اول هغه چي بریتونه يي كوچني كړي وه، او اول هغه سړي چي بوډاوالي يي وليدي او اول هغه چي سنت يي كړي وو نوده ويل چي: اي ربه زما داخه دي؟ نوالله عز وجل ورته وويل چي داوقاردي، نوده وويل اي الله زيات كړي دازما دپاره وقار (۲) اونورو ورسره دازيات كړي دي چي اول هغه

(۱). مخكي ددي بيان تير سوي دي.

(۲). موطاء امام مالك: كتاب صفت النبي صلى الله عليه وسلم، باب ماجاء في السنن في الفطرت (۴۱۲).

شخص وو چی بریتونه یې کوچنی کړی دی او پرتوگ یې اچولی دی. نوقبر دده او قبر دده دزوی چی اسحاق دی او یعقوب دی په مربعه کی دی کم چی سلیمان بن داود عليه السلام جوړ کړی دی په حبرون علاقه کی، اودانن ورځ دخلیل په نامه باندی مشهوره دی. اودا خبره په تواتر سره نقل ده چی یوامت یې دبل امت څخه نقل کړی دی او یوه پیړی یې دبل پیړی څخه نقل کړی دی دزمانی دبنی اسرائیل څخه تردی زمانی پوری، چی دده قبر په مربعه کی دی په حقیقت کی اوهرڅه چی دتعیین په باره کی دی نودنبی عليه السلام څخه هیڅ روایت نقل نه دی. نوپکار دی چی دهغه ځای احترام دی وسی ددی وچی څخه چی دلته دابراهیم خلیل الله قبر دی اوپه دی په مخکه کی څه خراب کارونه سی په دی بیړی سره چی دلته چیری قبر دابراهیم خلیل الله نه وی اودهغه دځامنو قبرونه نه وی. اودارنگه ابن عساکر روایت ذکر کړی دی په سندسره وهب بن منبه ته دی وایی چی دابراهیم عليه السلام په قبرباندی یوشعر پیدا سوی دی (الهی جهولا امله. یموت من جاء اجله).

اولادونه دابراهیم عليه السلام

اول زوی دابراهیم عليه السلام دهاجری څخه سوی وو چی نوم یې اسماعیل دی او بیا دوهم اسحاق عليه السلام دساره څخه اودهغه څخه وروسته ابراهیم عليه السلام واده وکی دقنطورا سره چی لور دیقطن الكنعانیه وه نو ددی څخه یې شپږ بچی پیدا سوه: مدین، زمران، سرج، یقشان، نشق، او دشپږم نوم یې نه دی ذکر کړی. بیایې ددی څخه وروسته دحجون سره واده وکی چی لور دامین وه، نوددی څخه یې پنځه بچی پیدا سوه: کیسان، سورج، امیم، لوطان، نافس، همدارنگه ذکر کړی دی ابوالقاسم السهیلی په خپل کتاب (التعريف والاعلام) کی.

قصه دلوط عليه السلام

واقعه دلوط عليه السلام په ژوند دابراهیم عليه السلام کی واقع سویده، اوهغه چی دده پرقوم باندی کم سخت عذاب نازل سوی وو. اودا لوط بن هاران بن تارح چی آزردی دهغه اولاددی دابراهیم عليه السلام وراره دی، ولی چی ابراهیم اوهاران اوناخور دا دری کوچنی وروڼه دی لکه څنگه چی داخبره موږ مخکی ذکر کړیده، اوویل سویدی چی داهاران هغه سپی دی چی حران علاقه یې جوړه کړیده، اودا خبره ضعیفه ده دوجی دمخالفت ددی دهغه څه سره چی داهل کتابو سره دی. اودا لوط عليه السلام دخپل اکا څخه جلا سوی وو په امر دهغه سره اوناازل سوی وو سدوم علاقی ته چی مخکه دغور زغروه اودا خاص مرکز وو ددغو علاقو اوپه دوی کی ډیر نااهله خلگ ظالمان اوکافران اوبدخویه خلگ اوسیدله اوډیر بدکردار والاوه، چی دوی به خلگو ته لاری نیولی اوپه خپلوکی به یې په بدکاری باندی راتگ کوی اومنع به یې نه کول دبدکاری څخه چاچی به کوله اوډیر بددی هغه چی دوی یې کوی، اودوی نوی فاحشه او

گناه راوستلی وه چی مخکی چانه وه کړی دبنو آدم خخه، او هغه داچی نارینه وو ته به یې راتگ کوی، او هغه زنانی چی ورلره الله ﷺ ورکړی وی هغه یې هم داسی پریښی صرف نیکانو خلگو ته نودوی ته دعوت ورکی لوط عليه السلام دالله ﷺ دعبادت طرف ته چی دهغه په یواخی والی سره عبادت وکی اوشریک ورلره مه نیسی، اودوی یې منع کړه ددی بدکاری خخه اودهغه کارخخه چی مخکی چاپه بنو آدم کی کړی نه وو، نودوی ډیروخت هم داسی په خپلو گمراهیو کی تیرکی اوپه خپله بی دینی کی، اودوی روان وه په خپل کفر کی اوپه خپل فسق اوفجورکی، نوالله ﷺ داسی عذاب پر نازل کی چی هغه واپس کیدونکی نه وو اوداسی یې تس اونس کړه چی عبرت وگرزیدی دوروستنیو خلگو دپاره. نوددی وچی خخه الله ﷺ ددوی قصه په قرآن کریم کی په مختلف ځایونو کی ذکرکوی.

نوالله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ (۸۰) إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ (۸۱) وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (۸۲) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۸۳) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَأَنْظَرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ (سورة الاعراف ۸۰/۸۴).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامًا فَمَا لَبَثَ أَنْ جَاءَ بِعَجَلٍ حَيْدٍ (۶۹) فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكَرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ (۷۰) وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحَكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَّرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (۷۱) قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةً اللَّهِ وَبَرَكَاتِهِ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (۷۳) فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبَشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ (۷۴) إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (۷۵) يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (۷۶) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (۷۷) وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (۷۸) قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ (۷۹) قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (۸۰) قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ (۸۱) فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ (۸۲) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ۲۹/۸۳).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَبَيَّنَّهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرَاهِيمَ (۵۱) اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ (۵۲) قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۵۳) قَالَ ابْشِرْ تَمُونِي عَلَىٰ اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمِ ثَبْرُونَ (۵۴) قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (۵۵) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ اِلَّا الضَّالُّونَ (۵۶) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۵۷) قَالُوا اِنَّا اُرْسَلْنَا اِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (۵۸) اِلَّا آلَ لُوطٍ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَ (۵۹) اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَرْنَا اِنِّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ (۶۰) فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطِ الْمُرْسَلُونَ (۶۱) قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّكَرُونَ (۶۲) قَالُوا بَلْ جِنَّاتِكُمْ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ (۶۳) وَاتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (۶۴) فَاسْرِبْ بِاهْلِكَ بِقَطْعِ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (۶۵) وَقَضَيْنَا اِلَيْهِ ذَلِكَ الْاَمْرَ اَنْ دَابِرَ هَوْلًا مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ (۶۶) وَجَاءَ اَهْلَ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (۶۷) قَالَ اِنَّ هَوْلًا ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (۶۸) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ (۶۹) قَالُوا اَوْلَمْ نُنْهَكَ عَنْ الْعَالَمِينَ (۷۰) قَالَ هَوْلًا بَنَاتِي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (۷۱) لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (۷۲) فَآخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ (۷۳) فَجَعَلْنَا عَلَيَّهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (۷۴) اِنْ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ (۷۵) وَاِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ (۷۶) اِنْ فِي ذَلِكَ لآيَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ (سورة الحجر ۱۵۱-۱۷۷)

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطِ الْمُرْسَلِينَ (۱۶۰) اِذْ قَالَ لَهُمْ اٰخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُونَ (۱۶۱) اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ (۱۶۲) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاَطِيعُوا (۱۶۳) وَمَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِي اِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۶۴) اَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ (۱۶۵) وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ مِنْ رُبِّكُمْ مِنْ اَرْوَاجِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (۱۶۶) قَالُوا لَنْ لَمْ تَنْتَهَ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ (۱۶۷) قَالَ اِنِّي لَعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ (۱۶۸) رَبِّ نَجِّنِي وَاَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ (۱۶۹) فَانجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِينَ (۱۷۰) اِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (۱۷۱) ثُمَّ دَمَرْنَا الْاٰخِرِينَ (۱۷۲) وَامْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءً مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (۱۷۳) اِنْ فِي ذَلِكَ لآيَةٌ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ (۱۷۴) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۱۷۵-۱۷۰)

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (۵۴) اَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۵۵) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا اَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ (۵۶) فَانجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَرْنَا مِنْ الْغَابِرِينَ (۵۷) وَامْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءً مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (سورة النمل ۵۴-۵۸)

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ

الْعَالَمِينَ (۲۸) أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيَكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّتَا بَعْدَآبِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۹) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ (۳۰) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (۳۱) قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۳۲) وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجِيُكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۳۳) إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَى أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (۳۴) وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (سورة العنكبوت ۲۸ \ ۳۵).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنْ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۳۳) إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ (۱۳۴) إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (۱۳۵) ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخَرِينَ (۱۳۶) وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ (۱۳۷) وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة الصافات ۱۳۳ \ ۱۳۸).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۳۱) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (۳۲) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (۳۳) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (۳۴) فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۳۵) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۳۶) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (سورة الذاريات ۳۱ \ ۳۷).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالَّذِي إِذْ أُرْسِلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ (۳۴) نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ (۳۵) وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالَّذِي (۳۶) وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرْ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (۳۸) فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرْ (۳۹) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر ۳۳ \ ۴۰)،

اودارنگه مورپه دی قصه کی بحث کړی دی په خپل خپل ځایونو کی په تفسیر خپل کی اودلته مقصود دا دی چی ده کم امرپیش کی اوالله ﷻ څنگه عذاب نازل کی په دوی باندی. اوداپه دی طریقې سره چی کله لوط ﷺ دوی ته دعوت ورکی وعبادت دالله ته چی واحد ذات دی او شریک وړلره نسته، اودوی یې منعه کړه دهغه زیاتې څخه چی دوی کوی، نودوی داخبره دلوط ﷻ ونه منله تردی چی یوسړی هم داخبره ونه منله، اوهغه څه بدیې چی کوله هغه یې پری نه بنوده، بلکی روان وو په دی خپل حال کی، او وانوبستی دخپل گمراهی اوبدی څخه اودا کوشش به دوی کوی چی داپیغمبر دخپل کلی څخه څنگه وباسی. اوددوی جواب به داوو کله به چی دوی ته څه خبره وسوه نوپه ناپوهی اوجهالت سره به یې داویله: أَخْرَجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (سورة النمل ۵۶ \ ۵۷) نودوی وگزرولی

مقام دمدحي مقام دذم اودبدي چي دوي تقاضا دايستلو دده كوله. اودوي داكارنه كوي مگر دضد دوجي اودعناد دوجي اودجهالت دوجي، نوپاكي بيان كړه الله تعالى دده اوداهل دده مگر دبنځي پاكي الله تعالى ورلره بيان نكړه اودوي يې ددي ځاي څخه په امن كي وايسته اودا نور بدبخته يې پكښي دهميشه دپاره پاته كړه، نوكله چي الله ﷻ په دوي باندي گرمي راوسته نوپه دوي باندي داسي لگيدله لكه اورچي چا پر لگولي وي. او اوبه ددوي مالگيچني سوي. اوددوي داجواب نه وو مگر ددي وجي چي دوي يې منعه كول دبد كاري څخه اودفاحشي څخه داسي بدكاري چي مخكي دهيچا دلاسه هم داكارنه دي سوي، نوددي وجي څخه الله ﷻ داسي عذاب وركي چي دوروستنيو دپاره عبرت سو، اوسره ددي چي كوچني عذابونه پرمقرر وه بياهم دوي خلگو ته لاري پرې كولي اوخيانتونه به يې كول، اوخپل دگپ شپ ځاي ته به راټوليدل چي هلته به يې بدكارونه اوبدي خبري كولي تردی چي ويل سوي دي چي دوي به په خپلو مجلسونه كي بادونه داواز سره (گوزونه) اچول او ديوبل څخه به يې حيانه كوله كه څه هم ددوي څخه يوغت كار وسي اودوي په شرميږي نه، اودوي به غور نه ايسووي نصيحت كونكي ته مثال ددوي دحيوان وو چي په عقل كي به يې خبره نه راتله اونه به يې دومره شعور وو چي ښه اوبد وپيژني اوحق اوباطل وپيژني. اوتوبه گار كيدل نه دهغه څخه چي كول يې اونه پښيमानه كيده په هغه څه چي مخكي وړڅخه سوي وو اونه يې دمستقبل په باره كي سوچ كوي چي په مستقبل كي به څه كيږي، نوالله ﷻ په كلك عذاب سره گرفتار كړه. اودوي به ويله لوط ﷺ ته دا: اِنْتَا بَعْدَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (سورة العنكبوت ۲۹). نودوي طلب دهغه عذاب وكي چي لوط ﷺ به په هغه سره بيره وركوله دوي ته، نوپه دي وخت كي دعاوكړه لوط ﷺ دعذاب په دوي باندي، اودنصرت خپل په دوي باندي. نوالله ﷻ ته غيرت وركي دده په دعاباندي، اوپه غضب كي سو دده دغضب دوجي، اودده دعايي قبوله كړه اوطلب يې ورلره منظور كي نو الله ﷻ خپل ملائكي وروليږلي، نو هغه ملائكي په ابراهيم ﷺ باندي تيري سو او هغه ته يې زيږي وركي دزوي، اوخبريې كړه چي دوي دڅه كار دپاره راغلي دي اودوي په يو كارپه سي رااستول سوي دي: قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۳۱) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (۳۲) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (۳۳) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (سورة الذيات ۳۱ ۳۴) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (۳۱) قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (سورة العنكبوت ۳۱ ۳۲) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ

الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبَشْرَىٰ يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ (سورة هود ۷۴ \ ۷۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (۷۵) يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرٌ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (سورة هود ۷۴ \ ۷۵) یعنی ددی خبری خخه تیرسه اوپه بل خه کی بحث کوه ولی چی دافیصله سویده، اوپه دوی باندی عذاب واجب سوی دی اوہلاکت پر واجب سوی دی: إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرٌ رَبِّكَ یعنی په دوی باندی فیصله سویده د عذاب اودانه ده بیرته تلونکی. وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ، اودارنگه ذکرکری دی السدی اوسعید بن جبیر اوقتاده اومحمد بن اسحاق: چی ابراهیم ﷺ وویلہ: تاسی تباه کوی هغه کلی چی په هغه کی (۳۰۰) مومنان دی. نودوی وویل چی نه. نوییا ابراهیم ﷺ وویل چی (۲۰۰) مومنان دی؟ نودوی وویل چی نه نوییای وویل چی (۴۰) مومنان؟ نودوی ورته وویل چی نه. نوییاده وویل چی (۱۴) مومنان دی؟ نودوی ورته وویل چی نه. نوابن اسحاق وایی تردی چی ورته وویل چی تاسی خوبه په کی یومومن لیدلی وی؟ نودوی وویل چی نه: قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا، اوپه نزد داهل کتابو باندی ده ویلی دی: ای ربه زماته داهلاکوی کله اوپه دی کی (۵۰) کسان صالحان دی؟ نوالله ﷻ وفرمایلی چی زه دوی نه هلاکوم کله چی په دوی کی ۵۰ صالحان وی خو دا نستہ پکښی، نوییا ۱۰ ته راکښته سو نوالله ﷻ ورته وفرمایلی چی زه دوی نه هلاکوم کله چی په دوی کی (۱۰) صالحان وی خوداپه کی نستہ.

اللَّهُ ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (سورة هود ۷۷ \ ۷۸) مفسرینو ویلی دی کله چی داملایکی جلاسوی د ابراهیم ﷺ خخه یعنی (جبرایل، اومیکائل، اواسرافیل) نودوی راروان سوه تردی چی راورسیده سدوم ته، په شکلونو دنباستو هلکانو کی، دپاره د امتحان دالله ﷻ په قوم لوط باندی اودپاره ددی چی حجت پرقائم سی نودوی میلمانه سوه دلوط ﷺ په کورکی دلمر پریوتو خخه وروسته ددی وچی خخه چی هغه خلگ یی ونه وینی نوییابه ددوی اهانت اوبی عزتی وکی. اودوی داگمان وکی چی دوی انسانان دی: سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ، ابن عباس اومجاهد اوقتاده اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی داہیر سخت امتحان وو اوده ته پتہ وه چی ددوی خخه مدافعت کول کیبری دشپی، اوددوی سره یی داشرط ولگوی چی دبل چا سره به نه میلمانه کیبری، خولیکن ده ولیدل چی ددوی خخه پتیدل نه کیبری. اوقتاده ویلی دی چی دوی باندی رانازل سوه په هغه مٹکھ کی چی ده په کی کارکوی. نودوی یی میلمانه کرہ ولی چی حیاء ورله چی دوی ته یی انکار نسو کولی نو ددوی مخ ته روان سو، اوورته شروع سوه چی ددی کلی خخه ووزی اوبل کلی ته ولاړسی اوورته یی وویل خه چی

يې وويل: زمادی قسم وی په الله ﷺ باندی چی په مخ دمزکی کی ددوی څخه خبیث او بدکاره خلگ نسته. نوبیایې لږ مزل وکی، اوبیایې ورته داخبره څلور واره وکړه اوویلی دی چی دوی ته ویل سوی وه چی ترهغه پوری به یې نه هلاکوی ترڅوچی په دوی باندی شاهی نه وی کړی نبی ددوی السدی ویلی دی داملایکی دابراهیم ﷺ دخواڅخه راووتلی اوروانی سوی دلوط ﷺ دکلی خوا ته، نودوی کلی ته ماپښین رالی، نوکله چی دوی سدوم نهرته راورسیدی نوهلته دلوط ﷺ یوه لور ولاړه وه چی خپل کورته یې اوبه وړلی، اودلوط ﷺ دوی لونی وی چی دمشری نوم (ریثا) وه او دکشری نامه (زغرتا) وه. نودوی ورته وویل چی آیادلته کم کورسته؟ نودی ورته وویل چی هو سته، تاسی دلته ودریږی تر هغه پوری چی زه درته دوباره راسم. دایې ورته ځکه وویل چی په دوی باندی وبیریده دخپل قوم څخه، نوداراله خپل پلار ته اوورته ویې ویل: ای پلاره. تاغواړی څه ځوانان په دروازه دښارکی، مانه دی لیدلی مخونه دیوقوم چی دهغوی څخه ښه وه، نورانه ولی هغوی ستاقوم نوبی عزتی به ورلره وکی. اودی خپل قوم منع کړی وو چی دچا میلستیا به نه کوی اوورته یې وویل چی ته زموږ څخه لیری سه موږ به میلستیا ورکوو. نودوی یې را وسته کورته اوهیڅ څوک په خبرنه سو بغیر دخپل کوروالوو څخه، نودده ښځه راووته او قوم یې خبرکی. اودایې وویل چی په کور دلوط ﷺ کی داسی هلکان دی چی داسی مخونه ما تراوسه دچاهم نه دی لیدلی. نورالی قوم ده ته چی چیغی یې وهلی.

اوداقول دالله ﷺ: وَمَنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ (سورة هود ۷۸) یعنی ددی څخه ماسوا او مخکی ددوی دومره گناهونه دی غټ غټ اوډیر، قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ (سورة هود ۷۸) یعنی دوی ته یې پیش قدمی وکړه چی دازما لور ده داپه نکاح سره واخلي ځان ته داستاسی دپاره ډیره لائقه اومناسبه ده، اودایې ورته ځکه وویل چی یونبی دخپل امت دپاره په منزله دپلار وی، لکه څه رنگه چی په حدیث کی ذکر سوی دی. اولکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ (سورة الاحزاب ۲۸) اودا هغه قول دی چی په دی سره نص کړی دی مجاهد اوسعید بن جبیر اوالربیع بن انس او قتاده اوالسدی اومحمد بن اسحاق چی داصواب دی یعنی راجح دی. اوبل قول داهل کتابو دی چی هغه خطا قول دی چی دوی ویلی دی چی دادوی ملایکی وی اودوی ډیر وخت دده سره تیر کړی وو. اودارنگه اهل کتابو په دی خپل قول کی ډیر زیاتی کړی دی. چی مناسب نه دی دملائکو سره. اوداقول دالله ﷺ: فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (سورة هود ۷۸) دوی یې منع کړه دهغه فاحش څخه چی دوی غوښتله نودا شاهی سو په دی خبره باندی چی په دوی کی صحیح اوپرهیزگاره سړی نه وو، بلکی ټول

ليونى او کم عقلان وه. نودوى جواب ورکى لوط عليه السلام ته په دى خبرى سره: لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ يعنى دوى ورته وويل چى تاته پته ده چى مورځه غواړو اوزمورځه مقصددى، نودوى داخبره وکړه خپل پيغمبرته، اوبيره يې نه کوله دالله ﷻ څخه اودهغه دعذاب څخه چى دردناک عذاب دى. نوددى وجى څخه ورته لوط عليه السلام وفرمايل چى: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰۱) لوط عليه السلام داوويل چى که زما دومره وس او طاقت وای په تاسى باندې اويا ماتاسى منع کولى سواى نومابه تاسى ته هغه عذاب درکړى وای دکم چى تاسى مستحق گرځيدلى ياست. اوازهرى ويلي دى په نقل کولو سره دسعید بن المسيب څخه اودابى سلمه څخه چى دوى دواړه نقل کوى دابى هريره رضي الله عنه څخه مرفوعاً: مورځه ډير لائق يوپه شک سره دابراهيم څخه، اورحم دى وکى الله ﷻ په لوط عليه السلام باندې چى طلب يې دقوت کوى په دوى باندې، اوکه چيرى بنديدل په جيل کى نه وای نويوسف عليه السلام به په جيل کى نه بنديوان کيدى اودهريوه دعابه قبوله سوى وای، (۱) اودارنگه ويلي دى محمد بن عمر بن علقمه دابى سلمه څخه اودى دابى هريره څخه: چى رسول الله ﷺ فرمايلي دى: رحم دى وکى الله ﷻ په لوط عليه السلام باندې، که چيرى ده ته يې ورکړى وای هغه طاقت چى ده يې سوال کړى وای، نوهيڅکله به هم الله ﷻ په بل قوم کى پيغمبرنه وای راليږلى مگرهم دده په قوم کى به يې راليږلى، (۲) دارنگه الله ﷻ فرمايلي دى: وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (۶۷) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (۶۸) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزَوْنَ (۶۹) قَالُوا أَوْلَمْ نُنْهَكْ عَنِ الْعَالَمِينَ (۷۰) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (سورة الحجر ۱۲۷-۱۲۸). نوامريې وکى دوى ته چى دخپل بنځو سره دى نژديکت وکى اوددى کارڅخه دى ځان واروى بياهم دوى نه منع کيده، بلکه څومره به يې چى منع کول نوهغومره به دوى حريص کيده په دى ميلمنو پسى، اودوى نه پوهيده چى په دوى باندې الله ﷻ دعذاب فيصله کړى ده اودوى په خپله ددى خپل عذاب خوا ته ورروان وه، اوصبا ورځ دوى دهلاکت وه. نو ددى وجى الله ﷻ دخپل نبى محمد ﷺ په ژوند باندې قسم وکى اووى فرمايل: لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (سورة الحجر ۷۲) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دى: وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ

(۱). صحيح البخارى كتاب الانبياء، باب قول الله عزوجل (ونبئهم عن ضيف ابراهيم) (۲/۳۳۷۲) اوطراف ددى په (۳۳۷۵. ۳۳۸۷. ۴۵۳۷. ۴۶۴۹. ۲۹۹۲) اومسلم په كتاب الايمان كى ۱ باب زيادت طمانينه القلب بتظاهر الادله (۱۸۳/۱۲) او احمد (۳۲۲/۱۲).

(۲). الترمذى په كتاب التفسير باب ومن سورة يوسف (۵/۳۱۱۲) ابو عيسى ويلي دى چى دا حديث حسن صحيح دى او احمد (۱۲/۳۳۲، ۳۸۴) اوالبانى ويلي دى په صحيح الادب المفرد كى (۴۷۲) دا حسن صحيح دى: وگوره: دده صحيح (۱۲۱۷/۱۴).

بَطَشْتَنَا فَتَمَارُوا بِالنُّذْرِ (۳۶) وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (سورة القمر ۳۸ \ ۳۷) ذکر کړې دی مفسرینو دا خبره چې لوط عليه السلام به داخپل قوم منع کوي اومدافعت به یې کوي په بندي دروازي سره، او هغوی دا کوشش کوي چې دی دروازه خلاصه کي، تردی چې ددواړو خواوو څخه ښه زور وچلیدی تردی چې لوط عليه السلام وفرمایل: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰ \ ۸۰) نومابه پرتاسی باندي عذاب نازل کړی وای. نودی ملائکو ورته وویل چې: يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) اودايې هم ذکر کړې دی چې جبریل راووتی په دوی په سی اوپه خپل وزر یې ددوی مخونه وهل نوددوی سترگی رندی سوی: تردی چې ویل سوی دی چې ددوی داسترگی مکمل ختمی سوی او هیڅ ورڅخه پاته نه سوی. نوراله دوی اولوط عليه السلام ته یې وعده ورکړه دصبا ورځ چې زمور اوستا درک به معلوم سی. الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (سورة القمر ۳۸ \ ۳۷) نوپه دغه وخت کی دی فرشتو لوط عليه السلام ته امر وکړی چې دشپي په آخرنی وخت کی ددی ځای څخه دخپل اهل سره ووزی: وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) یعنی دعذاب په اواز اوریدو باندي به په تاسی کی یوهم شاته نه گوری کله چې په دوی باندي عذاب نازلیري.

اوداقول دالله جل جلاله: إِلَّا امْرَأَتَكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) په قرأت دنصب سره: احتمال لری چې دا مستثنی وی ددی قول دالله جل جلاله څخه (فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ) (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) گواکی چې ده ته خطاب دی چې خپل ښځه به دخان سره نه بیایي، اودا احتمال هم کیدی سی چې ددی څخه ماخوډ وی: وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) یعنی دابه ترشا وگوری نوپرتاسی به هم داعذاب نازل سی. اوداقرأت په رفع سره دی اودا احتمال قوی هم دی، خولیکن اولنی په معنی کی ډیرښکاره دی. والله اعلم. اوالسهیلی ویلی دی دلوط عليه السلام دنبځی نوم (والهه) وه نوهرکله چې لوط عليه السلام دخپل کورنی سره ووتی نوددوی سره یوسړی هم ددوی دقوم څخه نه وو اوبعضو داویلی دی چې ښځه ورسره وتلی وه. نوکله چې دوی ووتله اودباندي سوه ددی کلی څخه لمر راوختی نونازل سو پردوی باندي عذاب په امر دالله جل جلاله سره، داسی عذاب پرنازل سو چې دهغه څخه خلاصیدل اسان نه وو.

اوپه نزد داهل کتابو: فرشتو دوی ته امر وکړی چې دغره سرته وخیژی اوددوی څخه یې غوښته وکړه چې ولاړسی دوی یوبل کلی ته. نودوی ورته وویل چې ولاړسی اومور به ستاسی انتظار کوو کله چې تاسی هلته ورسیدلاست نوبیابه مورپه دوی باندي عذاب نازل

کو. نودوی ذکرکړی دی چی دوی لیری کلی ته ولاړه چی دهغه کلی نوم (صوعر) وو چی خلگ ورته غورزغر وایی نوکله چی لمر راوختی نوپه دوی باندی عذاب راکښته سو. الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ (۸۲) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيدٍ (سورة هود ۸۲ \ ۸۳) او جبریل ﷺ داتول حیوانات په خپل ورزر سره لوړ دآسمان طرف ته وخیژول تردی چی ملاتکو په آسمان کی دچرگو کړکړی اودسپی اوزونه اوریدل نویایی پردابله خوا را ایله کړه مطلب داچی دامحکه یی پر چپه کړه. نواول هغه خلگ چی ددی خخه وغورخول سو هغه ددوی شریفان خلگ وه: مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيدٍ (سورة هود ۸۳ \ ۸۴) اوسجیل فارسی لفظ دی معرب دی او هغه قوی ته ویل کیږی چی پوخ سوی وی (منضود) (سورة هود ۸۳ \ ۸۴) یعنی یو دبل په سی راروان وه پرلپسی (مُسَوِّمَةً) (الذاریات ۳۴) یعنی غت غت ولیکل سو په هریوکانی باندی نوم دهغه شخص چی په هغه پسی رالیږل کیدی دهغه کانی نوهغه به یی بالکل ذری ذری کی.

لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (الذاریات ۳۴) اولکه خنکه چی یی فرمایلی دی: وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (سورة الشعراء ۱۷۳)، وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى (۵۳) فَغَشَّاهَا مَا غَشَّى (۵۴) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى (سورة النجم ۵۳ \ ۵۵) یعنی اړول ددی چپه لوړه حصه ددی لاندی کول اولاندی حصه ددی لوړه کول اوپه دوی باندی یی دکانو باران وکی چی پرلپسی وو، اوپه هرکانی به دهغه سپی نوم موجود وو اولیکل سوی وو دچادپاره به چی هغه رالیږل کیدی اوهرکانی به په خپل سپی باندی راغورخیدی په حاضرینو کی او هغه چی مسافر وو اودکلی خخه دباندی وو پرهغوی به په هغه خایونو کی راولویدی چی په کم خای کی هغوی په هغه وخت کی وه اوویل سوی دی چی دلوط ﷺ بنسخه ورسره وتلی وه ددی کلی خخه. خودی چی کله اواز واوریدی اودکلی رالویدل یی ولیده نوپه شایې وکتل اودالله ﷻ دامر مخالفت یی وکی نوپه دی باندی هم یوکانی را ولویدی اودایې خیره کړه نودی خلاف کړی وو مخکی هم اووس یی هم خلاف وکی. اودا هغه وه چی په میلنو یی خلگ خبرکړی وه په خپل قوم کی. لکه خنکه چی الله ﷻ فرمایلی دی: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةً تُوْحٍ وَامْرَأةً لُوْطٍ كَانَتَا تَحْتِ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ (التحریم ۱۰) دوی دواړو خیانت کړی وو دخپل خاوندسره په نه منلوددین کی. اودلته دامراندنه دی چی دوی فاحشی وی هیخکله داسی نه ده. ولی چی الله ﷻ هیخ پیغمبرته داسی بنسخه نه ورکوی چی هغه

بدکاره او فاحشه وی لکه څنگه چې ابن عباس[ؓ] ویلی دی چې هیڅ کله باغي سوی نه ده د پیغمبر ﷺ بنځه. او چا چې ددی خلاف خبره وکړه نو دابه دده ډیره غټه غلطي وی. الله ﷻ په قصه د(افک) کی یعنی هغه بهتان چې په عائشه رضی اللہ عنہا باندی ترل سوی وو، کله چې نازل سو براءت دام المومنین چې لور دابوبکر الصديق وه بنځه درسول الله ﷺ ده، کله چې دی ته وویل افک والا هغه چې ویلی یې وه نوالله ﷻ مومنانو ته زجر اوزورگیرنه ورکړه او ویې بیړول دهغه څه باره کی چې څه یې ویلی وه: **إِذْ تَلَقَوْهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ (۱۵)** **وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ (سورة النور ۱۶/۱۵)** یعنی پاکی دی وی ستادپاره چې وی دی ستا بنځه په دی صفت سره. او قول دالله ﷻ په دی ځای کی: **وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ۸۳/۸)** یعنی داسزا لیری نه ده، په دې باندی تصریح کړیده امام شافعی او احمد بن حنبل او دارنگه ډیر علماء دامت.

اودارنگه یې حجت نیولی دی په هغه روایت سره چې امام احمد ذکرکړی دی او اهل السنن هم ذکرکړی دی دحدیث د عمر بن ابی عمر څخه چې دی نقل کوی د عکرمه څخه اودی دابن عباس څخه، چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: **خوك چې تاسی پیداکی دهغه چا څخه چې ددوی سره مشابهت کوی اوددوی په شان کارکوی. نوددی وجی څخه بعضو علماوو دا قول کړی دی چې ددی کار والا سپری به رجم کول کیږی که څه هم واده یې نه وی کړی یایې واده کړی وی. او په دی چې کاریې کوی په شان دقوم لوط نوافل او مفعول دواړه قتل کی. (۱)** او امام ابو حنیفه رحمته اللہ علیہ دا قول کړی دی چې اللاتط به دغره دسر څخه راغورځول کیږی او دلوری خوا څخه به کانی پر راویشتل کیږی لکه څنگه چې دقوم لوط سره سوی دی.

وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ اوگرځولی دی الله ﷻ هغه ځای ددوی یووړوکی سمندر چې دهغه داوبو څخه څوک فائده نه سی اخستلی. اونه دهغه مزکی څخه څوک فائده اخستی سی کم چې یې خواته ده. نووگرځیده داعبرت او مثال اووعظ اونبانه دالله ﷻ په قدرت باندی او دهغه په عظمت باندی اودهغه په عزت باندی په انتقام اخستلو کی دهغو څخه چې دالله ﷻ اودهغه دپیغمبر تکذیب کوی او مخالفت کوی او په خپلو خواهشاتو پسی روان وی، او دا دلیل دی په رحمت دالله ﷻ باندی په خپلو بندگانو باندی په نجات ورکولو سره دوی ته ددغه عذاب څخه اودهلاکت څخه اورا ایستل دوی دتیارې څخه دپنا خوا ته.

(۱). الترمذی: کتاب الحدود، باب ماجافی حد الوطی (۱۴۵۶۸۴) دحدیث د عمر بن ابی عمر څخه اودطریقی دعاصم بن عمر څخه چې دی یې نقل کوی دسهل څخه.

لکه څه رنگه چي الله ﷺ فرمايلي دي: **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۸) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۱۸ ۹)** اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: **فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ (۷۳) فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (۷۴) إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ (۷۵) وَإِنَّهَا لِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ (۷۶) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمُؤْمِنِينَ (سورة الحجر ۱۷۳ ۷۷)** يعنى په سترگو د فراست سره چي ورته وکتل سي نوپته لگيږي چي څنگه بدل کړي دي الله ﷺ دغه خلک اوددي محکه اوکلي؟ اوڅنگه يې آبادکړي دي وروسته دخراييدلو ددي څخه؟ لکه څنگه چي روايت ذکرکړي دي ترمذي مرفوعاً: تاسي ويبريږي د فراست دمومن څخه ولي چي دي کتل کوي په نور دالله ﷺ سره (۱) اوبيايې ووايه: **إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ** اودا قول: **وَإِنَّهَا لِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ** يعنى په داسي لاري باندي چي نن ورځي پوري قائمه ده.

لکه څه رنگه چي الله ﷺ فرمايلي دي: **وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ (۱۳۷) وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة الصافات ۱۳۷ ۱۳۸)** اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: **وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيْنَهُ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (سورة العنكبوت ۱ ۳۵)** اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: **فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۳۵) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۳۶) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (سورة الذاريات ۱۳۵ ۳۷)** يعنى مور ددوي څخه پريښووله يوه نښانه اوپند دهغه خلکو دپاره چي داڅرت څخه بيړه کوي اودالله ﷺ څخه بيړه کوي اوخپل درب دبيري څخه خپل نفس منع کوي دگناهونو څخه، اوځان دمحارمو دالله ﷺ څخه ساتي اودکار څخه دقوم دلوط عليه السلام ځان ساتي، ددي وجي څخه چي هغه حديث پرتابت نه سي: څوک چي ځان دکم قوم سره مشابه کوي نوهغه به دهغوي څخه وي لکه په يوشعر کي ذکرسوي دي چي (تاسي که بعينه دلوط عليه السلام قوم نه ياست نوهغه هم ستاسي څخه ليري نه دي) نو پوهيدونکي ددي شعر بيړه کوي دخپل رب څخه، اوراتگ کوي په هغه څه چي الله ﷺ يې امرکوي، اودنبي عليه السلام ارشاد وي، اوراتگ کوي هغه زنانو ته چي الله ﷺ دوي لره پيدا کړي دي اوځان ساتي داتباع دشیطان څخه، ولي چي بيا پرده باندي هم دهغه عذاب حق کيږي، اوداخليږي لاندي تردي قول دالله ﷺ: **مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ۸۳)**.

* * *

(۱). الترمذي كتاب التفسير، سورة الحجر (۳۱۲۷ ۱۵) ابو عيسى ويلي دي چي دا حديث غريب دي مور داپيژنو صرف هم په دي اعتبار سره اونور اعتبارات اووجهي ورلره نسته اودارنگه روايت ذکرسوي دي دبعضو اهل علم والوو څخه اوپه الحليه کي (۲۸۱ ۱۱۰) دحديث دابي سعيد څخه اوالطبراني په الكبير کي (۷۴۹۷ ۱۸) ذکرکړي دي اوويلي دي الهيتمی په المجمع کي (۲۲۸ ۱۱۰) چي راوي ددي طبراني دي اواسناد ددي حسن دي.

قصه دمدين قوم دشعيب ﷺ

ددوی په باره کی الله ﷻ فرمایي: وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۸۵) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَشَرْتُمْ وَأَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (۸۶) وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۷) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ (۸۸) قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ (۸۹) وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لئن اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ (۹۰) فَأَخَذْتَهُمُ الرِّجْفَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (۹۲) فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ (سورة الاعراف ۱۸۵-۹۳) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ (۸۴) وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۸۵) بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (۸۶) قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاتِكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (۸۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (۸۸) وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمٌ لَوْطٍ مِنْكُمْ بَعِيدٍ (۸۹) وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ (۹۰) قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْ لَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِزٌّ (۹۱) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (۹۲) وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (۹۳) وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا

مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۴) كَانَ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ. (سورة هود ۸۴\۹۵)

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ (۷۸) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ (سورة الحجر ۱۷۸\۷۹).

اودارنگه الله ﷺ په سورة الشعراء کی فرمایلی دی: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (۱۷۶) إِذْ قَالَ لَهُمُ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۷۷) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (۱۷۸) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ (۱۷۹) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۸۰) أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ (۱۸۱) وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ (۱۸۲) وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۱۸۳) وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْحَبْلَةَ الْأُولَى (۱۸۴) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (۱۸۵) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَطُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (۱۸۶) فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كَسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۱۸۷) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (۱۸۸) فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۸۹) إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۹۰) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۱۷۲\۱۹۱).

اهل مدين عرب قوم وه چي اوسيدله په خپل كلي كي چي (مدين) نوم يې وو هغه محكه چي دمعان سره نژدی وه په اطرافو دشام كي. هغه چي نژدی دی دحجاز سره په خنك دسمندر دلوط ﷺ. او وو ددوی لیری والی د نژدی والی سره. اومدين یوه قبيله وه چي دا خای په دوی مشهور سوی وو،

اودوی اولاد دمدين بن مديان بن ابراهيم ﷺ وه. اوشعيب ﷺ ددوی نبی وو چي دی زوی دمیکيل بن يشجن وو، ابن اسحاق ویلی دی. ده ته په سریانی ژبه کی (یترون) ویل کیږی اوپه دی کی شبهه ده. اوبعضو داویلی دی چي شعيب بن يشخر بن لاوی بن يعقوب دی، اوبعضو داویلی دی چي شعيب بن ويب بن عيفان مدين بن ابراهيم ﷺ دی، اوویل سوی دی چي شعيب بن صيفور بن عيفا بن ثابت بن مدين بن ابراهيم ﷺ دی. اودارنگه نور اقوال هم دده په نسب کی ذکر سويدي.

اوابن عساکرویلی دی: چي ویل سوی دی چي انا دده، اویا مور دده، لور دلوط ﷺ ده. او دی دهغو کسانو خخه وو چي په ابراهيم ﷺ باندي يې ايمان راوړی وو اودهغه سره يې هجرت کړی وو اودهغه سره دمشق ته ننوتلی وو. دوهب بن منبه خخه نقل دی چي دوی ویلی دی. ده اوملغم دواړو په ابراهيم ﷺ باندي ايمان راوړی وو په هغه ورځ باندي چي

ابراهيم عليه السلام په اور کې اچول سوی وو، او دده سره يې هجرت کوي وو شام ته نوده ته يې په نکاح باندې دواړې لوني دلوط عليه السلام ورکړي. اودا ابن قتيبه ذکر کړي دي. او په دې قول دده کې شبهه ده. اودارنگه دابو عمر بن عبدالبر په (استيعاب) کې په ترجمه دسلمه بن سعد العنزي کې دي چې په نبي عليه السلام باندې يې په عنزه مقام کې ايمان راوړي دي نوددي وچي څخه ورته نسبت دعنزه کيږي، نودې وايي: ښه ځای اوکلی عنزه دي ولي چې دلته دشعيب عليه السلام نصرت سوی دي اودموسى عليه السلام نصرت په کې هم سوی وو: نوکه داروايت صحيح وي نوپته لگيږي چې داشعيب عليه السلام دموسى عليه السلام خسردى اودى دقبيلې دغربوڅخه دي چې ورته عنزه ويل کيږي، ولي چې دوى وه ددى څخه وروسته په ډيري مودې سره. اوپه حديث دابو ذرکي هغه چې ذکردي په صحيح ابن حبان کې په ذکر دانبياوو اورسلوانو کې چې دي وايي: څلور ددوى څخه په عربو کې دي چې هغه: شعيب: هود، صالح، اوستانبي عليه السلام دي اي ابو ذره (۱) اوبعضو سلفو شعيب عليه السلام ته (خطيب الانبياء) ويلي دي. دده دفصاحت او بلاغت دوجي اودارنگه ابن اسحاق فرمايلي دي په نقل کولو سره دبشربن جوبير څخه او دمقتل څخه اودابن عباس څخه دي وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به کله ذکر دشعيب کوي نو ورته به يې خطيب الانبياء ويل. (۲)

او وو اهل مدين والا چې څوزان به يې غورځول په لاره کې اولاروي به يې تنگول، او عبادت به يې کوي (ايکه) دايو بوټي دي چې ډيرگن دي اوپرشا وخوا يې نورډير بوټي وي، اودوى په معامله کې يعنى رانيولو اوخرڅولو کې ډير بدبخته وه چې دخلگو څخه به يې په دوکه بازي سره اوپه ناپ اوتول کې په کمې سره پيسې وهلي، دخلگو څخه به يې پيسې زياتې اخستلي اوشيان به يې کم ورکول. نوالله ﷻ دوى ته شعيب عليه السلام په طور پيغمبر راوليږي چې هم ددوى دقوم څخه وو نودوى ته يې دعوت ورکي دالله ﷻ خوا ته اودهغه دعبادت خواته چې دهغه عبادت وکي په يوازي والي سره اوشريك ورته نه گرزوي، اودوى يې منع کول ددى کارونو څخه چې بدکارونه وه اونامناسب کارونه وه، نوبعضو په دې کې ايمان راوړي اوډيرو اظهار دکفر وکي، تردى چې الله ﷻ خپل عذاب پرمسلط کي، اوهغه ذات بادشاه دهرڅه دي اوحميد ذات دي لکه څنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ (سورة الاعراف ٨٥)** يعنى دلالت اوبښکاره حجت، اودليل چې قاطع دليل دي په رښتنوالي دده باندې اوپه دې باندې چې الله ﷻ دارسول مقررکړي دي په دوى کې، اوهغه معجزى چې الله ﷻ دده په

(۱). دضعيف دى راوى ددى ابن حبان دى (۹۴۱۱) (۲۰۷۹۱۲).

(۲). حاکم فى المستدرک (۸۲۵۱۲) اوسکوت اختيارکړي دى الذهبى پردى باندې. اوتاريخ الطبرى (۲۲۹۱۱).

لاس سره ښکاره کړې دی هغه موږ ته نه دی رانقل سوی تفصیلاً. که څه هم داپه الفاظو کی اجمالاً داخلېږي: فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا (سورة الاعراف ۸۵) امر يې وکی دوی ته په عدل باندی اودوی يې منع کړه دظلم څخه او وعده يې ورکړه په خلاف کولو ددی باندی.

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۸۵) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ (سورة الاعراف ۸۵ \ ۸۶) یعنی په لاره کی (توعدون) یعنی تاسی وعده ورکوی خلکو ته چی پیسی به ورڅخه اخلی اودارنگه يې تاسی بیروی په لاره کی. السدی ویلی دی په تفسیر خپل کی دصحابه وو څخه: وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ (سورة الاعراف ۸۵) یعنی دوی به دلاروی څخه لسمه حصه دمال دهغه اخستله.

اواسحاق بن بشر ویلی دی په نقل کولو سره دجویر څخه دی نقل کوی دالضحاک څخه دی دابن عباس څخه دی وایی چی: دوی ډیر باغیان خلگ وه چی په لاره کی به کښیښته، او دخلکو څخه به يې په زوره پیسی اخستلی، اودوی اول خلگ وه چی داسنت يې ایجاد کی. وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا (سورة الاعراف ۸۶) منع يې کړه دوی دشکولو دلاری څخه. وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْتُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (سورة الاعراف ۸۶) دوی ته يې یادابنت وکی په نعمت دالله ﷻ سره اودوی ته يې تحذیر ورکی دعذاب دالله ﷻ هغه که چیری دوی خلاف وکی دهغه څه چی دوی ته ویل کیږي اودوی ته دهغه امر کیږي. لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی په بلی قصی کی: وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أُرَآكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ (سورة هود ۸۴) یعنی تاسی دهمیشه دپاره په دی لاری باندی تگ مه کوی نوالله ﷻ به هغه څه چی تاسی ته يې درکړی دی نو دهغه څخه به برکت وباسی، اوتاسی به غریبان کی او هغه مالداری به ستاسی څخه لیری کړی کم چی ستاسی سره ده. اودا تاسی راکشوی دآخرت دعذاب خوا ته، اودچاچی دغه گناه اودا بله گناه دواړه یوځای سی، نودابه واقع سی په ډیرغت تاوان کی. نواول يې دوی منعه کړه دهغه کارونو څخه کم چی دوی کول اوبیایي تحذیر ورکی دوی ته دعذاب دالله ﷻ څخه، په دی دنیاکی اوپه آخرت کی ولی چی دآخرت عذاب بیادیر دردناکه وی، اودوی ورسره ضدشروع کی په سخت ضد سره وروسته تردی بیان دشعیب ﷺ: وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۸۵) بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (سورة هود ۸۵ \ ۸۶). ابن عباس اوحسن بصری ویلی دی: بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ يَعْنِي رِزْقَ اللَّهِ ﷻ سَتَاسِي دِپَارِه ډیره بڼه ددی څخه چی تاسی شکول کوی.

اوابن جریر ویلی دی. هغه چی زیات پاته کیږی تاسی ته وروسته ترناپ اوتول ترهغه ښه دی ستاسی دپاره هغه چی کم الله ﷺ ستاسی په تقدیر کی لیکلی وی. اودارنگه نقل دی داروایت دابن عباس خخه اودحسن خخه، اوداشبیه دی ددی قول دالله ﷺ سره: قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ (سورة المائدة ۱۰۰) یعنی هغه لږ حلال مال ستاسی دپاره ډیرښه دی دهغه ډیرو حرامو خخه هرڅه چی حلال دی په هغه کی برکت سته اوپه حرامو کی برکت نسته که څه هم ډیردی، يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ (سورة البقره ۲۷۲). وقال رسول الله ﷺ: سود که څه هم ډیرښکاری خولږ وی (۱) راوی ددی احمددی.

اودا رکم الله ﷺ رسول الله ﷺ فرمایلی دی: خرخونکی اوخستونکی دواړو ته اختیار سته ترهغه پوری چی جلا سوی نه وی که چیری دوی ریشتیا وایی اوصفا بیان وکی نودوی ته به په دی کی برکت واچول سی اوکه دوی څه خبره پته کړه اودروغ یې وویل نوهغه برکت به ورڅخه ختم سی (۲) اومقصودی خبره داده چی گټه حلاله برکتی وی که څه هم کمه وی او حرام که څه هم ډیر وی خوبرکت پکښی نه وی نوددی وچی خخه نبی دالله ﷺ شعيب ﷺ وفرمایل: بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، اوداقول دالله ﷺ: وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (هود ۸۲) یعنی داڅه چی زه تاسی ته وایم داتیو دالله ﷺ درضادپاره وکی اوزه نه یم ستاسی حفاظت کونکی بلکی هغه ذات دی. قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (سورة هود ۸۷) دوی ورته وویل دمسخری په طور سره اوستهزاء سره: دالمونخ ستا تاته داامر کوی چی مورږ پریږدو هغه څه چی زمورږ پلرونو اونیکه گانو دهغه عبادت کوی؟ اومورږ معامله ونه کړو مگرپه هغه شکل چی ته یې غواړی اوته په راضی یې اوپریږدو هغه معامله چی زمورږ په کی فائده ده اومورږ ښه په خوشحاله کیږو؟ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ .

ابن عباس اومهیمون بن مهران اوابن جریر اوزید بن اسلم اوابن جریر ویلی دی: داویلی دی دښمنانو دالله ﷺ شعيب ﷺ ته په طور داستهزاء اومسخرو په ده پوری.

(۱). ابن ماجه: کتاب التجارات، باب التغلیظ فی الربا (۲۷۹۱۲) دحدیث دابن مسعودڅخه په دی لفظ سره: نسته څوک چی خپله پیسه زیاته کړی په ربا سره یعنی سود مردار دی نودهغه واپسی به لږو ته کیږی. اوپه زواندو کی ذکر دی اسناد ددی صحیح دی اوسړی ددی ټول ثقه دی.

(۲). صحیح البخاری: کتاب البیوع، باب البیعان بالخیار مالم یفترقا (۲۱۱۰۱۴) دحدیث دحکیم بن حزام خخه، مسلم کتاب البیع، باب ثبوت خیارالمجلس فی البیع (۱۷۲۱۱۰) دحدیث دحکیم بن حزان خخه، اوترمذی په کتاب البیوع کی باب ماجاء فی البیعین بالخیار مالم یفترقا (۱۲۴۲۱۳).

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (سورة هود \ ۸۸) دا دده نرموالی دخبرو دی ددوی سره اومهربانی ده دده پردوی په واضحه طریقہ سره. ده وویل دوی ته: إِن كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ، یعنی پرنسکاره امر دالله ﷻ دطرفه او هغه زه رالیږلی یم تاسی ته، وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا یعنی نبوت اورسالت، یعنی عام یې کی په تاسی باندی ددی معرفت، نوزما به په تاسی کی څه حیلہ کیدی سی؟

اودارنگه نوح ﷺ هم خپل قوم ته فرمایلی دی وه. اوداقول دده: وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ یعنی زه تاسی ته امر نه کوم دیوکار چی زه په کی ستاسی څخه مخالفت کوم بلکی چی دکم کار څخه تاسی منع کوم دهغه نه په خپله هم منع کیږم او اول به ورڅخه زه منعه کیږم. دی ته ویل کیږی صفت محموده چی ډیرنبه صفت دی اولور صفت دی، اوددی په ضد کی صفت ذمیمه دی یعنی بدصفتونه لکه څه رنگه چی داپه علماوو دبنی اسرائیلو کی دی اودهغه په جاهلو خطیبانو کی دی. الله ﷻ فرمایلی دی: أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تُلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة البقره \ ۴۴)

اودارنگه ددی سره مور ذکرکړی دی هغه قول درسول الله ﷺ چی فرمایلی دی: رابه وستل سی په ورځ دقیامت یوسری نووبه وغورځول سی په جهنم کی نودی به وخرخول سی داسی چی دده کولمی به دخیبتی څخه راولویږی نوپرده به تاویږی داسی لکه څنگه چی خر پر میچن تاویږی، نوراهول به سی جهنمیان ټول اوورته وبه وایی چی: ای فلانکیه. ولی په تا څه سوی دی؟ آیاته نه وی چی تابه امرکوی په نیکی سره اومنع به دی کوله دبدی څخه؟ نودی به وایی چی ولی نه، خوما به منع کوله دبدی څخه اوپه خپله به می نه کول، اومر به می کوی په نیکیو باندی اوپه خپله به می نه کول (۱) اوداصفت مخالف دی دانبیواو څخه، پس هرڅه چی هغه سرداران دی اوعقلمند علماء دی، هغه چی بیره کوی دالله ﷻ څخه په غیب سره، نودهغوی حال به داسی وی لکه څه رنگه چی شعیب ﷺ ویلی دی: وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ (سورة هود \ ۸۸) یعنی زما اراده نه وی په هرامر زماکی مگر اصلاح دکارونو اودخبرو ستاسی (وَمَا تَوْفِيقِي) یعنی په ټولو احوالو کی: إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ یعنی په هغه باندی می توکل دی او هغه زما دټولو کارونو جوړونکی دی او هغه ذات ته زما واپسی ده اوزمادهر کار هغه ته واپسی ده مقام دترغیب

(۱). صحیح البخاری: کتاب بدء الخلق باب صفت النار وانها مخلوقة (۳۲۷۷۲) اوطراف ددی په (۷۰۹۸) اومسلم په کتاب الزهدکی، باب عقوبت من امر بالمعروف ولا یفعله (۱۱۸ \ ۱۱۸) او احمد (۲۰۵، ۲۰۶، ۳۰۷، ۲۰۱۵).

دی. اوبیایې نقل وکی یو قسم ترهیب ته نویې فرمایل: **وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ** (سورة هود ۸۹). یعنی تاسی ته به دابغض او کینه هیڅ فائده درنه کړی مگر داچی دالله ﷻ عذاب به په ځان باندی حلال کړی، په شان دمخکنیو قومونو، لکه قوم دصالح، هود، انوح، سو هغوی هم خلاف وکی دپیغمبرانو نوپه ځانونو یې دالله ﷻ عذاب حلال وگرزوی. اوداقول دده: **وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ** ویل سوی دی چی ددی څخه مراد زمانه ده یعنی قوم لوط ستاسی څخه دومره مخکی نه دی تیرسوی چی تاسی ته دهغه دهلاکت خبره نه بې رارسیدلی بلکی ضرور به تاسی اوریدلی وی دهغوی په باره کی. اوویل سوی دی چی مراد ددی څخه لیری والی دزمانی نه دی بلکی لیری والی دمکان مراددی، یعنی داقوم لوط ستاسی څخه دومره لیری نه دی. اوویل سوی دی چی مراد ددی څخه کارونه اواقوال یعنی خبری ددوی دی، نو مطلب داسو چی تاسی اوقوم لوط په کارونوکی اوپه خبروکی سره دومره لیری نه یاست. اوجمع والی ددی اقولو په مینځ کی ممکن دی، ولی چی دوی نه دهغه څخه لیری نه وه نه په مکان کی اونه په زمان کی اونه په صفاتو کی. اوبیاده راوستی ترهیب په ترغیب باندی نو ویې ویل: **وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ** (سورة هود ۹۰) یعنی تاسی لیری ووځئ دهغه څخه چی تاسی په کی یاست اوتوبه وکارې خپل رب ته هغه ذات چی بڅښونکی اومهربانه دی اومحبت کونکی دی، لکه چاچی توبه وکښل الله ﷻ ته نوهغه یې وبڅښی اودمور څخه ډیر زیات پرمهربانه سی، (ودود) اودی هغه محبت کونکی دی که څه هم چی وروسته دتوبی څخه وی، اوکه څه هم وروسته دغټو غټو گناهونو څخه وی.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا (سورة هود ۹۱) روایت ذکرسوی دی دابن عباس اوسعید بن جبیر اوثوری څخه چی دوی ویلی دی: وو داشعيب ﷺ په سترگو پوند. اودارنگه په حدیث کی نقل سوی دی مرفوعاً: ده ژړلی دی په محبت دالله ﷻ کی تردی چی سترگی یې ړندی سوی وی، نوورکی الله ﷻ ده ته نظرده، اوورته یې وویل چی ای شعيبه ته ژاړی ددی وجی چی ته داور څخه بیریری؟ یاستا ډیرشوق کیری جنت ته؟ نوده په جواب کی وویل بلکی زه ژاړم ستادمحبت دوجی نوکله چی زه تاوونیم نویامی څه پروا نسته چی په ماباندی څه کول کیری، نووچی ورته وسوی: چی مبارکی دی وی تالره دلیدلو زماسره، نوددی وجی څخه می ستاپه خدمت کی موسی بن عمران ولگوی چی هغه زماکلیم دی یعنی زماسره یې خبری کړی دی. راوی ددی الواحدی دی چی نقل کوی دمحمد بن علی الکوفی څخه دی دعلی بن الحسن بن بندار څخه دی دعبداالله محمد بن اسحاق الرملی

څخه اودی دهشام بن عمار څخه اودی داسماعيل بن عباس څخه (۱) دی يحيی بن سعيد څخه دی دشداد بن اوس څخه دی دنبی ﷺ څخه هم په دی طریقی سره اوپه دی کی ډیر غرابت دی، اودی ته خطیب البغدادي ضعیف ویلی دی. اودا قول ددوی: وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ (سورة هود ۹۱) دی دوجی دکفر ددوی څخه چی انتها ته په کی رسیدلی وه اودوجی دعناد څخه چی ډیر سخت ضداو عنادیې وو، ورته به یې ویل چی ستا دخاندان خطر نه وای نوموړ به ته رجم کړی وای، اولکه څه رنگه چی ورته ویلی دی دوی: مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ (سورة هود ۹۱) دوی به ورته وویل چی موږ ستاپه ډیرو خبرو باندی نه پوهیږو، ولی چی موږ ددی طلب نه کوو اوزموږ ورته اراده نسته اونه موورته همت نسته. اوداپه شان دقول دکفارو دقریشو وو چی رسول الله ﷺ ته به یې فرمایل: وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِيْ اَكْثَةِ مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ وَفِيْ اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاَعْمَلْ اِنَّا عَامِلُونَ (سورة فصلت ۵) اوداقول ددوی: وَاِنَّا لَنَرَاكَ فِیْنَا ضَعِيفًا (سورة هود ۹۱) یعنی پریښوول سوی او کمزوری (وَلَوْلَا رَهْطُكَ) یعنی قبيله ستا اوخاندان ستا: لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ، نوموړ به ته رجم کړی وای: قَالَ يَا قَوْمِ اَرَهْطِيْ اَعَزُّ عَلَیْكُمْ مِنَ اللّٰهِ (سورة هود ۹۲) یعنی تاسی زما دقبیلی اوخاندان څخه بیرپړی اوزما رعایت کوی اودهغه الله دعذاب څخه نه بیرپړی؟ اوزما رعایت نه کوی ددی لحاظ څخه چی زه پیغمبر یم؟ نووگرځیدی قوم زماپه تاسی باندی گران اوعزتمند دالله ﷻ څخه: وَاتَّخَذْتُمُوْهُ وِرَآءَكُمْ ظَهْرِيًّا (سورة هود ۹۲) یعنی هغه ذات خبردار دی اوپوه دی په هغه څه چی تاسی یې کوی اوراگیرونکی دی هغه لره، اوتاسی ته به سزا درکوی په هغه ورځ چی هغه ته به بیرته واپس کیږی. وَاِذَا قَوْمٌ اَعْمَلُوا عَلٰی مَكَانَتِكُمْ اِنِّيْ عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ مَنْ يَّاتِيْهِ عَذَابٌ يُخْزِيْهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَاَرْتَقِبُوا اِنِّيْ مَعَكُمْ رَقِيبٌ (سورة هود ۹۳) داامر یوه سخته وعده ده اوتاکید دی دوی ته دعذاب اودوی ته تاکیددی ددی خبری چی په دی خپلو کړو باندی دی روان اوسی اوداخپله طریقه راوینسی، ژردی چی دوی ته به پته ولگیږی چی چالره دی کور داخرت اوچالره دی هلاکت: مَنْ يَّاتِيْهِ عَذَابٌ يُخْزِيْهِ (سورة هود ۹۳) یعنی په دی ژوند ددنیاکی (وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ) یعنی په آخرت کی (وَمَنْ هُوَ

(۱). دا اسماعیل بن عیاش دی، ابوحاتم ویلی دی: وو اسماعیل بن عیاش دکلکو اومضبوطو حافظانو څخه په یادولو دحدیث کی نوکله چی غټ سو نوپه حفظ کی یې تغیررالی، دایې نقل کړی دی داوزاعی څخه اوده دالزهري څخه ده دسعید بن المسیب څخه ده د عمر بن الخطاب څخه. اودارنگه روایت کړی دی دیحیی بن سعید الانصاری څخه ده دانس بن مالک څخه. اوداهل شام څخه دی، ددی پیدائش په کال (۱۰۶) کی سوی دی، اووفات یې سوی دی په کال (۱۸۱) هجری کی.

كذب) او خوك درواغجن دى په مورې دواړو كى په باره دهغه څه كى چى خبردر كول سوي دى اوزيرى در كول سوي اوبيره در كول سويده: **وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ** دا په شان ددى قول دى: **وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ** (سورة الاعراف \ ۸۷) **قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ** (۸۸) **قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ** (سورة الاعراف \ ۸۸ \ ۸۹) دوى اراده وكړه دځانونو سره چى داڅه كسان چى په شعيب عليه السلام باندې يې ايمان راوړى دى دوى به بيرته خپل دين ته راواړو، نوشعيب عليه السلام ددوى سره په جگړه سو، اوورته يې وويل آيا چى مورې نه غواړو نوبياهم يعنى په زوره باندې، اودوى تاسى ته نه راځى په اختيار ددوى سره، مگر كه دوى راځى نوپه زور ستاسى باندې اودوجى دبيري ستاسى څخه، اودا ددى وجى څخه چى يوزره ته يووار ايمان وركښته سى نوبيا دهغه څخه نه راوځى اونه خوك بيا دهغه څخه راځى **قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا** (سورة الاعراف \ ۸۹) يعنى هغه زمورې دپاره كافي دى او هغه زمورې خلاصونكى دى او هغه ته زمورې ورتگ دى په هريوه كار كى، اوبيايې طلب دفتحي وكى په خپل قوم باندې، نو كامياب كړه الله جل جلاله دوى په هغه كافرانو باندې اودوى ته يې په تيزى سره هغه عذاب وركى دكم چى دوى مستحق وو: **رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ** يعنى ته ښه حاكم يې. نوده دعا وغوښتله **دَاللَّهُ خَلَّاهُ** څخه، او الله جل جلاله دښى دعاكله هم نه ردوى په باره دنصرت كى په قوم كافرانو باندې: **وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ** (سورة الاعراف \ ۹۰) اودارنگه الله جل جلاله فرمايلى دى: **فَأَخَذْتَهُمُ الرِّجْفَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ**، ذكرسوى دى په سورة الاعراف كى چى دوى هلاك سوي دى په ښوريدلو دمزكى سره يعنى محكه پر ښورول سوي وه، او زلزله پرواستل سوي وه چى سخته زلزله وه چى ددوى څخه يې ساگانى وايستلى اوتش بدنونه پاته سوه، اوددوى حيوان دمزكى لكه دكانو وچ كلك سونه په كى روح وو اونه په كى حركت.

اودارنگه الله جل جلاله په دوى باندې مختلف اقسام عذابونه راټول كړى وه، داددى وجى څخه چى كله دوى دكارونه شروع كړه اوپه انتهاء كى ورته ورسیده، نوالله جل جلاله په دوى باندې داسى زلزله راوسته چى ټول حركات يې ورجام كړه، اوداسى لوړه چيغه يې پرا وايسته

چې هغه ټولې چيغې يې په ختمې كړې او داسې سايه يې پر راو ليرېدل چې دهغه څخه يې د اور شغلي ورباندې را واورول سوي چې دوي ورته دغونډيو او درختو څخه راټول سوي وه. خو ليكن الله ﷻ په هرسوره كې چې څنگه دهغه ځاى سره مناسب وي ذكر يې كړې دى ددوي قصې، لكه څنگه چې دوي وعده وركړې وه رسول دالله ﷻ شعيب عليه السلام ته دا ايستلو دده دكلى څخه اويا دده واپسې هغه دين ته كم چې ددى خلكو وو. نوالله ﷻ وفرمايل: فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (سورة الاعراف ١٠٩) نودوي چې كمه وعده شعيب عليه السلام ته وركړې وه نوهغه پردوي باندې چپه سوه. اوهرڅه چې په سورة هود كې ذكر دى: نوهلته يې ويلى دى چې دوي هلاك سوي دى په چغې سره نوكله چې دوي سهار كې نودوي پراته وه تش بدنونه چې روح په كې نه وو، ولي چې دوي خپل نبى ته په استهزاء سره اوپه مسخرو داويلې وه: أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (سورة هود ٨٧) نومناسب داوو چې چيغه يې ذكر كړه ولي چې داپه شان دزجروو دهغه خبرې څخه چې دوي كوله خپل نبى شعيب عليه السلام ته، نوراله پردوي باندې داسې چيغه چې دوي يې چپه كړه او داسې زلزله چې دهرڅه څخه يې حركت ختم كى. اوهرڅه چې په سورة الشعراء كې دى نوپه دى كې يې داسې ذكر كړې دى چې پردوي باندې عذاب راغلى دى دسايبې، اودا وو جواب دهغه څخه چې دوي يې طلب كړې وو، اودانژدى والى وو هغه ته چې دوي ورته رغبت كوي، دوي ويلى وه: قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (١٨٥) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَطْنُكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (١٨٦) فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٨٧) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (سورة الشعراء ١٨٥-١٨٨). الله ﷻ فرمايلى دى او هغه اوريدونكى اوكتونكى ذات دى: فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ١٨٩) اوبعضو داگمان كړې دى لكه قتاده سو او داسې نورو: چې اصحاب الايكه جلا امت وو دمدين څخه، نودا قول ددوي ضعيف دى. اودوي دى خبرې ته مائل كړې دى دوي دوو قولونو يودا: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (١٧٦) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ (سورة الشعراء ١٧٦-١٧٧) اودلته يې ورته د: أَخُوهُمْ تَكِي نَه دى ذكر كړې وروپې ورته نه دى ويلى. لكه څه رنگه چې يې بل ځاى فرمايلى دى: وَاللّٰى مَدِينَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا (سورة الاعراف ٨٥، هود ٨٤، العنكبوت ٣٧) اودوهم داچې: په يوځاى كې يې ورته عذاب ديوم الظله ويلى دى، اوپه بل ځاى كې يې الرجفه يعنى زلزله او الصيحه يعنى چيغه ويلى دى چې په دى سره عذاب وركول سوي دى. جواب داوونى: وروپې ورته ځكه نه دى ويلى په دى آيت كې: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ، ولي چې ددوي دا صفت وو چې دوي به عبادت

دایکه درختی کوی، نوددی و جی ورورولی ورسره مناسب نه وه. اوکله چی یې نسبت دقبیلی وکی نوبیایې ورورولی ذکرکړه ولی چی دقبیلی په صورت کی دایې ورور وو. اودافرق کول ډیر باریک دی اوعظیم فرق دی. اوهرڅه چی ددوی جگړه ده په دی خبری باندی چی یوم الظله یې ویلی ده، نوکه دا دلیل وی پردی خبری باندی چی دا جلا امت وو نوبیا خو ددی څخه داهم معلومیږی چی الرجفه اوالصیحه والاهم دوی جلا جلا قبیلی وی، اوداچاهم نه دی ویلی چی داهم دوه نور امتونه وه. اوهرڅه چی هغه حدیث دی چی حافظ ابن عساکر ذکرکړی دی په ترجمه اوتعریف دشعیب رضی الله عنه کی دطریقې دمحمد بن عثمان بن ابی شیبه څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه اودی دمعایوه بن هشام څخه دی دهشام بن سعید څخه دی دشقیق بن ابی هلال څخه دی دابی ربیع بن یوسف څخه دی دعبده الله بن عمر څخه مرفوعاً: یقیناً قوم مدین اواصحاب الایکه دواړه جلا امتونه دی چی دی دواړو ته الله ﷺ شعیب رضی الله عنه پیغمبر را استولی وو. نوپه دی حدیث کی غرابت دی، اوددی په ټولو سړیوکی کلام دی. اوداشبهه هم پکی سته چی دا کلام دعبده الله بن عبدعمر خپل وی، یادهغه څخه چی ورته رسیدلی وو په ورځ دیرموک کی هغه دوه اقوال دی دبنی اسرائیلو، اوالله ﷺ بنه پوهیږی. اویا دارنگه الله ﷺ ذکرکړی دی داصحاب الایکه والوو دپاره هغه صفت چی په ناپ اوتول کی کمی کول دی چی داصفت یې داهل مدین دپاره هم ذکرکړی وو، نوداخبره په دی باندی دلالت کوی چی دوی دواړه یوقوم دی اودواړه یوامت دی، خو په ډیر اقسامو دغذابونو باندی هلاک سوی دی. اود ذکرکړی دی په هرځای کی هغه غذابونه چی ده هغه ځای سره مناسب وی.

اوداقول دالله ﷺ: فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ۱۸۹) ذکر سوی دی چی الله ﷺ ددوی څخه (۷) ورځی مسلسل هواء بنده کړی وه اوسخته گرمی یې پراکښته کړی وه، نودوی ته به نه درختی یوه فائده ورکوله اونه سایې، نودوی وتښتیده ددی خپل ځای څخه اوبل ځای ته ولاړه، نوپه دوی باندی وریځ راغله اودوی ټول دهغه لاندی راټول سوه ددی دپاره چی ددی وریځی څخه فائده واخلي اولږ ارام وکی. نوکله چی دوی ددی وریځی لاندی راټول سوه نوالله ﷺ دلورې څخه عذاب پرا نازل کی په شکل داور نوداور شغلی پرا واورول سوی اومحکه په زلزله سوه ورباندی، اودآسمان څخه ورباندی چیغی ووهل سوی، نوددوی څخه یې روحونه وایستل، اوتش بدنونه پاته سوه، فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (سورة الاعراف ۹۲) اونجات ورکی الله ﷺ شعیب رضی الله عنه ته او هغو کسانوته چی ایمان یې راوړی وو، لکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعْبًا وَالَّذِينَ

آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۴) كَأَن لَّمْ يَعْنُوا فِيهَا آلًا بَعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ (سورة هود ۹۴ ۹۵) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لئنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ (۹۰) فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَعْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (سورة الاعراف ۹۰ ۹۲) اوییا دارنگه الله ﷺ دخپل نبی په باره کی خبرورکوی چی ده بیره ورکړه دوی ته اودوی یې منع کړه په رتلو سره اوزیری ورکولو سره اوپه بیره ورکولو سره، نوالله ﷺ فرمایلی دی: فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ (سورة الاعراف ۱ ۹۳) یعنی اعراف یې وکی ددوی خخه اومخ یې ورخخه وگرزوی وروسته دهلاکت ددوی اودایې ورته وویل: ای قومه زما یقیناً ماتاسی ته دالله راکړی رسالت اویپیغام راورسوی اوتاسی ته می نصیحت وکی. یعنی ما اداکی هغه خه چی پرما باندی واجب وه دتبلیغ خخه اودکامل نصیحت خخه، اوماحرص وکی ستاسی په هدایت باندی په هرهغه طریقې سره چی زماپه وس کی وه، بیاهم تاسی ته زمانصیحت فائده درنه کړه، ولی چی الله ﷺ هغه سپری ته هدایت نه کوی چی خوک گمراهی خونبوی، اونه وو ددوی دپاره خوک مددگار اوزه په تاسی باندی نه خفه کیږم وروسته ددی خخه، ولی چی تاسی به زمانصیحت نه قبلوی، اوتاسی به بیره نه کوله دورخی دقیامت خخه. نو ددی وجی خخه یې ورته ویلی دی (فَكَيْفَ آسَىٰ) یعنی خه رنگه خفگان وکم (عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ) یعنی نه قبلوی حق اونه دی خوا ته گوری نودالله ﷺ عذاب یې پرخان باندی واقع کی، اودارنگه ذکرکړی دی الحافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی دابن عباس خخه: چی شعيب ﷺ وروسته دیوسف ﷺ خخه وو. اودوهب بن منبه خخه دانقل دی چی شعيب ﷺ په مکه کی وفات سوی دی دهغه مومنانو سره چی دده سره یوخای وو، اوقبرونه ددوی په مغرب خوا دکعبی کی دی په منخ ددار الندوة اودار بنی سهم کی.

نسل دابراهيم ﷺ

قصه ددوی مخکی دنوح ﷺ سره یوخای ذکرسویده اوهغه خه چی په دوی باندی تیرسوی دی هغه هم مورې بیان کړه.

اوهغه موهم ذکرکړه کم حالات چی دده په زمانه کی دلوط ﷺ دواقعی تیر سوی وه نودا رنگه مودقصی دلوط ﷺ خخه وروسته قصه دمدين اواصحاب الايکه ذکرکړه نومورې هم دقرآن کریم په طرز باندی ذکرکړه. اوس مورې شروع کووپه بیان دنسل دابراهيم ﷺ تفصیلا ولی چی الله ﷺ دده په نسل کی نبوت اورسالت گرځولی دی، نوهرنبی چی دده خخه وروسته راغلی دی هغه دده په اولاد کی دی.

قصه داسماعيل عليه السلام

او وه دابراهيم عليه السلام دپاره ډير ځامن لکه څه رنگه چې مور ذکر کړې دی، لیکن په دی کی مشهور دغه دوه دی چې اسماعیل او اسحاق دی چې دوی دواړه لوی او افضل پیغمبران وو په دوی دواړو کی افضل اوبنه اسماعیل عليه السلام دی هغه چې ځان یې قربانی ته وړاندی کړی وو. اسماعیل زوی دابراهيم عليه السلام دی دهاجری قبطيې څخه. اوبعضو داویلی دی چې ذبیحه اسحاق عليه السلام دی، اودانقل دی داسرائیلیاتو څخه دهغه اسرائیلو څخه چې په تورات کی یې تبدیلی کړیده. ددوی دکتاب په نص کی دالیکل سوی دی چې اسماعیل عليه السلام پیدا سوی وو په هغه وخت کی چې دابراهيم عليه السلام عمر (۸۶) کاله وو او اسحاق عليه السلام پیدا سوی وو کله چې دابراهيم عليه السلام عمر (۱۰۰) څخه لوړ وو، نودلته داخبره بنکاره ده چې ځوان زوی دده اسماعیل عليه السلام وو نوهم دغه ذبیحه هم وه.

اللَّهُ فَرْمَايَلِي دِي: فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (۱۰۱) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (سورة الصافات (۱۰۱/۱۰۲) یعنی ده اطاعت دخپل پلاروکی په هغه څه کی چې ورته امر سوی وو اوداوعده یې وکړه چې صبر به کوی نوپوره والی یې وکی په دی خپلی خبری باندي او صبر یې وکی. اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۴) وَكَانَ يُأْمَرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا (سورة مريم ۵۴/۵۵). اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَادْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ (۴۵) إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذَكَرَى الدَّارِ (۴۶) وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ (۴۷) وَادْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ (سورة ص ۴۵/۴۸).

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ (۸۵) وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ (سورة الانبياء ۸۵/۸۶).

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة النساء ۱۲۳/۱۲۴).

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة البقره ۱۳۲/۱۳۳).

ساودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ (سورة البقره ۱۴۰/۱۴۱).

بيان كړه الله ﷺ دده ښه صفتونه اودى يې پيغمبر وگرزوى، اوبيان يې كړه دده پاكي دهغه څخه كم چي ورته دى كافرانو منسوب كړي وو، اوامريې كړي دى مومنانو ته چي په هغه څه چي په ده باندې نازل سوي دى په هغه باندې ايمان راوړي. او علماء النسب دا خبره ذكر كړيده چي دا اولنى شخص وو چي داس سپرلى يې كړيده، او آس مخكى دده د سپرلى څخه وحشى وو نوده په كى انست پيداكي، اودارنگه سعيد بن يحيى الاموى ويلي دى په مغازيه كى په نقل كولو سره ديوشوخ څخه چي دقريشو څخه وو ده نقل كړي دى دعبد الملك بن عبدالعزيز څخه دى دعبدالله بن عمر څخه، چي رسول الله ﷺ فرمايلى دى: تاسي واخلي سپرلى او هغه عادت كړي ولي چي داستاسي دپلار اسماعيل ﷺ ميراث دى. او وه داعرب مخكى وحشيان نوده ورلره دعوت وركي په خپل دعوت سره نودوى ورلره جواب وركي. اودى اولنى سړى دى چي په فصيححه عربى كى يې خبرى كړي دى، او وه په مكه كى چي جرهم او عماليقه او اهل يمن والا وه دا هغه امتونه وه چي دابراهيم ﷺ څخه مخكى وه. اموى ويلي دى په نقل كولو سره دعلى بن المغيره څخه دى نقل كوي دابوعبيده څخه دى دمالك څخه دى دمحمد بن الحسين څخه دى دخپل پلار څخه دى دنبي ﷺ څخه چي فرمايلى يې دى: اول هغه سړى چي په عربى باندې يې شروع كړيده هغه اسماعيل ﷺ دى، اودى د(۱۴) كالو وو (۱) اودامور مخكى ذكر كړه چي ده واده كړى وو كله چي دى ځوان سو دعمايقه وو څخه، اوبياورته پلار امر كړى وو چي ددى څخه جلاسي. اموى ويلي دى: داعماره بنت سعد بن اسامه بن اكييل العماليقى وه. اوبيا دهغه څخه وروسته يې دبلې ښځى سره واده وكى نوپلار ورته امر وكى چي پردى باندې دى خيال وكى اودادى نه پريږدى، اودا السيده بنت مضاى بن عمر الجهمي وه، اوويل سوي دى چي دا دريمه ښځه دده وه. اوددى څخه يې (۱۲) بچي پيدا سوه اوداتول هلكان وه اوپه دوى باندې نومونه ايښى وه محمد بن اسحاق او هغوى دا دى: نابت، قيذر، ازيل، ميشى، مسمع، ماش، دوصا، اورر، بطور، نبش، طيما، قيذما.

اوهمدارنگه ذكر كړى دى اهل كتابو په خپل كتاب كى چي دا دولس عظيم سريان وه. او وو اسماعيل ﷺ پيغمبر ددغو خلگو كم چي دده خواته اوسيدله او هغه چي پرشا وخوا وه، دقبيلې دجرهم او عماليقه او اهل يمن والاو دپاره. او كله چي ده ته مرگ رالى نوده وصيت وكى خپل ورورته چي اسحاق ﷺ دى اودخپل ورور وريره يې وركړه چي (نسمه) نوم يې وه، نوددى څخه يې د(الروم) په نامه زوى پيدا سو. اوپه بل قول سره دده د (يونان) په نامه

(۱). الديلمى: مسند الفردوس (۹۵/۱) دابن عباس څخه، او الشيرازى په القاب كى دعلى څخه همدارنگه المتقى الهندى ويلي دى په كنز العمال كى (۳۲۳۰۹۱۱) اودارنگه المناوى په فيض القدير كى ويلي دى (۹۲/۳).

زوی سوی وو اوچاویلی دی چی په اولاد د (العیص) کی الاسبان هم سته، په دی باندی توقف کړی دی ابن جریر.

اودفن سو په الحجر مقام کی دخپل مور څنگ ته، اودده عمر (۱۳۷) کاله وو. اوروایت ذکر کړی دی عمر بن عبدالعزیز چی ده ویلی دی: شکایت وکی اسماعیل عليه السلام خپل رب ته دگرمی دمکی څخه، نوالله عليه السلام ورته وحی وکړی چی زه به تاته یوه کړکی دجنت خلاصه کم په هغه ځای کی چی ته دفن کیري دهغه هوا به په تاباندی لگیري ترورځی دقیامت په پوری. اوعرب دحجاز دټولو نسبت دده دوو ځامنو ته کیري چی (نابت، اوقیذر) دی.

اسحاق عليه السلام

دده پیدائش سوی وو په دی حال کی چی دده دپلار عمر (۱۰۰) کاله وو، وروسته دورور خپل اسماعیل عليه السلام څخه او وو عمر دساره چی کله ورته دازیری ورکول سو (۹۰) کاله الله عليه السلام فرمایلی دی: **وَبَشِّرْنَا هُ يَاسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ** (سورة الصافات ۱۱۲-۱۱۳) اودکر کړی دی الله عليه السلام په مختلفو آیتونو کی دده صفتونه.

اومخکی مور ذکر کړی دی په حدیث دابی هریره رضي الله عنه کی چی دی نقل کوی درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه چی فرمایلی یی دی: کریم زوی دکریم اوبیازوی دکریم یوسف بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام دی. اودکر کړی دی اهل کتابو داخبره چی اسحاق عليه السلام کله واده وکی (درفقا) سره چی لور دبتوایل ده په ژوندون دپلار کی نودده عمر (۴۰) کاله وو. اوداوجه وه نوده ورته دالله عليه السلام څخه دعاوکره نودی حمل واخستی، نوسو ددی دوه زامن جوړه چی دیوه نوم (عیصو) وو اودبل نوم (العیص) وو اودی داهل الروم پلار دی اودوهم (یعقوب) دی هغه چی ورته دبنی اسرائیل نسبت کیري.

اوویل سوی دی چی اسحاق ته دیعقوب څخه عیصو ډیرگران وو، اومور ددی ته یعقوب ډیرگران وو، ولی چی مور اکثره کشر اولاد خونوی اوورته گران وی اودی وړوکی اولاد ددی وو. نوکله چی داسحاق عليه السلام ضعیفه سو نوډوډی اوخوراکی ته یې زړه وسو نوالعیص ته یې وویل چی بنکار وکی اوڅه راوړی چی دی ورته بیادعا وکی اودبرکت دعاورته هم وکی. اودا العیص بنکاری وو، نودی ووتی، نوبیامروکی رفقا یعقوب ته چی دوه گیلگی دی حلال کړی بغیر دخپلو مالونو څخه، اوددی څخه دی داسی خوراکه جوړه کړی لکه څنگه چی پلار ددوی یې غواړی، اوداورته راوړی مخکی دراتگ دورور څخه ددی دپاره چی ده ته دعاوکی، نومور یې ورته کپړی دالعیص واچولی. نوکله چی ده داخوراکه پلارته پخه کړه، نوپلار ورڅخه پوښتنه وکړه چی ته څوک یې نوده ورته وویل چی ستازوی، نوبیا

ورته پلار وويل هرڅه چې اواز دی نو اواز ديعقوب دی او کپړی دالعیص دی. هرکله چې یې ډوډی وخورله اوفارغه سو نودعا یې ورته وکړه چې الله ﷻ دی ستا دا اولاد رزق هم ډیرکی اوستا اولاددی هم ډیرکی. نوکله چې دی راووتی دخپل پلار لخوا څخه نورالی دده ورور چې العیص دی دخپل پلار خواته اوهغه څه چې پلار یې غوښتی وو هغه یې هم راوړه، نو ور نژدی یې کړه، نودی پلار ورته وويل چې داڅه دی ای څویه زما؟ نوده ورته وويل چې دا هغه څه دی چې ستاورته زړه سوی وو، نوورته یې وويل چې ایاتا ماته یوساعت مخکی دا راوړی نه وه چې ماوڅوړل اودعامی درته هم وکړه؟ نوده وويل؟ نه زما دی په الله ﷻ باندی قسم وی، نوده ته پته ولگیده چې هغه دده ورور وو اوپر ده باندی مخکی سوی دی، نوده په نفس کی هغه ته خړه راغله اوده داهم ذکرکړی دی. چې ده خپل ورورته وعده ورکړه چې کله ددوی مور اوپلار مړه سی نودی به بیاوژنی، اوده سوال وکی دخپل پلار څخه نوپلار ورلره نوری دعاگانی وکړی. نوکله چې مور ددوی واوریده هغه څه چې دی العیص یعقوب ته وويل اووعده یې ورسره وکړه دقتل نویعقوب ته مور امر وکی چې دخپل ورور لابان خوا ته دی ولاړسی چې په حران کی دی، اوترڅه وخته پوری دی دهغه سره اوسپړی ترڅو پوری چې دده دورور غصه ختمه سی اودا امر یې ورته هم وکی چې دهغه دلونو یوی سره واده وکی، اودا خبره دی خپل خاوند اسحاق ﷺ ته وکړه اودایې ورته وويل چې ده ته امر وکی په دی خبری باندی اووصیت ورته وکی اودعاورته وکی، نوده دغه رکم کار وکی. نو ووتی اوجلا سو یعقوب ﷺ ددوی څخه، نوپرده باندی ما بنام سو په داسی یوځای کی چې هلته یې خوب وکی، اویوه ډبره یې راواخیسته اوسرته یې کښیښووله اوبیده سو نوپه خوب کی یې ولیده یوه زینه (پایه) چې دمزکی څخه دآسمان خوا ته ختلی وه چې په هغه باندی ملایکی آسمان ته ختلی اوکښته کیدلی، اولله ﷻ ده ته خطاب کوی چې: زه به په تاسی کی برکت اچوم اوستا نسل به زیاتوم، نوکله چې دی دخوب څخه راولاړیدی نوډیر خوشحاله سو، اوداندریې وکی چې که په خیر سره خپل خاندان ته راسی نوپه دغه ځای کی به عبادت گاه جوړوم، اوهرڅه چې الله ﷻ راکوی په هغه کی به عشر صدقه کوم، اوبیا یې دغه ډبری ته تکیه ولگوله اوپه دی ډبری باندی یې غوړی ولگول ددی دپاره چې پته ورته ولگیږی ددی ځای اوددی ځای نوم یې (بیت ایل) کښیښووی یعنی بیت الله ﷻ کور اودا ځای دبیت المقدس دی چې نن ورځ مشهوره دی په هغه نوم سره دا اول یعقوب ﷺ جوړکړی دی، دابحث به وروسته ذکرکړی. ویل سوی دی چې کله یعقوب ﷺ دخپل ورور خواته دحران علاقی ته رالی نوده دوی لونی وی چې دمشری نوم (لیا) وه اودکشری نوم (راحیل) وه اوداکشره ډیره بنائسته اوبنه هم وه، نوددی خبره یې ورسره ومنله په دی

شرط باندی چی (۷) کاله به دده مالونه خړوی اوساتی. نوکله چی دده پرما ما لابان باندی تیره سوه نوډوډی یې وکړه اوخلگو ته یې دعوت ورکی، اوده ته یې واده کړه خپله مشره لور (لیا) اودا دسترگو څخه کمزوری وه اودشکل څخه هم بدرنگه وه. نوکله چی سهار سو نوده خپل ماما ته وویل چی تاخو زما سره غداری وکړه اودوکه دی راسره وکړه؟ ولی چی ما ستاسره وعده ددی کشری کړی وه چی راحیل ده. نوده ورته وویل چی دازموږ په قانون کی نسته چی موږ وږه ورکو اومشره په کور ناسته وی، نوکه ستا دابله خوښه وی نو (۷) کالو نورکار وکه نودابله به بیا درکړم. نوده (۷) کاله نورکار وکی اودابله یې هم په نکاح کړه، اودا ددوی په هغه ملت کی جائز وه بیا وروسته په تورات کی دامنسوخ سو. اودا یواځی دلیل کافی دی په نسخ ددی باندی، ولی چی دیعقوب عليه السلام په زمانه کی خودا جائز وو اوداکار دیعقوب عليه السلام دلیل دی ددی په جواز باندی. اوپه هبه کی ورکړه لابان هری یوې لورته یوه یوه مینځه نو (لیا) ته یې یوه مینځه ورکړه چی نوم یې (زلفی) وه اوراحیل ته یې (بلهی) ورکړه نولیا الله ﷻ کمزوری کړه ددی وجی چی ددی اولاد سوی وو، نواول هغه چی دیعقوب عليه السلام اولاد سوی وو هغه (روبیل) وو دی دلیا څخه پیدا سوی وو اوبیا دده څخه وروسته شمعون، اوبیا یهوذا، نوپه دی وخت کی غیرت ورلی راحیل ته اودده اولاد نه کیدی، نودی په هبه کی ورکړه یعقوب عليه السلام ته خپله مینځه نویعقوب عليه السلام ورسره جماع وکړه، نوددی څخه یې یوزوی پیداسو چی نوم یې (دان) وو اوبیایې بل زوی پیداسو چی نوم یې (نیفتالی) وو، نوپه هغه وخت کی لیا هم خپله مینځه یعقوب عليه السلام ته هبه کړه نوددی هم دیعقوب عليه السلام څخه دوه ځامن پیداسوه چی دیونوم (جاد) وو اودبل (اشیر) وو نوبیا لیا حمل واخستی اویوزوی یې پیداسو چی نوم یې (ایساخر) وو اوبیایې حمل واخستی او شپږم زوی یې پیداسو چی دهغه نوم (زابلون) وو اوبیایې په اوم وار باندی لور پیدا سوه چی نوم یې (دینار) وه نوددی دیعقوب عليه السلام څخه (۷) اولاده پیداسوه. بیا دعا وکړه راحیل الله ﷻ ته اوسوال یې ورڅخه وکی چی دی ته اولاد ورکی، نودې ته الله ﷻ یوزوی ورکی چی عظیم الشان هستی وه اوپه حسن کی هم کامل حسن والا وو چی نوم یې (یوسف) وو. داټول په دی حال کی پیداسوه چی دوی په حران کی وه، اوده خپل ماما ته څاروی خړوله اوشپږ کاله ورته نورپاته وه، نوددی شل کاله پوره سوه دهغوی سره په حران کی، بیاده طلب وکی دخپل ماما څخه دتلو خپل کور اواهل ته، نوتره ورته وویل چی ستادوجی زماپه مالونو کی ډیر برکت اچول سوی دی نوته وغواړه زما څخه څه چی غواړی. نوده ورته وویل په دی کال کی چی ستا دمال کم حمل وی نوهغه به ماته راکړی نوکله چی نژدی سو یعقوب عليه السلام د(ساعیر) مزکی ته نوملاقات وکی دده سره ملائکو اوزیری یې ورلره ورکی په بیرته

راتلو باندی اوڅه کسان ولیزل یعقوب عليه السلام خپل ورورته چی هغه نرم سی او تواضع په کی راسی. نو دا خلگ راله او یعقوب عليه السلام ته یې وویل چی العیص تاته (۴۰۰) کسان تیار کړی دی ستا د جنگ دپاره چی تاقتل کړی. نو یعقوب عليه السلام وپیریدی دهغه خبری څخه، نوده دعا وغوښتله دالله جل جلاله څخه او عاجزی یې ورته وکړه او تضرع یې ورته وکړه، اورامخ ته یې کړه هغه وعده چی یې ورسره کړی وه او هغه عهد چی یې ورسره کړی وو. اودا سوال یې وکی چی دخپل ورور دشر څخه یې وساتی، اوده برابره کړه دخپل ورور دپاره غټه هدیه اوتحفه چی (۲۰۰) پسونه وه اوداسی نور دیر حیوانان وه دبزو څخه او غوا یو څخه او اوبنانو څخه اوسرلیو څخه او خرونه وغیره وغیره، اوامریې وکی هریوه غلام ته چی داهر قسم جلا جلا ورورپی نوکله چی اول قسم دیوه غلام سره ورورسیدی نوالعیص ورڅخه پوښتنه وکړه چی دا دچادی اوته څوک یې، نودی غلام ورته وویل چی داستا دورور یعقوب عليه السلام دی اوتاته یې هدیه کړی ده اوددی څخه وروسته دوه نور هم دی چی هغه یې هم تاته هدیه کړی دی. او یعقوب عليه السلام دخپلی ښځی سره وروسته پاته سو اودوی ورځی وروسته ورلی چی ده شپي به یې منزل کوی اودورځی به یې دمه کول. بهرحال کله چی یعقوب عليه السلام ولیدی خپل ورور العیص نو (۷) واره یې ورته سجده وکړه اودده ورور سره (۴۰۰) کسان وه، اودا سجده ددوی په خیر راغلی وه په هغه زمانه کی اودا ددوی دپاره جائزوو، لکه څنگه چی سجده کړی وه ملائکو آدم عليه السلام ته، اولکه څنگه چی سجده کړی وه دیوسف مور اوپلار یې یوسف عليه السلام ته. نوکله چی العیص دی ولیدی نوځان ته یې راټینگ کی اوپر تندی یې ښکل کی او په ژراسو، اولورکی العیص سر نو ویې لیده ښځی او ماشومان. نوورته یې وویل چی دا دکم ځای څخه سوه ستا دپاره؟ نوورته یې وویل چی دا هغه څه دی چی الله جل جلاله ستا ورورته هبه کړی دی. نو نژدی سوی دادوی مینځی دی العیص ته اوسجده یې ورته وکړه. اودارنگه بیا لیا ورته نژدی سوه سره دپچو خپلو اوسجدی یې وکړی اوبیا ورته راحیل دخپلو بچو سره نژدی سوه اوسجدی یې ورته وکړی. او عرض یې ورته وکی چی دده هدیی قبولی کی نوهغه قبولی کړی، اورالی العیص او ددوی مخ ته راروان وو اودوی ورپسی شاته راروان سوه اوددوی سره هغه څاروی اوهر څه وه چی دوی قصد کونکی وه (ساعیر) غره لره نوکله چی ددوی تیریده په ساحور باندی نوهلته یې هغه ته کور جوړکی، اوبیاتیر سو په اورشلیم باندی چی کلی دشخیم وو نوهلته کښته سو، اووایې خیسته هلته یو کښت دشخیم بن جمور څخه په سلو اوبنانو باندی، نوهلته یې خیمی ولیگولی اوبیایې هلته یو مذب یعنی ځای دحلالیدو جوړکی نو (ایل) نوم یې ورته کښینسوی چی دارب دی داسرائیل اوامر ورته وکی الله جل جلاله په جوړولو ددی باندی، او هغه بیت المقدس دی نن ورځ،

هغه چې بنا ورلره سليمان عليه السلام نوي كړه. اودا هغه خای ددېری وو چې يعقوب عليه السلام ايښی وو دپاره دمعلومولو دهغه خای، لکه څه رنگه چې دامور مخکي ذکر كړه. اوبيا راحيل بل حمل واخستی نودهغه څخه (بنيامين) پيداسو نودده دپيدائش دوجي دی ته دپرتکليف ورسیدی تردی چې دامره سوه نوي يعقوب عليه السلام دا پته كړه په (افراث) كی اوهغه بيت اللحم دی نن ورځ، اوددی په قبر باندي يعقوب عليه السلام يو كاني ايښی وو چې هغه ترن ورځ پوری سته، نو وو اولاد ديعقوب عليه السلام دوولس نارينه (روبييل، شمعون، لاوی، يهوذا، ايساخر، زابلون، يوسف، بنيامين، دان، نفتالی، جاد، اشير) اورالی يعقوب خپل پلار اسحاق عليه السلام ته نودهغه سره يو خای اوسیدی په حبرون كی چې هغه محكه دکنعان ده په کم خای كی چې به ابراهيم عليه السلام اوسیدی، بيا ناچوری سو اسحاق عليه السلام اووفات سو په عمر د(۱۸۰) كالو كی اوپت كی دی خپلو ځامنو، العيص اوي يعقوب دخپل پلار سره يو خای په مغارات كی هغه چې اخستی وو لکه څه رنگه چې دامور مخکي ذکر كړی دی.

ذکر دهغه څه چې واقع سوی دی په ژوندون داسرائيل عليه السلام كی دعجيبو كارونو څخه

يودهغه څخه: قصه ديوسف بن راحيل عليه السلام ده. يقينا نازل كړی دی الله جل جلاله دده په شان كی دپير آيتونه په قرآن كريم كی، ددی دپاره چې سوچ اوفكر وسي په دی كی اودده دقصي څخه نصيحت واخستل سي. اعوذ بالله من الشيطان الرجيم، بسم الله الرحمن الرحيم، الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۱) اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲) نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ (سورة يوسف ۳۱).

الله جل جلاله په دی خای كی اول دخپل كتاب چې په نبی عليه السلام باندي يې نازل كړیدی دی دهغه مدح كوي اوتعظيم يې بيانوی چې داسی كتاب مو ورباندي په عربي ژبه كی نازل كړی دی اوهر عاقل اوهونبیار سړی په پوهیږی.

اودا اشرف كتاب دی هغه چې دآسمان څخه نازل سوی دی، اودايې نازل كړی دی په لاس داشرف الملائك جبريل عليه السلام باندي چې په ملائكو كی يې لوړ مقام دی. نوددی څخه يې وروسته داوويل چې: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ (سورة يوسف ۳۱) يعنی په هغه كتاب كی كم چې تاته موږ نازل كړی دی.

اولكه څنگه چې الله جل جلاله فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاِيْمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَاِنَّكَ لَهْدِي اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۵۲) صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ اَلَا اِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ (سورة الشورى ۵۲-۵۳). اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ

لَدُنَّا ذِكْرًا (۹۹) مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا (۱۰۰) خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا (سورة طه ۱۹۹-۱۰۱) یعنی هغه څوک چې اعراض کوي ددی قرآن څخه او تابعداری کوي دنورو شیانو نوهغه ته به هم داوعدده رسیږي. لکه څه رنگه چې ویل سوی دی په حدیث کی چې ذکر سوی دی په ترمذی کی د عمر بن الخطاب رضی الله عنه څخه مرفوعاً او موقوفاً: چاچی طلب د هدایت وکی په بل چا باندی ماسوا د الله ﷻ څخه نوهغه په گمراهی باندی دی. (۱) اودارنگه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره د سیرج بن النعمان څخه دی دهشیم څخه دی دمجالد څخه دی دالشعبی څخه دی د جابر څخه: چې عمر بن الخطاب رالی رسول الله ﷺ ته چې ده ته څه خبری دیهودیانو رسیدلی وی، نوده داوویلی دنبی ﷺ خواته نونبی ﷺ ته درد ورلی اووی فرمایل چې: تاسی یقین کوی په دی باندی؟ زمادی قسم وی په هغه ذات باندی چې زما روح دهغه په قبضه کی دی، چې تاسی دهغوی څخه پوښتنه مه کوی دیوشی که هغوی تاسی ته حق وایی نوتاسی ورلره تکذیب کوی اوچی درته باطل وایی نو دهغه تصدیق کوی، اوزما دی قسم وی په هغه ذات باندی چې زما روح دهغه په قبضه کی دی که چیری موسی ﷺ اوس ژوندی وای نوهغه به هم زما په دین باندی وای (۲) اسناد ددی صحیح دی، او ددی روایت احمد کړیدی په بلی وجهی سره هم د عمر رضی الله عنه څخه په هغه کی یې دا هم ویلی دی چې: اوزما دی قسم وی په هغه ذات باندی چې زما ژوند دهغه په لاس کی دی که موسی ﷺ په دې وخت کی راسی اوتاسی دهغه تابعداری وکی نوهم به تاسی گمراه یاست، تاسی زما حصه یاست دامت څخه اوزه ستاسی دحصی نبی یم. (۳)

اودارنگه ددی حدیث طریقې په اول دسورة یوسف کی ذکر سوی دی. اوپه بعضو کی دی: چې رسول الله ﷺ خطاب وکی خلگو ته نوپه خپلی خطبی کی یې وفرمایل: ای خلگو: ماته جوامع الکلم را کول سوی دی یعنی لنډی خبری چې اوږد مطلب یې وی، اوماته خبره مختصره کول کیږی په اختصار سره، اوماتاسی ته داقرآن سپین او پاک راوړی دی نوتاسی په دی کی بدلون ونه کړی اودوکه دی نه کړی تاسی دوکه کونکی. نوبیایې امر وکی په هغه صحیفی باندی نوهغه یې خرابه کړه او ختمه یې کړه.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ (۴) قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۵) وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ

(۱). الترمذی: کتاب فضائل القرآن، باب ماجاء فی فضل القرآن (۲۹۰۶۱۵) اوضعیف گرخولی دی دا البانی په ضعیف سنن الترمذی کی (۵۵۴).

(۲). احمد (۱۰۱۳).

(۳). ابویعلی او ابن المنذر او ابن ابی حاتم او العقیلی په الضعفاء کی، اوسعید بن منصور په السنن ونصر المقدسی کی. هم دارنگه المتقی الهندی په کنز العمال کی (۱۲۲۵۱۱).

وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (سورة يوسف ۲۱۴) او مخکي مور داذکرکي چي ديعقوب عليه السلام دپاره دولس ځامن وه اودبني اسرائيلو نسبت هم دوي ته کيږي او په دوي کي اشرف او اجل يوسف عليه السلام وو. او اکثره علماوو دا خبره کړيده چي دده څخه ماسواپه کي پيغمبر بل نه وو. او هغه نورو ورونو ته يې وحی هم نه ده سوی او هغه چي څه ښکاره دي ددوي دقول او فعل څخه په دي قصي کي نوهغه هم پردي باندی دلالت کوي لکه دا کم چي علماوو ويلى دي. او هغه چا چي ددوي په نبوت باندی يې دليل پيش کړي دي هغه دليل دا آيت دي: قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة آل عمران ۸۴) نودوي دا گمان کړي دي چي دوي الاسباط دي. نودا دليل ددوي قوی نه دي، ولی چي په الاسباط سره قبيلي دبنی اسرائيلو مراد دي او هغه انبياء چي په دوي کي وه او وحی پرنازلیدله هغه مراد دي. او الله جل جلاله ته ددی خبری علم سته. او هغه چي تائید کوي په نبوت ددوي باندی په مینځ دده دورونو کي نوهغه دي چي دده څخه ماسوا په ورونو دده کي هيڅ آيت او قول نه دي ذکر سوی اوداقول هم دلالت پرکوي چي کم قول نقل کړي دي احمد د عبد الصمد څخه اودي د عبد الرحمن څخه اودي د عبد الله بن دينار څخه دي دخپل پلار څخه نقل کوي اودي دابن عمر څخه نقل کوي اودي د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه چي فرمایلي دي: کریم زوی دکریم اوبيا زوی دکریم اوبيا زوی دکریم يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دي. کریم په معنی دمهربان او عزتمند سره دي. يواځي والی کړي دي امام بخاری په دي باندی، نوددی روایت نقل کړي دي د عبد الله بن محمد څخه اوده د عبد الصمد بن عبدالروارث څخه هم په دي الفاظو سره. اوددی ټول وجوهات او طرف په قصه د ابراهيم عليه السلام کي ذکر سويدي.

ويلى دي مفسرينو اوداسی نورو: وليدی يوسف عليه السلام خوب مخکي دبالغ کيدو څخه چي يوولس ستوري يې وليده، اودا اشاره وه هغونورو ورونو ته، اولمراوسپورمی اودا اشاره وه مور اوپلار ته چي دوي ټول ورته سجده کړي وه، کله چي دي ولاړيدي نوداقصه يې پلارته ذکرکړه، نوپلار ته يې پته ولگيده چي دي به خپل منزل چي لوړ منزل دي هغه ته به رسيږي په دنيا کي هم اوپه آخرت کي هم، په داسی شان سره چي په دي کي به ورته پلار او مور او ورته ټول سجده کوي، نودی زوی ته يې امر وکړ چي دا خبره دي پته وساتي دځان سره اودا قصه دي خپلو ورونو ته نه کوي ددی وجی څخه چي ورسره حسد ونه کړي اوڅه مکر اوچل دده دختمولو دپاره جوړنه کړي. اودادلالت کوي په هغه څه باندی چي مور مخکي ذکرکړي دي. اوددی وجی څخه په بعضو اثارو کي داذکر سوی دي: چي تاسی خپل حاجتونه په پته

پوره کوی او هغه پت ساتی، ولی چی دهر نعمت پسی حسد گروي (۱) اوداهل کتابو څخه دانقل دی چی ده داقصه خپلو ورونو ته وکړه اوپلار ته یې هم وکړه اودا خبره ددوی غلطه ده، وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ يَعْنِي څه رنگه چی یې تاته دا خوب بنوولی دی، نوکه ته داپت وساتی (يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ) نوتابه خاص کړی په مهربانی باندی اوپه رحمت باندی، وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ، اوتاته دخوبونو رايستلو تعبیر ونبیو اوداسی نور علم به درته ونبی چی نورو ته به نه وی ازده (وَيَتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ) یعنی په وحی کولو سره تاته (وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ) یعنی ستاپه سبب باندی، او حاصل به کړی ستاپه وجه باندی دنیوی اواخروی دواړه خبرونه کَمَا أْتَمَّهَا عَلَىٰ أَبِيكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ يَعْنِي څه رنگه چی یې دانعمت پوره کړی دی ستا پلرونو ته ورکول سوی دی چی یعقوب اواسحاق اوابراهيم عليهم السلام دی: إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ اولکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ (سورة الانعام ۱۲۴) نو ددی وجی څخه رسول الله ﷺ فرمایلی دی کله چی ورڅخه پوښتنه وسوه چی کم سړی ډیر عزتمند دی؟ نووې فرمایلی چی: یوسف نبی دالله چی دی زوی دانبیواو دی. اودارنگه روایت ذکر کړی دی ابن جریر اوابن ابی حاتم په تفسیرونو خپل کی، اوابویعلی اوالبزار په مسندونو خپل کی حدیث دالحکم بن ظهیر څخه. اوده ته ضعیف ویلی دی ائمه وو. دی نقل کوی دالسدي څخه اودی دعبدالرحمن بن باسط څخه اودی دجابر څخه دی وایی چی رالی رسول الله ﷺ ته یویهودی چی نوم یې بستانه الیهودی وو، نووې ویل چی: ای محمد ماخبرکه دهغه ستورو څخه چی یوسف عليه السلام لیدلی وو چی سجدی یې کړی وه ده ته؟ نوپته خوله سو نبی عليه السلام اوڅه جواب یې ورنه کی، نوراکنسته کړل جبریل عليه السلام نومونه ددی ستورو نونبی عليه السلام په ده پسی یوسړی ولیږی اوورته یې وفرمایلی چی آیاته ایمان راوړی که زه تاته دا ونبایم؟ نودی یهودی ورته وویل چی هو. نوورته یې وویل چی هغه (جریان، الطارق، الذیال، ذو الکفل، قابس، وثاب، عمودان، الفلیق، المصبح، الضروح، ذوالفرع، الضیاء، النور،) دی، نویهودی وویل، یقیناً دادهغو نومونه دی. اوپه نزد دابو یعلی باندی: کله چی ده قصه وکړه خپل پلار ته نوهغه وویل چی داگړوډ کاردی الله ﷻ به داراتولوی، اولمر دده پلار دی اوسپورمی دده مورده. (۲) لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلْمُتَنِينِ (۷) إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۸) اَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ

(۱). دا حدیث طبرانی ذکر کړیدی.

(۲). الحاکم فی المستدرک (۹۶/۱۴) اوویلی یې دی چی دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم باندی. اودارنگه البیهقی په دلائل النبوة کی، جامع ابواب اسئلة اليهود وغيرهم، باب مطالب اسماء النجوم التي سجدت ليوستف ۲۷۷۱۲ اودارنگه السیوطی ویلی دی په الدر المنثور کی ۴۹۸۱۴.

لَكُمْ وَجْهٌ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (۹) قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُه بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (سورة يوسف ۱۰۱۷) بیانوی الله ﷻ هغه څه چی په دی قصی کی دی د حکمتونو څخه، او هغه دلالتونه اونصیحتونه اوواقعی، اوبیایې ذکر کړی دی حسد او کینه دده دورونو دیوسف ﷺ سره په دی خبری باندی چی پلار دهغه سره مینه اومحبت ډیرکوی اودده سکه ورور چی بنیامین دی ددوی سره به یې په نسبت دهغه نورو ډیره مینه کوله، اودانور ورنوه یوه ډله وه نودوی وویل چی مور ډیر حقدار یو په مینه کولو سره ددی دواړو څخه، إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ یعنی په مخکی کولو ددوی دمحبت په مور باندی. بیادوی مشوره وکړه په خپل مینخ کی په قتلولو دیوسف باندی اویالیری کولو دده داسی مزکی ته چی بیرته رانه سی، ددی دپاره چی دپلار مخ یې دوی ته راواړی او ددوی سره محبت شروع کی، اودوی توبه وکارې ددی څخه وروسته. کله چی دوی په دی کار باندی موافق سو (قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ) نوددوی څخه یوه وویل، مجاهد وایی چی داشمعون وو، اوالسدی ویلی دی چی دایهودا وو، اوقتاده اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی دامشر ددوی روبیل وو: لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ، تاسی دی مه وژنی بلکی په شاه کی یې واچوی نوبعضی مسافرین به یې دځان سره بوزی (إِنْ كُنْتُمْ فَعٰلِیْنَ) که چیری تاسی داکار ضرور کوی. نودوی په دی خبره باندی فیصله وکړه، نوددی څخه وروسته: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ (۱۱) أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (۱۲) قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ (۱۳) قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ (سورة يوسف ۱۴۱۱) اودخپل پلار څخه یې غوښتنه وکړه چی دی ددوی سره ولاړسی چی لوبی وکی اووگرځی چکرونه ووهی.

اوالله ﷻ ته علم وو چی دوی په زړه کی ورته څه ساتلی وو. نوپلار ورته جواب ورکی چی: ای زما بچو په ماباندی گرانه وی دده څخه ماسوا ساعت تیرول که څه هم نیمه ورځ هم وی، اوسره ددی زه پر بیریریم چی تاسی به په خپلو لوبو کی مشغول یاست اودی به درنه شرمښ و خوری، اوداماشوم دی دځان څخه مدافعت نه سی کولی. قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ، یعنی که شرمښ راسی اودی و خوری زموږ دمینخ څخه نوبیا خو به موږ تاوانیان یواو عاجزان به یو اوهالکان به یو. اوپه نزد داهل کتابو باندی، دی یې ورسره ولیږی اوپه خپله ورپسی سو ترڅه حده پوری اوبیا رالی اودا خبره هم ددوی غلطه ده.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۵) وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ (۱۶) قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ

الذَّئِبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (۱۷) وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ (سورة يوسف ۱۸۱۵) نودی ترهغه په پلار پوری منبتي وو تردی چی ورسره یې ویې لیږی نودوی وه چی کله دپلار دسترگو څخه پناه سوه، نوشروع سوه چی ورته یې ښکنخل کول اوسپکی به یې ورته کولی په قول اوفعل دواړو طریقو سره، اودوی راټول سوه چی دی څاه ته وغورزوی، نوکله یې چی دی وروغورځوی په دی کی نوالله ﷺ ورته وحی وکړی، چی لازمه ده ستا دپاره چی ته به وحی ددی سختی څخه فراخی ته، اوته به خبر ورکوی دی خپل ورو ته په داسی حال کی چی ته به په دوی کی عزتمند یې، اودوی به تاته محتاجه وی اوستا څخه به بیربړی، (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) مجاهد ویلی دی چی دوی پوه نه سوه په دی وحی دالله ﷺ باندي ده ته. اوابن عباس ویلی دی (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) یعنی په خبرولو ستا دوی لره ددی کار څخه په دی حال کی چی دوی به نه پوهیږی، هم دارنگه قول ابن جریر هم کړی دی. نوکله چی یې په څاه کی واچوی اوولاری نودده قمیص یې راواخیستی اوپه وینو کی یې ککړ کی، اوخپل پلار ته راله دماخوستن په وخت کی اوحال داوو چی دوی ټولو ژړل. نوددی وجی څخه بعضو سلفو ویلی دی چی: تادی دوکه نه کړی هره ژړا ولی چی اکثره ظالم وی چی دمظلوم په شکل ژاری. اوبیایې دلته ژړا ددی ورونو دیوسف ذکر کړیده نوچی ماښام راله دوی خپل پلار ته په ژړا اوخپل عذر یې بیانوی: قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا یعنی دخپلو جامو سره (فَأَكَلَهُ الذَّئِبُ) یعنی زمور په نیست والی کی کله چی مور دمندی مقابله کوله. اوداقول ددوی: وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ یعنی ته به زمور داخبره نه منی داکم چی مور تاته وکړه په باره دخورلو دشربن کی، که څه هم مور رشتینی یو. وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ یعنی ددروغو وینه چی په خپله یې په دی قمیص باندي لگولی وه، ولی چی دوی یوه مرغی ونبوله اودهغه وینه یې دده په قمیص باندي واچوله، ددی دوجی چی پلار ته دا وایی چی شربن خورلی دی. اوددوی څخه داهیر سوه چی داقمیص یې خیره کړی وای، لکه څه رنگه چی په عربی کی متل دی چی آفت ددروغو هیریدل دی دهغه نوکله چی دايعقوب ﷺ ولیدی نوورته پته ولگیده چی دا درواغ دی نوبیایې هم دوی ته وویل: قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ، اوپه نزد داهل کتابو باندي روپیل ورته دامشوره ورکړی وه چی دی به په څاه کی واچوی په دی حیثت سره چی دوی ته پته ونه لگیږی اوڅوک به یې راواخلي اوپلار ته به یې راولی نودوی په غفلت کی سوه اودی یې خرڅ کی پریوی قافلی باندي. نوکله چی په سهار باندي روپیل رالی چی یوسف راوباسی نو وی کتله چی یوسف نسته، نوچیغه یې ووهله او دهغه کپړی

يې خيري كړې اوديوه سرلي په وينه كې يې رنگ كړې نوكله چې پوه سو يعقوب نو كپړي يې خيري كړې اويوتور پرتوگ يې واغوستي اوخفه كښېنستي چې په خپل زوي پسي يې خفگان كوي. اودا دوجي ددي څخه چې ددوي په تعبير كې خطايې راله اوالله ﷺ وفرمايل: وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (۱۹) وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (۲۰) وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۲۱) وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۲۲) وَرَأَوْدَتَهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ، (سورة يوسف ۱۹-۲۳).

په دې اياتونو كې الله ﷺ خبرور كوي د يوسف ﷺ څخه په هغه وخت كې چې دې په سلواغه كې پروت وو، چې دې كښېنستي چې انتظار يې كوي دالله ﷺ دمهرباني اودهغه دفراخي، نوراله مسافران.

اهل كتاب وايي چې دوي دمصرخوا ته روان وه نودوي وليرله څه كسان چې ددي څاه څخه اوبه راوړي نوكله چې يوسړي ددي څخه سلواغه ډكوله نويوسف ﷺ په دې سلواغې پوري مښتي وو. نوكله چې هغه سړي دايوسف ﷺ وليدي نو ويې ويل (قَالَ يَبُشْرَى) اي زيړي والاوو: هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً، يعنى دايبى دځان سره وويل چې څوك پوښتنه كوي نوموړ به ورته وايو چې داماشوم زموږ سره په سامان كې شماردى (وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ) يعنى هغه ذات پوه دې په هغه څه چې ورونو ورسره وكړه، اوپه هغه څه هم عالم دې چې دوي دځان سره په سامان كې شماركي. سره ددي يې دده حالات بدل نكړه ولي چې دالله ﷺ په دې كې حكمت وو اودده عظمت په كې وو اورحمت په كې وو داهل مصروالاوو دپاره هغه څه چې الله ﷺ به كوي په لاس ددي ماشوم باندي، چې داماشوم به داخلېږي دې مصرته په شان دقيدي اوبيابه دهغه ځاى بادشاه كيږي اودده دوجي به دغو خلكو ته الله ﷺ ديني او دنياوي فائدي وركوي په داسې اندازي سره چې څه حدبه يې نه وي اوڅه صفت به يې هم څوك نه سي كولى. اوكله چې داورونه دده پوه سوه چې دې قافلي والا دايوسف راوايستي نوورته يې وويل چې دازموږ ماشوم دې زموږ څخه پاته سوي دې نوپه دوي باندي يې خرڅ كې په لږو پيسو باندي: وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ، ابن مسعود اوابن عباس اونوف البكالى اوالسدي اوقتاده اوعطيه العوفى ويلي دي چې: دې يې خرڅ كې په شلو درهمو باندي اودوه دوه درهمه يې په خپلو كې تقسيم كړه اومجاهد ويلي دي

چی په (۲۲) درهمو باندی یې خرڅ کړی دی. او عکرمه او محمد بن اسحاق ویلی دی چی په (۴۰) درهمو باندی یې خرڅ کړی دی. واللہ تعالیٰ اعلم، وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا، اودا یولوی احسان وو د طرفه دالله ﷺ څخه په ده باندی او احسان دهغه وو په ده باندی چی دی یې اهل کی دباشاه دکور اوده ته یې دنیوی او اخروی دواړی فائدی ورکړی، اودوی داویلی دی چی دی چا اخستی وو هغه دمصر وزیر وو اودی یې وروسته وزیر دخزانی، جوړیږی چی خزانی بیاده ته وسپارل سوی. اسحاق ویلی دی چی دده نوم قطفیر بن روحیب وو او ویلی یې دی چی دی دمصر وزیروو اوبادشاه دمصر په هغه ورځو کی الریان بن الولید وو، چی دی دعمالیقه وو څخه وو.

اودایې ویلی دی چی ددی وزیر دبنحی نوم (راعیل) وه بنت رماییل اونورو داسی ویلی دی چی نوم ددی (زلیخا) وه اوظاهره داده چی دی ددی لقب وو، اوبعضو داویلی دی چی نوم یې (فکا) وه بنت ینوس، راوی ددی الشعلبی دی دهشام الرفاعی څخه.

او ویلی دی ابن اسحاق په نقل کولو سره دمحمد بن السائب څخه دی دابی صالح څخه او دی دابن عباس څخه. او وو نوم دهغه سړی چی دی یې ورڅخه په مصرکی اخستی وو مالک بن زعر بن نویت بن مدیان بن ابراهیم رضی الله عنه وو.

اوابن اسحاق وویل دابی عبیده څخه اوده دابن مسعود څخه ویلی دی چی هونبیار خلگ دری وه: وزیر دمصر کله چی یې وویل خپلی بنحی ته چی دده اکرام او عزت وکی اودوهم هغه بنحی چی د موسی رضی الله عنه په باره کی یې خپل پلار ته ویلی وه چی داپه خدمت سره ونیسه اودریم ابوبکر رضی الله عنه کله یې چی عمر بن الخطاب خلیفه کی. اوبیایې ویلی دی: واخستی دی عزیز دمصر په (۲۰) دینارو باندی، او ویلی یې دی چی په یوه تول مشک باندی، او ویل سوی دی چی په یوه تول ورینمو باندی یې واخستی. واللہ تعالیٰ اعلم.

اوداقول دالله ﷺ: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَعْنِي دافيصله مور وکړه چی دده به عزت کوی عزیز مصر اودهغه بنحی اوده ته مور ځای ورکی په محکه دمصرکی: وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ يَعْنِي پوه په را ایستلو دتعبیر دخوبونو: وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ يَعْنِي کله چی الله ﷻ دڅه اراده وکړه نوهغه ته اسباب دداسی ځای څخه برابروی چی دبنده په عقل کی نه وی، نوددی وجی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۲۱) وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ نودا آیت دلالت کوی په دی خبری باندی چی په ده باندی دا ټول کارونه مخکی د عمر دنبوت څخه سوی دی چی هغه عمر (۴۰) کاله دی چی په دی عمر کی الله ﷻ خپل بندگانو ته نبوت ورکړی دی.

اوبياپه دى عمر دنبوت كى اختلاف دى چى عمر دنبوت ثومره وى: نومالك بن الربيعه او زید بن اسلم او الشعبي ويلي دى چى حلم دى يعنى په وخت دحلم كى الله ﷺ نبوت وركوى. اوسعيد بن جبیر ويلي دى چى په (۱۸) كلنى كى، او الضحاک ويلي دى په (۲۰) كلنى كى او عكرمه ويلي دى چى په (۲۵) كلنى كى او السدى ويلي دى په (۳۰) كلنى كى او ابن عباس او قتاده او مجاهد ويلي دى په (۳۳) كلنى كى. او حسن ويلي دى په (۴۰) كلنى كى، اودده په دى قول باندى دليل هم سته كم چى الله ﷺ فرمايلى دى: حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً (سورة الاحقاف ۱۵).

وَرَأَوْدَتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (۲۳) وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ (۲۴) وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۵) قَالَ هِيَ رَأَوْدَتِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۲۶) وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۷) فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ (۲۸) يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ (سورة يوسف ۲۹-۲۳) دلته ذكر كوى الله ﷺ هغه چى بنخه دعزیز مصر ده ته نژدى والى كوى اودده خخه يې طلب كړى وو دزنا اوداسى طلب يې ورخخه كړى وو چى داووسره برابره نه وه، اودا صاحب دمال اوجمال وه. اودمنصب اوخوانى والا وه.

اوهغه بيان هم الله ﷺ كړى دى چى دى خه رنگه دروازی بندى كړى اودراتلو يې ورته وويل اودى اغوستى وى نبایسته جامې اوځان يې ورته سنگار كړى وو اوسره ددى چى دوزير بنخه هم وه. ابن اسحاق ويلي دى چى داوه خورزه دبادشاه چى الريان وه.

اودارنگه يوسف ﷺ هم بنایسته هلك وو اوخوان وو مگر داچى پينمبر وو، نو وساتى الله ﷺ دى دهغه فحش كار خخه اودمگر دهغه بنخى خخه، نودى سردار دهغه (۷) كسانو دى كم چى به دالله ﷺ دعرش ترسايى لاندى ولاړوى چى په هغه ورځ به بله سايه نه وى ماسوا دهغه سايبى خخه، نومقصودى خبره داده چى دى ورته دعوت وكى ددى كار دپاره اوحرص يې وو په سخت حرص سره، نويوسف ﷺ ورته وفرمايل: مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ يعنى دنبخى خاوند يې مراد وو چى هغه زما تربيه كړيده اوزما سيددى اوزما عزت اواكرام يې كړى دى، إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ مخكى مور خبره كړيده په دى قول دالله ﷺ كى: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ يعنى پرده باندى يې ځان غالب كړى وو مگر كه دالله ﷺ مدد نه

واي. نوددی څخه دامعلومه سوه چي الله ﷺ دده دعصمت حفاظت وکي، اودی يې پاک وساتي دبدو کارونو څخه، نوددی وجي څخه الله ﷺ فرمايلي دي: كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ، اومور دده حفاظت وکي ددی وجي څخه چي دی وو زموږ دصالحينو بندگانو څخه. (وَأَسْتَبَقًا الْبَابَ) اووتبتيدي ددی څخه په خوا ددروازی چي ددی څخه ځان خلاص کي نودا ورپسي هم ورله (وَأَلْفِيَا) يعني پيدا يې کي (سَيِّدَهَا) سيد خپل (لَدَا الْبَابِ) ددروازی خواته نوخبره يې ورته بدله کړه اومخکي والي يې وکي ورته: قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، تهمت يې ولگوي په يوسف ﷺ باندی اوحال داوو چي دا په خپله متهمه وه په دی خبره باندی. نوددی وجي څخه يوسف ﷺ وويل: هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي، نودی محتاج سو چي ووايي حق په وخت د حاجت کي: وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا، ويل سوی دی چي داکوچني ماشوم وو په زانگوکي. دا قول دابن عباس دی. اوروايت ذکر سوی دی دابی هريره څخه اودهلال بن يساف څخه اودحسن البصري څخه اودسعید بن جبیر اوالضحاک څخه اومختار کړی دی دا ابن جریر، اوپه دی کي يې دوه مرفوع حديثونه ذکر کړي دی دابن عباس څخه اودانور يې موقوف کړي دی اوچاويلی دی چي داسړی وو دا قول دابن عباس اودعکرمه اومجاهد اوالحسن اوقتاده اوالسدي اومحمد بن اسحاق اوزيد بن اسلم دی. نو وويل د: إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقْتُ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ، ولی چي ده به ورته وړاندی کيدل کړی وی نوهغې به دځان څخه منع کړی وی نوديوסף ﷺ دکالو دمخ خوا به څيري سوی وی، وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبْتُ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ، اويابه ورته دی بسځی وړاندی والي کړی وی نودی به ورڅخه تښتيدلی وی نودشا څخه به دی بسځی وار پرکړی وی نوبيا دا يوسف ﷺ ريشتيني دی او دابنسخه درواغجنه ده. نوددی وجي څخه الله ﷺ وفرمايل: فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ، يعني تاورته دامکر جوړکړی وو اوتاورته وړاندی والي کړی دی اوبيا دی وروسته تهمت پر ولگوي: يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا، يعني داچاته مه وايه اوداخبره پته که ولی چي دداسی خبری پتول ښه دی دښکاره کولو څخه اومر يې وکي دی بسځی ته چي دخپلی گناه څخه توبه وکارې، ولی چي بنده کله توبه وکارې الله ﷺ ته نوالله ﷻ دهغه بنده توبه قبلوی.

اواهل مصر که څه هم عبادت يې دبتانو کوي خوداپته ورته وه چي بخښونکي دگناهونو او په هغه سره نيونکي يواځي الله ﷻ دی. نوددی وجي څخه ورته خپل خاوند وويل اوعذر

بې ورته وکي دى بنځى ددى چي دى صبر نسواى کولى په داسى حال کي، مگر دانوره پاکدامنه وه خودلته ورڅخه صبر ونه سو نوددى وجى څخه بې ورته ويلى دى: **وَاسْتَغْفِرِي لَذَنبِكَ إِنَّكَ أَنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ** (يوسف ۲۹).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دى: **وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۳۰) فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سَكِينًا وَقَالَتْ أُخْرَجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (۳۱) قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ (۳۲) قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ (۳۳) فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ،** (سورة يوسف ۳۰-۳۴) دلته ذکرکړى دى الله ﷻ هغه خبرى چي دکليو زنانه وو به کولى، هغه چي دغټو خلکو بنځى وي اولونى وي چي طعن به بې کوى په دى باندى چي دوزير بنځى خپل غلام ته په دى کارسره دعوت ورکړى دى، اوددى عيب به بې بيانوى، اودابه بې هم ويله چي دغلام سره دومره مينه کوى چي داددى سره لائق اومناسب نه دى. نوددى وجى څخه به بې ورته ويله: **إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ**، يعنى په اينبولو ديوشى کي بغير دخپل محل څخه، **فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ**، يعنى کله چي دې دهغوى هغه عيب دانى واوریده چي دوى به ويله چي دخپل غلام سره مينه کوى اودهغه په عشق کي غرقه ده نو دى دخپل عذر بنوولو دپاره هغوى ته يوپروگرام جوړکى اوتول بې ورته راټول کړه اوهرى يوى ته بې چاره ورکړه اوداسى شيان بې په مخ کي ورته کنسينبول چي هغه په چاره باندى پرى کيږي اويوسف ﷺ بې هم تيار کړى وو اوبنائسته کيږي بې وراغوستى وي او بيابې ورته امروکى چي پردوى باندى دى راووزى. نوکله چي دى راووتى نودى دومره بنائسته وه چي دخوارلسم سپوږمى ده ته نسوه رسيدلى: **فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ**، نوکله چي دوى دى وليدى نوددوى داگمان نه وو چي په بنى آدم کي به داسى بنائست وي اودده په حسن کي ډوبى سوى تردى چي ځانونه ورڅخه هيرسوه اوخپل لاسونه بې پرى کړى خو په زخمونو باندى پوه نه سوى: **وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ**، په حديث داسراء کي ذکر سوى دى چي رسول الله ﷺ فرمايلى دى چي زه تيرسوم په يوسف ﷺ باندى نوهغه ته الله ﷻ دادم ﷺ نيم حسن ورکړى وو (۱) دى دادم ﷺ دحسن په نيمى برخى باندى ځکه وو چي

(۱). مسلم: كتاب اليمان \ باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۳/۲)، او احمد (۱۴۸/۳) دحديث دانس څخه.

آدم ﷺ الله ﷻ په خپل لاس باندی جوړ کړی وو او خپل روح یې په کی اچولی وو نوهغه وو په نهایت بنایسته شکل باندی نوددی وجی څخه به جنت ته جنتیان دننه کیږی په اوږدوالی او په حسن دآدم ﷺ باندی. اویوسف ﷺ په نیم حسن دآدم ﷺ باندی وو. اونه وه ددوی په مینځ کی نور داسی بنایسته څوک، لکه څه رنگه چی دحوا څخه وروسته په حسن کی څوک نه وو ترساره پوری نو همدارنگه دوی هم وه. ابن مسعود ویلی دی چی: وو مخ دیوسف ﷺ په شان دبرېښنا دآسمان، اوکله به چی ده ته کمه بنځه راتله دڅه ضرورت دپاره نوده به ورڅخه مخ پتوی. اونورو داویلی دی چی دی به اکثره په برقعه کی گرځیدی ددی دپاره چی څوک یې ونه وینی. نوپه دی کار سره عذر ددی بنځی دوزیر هم پوره سو اودوی ته هم بنکاره سوه خبره او هغه هرڅه ددوی په مینځ کی تیرسوه دپری کیدو دلاسونو څخه او هغه چی دوی دده دمینی په اثر هم اخته اومدهوشه هم سوه دده په کتلو سره. قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنِّي فِيهِ، اوبیایې دلته مدح کوی دیوسف ﷺ چی دا هغه دی چی دده په باره کی تاسی ما ملامتوی، وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ يَعْنِي دى منع سو اوکاريې ونه کی، وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ لَيَسْجُنَنَّ وَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاغِرِينَ اوى باقى بنځی چی ده ته به یې ویل چی ددی خپلی سیدی خبره ومنی، نوده انکار وکی په سخت انکار سره، اوځان یې یوې خواته کی ددی کار څخه ولی چی دی په سلسله دانبیاءوکی دی اوبیایې دعاوغوښتله درب څخه: رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ، یعنی وې ویل چی ای الله که تازه ځان ته پریښووم نوزما په ځان باندی څه وس نسته اوزه ضعیف یم او عاجزه یم، اودخپل نفس مالک نه یم په نفع رسولو کی اودضرر څخه په ځان خلاصولو کی. نو دپریضعیفه یم مگر داچی ته می قوی کی اوزما دعصمت حفاظت وکی، اوماوساته په خپل قوت او حفاظت سره.

نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۳۴) ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ (۳۵) وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٌ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبَأْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (۳۶) قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (۳۷) وَاتَّبَعَتْ مَلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۳۸) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۳۹) مَا تَعْبُدُونَ

مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٤٠) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدَكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَا الْآخَرَ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ، سورة يوسف (٤١٣٤)

ذکر کوی الله ﷺ دلته هغه رایې چی ددی عزیز مصر اودهغه دښخی وی چی دا یوسف ﷺ ترخه وخته پوری په جیل کی بندکی، اوخلگو ته دانکاره کی چی داکاردی یوسف کړی دی اوده اول ښخی ته پیش قدمی کړیده، نوچی ددی خلگو داخبری کمی سی دده په باره کی، اودالله ﷺ شکروکاری په دی باندی، نوددی وچی خخه چی داخبره پته کی اوددی خخه یې واروی نویوسف ﷺ یې په زیاتی سره بندکی اوظلم یې ورسره وکی، او وه دا دهغه خخه چی الله ﷺ ورلره په تقدیرکی لیکلی وه، خوپه دی طریقی سره یې دده دعصمت حفاظت وکی ولی چی دی ددوی دمعاشری خخه لیری وو اوددی حای خخه بعضو صوفیانو دلیل نیولی دی چی دعصمت دخلاصون داطریقه ده چی لیری سی دخلگو خخه اوهیخ خوک ونه وینی. الله ﷺ فرمایلی دی دی: وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ اُووایل سوی دی په دی دوو خوانانو کی یودباچا ساقی وو چی هغه ته به یې اوبه ورکولی چی نوم یې (نبوا) وو اوبل ډوډی والاوو چی ډوډی به یې پخوله چی نوم یې (مجلث) وو اودوی هم په خه کارونو متهم سوی وه نوقیدیان سوی وه. نوکله چی دوی ولیدی یوسف ﷺ نودوی په تعجب کی سوه دده دانداز اودخاموشی خخه اودطریقی خخه، اودده دقول اوفعل خخه، اودده دډیرو عبادتونو اواحسان خخه دخلگو سره، نوهریوه ددوی دواړو خخه یو یو خوب ولیدی خپل مناسب. نومفسرینو ویلی دی: چی دوی دواړو په یوه شپه کی خوب ولیدی.

هرخه چی ساقی وو نوده ولیدی په خوب کی چی دری دستی وی دانگورو چی هغه پانی وکړی اوبیایې غونچی ونیولی اوبیایې انگور پاخه سوه اوهغه یې وچونل اودهغه شربت یې په بادشاه باندی وچښل، اودی ډوډی والا وکتل په خوب کی چی دده په سرباندی دری ډوډی دی اومرغان راخی اودده دسر خخه ډوډی خوری نودوی دافیصله راوړله دده خواته او دده خخه یې طلب دتعبیر وکی اودایې ورته وویل چی: إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ، نوده ورته مخکی دتعبیر خخه دا وویل چی زه خبریم په دی باندی هم: قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأَكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا، چی تاسی ته به کم خوراک درکول کیږی اوهغه به خواږه وی اوکه تروه، لکه خه رنگه چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی وه: وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ (سورة آل عمران ٤٩) اودایې ورته هم وویل چی داتعلیم دالله ﷺ دی چی ماته یې راکړی دی ولی چی زه مومن یم اوموحدیم دالله ﷺ اوپه ملت دابراهیم ﷺ باندی یم، مَا كَانَ

لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا، یعنی په دی باندی چی موږ ته یې هدایت کړی دی (وَعَلَى النَّاسِ) یعنی موږ ته امرسوی دی په دی خبری باندی چی موږ امر وکو خلگو ته اودعوت ورکو خلگو ته په دی خبری باندی چی هغوی عبادت دالله ﷻ وکی او هغوی ته هدایت اورشد لاره ونبیو اوداپه خپله په فطرت دانسان کی پراته وه چی هغه دی عبادت دالله ﷻ وکی اودهغه اطاعت دی وکی: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ، اوبیایې دوی ته دعوت ورکی دتوحید خواته اوورته یې بیان کړه بدی دهغه څه چی دالله ﷻ څخه یې ماسوا عبادت کول کیږی اوسپک یې کی عبادت دبتانو په نظر ددوی کی اودایې ورته وویل: يَا صَاحِبِ السِّجْنِ أَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۳۹) مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ (سورة يوسف ۴۱/۳۹) یعنی متصرف په کارونو دبندگانو کی صرف یوالله دی، هغه چی هدایت کوی چاته چی غواړی اوگمراه کوی څوک چی غواړی، او و دعوت دوی دواپوته په دی انداز کی کمال دعوت ولی چی ددوی نفسونه دده خواته متوجه وه چی دی به اوس زموږ په باره کی څه وایې، نودا مناسب وه چی دوی ته په هغه وخت کی دعوت ورکی ولی چی په هغه وخت کی ورته دعوت فائده ورکوی دهغه څه څخه زیات چی دکم دوی پوښتنه کړی وه، بیایې کله شروع سو دوی ته په باره دهغه څه کی چی دوی یې پوښتنه کړی وه نوورته یې وویل: يَا صَاحِبِ السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ مَا فَيْسَقِي رَبَّهُ خَمْرًا، دابیان هغه ساقی ته وو، وَأَمَّا الْآخِرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ دابیان هغه ډوډی والاته وو، قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ یعنی فیصله وسوه په باره دهغه څه کی چی تاسی یې پوښتنه وکړه په حتمی فیصلی سره، اوواجب یې کړه ددی کیدل په هر حال چی وی، نوددی وجی څخه په حدیث کی ذکرسوی دی: خوب پیش کول داسی سړی ته چی هغه یې تعبیر نسی راوستی که هغه ته وویل سی او هغه یې تعبیر وکی نوهغه شان واقع کیږی. اودارنگه روایت نقل سوی دی دمجاهد اودابن مسعود اودعبدالرحمن بن زیدبن اسلم څخه چی دوی ویلی دی: دوی هیڅ څه نه وو لیدلی، نوده ورته وویل چی فیصله وسوه په باره دهغه څه کی چی تاسی یې فتوی غوښتله. وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (سورة يوسف ۴۲) خبر ورکوی الله ﷻ په دی آیت کی دیوسف علیهِ السلام څخه چی ده هغه یوه خلاصیدونکی ته وویل چی ساقی وو (اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ) یعنی ذکرکړه زما امر دبادشاه خواته چی زه په جیل کی هسی بی گناه پروت یم. اودا دلیل دی پردی خبره باندی چی سعی به کوی په اسبابو کی اودانافی نه دی دتوکل سره په رب باندی. اودا قول: فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، یعنی هیر کی ددی ساقی څخه شیطان

هغه وصیت چی ورته یوسف عليه السلام کړی وو .
 دا قول کړی دی مجاهد او محمد بن اسحاق اوداسی بل هم . اودا قول راجح هم دی ، اوداپه
 نص داهل کتابو کی هم سته . (فَلَبِثَ) یوسف تیرکړه: فِي السِّجْنِ بَضْعَ سِنِينَ، البضع . ویل کیږی
 په مابین ددرو اولسو کی هر عدد ته ، او ویل سوی دی چی تر (۷) پوری او ویل سوی دی چی
 ترینځو پوری بضع دی ، او ویل سوی دی چی دلسو څخه کم ته البضع ویل کیږی ، ددی قول
 حکایة الثعلبی کړی دی . اومنع کړی دی فراء استعمال دالبضع په ماسوا دلسو کی او کم
 ددی ته نیف ویل کیږی او الله جل جلاله فرمایلی دی: فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بَضْعَ سِنِينَ، اویایې فرمایلی
 دی (فِي بَضْعِ سِنِينَ) اودا رد دی ددی قول . الفراء ویلی دی چی: ویل کیږی بضعة وعشر،
 بضعة وعشرون . دارنگه تربضعة وتسعون پوری اودانه ویل کیږی چی بضعة ومائة اوبضعة
 والف ، اوددی سره خلاف کړی دی الجوهری . اوپه صحیح کی دی: الايمان بضع وستون
 شعبة: یعنی: ایمان څه باندی شپيته شعبی دی . اوپه بل روایت کی . بعضة وسبعون شعبه
 دی . (۱) اوچاویلی دی چی په فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، کی ضمیر یوسف ته راجع دی . اودا
 غلطه خبره ده ، که څه هم ددی روایت نقل سوی وی دابن عباس څخه اودعکرمه څخه .
 اوهغه حدیث چی دابن جریر څخه نقل سوی دی په دی حای کی هغه دتولو وجوهو څخه
 ضعیف دی . ددی په اسناد باندی یواځی والی کړی دی ابراهیم بن یزید المکی الخوری او
 دا متروک گرځول سوی دی .

هرڅه چی هغه قول دی چی دابن حبان څخه نقل سوی دی په ذکر دهغه وحی سره چی یوسف
عليه السلام په هغه سره قید سوی وو: دی وایی چی ماته خبراکړی دی الفضل بن الحباب الجمحی
 دی نقل کوی دمسدد بن مسرهد څخه دی دخالد بن عبدالله څخه اودی دمحمد بن عمر
 څخه دی دابی سلمه څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم:
 رحم دی وکی الله جل جلاله په یوسف عليه السلام باندی که چیری ده دا کلمه نه وای ویلی: اذْكَرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ
 نوده به نه وای پاته سوی په جیل کی اودی به نه وی پاته سوی په جیل کی ، اورحم دی
 وکی الله جل جلاله په لوط عليه السلام باندی که چیری دی مدد نه وی غوښتی په باره دهلاکت دقوم کی
 دمضبوط سړی ، په هغه وخت کی کله چی ده خپل قوم ته وویل: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى
 رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰) نو ویې فرمایلی چی لیږلی به وی الله جل جلاله هرنبی دده په قوم کی (۲)

(۱) . تخريج ددی بخاری کړی دی په کتاب الايمان کی \ باب امور الايمان (۹۱) اومسلم په کتاب الايمان کی \ باب
 الحياء شعبة من الايمان (۲۱۲) اونسایې په کتاب الايمان کی \ باب ذکر شعب الايمان (۵۰۱۹۸) اوترمذی په
 کتاب الايمان کی \ باب ماجاء فی استكمال الايمان وزيادته ونقصانه (۲۲۱۴۵) .

(۲) . ابن حبان (۱۷۴۷) اوالبانی دابن کثیر په خبری پوری تعلیق کړی دی چی داضعیف دی په روایت دابن حبان کی =

ولی چی دده حدیث منکر دی ددی و جی خخه اود محمد بن عمر بن علقمه دپاره ډیر اقوال دی چی هغه یوازی والی پرکړی دی او په هغه کی نکارت دی اودا لفظ دده دمنکرو خخه دی او په دی کی پرغلطی باندی هغه حدیث دلیل دی کم چی په صحیحینو کی ذکر دی .
 وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُنبَلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنَّ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ (٤٣) قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ (٤٤) وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ (٤٥) يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبَلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ (٤٦) قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ (٤٧) ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ (٤٨) ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ (سورة يوسف ٤٣ | ٤٩).

دا ټول بیان داسبابو دخلاصیدو دی دیوسف عليه السلام دجیل خخه په اکرام او عزت سره، اودا په دغه رکم سره چی بادشاه دمصر چی الریان وو هغه خوب ولیدی. اهل کتاب وایی دا خوب بی په داسی حال کی لیدلی وو چی دی دنهر په غاړه کی بیده وو، اوده ولیده چی راووته غوایان چی چاغ وه اوددی نهر خخه راووته، او هغه به گرخیده دی ته مخامخ په چمنونو کی بیاراووته (٧) غوایان چی خوار وه ددغه نهر خخه نودهغوی سره یوحای گرخیده اوبیایی دا (٧) سره چاغ غوایان وخورل، نودی ناخاپه راولاړ سو په دغه وخت کی. اوبیا بیده سو وی لیدل بیا (٧) دانی شنی په یوه لاس کی، او (٧) وچی دانی په بل لاس کی، نودا اوچی رالی دا لاندہ بی وخورل، نودی بیازر راولاړ سو. په بیبری سره. نوکله چی ده دابیان کره خپل قوم ته نوهیخ خوک په کی نه وو چی ددی بی بنه تعبیر را ایستلی وای، (قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ) بلکی ټولو به داویلہ چی هسی بی فاندی خوب دی. کیدی سی چی ددی تعبیر نه وی او زموږ سره ددی علم نسته نوددی و جی خخه دوی وویل: وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ نوپه دغه وخت کی هغه ساقی ته دیوسف عليه السلام هغه وصیت یادسو په داسی وخت کی چی ټول خلگ عاجزه سوه اودالله جل جلاله هم په دی کی لوی حکمت وو: وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ یعنی په یادانست کی بی رالی (بَعْدَ أُمَّةٍ) یعنی خه موده بعد او هغه موده بضع سنین دی. او بعضو داسی ویلی دی لکه ابن عباس سو او عکرمه سو او الضحاک سو (وَأَذْكَرٌ بَعْدَ أُمَّةٍ)

= دوجی دالفضل بن الحباب خخه ولی چی په ده کی لږخه کلام وو، او ویلی دی چی انصراف دده دنکارت محمد بن عمر ته کیږی ولی چی ده ددی روایت کړی دی دمحمد بن بشر خخه هم په دی الفاظو سره او ابن بشر ثقہ دی او حافظ دی.

يعنی يادېې سو دهيريدو څخه وروسته. اومجاهديې په سکون دميم سره وايي نودهغه هم دا معنی جوړېږي چې وروسته دهيريدلو څخه نوده وويل خپل مالک ته اوخپل قوم ته: اَنَا اُبْنُكُمْ بِتَاوِيلِهِ فَأَرْسَلُونِ، يعنی تاسی ماووليږي ديوسف عليه السلام خواته نوورته رالی اوورته يې وويل: يُوْسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتَنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سَمَانَ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عَجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابَسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ، اوپه نزد داهل کتابو: چې بادشاه ته چې کله هغه ساقی خبرورکی په باره ديوسف عليه السلام کی، نوده وغوښتی دی خپل دربارته، اوقصه يې ورته وکړه دهغه څه چې ليدلی وه، نوده ورته تعبير وکړی. اودا غلط قول دی.

اوصحيح قول هغه دی کم چې الله جل جلاله په قرآن کی ذکرکړی دی چې ددی په جواب کی يې تيزی ونکړه اوتعبير يې ورته په ښه طريقي سره ورکړی. چې اول به اووه کاله فراخی وی اوبيا به ورپسی اوه کاله دخوشک سالی وی: ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ، يعنی راځی به پکښی بارانونه اوفراخی (وَفِيهِ يَعْصِرُونَ) يعنی په دی کی به خلگ شربتونه دميوو څخه باسی. نوتعبير يې ورته ددی وکړی اوپه خيرباندی يې ورته دلالت وکړی. اوورته يې دا هم ارشاد وکړی چې پردوی باندی به دوه قسمه حالات راځی دخوشحالی اودسختی، او طريقه يې ورته وښووله چې دوی به په دی اولنی فراخی کی ذخيره جوړوی ځان ته چې بيا يې په دی قحط سالی کی وخوری اوددی اولنی فصل دانی دی به په دی اوږو خپلو کی کښيږدی تربل فصله پوری، اودا ددی پرکمال باندی اوددی پرعلم باندی دلالت کوی.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (٥٠) قَالَ مَا خَطْبُكَ إِذْ رَأَوْتَنِّي يُوْسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلَّمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتْ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَأَوْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (٥١) ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ (٥٢) وَمَا أُبْرِيءُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ، (سورة يوسف ٥٠-٥٣) کله چې بادشاه پوه سو دده په عقلمندی باندی اودده په کمال علم باندی، نوغوښتنه يې وکړه چې دی دي دي دربارته راوستل سی، ددی دپاره چې دی دده دخاوصو کسانو څخه يوسړی سی. نوکله چې ورته يوسړی رالی دبادشاه دکسانو څخه نوده ورته داوويل چې دابه زما دپاره ښه وی چې ماددی ځای څخه وباسی تردی چې ښکاره نه سی داخبره چې زه دلته بی گناه قیدسوی یم اوددی خبری څخه بری سی چې دی ښځی پردی باندی بهتان لگولی دی. قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، يعنی بادشاه ته: فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ، ويل سوی دی چې ددی معنی داسی ده، يقيناً زما مالک په دی خبری باندی خبرداردی چې زه ددی کار څخه پاک یم، نوورته امر

وکی چی دهغو بنحو څخه داپوښتنه وکړی چی زه څنگه سپری یم: قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلَّمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ، نوپه دغه وخت کی وویل: قَالَتْ امْرَاةُ الْعَزِيزِ چی زلیخاده، اَلَا اَنْ حَصْحَصَ الْحَقُّ، یعنی ښکاره سو حق او واضح سو اوداهم پیکاردی چی دحق تابعداری وسی: اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِیْنَ، یعنی ماورته مخکی والی کړی وو اودی په خپل قول کی رشتینی دی، ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخْنُهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰنِیْنَ وِیْلَی دِی چی داکلام دیوسف علیه السلام دی، یعنی ده طلب دتحقیق وکی ددی وچی څخه چی دی بادشاه ته پته ولگیږی چی زه دده سره په غیبوکی خیانت نه کوم. اوویل سوی دی چی داقول دزلیخادی، یعنی اعتراف یې ددی وچی څخه وکی چی ددی خاوند ته پته ولگیږی چی ورسره په غیبو کی خیانت نه کوم، اومراد ددی فعل دفحشاء نه وو بلکی خطایې ځینی سویده. اوددی قول تائید کړل سوی دی داکثرو علماوو څخه اودمتاخرینو څخه. اودا دابن حاتم اوابن جریر څخه نه دی نقل مگر اولنی قول ورڅخه نقل سوی دی. وَمَا اُبْرِئُ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ، ویل سوی دی چی داکلام دیوسف علیه السلام دی اوداهم ویل سوی دی چی داکلام دزلیخادی داهم تفریع ده پراولنی قول باندی اوظاهره پکی داده چی داکلام دزلیخا دی. وَاللّٰهُ عَالِمٌ. وَقَالَ الْمَلِكُ اَتْتُوْنِيْ بِهٖ اَسْتَخْلِصُهٗ لِنَفْسِيْ فَلَمَّا كَلَّمَهٗ قَالَ اِنَّكَ الْیَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ (۵۴) قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰی خَزَايِنِ الْاَرْضِ اِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ (۵۵) وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوْسُفَ فِي الْاَرْضِ يَتَّبِعُوْا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَّشَاءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ (۵۶) وَلَاجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ (سورة یوسف ۱۵۴ ۱۵۷) کله چی ښکاره سوه بادشاه ته دده پاکدامنی دهغه څخه چی دوی ورپسی ترلی وو: وَقَالَ الْمَلِكُ اَتْتُوْنِيْ بِهٖ اَسْتَخْلِصُهٗ لِنَفْسِيْ، یعنی گرځوم تا دخپل خاص کسانو څخه، اودغټو خلگو څخه په خپل ملک کی، نوکله چی یې دده خبری واوریدلی اودده حال ورته بیان سو: قَالَ اِنَّكَ الْیَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ، یعنی خاوند دخای او امانت. قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰی خَزَايِنِ الْاَرْضِ اِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ، داطلب وکی ددی خبری چی دی دی دخزانو مالک وگرځول سی، ولی چی دی وینی هغه حال چی پرخلگو باندی راځی اوپه دی کی داسی کاروکی چی الله جل جلاله په راضی کړی، اوده خبرورکی بادشاه ته چی زه یې حفاظت کولی سم اوامانت یې دخان سره ساتلی سم. اودا دلیل دی په دی خبری باندی چی یوسری په ځان کی دیوکار کولو صلاحیت لری یادامارت صلاحیت لری نوهغه یې طلب کولی سی. اوپه نزد داهل کتابو: فرعون ده ته ډیره لویه رتبه ورکړه، اوپر ټولی مزکی باندی یې مشر کی، اوخپل تاج یې پرسر باندی ورکښیښووی اودورینمو کپړی یې ورواغوستلی اوخپل

دوهم سړی یې مقرر کی، اوورته یې داوویل چی ته په دی هرڅه باندی مسلط سوی یې او دایې ورته وویل چی زه ترتالوی نه یم اولور نه یم مگر دکرسی په لحاظ باندی. اودایې ویلی دی چی په دغه وخت کی یوسف عليه السلام ددیرشو (۳۰) کالو وو، اوده ته یې ښه منصب والا او عظیم الشانه ښځه ورکړه، اوحکایت کړیدی الثعلبی چی ده قطفیر باچا لیری کی دمنصب څخه اودهغه منصب یې یوسف عليه السلام ته ورکی. اوویل سوی دی کله چی قطفیر مړسو نودده ښځه یې یوسف عليه السلام ته په نکاح باندی ورکړه چی زلیخواه اوپه هغه وخت کی زلیخا پیغله وه، داددی وجی څخه چی ددی خاوند به ښځوته راتگ نه کوی، نودیوسف عليه السلام ددی څخه دوه بچی پیدا سوه چی یو (افرایم) اوبل (منسا) وو اودایې ویلی دی چی وعده یې ورسره وکړه دمصر دباشاهی وروسته ددی څخه، اوده په دوی کی داسی معامله وکړه چی ټول خلگ ورڅخه خوشحاله وه اوداهم ذکرسوی دی چی په کمه ورځ دی پربادشاه باندی داخل سو نوهغه دده سره په (۷۰) ژبوکی خبری وکړی نوده ورلره جوابونه ورکړه نو هغه دده پوهی ته حیران سو چی په دی عمر کی دومره پوه دی.

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ، یعنی وروسته دسختی څخه اودقید او حصر څخه، وگرځیده دده دپاره ټوله محکمه دمصر هواره چی په کم ځای کی یې خوبه وای په هغه ځای کی گرځیدلی سواي، يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ، یعنی کم ځای ته چی ورځی نوپه هغه ځای کی یې ډیر عزت اواکرام کیری: نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ، دابدله ده دالله جل جلاله دطرفه خپل بنده مومن ته په دی دنیا کی سره ددی چی په آخرت کی یې ورلره هم زخیره کړی وی، نوددی وجی څخه یې ویلی دی: وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ، اوداوویل سوی دی چی قطفیر خاوند دزلیخا کله چی وفات سو نو دهغه ښځه یې یوسف عليه السلام ته ورکړه اودهغه منصب یې هم ده ته وسپاری نودی وزیر وو. او محمد بن اسحاق ویلی دی چی بادشاه دمصر الریان بن الولید خپله بادشاهی ده ته پرېښووله: وَجَاءَ إِخْوَةَ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ (۵۸) وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أَوْفِي الْكَيْلِ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۵۹) فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُون (۶۰) قَالُوا سُرَّادٌ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ (۶۱) وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (سورة يوسف ۲۲/۵۸) دلته خبر ورکوی الله جل جلاله دراتلو دورونو دیوسف څخه مصرته دغلی دپاره. اوداپه هغه وخت کی کله چی کلونه دقحط سالی راغلی وه. اوپه دغه وخت کی یوسف عليه السلام حاکم وو په مصر کی نو کله چی دوی داخل سوه پر یوسف عليه السلام باندی نوهغه وپیژندله اودوی ونه پیژندله. ولی چی

ددوی په زړه کی بیادانه دی راغلی چی یوسف عليه السلام باندی به څه سوی وی. او په نزد داهل کتابو کله چی دوی دده خواته راله نودوی ورته په سجده سوه نویوسف عليه السلام وپیژنده او هغوی نه پیژندی. اودایې وغوښته چی دوی دی ونه پیژنی، نودوی ته یې وویل چی تاسی جاسوسان یاست، تاسی راغلی یاست زموږ ملک ته ددی دپاره چی زموږ دملک خبر یوسی، نودوی ورته وویل چی پناهی دی وی په الله جل جلاله باندی زموږ موربه یوراغلی مگرددی دپاره چی خپل اهل اوعیال ته غله اودانه یو سو دوجی دهغه مصیبت دقحط سالی څخه، اوموږ دیوه پلار ځامن یو دبنی کنعان څخه، اوموږ دولس ورونه یو چی یوزموږ څخه غیب سوی دی، اوزموږ کوچنی ورور دپلار سره دی. نوده ورته وویل چی خامخا به زه ستاسی په باره کی ځان خبروم، اودوی یې دځان سره دری ورځی بندیان کړی وه، اوشمعون یې ځینی پاته کی ددی وجی چی هغه کشر ورور ورته راولی. نوددی په بعضو خبرو کی شک دی. الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ نُوكَلِهِمْ يَوْمَ غُلَّةٍ وَرَكِبَهُ هَرَبِيوَةً تَهْ خَيْلَهُ حَصَّةٌ اَوْ زِيَاةٌ يَوْمَ رُلَّرَهُ وَرَنَّهُ كَرِهَ: قَالَ اَتْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ، اودوی وه چی دحال پوښتنه یې ددوی څخه کړی وه چی دوی څوکسان دی؟ نودوی ورته ویلی وه چی دولس کسان، نو زموږ څخه یو تللی دی اوکوچنی ورور په کورکی دی. نوده ورته ویلی وه چی بل کال ته راځی نو هغه هم دځان سره راولی. **اَلَا تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ،** یعنی تاسی ونه لیده چی ما ستاسی سره څنگه سلوک اوانصاف وکی نورغبت یې ورلره ورکی چی کال ته دی هغه هم دځان سره راولی اوبیایې ترغیب ورکی که هغه یې رانه وستی: **فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ،** نوزه به بیاتاسی ته غله هم نه درکوم اورانژدی کیدو ته به موهم نه پریږدم **قَالُوا سَتَرَاوُدُ عَنْهُ اَبَاهُ** یعنی موږ به پوره کوشش وکو په راوستلو دهغه دځان سره **(وَاَنَا لَفَاعِلُونَ)** یعنی موږ په دی کارباندی قادر یو. اوبیایې خپل کسانو ته امروکی چی دوی ته خپل سپرلی اوغله ورکی په داسی حال کی چی دوی ته درک هم نه وو: **وَقَالَ لِفَتِيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا اِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اٰهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ،** ویل سوی دی چی داسی غله یې ورلره پکښی کښیښووله چی دوی یې په کتوسره بیرته راوړی اواختلاف کړی دی مفسرینو په بضاعه یعنی په توښو ددوی کی چی دایې څه ورلره ورکړی وه.**

فَلَمَّا رَجَعُوا اِلَى اٰبِيهِمْ قَالُوا يَا اٰبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسَلْنَا مَعَنَا اَخَانًا نَكْتَلُ وَاِنَّا لَهٗ لِحَافِظُونَ (۶۳) **قَالَ هَلْ اَمْنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اَمْتُّكُمْ عَلٰى اٰخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاَللهٗ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۶۴)** **وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَا اٰبَانَا مَا نَبْغِي هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانًا وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيْرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيْرٌ (۶۵)** **قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُوْنِ مَوْتًا مِّنْ اَللهٗ لَنَاتُنَّبِيْ بِهٖ اِلَّا**

أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْتَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَيَّ مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ (۶۶) وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (۶۷) وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ فِي نَفْسٍ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، (سورة يوسف ۲۳-۲۸). ذکر کوی الله ﷻ په دی خای کی هغه کار چی وروسته ددوی دبیره راتلو خخه او ددوی ددی قول خخه وپلار خپل ته چی (مَنْعَ مِنَ الْكَيْلِ) یعنی وروسته ددی کال خخه که چیری ته زمور سره زمور داورور ونه لیبری نوزمور خخه به غله منع سی، او که ته دی زمور سره ولیبری نوزمور خخه به غله نه منع کیبری، وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي، یعنی مورخه غوارو او حال داچی مور ته غله راکول سویده؟ (وَنَمِيرُ أَهْلَنَا) اومور به خپل اهل ته او کورنی ته ددی کال برخه ورکو او هغه خه به ورکو چی ددوی ددی کال کار په کیبری: وَنَحْفَظُ أَخَانًا وَنَزِدَادًا، اومور به دخپل ورور حفاظت هم وکو نوددی په سبب باندی به (کَيْلٌ بَعِيٌّ) یوه توبنه داوښی زیاته واخلو. الله ﷻ فرمایلی دی (ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ) یعنی په مقابله دده کی چی دده دابل زوی هم ولاړسی. او وو یعقوب ﷻ ته دا ډیر گران ولی چی په ده کی به یې دیوسف ﷻ هغه بوی محسوسوی، اودده په وجه به یې زړه صبروی نودوی ته یې وویل: چی دابه هیخکله ونه لیبرم ستاسی سره لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْتًا مِنْ اللَّهِ لَتَأْتُنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ، تردی چی تاسی ماته وعده راکی ددی خبری چی دی به ماته راوی مگر نه په هغه صورت کی چی تاسی ټول گیرسی نویا خیردی، فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْتَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَيَّ مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ، نوپه تاکید سره یې ددوی خخه وعده نامه واخسته اوزوی یې ورسره ولیبری، او که چیری دده دقوم حاجت نه وای غلی ته نوبه یې هیخ کله خپل زوی ددوی سره نه وای لیبرلی، لیکن په تقدیرونو کی دالله ﷻ حکمتونه وی، اوبیایې دوی ته امر وکی چی دوی ټول دی دیوی دروازی خخه نه دننه کیبری بلکی دمختلفو دروازو خخه دی دننه سی. داددی وجی خخه چی ویلی یې دی چی دوی دنظره نه سی ولی چی دوی ټول په حسن کی ډیر منل سوی وه. دا قول دابن عباس اومجاهد اودقتاده اوالسدی دی. اوداهم ویل سوی دی چی دایې ورته خکه وویل چی دوی جلا جلا دننه سی ددی دپاره چی دیوسف ﷻ په باره کی ورته کیدای سی چی خوک معلومات ورکی. ابراهیم النخعی ویلی دی چی اولنی قول ښه دی. اوددی وجی خخه یې ویلی دی: وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ

فِي نَفْسٍ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَدُو عَلِيمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، په نزد داهل کتابو باندی. ديعقوب عليه السلام دی بادشاه ته څه تحفی دبادامو اودغوزيانو اودشاتو اوداسی نورو شيانو وروليېرله.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٦٩) فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ (٧٠) قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ (٧١) قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ (٧٢) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ (٧٣) قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ (٧٤) قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (٧٥) فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كَدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ (٧٦) قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ (٧٧) قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٧٨) قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ، (سورة يوسف ٧٩/٢٩). دلته الله جل جلاله بيان دهغه څه کړی دی چی کله دوی بنیامین دیوسف عليه السلام خواته راوستی اودی یوسف عليه السلام دی بنیامین ته دځان سره ځای ورکی اوورته یې پټ داخبر ورکی چی داستا سکه ورور دی. اوورته یې بیان کړه هغه ټوله قصه چی دوی ورسره کړی وه په کم حال کی. بیاده چل جوړکی په پاته کولو دده کی ددوی څخه. نوامریې وکی خپلو کسانوته چی ددوی سامانونه دوی ته په اوبنانو باندی برابرکی. اوهغه لوبنی چی یوسف عليه السلام به پکښی اوبه چښلی اوخلگو ته به یې په کی غلی ورکولی نوهغه یې دخپل ورور په توبنی کی کښینووی، بیایې دوی ته داخبره ورسوله چی دوی دالوبنی پټ کړی دی دبادشاه څخه، اوددوی سره یې وعده وکړه په بیرته راکولو ددی لوبنی کی یوتوبښه زیاته، اوداخبره ورته یواواز کونکی وکړه. نودوی راوگرځیده اودایې وویل: قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ، دوی وویل چی تاسی ته پته ده زمور په باره کی دهغه خبری چی تاسی یې په مور پسی تری. قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ (٧٤) قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، اودا وو ددوی شریعت چی چابه غلا وکړه نوهم هغه غل به یې به بدله کی ورکوی هغه سپری ته چی دچا څخه به غلا سوی وو. نوددی وجی څخه دوی وویل: كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ، ددی وجی څخه چی ددوی

پرده باندی داخیال رانه سی چی دوی دده سره څه چل کوی، اوبیا الله ﷺ فرمایلی دی: کَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ، دایې ورته ددی وجی څخه وویل که داسی یې ورته نه وای ویلی نو دیوسف سره به بله طریقه دراکړخولو نه وای، اودده دا حق نه وو چی دی یې په زیاتی سره راگرخولو وای. إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرَفُّعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ، یعنی په علم کی: وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ اوداپه دی وجی چی یوسف ﷺ ددی څخه ډیر پوه وو، اوداڅه چی ده کوله نودایې په امر دالله ﷺ باندی کوله، ولی چی په دی کارباندی وروسته یوعظیم مصلحت جوړیږی، هغه داچی دده قوم اوپلار اومور ټول به مصرته راځی اوبنه عزت او اکرام به یې کیږی. نوکله یې چی دخپل ورور دبار څخه اودتوبنی څخه دهغه لوبنی راواستی چی بنیامین دی: قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ، مراد ددوی ورڅخه یوسف ﷺ وو، ویل سوی دی چی ده دخپل مور دخوا دنیکه څخه بوت پت کړی وو اوبیایې هغه مات کړی وو. اوویل سوی دی چی ده به په غلا سره دکور څخه ډوډی ایستله اوپه فقیرانو باندی به یې تقسیموله. اونور اقوال په کی هم سته. نوددی وجی څخه دوی داویل: قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ، اوداکلمه دلیری والی ده: قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ، دا جواب یې یاپه پته ورکړی دی یاپه بنکاره، نوپه دوی باندی دننه سو په نرمی اوپه مهربانی سره اودایې یوسف ﷺ ته وویل: قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبَا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ، یعنی دده یو بوډا پلار دی زموږ څخه یوسری راوگرځوه کړه دده پرځای باندی، نویوسف ﷺ ورته وویل چی دازموږ په قانون کی نسته چی موږ متهم سړی پریږدو اوغیر متهم سړی بندکړو اوموږته دا اجازه نسته. اوپه نزد داهل کتابو باندی چی یوسف ﷺ په دغه وخت کی ورته دځان تعریف اووپیژندنه وکړه چی زه یوسف یم اوتاسی می وپرونه یاست. اودا خبره هم ددوی په دغه ځای کی غلطه ده اودوی نه دی پوه سوی.

فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۰) ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (۸۱) وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۸۲) قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۸۳) وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ (۸۴) قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (۸۵) قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۸۶) يَا بَنِيَّ

اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَبْتَئِسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبِئْسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ، (سورة يوسف ۸۰/۸۷) ذکر کوی الله ﷻ ددوی هغه نامیدی چی ددی بنیامین په خلاصولو کی یې بنکاره کړه او په خپل مینخ کی اخته سوه چی خبری یې کولی چی اوس خه وکو نو مشر ددوی چی روپیل دی هغه وویل: أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ آبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتَقًا مِنَ اللَّهِ چي تاسی به ټول ماته راخی اودا کشر به هم راولی مگر په دی صورت کی چی ټول پاته سی او ټول گیر سی. نو تاسی خلاف وکی دوعدی دپلار اودهغه په حکم کی موکو تاهی راوستله، نوزما په مخ کی خه پاته نه دی چی زه دپلار خواته ورسم اوهغه ته مخ بنکاره کم: فَلَنْ أُبْرَحَ الْأَرْضَ یعنی ترهغه وخته پوری به زه په دی خای کی پروت یم: حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي، په وتلو باندی، أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي، په دی باندی چی زما ورور ماته راکی په خه طریقه باندی، وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۰) اَرْجِعُوا إِلَىٰ أَيْكُمُ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ، یعنی خبرورکی په دی کار باندی کم چی تاسی په خپلو سترگو ولیدی بنکاره، وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (۸۱) وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا، یعنی داهغه خبردی چی ته مور خبر کړی په دی سره، اودده دغه خبره چی غلابی کړیده داپه مصر کی مشهوره سویده اوهرچاته ددی خبری علم سته: وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۸۲) قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ، یعنی کم کارچی تاسی ذکر کی همدارنگه نه دی ولی چی هغه غلانه کوی اونه دهغه خوی او اخلاق داسی دی، بلکه: بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ابْنِ اسْحَاقَ اوداسی نورو ویلی دی کله چی دوی زیاتی کړی وو په باره دیوسف ﷻ کی نوددی وجی خخه ورته پلار داسی وویل. اودا خبره اهل السلف هم کړی ده: ولی چی دبدی سزا بده وی وروسته دبدی خخه اوبیایې داوویل: عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا، یعنی یوسف اوبنیامین اوروپیل (أَنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ) یعنی زما په دی حال باندی (الْحَكِيمُ) یعنی په خپلو کارونو کی اوپه قدرت کی، اودهغه ذات دپاره دی حکمت بالغه او حجت قائم په داسی کارونو کی. (وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ) یعنی مخ یې واړوی ددوی خخه: وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ، ذکر یې کی خفگان خپل پرزوی باندی هغه زورغم یې رابنکاره کی، اوداقول: وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ، یعنی ددیرو ژړاگانودوجی (فَهُوَ كَظِيمٌ) اودی دغصی خخه ډک وو دوجی دغم خخه اودوجی دافسوس خخه په یوسف ﷻ باندی. کله یې چی خامنو دده دالیری والی اوغم اوخفگان ولیدی نوورته یې وویل (قَالُوا) دوی ورته په طریقه دنرمی اوشفقت اومهربانی سره وویل: تَاللَّهِ تَفَتَاتُذْكَرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا وَتَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ دوی ورته وویل چی هغه ته دومره یادوی په هروخت کی تردی چی ته به یاضعیف سی اویا

به دپښو اولسونو څخه پاته سی، نوکه ته په ځان باندی مهربانی وکړی اوشفقت وکړی نودابه تاته ښه وی: قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، دی خپل ځامونو ته وایی چی زه دخپل غم اوخفگان شکایت الله ﷻ ته کوم تاسی ته یې نه کوم اوزه دالله ﷻ څخه ډیر امیدلرم چی تاسی یې ورڅخه نه لری. اوزه په دی هم دالله ﷻ څخه امید واریم چی دهغه دخوب مطابق زه اوتاسی به ورته سجده کوو. نوددی وجی څخه یې ویلی دی: وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، نویایی دوی ته وویل چی تاسی ووځی تاسی ولاړسی اودیوسف ﷺ اودهغه دورور په باره کی معلومات وکی: يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْسَّرُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْسَرُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ، یعنی تاسی مه نامیده کیږی خوشحالی څخه چی وروسته دغم نه وی اودفراخی څخه چی وروسته دتنګوالی اودسختی څخه وی، مگر قوم دکافرانوته چی په هغوی باندی وروسته دغم څخه خوشحالی نه راځی. فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ (۸۸) قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (۸۹) قَالُوا أَنْتَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۹۰) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ (۹۱) قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۹۲) اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَاَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ (سورة يوسف ۱۸۸ / ۹۳) خبر ورکړی دی الله ﷻ په دی آیتونوکی دورونو دیوسف ﷻ ده ته، او دراتګ څخه ددوی هغه مصرته چی دوی ته ددوی ورور ورکړی او څه غله ورلره هم ورکی: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ، یعنی دسختی څخه اودلوږی څخه اودوجی دډیرو افرادو څخه چی زموږ په کورکی افراد ډیردی: وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ یعنی خرابی وی اودایی ورته وویل چی دازموږ څخه څوک نه قبلوی په خپل قوم کی مگر داچی ته تجاوز وکی موږ ته ددی څخه. ویل سوی دی چی داڅه اشرفی وی بیکاره، او چاویلی دی چی لږ وی. اوچاویلی دی چی دصنوبر ددرختی دانی وی اوداسی نور اقوال هم په کی ذکر دی. اودابن عباسؓ څخه نقل دی هغه وایی چی دابوریانی وی اورسیانی وی. او داسی نورشیان وه. فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ، ویل سوی دی په دی قول خپل باندی، دا دالسدی قول دی. اوویل سوی دی په بیرته راتلو دورور زموږ، داقول دابن جریج دی، اوسفیان بن عیینه ویلی وی: حرام گرځول سوی دی صدقی په نبی ﷺ باندی اوپه دی آیت سره یې پاکی بیان سویده. روایت ددی ابن جریر نقل کړی دی. نوکله

چی ده وليده چی دوی په کم حال کی دی اوددوی سره نه دی پاته مگر هغه بیکاره مال، نو بیایې ځان وروپیژندی اوپر دوی باندی یې مهربانی وکړه او هغه حال یې ورته بیان کی چی تاسی څه کړی وه په یوسف عليه السلام باندی: قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (۸۹) قَالُوا، دوی په تعجب سره وویل اوبیایې په تکرار سره پوښتنه وکړه چی ته هغه یوسف یې: أَنْتَكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ آيَاتِهِ يُوسُفُ يَبِي: قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي، یعنی زه یوسف یم اودامی ورور دی هغه یوسف چی تاسی ورسره څه کړی وه تاسی ته پته ده اودورور په باره کی یې ورته دچم جوړولو په باره کی هم وویل چی دی می په یوچل باندی ستاسی څخه راگرځوی (قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا) یعنی په احسان کولو سره په موږ باندی اوپه ځای راکولو سره موږ ته، اودا ددی وچی څخه چی موږ صبر وکی په هغه څه باندی چی موږ ته ستاسی دخوا څخه را رسیدلی وه. اوپه اطاعت کولو زموږ خپل پلار لره اودهغه محبت چی په موږ باندی وو دشفقت اودمهربانی. نوددی وجو څخه الله جل جلاله په موږ باندی فضل اوکرم وکی: فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۹۰) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا، یعنی تاته یې فضیلت درکړی دی پرموږ باندی اوتاته یې هغه څه درکړی دی چی هغه یې موږ ته نه دی را کړی: وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ، یعنی په هغه څه کی چی تاته موږ درسولی دی، اوموږ ستاسره یوځای یو: قَالَ لَأَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ یعنی زه به بدنه وایم تاسی ته په هغه څه چی تاسی کړی دی زما سره دنن ورځی څخه وروسته. اوبیایې ورته دا قول هم زیات کی چی: يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اوبعضو وقف کړی دی په دی باندی اوداسی یې ویلی دی: قَالَ لَأَثْرِبَ عَلَيْكُمُ، اوبیایې ددی قول څخه شروع کړیده: الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ نودا قول ضعیف دی اومخکنی قول صحیح دی. نوبیا ددی څخه یې وروسته خپل قمیص دوی ته ورکی چی دایوسی اودپلار په سترگو باندی یې واچوی نودهغه نظر به سم سی، په حکم دالله جل جلاله باندی. اوبیایې ورته امر وکی چی دوی دی ټول اهل خپل مصر ته راوولی، په خیرت سره اوپه سلامتیا سره. اودوی راټول سوه وروسته ددیری اوږدی جدایې څخه، په پوره راټولیدلو سره.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُون (۹۴) قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ (۹۵) فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۹۶) قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ (۹۷) قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (۹۸) فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبُويهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ (سورة يوسف ۹۴-۹۹) عبدالرزاق ویلی دی چی ماته خبر را کړی دی اسرائیل ده نقل کړی

دی دابی سنان څخه اوده دعبده الله بن ابی الهذیل څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابن عباس څخه چی ویلی یې دی: (وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ) دی وایی کله چی دوی راجلا سوه دخپل تونبو سره نوهوا راله اودیوسف عليه السلام قمیص یې ددی تونبی څخه پورته کی او دیعقوب عليه السلام خواته یې راوړی: قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ نوده پیداکی اومحسوس یې کی هغه بوی دیوسف عليه السلام په فاصلی ددرو ورځو باندی. اوهمدارنگه الثوری اوشعبه اوداسی نورو هم ویلی دی. حسن بصری اوجریج المکی ویلی دی: ددی په منخ کی (۸۰) میله منزل وو. اوداقول دده (لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ) یعنی داسی ونه وایاست تاسی چی داخوتا دبوډا والی دوجی وویلہ چی ذهن دی کارنه کوی. الفند. بوډاوالی ته وایی. ابن عباس او قتاده اومجاهد اوسعید بن جبیر دا وایی: (أَنْ تُفَنِّدُونِ) تاسی داونه وایاست چی کم عقلی خبری کوی: قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ یعنی دا کلمه یې ورته په غصه کی وویل چی ته په هغه زړو خیالاتوکی اوس هم گرځی. الله عز وجل فرمایلی دی: فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا، یعنی په تش قمیص اچولو باندی دده دسترگو نظر سم سو اوړوندوالی ورڅخه زائل سو. نوخپلو ځامنو ته یې وویل چی تاسی ته مانه وه ویلی چی زه دالله عز وجل څخه هغه امید لرم کم چی تاسی یې نه لری هغه امید داوو چی ژرترژره به الله عز وجل موږتول یوحای کی اوماته به خوشحالی راکول سی. نودهغه څخه وروسته دوی پلارته وویل چی: قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ، دوی طلب وکی دخپل پلار څخه چی دوی ته بخښنه وکی دهغه کار چی کم ددوی څخه سوی دی. نوپلار ورلره جواب ورکی په دی الفاظو سره: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ، ابن مسعود اوابراهیم اوعمر بن قیس اوابن جریج اوداسی نورو ویلی دی: دوی یې وروسته کړه دسهار وخت ته.

ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دابوالسائب څخه اودی دابن ادريس څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دعبده الرحمن بن اسحاق څخه دی نقل کوی دمحارب بن دثار څخه ده ویلی دی چی عمر رضي الله عنه جماعت ته راتلی نودیوه انسان څخه یې داواوریدل چی داسی دعا یې کوله: يا الله تاماته دعوت کړی ووی نوما یې اجابت وکی، اوماته دی امرکړی وو نوما پوره والی وکی، نودا وخت دسهار دی نوماته مغفرت وکی. دی وایی چی کله یې دا اواز ته غوږ کښیښووی نودا دعبده الله بن مسعود دکور څخه راتلی، نویایی دعبده الله څخه دا پوښتنه وکړه ددغه په باره کی نویی ویله: ولی چی یعقوب عليه السلام خپل اولاد سهار وخت ته وروسته کړی وو په دی قول سره: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي، اودارنگه الله عز وجل فرمایلی دی: وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ، اودارنگه ثابت سوی دی درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په صحیحینو کی

چې فرمایلی یې دی: راکښته کیرې رب زمود هر سهار آسمان د دنیا ته نوایی چې: آیاسته خوک غوښتونکی چې زه یې ورلره وکم؟ آیاسته خوک چې توبه وکارې چې زه دهغه توبه قبوله کړم؟ آیاسته خوک دبڅښنی طلب کونکی چې زه ورته بڅښنه وکړم، (۱) اوپه بل حدیث کی داسی ذکر دی چې یعقوب رضی الله عنه خپل ځامن دجمعی ورځی ته وروسته کړه.

ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دالمثنیٰ څخه دی وایی چې مود ته بیان کړی دی سلیمان بن عبدالرحمن ابویوب دمشقی دی نقل کوی دالولید څخه اودی دابن جریج څخه اودی دعتاء څخه اودی دکرمه څخه اودی دابن عباس څخه دی نقل کوی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي، په ورځ دجمعی کی، اودا دقول څخه دورور زما یعقوب رضی الله عنه خپلو بچو ته دی اوپه دی حدیث کی غرابت دی دیوی وجهی څخه، اوپه مرفوع والی ددی کی نظر دی. او اشنه قول دادی چې دانقل دی دابن عباس څخه موقوفاً.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ (۹۹) وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبْتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۱۰۰) رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ (سورة يوسف ۱۰۱-۱۰۹) اودا خبر دی دحال راټولیدلو ددوی وروسته دیواوردی جدایی څخه، چې ویل سوی دی (۸۰) کاله جدایی تیره سوی وه. اوبعضو ویلی دی چې (۸۳) کاله تیر سوی وه، دا دواړه روایتونه دحسن څخه نقل دی اوچاویلی دی چې (۸۵) کاله تیر سوی دی. دا قول دقتاده دی. اومحمد بن اسحاق ویلی دی ذکر سوی دی چې دی دده څخه (۱۸) کاله غیب سوی وو او اهل کتاب والا وایی چې (۴۰) کاله غیب سوی وو. اوظاهر دسیاق دقصی څخه دامعلومیرې چې تحدید دمودی په کی نسته بلکی متفرق ذکر سوی دی، کله چې دی ته پیشگی وکړه زلیخانو دی د (۱۷) کالو وو، نوبیاده (۷) کاله په جیل کی تیرکړه اوبیایې (۷) کاله دفراخی تیرکړه اودی خزانه دار وو اوبیایې (۷) کاله تیرکړه په مینخ ددی خلگو کی، اوراله ورته دده په اولنی کال باندي چې غله یې وره دده څخه اوپه دوهم کال ورسره بنیامین هم وو اوپه دریم کال یې ورته ځان وښووی چې زه یوسف یم اومیرې دوی ته وکی

(۱) صحیح البخاری: کتاب التهجد، باب الدعاء والصلوة آخر الليل (۱۱۴۵: ۳) مسلم: کتاب صلوات المسافرین وقصرها، باب الترغیب فی الدعاء والذکر فی آخر الليل والاجابت فیہ (۳۲۱۲) اوترمذی په کتاب الصلاة کی، باب ماجاء فی نزول الرب الی سماء الدنيا کل لیلۃ (۴۴۶۱۲) اوابو داود په کتاب السنة کی، باب ماجاء: فی ساعات اللیل الجهمیه (۴۷۳۳۱۴).

چی ټول راوولی مصرته، نوټول راله: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبْوَيْهِ، یعنی داپلار اومور ورسره یوځای سوه ماسوا دورونو څخه، ویل سوی دی چی په دی کی تقدیم اوتاخیر دی یعنی اول ورسره یوځای سو اوبیایې ورته وویل: ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ، اوپه نزد داهل کتاب باندی کله چی یعقوب عليه السلام د جاشر مزکی ته ورسیدی. اودامحکه دابلیس ده. نورالی یوسف عليه السلام دی ته په دغه ځای کی اوولیری یعقوب عليه السلام خپل زوی یهوذا دځان څخه مخکی چی هغه ته زیری ورکی دراتلو، اوددوی په نزد داهم ذکر دی چی بادشاه دوی ته راووتی ددوی دخیر مقدم دپاره اودغه ځای یې دوی ته ورکی دپاره اوسیدلو اودپاره دآبادولو.

اودارنگه ذکر کړی دی یوی ډلی دمفسرینو چی: کله دایعقوب عليه السلام راشوه سو مزکی دمصر ته نویوسف عليه السلام ورته راووتی اودده سره ډیر لښکر وو دپاره دخدمت دیوسف عليه السلام اودپاره داکرام اوتعظیم دیعقوب عليه السلام اوده دعا وکړه بادشاه ته نوالله جل جلاله دده دراتگ په سبب باندی هغه نور کالونه دقحط ددوی څخه لیری کړه په برکت ددوی باندی. واللہ اعلم. اوتول خلگ مجموعه چی دیعقوب عليه السلام سره راوتلی وو دده اولادونه اولمسیان ټول (۲۳) کسان وه دا قول دابن اسحاق دی، اوموسی بن عبیده دمحمد بن کعب څخه نقل کړی دی چی ده دعبد الله بن شداد څخه نقل کړی دی ویی چی (۸۳) کسان وه، اوابو اسحاق دمسروق څخه ویلی دی چی (۳۹۰) کسان وه. دوی وایی چی وتلی وه دوی دموسی سره په حال ددی کی چی دوی زیات وه د (۲۰۰۰) کسانو څخه چی مقاتلین وه. اوپه نص داهل کتابوکی (۷۰) کسان ذکر دی. الله جل جلاله فرمایلی دی: وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَبَلَغَ سُوْيُ دِي چي مور دده مړه وه لکه څنگه چی دا قول دعلماوو داهل التورات وه.

اوبعضی مفسرینو ویلی دی چی: دا دوباره راژوندی کړی وه الله جل جلاله. اونورو داویلی وه چی دادده خاله وه اوخاله پرځای دموروی. اوابن جری اوداسی نورو ویلی دی: ظاهر دقرآن پر دی باندی دلالت کوی چی مور دده تردغه ورځی پوری ژوندیې وه. اوددوی دواړه یې دځان سره لوړ کړه کت ته یعنی دځان سره یې پرتخت باندی کښینول. (وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا) اوداټول ورته په سجده سوه یعنی دامور اویولس ورونه، دپاره دتعظیم اواکرام اودا ددوی په نزد باندی جائز وه، اوداسجده په نورو امتونو کی هم جائزه تردی چی زمور په ملت کی داحرامه سوه: وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ، یعنی داتعبیر دهغه خوب ووچی مالیدلی وو اوتاراته ویله وه چی داپت وساته اوخپلو ورونو ته یې مه بیانوه. اوزماسره دی وعده وکړه دهغه څه چی وعده دی راسره وکړه: فَذُجَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ یعنی وروسته دغم اودتنگ دستی څخه زه وگرځول سم حاکم په مصر چی یوه کلمه وایم نو هغه نافذه سی پرتولو باندی: وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ يَعْنِي دَكَلِيو څخه، ولی چی دوی په علاقو

د عربو کی اوسیده او هغه تش کلی وه: مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي يَعْنِي هُغَه کار چی مخکی تفصیلاً ذکر سو. اوبیایې وویل: إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ يَعْنِي داسی ذات دی چی یوکار وغواری نوهغه ته داسی اسباب تیار کړی دداسی حایونو څخه چی هلته دبنده گمان نه وی او الله ﷻ یې اسانوی او په خپل قدرت کامله سره یې اداکوی (أَنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ) یعنی په ټولو امورو باندی (الْحَكِيمُ) په خپل خلق کی او په خپل قدرت او شریعت کی. او په نزد داهل کتابو باندی: یوسف ﷺ ددوی چی کم خوراکه وه هغه یې خرڅه کړه اوددوی ټول مالونه چی کم په خزانه کی پراته وه سپین زر اوسره زر ټول یې خرڅ کړه تردی چی ددوی نفسونه یې هم خرڅ کړه نودوی غلامان سوه، نووه به دوی چی دخپلو میوو پنځمه حصه به یې بادشاه ته ورکوله نودارواج پاته سو په اهل مصر کی وروسته ددی څخه. دا قول داهل کتابو دی. بیاجی کله یوسف ﷺ ته پته ولگیده چی په دی باندی نعمت پوره سو. اودده هغه هره حصه یوځای سوه، نوده ته پته ولگیده چی په دی کور کی یعنی کور ددنیا مراددی په دی کی قراری نسته، اودهرتمام والی څخه وروسته نقصان دهغه وی، نوپه دغه وخت کی په الله ﷻ باندی یې ثناء وویل، او اعتراف یې وکی دهغه په نعمتونو باندی اودهغه په احسان باندی، نودالله ﷻ څخه یې سوال وکی چی دی وفات کی اودی ملحق کی په خپل نیکانو بندگانو پوری، او همدارنگه لکه څنگه چی په دعا کی ویل کیږی. اللهم احینا مسلمین وتوفنا مسلمین، یعنی یا الله ته موږ مسلمانان ژوندی کړی اومسلمانان مومره کړه (۱) اوا احتمال لری چی ده داسوال کړی وی په هغه وخت کی کله چی ورلره ملائکی رالی او روح یې ورڅخه واخستی، لکه څه رنگه چی داسی سوال رسول الله ﷺ کړی دی په وخت دوفات کی، لکه څنگه چی یې فرمایلی وه: اللهم فی الرفیق الاعلی دری (۲) واره اوبیاددی څخه وروسته وفات سو، اودا احتمال هم کیدی سی چی ده مرگ غوښتی وی دالله څخه په صحت کی او په روغوالی دبدن کی، اوداجائز وو په ملت ددوی کی اوبنه وو، لکه څنگه چی ابن عباس نقل کړی دی دی وایی چی: یونبی هم دمرگ سوال نه دی کړی مخکی دیوسف څخه. هرڅه چی زموږ په شریعت کی دی نوممانعت راغلی دی دطلب دمرگ څخه مگر په فتنو کی، لکه څه رنگه چی په حدیث دمعاذ کی چی ددعاگانو په باره کی احمد نقل

(۱). دایو جزء دی ددی حدیث څخه (استوو حتی اثنی علی ربی) احمد (۳/۴۲۴) حدیث دعبداالله الزرقی څخه، او الطبرانی په الکبیر کی (۱۵/۴۵۴۹) او هیشمی ذکر کړی دی په المجمع کی (۱۲/۱۱۲) راویان ددی احمددی اوالبزار دی، او په الحلیه کی (۱۰/۱۲۷) او حاکم په مستدرک کی (۱۱/۵۰۲) او ویلی دی چی دا حدیث حسن صحیح دی.
(۲). تخریج دی بخاری کړی دی په کتاب المغازی کی، باب مرض رسول الله ﷺ (۱۷/۴۴۳۷) حدیث دعائشی څخه. اومسلم په کتاب الفضائل، باب فی فضل عائشه رضی الله عنها (۱۵/۲۰۹) اوترمذی په کتاب الدعوات کی، باب (۷۷/۳۴۹۲).

يهوذا ته چې دده په نسل کې به يوسړی پيدا کيږي چې هغه به ډير عظيم الشان والاوی او دهغه به ډير خلگ او قومونه تابعداري کوي، او هغه عيسى عليه السلام دی. والله اعلم.

اودايې ذکر کړي دی چې کله يعقوب وفات سو نواهل مصر په هغه باندی (۷۰) ورځي ژړا وکړه، اومروکی يوسف طبيبانو ته چې په ده باندی دی خوشبويانی ولويږي چې خراب نه سی، اودارنگه يې (۴۰) ورځي وځنډوي اوبيا اجازه واخسته يوسف عليه السلام دبادشاه څخه چې دخپل پلار سره ولاړسی چې دغه پتې کړي دخپل اهل سره يوځای، نوووتی يوسف اودهغه سره مشران دمصر وه اوروان سو تردی چې مغارات ته ورسیدی هغه چې ابراهيم عليه السلام اخستی وو اوبيا دوی راله خپل ځای ته اودوی بياپاته سوه په مصر کې اوبيا يوسف عليه السلام ته مرگ حاضر سو نوده وصيت وکي چې دی دی دمصر څخه وايستل سي کله چې دوی په خپله ووزی اودفن دی سي دخپلو پلرونو سره په مغارات کې نودی يې په تابوت کې واچوی او خوشبويانی يې پرولگولی اوپه مصر کې يې بنخ کې تردی چې موسی عليه السلام رالی اوبيا يې دهغه ځای څخه وايستی اوپه مغارات کې بنخ کې. دوی ویلی دی چې دی د (۱۲۰) کالو وو کله چې دی وفات سو، اومبارک بن فضاله وايي دحسن څخه دی چې کله په څاه کې وغورځول سو نودی د (۱۷) کالو وو، اوبيا دپلار څخه (۸۰) کاله غيب وو، اودهغه څخه يې وروسته (۳۳) کاله ژوند تير کړي دی اودی وفات سوپه داسی حال کې چې دی د (۱۲۰) کالو وو. اوبعضو داویلی دی چې ده وصيت وکي خپل ورور يهوذا ته. والله تعالی اعلم.

قصه دايوب عليه السلام

ابن اسحاق ویلی دی: دی وو دروم دعلاقی. اودی ايوب بن موص بن رازح بن العيص بن اسحاق بن ابراهيم الخليل عليه السلام وو.

اوداسی نورو دده دنسب په باره کې داسی ویلی دی: ايوب بن موص بن رعويل بن العيص بن اسحاق بن يعقوب، اوداسی نور اقوال هم سته دده په نسب کې. اوابن عساكر ویلی دی چې مور دده دلوط عليه السلام لوروه، اوويل سوی دی چې دده پلار دهغه کسانو څخه وو چې په ابراهيم عليه السلام باندی يې ايمان راوړی په هغه ورځ چې ابراهيم عليه السلام ورته غورځول سوی وو. او مشهور اولنی نسب دی، ولی چې دی داوولد دابراهيم عليه السلام څخه دی، لکه څه رنگه چې داپه دی قول دالله جل جلاله کې ذکر دی: وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ، الآية په دی کې صحیح قول دا دی چې ضمير راجع دی ابراهيم عليه السلام ته نه نوح عليه السلام ته.

اودی دهغو انبياوو څخه دی چې دده په باره کې نص ذکر سوی دی دوحی په سورة النساء کې: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ (سورة النساء ۱۶۳) پس صحیح خبره داده چې دی په اولاد

دالعيس کی راځي اودده دبنځي نوم (ليا) وه چي لور ديعقوب وه اوبعضو داويلی دی چي دده دبنځي نوم (رحمت بنت افرائيم) اوويل سوی دی چي دده نوم (ليل بنت منيسا بن يعقوب) وه. اوداقول مشهوردی نوددی وچي څخه مودادلته ذکرکی اوبيادده څخه وروسته ذکر دبنی اسرائیلو کوو او هغه په دی باندي عطف کوو انشاء الله ﷻ .

الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۸۳) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ (سورة الانبياء ۸۳) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَادْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ (۴۱) ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ (۴۲) وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لَأُولِي الْأَلْبَابِ (۴۳) وَخَذْ بِيَدِكَ ضِغْتًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُتْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ (سورة ص ۴۱/۴۴).

اوروايت ذکرکړي دی ابن عساكر دکلبي څخه چي ده ویلی دی چي اول پينمبر چي الله ﷻ راليرلی دی ادریس علیہ السلام دی اوبيا، نوح، اوبيا ابراهيم، اوبيا اسماعيل، اوبيا اسحاق، او بيا يعقوب، اوبيا يوسف، اوبيا لوط، اوبيا هود، اوبيا صالح، اوبيا موسی اوهارون، اوبيا الياس، اوبيا اليسع، اوبيا عرفی بن سويلخ بن افرائيم بن يوسف بن يعقوب، اوبيا يونس بن متی چي داوولاد ديعقوب څخه دی، اوبيا ايوب بن زراح بن آموص بن ليفرز بن العيص بن اسحاق بن ابراهيم عَلَيْهِمُ السَّلَامُ .

اوپه بعضی ترتيب ددی کی نظر اوشبهه ده ولی چي دامشهوره ده چي هود او صالح دنوح څخه وروسته دی اوچاویلی دی چي ابراهيم. والله اعلم، علماء دتفسیرونو اودتواریخو داویلی دی: وو ایوب علیہ السلام ډیرپیسه دار سپری اومالونه ورسره هم ډیر وه دهر قسم نوعی څخه اوډیری مزکی ورسره وی دثینی مزکی څخه ترحوران مزکی پوری ټوله مخکه دده وه. اوحکایت کړی دی ابن عساكر چي دده مخکه هم ډیره وه اواهل او اولاد یې هم ډیر وه. نو الله ﷻ ورڅخه داهرڅه واخیسته اوسلب یې کړه ورڅخه، اودده په بدن کی ډیری ناجوری پیداسوی، اودده په بدن کی روغه حصه نه وه ماسوا دزړه څخه اودزبی څخه، چي په دی سره به یې ذکر دالله ﷻ کوی. اوده په دی ټولو حالاتو کی صبرکونکی وو، اودکرکونکی وو دالله ﷻ په سهار اومانام کی. اودده ناجوری دومره اوږده سوه چي خلگو ورسره ناسته پریښووله اودخپل کلی څخه یې وایستی اودباندي یې یوبل ځای ته بوتلی او هلته یې پریښووی، اوخلگو ورسره انقطاع وکړه، اویوسپری هم بل نه وو چي دده سره یې څه کلام ساتی ماسوا دبنځی دده څخه، چي دی بنځی به حق وراډا کوی او خدمت به یې ورته کوی، ولی چي دبنځی به دده هغه زاړه احسانات یادول اودده شفقت به یې یادوی ددی سره. نو دا

وه چی دده به یې مددکوی په قضایې حاجت کی اودده په نورو کارونو کی هم. نوددوی حال دومره خراب سو چی دی بنسختی به یې دنورو کره په مزدوری باندی کارکوی اوروزی به یې تیروله، اوصبربه یې کوی دده سره په هغه حال کی چی بچیان ورخخه هم واخستل سوه او مالونه ورخخه هم واخستل سوه. او هغه چی ددی خاوند ته رسیدلی دی دناجوړیو خخه او، هغه چی دوی ته تنگدستی ورسیده وروسته دمالداری خخه اودخلگو خدمت ته پاته سو وروسته دنعمت خخه اوسعدت خخه.

اوثابت سوی دی په حدیث کی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی: چی په ډیرسخت مصیبت کی راگیریدونکی انبیاء دی، اویا ورپه سی صالحان دی اویا ورپسی ددوی په شان چی خوک وی (۱) اویایې وفرمایل چی پرانسان باندی دهغه ددین په اندازی هومره مصیبتونه راخی، دچاپه دین کی چی ډیر مضبوط والی وی نوهغومره مصیبتونه زیات پر راخی. اودا ناجوړیانو زیات نکړی ایوب عليه السلام مگر صبر او حمد دالله جل جلاله چی دابه یې نورهم زیات کوی اودایوب عليه السلام صبر خلگ په ضرب المثل کی یعنی دمتل په طور دامثال خلگ ورکوی چی په دومره ناجوړیو کی دالله جل جلاله شکر کول دهرچا کارنه دی. اودارنگه روایت ذکرکړی دی وهب بن منبه اوداسی نورو علماوو دبنی اسرائیلو خخه په قصه دایوب عليه السلام کی داوږدو خبرو خخه، چی دده خخه مال خه رنگه ولاړی اویایې اولاد خه رنگه ولاړی، او بیا دناجوړی خه رنگه ده ته ورسیده. اوبیاده ته الله جل جلاله خبرورکی په باره دصحت دده کی. اودمجاهد خخه نقل دی چی ایوب عليه السلام اولنی هغه سړی وو چی ده ته ناجوړی رسیدلی وه.

اودارنگه اختلاف کړی په موده دده دناجوړی کی: نوبعضو داویلی دی چی (۳۰) کاله ناجوړی یې تیره کړیده چی نه زیاته وه اونه کمه وه. اوانس عليه السلام ویلی دی چی (۷) کاله، په دی ناجوړی کی پروت وو تردی چی الله جل جلاله ورته شفا ورکړه. اوحمید ویلی دی چی په دی ناجوړی کی یې (۱۸) کاله تیرکړی دی، السدی ویلی دی چی دده خخه غوښه ولویده تردی چی صرف هډوکی اودماغ یې پاته سوی وو اودده بنسختی به ترده لاندی کانی اچول، نوکله چی دناجوړی پراوږده سوه نوبنسختی ورته وویل چی ایوب عليه السلام که ته چیری رب ته دعا وکی نوستا خخه به دناجوړی لیری کی اوپر موږ باندی به فراخی راولی، نوده وویل چی ما (۷۰) کاله په صحیح اوسالم وجود سره تیرکړی دی نودابه دالله جل جلاله دپاره لږوی چی زه (۷۰) کاله ورلره صبروکم. نودې به ورته بیا داخبره دوباره نه کوله اودی به یې خدمت کوی

(۱). صحیح الترمذی: کتاب الزهد، باب ماجاء فی الصبر علی البلاء (۲۳۹۸/۱۴) ابو عیسی ویلی دی چی دا حدیث حسن صحیح دی. اوحاکم ذکرکړی دی په مستدرک خپل کی (۳۴۳/۱۳) اوصحیح یې ورته ویلی دی، اواحمد په (۱۱) ۱۷۲. ۱۷۴. ۱۸۰. ۱۸۵) حدیث دسعد بن ابی وقاص خخه. اوالطبرانی په الکبیر کی (۲۲۶/۲۴) حدیث دابی عبیده بن حذیفه خخه دی دخپل خاله خخه چی فاطمه ده.

او مزدوری به یې کوله دخلگو او ایوب عليه السلام ته به یې دډوډی بندوبست کوی. بیا دخلگو په دی باندی مزدوری هم نه کوله چی ورته پته ولگیده چی دا دایوب بنځه ده، ددی بیړی څخه چی دوی ته دانا جوړی چیری ونه رسیږی ددی دوجی نوکله چی دی ولیده چی څوک هم په دی باندی خدمت نه کوی نو خپل څه کالی یې خرڅ کړه او په هغه باندی یې ښه ډیر طعام واخستی، اودده خواته راله نوده قسم ورته وکی چی زه به دې خوراک ته لاس هم ورنه وړم تردی چی ته ماته داونه وایی چی دادی دکمه کی؟ نودې ورته وویل چی خدمت می وکی دخلگو تردی چی خلگ په ما خبر سوه چی دا دایوب عليه السلام بنځه ده نوبیا یې کار نه راکوی اوبیا می خپله لوپته هم خرڅه کړه دډوډی دپاره، نوکله یې چی سرلځ سو اونور هیڅ نه وه نوبیا یې وویل: **أَنِّي مَسْنِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ.**

اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولوسره دابی څخه دی دابی سلمه څخه دی دجریر بن جازم څخه اودی د عبدالله بن عمیر څخه دی وایی چی: دایوب دوه وروڼه وه، نوکله چی دده خوا ته راله نوورته نژدی کیدی نسوای نودلیږی څخه ورسره ودریده نوهغه یوبل ته وایی که چیری الله جل جلاله ته دایوب څخه څه دخیر علم وای نوپرده باندی به یې دانا جوړیانی نه وای راوستلی نوایوب عليه السلام ته ددوی دخبری څخه ډیر تکلیف ورسیدی اوبیا یې دا دعا وکړه: یا الله که چیری تاته داپته وی چی مایوه شپه هم په ډکه خیته خوراک نه وی کړی اوماته پته وی دلورې په باره کی نوزما تصدیق وکی، نو تصدیق دده وسو داسمان څخه اودوی دواړو واوریدی.

اودارنگه دابن ابی حاتم اوابن جریر څخه نقل دی چی دوی نقل کوی دیونس بن عبدالاعلی څخه دی دوهب څخه اودی دنافع بن زید څخه اودی دعقیل څخه اودی دالزهری څخه اودی دانس بن مالک څخه اودی درسول الله صلی الله علیه و آله وسلم څخه چی فرمایلی یی دی: یقیناً نبی الله ایوب عليه السلام وخت تیرکړی دی په ناجوړی خپله کی (۱۸) کاله، نودی پریښووی نیژدو اولیرو ټولو مگر دوه وروڼه دده چی خاص وروڼه دده وه. چی دده خواته به سهار اومانام راتله، نوپه دوی کی یودی بل ته وویل: تاته پته سته چی ایوب داسی گناه کړیده چی په دی دنیاکی داسی گناه هیڅ چانه ده کړی تراوسه پوری، نودی بل ورته وویل هغه څه رکم؟ نوده ورته وویل چی ته نه گوری چی د(۱۸) کالو راییسی پروت دی په دی ناجوړی کی او الله جل جلاله رحم نه پر کوی نودغه سړی چی ورته رالی نودایی ورته وویل چی هغه بل داسی خبره کوی، نو ایوب عليه السلام وفرمایلی چی زه نه پوهیږم چی تاسی څه وایاست؟ غیر ددی څخه چی دوو کسانو به دالله جل جلاله نوم په جنگ کی واخیستی نوهغه به می منع کول ددی کار څخه چی دالله جل جلاله نوم دی دحق څخه ماسوا په بل څه کی وانه خلی.

او ذکر کړی یې دی چې: دی به قضایې حاجت ته وتی نوحاجت به یې پوره کی نو بیا به بنحی دلاس څخه ونيوی او بیرته به یې راوستی، نویوه ورځ داورڅخه وروسته پاته سوه اولر یې ناوخته کی نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چې: اَرَكُضُ بِرَجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ، (سورة ص ۴۲۸) نو کله چی دا راله نوویي لیده چی الله ﷻ دده څخه هغه ناجوړی لیری کړی وه، او په هغه شکل باندي وو په کم باندي چی مخکی وو دناجوړی څخه نوکله چی دی ولیدی نو ورته یې وویل ای الله ﷻ دی برکت واچوی په تاکی: آیا مانه وو لیدلی دانبی دالله ﷻ چی په ناجوړی باندي گرفتار وو؟ نوپه الله ﷻ می دی قسم وی چی مانه دی لیدلی ستا غوندي سړی په سړوکی کله چی صحیح وی یعنی ناجوړی درپکی نه وه. نودی ایوب علیه السلام ورته وویل چی هم هغه ایوب یم.

اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولوسر هغه دابی څخه دی نقل کوی دموسی بن اسماعیل څخه دی دحماد څخه دی دعلی بن زید څخه دی دیو سف بن مهران څخه دی دابن عباس څخه دی وایی چی ده ته الله ﷻ دجنت کپړی ورواغوستلی، نودی یوغاری ته کښینستی، نوکله چی دده بنحی راله نودی یې ونه پیژندی نوورته یې وویل ای بنده دالله، چیری ولاړی هغه ناجوړی چی دلته پروت وو؟ نوده ورته وویل چی کیدی سی هغه سپویا یا شرمبناو وړی وی، اوتریو ساعت پوری یې خبری ورسره کولی. نوورته ویې ویل چی مړه نه سی، زه ایوب یم، نودی ورته وویل چی ته په ماپوری مسخری کوی ای بنده دالله؟ نوده ورته بیا وویل، چی مړه نه سی زه ایوب یم ماته الله ﷻ بیرته خپل بدن راکی. ابن عباس داسی ویلی دی: اوورکړه ده ته الله ﷻ خپل مالونه او اولاد او هغه قوم او غلامان چی دده وه. وهب بن منبه ویلی دی: وحی وکړی الله ﷻ ده ته چی مادرکی تاته ستا اولاد اوستا مالونه اوددوی په شان چی څه نوردی. نوته ولمبیری په دی اوبوباندي نوپه دی کی ستا دپاره شفاده، اوته دخپلو خپلوانو څخه صدقه ورکړه، اودهغو دپاره استغفار طلب کړه، ولی چی هغوی زما نافرمانی کړیده ستاپه لحاظ سره. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودارنگه ویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دابوزرعه څخه دی نقل کوی د عمر بن مرزوق څخه دی دهمام څخه اودی دقتاده څخه اودی دالنضربن انس څخه اودی دبشیر بن نهیک څخه اودی دابی هریره څخه دی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: کله چی ایوب علیه السلام ته الله ﷻ شفاه ورکړه نو دسروزرو باران یې پروکی چی دسروزرو توتی به پر راتویدلی نوده به را واخیستل اوپه کپړوکی به یې لگول، نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی ته نه مریزی ای ایوبه، نوده وویل چی ستاپه رحمت باندي به څوک مریزی ای الله. (۱) اوهمدارنگه روایت ددی امام احمد هم کړی

(۱). الحاكم في المستدرک (۵۸۲/۲)، اوویلی یې دی چی دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم باندي.

دی دابی داود الطیالسی څخه اودعبد الصمد څخه چی دی دهمام څخه نقل کوی دی دقتاده څخه هم په دی الفاظو سره. اوامام احمدویلی دی په نقل کولو سره دسفیان څخه چی دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی داعرج څخه دی دابی هریره څخه: ولیبلی یوسپری ایوب علیه السلام ته دسروزرو گینبی نواخته سو ایوب علیه السلام چی دابی لگول په کپرو خپلوکی، نو ورته وویل سوه چی ای ایوبه دا کافی نه دی داکم چی مور تالره درکړه؟ نوده وویل چی ای ربه زما څوک استغناء کوی ستا درحمت څخه؟ اودا موقوف روایت دی. اوددی روایت ذکر سوی دی دابی هریره څخه مرفوعاً. (۱)

اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالرزاق څخه دی دمعمر څخه اودی دهمام بن منبه څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: وو ایوب علیه السلام چی لمبیدی لڅ، نورالی ده ته یوسخی سپری چی ورسره سره زروه، نواخته سو ایوب علیه السلام چی دابی په کالوکی لگول. نوالله جل جلاله ورته دلور څخه اواز وکی چی: ای ایوبه زه تامالدار کوم په دغه څه سره چی تاته یې درکوم. نوده ورته وویل چی هیڅ شک نسته په دی خبره کی، خوزما هم استغناء نسته ستا درحمت څخه. (۲) راوی ددی امام بخاری هم دی دحدیث دعبد الرزاق څخه هم په دی الفاظو سره.

اوداقول د(أَرْغَضُ بِرَجْلِكَ) یعنی ووهه مخکه په پښی خپلی باندی نوده وکړه هغه چی ورته امرسوی وو په هغه باندی، نورا وتوکوله الله جل جلاله ده ته داوبو چینه دمزکی څخه اوورته یې امر وکی چی په دی کی دی ولمبیری اوددی څخه دی اوبه وچښی نولیری کړه الله دده څخه هغه ناجوړی چی په ده باندی لگیدلی وه او هغه ظاهر اوباطن دواړه خواوی دبدن یې ورلره ورکړی اوپوره صحت مند اوکامل اوبنائسته یې ورلره ورکړی تردی چی مالونه او اولاد یې ورلره هم ورکړه، اودسرو زرو باران یې هم پروکی، اودده بچیان یې دده خلیفگان وگرځوله، لکه څه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی (وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ) نوویل سوی دی چی ده ته الله جل جلاله دخپل قوم سره بیاژوند ورکی، اوداهم ویل سوی دی چی دی ته یې اجر ونه هم ورکړه او ددوی اولاد چی دده څخه وروسته راغلی وو هغوی ته یې هم ددی اجر ورکی اودآخرت دپاره یې هم ددوی اجر اونیکیان پاته کړی. اوداقول (رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا) یعنی دالیری کول دسختی اوناجوړی دده څخه، دازمور دخواه رحمت اواحسان دی پرده باندی: وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ، یعنی دانصیحت دی دهغه چادپاره چی په داسی ناجوړیانو باندی گرفتاروی او یا

(۱). احمد (۲۴۳/۲).

(۲). احمد (۳۱۴/۲). صحیح البخاری: کتاب الغسل، باب من اغتسل عربیانا (۲۷۹/۱) اوطراف ددی په (۳۳۹۱)،

۷۴۹۳ کی دی.

داولادو په ضائع کیدلو باندې گرفتاروی، نوددوی دپاره یومثال پروت دی په ژوند دنیې دالله ﷺ ایوب علیه السلام کی چی ده په دومره تکلیف کی څه رنگه صبرکړی دی اوڅه رنگه یې دالله ﷺ څخه امید ساتلی دی، تردی چی هغه سختی یې ورلره په اسانی باندی اوپه خوشحالی باندی بدله کړه اوچا داویلی دی چی ددی څخه دایوب علیه السلام دبنځی دنوم پته لکیرې چی نوم یې (رحمة) وو. نودا خبره ډیره لیری ده الضحاک ویلی دی چی الله ﷻ ورلره ځوانی ورکړه اوزیاته یې کړه ورلره تردی چی دده (۲۶) زامن پیداسوه. اوددی څخه وروسته ایوب علیه السلام (۷۰) کاله زندگی تیره کړه په محکه دروم باندی په دین دابراهیم خلیل علیه السلام باندی اوبیایې وروسته دده دین بدل کی اوداقول: وَخَذُ بِيَدِكَ ضِعْفًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ، دارخصت دی دالله ﷻ دخواه ده ته، په باره دهغه څه کی چی ده قسم کړی وو چی خپله بنځه به سل درې وهی. نوویل سوی دی چی ده قسم کړی وو دوجی دخرڅولو دده دبنځی دخپلو کوڅیو، اوویل سوی دی چی ددی وجی څخه چی دده بنځی ته شیطان ځان دطیب په شکل جوړکړی وو اودی ایوب علیه السلام ته داویلی وه نوبیایې قسم واخستی چی زه به تا (۱۰۰) درې وهمه، نوکله چی ورته الله ﷻ عافیت ورکی نودا فتوی یې ورلره ورکړه چی داتول یوځای کړه اوپه دی باندی دی یې بیووار ووهه، نوپه دی سره به یې قسم پوره سی. نوددی وجی څخه ورلره الله ﷻ رخصت بیان کړی دی په ورپسی آیت کی په دی قول سره: إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ، اودارنگه استعمال کړی دی ډیرو فقهاوو رخصت په باب دندرونوکی اوپه باب دقسمونوکی، اودومره توسیع یې پکښی کړیده چی بهانی په کی جوړی کړی دی دپاره ددی چی دقسم څخه په خلاص سی. اودا رنگه ابن جریر اوداسی نورو علماوو دتاریخ داذکر کړی دی: چی ایوب علیه السلام کله چی وفات سو نوعمریې (۹۳) کاله وو، اوویل سوی دی چی ددی څخه یې ډیر عمروو. اودارنگه لیث ذکرکړی دی دمجاهد څخه: چی په ورځ دقیامت کی به الله ﷻ بحث کوی دسلیمان علیه السلام سره په باره دمالدارانوکی، اودیوسف علیه السلام سره په باره دمریانوکی، اودایوب علیه السلام سره په باره دناجوریانو اوتکلیفونو والاکی. راوی ددی ابن عساکردی. اوده وصیت کړی دی خپل زوی (حومل) ته اودده پرکارونو باندی وروسته دده څخه زوی دده (بشر) قائم وو، اودی هغه دی چی ډیر خلگ داگمان پرکوی چی دی ذوالکفل علیه السلام دی: والله اعلم. اووفات سوی دی دده دازوی په دی حال کی چی دی نبی وو او وو دده عمر (۷۵) کاله نودلته قصه دذی الکفل ذکر کوو، ولی چی بعضو داویلی دی چی دازوی دایوب علیه السلام وو.

بیان دقصی دذی الکفل علیه السلام

هغه چی بعضی گمان دزوی دایوب علیه السلام پرکوی الله ﷻ فرمایلی دی وروسته دقصی دایوب

۱۴۵ ۴۸. نونبکاره داخبره ده چی داهم دی نیاوو څخه ووکم چی سادات دی اوبعضو دا ویلی دی چی دی نبی نه وو بلکی یونیک سړی وو. اودی وو چی دخپل قوم دپجو کفالت به یې کوی، اوددوی په مینځ کی به یې دعدل فیصلی اوکارونه کول نوددی وجی څخه ورته ذی الکفل ویل کیږی. اوروایت ذکرکړی دی ابن جریر او ابن ابی حاتم دطریقی دداود بن ابی الهند څخه دی دمجاهد څخه چی دی وایې: کله چی غت سو الیسع نوویې ویل: که چیری زه خلیفه وگرځوم یوسړی په خلگو باندي خلیفه اوبیا وگورم چی دوی څه رنگه کار کوی؟ نوخلگ یې راټول کړه اوورته یې وویل چی ستاسی څخه به څوک زما خلیفه توب قبول کړی په دی شرطونو سره: چی دورځی به روژه نیسی، اودشپی به لمونځونه اوقیام اللیل کوی، اوغصه به نه کوی؟ نویوسړی ولاړ سو اووی ویل چی، زه، نوده ورته وویل چی ته دورځی روژه نیسی، نوده وویل هو، اوبیایې ورته وویل، چی ته دشپی قیام اللیل کوی نوده وویل چی هو، اوبیایې ورته وویل چی ته غصه نه کوی نوده ورته وویل چی نه. نودی وایی چی، وریې کی ده ته خلافت، اوبیایې په دوهمه ورځ بیادغه رکم وویل نوتول چپ سوه اوهیڅ چا رغ ونه کی، اوهغه سړی راولاړ سو. نویایې خلیفه کی. نودی وایی چی: وگرځیدی ابلیس چی ویل یې یوشیطان وری په وخت دقیلوله (چی دماپښین دخوب وخت وی) کی، اوداسړی به دشپی نه بییدیدی اونه به دورځی بییدیدی مگرپه دغه وخت کی. نو دروازه یې وروټکوله: نوده وویل چی څوک یې؟ نودی شیطان وویل زه بوداسړی یم اوفقیار اومظلوم یم. نودی راولاړ سو اودروازه یې خلاصه کړه نودی شروع سو چی قصه یې ورته کوله، اوویل یې چی زما اوزما دقوم په منځ کی جگره ده، اوهغوی زماسره وکړه چی څه یې کوله اواوږده یې کړه قصه تردی چی داوخت دقیلولی ختم سو نوده ورته وویل چی کله دفیصلو وخت وی نوپه هغه وخت کی راسه، نوکله چی دفیصلو وخت سو نودی یې ډیر ولټوی خوپیادیې نه کی دغه بودا، بیاپه دوهمه ورځ بیا رالی نودی ذی الکفل ورته وویل چی تاته خوپیرون ماویلی وه چی دفیصلی په وخت کی راسه نوته ولی رانه لی، نوده ورته وویل چی زما قوم دومره خبیث قوم دی چی هغوی ته پته ولگیږی چی ته ناست یې نوماته وایی چی تاته ستاحق درکوو اوچی ته ولاړی نوییا دخپلی خبری څخه واوری، نوپرده باندي یې دنن ورځ قیلوله هم خرابه کړه اوخوب ته یې پرینه بنووی نوده ورته بیا وویل چی

د فیصلی په وخت کی راسه نودی بیانه رالی نوپه صبا باندي بیادی دخوب په وخت کی رالی نودده دراتگ خخه مخکی ذی الکفل خپل کور والاته امر کړی وو چی دننه راتلو ته به څوک نه پریردی، نوکله چی دی بیارالی نوکور والا ورته وویل چی شاته سه نوده ورته وویل چی ماته یې داوخت بنوولی دی چی په دی وخت کی راسه نویبهم کورولا پری نه بنووی نودی دیوه سری خخه دی کمری ته دننه سو اوددنه خوا خخه یې دروازه وپکوله نو دی چی راولاړ سو نوگوری چی دروازه بنده ده اودی په کمره کی دننه دی، نوپوه سو چی دا شیطان دی نوورته ویې ویل چی آیا دالله ﷺ دنمن یې نوده وورته وویل چی هو! زه متعین سوی یم ددی دپاره چی تازما کار پرخپل ذمی باندي واخستی زه په څه طریقی باندي تا غصه (قهرجن) کړم. نوددی وچی خخه ده ته ذی الکفل (خاوند دذمی) ویل کیږی، ولی چی دده کار یې پرخپله ذمه اخستی وو اویبایې پوره کوی.

اوهمدارنگه ابن ابی حاتم دابن عباس خخه روایت نقل کړی دی همداسی روایت اوهمدارنگه روایت ذکرکړی دی عبدالله بن الحارث اومحمد بن قیس اوابن حجیره الاکبر اوداسی نورو سلفو هم داروایت ذکرکړی دی، اوهمدارنگه روایت نقل کړی دی ابن ابی حاتم دابی خخه دی دابو الجماهر خخه دی دسعید بن بشیر خخه دی دقتاده خخه دی دکنانه بن الاخنس خخه اودی دابوموسی الاشعری خخه اودی پرممبر باندي ولاړوو اودایې ویله. نه وو ذی الکفل پیغمبر بلکی دی یونیک سړی وو چی هره ورځ به یې (۱۰۰) نفلونه کوله، نو ددی وچی خخه ورته ذوالکفل ویل کیږی. اوروایت ذکرکړی دی ابن جریر دطریقی دعبد الرزاق خخه چی ده نقل کړی دی دمعر خخه اوده دقتاده خخه دی وایی چی ابوموسی الاشعری ویلی دی: همداسی یې روایت ذکرکړی دی منقطع، اوهرڅه چی هغه حدیث دی چی ذکرکړی دی امام احمد په نقل کولو سره داسباط بن محمد خخه دی دالاعمش خخه دی دعبدالله بن عبدالله خخه اودی دسعید خخه چی مولی دطلحه دی دی دابی عمر خخه دی وایی چی ما اوریدلی دی درسول الله ﷺ خخه یوحدیث چی نه می دی اوریدلی مگر یو یادوه واره اوهمداسی یې شمار وکی تراوو پوری، یعنی دومره واره به می اوریدلی وی خولیکن کیدی سی چی ددی خخه می زیات اوریدلی وی چی فرمایلی یې دی، ذوالکفل یوسړی وو په بنی اسرائیلو کی چی په خپلی گناه باندي یې پروا نه وه اودهغه خخه به یې توبه نه کښله نوده ته راله یوه ښځه نوده ورلره (۶۰) دیناره ورکړه په دی شرط باندي چی دا به ورسره زناکوی، نوکله چی داسړی ددی ښځی په هغه ځای باندي کښینستی په کم ځای کی چی ورلره سړی کښینی نودی ښځی وژړل نوده ورته وویل چی ولی زه دی نسوم خوښ؟ نودی ښځی ورته وویل چی نه بلکه داداسی کاردی چی مخکی ما هیڅکله نه دی کړی، خو

اوس زه دمجبوري څخه ډاکار کوم، نودی سړی ورته وویل چی ته ډاکار کوی اومخکی تا هیڅکله نه دی کړی. نو داسړی ورڅخه جلا سو اوورته یې وویل چی څه ولاړه سه اودا دینار هم ستاسوه، اوبیانبی ﷺ وفرمایل چی بیاکله دی ذی الکفل گناه نه ده کړی، نوکله چی دی مرسو په شپه کی نوسهار دده په دروازه باندي لیکل سوی وه چی الکفل ته الله ﷻ مغفرت کړی اوبخنبلی یې دی (۱) اوراوی ددی ترمذی دی دحدیث داعمش څخه هم په دی الفاظو سره اودایې ویلی دی چی داحسن دی اوذکرکړی دی داروایت بعضو نوموقوف کړی یې داپر علی بن عمر باندي، ولی چی په دی حدیث کی ډیر غرابت دی اودده په اسناد کی شبهه ده. اوکه چیری داحدیث محفوظ وی نوپه دی کی الکفل ذکرسوی دی نه ذو الکفل بغیر داضافت څخه اودا یوبل سړی دی نه هغه چی په قرآن کریم کی ذکرسوی دی.

بیان دهغو امتونو چی په عام طور سره هلاک سوی دی

اوداتول مخکی دنازلیدلو دتورات څخه سوی دی په دی دلیل دقول دالله ﷻ سره: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى، (سورة القصص ۴۳) لکه څه رنگه چی روایت کړی دی ابن ابی حاتم او ابن جریر او البزار دحدیث دعوفی الاعرابی څخه چی ده نقل کړی دابی نضره څخه دی دابی سعید الخدری څخه دی وایی چی نه دی هلاک کړی الله ﷻ یو قوم هم وروسته دنازلیدلو دتورات څخه په عام طور سره مگر یوکللی والا چی دهغو څخه بیزوگیان جوړسوی وه. ته نه گوری دی قول دالله ﷻ ته: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى، اومرفوع ویلی دی دیته البزار، اودا اشبه خبره ده نودا خبره پردی باندي دلالت کوی چی په عمومی طور سره امتونه ټول دتورات نازلیدو څخه مخکی هلاک سوی دی. نو یو دهغوی څخه دی:

اصحاب الرس

الله ﷻ فرمایلی دی: وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (۳۸) وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا (سورة الفرقان ۱۲\۱۴) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ (۱۲) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (۱۳) وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ، اوددی آیتونو څخه پته لگیږی چی دوی هلاک سوی دی اوکورونه یې هم وران سوی دی، ابن جریر ویلی دی چی دوی اصحاب الاخدود وه کم چی په سورة البروج کی ذکر دی، ولی چی دوی په نزد دابن اسحاق باندي مخکی دمسیح څخه تیرسوی دی. اوپه دی کی نظر دی.

(۱). ضعيف الترمذی: کتاب صفت القيامت والقائت \ باب (۴۸)، (۲۴۹۶\۴) او احمد (۲۳۱۲) او حاکم (۲۵۴۱۴).

اوروايت ذکرکړې دى ابن جرير دابن عباس څخه چې دوى يوکلى والاوه دقوم دشمود څخه. اودارنگه الحافظ ذکرکړې دى په الكبير کى يعنى ابوالقاسم بن عساكر په اول دتاريخ کى، په وخت دجوړيدو ددمشق کى، دتاريخ دابى القاسم عبدالله بن عبدالله بن جراد اوداسى نورو څخه. چې دا اصحاب الرس يوقوم وه چې دوى ته الله ﷺ پيغمبر وليږي چې نوم يې (حنظله بن صفوان) وو، نودوى ددى پيغمبر تکذيب وکى اودى يې قتل کى، نودوى وگرځيده عادبن عوص بن ارم بن سام بن نوح اوزوى دالرس وو. نودوى نازل سو په احقاف کى، نوهلاك کړه الله ﷺ دا اصحاب الرس اودوى خپاره سوه په يمن کى اودوى نيست اونا بود سوه په ټوله محکه کى تردى چې جبرون بن سعدبن عاد بن عوص بن ارم بن سام نوح پکښى دمشق ته ولاړى اوهلته يې بنار جوړکى، اونوم يې پر کنسينبووى (جبرون)، اودا عاد ارم دى چې خاوندان داوردو اوږدو قدونو وه، اونه سته ددوى نښانى دستنو په نورو ځايونو کى مگرچى په شام کى خومره دى، نودوى ته يې وليږي هودالکښى يعنى دا عاد ته چې په احقاف کى وه نودوى دده تکذيب وکى، نوالله ﷺ هلاك کړه نوداهم داتقضا کوى چې دوى دعاد څخه هم مخکى دى په موده دډيرى زمانى سره. (۱)

اوروايت ذکرکړې دى ابن ابى حاتم دابى بکر بن ابى عاصم څخه چې دى دخپل پلار څخه او دى دشيب بن بشر څخه اودى دعکرمه څخه اودى دابن عباس څخه دى وايي چې: الرس: دا يوکلى دى په آذربيجان کى. اوالثورى ويلى دى دعکرمه څخه چې: الرس دا څاه درسو دى چې دوى په دى کى نبى غورزولى وو اوپه هغه کى يې دفن کړى دى. ابن جريج اوعکرمه ويلى دى چې الرس: دا اصحاب يس دى. اوقتاده ويلى دى چې دوى ديمامه کلى خلگ وه. ماويلى دى که چيرى اصحاب الرس، اصحاب يس وه نودوى هم په عام عذاب باندى هلاك سوى دى.

لکه څه رنگه چې الله ﷺ فرمايلى دى: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، اوددى قصه به وروسته بيانېږي که څه هم بل څوك وى، خودى هم په عام عذاب باندى هلاك سوى دى. اوبنا برهر تقدير دامنافى دى دقول دابن جرير سره. اودارنگه ابوبكر محمد بن النقاش ويلى دى: چې ددى اصحاب الرس يوڅاه وو چې دهغه څخه به دوى خپل ضرورتونه پوره كول او دهغه په واسطه به يې خپل کښتونه اوبه كول اوباغونه به يې اوبه كول، اوددوى يوبادشاه وو چې ډير عادل وو اوخوش اخلاق وو، کله چې داباشاه مرسو نودوى ډيرزيات دغم اظهار پروکى، نوچى يوڅو ورځى تيرى سوى نودوى ته شيطان دهغه بادشاه په شکل رالى اودوى ته يې وويل چې: زه خومرسوى نه يم زه خوستاسى څخه هسى يوڅو ورځى ليرى تللى وم

(۱). تاريخ عساكر (۱۵۱۱).

ددی دپاره چی ستاسی حالات وگورم په خپل نیستوالی کی، نودوی سخت خوشحاله سوه، اودا شیطان امروکی چی ددی اوددوی په منخ کی پرده ولگول سی اودوی ته یې داخبر ورکی چی زه به هیخ کله نه مرکیزم اوهمیشه به ژوندی یم، نواکثرو کسانو دده تصدیق وکی، اودده په فتنه کی اخته سوه اودده عبادت یې کوی.

نوالله ﷺ دوی ته پیغمبر ولیږی نودوی ته یې خبر ورکی چی داشیطان دی اوستاسی سره دپردی څخه اخواته خبری کوی، اودوی یې منعه کړه دده دعبادت څخه، اودوی ته یې امر وکی په عبادت دالله ﷻ باندي. السهیلی ویلی دی چی ده ته په خوب کی وحی کیدلی، او دده نوم (حنظله بن صفوان) وو. نودوی ورسره دبنمنی وکړه اوقتل یې کی اوپه څاه کی یې واچوی نودوی تږی سوه، اودرختی یې وچی سوی اومیوی یې خرابی سوی، اوکورونه یې وران سوه اودانسانیت دژوند څخه واوبسته دوحشت ژوندته، اوددوی په ځایونو کی به بیا جنات او حیوانان اوسیده. او هغه چی ذکر کړی دی ابن جریر دمحمد بن حمید څخه چی ده نقل کړی دی دسلمه څخه اودی داسحاق څخه اودی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ یقیناً اول به جنت ته یوتور سږی دننه کیږی، اودا ددی وحی څخه چی الله ﷻ یوکللی والاته یوپیغمبر لیږلی وو نوپه هغه باندي هیخ چا ایمان نه وو راوړی ماسوا دهغه تور سږی څخه، بیادهغه کلي والاوو دی پیغمبرته کنده وکښه او دی یې په هغه کنده کی وغورزوی او دلوری خوا څخه یې ډبری پر واوړولی، نونبی ﷺ وفرمایلی چی: نوبیا دغه سږی وو چی تلی به اوخاشی به یې ټولولی او هغه به یې خرثولی اوپه هغو پیسو باندي به یې خوراکه اخستله اودی نبی ته به یې راوړله اوتر هغه ډبره به یې ددی کندي څخه ورايستله اوده ته به یې ورکوله، اوبیابه بیرته راتلی. نودی په دغه ترتیب سره وو ترډیر وخته پوری، نویوه ورځ دی ولاړی چی خاشی اولرگی برابر کړی نو خاشی یې برابری کی او هغه یې وتړلی، نوکله چی یې رالورکړل نوستږی والی یې محسوس کی نوپر اړخ پریوتی، نوالله ﷻ ورباندي خوب غالبه کی تردی چی (۷) کاله بیده پاته سو. بیادی راولاړسو اوستومانی یې وایستله اوپردی بل اړخ باندي پریوتی نوبیا الله ﷻ خوب پرغالب کی نوبیا تر (۷) کالو پوری بیده پاته سو. اوبیا راولاړ سو اوغوته یې راپورته کړه اودده داگمان وو چی دی بیده نه وو مگرڅه حصه دورځ یانیمه ورځ، نورالی اوداخاشی یې خرخی کړی اوخوراکه یې واخسته او هغه کندي ته ورلی نونبی پکښی نه وو، ولی چی دی قوم را ایستلی وو اوایمان یې په راوړی وو اودده تصدیق یې کړی وو، نونبی ﷺ فرمایلی دی چی دهغه نبی ددی تورسږی په باره کی پوښتنی کولی نوخلگو به ورته ویل چی مور ته پته نسته تردی چی دغه نبی وفات سو نوپه هغه وخت کی داتور سږی دخوبه راولاړ سو. نو

بیا رسول الله ﷺ و فرمایلی چی دغه تورسپری به اول جنت ته دننه کیږی (۱) دا حدیث مرسل دی او په مثل ددی کی نظر دی، او کیدای سی چی ده دامختصر کړی وی دکلام دمحمد بن کعب القرظی څخه، والله اعلم. بیا رد کړی دی پردی باندي ابن جریر په خپله، او ویلی یې دی چی ددی حمل کول پراصحاب الرس باندي نه صحیح کیږی کم چی په قرآن کی ذکر دی. دی وایی چی الله ﷻ خبر ورکړی دی داصحاب الرس څخه چی دوی یې هلاک کړی دی او دلته دوی په نبی باندي ایمان راوړی دی. او بیا چا دا ویلی دی چی دوی اصحاب الاخدود دی اوداقول ضعیف دی، اوبل داچی دوی ته وعده ورکول سویده داخرت دعذاب که چیری دوی توبه ونه کاري. او په دنیا کی ددوی هلاکت نه دی ذکر سوی.

قصه د قوم دیس

دوی اصحاب القریه (دکلی خاوندان) دی اصحاب یس.

الله ﷻ فرمایلی دی: **وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (۱۳) إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ (۱۴) قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذُوبُونَ (۱۵) قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ (۱۶) وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (۱۷) قَالُوا إِنَّا نَطِيرِنَا بِكُمْ لَنْ لَمْ تَنْتَهُوا لِنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۱۸) قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَنْزَلْنَا لَكُمْ قَوْمٌ مَّسْرُوفُونَ (۱۹) وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (۲۰) اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۲۱) وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۲) أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ (۲۳) إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۲۴) إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ (۲۵) قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ (۲۷) وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ (۲۸) إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ، (سورة یس ۱۱۳/۲۹).**

دامشهوره سویده دپیرو سلفو څخه چی داکلی د (انطاکیه) دی. راوی ددی ابن اسحاق دی دایی نقل کړی دی دابن عباس څخه اودکعب الاحبار څخه اودوهب بن منبه څخه، او همدا رنگه روایت ددی نقل سوی دی دبریده بن الخصب څخه اودعکرمه څخه اودقتاده څخه اودالزهري څخه اودی یې دنورو څخه. ابن اسحاق ویلی دی: چی ددی یوبادشاه وو چی انطخیس بن انخطیس وو، اوده به دبستانو عبادت کوی. نودوی ته الله ﷻ درې رسولان ولیږله چی (صادق، مصدوق، شلوم) وه، نودوی دهغو تکذیب وکی، اودا ظاهره ده چی دوی

(۱). ددی تخریج ابن اسحاق کړی دی او ابن جریر دمحمد بن کعب القرظی څخه نقل کړی دی. او همدارنگه ویلی دی السیوطی په الدر المنثور کی (۲/۲۵۷).

دالله ﷺ دخواه رسولان وه، اوگمان كړي دي قتاده چي دوي رسولان دمسيح ﷺ وه. اوهمدارنگه ابن جرير ويلى دي دوهب خخه دي دابن سليمان خخه دي دشعيب الجبايي خخه: چي دمخكني رسولانو نومونه (شمعون. يوحنا، بولس) اوهغه كلي (انطاكيه) وو. اودا قول ضعيف دي. ولي چي انطاكيه والاته كله چي الله ﷺ رسولان وليږل دري پيغمبران نو اول بنارو والا هغه وه چي په مسيح باندې يې ايمان راوړي وو. اواهل دهغه كلي چي په قرآن كي ذكرسوي دي نوهلاك سوي دي. لكه خنكه چي يې په آخرددې قصي كي ذكركړي دي وروسته دوژلو دخپل پيغمبر خخه: *إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ*، خو ليكن اولني دري پيغمبران چي كم ذكرسوه هغه ليږل سوي دي انطاكيه والاوته نودوي دده تكذيب وكې نوالله هلاك كړه، بياچي كله دوباره ددوي ابادي وسوه نوبيا ورته مسيح راوليږل سو نوپه هغه باندې دوي بيا ايمان راوړي وو. والله اعلم.

هرخه چي داخبره چي ددي قصي خخه چي په قرآن كريم كي ذكرسويدة ددي خخه اصحاب المسيح مرادوي نودا ضعيفه خبره ده. او دظاهر سياق دقرآن خخه داپته لگيري چي دوي رسولان دالله ﷺ دخوا خخه هغه قوم ته وه ماسوا دمسيح خخه. الله ﷺ فرمايلي دي (*وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا*) يعني خپل قوم ته اي محمد ﷺ (*أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ*) يعني ددغه بنار والاو: *إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (۱۳) إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ*، يعني دوي داخبره پر رد كړه چي تاسي هم دهغو نورو دوو په شان انسانان ياست، اودوي داخبره ليري گنله چي الله ﷺ انسان هم پيغمبركوي اوخلگو ته يې ليري، نودي پيغمبرانو ورته وويل چي الله ﷺ ته داپته سته چي مورې دهغه دخوا پيغمبران يو كه خه هم تاسي زموږ تصديق نه كوي، اوكه چيري مورې دروغ ويله نوالله ﷺ به مورې ته عذاب راکړي وي اوتاسي په دي خبري سره مستحق دعذاب گرځي: *وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ* يعني په مورې باندې دومره لازم دي چي مورې تاسي ته دالله پيغام راوړسو، اوباقی هدايت دالله ﷺ په لاس كي دي چي چالره هدايت وركوي اوخوك گمراه كوي (*قَالُوا إِنَّا تَطِيرُنَا بِكُمْ*) يعني مورې بدفالي نيولي ده په هغه خه سره چي تا زموږ دپاره راوړي دي اومورې ته يې بيانوي: *لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ*، يعني مورې به تا وترتېو په ويناسره اوپه وهلو سره: *وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ* يعني دوي به ورته وعده دقتل وركړه اودايې ورته وويل چي زموږ دخوابه ستاسي سپكاوي وسي كه چيري تاسي دغه كار پرينه بنووي (*قَالُوا طَّيَّرَكُم مَّعَكُمْ*) دابد فالي رد سويدة پرتاسي باندې (*أَبْنُ ذَكْرَتُمْ*) يعني په سبب ددي چي زه تاسي ته داخرت يادابنت كوم تاسي ماته وعده دقتل راکوي او زمادسپكاوي اراده كوي: *بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ* يعني تاسي حق قبلونكي نه ياست اونه ورته ستاسي اراده سته چي قبول يې كړي. داقول دابن جرير دي خو اولني قول ښه دي.

اوداقول دالله ﷺ: وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى، یعنی دنصرت درسول دپاره او دښکاره کولو دایمان دپاره په هغو رسولانو باندی: قَالَ يَا قَوْمِ اَتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (۲۰) اَتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ، یعنی تاسی ته دعوت درکوی دحق خواته بغیردڅه نفعی څخه اوبغیر دڅه پیسو څخه. بیاده په خپله دوی ته دعوت شروع کی اوورته یې وویل چی عبادت وکی دهغه الله ﷺ په وحدت سره اوشریک ورلره مه جوړوی، اودوی یې منع کړه دعبادت دغیرو څخه چی په هغه کی نه ددنیا نفع سته اونه دآخرت نفع سته: اِنِّي اِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ، یعنی که ما پریښووی عبادت دالله ﷺ اودبل چاعبادت می شروع کی. بیایې دپیغمبرانوا خوا ته مخ کی اودایې ورته وویل: اِنِّي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ، ویل سوی دی: چی واورى زما دا خبره اوپه دی باندی شاهدی وکی دالله ﷺ خواته زما دپاره، اوچا ویلی دی معنی ددی داسی ده: واورى ای زما قوم والاو چی مانښکاره ایمان راوړی دی په دی پیغمبرانوا باندی نوپه دغه وخت کی یې داسپری مړکی. اوچا ویلی دی چی دی یې په وهلو باندی وژلی دی. اوچا ویلی دی چی پرده باندی یې یوه حمله وکړه دوی ټولو اومر یې کی. اوحکایت کړی دی ابن اسحاق دابن مسعود څخه دی وایی چی په خپلو کسانو باندی یې دده سره بدفعلی وکړه تر دی چی دده کولمی راووتی. اودارنگه روایت ذکرسوی دی دالثوری څخه چی ده نقل کړی دی دابن ابی مجلز څخه چی ددې سپری نوم (حبیب بن مری) وو اوبیایې ویلی دی، چی دی نجار وو، اوویل سوی دی چی دی موچی وو، اوویل سوی دی چی دی دوی وو، او ویل سوی دی چی دی بنا وو، او ویل سوی دی چی ده به عبادت کوی په یوغار کی په دغه ځای کی. والله اعلم.

اودابن عباس[ؓ] څخه نقل دی چی پرده باندی ډیر ژر دجذام ناجوړی لگیدلی وه، اوده به ډیری صدقی ورکولی نودی مړکی دخپل قوم خلگو، نوددی وجی څخه الله ﷺ فرمایلی دی (قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ) یعنی کله چی دی ووژی قوم دده نوالله ﷺ ورته وویل چی دننه سه جنت ته، نوکله چی دی دجنت خوشحالیاڼی اومنظری وکتلی نو وې ویل: قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَر لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ، یعنی چی ایمان یې راوړی وای په هغه څه چی ما ایمان په راوړی دی نودوی ته به هم حاصل سوی وای هغه څه چی ماته حاصل سوی دی، ابن عباس ویلی دی چی ده نصیحت کړی وو خپل قوم ته په ژوندکی په دی قول سره: قَالَ يَا قَوْمِ اَتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ، اودمرگ څخه وروسته په دی قول سره: قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ، راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودارنگه قتاده ویلی دی چی مومن دی دبل مومن سره نه یوځای کیږی مگرهغه ته به نصیحت کوی اودوکه به ورسره نه

کوی، ولی چی مومن ته الله ﷺ ډیر عزت او کرامت ورکړی دی. قتاده ویلی دی چی الله ﷻ په دوی باندی بیاخه پرواه ونه ساتله وروسته دقتل دده خخه: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيِّحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، اوداقول دالله ﷻ: **وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ** یعنی پر دوی باندی مونورحبت قائم نکي مگر داچی انتقام موورخخه واخستی په رالیړلو دلښکر سره دآسمان خخه پر دوی باندی.

اوابن اسحاق اوقتاده اوابن مسعود وایی چی دلښکر خخه مراد بل رسالت دی یعنی دوی ته مورې بل رسول راونه لیږی دآسمان خخه. ابن جریر وایی چی اولنی معنی ښه ده. ماویلی دی چی ښه نه بلکی قوی معنی ده. نوددی وچی خخه یې ویلی دی (وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ) یعنی مورې ته حاجت پاته نه سو چی مورې ددوی خخه انتقام واخلو وروسته ددی خخه چی دوی زمورې دښی تکذیب وکی اوزمورې اولیاء یی قتل کړه: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيِّحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، مفسرینو ویلی دی: چی الله ﷻ دوی ته جبریل ولیږی اوپر دوی باندی یې یوه چیغه ووهل نوددی ټول چپ اوخاموش پراته وه، ولی چی دوی هلاک سوه دوجی دتکذیب کولو دخپل پیغمبر هغه چی الله ﷻ دوی ته ورلیږلی وو، اوانطاکیه والاوپه مسیح باندی ایمان راوړی دی اودهغه نصرت یې کړی دی. نوددی وچی خخه ویل کیږی چی انطاکیه اول کلی دی چی دوی په مسیح باندی ایمان راوړی دی. هرخه چی هغه حدیث دی چی نقل کړی دی الطبرانی دحدیث دحسین الاشقر خخه. (۱)

دسفیان بن عتبه خخه دی دابن ابی نجیح خخه دی دمجاهد خخه دی دابن عباس خخه دی دښی ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی، مخکی کیدونکی دری دی اول مخکی کیدونکی موسی ﷺ ته یوشع بن نون دی، اومخکی کیدونکی عیسیٰ ﷺ ته صاحب یس دی، او مخکی کیدونکی محمد ﷺ ته علی بن ابی طالب دی (۲) دا حدیث ثابت نه دی، ولی چی په دی کی حسین دی اودی دهغه زیاتی کوونکو اوغلو والا شیعگانو خخه دی، اوپه دی روایت باندی یې یواخی والی کړی دی اودی ضعیف دی دهری وچی خخه. والله اعلم.

قصه دیونس ﷺ

الله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُؤُسُّ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ** **عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ** (سورة یونس/۹۸) مفسرینو ویلی دی چی الله

(۱). الحسين بن الحسن الاشقر الفزازی. الکوفی، دی وفات دی په کال (۲۰۸) هجری کی، تقریب التهذیب دابن حجر العسقلانی، ترجمة رقم = (۱۳۱۸).

(۲). ضعیف الطبرانی کبیر (۱۱۵۲۱)، هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۱۰۲۱۹) راوی ددی طبرانی دی اوپه دی کی حسین بن حسن الاشقر دی ده ته ابن جبان ثقه ویلی دی.

ﷺ یونس (د نینوی) د کلی خلکو ته لیږلی وو چی دا دالموصل خواته دی، نودوی تکذیب دده وکی اودخپل کفر خوا ته یې ترجیح ورکړه اوهمیشه والی یې وکی په خپل کفر باندی اوپر خپل ضدباندی کلک ولاړوه، نوکله چی دوی ډیر اوږدوالی وکی په دی خپل کفرکی نودی ددوی دمنځ څخه راووتی، اودوی ته یې وعده ورکړه چی په دوی باندی به عذاب نازلیرې ددرو ورځو څخه وروسته ابن مسعود اومجاهد اوسعید بن جبیر اوقتاده ویلی دی. کله چی دی ددوی دمنځ څخه ووتی، اودوی ته یې خبر ورکی چی پردوی باندی به عذاب نازلیرې نوالله ﷺ ددوی په زړونوکی انابت اورجوع واچوله اودتوبی خوا ته مائله سوه اویه خپلو کړو باندی پښیمانه سوه نودوی ټولو سوال اوزاری وکړه دی خپل نبی ته او ټولو ورته عاجزی ښکاره کړه اوځانونه یې ورته مسکینان کړه سړو اوبښځو اوځوانانو او سپین ږیرو اوکوشنیانو ټولو ورته ژړا شروع کړه تردی چی ټولو حیوانانو هم اوزونه شروع کړه. نوالله ﷺ ددوی څخه عذاب لیری کی اوداعذاب پردوی باندی تیرسو په شان دتوری شپې. نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا يَعْنِي فِي تِيرُو سُوو كَلُو كِي كِه يُو ه هَم اِيْمَان رَاوړي وای نوهغه ته به هغه ايمان فائده ورکړی وای، نودا پر دی خبری باندی دلالت کوی چی مخکی داسی کلی نه دی تیرسوی چی ايمان یې راوړی وی، بلکی الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا يَعْنِي فِي اِيْمَان رَاوړي وای ټولو، اودارنگه اختلاف کړی دی مفسرینو: چی آیادوی ته دغه ايمان په آخرت کی فائده ورکوی اوکه نه، چی دوی دعذاب څخه خلاص کی لکه څه رنگه چی یې په دنیاکی دعذاب څخه خلاص کړی وه؟ بنا پردوو قولو. یوخوداچی هو دوی ته به فائده ورکوی اودا ظاهره ده دسیاق دآیت څخه، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی (لَمَّا آمَنُوا) اودارنگه یې فرمایلی دی: وَأَرْسَلْنَا إِلَىٰ مِثَّةِ آلِفٍ أَوْ يَزِيدُونَ (١٤٧) فَأَمَّنُوا فَمْتَغْنَاَهُمْ إِلَىٰ حِينٍ، اودامتاع الی حین نه دی مگر داچی دغه ايمان به خلاصونکی وی ددوی په آخرت کی، والله اعلم.

اودوی (١٠١٠٠) زر کسان وه. اواختلاف سوی دی ددی څخه په زیادت کی نومکحول ویلی دی چی (١٠٠٠٠) کسان وه اوابن عباس ویلی دی چی (٣٠٠٠٠) کسان وه. اوسعید بن جبیر ویلی دی چی (٧٠٠٠٠) زره کسان وه. اویه دی کی هم اختلاف سوی دی چی دی ددی دوتلو څخه مخکی ورلیږل سوی دی اوکه وروسته؟ اویادوی دواړه په یووخت کی سوی دی؟ داپه دری قولونو سره دی چی په تفسیرونو کی ذکر سوی دی. اومقصود دا دی چی دی کله په غصی سره دخپل قوم خواته ولاړی، نودی کښینستی په یوه کښتی کی نودا کښتی پردوی باندی درنه سوه اوموجونه پر ډیرسوه اوژدی وه چی غرقه سوی وای بناپه هغه قول سره چی په تفسیرونو کی ذکر دی: نودوی مشوره وکړه په خپل مینځ کی چی قرعه

اندازی (هسکه) پچه) وکړې نوچې دچانوم راوختی نو هغه به دکښتی څخه ځان غورزوی اوبوته. نوکله چې دوی قرعه وکړه نو دیونس عليه السلام نوم راوختی نودوی ده ته اجازه ورنه کړه چې دی ځان وغورزوی. نودوی بیاپه دوهم وار باندی قرعه اندازی وکړه نوبیا دده نوم را وختی، نوده خپلی کپړی وکارېلی اوځان یې برابروی چې اوبو ته ورلوپړی، نودوی بیاپری نه ښووی. په دریم وار بیادده نوم راوختی نوده ځان اوبو ته ورايله کی، ولی چې الله جل جلاله څه غواړی هغه کوی. الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۳۹) إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۴۰) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (۱۴۱) فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ (سورة ص: ۱۳۹)** ۱۴۲۱) نوکله چې دی په اوبو کی وو نودی تیر کی ماهی چې غټ ماهی وو، اوویل سوی دی چې دا ماهی بل ماهی وخورې اوتیر یې کی. دوی ویلی دی: کله چې دی دماهی خیتی ته ورسیدی نوده گمان وکی چې مرسومه اوکله یې چې ځان وښوروی نوبیا یې اندازه وسوه چې ژوندی دی، نودی په سجده پریوتی الله ته. اودایې وویل چې ای ربه زما تاته ماسجده گاه وگرځوله داسی ځای چې په داسی ځای کی تاته چاسجده نه ده کړی. اواختلاف سوی دی په موده دتیرولو دده په خیته دماهی کی نومجالد دالشعبی څخه نقل کړی دی: چې ماپښین یې تیرکړی وو اوماخستن یې راوایستی، اوقتاده ویلی دی: دری ورځی یې تیری کړی دی، اوجعفر الصادق ویلی دی چې: اووه ورځی یې تیری کړی دی. اوسعید بن ابی الحسن اوابو مالک ویلی دی چې: (۴۰) ورځی یې تیرکړی دی. اوالله ته صحیح علم دی چې څوورځی یې تیری کړی دی. نومقصود داچې داماهی به په سمندرکی گرځیدی را گرځیدی اوددی تسبیح اودکر کول دالله جل جلاله دا یونس عليه السلام اوریدی. لکه څه رنگه چې ددی قصی څخه خبر ورکړی دی الله جل جلاله په خپل کتاب کی: **وَذَا التُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا، یعنی خپل اهل اوکور والاته: فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْعَمِّمِ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ، فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ یعنی تنگوالی پرده باندی. ویل سوی دی چې عام تقدیر مراددی: فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ ابْنُ مَسْعُودٍ^۳ اوابن عباس اوعمر بن میمون اوسعید بن جبیر اومحمد بن کعب اوالحسن اوقتاده او الضحاک دوی ټولو ویلی دی: په تیاره دسمندرکی اوپه تیاره دنس دماهی کی اوپه تیاره دشپی کی. اوسالم بن ابی الجعد ویلی دی: دی ماهی تیرکی اوهغه ماهی بل ماهی تیرکی نودری تیاری یوځای سوی یوه تیاره دیوه ماهی اوبله دبل ماهی اوبله دسمندر تیاره: **فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (۱۴۳) لَلْبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ، معنی ددی داده که چیری ده په هغه ځای کی دالله جل جلاله تسبیح نه وای کړی نودی به ترقیامته پوری په دغه ځای کی پروت وای،****

دا معنی نقل کړل سویده د سعید بن جبیر څخه په یو دوو روایتونو سره. او ویل سوی دی چی ددی معنی داسی ده (فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ) یعنی مخکی د تیرو لو دماهی څخه (مِنَ الْمُسَبِّحِينَ) یعنی د اطاعت کونکو څخه اود لمونځ کونکو څخه. داروایت ذکر کړی دی الضحاک او ابن قیس او ابن عباس او ابو العالیه او وهب بن منبه او حسن بصری او قتاده او سعید بن جبیر او السدی اوداسی نورو. او پردی باندی دلالت کوی هغه روایت د احمد چی نقل کړی یی دی دابن عباس څخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی، ته یاد لره الله نوالله به تایاد لری. ته الله یاد ساته نوته به یی پیدا کی په خپل مخ کی. ته الله یاد کړه په خوشحالی کی الله به تایاد کړی په غم او خفگان کی. (۱)

اوروایت نقل کړی دی ابن جریر په تفسیر خپل کی او البزار په مسند خپل کی د حدیث د محمد بن اسحاق څخه په هغه روایت سره چی نقل کړی دی عبدالله بن رافع د مولی د سلمه څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی د ابوهریره څخه چی ویلی یی دی: فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چی الله ﷻ وغوښته چی دی دماهی په نس کی واچوی نوماهی ته یی امر وکی چی داواخله اوتیریې کړه خودده څخه به غوښه نه شکوی اونه به هډوکی ورماتوی. نو کله چی دی د سمندر آخری حصی ته ورسیدی نودی یونس علیه السلام ته احساس و سو نوده وویل چی دا څه وو نوپوه سو چی الله ﷻ دی ماهی ته وحی وکړی. داتسبیح د حیوانانو داوبو وو. نو ویلی یی دی چی تسبیح وکی، اودی دماهی په خپته کی وو نوملائکو دده تسبیح واوروی. نو وویل چی ای ربه موږ اورو یو ضعیف آواز په عجیبه محکه کی، نورب العزت وفرمایل چی دازما بنده یونس علیه السلام دی زما نافرمانی یی وکړه نوماهی په خپته کی بند کی. نودی فرشتو وویل هغه نیک بنده چی تاته به یی هره ورځ نیک اعمال راختل؟ نورب العزت وفرمایل چی، هو، نودوی سفارش ورلره وکی الله ﷻ ته، نورب العزت دی ماهی ته امر وکی چی دایو غاری د سمندرته راوکاره. لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: فَبَدَأَهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ، دالفظ دابن جریر دی لفظاً اومتناً دواړه دخپل قول دی. بیا ویلی دی البزار: موږ ته پته نسته دهغه په باره کی چی دابل چا په بلی وچی سره بیان کړی وی.

او ابن حاتم ویلی دی په تفسیر خپل کی په نقل کولو سره د ابو عبد الله احمد بن عبد الرحمن څخه دی دخپل اکا څخه چی ابو صخر دی ویلی چی یزید الرقاشی ویلی دی چی ما اوریدلی دی دانس بن مالک څخه اودا پته نسته راته چی داحدیث مرفوع کړی دی انس رسول الله ﷺ ته اوکه نه؟ رسول الله ﷺ فرمایلی دی: یونس علیه السلام په خپته دماهی کی دا

(۱). احمد (۲۹۳/۱، ۳۰۳، ۳۰۷) او الترمذی: کتاب صفت القیامه والرقائق والورع، باب (۵۹)، (۴/۲۵۱) ابو عیسی ویلی دی چی داحدیث حسن صحیح دی، او حاکم په خپل مستدرک کی (۳/۵۴۲).

دعاكوله: اللهم لا اله الا انت سبحانك اني كنت من الظالمين. نودادعا قبوله سوه لاندی دعرش څخه، نو وویل فرشتو چی عجیبه اواز دی دعجیبه ځای څخه. نورب العزت وویل چی آیا تاسی دانه پیژنی؟ نودوی وویل چی نه ای ربه داڅوک دی؟ نورب العزت وفرمایل چی دازمابنده یونس دی. نودوی وویل چی ستابنده یونس هغه چی راتله تراوسه پوری دهغه نیک اعمال چی قبلیدله؟ نودوی وویل ای ربه آیاته رحم نه کوی په دی باندی چی ددی مصیبت څخه یې خلاص کړی؟ نورب العزت وویل چی ولی نه، نوامریې وکی ماهی ته نوپه یوخوا دسمندرکی یې راواستی. (۱)

اوراوی ددی ابن جریرهم دی دیونس څخه چی ده نقل کړی دی دابن وهب څخه هم په دی الفاظو سره. ابوهریره رضی الله عنه ویلی دی: او برابرکی الله ﷻ ده ته یووحشی پسه چی وانبه به یې خوړل اوده لره به یې شیدی ورکولی هرسههار اومانام. الله ﷻ فرمایلی دی (فَبَدَّنْهُ) یعنی وغورځوی دی مور (بِالْعَرَاءِ) داهغه ځای دغریبی دی چی هیڅ پکښی نه وی ددرختو اوبوتو څخه (وَهُوَ سَقِيمٌ) یعنی دبدن څخه کمزوری سوی وو. ابن مسعود ویلی دی چی په شان دچیچی دقارغه وو کله چی بالکل بنی نه وی پر، او ابن عباس اوالسدی ویلی دی چی دی په شان دنوی پیدا سوی چیچی وو چی بالکل څه نه وی پر: وَأَبْتَنَا عَلَيْهِ شَجَرَةٌ مِنْ يَقْطِينِ ابْنِ مَسْعُودٍ وَأَبْنِ عَبَّاسٍ أَوْ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ أَوْ مُجَاهِدٍ أَوْ عِكْرَمَةَ أَوْ وَهْبِ بْنِ مَنْبِهٍ أَوْ هَلَالِ بْنِ يَسَافٍ أَوْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاوُسٍ أَوْ السَّدِيِّ أَوْ الضَّحَّاكِ أَوْ عَطَاءِ الْخِرَاسَانِيِّ چې دا: کډو دی، بعضی علماوو داویلی دی چی په راشنه کولو دکډو کی دټولو علماوو اتفاق دی، په دی کی ډیری خوبیانی دی، یوداچی ددی پانه نرمه وی اوسایه یې زیاته وی، اومچان ورلره نه راځی، او ددی میوه داول دراټوکیدلو څخه تراخه پوری چی ختمیدو والاوی خوړل کیږی، او اومه اوپخه په دواړو طریقو سره خوړل کیږی. اودماغ قوی کوی.

اومخکی تیرسو کلام په باره دمسخر کولو دالله ﷻ کی ده ته دمیری چی سههار اومانام به یې ده ته شیدی ورکولی. داتول دالله ﷻ رحمت اواحسان وو پرده باندی. نوددی وچی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ يَعْنِي دمصیبت څخه اودتنگوالی څخه چی دی په کی گرفتاروو: وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ یعنی دازمور کاردی دهرهغه چادپاره چی مور څخه طلب وکی په دعاسره ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دعمران بن بکار الکلاعی څخه دی دیحیی بن صالح څخه دی دابویحیی بن عبدالرحمن څخه دی دبشر بن منصور څخه دی دعلی بن زید څخه دی دسعید بن المسیب څخه دی وایی چی ما آوریدلی دی

(۱). ابن ابی حاتم. او ابن ابی الدنيا په الفروج کی او ابن مردويه. همدارنگه ویلی دی السیوطی په الدر المنثورکی (۲۲۸/۱۵) اوتفسیر ابن کثیر کی (۱۹۲/۱۳).

د سعد بن مالك څخه اودا ابن ابو وقاص دى دى وايي چى ما اوريدلى دى درسول الله ﷺ څخه چى فرمايلى يې دى: نوم دالله هغه چى دعا په كړيده يونس عليه السلام چا چى دعا وكړه په هغه دعاسره نوقبليرى به اوڅوك چى څه په غواړي نووركول كيږي به، دا دعا ديونس عليه السلام ده. نودى وايي چى ما وويله اى رسول الله ﷺ داخاص ده دپاره ديونس عليه السلام اوكه زموږ دپاره هم نونبى عليه السلام وفرمايل چى ستاسى دپاره عام ده اودهغه دپاره خاص ده آيا تانه دى اوريدلى قول دالله ﷻ: فَنادى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْعَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ نوداشرط دى دطرفه دالله دهغه چا دپاره چى دعاكوى. امام احمد ويلي دى په نقل كولو سره داسماعيل بن عمير څخه دى ديونس بن ابى اسحاق څخه دى دابراهيم بن محمد بن سعد څخه دى دخپل پلار څخه چى محمد دى اودى دسعد څخه، دى وايي چى زه تيرسوم په عثمان بن عفان باندې چى هغه په جماعت كى ناست وو نوماسلام پرواچوى نوسترگى يې زماخوا ته وگرځولى نوجواب يې رانه كى، نوزه رالم عمر ته نوما ورته وويل چى: آياپه اسلام كى څه نوى تبديل سويدي؟ نوراته يې وويل چى نه اوولى داپوښتنه كوى؟ نوماورته وويل چى زه په عثمان بن عفان باندې په جماعت كى تيرسوم اوسلام مى پرواچوى خوجواب يې رانه كى نو عمر عليه السلام په عثمان عليه السلام پسى يو سپرى واستوى نورالى نوورته يې وويل چى څه شى منع كړى ته چى دده سلام دى وانه خستى؟ نوعثمان عليه السلام وويل چى ماخو داسى نه دى كړى. نوسعد وويل چى ماورته وويل چى هم داسى دى كړى دى، نوهغه هم قسم واخستى اوماهم قسم واخستى. نودى وايي چى بيا وروسته عثمان ته ورپه ياد سوه نوبيايې وويل چى هو! داسى سوى دى، اواستغفار يې وكى الله ته، اوبيايې ماته وويل چى ته په ماباندې تيرسوى اوماځان سره يوه كلمه اړوله چى دنبى عليه السلام څخه مى اوريدلى وه، اوزمادى قسم وى په الله ﷻ باندې كله چى زه دغه كلمه ووايم اورايد يې كم نوزماپه سترگو باندې پردى راكښته سى اوزماپه زړه باندې هم پردى راكښته سى. نوسعد وايي چى زه تاسى ته خبر دركوم چى اول دعاموږ ته رسول الله ﷺ وبنووله چى يواعرابى رالى نونبى عليه السلام دهغه سره روان سو اوزه ورپسى وم نوما وويله چى نبى عليه السلام به شاته وگورى نوزه به ورڅخه دهغه دعا پوښتنه وكړم نودا اعرابى زما څخه مخكى سو نوما پښه كلكه ووهل نونبى عليه السلام مخ مبارك راواړوى اووى وويل چى څوك دى نوما ورته وويل چى زه يم، نوماورته وويل چى هغه دعاتاسى موږ ته ذكرنه كى نوبيايې وفرمايل چى، هو هغه دعا ديونس عليه السلام وه چى دماهى په خيتى كى يې كړى وو: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ نوپه دى سره چى هرمومن دعاوكى نوهغه به خامخا قبليرى. راوى ددى ترمذى دى اونسايبى دحديث دابراهيم بن محمد بن سعد څخه هم په دى الفاظوسره.

فضيلت ديونس عليه السلام

الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ**، (سورة الصافات\۱۳۹) اوددي ذکر کړي دي
الله ﷻ په هغو انبياووکی کم چي په دي دوو سورتونوکی ذکرسوي دي (سورة الانعام،
سورة النساء)، امام احمد نقل کوي دوکيع **خخه** دي دسفيان **خخه** دي دالاعمش **خخه** دي
دابی وائل **خخه** دي دعبداالله **خخه** دي وایی چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: نه دي پکار يو
بنده ته داچي وایی چي زه **بنه** يم ديونس بن متي **خخه**.

دارنگه روايت داسي بخاري هم ذکرکړي دي دحديث دسفيان الثوري **خخه**. اوامام بخاري
ويلي دي په نقل کولوسره دحفص بن عمر **خخه** دي نقل کوي دشعبه بن قتاده **خخه** دي دابی
العالیه **خخه** دي دابن عباس **خخه** دي دنبي ﷺ **خخه** چي فرمايلي دي: نه دي پکار يوسړي
ته چي هغه دي ووايي چي زه **بنه** يم ديونس عليه السلام **خخه**، اودده نسب يي بيا بيان کړي دي.

اوراوي ددي احمد هم دي اومسلم هم دي اوابو داود هم دي دحديث دشعبه **خخه**. اودارنگه
روايت ذکرکړي دي احمد په نقل کولو سره دعفان **خخه** دي دحماد بن سلمه **خخه** دي دعلي
بن ابي زيد**خخه** دي ديونس بن مهران **خخه** اودي دابن عباس **خخه** چي رسول الله ﷺ
فرمايلي دي: نه دي پکار يوه سړي لره داچي هغه ووايي چي زه **بنه** يم ديونس بن متي
خخه. اوپه بخاري کی اوپه مسلم کی دحديث دعبداالله بن الفضل **خخه** روايت کوي چي ده
نقل کړي دي دعبداالرحمن بن هرمز الاعرج **خخه** دي دابی هريره **خخه** په قصه دهغه مسلمان
کی چي يهودي ته يي **خاڼپيره** ورکړي وه په دغه وخت کی کله چي ده وويل: نه دي هغه چي
په ټول عالم کی **بنه** دي مگر موسی عليه السلام.

امام بخاري ددي روايت په آخرکی ويلي دي: اوزه نه وایم چي يوسړي هم ديونس بن متي
خخه **بنه** دي. يعنی نه دي پکار چاته هم چي **خان** ته **بنه** ووايي پر يونس بن متي عليه السلام باندی.
اوپه بل قول کی: نه دي پکار چاته هم چي ما **بنه** کی پريونس بن متي باندی، لکه **خه** رنگه
چي په بعضو احاديثوکی ذکرسوي دي: تاسی مامه **بنه** کوي پريونس بن متي باندی. اودا
دوجي دعاجزي **خخه** دي چي **خان** ته پر بل باندی فضيلت نه ورکوي.

قصه دموسی عليه السلام

داموسی بن عمران بن قاهث بن عازر بن لاوی بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دي الله
ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۱) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ
الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (۵۲) وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا (سورة مريم ۵۱\۵۲)**
اودارنگه رب العزت په قرآن کریم کی په مختلفو ځايونو کی دي ذکر کړيدي. اودده قصه
يې په بي شمارو ځايونوکی ذکرکړي ده. اوپر دي باندی موږ تفصيلی بحث کړي دي په

تفسیرونو کی. اولته ورڅخه مختصر غوندي بحث ذکرکوو او هغه احاديث چي نقل سوي دي دده په باره کی اونور اثار او اسرائیلي خبري هم. الله ﷻ فرمایلي دي: طسّم (۱) تَلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۲) تَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبِيٍّ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ذکرکوي الله ﷻ اول مختصره قصه اوبيايې اوږدوي، نو ذکر کړي دي خپل نبی ته چي ده ته خبرورکول کيږي په باره دموسی ﷺ او فرعون کی یعنی په صدق سره هغه ته چي ده ته غوږ ايردي اوددي مشاهده کوي: إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيْعًا، یعنی جباريت او ظلم اوزياتي يې وکي په محکه کی، او اعراض يې وکي دطاعت دخپل رب څخه. او خلگ يې ډلي ډلي وارول، چي څه ډلي به کمزوري وي چي هغه بنی اسرائیل دي چي ديعقوب ﷺ اولاد دي، اودوي بڼه خلگ دمزکی وه. او ظلم يې هم په دوي باندي مسلط کی چي بچيان يې ورلره حلالول چي ډير بيغيرته کاردي: يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ اوده دا کار ددي وچي څخه شروع کړي وو چي په دي بنی اسرائیلوکی يوه خبره ډيره مشهوره وه هغه داچي ابراهيم ﷺ کله په مصر باندي تيريدی نو هغه ظالم بادشاه دساره عزت پايمال کوي نوپه دغه وخت کی ابراهيم ﷺ ويلي وه چي په بنی اسرائیلوکی به يوسړي پيدا کيږي چي دهغه په لاس باندي به الله ﷻ دمصر بادشاه ته شکست ورکوي اوبادشاهي به ورلره ختموي. نو دا خبره قبطيانوپه خپل مينځ کی وکړه، نو فرعون لعين ته دا خبره ورسیده نو دا خبره ده خپلو مشرانو چي دده سره په دربار کی ناست وه هغوي ته يې وکړه نو دهغه څخه وروسته يې دا کار شروع کی، ددي بيړي څخه چي په بنی اسرائیلوکی داماشوم پيدانه سي او پر دوي باندي غالب نه سي. خو دقدرت دفيصلو څخه خلاصيدل نسته.

او ذکر کړي دي السدي دابی صالح څخه اودابی مالک څخه چي دوي يې نقل کوي دابن عباس څخه اودي دمره څخه اودي دابن مسعود څخه اوداسي دڅه صحابه وو څخه: چي فرعون په خوب کی وليده چي دبیت المقدس لخوا څخه اور راروان وو اودده ماني يې وسوزله او ټول قبطيان يې هم تباه کړه اوبنی اسرائیلو ته يې هيڅ ضرر ورنه کی، نو کله چي دي راولاړيدی نوپه بيره سو ددي خوب څخه، نوفال والا اوجادوگران ټول يې راټول کړه، او ددي خبري پوښتنه يې ورڅخه وکړه، نو دوي ورته وويل چي داماشوم به پيدا کيږي په دي بنی اسرائیلوکی اودده په لاس باندي به ستاهلاکت وي، نو ددي وچي څخه الله ﷻ فرمایلي دي: وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ اودوي بنی اسرائیل وه: وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ یعنی هغه خلگ چي دوي ته به دمصر ملک ورکول کيږي اوبادشاهي به دوي ته پاته کيږي: وَنُمْكِنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَتُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ یعنی هغه کمزري به طاقتور کی او طاقتور به کمزوري کی اودا ټول هرڅه دبنی اسرائیل دپاره ذکرسوي وه،

لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي: وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا، (سورة الاعراف ۱۳۷) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۵۷) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۵۸) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (سورة الشعراء ۵۷ \ ۵۹) اوددي تفصيل به په خپل ځای کی راسی ان شاء الله. مقصودی خبره دا ده چې فرعون خپل مکمل کوشش وکی چې موسی پیدانه سی اودده دپاره یې ډلی جوړی کړی چې په بنی اسرائیل باندی گرځی اودنسخو حملونه دی گوری چې کله یې زیږوی، اوپه کم وخت کی به چې پیدا کیدی نوپه هغه وخت کی به یې وژی.

اوپه نزد داهل کتابو باندی: چې ده به امر کوی په وژلو دځوانانو باندی ددی دپاره چې دده داقوم پر دوی باندی غالب نه سی، اوپه دی خبری کی نظر دی اوشبهه ده، بلکی باطله ده، بلکی ده به امر کوی په مرکولو دماشومانو باندی وروسته دپیدائش دموسی ﷺ څخه.

لکه څه رنگه چې رب العزت فرمایلی دي: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ، نوددی وجی څخه بنی اسرائیل والا موسی ﷺ ته وویل: أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْنَا (سورة الاعراف ۱۲۹) نو پس صحیح خبره داده چې فرعون اول دځوانانو دقتلولو امر کړی وو او بیا وروسته دموسی دپیدا کیدو دبیری څخه یې ماشومان مړه کول، خوبیا هم قدرت ورته داخبره کړیده اودابه پراخی سره ددی چې دی هره حربه استعمالوی خودهغه ذات څخه تینسته نسته. اوقدرت دی فرعون ته دا وایی چې دهغه ماشوم چې دده په وجه نوربی شماره ماشومان ووژل سوه ددی ماشوم تربیه نه کیږی مگر همداستا په کورکی به کیږی اودابه نه غټیږی مگر همداستا په ډوډی باندی به غټیږی او ستاپه روزی باندی به غټیږی اوبیا به ستاهلاکت هم دده په لاس باندی وی دوجی دمخالفت دهغه څخه چې تاته یې دی بیانوی دبنکاره حق څخه، اوهغه ذات قوی ذات دی اوداسی ذات دی چې رجوع نه وی مگرهم ده ته وی. اوداسی یوبل دمفسرینو څخه داویلی دی: چې قبطیانو شکایت وکی فرعون ته دکمی دبنی اسرائیلو ولی چې دوی کم سی نوهغه کارونه چې دوی کوله نوهغه به بیا مجبوراً قبطیانو کوله. نوفرعون اعلان وکی چې یوکال دی ماشومان نه وژل کیږی اوپه بل کال باندی دی وژل کیږی نوپه هغه کال باندی چې معافی وه نوپه هغه کال باندی هارون ﷺ پیدا سوی وو اوپه هغه کال باندی چې قتل وو نوموسی ﷺ پیداسوی وو نوکله چې مور دده حمل واخستی نوخومره به چې داحمل زیږیدوته نژدی کیدی نودومره به داحمل تنگیدی یعنی چاته به پته نه لکیدله چې ددی حمل دی، نوکله

يې چې دی وزیږوی نوالهام ورته وسو چې ده ته تابوت جوړکی، نوتابوت يې ورلره جوړکی اوپه هغه کی يې کښيښووی اوپه سمندرکی يې پريښووی، اودرسی سريې دځان خوا ته ونيوی، نوکله به چې دوی ولاړه نوبيا به يې راوايستی. (۱)

الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعَلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (۷) فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ (۸) وَقَالَتِ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ قُرَّةُ عَيْنٍ لِي وَلَكِ لَا تُقْلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، (سورة القصص ۹۱۷) داوحی دالهام وی لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ (۶۸) ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (سورة النحل ۲۸ \ ۲۹) اودا وحی دنبوت نه دی لکه څه رنگه چې بعضو ویلی دی لکه ابن حزم سو اوداسی نور، بلکی صحیح مخکنی قول دی کم چې ددی څخه مخکی ذکر سو، دا قول دابو الحسن الاشعری دی.

السهیلی ویلی دی: چې دموسی دمور نوم (ایارخا) وه اوویل سوی دی چې (ایاذخت) وه مقصود دادی چې دی ته دالار ښوونه سوی وه، اودې ته داوویل سو چې خفه کيږه مه اومه غم کوه، ولی چې دی ولاړسی نوالله ﷻ يې تاته راوپس کوی، اوالله به دی نبی گرزوی چې دالله ﷻ کلمه به لوړوی په دنیاکی، او وه داچې څه امر به ورته کیدی نوهغه به يې پوره کوی. نویوه ورځ دی داموسی ﷺ په دی سمندرکی یوې خواته کښيښووی اودی ورڅخه هیرسو چې داوترې دی روان سو په دریاء نیل کی تردی چې دفرعون پرکورباندي هم تیرسو فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ، الله ﷻ فرمایلی دی: لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا، بعضو ویلی دی چې دالام دتعقيب دی، یعنی دفرعون راولاړیدی داغستو دپاره چې دی دده دپاره دغم اودخفگان سبب جوړسی: إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ دَاوَزِيرِ فِرْعَوْنَ وَو (وَجُنُودَهُمَا) یعنی تابعداران دده (گانوا خطيئين) یعنی دوی وه په خلاف دصحیح لاری نودوی مستحق سو ددی عذاب اودتاوان. مفسرینو داسی ذکرکړی دی چې یوی مینځی دی پیداکی په ابوکي چې په تابوت کی بند وو، نودوی داخلاص کی تردی چې دایې دفرعون دښځی خواته کښيښووی چې (آسیه) وه دالورد مزاحم بن عبیدبن الریان وه هغه چې دیوسف ﷺ په دورکی دمصرفرعون وو. اوویل سوی دی چې دا دبنی اسرائیلو څخه وه چې په نسب دموسی ﷺ کی شریکه وه. اوددی مدحه به په قصه دمريم ﷺ کی راسی. اودا دواړی به دقیامت په ورځ دبنی ﷺ ښځی وی.

کله چې دې د اتابوت خلاص کی نو د موسی عليه السلام په مخ کی یې دنبوت نور ولیدی، اوددی ډیر خوښ سو نوفرعون ته یې وویل چې دابه زمورډ دسترگو بیخ والی سی یعنی مورډ به یې ځان ته زوی کو کیدی سی چې مورته یې څه نفعه اوفائده راورسیږی، هرڅه چې دی آسیه ته فائده ورڅخه ورسیده هغه داچې په دنیا کی یې ایمان پر راوړی اوپه آخرت کی به جنت ددی مقام وی اودنبی عليه السلام بی بی به هم وی (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) اودوی ته دا علم نه وو چې الله جل جلاله به ددی ماشوم په لاس باندی کمی کارنامې کوی.

دارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيه فَبَصَّرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۱) وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ (۱۲) فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (سورة القصص ۱۳۱۰) ابن عباس او عكرمه او الضحاک او قتاده او مجاهد او ابو عبیده او سعید بن جبیر اوداسی نورو ویلی دی چې: دده دمور د دنیا دنورو امورو څخه بالکل ذهن پرې سوی وو مگر هم دی موسی ته: إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ، یعنی داوړتله اوپه ښکاره طور سره یې ورڅخه دا ماشوم غوښتی: لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا، که چیری مورډ ددې زړه نه وای مضبوط کړی اودې ته مو صبر نه وای ورکړی: لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ، اودا ددې مشره لور وه (قُصِّيه) یعنی ورپسی سه اوماته یې خبر راوړه: فَبَصَّرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، اوداپه دی طور سره چې کله موسی عليه السلام ددوی په کورکی تم سو اوپاته سو نودوی داکوشش کوی چې ده ته هر هغه غذا ورکی چې دی یې خوری خوده هیڅ نه خوړله نوبیایې دی بازار ته وایستی چې وگوری چې دی دچا تی روی نو دهیڅ چاتی یې نه رودی. لکه څه رنگه چې الله جل جلاله فرمایلی دی: وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ نُوْپه دغه وخت کی دخورسترگی پرده باندی ولگیدلی نودوی ته یې وویل چې یوکور والا درته وښیم چې هغه ته یې ویسی، نودې چې کله دا خبره وکړه نودوی ورته مخامخ سوه اوورته یې وویل چې څه شی مجبوره کړی یې په دی باندی چې ته پرده باندی دومره شفقت کوی اومورته لارښونه کوی نودې ورته په جواب کی وویل چې ددې دپاره چې بادشاه خوشحاله سی نودوی روان سوه ددی موسی عليه السلام مور خواته په داسی حال کی چې دوی ته داپته نه وه چې دایې مورده نوکله یې چې دې ته ورکی نوددی څخه یې شیدی رودلی، نودوی ټول خوشحاله سوه، اویوزیری ورکونکی رالی آسیی یې ته اودا خوشخبری یې ورکړه، نودده مور یې راوغوښته خپل محل ته اوورته یې وویل چې ددی ماشوم دلته حفاظت کوه نودی انکاروکی اووی ویل چې دازما سره ولیږه زمورډ

کورتې زه به يې هلته ښه پرورش وکم، نو بېرته يې دځان سره راوستې کورته، اودې آسپي ورلره تنخوا اوکپړې اوداسې نور سامانونه مقرر کړه دهرې مياشتې دپاره. الله ﷺ فرمايلي دى: **فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ**، يعنى څه رنگه چې موورسره وعده کړې وه دبېرته راتلو دې ته نوهغه شان وعده موپوره کړه ورلره، اوداښکاره دليل دى په زيرى درسالت دده باندې: **وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ**، اودابل احسان دى دالله ﷺ دخوا څخه په موسى ﷺ باندې اودده په مورباندي. لکه څه رنگه چې يې فرمايلي دى: **وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ (۳۷) إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ (۳۸) أَنْ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي**، يعنى دا احسان دى چې چابه ده ته کتله نو ورسره به يې محبت کوي اوهرچاته گران وو: **وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي**، قتاده اوداسې نورو ويلى دى: يعنى ته ښه خوراک کوي اوښه کپړې اچوي اوښه اوسپړې داهرڅه زماذخو څخه دى ولى چې مور تاته په تقدير کې غټ کار درسيارلى دى چې هغه دبل په تقدير کې نسته: **إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا**، ددى فتنې احاديث به په خپل ځاى کې بيانوو. کله چې الله ﷺ په ده باندې خپل احسان ذکرکې نو اوس بيان دده دبلوغت اولويې والى کوي، اوداهغه عمروى چې په دى کې انسان برابرسى دجسم دلحاظ څخه هم اودعقل لحاظ څخه هم، او اکثر وويلي دى چې داعمر د(۴۰) کالو دى، ورکې الله ﷺ ده ته حکمت او علم، اونبوت او رسالت هغه چې ورته دمخکې څخه زيرى ورکول سوى وو. اوبيايې شروع وکړه په بيان دسبب دوتلو دده دمصر څخه اوسبب دتلو مدين ته. الله ﷺ فرمايلي دى: **وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا ابْنِ عَبَّاسٍ أَوْسَعِيدِ بْنِ جَبْرِ أَوْعِكْرَمَةَ أَوْقْتَادَةَ أَوَالْسَدِي وَيَلِي دى: دا وخت دنيمى ورځې وو يعنى نيمه ورځ تيره سوى وه، اودابن څخه روايت دى چې: داوخت ددوو ماسخوتنو په مينځ کې وو، **فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ** يعنى يوبل يې وهل (هَذَا مِنْ شَيْعَتِهِ) يعنى اسراييلي وو (وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ) اودابل قبطنى وو: **فَاسْتَعَاثَهُ الَّذِي مِنْ شَيْعَتِهِ عَلَىٰ الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ** او وو دموسى ﷺ ډيررعب ولى چې دى متبني زوى وو دفرعون، او وو دبنى اسراييلو دپاره يوقسم عزت ولى چې اسراييلي دده په کورکې لوى سوى وو اوددوى سرونه دده په وجه لوړى سوى وه، نوکله چې دى اسراييلي ددى موسى ﷺ څخه مدد وغوښتى نو موسى ﷺ دى قبطنى ته مخ راواړوى (فَوَكَّزَهُ)، مجاهد ويلى دى چې په دى مټ دلاس يې يو گزار ورکې، اوقتاده ويلى دى، په هغه امسايبې گزار ورکې کمه چې ورسره په لاس کې وه**

(فَقَضَىٰ عَلَيْهِ) نومړسو ددی دوجی، او وو دغه قبطنی کافر او مشرک په الله ﷻ باندی، او موسی دده دقتل اراده نه وه کړی بلکی دده دوهلو اراده یې وه، اوده ته یې زورنه ورکول په دی وهلو باندی. اوسره ددی یې داویله چی: قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ.

الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ (۱۸) فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْطَشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ (۱۹) وَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ (۲۰) فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، (سورة القصص ۱۸)

(۲۱) خبر ورکوی الله ﷻ چی موسی په مصر کی نور بیريدونکی سو دفرعون خخه اودهغه دلښکر خخه دوجی ددی خخه چی هغه ته خبرونه رسیری ددی خبری چی داقتل ماکړی دی، نوددی به هغه گمان وی چی دوی مضبوط سوه دغه گمان به یې پوخ سی اوقتل عام به شروع کړی نوددی وجی خخه په بیری سره به گرځیدی په مصر کی نوپه دغه دوران کی دغه اسرائیلی چی موسی ﷺ ورلره مدد کړی وو ده ورپسی بیاواز وکی دمدد دپاره، نوموسی ﷺ وترتی په دی جگړو باندی اوورته یې وویل (إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ) نوبیا چی اراده وکړه موسی ﷺ ددی قبطنی دوهلو اودی قبطنی ته چی یې مخ ورواړوی: قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ بعضو داویلی دی چی دا داسرائیلی قول دی چی داخبریې ورکی دهغه کار چی پرون سوی وو، اوداموسی ﷺ چی خنکه په دی قبطنی پسی راروان سو نودی اسرائیلی داگمان وکی چی دی په ده سی راروان دی نوددی وجی خخه یې داوویل، ولی چی ددی خخه یې مخکی ترتلی وو په دی قول سره (إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ) نوده وویل موسی ﷺ ته هغه خه چی یې ورته وویل، اوخبره یې ورته ښکاره کړه هغه چی خه پرون سوی وه. نوداقبطنی ولاړی اوفرعون ته یې خبرورکی په باره دموسی ﷺ کی چی ده هغه قتل کړی دی اوداکلام اکثره نه دی ذکر کړی. اودا احتمال هم لری چی داقتل قبطنی وی، اوکله چی ده ولیدی چی موسی ﷺ دده خواته مخ ته راځی نوده دمخکنیو خبرو خخه اوددی حالاتو خخه اندازه واخسته چی هغه پرونی قتل ده کړی دی. خومقصودی خبره داده چی فرعون ته خبره ورسیده چی موسی قاتل دی دهغه پرونی سړی نودی فرعون په موسی ﷺ پسی خه کسان ولیږل چی دی راولی دربار ته نوددی کسانو خخه یوبل سړی دی موسی ﷺ ته مخکی سو: وَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ، اودایې ورته وویل: قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ

مِنَ النَّاصِحِينَ، یعنی په هغه څه کې چې زه یې درته وایم. الله ﷻ فرمایلی دی: فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ، یعنی ووتی دمصر څخه په تیزی سره چې نه ورته لاره معلومه وه اونه یې څه ځای پیژندی، اودایې ویله: فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۱) وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ (۲۲) وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصَدَرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ (۲۳) فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ (سورة القصص ۲۴/۲۱) په دی ځای کې خبر ورکوی الله ﷻ دوتلو دده دمصر څخه په بیړی سره چې چیری کم سړی یې دفرعون دقوم څخه گیرنه کی، اوده ته داپته نه وه چې کم خواته روان دی، اودا ددی وجی څخه چې دی مخکی دمصر څخه کله بهرنه وو وتلی: وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ يَعْنِي مَتَوَجَّهَ سَوِ مَدْيَنَ خَوَاتِه: قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ یعنی امیددی چې دالاره رسیدلی وی منزل مقصود ته: وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ، اوداوو یوڅاه چې دوی به اوبه ورڅخه چنبلی، اودامدین هغه کلی وو چې الله ﷻ په کی اصحاب الایکه هلاک کړی وه، چې دشعیب علیه السلام قوم دی، او وو ددوی هلاکت دموسی علیه السلام دراتګ څخه مخکی په یوقول دعلماوو سره. اوکله چې دی رالی ددی اوبو خوا ته: وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ، یعنی خپل پسونه به یې ورڅخه لیری کول ددی وجی څخه چې ددا نوروپه پسوکی گډوډنه سی اوپه نزد داهل کتابو باندي داوی لونی دشعیب علیه السلام، اوداخبره ددوی هم غلظه ده، اواحتمال هم لری چې وی، خوپه دغه ځای کې دوې وی، اوجمع ددی دواړو په مینځ کې مانع نه ده، مگر ظاهره داده چې ددی دوو څخه ماسوا نورنه وه په دغه ځای کې: قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصَدَرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ یعنی مور قدرت نه لرو په چنبلو داوباندي وروسته دتیریدلو ددی خلگو څخه دوچی دکمزوری زمور څخه. اوکله چې دوی خپل پسونه اوبزی اوبه کړی نودهغه څخه چې کمی زیاتی اوبه پاته وی په هغه باندي مور خپل پسونه اوبه کوو، اودی خلگوبه چې کله اوبه وچنبلی اوخپل پسونه به یې اوبه کړل نوپرهغه څاه باندي به یې ډبره کنبینسوله چې چابه نسوای لیری کولی، نوپه دغه ورځ باندي موسی علیه السلام لوړه کړه دغه ډبره په یواځی باندي اودوی ته یې اوبه ورکړی او ددوی پسونه یې هم اوبه کړه، اوبیایې دغه ډبره دوباره پردغه څاه باندي کنبینسوله اوراله اودیوې درختی لاندی سایې ته کنبینته امیر المؤمنین وایی چې داډبره به دلسو کسانو څخه کمو کسانو نسوای لوړولی. بیادوی راله دیوې درختی سایې ته چې درخته دکیکروه، او روایت کړی دی ابن جریر دابن مسعود څخه چې ده ولیدل دغه درخته چې بنوریدله او

شنه وه: فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ دى وايي دغو بنحوته.

اللَّهُ ﷻ فرمایلی دى: فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۵) قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ (۲۶) قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُكَلِّمَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجَ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (۲۷) قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجْلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (سورة القصص ۲۷/۲۵) كله چي كښېنستى موسى ﷺ ددغه درختي ساپې ته اودايې وويل: فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ، نودى انجونو داخبره دده اوريدلى وه، نودى دواړو خپل پلار ته داخبره وكړه نويوي ته امروكى پلار يې چي ورسى اودغه سپرى راولى:

فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ، يعنى تگ دازادو به يې كوى يعنى په پخوا زمانى كى به دمينخو اودازادو بنحو په تگ اوپه لباس كى فرق وو: قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا داخبره يې ورته خكه ښكاره وكړه چي په زړه كى يې خه شك رانه سى، اودايې دپوره والى دحيا نښه وه اودذهانت نښه يې وه: فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ يعنى دخپل واقعي خخه يې خبركى (قال) يعنى دغه بوډا شعيب ﷺ ورخخه مراد دى: لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ يعنى ته وتلى يې دهغو دسلطنت خخه اودهغو ددولت خخه اوپه دى كى اختلاف دى چي داخوك وو؟ بعضى وايي چي داشعيب ﷺ وو اودى دخپل قوم دهلاكت خخه وروسته ډيره موده پاته سويدى. اوداقول مشهور دى اواصح دى اوپه دى باندى قول كړى دى حسن بصرى اومالك بن انس. اوبعضو داويلي دى چي داشعيب وو خوشعيب ﷺ نه وو بلكى دى ددى اوبو مشر وو اوبعضو داويلي دى چي دايسپرى وو چي يثرون نوم يې وو. اوپه نزد داهل كتابو باندى دا عالم دمدين وو اومشر ددوى وو، كله چي دى موسى ﷺ خپل قصه دى شعيب ﷺ ته وكړه نوشعيب ﷺ ورته دنجات پيدا كولو زيږى وركى، نوپه دغه وخت كى ورته دده يوى لور وويل (يَا بَتِ اسْتَأْجِرْهُ) يعنى دخپلو پسو اوبزو دپاره، اوبيايې ورته دده مدحه وكړه چي داډير قوى دى اوامانت كړدى، نوپلار ورخخه پوښتنه وكړه چي تاته خه رنگه پته ولگيده چي دى طاقتور دى؟ نودې ورته وويل چي ده په يواځى هغه ډبره لوړه كړه چي هغه ډبره نسي لوړولى مگرلس كسان، اوامين په دى دى، چي زه كله دده سره راروانوم نوزه دده خخه مخكى سوم، نوده راته وويل چي زما خخه شاته سه، كه ما لاره غلطه كړه نوماته مخكى ته كانيې وله نوماته به علم وسى دلارى. ابن مسعود وايي:

دری کسان ډیر هونبیاران دی: یوصاحب دیوسف عليه السلام کله یې چی خپل نبخی ته وویل (اَكْرَمِيْ مَثْوَه) اوصاحب دموسی عليه السلام کله یې چی وویل: يَا اَبْتَ اسْتَجِرْهُ اِنْ خَيْرَ مَنْ اسْتَجَرْتَ الْقَوِيَّ الْأَمِيْنَ، اوابوبکر کله یې چی خلیفه مقرر وی عمر بن الخطاب: قَالَ اِنِّيْ اُرِيْدُ اَنْ اُنْكَحَكَ اِحْدَى ابْنَتِيْ هَاتَيْنِ عَلَيَّ اَنْ تَأْجُرْنِيْ ثَمَانِيْ حِجَجٍ فَاِنْ اَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا اُرِيْدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِيْ اِنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصَّالِحِيْنَ، اوپه دی سره استدلال نیولی دی یوجماعت داصحابو دابی حنیفه خخه، په صحت ددی باندی چی په بیعه کی دوه شیان وی اوپه دواړو کی یوخوښ کړی اووایی خلی داجائز ده اوداسی نور اقوال یې هم سته، داپه دی قول سره: اِحْدَى ابْنَتِيْ هَاتَيْنِ، په دی استدلال کی نظر دی، ولی چی دامراوضه ده اوهغه معاهده ده. اوبیا الله جل جلاله فرمایلی دی: ذَلِكَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ اَيُّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللهُ عَلَيَّ مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ، ویل سوی دی چی موسیٰ خپل خسرته داوویل چی، خبره به ستا دقول موافق وی چی کم ماتیر کړه په دی کلونو کی یعنی یا اووه کاله یالس کاله نودابه زماخوښه وی، اوالله جل جلاله زموږ په وینا باندی شاهد دی اوهغه وکیل دی پر موږ باندی، اوسره ددی موسیٰ عليه السلام کم تیر نکړه بلکی هم هغه لس کاله یې تیر کړه. امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن عبد الرحمن خخه دی دسعید بن سلیمان خخه دی دمروان بن شجاع خخه دی دسالم بن الافطس خخه دی دسعید بن جبیر خخه، دی وایی چی زما خخه پوښتنه وکړه یویهودی داهل الحیره چی: موسیٰ عليه السلام کمه نیته پوره کړی وه؟ نو ما ورته وویل چی ماته پته نسته تردی چی زه ورسم دعربو علماوو ته اودهغوی خخه پوښتنه وکړم، نو ما پوښتنه وکړه دابن عباس رضی الله عنهما خخه نو ویې ویل چی: هغه ډیره اوبښه یعنی لس کاله. ولی چی دالله جل جلاله رسولان چی کله خبره وکی نوهغه بیاپوره کوی (۱) په دی حدیث باندی یواخی والی کړی دی بخاری په دی اعتبار سره، اودارنگه ددی روایت کړی دی النسایي په حدیث دفنونو کی.

اودارنگه ددی روایت نقل کړی دی سنید دحجاج خخه دی دابن جریج خخه دی دمجاهد خخه: چی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم پوښتنه وکړه دجبرایل خخه اوجبرایل پوښتنه وکړه داسرافیل خخه اواسرافیل پوښتنه وکړه دالله جل جلاله خخه: نوجواب یې ورکی چی هغه ډیر وفادار وخت یې ورسره تیرکړی دی، اوهمداسی بل روایت نقل کړی دی ابن ابی حاتم اوالبزار دحدیث دعوید بن ابی عمران الجونی خخه اودی ضعیف دی، ده نقل کړی دخپل پلار خخه ده نقل کړی دی دعبدالله بن الصامت خخه ده دابی ذر خخه، چی درسول الله صلی الله علیه و آله وسلم خخه پوښتنه وسوه چی موسیٰ عليه السلام کمه نیته دشعیب عليه السلام تیره کړی وه؟ نوبی عليه السلام وفرمایلی چی هغه ډیره

(۱). صحیح البخاری، کتاب الشهادات، باب من امر بانجاز الوعد ۱۲۸۴/۵.

او وفاداره نيته. اوويل سوي دي چي چابه ورڅخه پوښتنه وكړه چي دكمي يوه سره يې واده كړي وو، نووي فرمايل چي دكشري سره. اودارنگه ددي روايت ذكر كړي دي ابن ابي حاتم اوالبزار دطريقي دعبداالله بن لهيعه څخه چي دي نقل كوي دحارث بن يزيدالحضرمي څخه دي دعلي بن رباح څخه دي دعتبه بن النذر څخه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي، چي موسى ﷺ ځان په كرايه وركي دپاره دحفاظت دعفت اودپاره دډوډي. نوكله يې چي پوره كړه نيته وويل سوه چي كمه نيته يې پوره كړي وه نونبي ﷺ وفرمايل چي هغه ډيره وفاداره نوكله چي دي دشعيب ﷺ څخه جلا كيدي نودي بنځي ورته وويل چي ددي پلاره څخه حيوانان وغواړي ددي دپاره چي خپله ورځي په تيروي، نودوي ته يې وركړه دټولو حيوانانو څخه يو يورنگ په دغه كال باندي او وه دده پسونه اوبزي توري بنائسته.

دارنگه روايت نقل دي دابن جرير څخه په نقل كولو سره دمحمد بن المثنى څخه دي دمعاذ بن هشام څخه دي دابي څخه دي دقتاده څخه دي دانس بن مالك څخه دي وايي چي: كله چي نيته دموسى ﷺ پوره سوه نودوي طلب وكى دشعيب ﷺ څخه چي ده ته به وركوي په دي كال باندي دهغه پسه بچيان چي ددغه رنگ څخه يې رنگ بدل وي، نوشعيب ﷺ ورسره داخبره ومنله، نوموسى ﷺ په ابوكي دي پسوته رسي ورواچوله نودا پسونه وييريديل نودټولو بچيان په برگ رنگ كى پيدا سوه مگر ديوه پسه، نوددي ټولو بچيان يې دځان سره وي وړل. دا اسناد بنه دي ولي چي ددي سپري ټول ثقه دي، والله اعلم.

اومخكي ذكرسو چي ديعقوب ﷺ ماما چي لابان وو دي يعقوب ﷺ ته يې وعده كړي وو هرهغه پسه چي په برگ رنگ كى وو. نوهغه هم دكار كړي وو كم چي موسى ﷺ وكى.

اللَّهُ ﷻ فرمايلي دي: فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (۲۹) فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (۳۰) وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ (۳۱) اسلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمُ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ إِثْمًا كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ، (سورة القصص ۲۹ | ۳۲) مخكي دا بيان سوه چي موسى ﷺ خپله وعده اونيته پوره كړي وه، كم چي ددي قول څخه معلوميږي: فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ، دمجاهدڅخه نقل دي چي ده لس كاله تير كړي وه وروسته ددي څخه دي بيا ولاړي، اوداقول (وسار بأهله) يعنى دخپل خسر لخوا هغه په دي ارادى باندي چي وويني

د خپل اهل سره په پته طریقه، اودده سره خپل حیواناتان هم وه. دوی وایی چی په دوی باندی شپه راله اوددوی څخه لاره غلطه سوه نواخته سوه چی دشمع څخه به یې کار اخستی نو هغه هم کارنه کوی، نوپه دی حال کی ده ولیدی یواور چی شغلی یې وهلی دطور خوا ته او دا دمغرب خوا ته یوغروو دده دراسته لاس څخه: قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا، اوداپته نسته چی دا دده څخه ماسوا بل چا ولیدی اوکه صرف ده ته بنکاره سوی وو، ولی چی دا اور په حقیقت کی نور وو اودده کتل هرچاته نه دی میسر: لَعَلِّي آتَيْكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ، یعنی ددی خوا څخه به ماته داعلم وسی چی لاره کمی خواته ده: أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ نوددی څخه داپته لگیبری چی ددوی څخه لاره غلطه سوی وه په داسی شپه کی چی تیاره هم وه او بیخ هم وو، دده قول دده څخه چی په بل سورة ذکر دی: وَهَلْ آتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى (۹) إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتَيْكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى، نوداهم په دی باندی دلالت کوی چی ددوی څخه لاره غلطه سوی وه اوپه دغه شپه تیاره هم وه. اودا ټول یې په سورة النمل کی راټول کړی دی په دی قول کی: إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَأَتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ أَوْ آتَيْكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ، اوده راوړی ددی څای څخه خبرکم خبر یې چی راوړی اوهدایت یې پیداکی اوکم هدایت اونور یې دهغه څای څخه حاصل کی اوکم نور؟ اللَّهُ ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ اوپه سورة النمل کی یې ویلی دی: فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، یعنی پاکی ده دهغه ذات دپاره چی هغه څه غواړی هغه کوی او حکم په هغه څه کوی کم چی غواړی: يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة النمل ۹) دارنگه ﷻ فرمایلی دی: يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة النمل ۹)، فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى (۱۱) إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (۱۲) وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى (۱۳) إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي (۱۴) إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى (۱۵) فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى (سورة طه ۱۲۱) ویلی دی یوه سپی غیر دمفسرینو څخه: کله چی قصد وکی موسی ﷺ دغه اورته نوکله چی ورورسیدی، نوویې لیدی چی داشغلی لمبې وهی په درخته دڅوزانو کی چی شنه وه، نوددا اور ډیری شغلی وی اودا درخته ډیره شنه وه نودی حیران ورته ودریدی په تعجب کی، اووه دا درخته په یوخوا ددی غره کی، لکه څنگه چی ﷻ فرمایلی دی: وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ، او وو

موسى ﷺ په يووادی کی چي نوم يې طوى وو نودده مخ دقبلى خوا ته وو، اودا درخته دده راسته خوا ته وه، نوالله ﷺ ورته اواز وکي چي چيلکي وکاره ولى چي دى په مقدس مقام دطوى کی ولاړ وو. اوبيا ورته الله ﷺ خطاب وکي په دى قول سره: اِنِّي اَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ، اِنِّي اَنَا اللهُ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنِي وَاَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي، يعنى زه خالق اورب دتول عالم يم، هغه رب چي لائق دعبادت ماسوا زما خخه بل خوک نه دى اونه خوک زما خخه ماسوا دعبادت دپاره ټاکل سوي دى، اوبيايې ورته داخبر ورکي چي دا دنيا دپاته کيدو خاي نه دى بلکه دپاته کيدو اودقرارى خاي جنت دى هغه قيامت چي دهغه راتگ حق دى: لَتَجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى، يعنى جزا ورکول کيږي هر نفس ته دهغه دعمل.

بيا الله ﷺ ورته وفرمايل چي: وَمَا تَلَكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى، يعنى داستاپه لاس کی خه دى: قَالَ هِيَ عَصَايَ اَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَاَهْشُ بِهَا عَلٰى غَمَمِي وَلِيْ فِيْهَا مَارِبٌ اٰخْرٰى، ده وويل چي زمالکړه ده اوپه دى سره زه خپل پسونه خروم اوپه دى کی زما نوري فائدي هم سته: قَالَ اَلْقَهَا يَا مُوسٰى (۱۹) فَالْقَاهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى، اودا يوداسي کاروو چي عادت ددى تقاضانه کوله، اوداپه وينا دهغه ذات سره وسو چي يوشى ته وايي چي سه نوپس وسى. اوپه نزد داهل کتابو باندي ده دالله ﷺ خخه سوال وکي چي ده ته داسي يودليل اونبسه وبناياست چي دى يې اهل مصرته پيش کی په هغه وخت کی چي هغوى دده تکذيب وکي، نوالله ﷺ ده ته وويل چي داستا سره په لاس کی خه دى، نوده ورته وويل چي لکړه ده نورب العزت ورته وفرمايل چي دا وغورزوه نوکله يې چي دا وغورزوله نوددى خخه لوى اژدها جوړسو نوموسى دشا پرخوا وتبستيدى، نوالله ﷺ ورته امر وکي چي دا دى ونيسي، نوکله چي ورته ده لاس واچوى نو بيرته لکړه ورخخه جوړه سوه.

اودارنگه الله ﷺ په بل آيت کی فرمايلي دى: وَاَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَاَهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَاَلَمْ يُعَقِّبْ يعنى کله چي ده لکړه وغورزوله نوددى خخه ډيره غته اژدها جوړه سوه چي زامى يې بنورولى اوپه تيزى سره به بنوريدى، نوکله چي موسى داويدى نوپه شاه باندي يې منډه کړه، ولى چي دانسان فطرت او طبيعت ددى خخه بيره کوى نوالله ﷺ ورته خطاب وکي په دى وينا سره: يَا مُوسٰى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِينَ، نوکله چي رالى نوالله ﷺ ورته امر وکي: قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيْدُهَا سِرِّيْهَا الْاُولٰى، ويل سوي دى چي دى په ډيرهيبت کی سو، نوده اول داخري حصى خخه ونيوى اوبيايې دمينخ خخه ونيوى تردى چي ختم سو. اوپه نزد داهل کتابو باندي ترغور يې ونيوى، نوکله يې چي ورته لاس کی نوبيرته خپل شکل ته ور واوبنتى چي لکړه وه، بيايې ورته امر وکي چي خپل لاس په جيب کی دننه کي، اوبيايې

ورته امر وکی چی لاس راوباسه نوگوری چی لاس یې بریښی د سپوږمۍ په شان، نوددی و چی خخه یې فرمایلی دی: اسلک یدک فی جیک تخرج بیضاء من غیر سوء واضمم یرک جناحک من الرهب، ویل سوی دی چی ددی معنی داسی ده چی کله ته و بیریری نولاس دی په زړه باندی کنسیرده نوتاته به سکون در ورسیری. داکار که خه هم په هغه پوری خاص دی بیا هم دبرکت دپاره که خوک داکوی نوجاژدی ولی چی په دی کی اقتداء ده په ده پسی، اوپه سورة النمل کی یې فرمایلی دی: وأدخل یدک فی جیک تخرج بیضاء من غیر سوء فی تسع آیات إلی فرعون وقومه إنهم كانوا قوما فاسقین یعنی دالاس اولکړه، دوی دواړه ستادپاره مضبوط دلائل دی دی دواړو ته اشاره سویده په دی قول کی هم: فذانک برهانان من ربک إلی فرعون وملائته إنهم كانوا قوما فاسقین، اوسره ددی خخه اوه آیتونه اونبسی نوری هم دی. نوداتول (۹) استدالات سوه هغه چی ذکر سوی دی په دی قول دالله ﷺ کی: ولقد آتینا موسی تسع آیات بینات فاسأل بنی اسرائیل اذ جاءهم فقال له فرعون إني لأظنک یا موسی مسحورا (۱۰۱) قال لقد علمت ما أنزل هؤلاء إلا رب السموات والأرض بصائر وإني لأظنک یا فرعون مشورا (سورة الاسراء ۱۰۱/۱۰۲) اوداپه دی قول دالله ﷺ کی په تفصیل سره ذکر سوی دی، اوددی په باره کی به په خپل خای کی کلام بیانیری. دلته مقصودی خبره داده چی کله امر وکی الله ﷺ موسی ﷺ دتلو دفرعون خواته نوده وویل: قال رب إني قتلت منهم نفسا فأخاف أن يقتلون (۳۳) وأخي هارون هو أفصح مني لسانا فأرسله معي ردءا يصدقني إني أخاف أن يكذبون (۳۴) قال سنشد عضدك بأخيك ونجعل لكما سلطانا فلا يصلون إليكما بآياتنا أنتما ومن اتبعكما الغالبون (سورة القصص ۱۳۲-۱۳۳) په دی آیتونو کی رب العزت خبر ورکوی دوینا دموسی ﷺ هغه کله چی ورته الله ﷺ امر وکی چی فرعون دخواته ورسه، نوده خپل عذریان کی په دی قول سره: قال رب إني قتلت منهم نفسا فأخاف أن يقتلون (۳۳) وأخي هارون هو أفصح مني لسانا فأرسله معي ردءا يصدقني إني أخاف أن يكذبون، یعنی هغه زما سره مددکونکی وگرزوی اوزما دپاره یې وزیرکی چی زما مدد کوی په اداء کولو درسالت ستاکی، ولی چی هغه زما خخه په خبره بیانولوکی ډیر فصیح دی اوپه تبلیغ کی هم زما خخه ښه دی. نوالله ﷺ ورلره جواب ورکی په دی قول سره: قال سنشد عضدك بأخيك ونجعل لكما سلطانا فلا يصلون إليكما بآياتنا أنتما ومن اتبعكما الغالبون، یعنی تاسی ته به هیخ تکلیف ونه رسوی دوی په سبب ددلیل زموږ باندی: أنتما ومن اتبعكما الغالبون، اوپه سورة طه کی یې ورته ویلی دی: اذهب إلی فرعون إنه طغی (۲۴) قال رب اشرح

لِي صَدْرِي (۲۵) وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي (۲۶) وَأَحْلِلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي (۲۷) يَفْقَهُوا قَوْلِي، ويل سوی دی: چی دده په ژبه کی فرق وو چی په سبب دهغه سکروتی چی فرعون ورلره په ژبه ایښی وه، په هغه وخت کی کله چی یې دفرعون ږیری ته لاس کی نوهغه ته داپته ولگیده چی دی به هم دده قتل سبب وی نوآسیه ورته وویل چی داماشوم دی نه پوهیږی بیایې ورته مخ ته خرما اوسکروتی کنسینوولی دپاره دامتحن نوچی کله ده خرما ته لاس کی نوفرعون دده لاس وراوردکی سکروتی ده نوهغه ده په ژبه باندي کنسینووله نودهغه سره یې په ژبه کی فرق راغلی وو، نوددی وچی ورته فرعون ویلی دی په هغه وخت کی کله چی ده بیان او تبلیغ کوی دوی ته (ولا یکاد یبین) ولی چی موسی عليه السلام به دوی ته دزړه خبره په وضاحت سره نسوای کولی. بیاموسی عليه السلام وویل: وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي (۲۹) هَارُونَ أَخِي (۳۰) اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي (۳۱) وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي (۳۲) كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا (۳۳) وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا (۳۴) إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا (۳۵) قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى (سورة طه ۲۹-۳۲) اللَّهُ جل جلاله ورته په جواب کی وویل چی تاته درکول سو هرهغه شه چی تاوغونستی، اوهارون عليه السلام یې ورسره په طور دامداد یوخای کی چی دده زړه په ډاډه وی. اللَّهُ جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنِ اتَّبِعْ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۱۰) قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ (۱۱) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (۱۲) وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَيَّ هَارُونَ (۱۳) وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۱۴) قَالَ كَلَّا فَادْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ (۱۵) فَآتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۶) أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۷) قَالَ أَلَمْ تُرَبِّكْ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ (۱۸) وَفَعَلْتَ فَعَلْتَنِي الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ، (سورة الشعراء ۱۹۱۰-۱۹۱۱) تقدیر دکلام داسی دی: نودوی راله اوهغه شه چی امرورته کړی وو رب ددوی چی فرعون ته وایی نوهغه یې هم دی فرعون ته وویل اودا یې ورته هم وویل چی بنی اسرائیل پریږدی چی خپل عبادت وکی اوهرخای چی غواړی نو هم په هغه خای کی دی دالله جل جلاله عبادت وکی اوداظم اوستم دی نور نکوی په دوی باندي. نوفرعون تکبر بنسکاره کی په خپل نفس کی اوموسی عليه السلام ته یې په نظر دسپکاوی باندي وکتل اودایې ورته وویل: قَالَ أَلَمْ تُرَبِّكْ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ یعنی ته هغه سپری نه یې چی موږ په خپل کورکی لوی کړی یې اوتربیه درلره موږ درکړیده؟ اوپه تاباندي موږ احسان وکی شه موده اوتاته مونعمتونه درکړه شه موده؟ اودا دلالت کوی په دی باندي چی دا هغه فرعون وو چی په ده پسی یې کسان لیږلی وه اودی ورخخه تللی وو اوپه نزد داهل کتابو باندي دا هغه نه وو بلکه دابل فرعون وو، او هغه فرعون چی موسی ورخخه تښتیدلی نوهغه فرعون بیامر سوی وو په منخ دغه وخت کی چی موسی په مدین کی وو. اودا قول:

وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ يَعْنِي تَا وِوژي قِبْطِي، اوزمورځ خخه وتبستيدى او زمورځ دنعمتونو خخه دى غلطه فائده واخيسته: قَالَ فَعَلْتَهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ يَعْنِي مخكى دوحى خخه اودرسالت ليدو خخه ماته ماداكار كړى دى. اوبيا فرعون ته په جواب وركولو اخته سو په مقابل دهغه خه كى چى ده ورته تربيه وركړه په دى قول سره: وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ، يعنى ته دا احسان پرما باندې خپل ښكاره كوى چى تازما تربيه كړيده اوزه يوسرى يم دبنى اسرائيلو خخه اوهغوى دى دهرخه خخه محرومه كړى دى.

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (۲۳) قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ (۲۴) قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمْعُونَ (۲۵) قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ (۲۶) قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ (۲۷) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ، دلته الله ﷻ بيان دمناظرى دموسى ﷺ اودفرعون كړى دى چى موسى ﷺ ورته دلائل پيش كوى په ذات الله ﷻ باندې اودى په مقابل دهغه كى وايي: فَحَشَرَ فَنَادَى (۲۳) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى، وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي، اوده په دى خپل قول كى ضدى دى ولى چى ده ته ښه پته وه چى خالق حقيقى الله ﷻ دى اودى يوښه دهغه دى، لكه خنكه چى الله ﷻ فرمايلى دى: وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ، دايبى دوجى دانكار درسالت دده خخه وويل، اودايي ښكاره كول چى دى الله ﷻ پيغمبرنه دى راليرلى: (وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ) ولى چى دوى ورته ويلي وه: إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، گواكى چى دى ورته وايي چى هغه رب خوك دى چى تاسى يې راوستلى ياست: رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ يعنى رب العالمين هغه ذات دى چى پيداكړى دى ده آسمانونه اومزكى او هغه خه چى ددى په مينخ كى دى. فرعون خپل شاوخوا سالارانو ته په طريقى داستهزاء سره وويل چى تاسى آورى نه دده داخبرى. موسى بيا ورته وويل چى هغه ذات ستاسى رب دى اوستاسى دپلرونو رب دى اودا دوه مقامونه په دى آيت كى ذكردى: سُنِّبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ، اوسره ددى بيانونو اوتبليغونو دافرعون دخپل ضلالت خخه اوگمراهى خخه ونه بيريدى اوپه خپل كفر اوطغيان باندې قائم وو: قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ (۲۷) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ، يعنى ده ورته بياهم خپل بيان جارى وساتى اوورته يې وويل چى دالمر اوسپورمى اودا ستورى اوشپه اوورخ داتول دهغه ذات په قدرت سره چليږى. نوكله چى ده په فرعون باندې خپل دلائل پيش كړه اودهغه سره دجواب الفاظ پاته نه سوه نوبيايې دخپل سلطنت خخه

کار واخستی او ورته یې وویل: قَالَ لَنْ اَتَّخِذَتْ اِلَها غَيْرِي لِأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (۲۹) قَالَ أَوْلَوْ جُنَّتْ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ (۳۰) قَالَ فَأَتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۱) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ (۳۲) وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ، اوداهغه دوی نبنانی وی چی الله ﷺ په دی سره دده نصرت کړی وو، اوداسی دلائل اونبنانی وی چی سترگو مخکی نه وی لیدلی اوعقلونه ورته ټول حیران پاته سوه، ولی چی داډیر عجیبه اوخوفناک منظر وو، نوفرعون چی کله دا اژدها ولیدی نودستونه پر ولگیده چی دورخی به یې (۴۰) واره قضایې حاجت ادا کوی او همدارنگه کله یې چی جیب ته لاس کی نوپه را ایستلو سره ورخه داسی رڼا راختمه لکه چی دده په لاس کی سپوږمی پرته وی، اوبیایې بیرته لاس جیب ته یووړی اوهغه رڼا ولاړه. سره ددی نښو بیا هم فرعون دخپل ضد خخه تیرنه سو اوخه نفع ورته ددی سره حاصله نه سوه، بلکه دایې وویل چی داټول سحر دی، اواراده یې وکړه دده دمقابلې په سحر سره، نووی لیږل خپل کسان اوخپاره یې کړه چی ده لره ټول ساحران راټول کړه. لکه خه رنگه چی ددی بیان په قرآن کی ذکر سوی دی اومور په تفسیر کی ددی وضاحت کړی دی. الله ﷺ په سورة طه کی فرمایې: فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰی قَدَرٍ يَا مُوسٰی (۴۰) وَاَصْطَفٰتُكَ لِنَفْسِي (۴۱) اذْهَبْ اَنْتَ وَاخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي (۴۲) اذْهَبَا اِلٰی فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰی (۴۳) فَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰی (۴۴) قَالَا رَبَّنَا اِنَّا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا اَوْ اَنْ يَطْغٰی (۴۵) قَالَ لَا تَخَافَا اِنِّي مَعَكُمْ اَسْمَعُ وَاَرٰی، بیان کوی الله ﷺ دهغه خه چی دموسی ﷺ سره یې خبری کړی وی په هغه شپه کی په کمه شپه چی یې ورته وحی کړی وی، اونبوت یې ورته ورکړی وو، اوخبری یې ورسره کړی وی: چی زما تاته خیال وو په هغه وخت کی چی ته دفرعون په کور کی وی، اوته زما دحفاظت لاندی وی، اوبیایې ته دمصر دمزکی خخه وایستی او دمدين مزکی ته می ولیږلی، نوهلته دی خوکاله تیرکړه اوبیا رالی زماپه قدرت سره، اوته ماخان لره خوښ کړی یې دپاره درسالت اودپاره دکلام: اذْهَبْ اَنْتَ وَاخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي یعنی تاسی زیاتی مه کوی اوپه ښه طریقه ورته نصیحت وکی. اوالله ﷺ فرمایلی دی: يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا لَقِيْتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوْا وَاذْكُرُوْا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ (سورة الانفال \ ۴۵) بیا الله ﷺ فرمایلی دی: اذْهَبَا اِلٰی فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰی (۴۳) فَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰی، اودا بیان درحمت اوشفقت دالله ﷺ دی په خپل بنده باندی، سره ددی چی علم دالله وو په کفر دده باندی اوپه ظلم دده باندی، بیایې هم ده ته خپل خوښ کړی بندگان راولیږل اوورته یې دخیرخواهی بیان وکی اودوی ته یې امرهم کړی ووچی دفرعون سره په نرمی اوپه ښه طریقه سره خبره وکی. لکه خه رنگه چی الله ﷺ خپل نبی ﷺ ته فرمایلی دی: اذْعُ اِلٰی سَبِيْلِ رَبِّكَ

بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (سورة النحل ۱۲۵) اودارنگه يې په بل
 حای کی فرمایلی دی: وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ (سورة
 العنکبوت ۴۶) حسن بصری ویلی دی: یعنی په دی انداز ورته وایاست: چی ستادپاره رب
 سته اوستا دپاره بیرته تله سته ددی دنیا خخه اوستامخ ته اور او جنت پروت دی: قَالَ رَبَّنَا
 إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرَطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى، اودایې ددی وجی خخه وویل چی فرعون ډیر جبار او ظالم
 وو نودوی وویل چی مورډ ته ضررونه رسوی. نوب العزت ورته وفرمایل: قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي
 مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى یعنی زه وینم هغه خه چی ستاسی سره به کیږی اوزه به ستاسی سره یم،
 فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَايَةً مِنَ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنْ
 اتَّبَعَ الْهُدَى (۴۷) إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى، دلته ذکر کوی الله ﷺ خپل
 امردوی ته چی دوی ته یې فرمایلی دی چی تاسی ولاړسی فرعون ته، اودا دعوت ورته
 ورکی چی دالله ﷺ په یواخی والی سره عبادت وکی اوبنی اسرائیل دی پریږدی اوازار دی
 نه ورکوی: وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى، اودا قید ډیر عظیم دی اوبلیخ دی، اوبیایې ورته
 د عذاب تهدید ورکی اوبیره یې ورکړه ددی خبری خخه چی چازمورډ تکذیب وکی نودهغه
 دپاره به عذاب وی: إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى، یعنی حق ته یې دروغ
 وویل او عمل کوونکی ورباندی نه سو. اوالسدی ذکر کړی چی کله دی دمدين خخه رالی نو
 کورته چی دننه سو نوخپل مور او ورور یې ولیدل چی ماخستنې ډوډی یې خوړله نو ددوی
 سره کښینستی او ډوډی یې ورسره وخوړله. اوبیایې هارون ﷺ ته وویل چی الله ﷻ ماته او
 تاته امر کړی دی په دعوت او تبلیغ سره فرعون ته، نوته زماسره ودریږه. نودوی دواړه ولاړه
 اود فرعون دروازی ته ورله نودروازه یې بنده وه نوموسی ﷺ دی چوکیدارانو ته وویل چی
 فرعون ته ووايه چی رسول الله په دروازه کی ولاړدی. نودوی اخته سوه چی په ده پوری یې
 مسخری اوتوکی شروع کړی اوبعضو داویلی دی چی ده ته یې دننوتلو اجازه ورنه کړه مگر
 ډیر وخت وروسته اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی دوی ته دوه کاله وروسته اجازه ورکول
 سوه، ولی چی هیڅ څوک نه وو چی ددوی دپاره یې اجازه غوښتی وای. اوویل سوی دی
 چی موسی ﷺ دروازی ته رالی نودروازه یې په خپل لکړه سره وټکوله، نوفرعون ته په دی
 سره درد ورلی اوامریې وکی چی دی دده مخ ته حاضر کی، نودوی دواړه دده مخ ته ودریده
 اود دعوت یې ورلره ورکی په هغه طریقه سره په کمه چی ورته امر سوی وو.
 اوپه نزد داهل کتابو باندی: موسی ﷺ ته الله ﷻ وفرمایل چی هارون ﷺ به ستاپه لاره
 کی انتظار کوی اوستاسره به وینی، اودا امریې ورته وکی چی دبنی اسرائیل علماء دځان

سره که اودفرعون خواته دی بوخی او هغه نبی ورته ونبی چی الله ﷺ ورته ورکړی وی اودایې ورته وویل چی زه به دهغه زړه نرم کړم نوپه تاسی پسی به ډلی نه درلیږی، اوزما اکثره نبی اوعجائب په محکه دمصرکی دی اووحی وکړی الله ﷺ هارون ته چی موسی ته لاری ته راووزی دحورب غرخواته، نوکله چی یې ورسره ولیده نوورته یې خبرورکی په باره دهغه څه کی چی ورته امرسوی وو. نوکله چی داخل سو مصرته نوعلماء یې راټول کړه او فرعون ته ورله، اودعوت یې چی ورله ورکی نودا فرعون وویل چی څوک دی الله هغه خوزه نه پیژنم اونه بنی اسرائیل ستاسره پریږدم. الله ﷺ خبر ورکوی دفرعون څخه: قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسَى (۴۹) قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (۵۰) قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى (۵۱) قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى (۵۲) الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى (۵۳) كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ (۵۴) مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى، (سورة طه ۱۴۹-۵۵) الله ﷺ خبر ورکوی دفرعون دانکار څخه په دی قول دفرعون سره: قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسَى (۴۹) قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى، نودی موسی ﷺ ورله جواب ورکی چی هغه ذات دی چی زموږ پیدائش یې کړی دی اوموږته رزق راکوی اوموږ ته یې هدایت هم کړی دی اوپه هرڅه باندي قادر دی لکه څه رکم چی په دی قول کی ذکرسوی دی: سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى (۱) الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى (۲) وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى (سورة الاعلى ۳۱)، قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى، داسوال فرعون ځینی وکی چی که ستارب خالق اوپیدا کونکی دهرڅه وی نو دی مخکنی خلگو ولی عبادت دنورو کړی دی ایادغه خلگ هم ستاپه دی هدایت باندي وه اوکه نه وه اودهغوی اوس څه حال دی؟ قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى یعنی هغوی که څه هم عبادت کړی دی دنورو خوستا دپاره په هغو کی څه دلیل نسته، اودا کار دهغوی زما دوینا مخالفت نه کوی ولی چی هغوی په جهالت کی وه ستاپه شان او هغوی چی څه کړی دی هغه الله ﷺ په لوح محفوظ کی ساتلی دی اوهغوی ته به دخپلو کړو سزا ورکول سی اوهغه ذات دچاسره ظلم اوزیاتی نه کوی، ولی چی دهغه سره دهر انسان اعمال لیکل سوی دی. بیایې ورته ذکرکی قدرت دالله ﷺ په پیدا کولو دخلگوکی اودهغه قدرت پرهر څه باندي، لکه څه رکم چی یې په دی قول دالله ﷺ کی بیان سوی دی: كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ یعنی دځاوندانو د عقلونو والاوو دپاره داغته نښه ده. اولکه څه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ

قَبَلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (۲۱) الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فَرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سورة البقره ۲۲۱-۲۲۲) اوکله يې چې ورته ذکرکړه راژوندى کيدل دمزکى په باران سره، اوددى مزکى په بنوريدلو سره اوپه دى کى دبوټو راتوکيدل اوشنه کيدل داهرخه يې ورته ذکرکړه اودايې ورته هم وويل چې: مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى، لکه څه رکم چې يې فرمايلى دى: وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة الروم ۲۷) اوپه بل ځاى کى يې فرمايلى دى: وَلَقَدْ آرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى (۵۶) قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى (۵۷) فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلَفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى (۵۸) قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحَشِّرَ النَّاسُ ضُحًى (سورة طه ۵۶-۵۹).

دلته الله ﷻ خبرورکوى دجهالت دفرعون څخه اودهغه دعقل دکمى څخه اودالله ﷻ دايټونو دانکار کولو اوکبر اوغرور کولو څخه، اودقول يې موسى ﷺ ته: چې داتا څه راوپى دى داسحردى، اومور ستاسره په دى سحر کى مقابله کوو. اوبيايې دموسى ﷺ څخه طلب دمتعين کولو ديوى نيټى وغوښتى چې ورسره مقابله وکى. اوداوو دغټو مقصدونو دموسى څخه: چې دالله ﷻ ورکړى نښانى په عام ميدان ټول خلگو ته وښيې نوددى وجى څخه يې ويلي دى: مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ، اوداوه ورځ ددوى داختر دورځو څخه اوداخى ددوى دراټوليدلو ځاى وو: وَأَنْ يُحَشِّرَ النَّاسُ ضُحًى، يعنى داول دورځى دشروع کيدو څخه په مخ دتيزيدلو دشعاع دلمر کى نوحق به ډير ښه ښکاره سى، اوده طلب ځينى ونه کى دشپى چې شپه دى وى. الله ﷻ فرمايلى دى: فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى (۶۰) قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى (۶۱) فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى (۶۲) قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَى (۶۳) فَاجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتَوَا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى (سورة طه، ۶۰-۶۴) دلته خبر ورکوى الله ﷻ دفرعون څخه چې هغه ولاړى اودټولو ځايونو څخه يې جادوگران راټول کړه، اوپه دغه وخت کى مصر دجادوگرى دکسب څخه ډک وو، چې دهرچابه جادو زده وو اوهرچابه دخپل فن اظهار کوى، نوداټول يې راټول کړه، ويل سوى دى چې دوى (۸۰۰۰۰) جادوگران وه. اوابى امامه ويلى دى چې (۱۹۰۰۰) جادوگران وه، اومحمدبن اسحاق ويلى دى چې (۱۵۰۰۰) وه السدى ويلى دى چې څه باندې (۳۰۰۰۰) وه، اوچا ويلى دى چې (۴۰۰) ماشومان وه دبنى اسرائيلو څخه چې دوى ته فرعون امر کړى وو چې عرفاء مقام ته

ولایسی او هلته دی جادوگری ازده کړی. نوددی وجی څخه ویل سوی دی: وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ أَوِیْه دى قول دده کی نظر دی او حاضر سو فرعون دخپل سالارانو سره هغه ځای ته اوامریې وکی دغو ساحرانوته چی دوی هم حاضرسی، نودوی راووتل اووی ویل: لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السِّحْرَةَ إِن كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ، اوموسی ﷺ دوی ته رامخکی سوه اوورته یې نصیحت وکی چی دا کاردی نه کوی اودحق سره دی مقابله ونه کړی په دی قول سره: وَيَلِكُمْ لَأْتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى (۶۱) فتنازغوا أمرهم بینهم، ویل سوی دی چی دوی په خپل مینخ کی سره په جنگ سوه، اوچا ویلی دی چی دادموسی ﷺ قول دی اودساحر قول نه دی، اوداهم ویل سوی دی چی دا قول دساحر یعنی دجادوگر دی. اودوی په خپلو کی وویل: قَالُوا إِن هَذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا، دوی داوویل چی دا دواړه وروڼه دی دوی دواړه غواړی چی په خپل جادو سره تاسی دخپلی مزکی څخه وباسی اومراد ددوی داوو چی داخلگ ورته راټول سی اودده بادشاه ومني اودده څخه مخالفت وکی: فَاجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتُّوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى، اودوی داټول کړه هغه څه چی ددوی سره وه دفریب اوددوکی اسباب، ولی چی دوی ته فرعون دنعمت ورکولو ویلی وه په بدل ددی کارکی. اوالله ﷻ فرمایلی دی: قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوْلَ مَنْ أَلْقَى (۶۵) قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى (۶۶) فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى (۶۷) قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى (۶۸) وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى، (سورة طه ۲۵-۲۹) کله چی دوی په یوه لین اوقطار کی ودریده اوموسی ﷺ دواړه په بل لین کی ودریده دوی ته مخامخ. نودوی ورته وویل چی یابه ته مخکی خپل اسباب پیش کوی یاموږ، نوموسی ﷺ ورته وویل چی تاسی اول خپل اسباب استعمال کی، اودوی دامساگانو څخه اوتارو څخه کار اخیستی وو چی دی په وپیروی. نوپه دغه وخت باندی خلگ وپیږیده کله یې چی داتارونه ولیدله چی بنوری اوحرکت کوی اودوی دځانونو سره دا وویل: بَعِزَّةٍ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقُوا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ، (الاعراف ۱۱۶) اوالله ﷻ فرمایلی دی: فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى، یعنی ده په خپل نفس کی پرخلگو باندی بیړه محسوسه کړه چی دی خلگوته ددی وجی څخه تکلیف ونه رسیږی. اوده ته الله ﷻ امر وکی: قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى (۶۸) وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى، نوپه دغه وخت کی موسی ﷺ خپله

لکړه ورايله کړه اودايې وويل: فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السَّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ (۸۱) وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ، (يونس ۸۲/۸۱) او الله ﷻ فرمايلي دي: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (۱۱۷) فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۸) فَعُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ (۱۱۹) وَالْقِيَ السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ (۱۲۰) قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۲۱) رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ، (سورة الاعراف ۱۲۲/۱۱۷) په دغه وخت کې کله چې دا موسى ﷺ خپله لکړه راوايستله نوددی څخه داسې صورت جوړ سو چې دوی مخکې نه وو ليدلی تردی چې دی جادوگرانو ته پته ولگيده چې دادروغ نه دی اونه جادودى اوپوه سوه چې دا حق دی اوصحيح نښه ده دطرفه دالله ﷻ دده په نبوت باندی نوپه هغه وخت کې يې دخپل ايمان اظهاروکى اوپه سجده باندی پريوته اودفرعون دسزا څخه بيريده اودايې وويل: قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، لکه څه رکم چې الله ﷻ فرمايلي دي: فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ (۷۰) قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السَّحْرَ فَلَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ وَأَلْصَقَنَّاكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ وَلَنَعْلَمَنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى (۷۱) قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (۷۲) إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيُغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السَّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى (۷۳) إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا (۷۴) وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمَلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ (۷۵) جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى، (سورة طه ۷۲/۷۰) سعيد بن جبیر او عكرمه او قاسم وايې چې کله دوی په سجده باندی پريوته نودوی ته په جنت کې خپل محلونه ښکاره سوه چې دوی ته تيار سوي وه، نو ددوی زړونه وسوه چې دی ته ورسى اوژر ورسى او دفرعون تهديد اودسزا څخه ددوی بيړه ونه سوه. اوفرعون چې کله ددوی داسجده وليده نودايې وويل: قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ يَعْنِي تَاسَى زَمَاسِرَه مَشُورَه وَنَه كِرَه اوسمدستى موايمان راوړى، نودوی ته يې وويل: إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السَّحْرَ، دی ستاسى مشردى چې تاسى ته يې سحر اوجادو ښوولى دی اوپه بل آيت کې يې فرمايلي دي: إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرُومُهُ فِي الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ، اودا دده خبره ده چې بهتان يې لگولى دی پردوی باندی، ولې چې دا خوماشوم ته هم معلومه ده چې داټول جادوگران دده دقوم نه وه اوموسى يې مخکې نه وو ليدلی اونه يې پيژندى، نوڅه رکم يې تعليم ورکى؟ اوبيا ده په خپله داساحران راټول کړى

وه اوپه خپله يې ورته دعوت ورکړی وو، اوپه خپله يې راټول کړی وه دمصر څخه اوبياهم بهتان کوی په موسى ﷺ باندی چی داستاسی مکر او فریب دی.

دارکم الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ لئن اِتَّخَذَتْ اِلَٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (۲۹) قَالَ اَوْلُوْ جُنَّتِكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ (۳۰) قَالَ فَاَتَ بِهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (۳۱) فَاَلْقَى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ (۳۲) وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بِيْضَاءٌ لِلنّٰظِرِيْنَ (۳۳) قَالَ لِلْمَلِئِ حَوْلَهُ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيْمٌ (۳۴) يُرِيْدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُوْنَ (۳۵) قَالُوْا اَرْجِهْ وَاخَاهُ وَاَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِيْنَ (۳۶) يَأْتُوْكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيْمٍ (۳۷) فَجَمَعَ السّٰحِرَةَ لِمِيْقَاتٍ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ (۳۸) وَقِيْلَ لِلنّٰسِ هَلْ اَنْتُمْ مُّجْتَمِعُوْنَ (۳۹) لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السّٰحِرَةَ اِنْ كَانُوْا هُمُ الْعٰلِيْنَ (۴۰) فَلَمَّا جَاءَ السّٰحِرَةُ قَالُوْا لِفِرْعَوْنَ اِنَّ لَنَا لَلْآجِرَ اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْعٰلِيْنَ (۴۱) قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذَا لَمِنَ الْمُقْرَبِيْنَ (۴۲) قَالَ لَهُمْ مُّوسَى اَلْقُوْا مَا اَنْتُمْ مُّلقُوْنَ (۴۳) فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعَصِيْبَهُمْ وَقَالُوْا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْعٰلِيُوْنَ، مقصود دا خبره ده چی فرعون تكذيب وكى دالله ﷻ په خپلو خبرو سره اودكفر انتها ته ورسيدى په دى قول كى: اِنَّهُ لَكَبِيْرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمْ السّٰحِرَ، اوپه دى قول كى: اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكْرْتُمُوْهُ فِي الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَا اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ، اوداقول دده: لَأُقْطِعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ، يعنى پرېكول دراسته لاس اودچپه پښى ياددى په چپه صورت كى: وَاَلْصَلْبِيْكُمْ اَجْمَعِيْنَ يعنى داکار ددى دپاره كوم چى صبابل سړى دده په ملت كى دده تابعدارى ونه كړى اودايوه نښه پاته سى په دوى كى.

اوددى وجى څخه يې ويلي دى: وَاَلْصَلْبِيْكُمْ فِي جُدُوْعِ النَّخْلِ، يعنى دخرماپه بناخلو اوتنو كى اودوى ورته په جواب كى وايي: قَالُوْا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلٰى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ، يعنى مورېغه څه چى زموږ په زړونو كى دى په هغه باندى تاته ترجيح اوبڼه والى نه دركوو اونه په هغه څه چى ده راوړى دى دښكاره دلائلو څخه: فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ، يعنى ته وكړه هغه څه چى ستاپه قدرت كى وى: اِنَّمَا تَقْضِيْ هٰذِهِ الْحَيٰةَ الدُّنْيَا، يعنى ته خوبه صرف په دى دنيا كى په مورې باندى فيصله وكى اوكله چى مورېستا دخواڅخه ولاړسو دآخرت طرف ته نوصحيح فيصله كونكى هغه ذات دى چى هغه به زموږ فيصله كوى: اِنَّا اَمْنَا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنْ السّٰحِرِ وَاللّٰهِ خَيْرٌ وَّابْطِئُ، يعنى ددغه ذات جزا اوبدله بڼه ده زموږ دپاره دهغه څه څخه چى ته يې مورې لره راكوى، اودوام داره ده ددغه ذات بدله چى فناورلره نسته. اوپه بل آيت كى يې داسى ويلي دى: قَالُوْا لَا ضَيْرَ اِنَّا اِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ (۵۰) اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا اَنْ كُنَّا اَوَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ، يعنى هغه گناهونه چى مورېكړى دى: اَنْ كُنَّا اَوَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ، چى مورې سو اول مومنان

د قبطيانو څخه په موسى او هارون عليهما السلام باندې، او په بل ځاى كې يې داسې ورته ويلې دى: وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا، يعنى ستاسره زموږ د سزا نورڅه ثبوت نسته مگر داچې موږ ايمان راوړى دى په موسى باندې، او تابعدارى مودحق كړيده: رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا، يعنى ته موږ مضبوط كړى په ايمان باندې په وخت د سزا كې چې دافرعون يې موږ ته راكوى (وَتَوَقَّانَا مُسْلِمِينَ). اودوى ورته داهم ويلې وه دپاره دبيري وركولو داخرت څخه اودعذاب څخه: إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا، نودوى ورته وويل چې خيال كوه چې ته ددوى څخه نه سى، خوبياهم دى ددوى څخه وو: وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمَلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى، يعنى لوړ منزلونه اومحلونه: جَنَّاتٌ عِدْنُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى، نوته حرص وكه پردى خبره باندې چې ته ددوى څخه نسي، خو حكم دالله ﷻ داوو چې دافرعون ددوږخ والاو څخه وو، اوده ته به په سختى سره ويل كېږي: ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ، ظاهر دسياق دايت څخه دامعلوميرى چې موسى اوهارون عليهما السلام ته يې هم تكليف وركړى دى فرعون. عبدالله بن عباس او عبيد بن عمير ويلې دى: په سهاروخت كې دوى جادوگران وه اوپه ماښام كې شهيدان سوه. دا ايت ددوى دخبرى تائيد كوى: رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّانَا مُسْلِمِينَ، اوكله چې واقع سوغالبه كيدل دموسى عليه السلام پر هغه ساحرانو باندې اوبياهنوى ايمان راوړى، خوسره ددى دفرعون په كفر كې څه فرق رانغى الله ﷻ فرمايلى دى: وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذُرُكَ وَالْهتِكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ (۱۲۷) قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (۱۲۸) قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، (سورة الاعراف ۱۲۷-۱۲۹) دلته الله خبروړكوى په باره دمشرانو دقوم دفرعون كې چې فرعون ته يې دموسى په باره كې بدويله سره ددى چې موسى عليه السلام دوى ته ښكاره دلائل پيش كړه خودى كافرانو به ورته ويله چې آياته موسى همداسې پريږدى چې هغه تاته اوستا آلهه وو ته بدوايې اودغه شان دهغه قوم هم تاته اوستا آلهه وو ته بدوايې اوته ورته هيڅ نه وايې. نودى فرعون داخبره وكړه چې: قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ، دا ددى دپاره چې دوى ډيرنه سى: وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ، اوموږ پردوى باندې غالبه يو: قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا، يعنى كله چې دوى اهتمام وكى تاسى ته په تكليف دركولو باندې نو تاسى مدد وغواړى دالله ﷻ څخه اوصبروكى: إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ

لِلْمُتَّقِينَ، یعنی تاسی سی پرهیزگاران نوستاسی به عاقبت اوانجام ښه وی، لکه څنگه چی
الله ﷻ په بل آیت کی فرمایلی دی: (وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ
مُسْلِمِينَ (۸۴) فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۸۵) وَجِنَّا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ، دوی په جواب کی ورته وویل چی ستا دراتگ څخه مخکی هم موږ ته ډیر ضرر او
تکلیفونه رارسیدلی دی. نوموسی ﷺ په دغه وخت کی ورته وویل: قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن
يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمُ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، ده ورته وویل چی دالله ﷻ څخه امید
دی چی هغوی هلاک کړی اوتاسی دهغوی پرځای خلیفه کړی. اوالله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (۲۳) إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (سورة غافر
۲۳ ۲۴) اودافرعون بادشاه وو اوهامان یې وزیر وو، اوقارون اسرائیلی وو دموسی ﷺ
دقوم څخه، مگر داچی دی په مذهب دفرعون اودهغه دقوم باندی وو، اودی ډیر مالدار
سړی وو، دده قصه به وروسته بیانیری ان شاء الله ﷻ: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا
أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ، اوداقتل دځوانانو وروسته
دپیدائش دموسی ﷻ څخه وو اودایې ددی دوجی کوی چی ددوی نسل ډیرنسی اوپه موږ
باندی غالبه نه سی، خوبیاده ته داکار هیڅ فائده ورنه کړه: وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ
وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ، فرعون پرخیل قوم باندی
دموسی څخه وپیریږدی چی دا قوم زما څخه وانه وړی. وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ
كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ، اوموسی وویل چی ماپناه غوښتی ده دالله ﷻ څخه ددی
خبری څخه چی ماته فرعون اودهغه قوم څه ضرر راوړسوی اوقول د: (مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ) یعنی
کبرکونکی اودالله دعذاب څخه ناترسه، نوددی وجی څخه یې ویلی دی: مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا
يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ، دارکم الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ
رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا
فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ (۲۸) يَا
قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا
أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ (سورة غافر ۲۸ ۲۹) دایو سړی وو چی دفرعون داکا ځوی وو
اودخیل قوم دبیری یې ایمان پت ساتلی وو، بعضو داویلی دی چی دی اسرائیلی وو خودا
قول دسیاق څخه لیری دی، ابن جریج اوابن عباس ویلی دی چی په موسی ﷻ باندی په

قبطيانوکی بغير ددی سړی څخه بل چا ايمان نه دی راوړی، او هغه چی موسی عليه السلام ته یې دفرعون خبر رارسولی وو هغه دفرعون سړی وو. راوی ددی ابن ابی حاتم دی، اوصاحب ددارقطنی ویلی دی چی دده نوم شمعان دی. اوپه تاریخ طبری کی دده نوم (خیر) ذکر سوی دی، والله اعلم. خومقصود داخبره ده چی دی سړی خپل ايمان پت ساتلی وو، نوکله چی فرعون دموسی عليه السلام دقتل وینا وکړه اودخپلو سالارانو سره یې مشوره پروکړه نودا مومن سړی پرموسی عليه السلام باندي وبیړیدی اودوی ته یې په نرمی سره داوویل چی تاسی داسی سړی مرکوی چی هغه وایې چی زمارب الله دی. همدارکم په حدیث کی ثابت دی چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی بنه جهاد دادی چی دظالم بادشاه مخ ته دحق خبره وکی. اودا مقام ددی سړی دپاره ثابت دی په دی ځای کی، ولی چی فرعون ډیر ظالم اوجابر بادشاه وو چی انصاف بالکل پکښی نه وو، اوده چی داکمه خبره دفرعون خواته وکړه نوددی څخه ښکاره معلومیدله چی دی دموسی عليه السلام پرطرف بیان کوی نوپه دغه وخت کی ده دخپل ايمان اظهار وکی. ده وویل: أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ يَعْنِي ددی وچی څخه تاسی هغه مرکوی چی هغه وایې چی زمارب الله دی داکار په مقابل دده کی نه دی پکار، وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ، یعنی داسی نښانی یې تاسی ته وښوولی چی دادنه منلو برابر وی، نوکه تاسی دا پریږدی نودابه تاسی ته ښه وی ولی چی: وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ كَهَ چیری دی دروغ وایې نودځان دپاره به بدکوی اوتاسی ته څه ضرر نسی دررسولی، وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ أَوْ كَهَ رښتینی وی نوتاسی ته به درورسیږی هغه څه چی دی یې ستاسی سره وعده کوی. اودابیان دده په داسی حال کی دپوره عقلمندی کاردی اودا ډیر لوړ مقام دی، اودده داقول: يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ، یعنی دوی یې منع کول چی په دی بادشاه پسی تگ ونه کړی ولی چی دوی به هم ددی بادشاه سره هلاک سی. اوهمدارکم ددی فرعون قوم په شک کی ووتردی چی الله جل جلاله بادشاهان ورلره هلاک کړه اوباقی پاته سوی قوم یې دسمندر غاړوته ولیږی او هغه قصرونه اونعمتونه ورڅخه الله جل جلاله ټول لیری کړه، نوددی وچی څخه هغه مومن سړی خپل قوم ته وویل چی: يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ یعنی نن ورځ تاسی لره ښکاره بادشاهی اونعمتونه ددنیادی: فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا یعنی په دی حال کی چی تاسی ښه طاقتور اوډیر یاست خودالله جل جلاله دطاقت څخه خلاصون نسته (قَالَ فِرْعَوْنُ) یعنی په جواب ددی ټولو خبروکی: مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ يَعْنِي زه نه وایم تاسی ته مگر هغه چی څه زماپه نزد ښه دی: وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ، اوفرعون په دی دواړو قولونو خپلوکی دروغ وویل، ولی چی ده په خپل نفس کی دامنل چی دی موسی عليه السلام

چې څه راوړيدی هغه حق دی اودالله ﷺ دخوا څخه دی، خودا اختلاف به يې دضد دوجی څخه کوی. الله ﷻ خبر ورکوی دموسی ﷺ څخه: قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (۱۰۲) فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفْزَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا (۱۰۳) وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا، نوده دايمان راوړلو په باره کی بالکل هیڅ قسم اظهار ونه کی، بلکی اول یې دبتانو عبادت کوی اوبیایې وروسته خپل قوم ته داوویل چې هم دده تابعداری کوی او دموسی ﷺ تکذیب کوی، نوالله ﷻ داسی تباه کره چې دهمیشه دپاره عبرت پاته سو. الله ﷻ فرمایلی دی: وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ (۵۱) أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (۵۲) فَلَوْلَا أَلْقَى عَلَيْهِ أَسُورَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُفْتَرِينَ (۵۳) فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۴) فَلَمَّا أَسْفَنُوا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۵) فَجَعَلْنَاهُمْ سَلْفًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ (سورة الزخرف ۵۱-۵۲) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (۲۰) فَكَذَّبَ وَعَصَى (۲۱) ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى (۲۲) فَحَشَرَ فَنَادَى (۲۳) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (۲۴) فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (۲۵) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى، (سورة النازعات ۲۰-۲۲) مقصود دلته بیان ددروغو دفرعون وو چې خپل قوم ته يې وویل چې زه تاسی ته دهدایت لاره نبیم الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ (۳۰) مِثْلَ دَابِّ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ (۳۱) وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ (۳۲) يَوْمَ تُولُونَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (۳۳) وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ الْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ (۳۴) الَّذِينَ يَجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ، (سورة غافر ۳۰-۳۴) دلته بیره ورکوی دامومن سپری خپل قوم ته ددی خبری څخه چې دخپل رسول خلاف دی نه کوی کنې هغه عذاب به پر نازل سی کم عذاب چې په قوم نوح او قوم ثمود او هود اوصالح اوداسی نورو قومونو نازل سوی وو، چې دالله ﷻ په عذاب باندي گرفتار سوی دی، ولی چې الله ﷻ په هغوی باندي خپل حجت قائم کړی وو اوبیایې عذاب پرنازل کی. نوده خپل قوم منع کی چې دهغو په شان عذاب ورباندي نازل نه سی. الله ﷻ فرمایلی دی: يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْزُ (۱۰) كَلَّا لَا وَزَرَ (۱۱)

إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ (سورة القيامة ۱۲۱۰) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ (۳۳) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (۳۴) يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ (۳۵) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ، (سورة الرحمن ۳۳ \ ۳۴) دیوم التناد خخه مراد ورخ دتینستی ده یعنی هغه ورخ چی ټول په کی تینسته کوی، اودا احتمال هم لری چی ورخ د عذاب مرادوی خوددواړو معنی یوه ده. فَلَمَّا أَحْسَبُوا أَنَّ بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ (۱۲) لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ (سورة الانبياء ۱۳ \ ۱۲) اوبیایې دوی ته دیوسف ﷻ قصه وکړه چی هغه په مصرکی وو اودهغه احسان یې دخلگوسره هم ورته بیان کی، اودمصر دخلگو بیان یې ورته هم وکی. نوددی وجی خخه یې ورته وویل: فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ نَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا يَعْنِي تَاسِي تَكْذِيبٍ وَكِي سِرِه ددی، نوددی وجی خخه یې ویلی دی: كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ، یعنی همداسی وی سزا دهغه سپی چی دحق خلاف کوی بغیر دخه دلیل خخه نوپه داسی زړونو باندی الله ﷻ مهرونه وهی نوحق طرف ته نه راخی اونه یې قبلوی. الله ﷻ فرمایې: وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صِرْحًا لَعَلِّي أبلغُ الْأَسْبَابَ (۳۶) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ (سورة غافر ۳۷ \ ۳۶) فرعون درواغجن کی موسیٰ ﷻ اودایې ښکاره کول خپل قوم ته چی زما خخه ماسوا بل اله نسته اوزه اله یم نودایې وویل: مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطَّيْنِ فَاجْعَلْ لِي صِرْحًا لَعَلِّي أطلعُ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ، اودلته یې داسی ویلی دی: لَعَلِّي أبلغُ الْأَسْبَابَ (۳۶) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ، یعنی زه به دآسمان خواته وخیزم: فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا، دلته دوه احتمالات جوړیږی یوداچی دعالم دپاره بل رب نسته ماسوا زما خخه یاداچی دموسیٰ ﷻ رسالت یې دروغ گنی چی دی رسول نه دی، خواولنی ظاهر دی دمعنی دلحاظ خخه، ولی چی دی منکر وو دبل رب خخه په دی قول سره: فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ يَعْنِي پِه دِی خَبْرِي سِرِه چی بل رب سته که نسته اودا دوهمه معنی لفظ ته نژدی ده نومعنی به داسی جوړیږی چی زه لوړ خیزم نو پوښتنه کوم درب خخه چی ده دی رسول یې رالیږلی دی اوکه نه. اودفرعون مقصدهم داوو چی داخلگ دده درسالت خخه منکرسی اودده خبره ونه منی. الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ ابْنِ عَبَّاسٍ اومجاهد ویلی دی چی: نه دی دده دامکر مگر خساره اوتوان دی یعنی باطل دی، یعنی ده ته په کی خه فائده نسته، ولی چی انسان دانه

سى کولى چى آسمان ته وڅيړي، اول خوڅوک دې نژدى آسمان ته نسى ختلى بياکه وڅيړي نولوړ چى سماء العلى دى هغه ته به څه رکم وڅيړي اوبيا دهغه څخه لوړ دومره مزل دى چى چاته دهغه په باره کى علم نسته مگر يو الله ﷻ ته علم سته چى څومره فاصله ده يو دمفسرينو څخه دا ذکر کوى چى داقصر چى هامان جوړکړى وو دومره لوړ وو چى ددى څخه لوړ بل قصرنه وو اودا دپخو خښتو څخه جوړوو ددى وجى څخه يې ويلى دى: فَأَوْقَدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا، اوپه نزد داهل کتابوباندى: هغوى وايي چى دابنى اسرائيل مسخرسوى وه په لوشلو دشيديو باندى اوددوى په هرڅه باندى دقبطيانو مشرى وه تردى چى ددوى په اوبو باندى اوپه خوراكونو باندى هم نودوى به په خپل هرڅه کى هغوى ته معينه اوتاکل سوى حصه ورکوله اوکه يې نه ورکوله نوډير تکليفونه به يې بيا دوى ته ورکول اوډيره بيعزتى به يې ددوى کوله، نوددى وجى څخه بنى اسرائيلو موسى ﷺ ته وويل چى: قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، نودى موسى ﷺ دوى ته وعده ورکړه چى دغه قبطيان به ستاسى په قبضه کى راځى اودغه وعده يې پوره کړه نو داهم په نبوت دده باندى دلالت کوى، بيامور: رَاٰهُ نَصِيحَتِ دِهَغِه مومن بنده ته چى خپل قوم ته يې نصيحت كړى وو: وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ (۳۸) يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ (۳۹) مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثِيَ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ (سورة غافر ۴۰-۳۸) ده دعوت ورکوى چى دوى تابعدارى وکړى دنبى دالله چى موسى ﷺ دى اوپه هغه دى ايمان راوړى اودوى ته يې ترغيب ورکى دثواب خوا ته چى دالله ﷻ سره ځان ته ثواب ذخيره كړى اونيک اعمال وکى چى داخرت کور ځان ته په اباد كړى هغه کورچى په هغه کى بيامره كيدل اوناچوړى كيدل اودرزق ختميدل نسته، اوبيايې ورته بطلان دهغه څه شروع كى چى دوى كوله بيړه يې ورلره ورکړه دعذاب دالله ﷻ څخه دهغه لارى چى پرکم دوى روان وه، نو وي ويل: وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ (۴۱) تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْعَفَّارِ (۴۲) لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدْنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (۴۳) فَسَتَذَكَّرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوَضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (۴۴) فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ (۴۵) النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ، (سورة غافر ۴۱-۴۲) ده ورلره

دعوت دالله ﷺ خواته ورکوي او هغوی ورلره دعوت دفرعون خوا ته ورکوي چي دفرعون لعین عبادت وکو نوده ورته په طریقی دانکار سره وویل چي ای زما قومه داوولی، زه تاسی رابولم دالله ﷺ خوا ته اودنجات خوا ته اوتاسی مارابولی دجهنم خوا ته اودگمراهی خواته. بیایې دوی ته بطلان دهغه څه وکی چي دوی یې عبادت کوی ماسوا دالله ﷺ څخه چي بتان وه اوداسی نوری طریقی اوعبادتونه دشرك وه، نو وې ویل: لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدْنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ، یعنی ته په دی دنیاکی دځان څه اختیار نه لری نوپه آخرت کی به ته څه اختیار دځان ولری؟ اوهرڅه چي الله ﷺ دی هغه خالق دهرڅه دی څه چي په آسمان کی دی اوڅه چي په مزکه کی دی او هغه پیدا کونکی دی او هغه مرکونکی دی او هغه ته زموږ ورتگ دی، اوبیایې دوی ته وعده ورکړه چي چا اطاعت دالله ﷺ وکی نو هغه به په جنت کی وی او چا چي نافرمانی وکړه هغه به جهنم ته ځی په دی قول سره: فَسْتَذَكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوِضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ، الله ﷺ فرمایلی دی: فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَا مَكُرُوا نُو دى وساتى الله ﷺ دهغه مکرونو څخه چي دوی ورلره جوړ کړی وه ددی دپاره چي دی ددی حق لاری څخه راواوړی اودکفر لاره ورباندی اختیار کی: وَحَاقَ بِالْفِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ (٤٥) النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا، یعنی ددوی روحونه جهنم ته پیش کیری هر سهار اومانام: وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ اوپه دی باره کی موږ خبری کړی دی په تفسیرکی چي دا ایت دلالت کوی په عذاب قبرباندی، خومقصودی خبره داده چي الله ﷺ دوی نه هلاکوی تردی چي حجت پرقائم کړی، اورسولان ورلره ولیږی اوددوی څخه حجت واخلی په دی رسولانو سره په زیږی اوبیره ورکولوسره، لکه څه رکم چي الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ (١٣٠) فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٣١) وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتَانَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (١٣٢) فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالِدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ، دلته خبر ورکوي الله ﷺ په باره ددوی کی چي په فرعون اودهغه په قوم باندی الله ﷺ خشک سالی اوقحطی راوسته میوی او خوراکي یې ټولی وچي سوی، داکار ددوی سره ځکه وسو چي دوی دالله ﷺ یادانبت خوونه کی دوی نورهم په خپل کفر کی مضبوط سوه اونورهم ضدیان سوه، نوکله به چي فراخی راله نودهغه نسبت به یې ځان ته کوی اوکله به چي څه تنگدستی اومصیبت پررالی نودهغه نسبت به یې دوی ته کوی چي داستاسی دوجی څخه موږته راورسیدی، اوکه څه خیره وو نوځان ته به یې دعوه

کوله چې دازموږ دخپل لاس کاردی. الله ﷺ دوی ته خطاب وکی چې داتول کارونه دالله ﷻ په قدرت سره کیږي اوستاسی په کی هیڅ قسم اختیار نسته، اودایې موسی ﷺ ته وویل چې ته څومره خپل جادوموږته ښکاره کړی نوموږ بیا هم په تاباندي ایمان نه راوړو. اوهمدا رګم خبریې ورکړی دی ددوی څخه په دی قول کی: **إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ (۹۶) وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، (سورة الاعراف ۱۳۳)** الله ﷻ فرمایلی دی: **فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجُرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالِدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ،** هرڅه چې طوفان دی نوابن عباس وایې چې داډیر بارانونه مراددی چې ټولی میوی یې خرابولی (یعنی داسی بارانونه وه چې بی وخته اوریدل نوڅه میوی چې پخی سوی وی نوهغه ټولی یې خرابی کړی). سعید بن جبیر اوالضحاک اوقتاده اوالسدی اوابن عباس وایې چې: ډیر مرګونه مراددی (یعنی په دوی کی مړی ډیر سوه چې په هرکورکی به ډیر کیده) اومجاهد ویلی دی چې طاعون مراددی. اوروایت ذکرکړی دی ابن جریر دیحیی بن یمان څخه دی دمنهال بن خلیفه څخه نقل کوی اودی دالحجاج څخه اودی دحکم بن میناء څخه اودی دعائشی **(رضي الله عنه)** څخه دانقل کوی درسول الله ﷺ څخه چې فرمایلی دی: طوفان ویل کیږي مرګ ته (۱) اوهرڅه چې ملخان دی هغه خو مشهوره دی (هغه داچې په دوی باندي ملخان وسلط سوی وه چې ددوی فصلونه یې تباہ کړی وه) اودارګم نقل سوی دی دابوداود څخه چې دی نقل کوی دابی عثمان څخه دی دسلمان الفارسی څخه دی وایې چې پوښتنه وسوه درسول الله ﷺ څخه په باره دملخانو کی نووی فرمایلی چې دا دالله ﷻ لوی لښکر دی چې نه یې خورم اونه ورته حرام وایم (۲) یعنی زه یې په خپله هم نه خورم اونه ورته حرام وایم چې ددی خوراک حرام دی، بلکی چې څوک یې غواړی نوددی خوراک کولی سی) اوددی خوراک نبی ﷺ دوجی دطبیعت نه منلو څخه نه دی کړی، لکه څه رګم چې یې سمساره اواوپه اودرک اوداسی نورشیان نه خوړل، اودلیل دجواز دخوراک یې هغه حدیث دی چې ثابت سوی دی په صحیحینو کی دعبداالله بن ابی اوفی **رضي الله عنه** څخه دی وایې چې موږ اوه ۷ غزاګانی دنبی ﷺ سره کړی دی چې موږ به پکښی ملخان خوړل، اوپردي روایت او داسی نورو روایتو باندي موږ په تفسیر کی بحث کړیدی.

(۱). داموضوعی دی. تخریج ددی ابن جریراوابن ابی حاتم اوابن مردویه کړی دی. همدارګم المتقی الهندی ذکرکوی داپه کنزل العمال کی (۸۹۲/۲). اوالبانی په ضعیف الجامع الصغیر کی (۳۲۲۰). موضوعی ورته ویلی دی.
(۲). داضعیف دی ددی تخریج ابوداود کړی دی په کتاب الاطعمه کی، باب في اكل الجراد (۳۸۱۳/۳) اوابن ماجه په کتاب الصيدکی، باب صيد الجنان والجراد (۳۲۱۹/۲) اوالبیهقی په الکبری کی (۱۸۹۹۶/۱۹) اوالبانی په ضعیفو کی ذکرکړی دی (۱۵۳۳/۱۴).

مقصود دا خبره ده چې داملخان الله ﷺ پرمسلط كړه نو هغه شنه اوميوي اوبوتي يې ټول ورختم كړه. او هرڅه چې سپړي دي نوداهم مشهوره دي، ابن مجاهد ويلي دي چې دا (القملة) كوچني كوچني تور حيوانات دي لكه دشپړي په شان. او هرڅه چې چنگانسان دي هغه هم مشهوره دي دا يې وړلره ډير كړه تردی چې ددوی په كتغو کی اوپه اوبوكی به پراته وه. او هرڅه چې وینه ده نوالله ﷺ وړلره دنیل سمندر اوبه په شان دوینو گرځولی وی نواوبه به يې ورڅخه نسوای چنبلی، خوبی اسرائیل ته ددی مصیبتونو څخه یوهم نه وو رسیدلی. دا ټول هم دلیلونه وه په تصدیق درسالت دموسی ﷺ باندی. محمد بن اسحاق ويلي دي چې دافرعون ته چې كله داتول مصیبتونه وروسيده اوبله چاره يې نه وه نوموسی ﷺ ته رالی اوورته يې وويل: قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرَّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَكَرَّسَلْنَا مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ، نودعا وكړه موسی ﷺ چې ددوی څخه داتكليف اومصیبت لیری سی نوالله ﷺ ددوی څخه دامصیبت لیری کی. نوكله به چې دوی په یوکارکی وعده خلافي وكړه نوالله به بیا ملخان پرمسلط كړه نو درختی بوتی اوميوي به يې ورختمی كړی تردی چې ددروازو میخونه به يې هم وخوړل او كورونه به يې راولویده. نوبیا به يې هغه شان وویل چې دالله ﷺ څخه دعا وغواړه زموږ دپاره چې زموږ څخه داتكليف لیری کی نوموږ به په تاباندی ایمان راوړو، نوكله به چې ورڅخه لیری سو داتكليف نوبیا به يې هغه خپل كارونه شروع كړه، نوالله ﷺ امر وكی موسی ﷺ ته چې دشگو دغه غونډی په لكړه باندی وواهه نوده چې كله په ووهله نودهغه څخه دشپړو غټ لښكر روان سو ددوی خوا ته اوددوی په اوبو او خوراكونو کی اوپه هرڅه کی وركړه سوه تردی چې دشپی خوب ته به يې هم نه پریښووله نوكله چې دوی تنگ سوه ددی څخه نوبیا راله موسی ﷺ ته اوورته يې وویل چې ته دعا وغواړه زموږ دپاره دخپل رب څخه چې موږ څخه دامصیبت لیری سی، نوددوی څخه چې مصیبت لیری سو نوبیا به يې هغه خپل كارونه شروع كړه او هغه وعده به يې نه پوره كوله چې دموسی ﷺ سره به يې كوله، نوبیا الله ﷺ چنگانسان پرمسلط كړه تردی چې ددوی په خوراك کی اوپه اوبوكی اوپه برستونو کی اوپه هرڅه کی به دا چنگانسان وه، نوكله چې ددی څخه تنگ سوه نوبیا به يې راله موسی ﷺ ته اوورته به يې وویل هغه شان چې مخکی به يې ویله نوبیا ورڅخه الله ﷺ هغه تكليف لیری کی نوبیا يې هغه خپل كارونه شروع كړه نوبیا الله ﷺ وینه پرمسلطه كړه چې په اوبو کی به ورته وینه ښكاره كیده چې تازه سره وینه به وه اوداركم په نهرونو کی اوپه څاهانو کی اوپه هرڅه کی ورته داسی وینه ښكاره كیده اوكله به يې چې داوبو څخه یوغرپ وكی نودهغه څخه به ورته وینه جوړه سوه. اوچاویلی دی چې دلته دوینی څخه مراد دهغه دپزی گندگی مراده ده، داروايت دابن ابی

حاتم دی. الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشِفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۳۴) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْغُورَةِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (۱۳۵) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ، (سورة الاعراف ۱۳۴ ۱۳۲) دلته الله ﷻ ذکر دکفر ددوی کوی چی کله به په دوی باندی الله ﷻ یو عذاب مسلط کی نودوی به موسی ﷺ ته ورله او کله به چی ورخه الله ﷻ هغه عذاب بوتلی نودوی به وعده خلافي وکړه او بیرته به یې خپل کارونه شروع کړه، او په هروار به یې دا وویل: لَئِن كَشِفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ یعنی که تامور ته دعا وکړه اوزمورڅخه دی داتکلیف لیری کی نومور به ستاسره بنی اسرائیل پریږدو چی ستاسره ولاړسی، خوچی ددوی څخه داتکلیف لیری سو نودوی به بیا هغه کار شروع کی کم به یې چی کوی دمخکی څخه، خوالله ﷻ به دوی ته مهلت ورکوی او وروسته والی به یې کوی ددوی په عذاب ورکولوکی، اوبیایې هلاک کړه وروسته دقائمولو دحجت په دوی باندی اوداسی عذاب یې ورکی چی دوروستنیو دپاره عبرت وگرځیدی.

الله ﷻ په سورة حم کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۴۶) فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ (۴۷) وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (۴۸) وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ (۴۹) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (۵۰) وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ (۵۱) أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (۵۲) فَلَوْلَا أَلْقَى عَلَيْهِ أَسُورَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ (۵۳) فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۴) فَلَمَّا آسَفُونَا انتقمنا منهم فأغرقناهم أجمعين (۵۵) فجعلناهم سلفًا ومثلاً للآخرين (سورة الزخرف ۴۶ ۵۲) دلته بیان کوی الله ﷻ دموسی ﷺ چی دی یې فرعون ته لیږلی وو چی هغه ایمان راوړی اودده سره یې ډیر دلائل اومعجزی ولیږلی، خو هغه به ورپوری خندا کوله اودحق څخه به یې اعراض کوی اودالله ﷻ دلاری څخه به یې ځان لیری ساتی نوالله ﷻ داسی عذابونه پرمسلط کړه چی یوپه بل پسې وه: وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (۴۸) وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ددوی په زمانه کی لفظ دساحرعیبی اونقصانی لفظ نه وو ولی چی دوی به خپل عالم ته ساحروایه، نوددی وجی څخه یې ورته خطاب کړی دی چی په ده باندی یې دایقین وو چی دا عالم دی اوبزرگ دی، نودوی به ورته عاجزی ښکاره کړه نوموسی ﷺ به دوی ته دعا وکړه نوکله به چی دوی

دمصیبت څخه خلاص سوه نوبیابه ولاړه خپل کارته. اوبیا الله ﷺ خبرورکوی دفرعون د کبر څخه اودهغه دغرور څخه چی څه رکم دده بادشاهی وه اوڅرنګه دده ملک وو اودده کلی وو، اوده به په خپل نفس کی ځان ته ښه وایه اوپه موسی ﷺ کی به یې نقصانات بیانول چی دده ژبه منبلی اوصحیح خبری نه سی کولی، اوددی څخه وروسته الله ﷻ تورات نازل کی اوبیا هم فرعون دده نقصانات بیانول چی دده په لاس کی ښګړی نسته دسرو زرو اونه په ده باندی څه ښایست اوسینګار سته، داشیان اوداحلیه دښځوی خوفرعون ته الله دومره عقل نه وو ورکړی چی داسوچ یې کړی وی چی دالباس دښځودی اوپه دی باندی فخر کول پکار نه دی، اوداقول دده: **أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ**، هرڅه چی ملائکی دی نوهغو ته ضرورت نسته، اوکه مراد داوی چی ملائکی دده دتعظیم اولوی والی دپاره راغلی وای نوملائکی ماسوا دموسی ﷺ څخه نورو ته هم ډیری دی لکه څه رکم چی په حدیث کی ذکرسوی دی: چی ملائکی خپل وزرونه دطالب العلم دپاره خپروی نودوی دموسی ﷺ اکرام اوتعظیم په کم شان اوشوکت سره کوی چی دیوطالب العلم څخه دهغه درجه لوړه ده، اوکه مراد داوی چی دغه ملائکی دده دپاره شاهی اداکی چی دی واقعی دالله ﷻ دخوا څخه پیغمبردی نو ده ته هم ضرورت نسته ولی چی الله ﷻ ده لره داسی معجزی ورکړی وی چی عقلونه ورته حیران کیده اوداکافی دی دهغه چادپاره چی هغه قصد کوی دحق اوڅوک چی حق نه منی نو هغه ځان هسی په زوره په رندوکی شماری، اوالله ﷻ ددوی پرزړونو باندی مهرونه لګولی دی چی دهغه دوجی څخه دوی په شک کی پراته دی لکه څنګه چی حال دی دفرعون لعین. **اللَّهُ ﷻ فرمایلی دی: فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَطَاعُوهُ**، یعنی ددوی عقلونه سپک وه نودفرعون تابعداری یې وکړه اوده ته یې رب وویل ولی چی ددوی قوم فاسقان وه لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۴)** **فَلَمَّا آسَفُونَا** یعنی کله چی یې مور غصه کړو نوموړ وړڅخه بدل واخستی اوداسی عذاب موورکی چی داعبرت وګرځیدی دوروسته نسلونو دپاره. لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرَى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (۳۶)** **وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (۳۷)** **وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أُطْعَمُ إِلَىٰ إِلَهٍ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۳۸)** **وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ (۳۹)** **فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَاُنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (۴۰)** **وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ (۴۱)** **وَأَتْبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ (سورة القصص ۳۲ ۴۲).**

دلته خبر ورکوي الله ﷺ دنافرمانی دفرعون څخه اودهغه دقوم څخه چې کله دوی په دی خپل کفر کی کلک سوه اودفرعون تابعداری دې قوم وکړه نودالله ﷻ غضب نازل سو پردوی باندي، نوددوی څخه یې بدل واخستی په سخته بدله اخستو سره چې ددوی څخه یوکور هم پاته نه سو اوتول اور ته دننه سوه، اوپه دی دنیاکی یې هم بدی بیانیري اوپه هغه جهان کی هم ډیر بددی ددوی دورتگ ځای.

هلاکت دفرعون او دهغه دلبنگر

کله چې دی قبطیانوپه خپل کفرکی اوردوالی اختیارکی اودفرعون تابعداری یې وکړه او دخپل رسول اونبی مخالفت یې وکی نوالله ﷻ حجتونه پرقائم کړه اوداسی معجزی یې ورته راولیږلی چې دعادت مخالفی وی اوعقلونه ورته حیران سوی وی، خو ددوی څخه ایمان رانه وړی مگرلږ چې هغه دری کسان وه یوه بنحّه دفرعون اودوهم هغه سپری چې موسی ﷺ ته یې خبرورکړی وو چې فرعون دی قتل کوی اوتنبسته ددی ځای څخه اودریم هغه سپری چې اوس لږ مخکی دهغه بیان تیرسو چې فرعون ته یې وویل چې ته هغه سپری مړکوی چې هغه وایې چې زمارب الله دی، ابن عباس وایې چې دا کسان ماسوا دجادوگرانو څخه دی ولی چې جادوگران ټول قبطیان وه، اوداهم ویل سوی دی چې دفرعون دقوم څخه یوی ډلی هم ایمان راوړی دی، اوتولو جادوگرانو هم ایمان راوړی وو اوبنی اسرائیلو هم ټولو ایمان راوړی وو اوپه دی خبری باندي دلالت کوی دا قول دالله ﷻ: **فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ** (سورة یونس ۸۳) پس ضمیرپه دی قول کی: **إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ** دارجع دی فرعون ته ولی چې سیاق پردی باندي دلالت کوی، اوویل سوی دی چې داموسی ﷺ ته راجع دی خوداخبره دسیاق څخه لیری ده: **وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ**، یعنی دتکبرکونکوڅخه دی اوظالم دی: **وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ** یعنی په ټولو کارونوکی خوالله ﷻ دده هغه دخراب عادت اوتکبربوتی دهمیشه دپاره لیری کی. نوپه دغه وخت کی موسی ﷺ وویل: **يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ** (۸۴) **فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ** (۸۵) **وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ**، ده خپلو اسرائیلیانوته امروکی په استعانت اومددغونبتلو سره دالله ﷻ څخه او هغه ته دفریادکولو، نودوی دموسی ﷺ په امر باندي اتمام وکی نوالله ﷻ دوی ته دفرایحی لاره خلاصه کړه: **وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بِيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ**، وحی وکړی الله ﷻ دی موسی اوهارون **عَلَيْهِمَا السَّلَامُ** ته چې دوی دخپل قوم دپاره جلاکورونه ونیسی دقبطیانو څخه، ددی وجی چې کله دوی ته الله ﷻ امروکی نو

دوی بیاددغه خای خخه تگ وکی اوولارسی اوددی وجی چی دوی دیوبل کورونه وپیژنی. اوداقول: **وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَيِل سَوِي دِي چي جماعت مراددی، اوویل سوی دی چی خای ددیرو لمنخونو. داقول دمجاهد اودابو مالك اودابراهيم النخعي اودالربيع اودالضحاك او دزید بن اسلم اودده دزوی عبدالرحمن اودداسی نورودی، نومعنی به ددی داسی سی چی دوی مدد وغواری په باره دهغه خه کی چی دوی په کی دی دتکلیفونو خخه اودمصیبتونو خخه اودداسی نورو غمونو خخه په دیرو لمونخونو سره، لکه خنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: **وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ، اوپه رسول الله ﷺ باندی به چی کله خه غم اوتکلیف نازل سو نوپرلمانخه به ودریدی، اوداهم ویل سوی دی چی دوی په دی باندی قادرنه وه چی بنکاره عبادت یې کولی نودوی ته امروسو چی په کورونو کی لمونخونه وکی، سعید بن جبیر ویلی دی: **وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً، یعنی یوبل ته مخامخ. الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبَهُمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (۸۸) قَالَ قَدْ أُجِيبَتِ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ، (سورة یونس ۸۸ \ ۸۹) دا دعا ده دموسی ﷺ په باره دهلاکت دفرعون کی چی موسی ﷺ دالله ﷻ خخه دا دعا وغوښته چی فرعون هلاک کړی ولی چی دی دخپلو باطلو کارونو خخه نه اوړیدی اودحق تابعداری یې نه کوله اودحق خلاف یې کوی اوضدیې کوی اوتکبریې کوی نوموسی ﷺ وفرمایلی چی ای ربه زماکه ته چیری دی فرعون اودی قبطیانو ته مالونه اوبنائست اوجائیدادونه اوداسی نور نعمتونه ورکړی نوداخه جاهلان چی دی دوی به وایې چی دوی پر حق دی نوخکه دوی ته نعمتونه ورکول کیږی اوداخلگ به ددوی په مالونو باندی دوکه کیږی اوحق به پریږدی اودباطل خوا ته به روانیږی: رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ، ابن عباس ویلی دی: داطمس خخه مراد هلاک کول دی یعنی دوی هلاک کړه ابو العالیه اوالضحاک اوالربيع بن انس ویلی دی چی: دوی وگرځوه کانی چی غوړول سوی وی، قتاده وایې چی مور ته رارسیدلی دی چی ددوی پوښی کانی سوی وه، اومحمدبن کعب ویلی دی چی ددوی دنشی اسباب کانی گرځول سوی وه، اوداهم ویل سوی دی چی ددوی مالونه ټول کانی گرځول سوی وه، داقول دابن عبد العزيز دی، عمر بن عبدالعزيز خپل یوغلام ته وویل چی هغه صندوق راوړی نوکله یې چی خلاص کی نوهرخه په کی کانی سوی وو چی په هغه کی هگی وی چی کانی ورخخه جوړ سوی وو. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودا قول دده: **وَاشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبَهُمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، ابن عباس ویلی دی چی ددوی پرزرونو باندی مهرونه ولگوه. اودا دعا********

د غضب د الله ﷻ ده دخپل دين دپاره. نوالله ﷻ دده دا دعا قبوله كړه، لكه څه ركم چي يې نوح ﷺ لره قبوله كړي وه چي هغه ويلى وه: رَبِّ لَاتَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا، نوپه دغه وخت كى الله ﷻ په جواب ددى دعا كى ورته خطاب وكى كله چي ده دعا وكړه په باره دهلاكت دفرعون كى اوهارون آمين پر وويل نودا دعا داسى سوه لكه چي دوو كسانو كړي وى نوالله ﷻ ورته وفرمايل: قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ، مفسرينو ويلى دى چي بنى اسرائيلو طلب وكى دفرعون څخه چي دوى دخپل اختر كولو دپاره خپل عيدگاه ته ووزى نو فرعون ورلره اجازه وركړه كه څه هم دهغه زړه نه غوښته. خودوى دوتلو دپاره تياري كړي وه، خو دفرعون اودهغه دلښكر دهلاكيدو ځاى هم ددوى داخپله علاقه وه، اودوى ووته ددى وچى څخه چي دفرعون څخه خلاص سى، اواومروكى الله ﷻ دوى ته په هغه څه كى چي اهل كتاب يې ذكر كوي. چي دوى يو څنگ ته سى دقبطيانو څخه اوبيايې دوى ته امر وكى چي دشپى ووزى نودوى ووتله اوروان سوه په شپه كى دشام خوا ته، نو كله چي فرعون ددوى په تگ باندى خبر سو نو دپيرسخت درد ورلى اوپه دوى پسى راووتى او خپل لښكريې راټول كى چي په دوى پسى ورسى. الله ﷻ فرمايلى دى: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ مُتَّبِعُونَ (۵۲) فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (۵۳) إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ (۵۴) وَإِنَّهُمْ لَنَا لِعَائِلُونَ (۵۵) وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَادِرُونَ (۵۶) فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۵۷) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۵۸) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (۵۹) فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ (۶۰) فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانَ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَىٰ إِنَّا لَمُدْرِكُونَ (۶۱) قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ (۶۲) فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ (۶۳) وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخِرِينَ (۶۴) وَأَنْجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (۶۵) ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْآخِرِينَ (۶۶) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۶۷) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۲۸/۵۲) علماء دتفسيرونو ويلى دى چي كله فرعون ووتى په دى بنى اسرائيلو پسى نودده سره داسى دپيرلښكر وو لكه دشكو دغونډى په شان تردى چي ويل سوي دى چي ددوى په خيال باندى (۱۰۰۰۰۰) كسان وه اواكثره په تورو آسونو وه او ويل سوي دى چي بنى اسرائيل (۲۰۰۰) كسان وو بغير دهغه ډلى دفرعون دقوم څخه چي دموسى ﷺ سره وتلى وه. اوويل سوي دى چي ددوى په وتلو اوبيا ديعقوب ﷺ كلى ته په ننوتلو كى (۴۲۲) كاله تيرسوي وه په حساب شمسي سره. خومقصود داخبره ده چي فرعون اودهغه لښكر پيدا كړه بنى اسرائيل دسهارپه وخت كى چي دلمر راختلو وخت وو، نو كله چي دوى دواړو ډلو يوبل وليده سره او نژدى سوه سره نودا بنى اسرائيل وبيريده او

د تينبتي لاره نه وه ولي چي مخ ته سمندر وو اودواړو غاړوته غرونه وه، نوپه دغه وخت كې دموسى عليه السلام ملگرو وويل (اَنَا لَمُدْرِكُونَ) اودايې ددى وجي خخه وويل چي نور بله لاره د تينبتي نه وه. نودوى شكاييت وكى موسى عليه السلام ته، نوموسى عليه السلام ورته وفرمايل: كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ نودى په مينخ كى وو اورا مخكى سو نوكله يې چي سمندرته وكتل نوتيزى خپي يې وهلى اودده سره دده ورور هارون عليه السلام اويوشع بن نون چي دده ذكر به وروسته راځي چي دابياوروسته دموسى عليه السلام خخه پينغمبر مقرر سوي دى، اوداركم ټول بنى اسرائيل هم ولاړوه او هغه مومن بنده هم وو چي د سمندر خواته به نژدى كيدى چي واوړي خونه كيدله تردى چي فرعون دوى ته نورهم رانژدى سو اودټولو روحونه مري ته رارسيدلى وه نوپه دغه وخت كى الله جل جلاله امر وكى موسى عليه السلام ته چي په دى خپل لكړى باندى داسمندر ووهه: اَنْ اَضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ، نوكله چي يې دى ووهى نوورته يې وويل چي وچوه په حكم دالله جل جلاله باندى اى ابو خالده يعنى داسم كنيه يې هغه سمندرته واخستى، والله اعلم.

الله جل جلاله فرمايلى دى: فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ اَنْ اَضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطُّوْدِ الْعَظِيمِ، اوويل سوي دى چي دا دولس ځايه جلا جلا سوي وو دهرى يوى ډلى دپاره جلا جلا لارى وى چي په هغه باندى تيريدله، تردى چي داهم ويل سوي دى چي ددى په مينخونوكى كړكى هم لكيدلى وى چي يوبل به په كى خپل ملگري ليدل، خودا خبره صحيح نه ده ولي چي اوبه په خپله صفادى چي هرڅه په كى بنكاري او همدا ركم اوبه دغرونو هم ولاړى وى په شان دغرونوپه حكم دالله جل جلاله باندى، اولله جل جلاله الدبور چي مشرقى هوا ده دى ته امر وكى چي ددى سمندپر هغو لارو باندى ولگيږي چي هغه ددى بنى اسرائيلو دپاره ايستل سوي وه چي دا اوچ سى نوهغه لارى داسى وچي سوي چي آس به په كى نه نويدي. الله جل جلاله فرمايلى دى: وَلَقَدْ اَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ اَنْ اَسْرِ بِعَبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَاَوْ تَخَشِي (۷۷) فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَعَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ (۷۸) وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ، مقصود دا خبره ده چي كله الله جل جلاله دوى ته لارى په سمندر كى خلاصى كړى نوامروسو موسى عليه السلام ته چي بنى اسرائيل دځان سره وباسه نودوى ووتل په دى سمندر كى په تيزى سره اوپه خوشحالى سره نوكله چي ددوى هغه آخرنى سړى ووتى نو فرعون دخپل لښكر سره راورسيدى نوموسى عليه السلام داغوبنتى چي داسمندر بيرته ووهى چي بندسى خوالله جل جلاله ورته امر وكى چي هم پردى حال يې پريږده، لكه څه ركم چي الله جل جلاله فرمايلى دى: وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ (۱۷) اَنْ اَدُّوا اِلَىٰ عِبَادِ اللّٰهِ اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ (۱۸) وَاَنْ لَا تَعْلُوا عَلٰى اللّٰهِ اِنِّي اَتِيكُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ (۱۹) وَاِنِّي عَذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُوْنِ (۲۰) وَاِنْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا لِي

فَاعْتَرِلُونِ (۲۱) فَدَعَا رَبَّهُ أَنْ هُوَ لَاءِ قَوْمٍ مُّجْرِمُونَ (۲۲) فَاسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ (۲۳) وَاتْرَكَ
 الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ (۲۴) كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۲۵) وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۲۶)
 وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ (۲۷) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخِرِينَ (۲۸) فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ
 وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ (۲۹) وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ (۳۰) مَنْ فَرَعُونَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنْ
 الْمُسْرِفِينَ (۳۱) وَلَقَدْ اخْتَرْنَاَهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (۳۲) وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ،
 (سورة الدخان ۱۱۷-۳۳) نودا قول دالله ﷺ: وَاتْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوًا، يعنى په دى خپل حال باندى
 يې پرېږده، اوددې خپل صفت څخه يې مه بدلوه، دا قول دمجاهد اودعكرمه اودالربيع او
 دالضحاك اودقتاده اودكعب الاحبار اودسماك بن حذب اوعبدالرحمن بن زيد بن اسلم دى،
 نوكله چې ده پردى حال پريښووى اوفرعون ورته راوړسېدى نوحيران سو دى منظرته، اودا
 ورته پته ولگيده چې داهغه ذات چې لوړ پرعرش باندى دى هغه كړى دى اودخپل ځان سره
 پښيमानه سو، خوليكن خپل لښكرته يې خپله بهادري ښكاره كوله اوورته يې داويله چې
 وگورى زمادپاره داسمندرڅه ركم خلاص سو، اودځان سره يې داسوچ كوى چې دى سمندر
 ته دننه سى په دى بنى اسرائيلو په سى اوكه نه نوكله به ورمخكى سو نوبيا به بېرته رالى
 همداسى ورتلى اوبيرته راتلى. نودى وايې چې جبرائيل ﷺ دوى ته رابښكاره سو په شان
 د شاه سوار چې پروچى اسپى باندى ناست وو اودفرعون پريوې خوا په تيزى سره تيرسو او
 دسيند څخه هغه خوا ته ووتى نوكله چې فرعون دا وليده نودى هم وردننه سو اودده لښكر
 هم وردننه سو تردى چې ټول ننوتله، چې څنگه اولنى سړى ددوى څخه دهغه خوا څخه وتلو
 والاوو، نوپه دغه وخت كى الله ﷻ امر وكى موسى ﷺ ته چې داسمندر وواهه په لكړه
 سره، نوكله چې ده وواهه نوالله ﷻ داسمندر پرراوستى اوتول يې په كى راگير كړه اوتول يې
 په كى هلاك كړه نوددوى څخه يوسړى هم بچ پاته نه سو. الله ﷻ فرمايلى دى: وَأَنْجَيْنَا مُوسَى
 وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (۶۵) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ (۶۶) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ (۶۷) وَإِنَّ
 رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ يعنى ددوى په بچ كولو كى اودهغوى په هلاكولو كى دالله ﷻ ډيره غټه
 نښانه ده اودادليل دى پريښتنوالى دموسى ﷺ باندى. اوداركم الله ﷻ فرمايلى دى:
 وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا
 إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۹۰) آ لَانَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ
 (۹۱) فَالْيَوْمَ نُنَجِّكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ، دلته خبر
 وركوى الله ﷻ دكيفيت دغرقيدلو دفرعون څخه چې دى څه ركم غرق سو، كله چې دى الله
 ﷻ دخپل لښكر سره په سمندر كى راگير كى، نوددى سمندر څپو كله دى لوړوى اوكله يې

غوټه کوی، اوښی اسرائیلو ورته کتل چی په دوی باندي داکم عذاب مسلط سوی دی، دا ددی وچی چی دښی اسرائیلو زړونه بیخ سی دده په دی حال سره. نوکله چی فرعون هلاکت ته نژدی سو اودمرگ منظورته پیش سو نوده په دغه وخت کی یی توبه وکښله اوایمان یی راوړی خو په دغه وخت کی ده ته دده دغه ایمان راوړلو څه فائده نه ورکوله، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ (۹۶) وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، (سورة یونس ۹۷/۹۶)** اوالله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ (۸۴) فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سِنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ (سورة غافر ۸۴/۸۵)**. اوهمدغه رکم موسی ﷺ دالله ﷻ څخه دعا غوښتی وه چی دوی ته دی دایمان توفیق ورته کول سی تردی چی دردناک عذاب وگوری. نوالله ﷻ ورته په جواب کی ویلی وه چی: **قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا، ستاسی دعا قبوله سوه.** اوددی حدیث څخه چی روایت یی کړی دی امام احمد دسلیمان بن حرب څخه دی دحماد بن سلمه څخه دی دعلی بن زید څخه دی دیوسف بن مهران څخه دی دابن عباس څخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **کله چی فرعون وویل: آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ، نوجبریل ماته وویل چی: که تازه لیدلی وای نو ما را اخیستی وه دسمندر څخه توره خټه اودفرعون په خوله کی می واچوله، ددی بیړی څخه چی هسی نه چی دالله ﷻ رحمت ورته راسی اودعذاب څخه خلاص سی (۱) اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دابوسعید الاشجعی څخه دی نقل کوی دابو خالد الاحمر څخه دی دعمر بن عبدالله بن یعلی الثقفی څخه اودی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایي چی: **کله فرعون غرقیدی نواشاره یی وکړه په گوتی سره اووازی یی لوړکی: آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ، نو وې ویل: چی جبریل وبرییدی چی دالله ﷻ رحمت ورته مخکی والی ونه کړی، نوراوی ځغلول په خپل وزر سره توره خټه اودی فرعون ته یی په خوله کی ورکړه. همدارکم راوی ددی ابن جریر هم دی دحدیث دابی خالد څخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی ابن جریر دطریقی دکثیر بن زاذان څخه چی دامعروف نه دی، اودابی حازم څخه چی دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **ماته جبریل ویلی دی چی، ای محمده رضی الله عنه که تازه لیدلی وای چی مابه توره خټه را اخیستله اوفرعون ته به می په خوله کی ورکوله، ددی بیړی څخه چی******

(۱). تخریج ددی احمدکړی دی (۱۱۳۰۹) اوترمذی په کتاب التفسیرکی، باب ومن سورة یونس (۳۱۰۷۱۵) او الطبرانی په الکبیر کی (۱۲۹۳۲۱۱۲).

دالله ﷺ رحمت باندی ونه سی. اوپه بعضو روایاتو کی داسی ذکر سوی دی چی جبریل ویله چی زمادردچاته دومره نه دی سوی چی خومره فرعون ته سوی دی په دی قول دده سره چی: (انا ربکم الاعلی) اوما به دده په خوله کی خته اچوله په هغه وخت کی چی ده ایمان راوړی. اودا قول دالله ﷺ: الْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ، دا استفهام انکاری دی، اودانص دی پردی باندی چی الله ﷺ ته دده ایمان قبول نه وو ولی که دی دنیاته راسی نودی به بیا هغه خپل کارونه اوتکبر اوغرور کوی، لکه خه رکم چی الله ﷺ خبر ورکوی دکافرانو خخه چی اور ووینی نوایې به: يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، چی کاشکی مور ولاړ سو اوعبادت دالله ﷺ وکو اومومنان سو. الله ﷺ فرمایې: بَلْ بَدَأَ لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ اوداقول دالله ﷺ: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بَدَنِكَ لَتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً، ابن عباس ویلی دی چی بعضو بنی اسرائیلو داشک وکی چی فرعون نه دی هلاک سوی، نوامر وکی الله ﷺ سمندرته چی دی لوړکه داوبو پرسر، اوچاویلی دی چی داوبو سر ته یې رابنکاره کی، خوصحیح دا ده چی دی یې لوړ راوغوزوی اوپر ده باندی هغه خپلی دبادشاهی کپړی وی چی ټولو ته داپته ولگیږی چی داهلاک سوی دی، اوتولو ته دالله ﷺ قدرت اندازه معلومه سی. نوددی وچی خخه الله ﷺ وفرمایې: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بَدَنِكَ، یعنی ستابدن دهغه لباس سره چی ته په پیژندل کیږی مور به یې ساتو (لَتَكُونَ) چی ته سی (لَمَنْ خَلَقَ) یعنی چی ته سی دبنی اسرائیلو دپاره نښانه یعنی ستادهلاکت به دادلیل سی خلگو ته په باره کی قدرت دالله ﷺ اواخاص کر بنی اسرائیلو ته، یا دا احتمال هم سته چی ستا بدن مور محفوظ کی ددې دپاره چی وروسته بنی اسرائیلو ته ستا دهلاکت خبر ورسپړی اوتا په خپلو سترگو باندی ووینی اویقین وکړی په قدرت دالله ﷺ باندی اودده هلاکت سره دلبنکر په لسم دمحرم باندی وو چی عاشوراء ورته ویل کیږی، لکه خه رکم چی امام بخاری په خپل صحیح کی نقل کړی دی دمحمد بن بشار خخه دی دغندر خخه دی دشعبه خخه دی دابی بشر خخه دی دسعید بن جبیر خخه اودی دابن عباس خخه دی وایې چی: رالی نبی ﷺ مدینی ته اویهودیانو دعاشورای روژه ونیوله، نوپوښتنه یې وکړه چی داولی تاسی روژه نیسی په دی ورځ باندی؟ نودوی وویل چی په دی ورځ باندی الله ﷺ موسی ﷺ ته پرفرعون باندی غلبه ورکړیده، نورسول الله ﷺ خپلو صحابه وو ته وویل چی تاسی ډیرحقدار یاست دموسی ﷺ په باره کی ددوی خخه نوتاسی هم روژه ونیسی. (۱)

(۱). داصحیح دی تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب التفسیرکی، سورة یوسف، باب (وجاوزنا بنی اسرائیل البحر) (۱۸/۴۲۸).

بيان په باره كې د بنی اسرائیلو وروسته دهلاکت د فرعون څخه

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (۱۳۶) وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ (۱۳۷) وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مَثَبٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۳۹) قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (۱۴۰) وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (سورة القصص ۱-۵) او په بل ځای کې یې داسې فرمایلی یې دی: وَرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ الْأُوَارِثِينَ، او په بل ځای کې یې داسې فرمایلی دی: وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ، یعنی دا ټول یې هلاک کړه او هغه عزت یې ددوی څخه ختم کړ، او ټول لښکر او سالاران او نور داسې نژدی خلک د فرعون دا ټول یې هلاک کړه، او په مصر کې پاته نه سوه مگر عام خلک چې زمينداران وه او غريبان او بې وسه وه، او ذکر کړی دی ابن عبدالحکم په تاريخ دمصر کې چې ددغه زمانې څخه په مصر کې د بنحو تسلط رالی ولی چې هغه مشران د قوم هلاک سوه او دهغوی بنحی پاته سوی دغو بنحو د عام خلکو سره ودونه وکړه نو په سړو باندې یې تسلط وکړ، نو تر نن ورځې پورې په مصر کې د بنحو تسلط دی په سړو باندې. او په نزد د اهل کتابو باندې داسې ذکر سوی دی: کله چې بنی اسرائیلو ته الله ﷻ امر وکړی په وتلو سره دمصر څخه نودغه میاشت الله ﷻ ددوی دپاره اولنی میاشت ددغه کال وگرځوله، اودوی ته امر وکړی الله ﷻ چې هر یو دی یو پسه حلال کړی اود چا چې وس نه وی نوهغه دی دخپل همسایه سره شریک سی، او هر یو دی دخپل پسه وینه دکور پردروازې باندې ومړی، ددی وجی چې داددوی دکورونو نښانې سی، اودا پسه به نه پخوی بلکه دابه کبابوی، دده سر او خپته او ټول شیان به ورلره کبابوی، اوددی څخه به هېڅ څه نه پرېږدی، شروع ددی داوولنی میاشت دخوارلسمی ورځی څخه سوی وه او په موسم دپسرلی کې، نو کله یې چې داوخورل نو خپلی ملاکانی یې وتړلی او خپلی موزی یې په پښو کړی او خپلی لکړی یې په لاس کې واخستی، اوددی پسه څخه هر یو په ولاړی خوراک وکړی په تیزی سره، اوڅه چې ددی څخه زیاته پاته سوه ماخستن ته نوهغه یې وسوزل، داددوی دپاره اختر مقرر سو ددغه وخت څخه تر هغه وخته پورې چې تورات وو کله

چې تورات منسوخ سو نو داهم منسوخ سو. اهل کتاب وايې چې: په دغه شپه باندې الله ﷻ د قبطيانو ټول ځوانان او ښه ښه مالونه هلاک کړه او مړه يې کړه، ددی دپاره چې دوی په دې مړو باندې مشغول سي، او بنی اسرائیل دمصر څخه په نيمايي دورخ کې ووتل په داسې حال کې چې قبطيانو په خپلو مړو باندې بیره کوله، چې په دوی کې يو کورهم داسې نه وو چې په هغه کې مړې نه وو سوې، نو کله چې موسی ﷺ ته وحی وسوی نو دې دخپل قوم سره په تيزی ووتی او روان سو دشام خوا ته، او دځان سره يې خوراک واخستی او خپل سامانونه يې دځان سره په څادرونو کې واخستل، او دوی ډير سامانونه د قبطيانو څخه په کرایه او په اجرت سره رااخستی وه، نو دوی ووته چې ددوی تعداد (۲۰۰۰) کسان وو ماسوا د بچو ددوی څخه، او دوی په مصر کې (۴۳۰) کاله تیرکړي وه، دا ددوی د کتاب عبارت دی. اودا کال ددوی په نزد باندې کال دفسخ يعنی دختم والی کال دی، او ددوی اخترهم دفسخ په نوم باندې وو، او ددوی دپاره بل اختر نوی والی دکال دی، او ددوی اختر هم دفسخ په نوم باندې وو، اودا اختر ددوی په اول دکال باندې وو، نو همدارکم ددوی درې اختره په کال کې وه، چې دا ددوی په کتاب کې ذکر دی، او کله چې دوی دمصر څخه ووته نو ديوסף ﷺ تابوت يې هم دځان سره يو وړی، او دوی په لاره دبحر يوسف باندې ووتل او دوی دورځی مزلونه کول چې ددوی مخ ته به وربخ وه چې په هغه کې به درناستنی ولاړی وی، او د شپې به يې چې منزل کوی نو په تياره کې به ورته داور ستنی لگيدلی وی، نو دوی په هغه لاره دسمندر خواته ورسيدل او هلته پاته سو نو په دغه وخت کې ددوی پرخوا فرعون رالی دخپل لښکر سره، او دوی دسمندر په غاړه کې پراته وه، نو د بنی اسرائیل څخه ډير کسان وبيريده، تردی چې يوه په کې دا وويل چې په مصر کې د سختی سره مرگ ښه وو ددی څخه چې په دې شله کې مړه سو، نو موسی ﷺ دغه سړی ته وويل چې تاسی مه بيريږی ولی چې فرعون به ددی ځای څخه روغ مصر ته ولاړنه سي. دوی وايې چې امر وکی الله ﷻ په دغه وخت کې موسی ﷺ ته چې په لکره سره دغه سمندر ووهی، او تقسیم يې کې چې بنی اسرائیل په کې تیرسی. نو اوبه ددواړو خواوو څخه ددوی ودریدی لکه دغرونو په شکل او ددی مينځ وچ سو، ولی چې الله ﷻ دجنوب دخوا څخه گرمه هوا پرولگوله نو وچ سو، نو بنی اسرائیل تر ووتله او فرعون دخپل لښکر سره ورپسی سو نو کله چې بنی اسرائیل ټول ووتله او دفرعون لښکر مينځ ته سو نو موسی ﷺ ته الله ﷻ امر وکی چې داسمندر بيرته په لکره ووهه نو بيا يې سمندر وواهی نو فرعون دخپل لښکر سره په کې غرق سو. په نزد اهل کتابو باندې داهرڅه د شپې سوې دی او بيا داسمندر دوی ته په صبا يې وخت کې خلاص سوې دی، خودا غلطه ده. دوی وايې چې کله الله ﷻ فرعون او دهغه لښکر تباہ کې

او غرق يې کي نوپه دغه وخت کي موسی عليه السلام او بني اسرائيلو تسبيحات شروع کړه او دا يې وويل چي: مور تسبيح وايو دهغه پاک ذات، چي دفرعون په سريې خپل قهر نازل کي. او خپل اسونه يې په داسي سمندر باندی تير کړه چي هغه منع کوونکی وو، او دا پير اوږده تسبيحات دی. اودوی وايې: چي دهارون خور يو دف (طنبل) راواخستی او هغه يې وواهي اونوری بنځي ورپسي سوی او ټولي بنځي يوځای سوی، او په خوږ اواز سره يې داويله: پاکي ده دهغه ذات دپاره چي قهاردی، هغه ذات چي ظالمان يې ټول په سمندرکي غرق کړه. او همدارکم په کتاب داهل کتابو کي ماويلی دی. او دلته دوی ويلي دی چي ددی هارون دخور نوم مريم النبيه ده، او همداسي نقل کړي دی محمد بن کعب القرظي دی وايې چي دامريم بنت عمران وه داخور دموسى اوهارون عليه السلام وه، اوددی دموسى عليه السلام سره دپلار نوم اودورور نوم سره يوشان دی نوددی وجي څخه يې ويلي دی چي دا يې خورده، ولي چي دوی وه لکه څه رکم چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي دی مغيره بن شعبه ته په هغه وخت کي کله چي دده څخه اهل نجران والاوو پوښتنه وکړه په باره داخت هارون کي يعنی دهارون دخور په باره کي چي ددی څه نوم دی، نوده پوښتنه وکړه دنبي صلى الله عليه وسلم څخه نونبي عليه السلام ورته په جواب کي وويل، دا يې ورته ځکه وويل چي انبياوو خوندي دانبياوو په نامه سره ياديدلی سی. راوی ددی مسلم دی. اوداقول ددوی چي (النبيه) نودايې ورته ددی وجي څخه ويلي دی لکه څه رکم چي دباچا بنځه وي نوهغه ته ملکه ويل کيږي اودامير بنځي ته اميره ويل کيږي، نودا استعاری دی نودنبي خورته نبیه ويل کيږي، دانه چي دا په حقيقت کي نبی وو بلکي دا استعاره ده، اووهل دتبلې په دغه ورځ باندی نودا دليل دی ددوی پرغت اختر باندی په دغه ورځ، اودا دزنانو دپاره جائزدی، دليل په دی باندی حديث دهغو دوو مينځو دی چي دعائشه رضي الله عنها سره وي او طبلې يې وهلي په ورځ دمنی کي، اورسول الله صلى الله عليه وسلم منع کولی نومخ مبارک يې واړوی دديوال خوا ته نوپه دغه وخت کي ابوبکر رضي الله عنه رالی نودا يې وترتلی چي دنبي عليه السلام په کورکي دشيطان ميخونه ټک وهي نونبي عليه السلام وفرمايل چي پريږده ای ابوبکره دهرقوم دپاره خپل اختروی اودازمور اختردی (۱) اودوی ذکرکړی دی چي دوی کله ولاړه دسمندر وخواته نودشام خواته روان سوه نوپه لاره کي يې دری ورځي منزل وکي او اوبه يې نه کړي پيدا نوډيرو په کي خبری وکړي چي څه يې ويل نودوی پيدا کړي اوبه خو ترووی وي چي چنسل يې نه کيده، نوامروکي الله جل جلاله موسی عليه السلام ته چي يولرگی راواخلي او ددی اوبوپه مينځ کي کښيږدي نويولرگی يې ددی په مينځ کي کښيښوی نوهغه اوبه خوږی

(۱). تخريج ددی بخاری کړی دی په کتاب العیدین کي، باب سنت العیدین لاهل الاسلام (۲/ ۹۵۲) اومسلم په کتاب صلوات العیدین، باب الرخصت فی اللعب يوم العید (۲/ ۱۸۲).

سوی، او الله ﷺ دوی ته په دغه ځای کی ډیر فرائض اوسنن وښوول، او ډیر وصیتونه یې ورته وکړل. اودارکم الله ﷺ په خپل کتاب کی فرمایلی دی: وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة الاعراف ۱۳۸ ۱۳۹) دی جاهلانوی موسی ﷺ ته وویل سره ددی چی دوی ته الله ﷺ په ریشتنوالی درسالت دده باندی داسی دلائل پیش کړه چی هغه حیرانونکی وو بیا هم دوی وویل چی زموږ دپاره یوشی مقرر کړه چی موږ ورلره عبادت وکو، اودایې په هغه وخت کی وویل کله چی دوی په یوقوم باندی تیریده چی هغوی دبتانو عبادت کوی چی دغوی په شکلونو باندی جوړوه نودوی چی کله ددوی دغه عبادت ولیدی نودوی داسوچ وکی چی کیدی سی چی دا دوی ته څه نفع او ضرر رسوی نودوی بیاخپل نبی موسی ﷺ ته داوویل چی ته هم زموږ دپاره څه شی جوړ کړه چی موږ یې عبادت وکو، نوموسی ﷺ دوی ته وویل چی تاسی جاهلان یاست او ستاسی سره عقل نسته اوتاسی په هدایت باندی نه یاست: إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، اوبیایې ذکر کی دوی ته دالله ﷺ نعمتونه په تفصیل سره اودایې ورته وویل چی دوی الله ﷺ خوښ کړی دی په خپل زمانی کی په اعتبار دعلم اوپوهی سره، اوهغه رسول چی ددوی په مینځ کی دی ددوی سره یې څومره ښه وکړه چی دوی یې دفرعون ظالم څخه خلاص کړه اونجات یې ورکی، اوبیایې دوی ته دفرعون دهلاکت اودوی دهغه میراثیان کړل ددی ذکر یې دوی ته وکی، اودایې ورته بیان کړه چی دعبادت لائق ماسوا دالله ﷺ څخه بل څوک نسته اونه دچا دپاره عبادت ماسوا دهغه څخه پکاردی، ولی چی هغه یکه تنهادی دهغه شریک نسته اوهغه خالق دمزکو اوآسمانونودی، اوتولو بنی اسرائیلو داسوال نه وو کړی بلکی دلته ضمیر راجع دی جنس ته اوجنس لږ اوډیر دواړوته شاملیږی، لکه په دی قول دالله ﷺ کی: وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَا هُمْ فَلَمَّ نُغَادِرُ مِنْهُمْ أَحَدًا (۴۷) وَعَرَضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا (سورة الكهف ۴۷ ۴۸) اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دالزهري څخه دی نقل کوی دابن ابی سنان الدیلی څخه دی دابی واقد الیشی څخه، دی وایې چی موږ ووتلو درسول الله ﷺ سره دحنین خوا ته نوموږ تیرسو پریوی درختی باندی چی زوړندونکی درخته وه نوموږ وویل رسول الله ﷺ ته چی موږ ته اجازه راکړه چی موږ ددی درختی څخه زوړندکی درخته جوړه کړو چی خپل سامان په کی زوړندوو لکه څه رکم چی به کفارو ددی څخه جوړول اوبیابه ورته شاوخوا پریوتل، نونبی ﷺ وفرمایل: الله اکبر، داهم هغه رکم قول دی لکه څه رکم چی بنی اسرائیلو خپل نبی

ته ویلی وو: اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ، تاسی یادوی هغه کارونه چی هغه ستاسی څخه مخکی تیرسوی خلگو کړی دی (۱) او روایت ددی ذکر کړی دی النسایې دمحمد بن رافع څخه دی نقل کوی دعبدالرزاق څخه هم په دی الفاظو سره، او همدارکم ترمذی دسعید بن عبد الرحمن المخزومی څخه دی دسفیان بن عیینه څخه دی دالزهري څخه، اوبیایې ویلی دی داحسن صحیح دی، اودارکم روایت ذکر کړی دی ابن جریر دحدیث دمحمد بن اسحاق څخه اودمعمّر څخه اودعقیل څخه اودالزهري څخه دی دسنان بن ابی سنان څخه اودی دابی واقد اللیثی څخه، چی دوی ووتل درسول الله ﷺ سره دمکی څخه حنین خوا ته، نو دی وایې چی وه دکافرانو دپاره یوه درخته چی دهغه څخه به گیر چاپیره کښېنسته، او خپلی اسلحی به یې په هغه کی ایردلی، چی هغه درختی ته به (ذات انواط) ویل کیده نو دوی وایې چی موږ تیریدو په یوی درختی باندی چی هغه ډیره شنه وو نوموږ رسول الله ﷺ ته وویل چی دازموږ دپاره ذات انواط یعنی دایرېدلو والا ونه گرځوو لکه څه رکم چی دکافرانو دپاره وه. نونبی ﷺ وفرمایل: تاسی داسی خبره وکړه لکه څه رکم چی بنی اسرائیلو موسی ﷺ ته کړی وو: اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُم فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ خومقصود داچی کله موسی ﷺ جلا سو دمصر څخه اودبیت المقدس خوا ته روان سو نوپه هغه ځای کی یې ډیرید ظالمان قومونه ولیده. نوامروکی موسی ﷺ په قتل کولو ددوی سره او ددوی په ایستلو سره ددی بیت المقدس څخه، ولی چی داځای الله ﷻ موسی ﷺ ته تیار کړی وو اودابراهیم خلیل الله په خوله یې ورسره وعده کړیده چی داځای به هم دده دپاره وی، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَأَنَاكُمْ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (۲۰) يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ (۲۱) قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِن فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ (۲۲) قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنِعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانكُمُ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۲۳) قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَن نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ (۲۴) قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (سورة المائدة ۲۵۱-۲۵۰) دلته ذکر کوی موسی ﷺ دالله ﷻ نعمتونه خپل قوم ته چی الله ﷻ پر دوی باندی دنیوی او اخروی دواړه احسانات اوانعامات

(۱). تخريج ددی احمد کړی دی (۲۱۸۱۵) او الترمذی په کتاب الفتن کی، باب ماجاء: لترکبن سنن من کان قبلکم ۱۴ (۲۱۸۰) اوابوعیسی ویلی دی دا حدیث حسن صحیح دی.

کړې دی. اودوی ته یې امر وکړ چې جهاد وکړی په لاره دالله ﷺ کی اودالله ﷺ دښمنان قتل کی نو وی ویل: يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ يَعْنِي په شاه کیرې به نه اوددښمنانو څخه به کرار پری نه: فَتَقَبَّلُوا خَاسِرِينَ يَعْنِي دډبرې څخه به وروسته تاوان وکړی اودکمال څخه به وروسته نقصانی سی که چیری موجهاد پرېښووی: قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ يَعْنِي ظالمان اوضدیان قوم پکښی دی: وَإِنَّا لَنَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ دوی وپیریده ددغو ظالمانو څخه اودوی په خپلو سترگو باندی دفرعون هلاکت ولیدی او هغه ددوی څخه ډیر ظالم وو، اودی دلیل گرزوی ددوی په ملامتیا باندی اودلته بعضی مفسرینو ډیره غلو کړیده چی دوی دشکلونو څخه ډیر غټ وو نوددی وجی څخه دوی ورڅخه وپیریده، خودا خبره غلطه ده، اوبعضو پکی دا خبره هم کړیده چی دوی دومره غټ وو چی ددوی څخه یوسری رالی اوددی بنی اسرائیلو څخه یې دولس کسه په یواځی بوتله او خپل بادشاه ته یې پیش کړه نوهغه ورڅخه داپوښتنه وکړه چی تاسی څوک یاست نودوی ورته وویل چی مور بنی اسرائیل یو نودی بادشاه ورلره انگور ورکوه چی یویو انگور دیوه یوه سپری دپاره کافی کیدی، نودا خبره غلطه ده اوتش خرافات دی. اوبعضو دا ذکر کړی دی چی عوج بن عنق ددوی ظالمانو دخوا څخه راووتی چی دابنی اسرائیل مړه کړی اودده اوږدوالی (۳۳۳۳) گزه وو، همداسی قول کړی دی بغوی هم، اودا صحیح نه دی، ولی چی مور مخکی په قول درسول الله ﷺ کی ذکر کړی وو چی فرمایلی دی: یَقِينًا اللَّهُ ﷻ پیداکړی دی آدم ﷺ اودهغه اوږدوالی (۶۰) گزه وو، نودهغه څخه په دی خوا دخلگو قدونه او عمرونه کمپری تردی وخته پوری. نودوی وایې چی داعوج بن عنق دیوغر سرته وختی اودهغه ځای څخه یې ډبرې راواخستی اودموسی ﷺ په لښکر باندی یې رالیله کړه، نومرغی راله اودا ډبره یې ونيول اوماته یې کړی تردی چی داتولی ډبرې یې دعوج غاری ته واچولی دامیل په شکل باندی، نوبیاموسی ﷺ په ده پسی ورټوپ کړه او دده ترپونډی پوری وروختی اودی یې مړه کی، داروایت نقل سوی دی دنوف البکالی څخه اوابن جریر نقل کړی دی دابن عباس څخه اوداصحیح قول نه دی ولی چی دا اسرائیلی اقوال دی اوداکثره غلط وی، اوداتول هغه خبری دی کم چی بنی اسرائیل دځان څخه جوړی کړی دی، ولی چی ددوی سره ددروغو خبرو دومره زیاتی سوی دی چی دصحیح اوباطل فرق په کی نه کیری. اوکه چیری داصحیح وی نوبنی اسرائیل خوځان معذوره گنلی وو دجنگونو څخه اوحال داچی الله ﷻ دوی ته ترینه ورکړیده په پرېښوولو دجهاد باندی. اودوی ته امر په جهاد سره وسو اومخکی والی دجهاد خوا ته دوو کسانو کړی وو اودوی یې دحجامت څخه هم منع کړی وه چی هغه دوه کسان. یوشع بن نون، اوکالب بن یوفنا دی، دا قول دابن

عباس او دمجاهد اودالسدي اودعکرمه اودالربيع بن انس دی: قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ
 أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
 یعنی هغه کسان چی دالله ﷺ خخه بیره کوی اوپه دوی باندي الله ﷺ انعام کړی دی داسلام
 اودایمان اودطاعت اودشجاعت خخه: ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ
 فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ یعنی کله چی تاسی پرهغه ذات باندي توکل وکی اودهغه خخه مو
 مدد وغوښتی نوهغه ذات ستاسی مدد اونصرت کوی پرقوم کافرانو باندي: قَالُوا يَا مُوسَى
 إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، نوکونوالی ددوی دوی
 دجهاد خخه پاته کړه، اوویل سوی دی چی کله یوشع اوکالب داخبره واوریده نودغصی
 دلاسه یې خپلی کپړی وشلولی اوموسی اوهارون دواړه الله ﷺ ته په سجده باندي پیروته
 ددی وجی خخه چی په دوی باندي دالله ﷺ عذاب واقع نه سی: قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي
 وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ابن عباس وایې چی ددی خخه دموسی ﷺ مراد دا دی
 چی ای الله زموږ اوددوی په منځ کی فیصله وکی: قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي
 الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ یعنی دا ددوی دعقوبت بیان دی چی الله ﷺ دوی ته مهلت
 ورکی ترخلوینستو ورځو چی دومره ورځی دی دوی وگرځی اوددی خخه وروسته به
 هلاکېږی، نوهمداسی وسوه چی خلوینست ورځی تیری سوی نوددوی خخه یوهم نه ووپاته
 مگرځامن ددوی پاته وه اویوشع اوکالب هم پاته سوی وه. لیکن دبدر په ورځ باندي
 اصحابو درسول الله ﷺ داسی نه وه ویلی لکه خه رکم چی قوم موسی ﷺ ته ویلی دی.
 بلکی دی صحابه وو یوبل ته زیری ورکوی ددی جهادپه باره کی اونبی ﷺ ته یې تردی
 پوری وویل چی: که تاسی موږ سمندرته غورځول غواړی نوموږ به نه وروسته کیږو، ولی
 چی موږبه په جنگ کی دصبر خخه کاراخلو، کیدی سی چی الله ﷺ تاسی ته زموږ په ذریعه
 داسی کار وښی چی ستاسی دسترگو یخوالی په وسی. اوامام احمد روایت ذکرکړی دی
 په نقل کولو سره دوکیع خخه دی دسفیان خخه دی دمخارق بن عبدالله خخه دی دطارق بن
 شهاب خخه چی دی وایې چی مقدار دا ویله رسول الله ﷺ ته په ورځ دبدرکی: ای رسوله
 دالله ﷺ موږتاته داسی نه وایولکه خه رکم چی موسی ﷺ ته بنی اسرائیلو ویلی وه: فَاذْهَبْ
 أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، لیکن موږ به داویو چی ته اوستارب دی ولاړسی اوجنگ
 دی وکی اوموږ هم ستاسی سره یو (۱) اودا اسناد جیددی په دی اعتبار سره اوددی په بلی

طريقی سره بل روايت دی: چي امام احمد يې نقل کوي داسود بن عامر څخه دی داسرائيل څخه دی دمخارق څخه دی دطارق بن شهاب څخه، دی وايي چي ويلي دی عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چي زه يوځای سوم دمقداد سره په يوسف کي، اودازما دپاره ډيره ښه خبره وو چي زه دده سره ملگري وم دی ورلي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته چي نبي صلى الله عليه وسلم مشرکينو ته بيان کوي او ده ورته وويل: زمادی قسم وی په الله صلى الله عليه وسلم باندی ای رسوله دالله چي موربه تاسی ته داسی نه وایو لکه څه رکم چي موسی صلى الله عليه وسلم ته دهغه قوم ويلي دی: فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ لیکن موربه جنگ کوو ستا درسته خوا څخه اوستا دچپه خوا څخه اوستا دمخ خوا څخه اوستا دشاه دخوا څخه. نودی وايي چي ماولیدی رسول الله صلى الله عليه وسلم چي مخ مبارك يې ډير خوشحالی څخه وبرینیدی اوپه دی خبره ډير خوشحاله سو (۱) راوی ددی بخاری دی په کتاب التفسیرکي، اوپه المغازی کي دمخارق څخه هم په دی الفاظوسره. اودارکم حافظ ابوبکر بن المردويه ويلي دی په نقل کولو سره دعلی بن الحسین بن علی څخه دی دابو حاتم الرازی څخه، دی دمحمد بن عبدالله الانصاری څخه دی دحمید څخه دی دانس څخه دی وايي چي کله رسول الله صلى الله عليه وسلم بدرته روان وو نومشوره يې غوښتله دخلکو څخه نو حضرت عمر رضي الله عنه ورلره مشوره ورکړه، اوبیادوی ټولو مشوره ورکړه تردی چي انصارو دا ويل چي زموربه دی قسم وی په هغه ذات باندی چي موربه نه وایو هغه څه چي موسی صلى الله عليه وسلم ته دهغه قوم ويلي وه: فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، بلکی موربه ستاسره یوپه هر ځای کي چي موتاسی غواړی.

بیان دهغه واقعاتو چي په تبه کي واقع سوی وی

اول خودوی انکار وکی دجهاد څخه اودقتل دظالمانو څخه، چي په سبب ددی بیا الله صلى الله عليه وسلم دوی ته په علاقه دتبه کي سزا ورکړیده، اودا حکم يې پر وکی چي دوی به ددی ځای څخه نه وزی ترخلوینستو کالوپوری، خوماداقصه په کتاب داهل کتابو کي نه ده لیدله چي دوی دقتال څخه اودجهاد څخه اعراض کړی وو، مگر دا ذکر دی چي موسی صلى الله عليه وسلم یوشع تیار کي دپاره دقتال دیوی ډلی دکافرانوسره، اوموسی اوهارون عليهما السلام اوخوردوی دیوی غونډی پرسرکښېنسته، نوموسی صلى الله عليه وسلم چي به څومره لکړه پورته کوله نوهغومره به یوشع ته کامیابی اوغلبه پرهغې بلی ډلی باندی رسیده، نوپه دی کي دیوشع صلى الله عليه وسلم ډله کامیابه سوه پردی کافرانو باندی، اودوی داهم ذکر کړی دی چي (یشرون) چي دموسی صلى الله عليه وسلم خسرو و هغه ته دا خبره ورسیده چي دی غالب سوی دی پرفرعون باندی نودی هم رالی اوپه موسی صلى الله عليه وسلم باندی

(۱). تخريج ددی امام احمد کړی دی (۳۹۰۱۱) اوبخاری په کتاب التفسیرکي، سورة المائده، باب(فاذهب انت وربک فقاتلا) (۴۲۰۹۱۸) اوپه کتاب المغازی کي، باب قول الله تعالی (اذیستغیثون ربکم) (۳۹۵۲۱۷).

يې ايمان راوړې، او دده سره خپله لور (صفورا) هم وه چې دموسى عليه السلام نبخه ده، او دواړه ځامن ورسره هم وه چې جرشون او عازر وو، نو دده مخ ته موسى عليه السلام راووتى او دده يې ډير اکرام وکې، او ده ته د بنى اسرائيلو علماء ټول راټول سوه او دده ډير تعظيم يې وکې. او دا يې هم ذکر کړيدى چې ده د بنى اسرائيلو جگړې وليدى نوموسى عليه السلام ته يې مشوره ورکړه چې پردوى باندې نيکان خلگ مشران مقررکې ددى دپاره چې دوى خيانت ونه کي او دا يې ورته وويل چې د هرورز کسانو پرسريو سپرې فيصله کن مقررکړه او دهرسلو کسانو پرسر جلا فيصله کن سپرې مقرر کړه او دهر و پښخوسو کسانو پرسر باندې يو مقرر کړه تردى چې دهرلسو کسانو په سر باندې هم يوه فيصله کونکې مقررکړه، نو که دوى ته په فيصله کي څه مشکل پيښيدى نوتاته به راځي نوموسى عليه السلام ددوى خبره ومنله او دغه کار يې وکې، او ويل سوي دى چې دوى سيناء مقام ته چې دالبريه خواته دى په دريم مياشت باندې داخل سوي وه وروسته دوتلو دمصر څخه ولى چې دوى په اول کال باندې دپسرلى په موسم کي وتلى وه، اوتيه مقام ته په موسم دگرمي کي داخل سوي وه، واللّه اعلم. او دوى وايي چې دا بنى اسرائيل دطور سيناء خواته نازل سوه، او موسى عليه السلام دغه غره ته ورلى او درب العزت سره يې خبرې وکړې، او الله جل جلاله ده ته دا امر وکې چې بنى اسرائيلو ته امر وکې چې دالله جل جلاله نعمتونه دى دځان سره يادکړي، چې الله جل جلاله دوى لره نجات ورکړي دى دفرعون څخه او دهغه دظلم څخه، او دوى يې په کمي طريقى سره دهغه څخه خلاص کړه، او دا امر يې ورته هم وکې چې دى بنى اسرائيلو ته امر وکې چې دوى غسل وکې او خپلې کپړې پاکي کړې او ددغه غره گيرچاپيره ټول راټول سي او دى غرته دى يوهم نه ورنژدى کيږي ترڅو چې حکم نه وي سوي تردى چې خپل حيوان هم ددى غر خواته نه پريږدى او کم يوچي دى غره ته نژدى سو نو قتل کيږي به، نو بنى اسرائيلو دا خبره ومنله او غسل يې وکې او کپړې يې صفاکړې او کښينستل، نو کله چې دريمه ورځ سوه نوپه دى غره باندې ډيره درنه وريخ راله چې په دى کي اوازونه او بيرونکي شکلونه وه او برېښنا وه نو دوى وبيريدل، نو دوى ټول راووتل او ددى غره خواته ولاړه، نو ددى غره څخه دود ختل شروع سوه چې ددى دود په مينځ کي رڼا وه او دا غر په زلزله سو او وښوريدى تردى چې ښه مضبوط وښوريدى، او په دغه وخت کي موسى عليه السلام ددغه غر په مينځ کي ولاړ وو او دالله جل جلاله سره يې خبرې کولې. او بيا امر وکې الله جل جلاله موسى عليه السلام ته چې ددى غره څخه کښته سي او بنى اسرائيلو ته امر وکې چې ددى غر خواته را نژدى سي او دالله جل جلاله وصيت واورى، او ددوى مشرانو ته چې ددوى علماء وو هغو ته هم امر وکې چې دى غرته نژدى سي بلکي غره ته دى وځيږي. دا عبارت دى ددوى د کتاب اودامنسوخ سوي دى. نوموسى عليه السلام وويل چې اى ربه زما هغوى نه سي راختلى، او ما هغوى منع کړي دى دراختلو څخه، نو بيا ورته امر وکې الله جل جلاله چې ولاړ سه او خپل ورور هارون دځان

سره راوله، نوموسى ﷺ دغه ركم وكړه چې څه ركم ورته امرسوى وو، اوالله ﷻ ورسره خبرى وكړى، نوپه دغه وخت كى يې ورته ديوڅو خبرو امروكى اوددوى په نزد داهم دوى وايي چې بنى اسرائيل دالله ﷻ اواز اوريدلى دى، خودوى پوه نه سوه بياوروسته موسى ﷺ پوه كړه، اودوى موسى ته وويل چې ته موږ ته هغه څه چې تاته رب العزت امر په كړى دى هغه موږ ته بيان كړه موږ بيرپرو چې موږ مړه نه سو، نوموسى ﷺ بيان ورته وكى چې هغه لس كلمى دى عبادت دالله ﷻ په يواځى والى سره كول، اوددروغو دقسم څخه ځان ساتل، او امريې وكى په حفاظت كولو دورځى دخالى يعنى دغه ورځ دعبادت دپاره فارغولو باندې اودزنا څخه يې منع كړه، داركم دغلا څخه، داركم دمور اوپلار داطاعت امريې ورته وكى، داركم ددروغودشاهدې څخه، اودبل سړى دښځى سره دشهوت استعمالولو څخه يې منع كړه اوداسى نور. داركم دسلفو څخه دپرو خلگو داويلى دى چې دغه لس شيان په دى دوو ايتونو كى ذكردى: قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۱۵۱) وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۱۵۲) وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ، (سورة الانعام ۱۱۵۱-۱۵۳) ددى لسوكلمو څخه يې وروسته دوى ته نور ډير وصيتونه كړى اودا ركم نور احكام يې ورته بنوولى دى، نودوى عمل وكى ترڅه وخته پورى په دغه احكامو باندې اوبيايې وروسته ورڅخه شاه كړه اوددى خلاف كارونه يې شروع كړه، اوبيايې په دى كى تبديليانى اوتحريفونه وكړه، اوبيايې دهغه څخه وروسته ټول منسوخ كړه اوختم يې كړه. اوالله ﷻ فرمايلى دى: يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ (۸۰) كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ (۸۱) وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ (سورة طه ۸۰-۸۲) دلته الله ﷻ ذكركړى دى خپل احسان اومننت په دوى باندې چې دوى ته يې ډير نعمتونه وركړه اودوى يې دفرعون ظالم څخه وساتل، اودوى يې دخپل نبى سره دطور خوا ته بوتلل اودوى ته يې لوى لوى احكام اومصلحتونه وبنوول چې ددوى ددنيا او داخرت دواړو فائدى په كى وى اودوى ته الله ﷻ په داسى مزكه كى خواركونه وركړه دى په حال دسفر اوحضركى چې پرهغه مزكه باندې به دشين گياهم بالكل درك نه وو، اوكله به

چی موسم دگرمی وو نوپه دوی باندي به الله ﷺ داسی وریخ راوستل چی په دوی باندي به گرمی هیخ اثرنه کوی. لکه خه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۳۹) يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ (۴۰) وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَٰئِكَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ، (سورة البقره ۴۱-۳۹) تردی چی فرمایلی بی دی: وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (۴۹) وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۰) وَإِذْ أَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعَجَلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ (۵۱) ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۵۲) وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (۵۳) وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعَجَلَ فَتَوَبُوا إِلَىٰ بَارئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۵۴) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذْتُمُ الصَّاعِقَةَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۵) ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۵۶) وَظَلَلْنَا عَلَيْكُمْ الْعُمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، (سورة البقره ۵۷-۱۴۹) تردی چی فرمایلی بی دی: وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعَثُوا فِي الْأَرْضِ مَفْسِدِينَ (۶۰) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلَهَا قَالَ أَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبُطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكُمْ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكُمْ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ، (سورة البقره ۲۱-۲۰)

نودلته الله ﷺ دوی ته ذکرکره خپل انعامات په دوی باندي چی هغه ورکول دمرزانو وو دوی ته اوورکول دخوږو شيانو وه دوی ته، دمن اوسلو دوه خوراگونه به بی دوی ته ورکول بغير دخه تکليف خخه اونه به ورپسی دوی کړيدل بلکی دوی ته به من چه يوخوږ شی دی دابه بی ورلره سهاروختی ورکول اوسلو به بی ورلره دشپی په ډوډی کی ورکول، اودوی ته به بی اوبه ورکولی دډېروخخه، موسی ﷺ به ډېری ته لښته ورکړه نودهغه خخه به اوبه روانی سوی، اودالله ﷺ دخوا خخه دوی ته غټ نعمتونه وه. نوبیاپه دوی کی اکثره کسانو ناشکری وکړه اوپه دی نعمتونو کی تبدیلی بی وغوښتله په هغه سره کم خه چی مزکه راټوکوی چی بادرنګ او اوره اوپياز اودال اوداسی نور شيان سوه دابی وغوښتل چی

دادي مورته راکول سی نوموسی ﷺ ته ددوی په دی خبری اومطالبی باندی درد ورلی او دوی ته یې وویل: قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبُطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ یعنی چی تاسی ددی بنار خخه کښته سی دهغه نورو بنارونو خواته نوتاسی ته به درکول سی هغه سپک خوراکونه چی تاسی یې په بدل ددی خوراکونو کی غواړی خوزه ستاسی دپاره دهغه سوال نه کوم، اونه تاسی ته ددغه کار امرکوم. نو دا کم صفات چی ددوی ذکر سوه نو داپه دی باندی دلالت کوی چی دوی دخه خخه منع سوی وه دهغه خخه منع نه سوه. لکه خه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَا تَطْفُوا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ، یعنی په دوی باندی دالله ﷻ عذاب حق سو نودوی یې خوار اوذلیله کړه، خوالله ﷻ چاته چی توبه وکاربی اوالله ﷻ ته انابت اورجوع وکړی نوهغه ته دا وعده ورکوی چی زه توبه قبولم: وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ.

غوښتنه دلیدلو دموسی ﷺ الله ﷻ لره

په قرآن کریم کی الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأْتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْنَمٍ مِّمَّاتٍ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ (۱۴۲) وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعْقًا فَلَمَّا أفاق قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (۱۴۳) قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ (۱۴۴) وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ (۱۴۵) سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعِغْيِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (۱۴۶) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، (سورة الاعراف ۱۴۲-۱۴۷) یوی دلی دسلفو ویلی دی چی دادیرش ورخی ددی القعدی وی اولس ورخی ددی الحجه وی نوهم په دی ترتیب سره خلویبست ورخی دده دملاقات پوره سوی وی نوبه دی حساب سره داملاقات په ورخ دغت اختر باندی پوره سو اوهم دارکم الله ﷻ محمد ﷺ ته هم په ورخ دغت اختر خپل دین پوره کړی دی. مقصودی خبره داده چی کله موسی ﷺ میقات درب ته تلی نودا روژه وه په دی خلویبستو ورخو کی دریش ورخی دده روژه وه اوبیایې دیوی درختی خخه لږ شان خوراک وکی ددی دپاره چی دخولی خخه یې هغه بوی دکراحت زائل سی اوبیاورته الله

ﷺ امر وکي چي دالس ورځي نوري هم پوره کړه نوپه هغه کي يې هم روژه نيولي وه، کله چي دى ولاړي ميقات ته نوپه خپل ځاي باندې يې خپل ورور او وزير هارون ء قائم مقام کي الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا يَعْنِي په هغه وخت کي چي ورته دتلو حکم وسو (وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ) يَعْنِي الله ﷺ ورسره خبري وکړي دپردي دشاخه، نودي يې ځان ته نژدې کي او ورسره يې خبري وکړي اودامنصب دفضيلت دي اودشرافت دي، کله چي ورسره الله ﷺ خطاب وکي نومطالبه يې ترينه وکړه چي دا پرده ليري کي نوالله ﷺ ورته وفرمايل چي ته به مضبوط پاته نسي په وخت درانبکاره کيدلو دهغه ذات باندې نودايې ورته وفرمايل: قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي، نوالله ﷺ ورته وويل چي اي موسي ﷺ زه نه يم ليدلي يوژوندي مگر هغه مرسوي دي اونه وچ ځاي مگرچي هيره سوي دي ابن عباس ويلي دي په دي قول دالله ﷺ کي: لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ، دا هغه نوردې دهغه ذات چي څه شي ته رانبکاره سي نوهغه شي نسي ورته ټينگيداي. نوددي وجي څخه ورته الله ﷺ فرمايلي دي: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ، کله چي الله ﷺ هغه غره ته خپل تجلي وکړه او خپل نوريې ورته بکاره کي نودغه غر زري زري سو اوبالکل هيره سو اوموسي ﷺ بي هوبنه سو. مجاهد ددي آيت په باره کي ويلي دي: وَلَكِنْ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي، يعنې دامخلوق ستا څخه غټ دي اوستا څخه مضبوط مخلوق دي که داچيري پاته سو او قرار يې ونيوي پر خپل ځاي باندې نوته به هم ما وويني، نوکله چي الله ﷺ دغه غره ته خپل تجلي وکړه نودغه غر زري زري اوتينگ نه سو دالله ﷺ نورته. السدي اوعکرمه دابن عباس څخه نقل کوي چي الله ﷺ ورته صرف ديوگوتي په اندازه باندې ځان وبنووي نودا زري زري سو، اوداهم ويل سوي دي چي دخاوري په شان سو (وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا) يعنې دايره پر زياته سوه، قتاده ويلي دي چي په شان دمري سو، خواولني قول صحيح دي ولي چي وروسته ورسره دا ذکر سوي دي (فَلَمَّا أَفَاقَ) ولي چي بيرته په هوبن کي راتلل دا وروسته دبي هوبني څخه وي او دمرگ څخه وروسته رابيداره کيدل نه وي، (قَالَ سُبْحَانَكَ) دالله ﷺ پاكي يې بيان کړه (تُبْتُ إِلَيْكَ) يعنې ددي څخه وروسته به دليدلو سوال نه کوم: وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ، ولي چي ستا ذات چانه وي ليدلي مگر نتيجه يې مرگ وي. اوپه صحيحينو کي دطريقي دعمر بن يحيي بن عمار بن ابي حنين المازني الانصاري څخه نقل دي دي نقل کوي دخپل پلار څخه دي دابي سعيد الخدري څخه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: تاسي ماته بنه والي مه راکوي په نورو پيغمبرانو باندې، ولي چي دقيامت په ورځ به ټول خلگ بي هوبنه سي نوزه به اول سړي يم

چې په هوبن کې به سم، نوموسی ﷺ به ووينم چې دعرش ديوي ستني سره به ولاړوي، نو ماته پته نسته چې دازما څخه مخکې په هوبن کې راغلي دي اوکه ده ته بدله ورکول سوي ده په بي هوبني دطور سره؟ اولفظ دبخاري داسي دي: اوپه قصه دهغه يهودي کې داسي ذکردي کله يې چې يهودي ته چاپيره ورکړه په وخت ددي خبري کله چې يې وويل چې الله ﷻ ښه والي ورکړي دي موسي ﷺ ته پرټولو انسانانو باندې. نونبي ﷺ وفرمايل چې تاسي ماته ښه والي مه راکوي په انبياوو باندې. اوپه صحيحينو کې دطريقي دالزهري څخه نقل دي چې دي نقل کوي دابي سلمه څخه اودي د عبدالرحمن الاعرج څخه دي دابي هريره څخه دي دنبي ﷺ څخه هم په دي الفاظو سره، خوداپه کې زيات دي: تاسي ماته ښه والي مه راکوي پرموسي ﷺ باندې. اوهم داسي يې ټول حديث ذکرکړي دي، داپه وجه دعا جزى دنبي ﷺ نه دي، بعضو داويلي دي چې داځکه نبي ﷺ ويلي دي چې صحابه وو ته يې خبر ورکوي چې فضيلت ورکول ستاسي کارنه بلکي دي دالله ﷻ کار دي چې چاته په چاباندې فضيلت ورکوي. اوبعضو داويلي دي چې داخبره نبي ﷺ په هغه وخت کې کړي وه چې کله ورته دخپلي مرتبي پته نه وه، اوبيا وروسته دا قول نسخه سوي دي، اوپه دي کې هيڅ شک نسته چې نبي ﷺ دا ونيو اوآخريو ټولو څخه ښه دي، اوددوي امت هم دنورو امتونو څخه ښه دي لکه څه رګم چې الله ﷻ فرمايلي دي (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) اودوي ته ددرجه نه ده ورکول سوي مګر ددي نبي دوجي. اوپه تورات کې ددوي دمقام تعريف او ذکر سوي دي چې دده به داسي مقام وي چې اولني اوآخري به يې ټول ارمان کوي، تردې چې اولو العزم چې نوح اوابراهيم موسي او عيسي ﷺ دي ټول به يې ارمان کوي، او قول دنبي ﷺ چې زه به اولني سړي يم چې په هوبن کې به سم نوزه به ووينم موسي ﷺ چې نيولي به يې وي دعرش يوه ستنه، نوماته پته نسته چې دي زما څخه مخکې په هوبن کې راغلي دي اوکه ده لره بدله ورکول سويده په بي هوبني دطور سره؟ دادليل دي په دي خبري باندې چې دقيامت په ورځ به ټول خلګ بي هوبنه سي مخکې ددي څخه چې الله ﷻ ددوي په منځ کې حساب اوکتاب شروع کې نودوي به دبيري دلاسه بي هوبنه سي، نواول په هوبن کې راتګ به دمحمدرسول الله ﷺ وي، نونبي ﷺ به موسي ﷺ وويني چې دعرش په ستني پوري نښتي دي نووبه فرمايي چې دازما څخه مخکې په هوبن کې راغلي دي اوکه ده لره بدله ورکول سويده په هغه بي هوبني دطور سره؟ يابه دده بي هوبني سپکه وه، ولي چې ده ته په دنيا کې درنه بي هوبني ورکول سوي وه، اوپه دي حيثيت سره داغت شرف دي دموسي ﷺ دپاره، خودانه لازميري په فضيلت دده باندې پرني ﷺ، اودا قول دالله ﷻ: قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي، يعنى په هغه زمانه کې، نه دهغه څخه

په مخکنی زمانه کی، ولی چی ابراهیم خلیل الله ترده افضل وو لکه څه رکم چی دهغه بیان دابراهیم عليه السلام په قصه کی ذکر سو، اونه وروسته دخپل زمانی څخه، ولی چی محمد صلى الله عليه وسلم دده څخه بڼه دی لکه څه رکم چی دده شرافت په شپه داسراء کی ذکر سویدی، اوددی څخه هم دمحمد صلى الله عليه وسلم افضلیت معلومیږی چی نبی صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی: زه به پرداسی مقام باندی درول کیږم چی دهغه ارمان به یوسړی کوی تردی چی ابراهیم عليه السلام هم. اوداقول دالله صلى الله عليه وسلم: فَخُذْ مَا آتَيْتَكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ، یعنی ته واخله هغه چی مور تاته درکړی دی درسالت څخه اوپه دی باندی شکر وکاره اوددی څخه زیات مه غواړه. اوداقول دالله صلى الله عليه وسلم: وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ، اودهغه الواح یعنی کتابچی دجوهر څخه وی چی گران وو، په صحیح کی داسی ذکر دی: چی الله صلى الله عليه وسلم تورات په خپله ورته لیکلی دی اوپه دی کی دگناهونو څخه دبیج کیدو نصیحتونه دی، اوتفصیل په باره دحلال او حرام کی چی ددوی ورته حاجت وو داپه کی هم ذکر وو. (فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ) یعنی په صدق سره اوپه پوخ نیت اوعزم سره: وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا، اوخپل قوم ته امر وکه چی داپر بڼه ځایونو باندی کنسیردی یعنی په خپل ځایونو کی یې اداکی: سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ، یعنی تاسی به سزا دهغه کسانو چی زما داطاعت څخه ځان لیری باسی دهغه سزابه وویښی: سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي، یعنی دده په پوهی باندی چی زما ددی ایتونو څخه مراد څه دی اوددی تقاضا څه ده: الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا، یعنی که دوی ته هر قسم دلائل ونبیی نودوی به بیا هم ایمان رانه وړی، وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا، دهدايت لاره یې ورته ونبوول نودوی یې تابعداری نه کوی: وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعِغْيِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ یعنی دوی مور دهغه دلاری دخوا څخه ورسره کړو نودوی بیا زمور دایتونو تکذیب کوی، اوعمل نه په کوی: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ اوهغو کسانو چی تکذیب یې وکی زمور دایتونو دهغه به دغه ذکر سوی سزاوی.

قصه ددوی دعبادت کسلیکی په نیستوالی دموسی عليه السلام کی

الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی: وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى (۸۳) قَالَ هُمْ أَوْلَاءُ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى (۸۴) قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ (۸۵) فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي (۸۶) قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حُمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَدْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ (۸۷) فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خَوَارٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ، دلته

ذکر کوی الله ﷺ هغه قصه د بنی اسرائیلو چی وروسته دتگ دموسی خخه میقات درب ته واقع سوه، چی په دوی کی یوسپی وو چی هارون ﷺ ورته سامری وایه نوده خه سره زریو خای کره اودهغه خخه یی گلیگی جوړکی چی هغه به آواز کوی اوپه دی کی یی دننه دجبریل ﷺ دآس دپښو خاوره اچولی وه نودی به آواز کوی. دا دقتاده قول وو.

اوبعضو داویلی دی چی سیلی به راله نودده په خوله کی به دننه سوه اودشا خخه به یی ووته دغواپی په شان آوازه یی کوی نودوی به ورته خوشحالیدل اواتنونه به یی ورته کول: یعنی دموسی خخه رب دلته زمور خواته پاته سوی دی اوهغه ورپیسی هلته گرخی، پاك دی الله ﷺ دهغه خه خخه چی دوی یی ورته بیانوی، اودا ددوی عقل وو چی دیو حیوان او خنار خخه یی الله ﷺ اورب جوړ کړی وو: أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا، دوی دی خبری ته سوچ نه کوی چی دوی ته دبیرته راتلو جواب نه ورکوی اونه ورته نفع اونقصان رسوی، اودایي ورته هم وفرمایل: أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ، نودلته یی ذکر کره چی داحیوان نه ضرر رسولی سی اونه فائده رسولی سی او نه خبری کولی سی اونه هدایت خوا ته بلنه کولی سی، دوی ونیوی دی په عبادت سره په داسی حال کی چی دا ظالمان وه دخپلو خانونو دپاره، اودوی دخانونو سره په دی باندی پوه وه چی دوی پرباطله دی خودجهالت اوگمراهی دوجی یی داکارکوی: وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ، یعنی کله چی پښیمانه سو په خپل کارباندی: وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، اوکله چی موسی ﷺ رالی بیرته دوی ته نویی لیدی دا کار ددوی چی عبادت دگیلگی یی کوی نودغه تختی چی ورسری وی دایي ماتی کړی، داپه نزد داهل کتابو باندی. اوالله ﷺ ورته ددی په بدل کی نور ورکی، خوپه قرآن کریم کی داسی ددی په باره کی خه نه دی ذکر، مگر داچی ده وغورخول په دغه وخت کی کله چی ده دا انداز دخپل قوم ولیدی. اوپه نزد داهل کتابو باندی دا دوی تختی وی، خو ظاهر دقرآن خخه داسی معلومیچی داپیری وی، په موسی ﷺ باندی صرف خبری اثر ونه کی تردی چی رالی اومعاینه یی کره په سترگو سره، لکه خه رکم چی په حدیث کی ذکر سوی دی چی نقل یی کوی امام احمد اوابن حبان اوابن عباس دوی ویلی دی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: بیان دبل چا په شان دخپله لیدلو یا دمعاینی نه دی (۱) بیاموسی ﷺ دوی ته رالی او

(۱). (احمد (۲۱۵/۱)، والحاكم في المستدرک (۳۲۱/۲) اوویلی یی دی چی دا حدیث حسن اوصحیح دی په شرط دشیخینو باندی، اوالهیثمی په المجمع کی ذکر کړی دی (۱۵۳/۱) راوی ددی الطبرانی دی په الاوسط کی =

ترینه یې ورکړه دوی ته اوبدی ردی یې دوی ته وویلی، نودوی ورته عذرونه پیش کړه، او بیایې خپل ورورته مخ کی اوورته یې وویل: قَالَ يَا هَارُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا (۹۲) أَلَا تَتَّبِعَنِ یعنی تاولی ماته خبرنه راکوی ددوی په باره کی چی تالیده چی دوی داکار کوی. نوهغه ورته په جواب کی وویل: إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي، یعنی تابه ویله چی هغوی دی پرینووله اوته ورخه رالی اوحال داوو چی تازه په دوی کی خلیفه او نائب گرځولی وم: قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، او وو هارون عليه السلام چی دوی یې منع کړی وه په سخت منع کولو سره خودوی نه منع کیده اودوی ته یې زیاته ترینه ورکړی وه خودوی بیا هم داکار کوی.

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونَ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ، یعنی داگلیگی تاسی ته الله جل جلاله په طور دامتحنان رالیولی دی چی ستاسی امتحان په وکی: وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ یعنی ستاسی رب هغه رحمن ذات دی نه داگلیگی (فَاتَّبِعُونِي) یعنی په هغه څه کی چی زه یې تاسی ته وایم په هغه کی زماتابعداری وکی: وَأَطِيعُوا أَمْرِي (۹۰) قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ، دوی قسم واخستی چی په دغه طریقه به دوی روان وی تردی چی موسی عليه السلام رالی (وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا) ده وترتله اومنع یې کړه خوبیا هم دوی دده خبره ونه منله اودده اطاعت یې ونه کی. بیاموسی عليه السلام سامری ته مخ کی: قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ، یعنی تالره څه باعث وو پردی کارباندی؟ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ، یعنی دقدم دجبریل څخه. اوبعضو داویلی دی چی ده لیدلی وو جبریل عليه السلام اوڅنگه به چی به ده په کم ځای باندی پښه کښینووله هغه ځای به شین سو اوبنکلابه په کی راله، نوکله چی ده دهغه خاوره په هغه گیلگی کی واچولی نوده اوازونه شروع کړه. نوددی وجی څخه یې وویل: فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي (۹۶) قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ، دا دعا (بیرا) وه پرده باندی چی دی به خلگوته وایې چی گوتی مه راوړی، اودا دده دپاره سزاوه په دی دنیاکی، اویایې وعده ورکړه دآخرت چی په آخرت کی به یې هم سزا وی په دی قول سره: وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ، اوداسی هم ویل سوی دی (لَنْ نَخْلَفَهُ): وَأَنْظُرْ إِلَىٰ إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنْ نَحْرُقَنَّهٗ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا، ویل سوی دی چی موسی عليه السلام ددی گلیگی خواته ورنژدی سو اودایې وسوزی، چاویلی دی چی په اورسره یې وسوزی، لکه څه

= دحدیث دانس څخه اوددی ټول سپری ثقه دی اوصحیح گرځولی دی البانی په مشکوة المصابیح کی (۱۳/۵۸۳۸)
دحدیث دابن عباس څخه.

رکم چی دا قول دقتاده دی اوبعضو نور شیان ذکر کړی دی، اوبیایې سمندرته واچوی، اوبیا یې امر وکی بنی اسرائیلوته چی دده خخه اوبه وچنبی، نوچاچی دده عبادت کوی نودهغوی په شونډو پوری ددغه گیلگی هیره ومنسته.

اوبعضو ویلی دی چی رنگونه یې ژرسوه، اوبیاموسی عليه السلام دوی ته خبرورکی چی ستاسی رب هغه یوذات دی چی ترعرش لوړ دی اوشریک ورلره نسته په دی قول سره: **إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا**، اوالله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ**، اوهمدارکم واقع سوه لکه خه رکم چی یې فرمایلی دی: **وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ**، اودا قول مضبوط اوباقی پاته سوی دی تر قیامته پوری دبدعتیانو دپاره. بیا الله ﷻ خبر ورکړی دی دخپل حلم خخه اودخپل رحمت خخه په خلگو باندی، اوخپل احسان دخپل بنده سره په قبلولو دتوبه کی وروسته دگناه خخه، نووی فرمایلی: **وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَأَمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ** لیکن الله ﷻ دگیلگی دعبادت کونکی توبه نه قبلوی مگر په قتل سره، لکه خه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَرَائِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَرَائِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ**، (سورة البقره ۱۷۴). نوویل سوی دی چی یوه ورخ هغه کسان چی عبادت یې نه وو کړی دگیلگی داراووته اوخپلی توری ورسره په لاس کی وی نوالله ﷻ په دوی باندی مچان مسلط کړه ددی وچی خخه چی یوبل په کی ونه پیژنی، اوبیادوی مائله سوه هغه کسانو ته چی هغوی دگیلگی عبادت کړی وو نوهغوی یې قتل کړه، نوویل سوی دی چی دوی په یوه سهارکی (۷۰۰۰۰) کسان قتل کړی وه.

بیا الله ﷻ فرمایلی دی: **وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ وَفِي نُسُخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ**، بعضو ددوی استدلال نیولی دی په دی قول سره (وَفِي نُسُخَتِهَا) دوی وایې چی دا قول دلالت کوی په دی خبری باندی چی داماتی سوی دی، اویه دی استدلال کی شبهه ده، والله اعلم،

اودارکم ذکر کړی دی ابن عباس داپه حدیث دفتون کی چی وروسته به بیانیرې: چی ددوی دگیلگی دعبادت دااثر په دوی کی دهغه وخت خخه ولویدی کله چی دوی دسمندر خخه را تیرسوه، ولی چی دوی کله راووته نودوی وویل: **قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ**، اوهمدارکم په نزد داهل کتابوهم دی، ولی چی ددوی عبادت دگیلگی مخکی دراتگ ددوی خخه وو بیت المقدس ته. اوهم دارکم کله چی امروسو په قتل دهغه کسانوچی هغوی

عبادت دگيلگي کړې و نو په يوه سهارکي ددوی څخه (۳۰۰۰) کسان قتل سوه، اوبيا ولاړې موسی ﷺ چې ددوی دپاره بخښنه طلب کړې نودوی ته بخښنه وسوه په دې شرط باندې چې دوی به بيت المقدس ته داخلېږي. الله ﷻ فرمايلي دي: **وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَآيَايَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (۱۵۵)** **وَكَتُبْنَا لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدُنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (۱۵۶)** **الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ،** (سورة الاعراف ۱۵۵ \ ۱۵۷) السدي او ابن عباس اوداسی نورو ويلي دي چې دوی (۷۰) کسان وه، چې په دوی کې علماء دبنی اسرائیل وه اوموسیٰ اوهارون او يوشع اوناذاب اوابيهو اوداسی نورو، دوی ولاړه دموسیٰ ﷺ سره چې هغه کسانو لره استغفار وغواړې کمو چې دگيلگي عبادت کړې دي. اودوی ته امرسوی و چې دوی ولمبېږي اوخوشبويي ولگوي، نوکله چې دوی غره ته نژدی سوه نودوی وليده وريخ درنه چې په هغه کې پناه نو موسیٰ ﷺ غره ته وختي، نوويل سوی دي چې دي بنی اسرائیلو دالله ﷻ خبری اوریدلی دي، اوپه دي قول کی ورسره ډيرو مفسرينو هم اتفاق کړې دي اوپه دي باندې يې دليل پيش کړې دي داقول دالله ﷻ: **وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ،** (سورة البقره ۷۵) اودالازمه نه ده په دي قول دالله ﷻ: **فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ** (سورة التوبه ۲) دوی اوریدلی دي دموسیٰ ﷻ څخه.

اودوی داهم ويلي دي چې دي اويا ۷۰ کسانو الله ﷻ ليدلی دي، خودا خبره غلطه ده، ولي چې دوی کله سوال دليدلو کړې و نو په دوی باندې بیره راغلی وه، لکه څه رکم چې الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۵)** **ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ،** (سورة البقره ۵۵ \ ۵۶) اودلته يې داسی ويلي دي: **فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَآيَايَ،** محمد بن اسحاق وايي چې: منتخب کړه موسیٰ ﷺ دخپل قوم څخه (۷۰) کسان، چې هغه په کې ښه خلک وه اوورته يې وويل چې تاسی ولاړسی اوتوبه وکارې الله ﷻ ته اودخپل قوم دپاره هم دمغفرت دعا

وغواړي چې الله دوی ته هم معافي وکړي، روژه ونیسي او خپلي کپړي پاکي کړي، نودوی یې دطور خواته ټول بوتله په وخت دملاقات درب سره، اودابه نه راتله بغير داجازت دالله ﷺ څخه اوبغير دهغه دمطالبی څخه، نوالله ﷺ ورته داو فرمایيل چې (۷۰) کسان راوله چې زما خبری واورى، نوده دغه اويا کسان دځان سره بوتله، نوکله چې غره ته نژدی سو موسی ﷺ نوپه دى غره کې دوریځو ستنی ودریدلی تردی چې داغریه کې ټول پټ سو، نوموسى ﷺ په دى وریځی کې دننه سو، اوخپل قوم ته یې وویل چې رانژدی سى، او وو موسی ﷺ چې کله به ورسره الله ﷺ خبری کولی نودده پر تندى باندى به داسی رناوه چې چابه ورته کتلی نه سواى، نوددوی په مینځ کې پرده ولگول سوه، اوداقوم هم رانژدی سو ده ته نوکله چې دوی هم په دى وریځی کې دننه سوه نوپرسجدی باندى پریوته، نودوی واوریدی دالله ﷺ اواز چې موسی ﷺ سره یې خبری کولی چې الله ﷺ به ده ته امرکوی دبعضو شیانو اودبعضو شیانو څخه به یې منع کوی، نوکله چې فارغه سو موسی ﷺ اووریځ لیری سوه نودوی موسی ﷺ ته وویل: يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً، چې مورې په تاباندى ایمان نه راوړو ترڅو چې مورې الله ﷺ بنسکاره ونه وینو، نوپه دغه وخت کې الله ﷺ دلورې څخه تندر پراکښته کړه اودټولو څخه روحونه ووتله اومړه سوه، نوموسى ﷺ شروع سو چې ویل یې: رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَآيَايَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا، یعنی ته مورې مه نیسي په هغه څه باندى چې داکم عقلا ن یې کوی ولې چې مورې ددوی څخه بری یو دهغه وخت را ایسی چې دوی دگیلگی عبادت کړي وو.

اوابن عباس اومجاهد اوقتاده ویلی دی چې پردوی باندى زلزله اوبیره راله نو دهغه سره مړه سوه ولې چې دوی خپل قوم دعبادت دگیلگی څخه نه منع کول، اوداقول چې (ان هى الا فتنتك) یعنی داستا امتحان دى، داقول ابن عباس اوسعيد بن جبیر اوابو العالیه او الربیع بن انس اوداسی یوبل ذکرکړی دى، یعنی دا هغه کار دى چې تا په خپله اندازه کړی دى اوپه تقدیرکې مولیکل سوى دى، موسی ﷺ وفرمایيل په مخاطب کیدو سره الله ﷺ ته: او پیدادى کې گیلگی ددوی دامتحان دپاره چې ددوی ایمانونه په وگورى چې په څومره اندازه کې دى لکه څه رکم چې دوی ته هارون ﷺ ویلی وه: وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ، یعنی ستاسی امتحان اوزمینت په دى باندى سوى دى اوددى وجى څخه یې ویلی دى: تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ، یعنی چالره چې وغواړی نوهغه په امتحان او ازمینت سره گمراه کوی اوچالره چې وغواړی نوهغه لره هدایت ورکوی، ستا دپاره حکم دى چې ممانعت ورلره نسته اونه ورلره بیرته تلل سته، کله چې ته حکم وکړى نو بیا فیصله هم کوی: فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (۱۵۵) وَكَتَبْنَا لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ، یعنی مور تاته توبه وکارل اوتاته مورجوع وکره داقول دابن عباس دی او دمجاهد دی اودقتاده اودالضحاک اودالسدی دی اوداپه لغت کی هم داسی دی: قَالَ عَدَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ، یعنی الله ﷻ فرمایہ زه عذاب ورکوم چاته چی وغوارم اومغفرت ورکوم چاته چی وغوارم، اورحمت زماپراخه دی هرچاته. اوپه صحیحینو کی درسول الله ﷺ خخه نقل دی فرمایلی بی دی: کله چی الله ﷻ فارغه سو دپیدائش دآسمانونو اودمزکو خخه نولیکل بی وکره چی هغه پرعرش لور ایبنوول سوی وه: چی زما رحمت غالبه دی زما پرغضب باندي (۱).

فَسَأَلْتُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ، یعنی دا هغه چاته چی پردی صفاتو باندي وی: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ، اودا ذکر دمحمد ﷺ اودهغه دامت دی موسی ﷺ ته، اوددی وضاحت په تفسیرکی ذکر سوی دی هلته دی رجوع وسی. قتاده ویلی دی: موسی ﷺ به وایي الله ﷻ ته چی زه په الواحو کی وینم داسی یوامت چی هغه به بنه امت وی چی دخلگو دپاره به رایستل سوی وی چی امر به کوی په نیکیو باندي اومنع کول به کوی دبدو خخه، نودی به وایي چی ای ربه زما دازما امت وگرخوی نوالله ﷻ به ورته وفرمایي چی دا دمحمد ﷺ امت دی. دی به بیا وایي چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دا آخری امت دی او اول به جنت ته داخلیری، ای ربه زما دازما امت وگرخوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایي چی دا دمحمد ﷺ امت دی، بیابه وفرمایي چی ای ربه زما زه وینم چی ددوی به خپل کتاب په سینه کی پروت وی اومخکی ددوی خخه چی خومره قومونه او امتونه تیرسوی دی هغوی به په کتلو سره ویل اوکله به چی ورخخه واخستل سو نویابه نه پوهیده، ای ربه زما دازما امت وگرخوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایي چی دا دمحمد ﷺ امت دی. دی به بیا وایي چی ای ربه زما زه وینم دوی چی ددوی به په اولنی اوآخرنی کتابونو باندي ایمان راوری اوهغه درواغجن روند به هم مر کوی، ای ربه زما دازما امت وگرخوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایي چی دا دمحمد ﷺ امت دی، بیابه دی وایي چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دوی خپلی صدقی په خپلو نسونو باندي خوری اومخکی امتونو به چی کله صدقه ورکوله نوالله ﷻ به اور پرمسلط کی نوهغه به بی وخورل اوکه به اور بیرته ولاړی نو حیوانانو اومرغانوبه بیاخورل، ای ربه زما دازما امت وگرخوی، نوالله ﷻ به ورته جواب ورکی چی دا دمحمد ﷺ امت دی. بیابه دی وایي چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دوی یو

(۱). صحیح البخاری: کتاب بدء الخلق، باب ماجاء فی قول الله تعالی: (وهوالذی یبدء الخلق ثم یعیده) (۳۱۹۴/۲) اوطراف ددی په (۷۵۵۳، ۷۴۵۳، ۷۴۱۲، ۷۴۰۴، ۷۵۵۴) اومسلم په کتاب التوبه کی، باب سعة رحمة الله تعالی وانها تغلب غضبه (۸۲۱۷).

عمل يو وار وکي نوبيايي نه کوي نودوي ته لس اجرونه دهغه يوه عمل ورکول کيږي تر (۷۰۰) چنده پوري، اي ربه زما دازما امت وگرځوي نوالله ﷺ به ورته وفرمايې چې دا دمحمد ﷺ امت دي. دي به بياوايي چې اي ربه زما دوي داسي امتيان دي چې دوي لره شفاعت ورکول سوي دي اوددوي هم شفاعت سوي دي، نودا زما امت وگرځي، نوالله ﷺ به ورته وفرمايې چې دا دمحمد ﷺ امت دي. قتاده وايي چې: مور ته دا ذکر کرل سوي دي چې موسي ﷺ دغه الواح ليري کړي اودايې وويل چې اي الله ﷻ مادمحمد ﷺ امتي کړي. اودا رکم ډيرو خلگو نوراڅواي ذکرکړي دي چې دهغه دپاره هيڅ اصل نسته اومور دلته هغه څه ذکرکوي چې مور ته اسان وي دحديثونو اودآثارو څخه.

حافظ ابوحاتم بن محمد بن حاتم بن حبان ويلى دي په صحيح خپل کي: ذکرکول دسوال دموسي ﷺ په باره دادني جنتي کي اواعلي منزل دجنت کي، مور ته خبر راکړي دي عمر بن سعيد الطايبي په بلخ کي چې دي نقل کوي دحامد بن يحيى البلخي څخه دي دسفيان څخه دي دمطرف بن طريف اودعبد الملك بن ابجر څخه چې دي وايي چې ما اوريدلي دي دالمغيرة بن شعبه څخه چې ده پرممبر باندې دنبي ﷺ څخه نقل کوي چې فرمايلي دي نبي ﷺ: چې موسي ﷺ پوښتنه وکړه دخپل رب څخه: چې کم جنتي ادني رتبي والا دي؟ نو ورته وويل سوه، چې هغه سړي چې کله جنتيان جنت ته دننه سي نوده ته به بيا وويل سي چې جنت ته دننه سه نودي به ووايي چې ټول جنتيان خپلو خپلو ځايونه ته ولاړه اوتول ځايونه يې قبضه کړه؟ نوده ته به وويل سي چې آياته په دي باندې راضي کيږي چې تاته دومره جنت درکولکه څومره چې ديوه بادشاه محل وي په دنياکي؟ نودي به ووايي چې هو، نوورته وبه ويل سي چې داستا دپاره جنت سو، نودي به ووايي چې زه په دي باندې راضي يم اي ربه زما، اوسره ددي تالره هغه څه هم په دي کي سته چې ستازره يې غواړي اوستا سترگي په يخيږي. نودي به بيا سوال وکي دالله ﷻ څخه چې کم جنتي اعلي مرتبي والادي؟ نوورته وبه فرمايي چې هغه داسي جنت دي چې ماپه خپله جوړ کړي دي اومهرپر وهل سوي دي چې نه داسي سترگه سته چې هغه يې ليدلي وي اونه داسي غوږونه سته چې هغه يې اوريدلي وي اونه داسي زړه سته. (۱) اومصداق ددي په دي قول دالله ﷻ کي ذکردي: فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، (سورة السجده \ ۱۷) اوابن حبان ويلى دي په ذکرکولو دسوال دموسي ﷺ کي په باره داوو شيانو کي: دي نقل کوي دعبد الله بن محمد ابن مسلم څخه په بيت المقدس کي دي نقل کوي دحرمله بن يحيى څخه دي

(۱). مسلم: كتاب الايمان، باب ادني اهل الجنة منزلاً (۴۶، ۴۵۳) اوالترمذي: په كتاب التفسير کي، باب ومن سورة السجده (۳۱۹۸، ۱۵).

د ابن وهب څخه دی وايي چې ماته خبر راكړې دی عمر بن الحارث چې ده ته خبر ورکړې دی ابن حجيره دی نقل کوي د ابی هريره رضي الله عنه څخه دی دنبي صلى الله عليه وسلم څخه چې فرمايلي يې دي: پوښتنه وکړه موسی عليه السلام درب العزت څخه په باره د شپږو شیانو کې ګواکي چې داشپږ شيان خاص دده دپاره وه اودا اوم دده خوښ نه وه. نوده وويل چې ای ربه څوک ډير متقی دی ستا په بندګانو کې؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمايل چې هغه سړی چې ذکرکوي او هيرول نه کوي. نوبيايې پوښتنه وکړه چې څوک ډير په هدايت باندی دی؟ نوورته يې وفرمايل چې څوک چې دهدايت په لاره باندی وی اودهغه تابعداری کوي. نوبيايې پوښتنه وکړه چې څوک ډير ښه حاکم دی؟ نوجواب يې ورکړی چې هغه سړی چې خلګوته هغه فيصلی ورکوي کم چې ځان ته يې ورکوي. نوبيايې پوښتنه وکړه چې څوک ډير پوه او عالم دی؟ نوورته يې وفرمايل چې هغه عالم چې په خپل علم باندی نه مړیږي، چې خلګ راتولوی خپل علم ته، نوبيايې پوښتنه وکړه چې څوک ډير عزتمند دی؟ نوورته يې وفرمايل چې هغه سړی چې په تقدير يقين ساتی او طلب دمغفرت کوي. نوبيايې پوښتنه وکړه چې کم سړی ډير مالداردی؟ نو ورته يې جواب ورکړی چې هغه سړی چې څه ورلره ورکول سی په هغه باندی راضی سی. نو بيايې وويل چې کم سړی زیات غريب دی؟ نوورته يې وفرمايل چې خاوند دنقصان. (۱)

اورسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: مالداري ښکاره مالداري نه ده بلکه مالداري چې ده دا مالداري دنفس ده، که چيري الله جل جلاله ديو بنده خير وغواړي نودهغه نفس مالداره کړي اودده زړه هم مالداره کړي، اوکله چې الله جل جلاله ديو بنده شر وغواړي نودهغه غريبی دسترګوپه مينځ کې وليکي، (۲) ابن حبان وايي چې صاحب دنقصان څخه مراد دادی چې په حالاتو کې يې نقصان وی. اودارکم ددې روايت کړی دی ابن جريره خپل تاريخ کې په نقل کولو سره دابن حميد څخه دی ديعقوب التميمي څخه دی دهارون بن هبیره څخه دی دخپل پلار څخه او دی دابن عباس څخه دی وايي چې سوال وکړی موسی عليه السلام دالله جل جلاله څخه.

اودارکم يې ټول حديث بيان کړی دی، اوپه دی کې يې داهم ويلي دي چې ای ربه کم بنده ستا ډير پوه او عالم دی؟ نوالله جل جلاله ورته په جواب کې وفرمايل، هغه سړی کم چې خلګ خپل علم ته رابولی په داسی طريقي سره چې دده سره يوه کلمه دهدايت وی نودی خلګ

(۱). تخريج ددی ابن حبان کړی دی په کتاب العلم کی، باب فيمن لا يشبع العلم ويجمع العلم (۸۷۱) اوداحديث حسن دی وګوري صحيح دابن حبان (۲۲۱۷) اوالهندي په كنز العمال کی (۴۳۵۴۹۱۱۵).

(۲). داڅه حصه دمخکنی حديث ده اوددی بعضی روايت ذکرکړی دی امام بخاری په کتاب الرقاق کې، باب الغنى غنى النفس (۲۴۴۲۱۱) اومسلم په کتاب الزکاة کې، باب ليس الغنى عن كثر العرض (۱۴۰۱۷) اوترمذی په کتاب الزهدکی، باب ماجاء ان الغنى غنى النفس (۲۳۷۳۱۴) اوابن ماجه په کتاب الزهدکی، باب القناعه (۱۲) (۴۱۳۷) اواحمد (۲۴۳۱۲، ۲۲۱).

دهدايت پرخوا راوبولي اوکه دده سره يوه خبره دبدکارڅخه دمحفوظ کيدووی نودی خلگ دبدوکارونو څخه په وساتي نوبياده وويل چي اي ربه زما ايازما څخه ماسوابل ښه عالم پر مزکه باندی سته؟ نوالله ﷺ ورته وفرمايل چي هو، خضر ﷺ دی. نوبيايې طلب دلاری وکی دهغه طرف ته چي ورسره ووينی، (۱) دده داقصه به بيا وروسته بيانوو. او ابن حبان ويله په ذکرکولو دسوال دموسى ﷺ کي چي ده سوال کړي وو دالله ﷺ څخه چي ده ته يودعاوښيې اويو ذکر وښيې. دی نقل کوي دابن سلمه څخه دی دحرملة بن يحيى څخه دی دابن وهب څخه دی وايې چي ماته خبر راکړي دی عمر بن الحارث چي دراج ده ته خبر ورکړي دی دابی الهيثم څخه دی نقل کوي دابی سعد څخه دی دنبي ﷺ څخه چي فرمايلي يې دي: موسى ﷺ دالله ﷺ څخه غوښتنه وکړه چي اي ربه ماته داسي ذکر ياداسي دعا راوښيې چي زه په هغه سره تا يادوم اوستا څخه طلب ددعا په کوم نوالله ﷺ ورته وفرمايل چي، لاله الا الله وايه نوده وويل چي اي ربه داخوتول وايې نوبيا ورته الله ﷺ وفرمايل چي، لاله الا الله وايه نوده وويل چي اي ربه داخوتول وايې نوبيا ورته الله ﷺ وفرمايل چي: لاله الا الله وايه. نو بيا ده وويل چي زه دځان دپاره خاص ذکرغواړم نوالله ﷺ ورته وفرمايل چي اي موسى که ته داټوله دنياسره داسمانونو په يوخوا دتلي کي کښيږدي اودالاله الا الله په بل خوا کي کښيږدي نودابه تردرنه وي (۲) اوداپه شان دهغه حديث دی چي ذکر سوي دی په سنتوکي چي نبي ﷺ فرمايلي دي: ښه دعا دورځي دعرفي ده اوښه هغه چي ماويلي دي اونورو انبياوو ويلى دي هغه: لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شي قدير، (۳) او ابن ابى حاتم ويلى دي په تفسير دايت کړسي کي: په نقل کولو سره داحمد بن القاسم بن عطيه څخه دی نقل کوي داحمد بن عبدالرحمن الدسکي څخه دی دابی څخه دی نقل کوي دخپل پلار څخه دی داشعث بن اسحاق څخه دی دجعفر بن ابى المغيرة څخه دی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه: چي بنی اسرائیلو موسى ﷺ ته ويلى وه چي ايا ستارب بيديرې؟ نوهغوی ورته وويل چي: دخداى څخه وبيديږي. نوالله ﷺ ورته دلورې څخه اواز وکی چي اي موسى دوی ستا څخه داپوښتنه وکړه چي ستارب بيديرې، نوته په لاسونوکي دوی چيښي ونيسه اودشپي ودریږه، نوموسى ﷺ وکړه هغه څه چي ورته رب العزت ويلى وه نوموسى ﷺ ودریدی دشپي تردی چي آخری حصه دشپي سوه نودده دلاس

(۱). تاريخ ابن جرير (۲۲۳۱).

(۲). ذکره ابن حبان في كتاب الذكر، باب فضل التهليل والتسبيح والتحميد (۲۳۲۴۱۲).

(۳). اخرجه الامام مالك في الموطاء كتاب الحج، باب جامع الحج (۲۴۲۱۱) ابن عبد البر ويلى دي چي دامام مالك خلاف نسته په ارسالوالی ددی کي، والترمذی فی کتاب الدعوات، باب فی عديوم عرفه (۳۵۸۱۵) او ويلى يې دي چي داحديث غريب دی په دی اعتبار سره.

څخه هغه چيښي راولويدي اوماتي سوي نواله ﷺ ورته وفرمايل چي اي موسي که زه چيري بيده کيدم نودامزکه اوآسمان به هم داسي ټوتي سوي واي لکه څه رکم چي داچيښي ټوتي سوي. نودي وايي چي الله ﷻ نازل کي په خپل نبي ﷺ باندي آيت کړسي. او ابن جرير ويلى دي په نقل کولو سره داسحاق بن ابي اسراييل څخه دي نقل کوي دهشام بن يوسف څخه دي نقل کوي داميه بن شبل بن الحکم بن ابان څخه دي دعرمه څخه دي دابوهريره رضي الله عنه څخه دي وايي چي ما اوريدلي دي درسول الله ﷺ څخه چي حکايت يې کوي دموسي عليه السلام څخه په منبر باندي، نوي فرمايل: واقع سو په نفس دموسي عليه السلام کي داخبره چي آيا الله ﷻ به خوب کوي اوکه نه؟ نواله ﷺ ورته دوي ملائکي راوليږلي اوورسره يې دچيښي دوه لوبښي هم راوليږل. نودا دوه لوبښي دچيښي يې موسي عليه السلام ته ورکړي اوورته يې امروکي ددي په حفاظت باندي. نوويلي يې دي، چي داموسي عليه السلام ته خوب ورلي اودا دواړه لاسونه يې بنوريدل نودا لوبښي به لويدوته نژدي وه چي دي به رابيدار سو او ديوبل سره به يې ونيول تردي چي ښه پوخ بيده سو نودادواړه لوبښي ورڅخه ولويده اوتوتي ټوتي سوه، نو نبي عليه السلام فرمايلي دي، چي الله ﷻ دامثال وگرځوي دموسي عليه السلام دپاره: چي که الله ﷻ بيده سي نودا آسمانونه او مزکي به دغه رکم ټوتي ټوتي سي. په دي حديث کي غرابت دي، خو اشبه دا ده چي داموقوف سي، اوداهم کيدي سي چي ددي روايت اصل اسراييلي وي.

اوالله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (۶۳)** **ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ، (سورة الاعراف\۱۷۱)** اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ**، دارکم ابن عباس اوداسي يوبل سړي دسلفو څخه ويلى دي: کله چي موسي عليه السلام دوي ته الواح راوړه اوپه هغه کي تورات ليکل سوي وو نودوي ته يې امروکي ددي په قبلولو باندي په کلکي ارادي سره اوپه پوخ نيت سره، نودوي وويل چي ته مور ته دار انبکاره کره مور به يې وگوروکه چيري په دي کي دننه چي څه ذکر سوي دي هغه اسانه وه نومور به يې قبول کړو. نوموسي عليه السلام ورته وويل چي هرڅه په کي وي نوتاسي به يې قبلوي، نودوي داخبره بيا تکراروله اوبيايي کوله، نواله ﷻ ملائکوته امروکي چي په دوي باندي غرالور کړي ددوي پر سرونو باندي نودا داسي سوه لکه سایه پردوي باندي، اودوي ته وويل سوه که چيري تاسي دانه قبلوي دهغه څه سره چي په دي کي دي نوداغربه پرتاسي باندي راوغورځول سي نودوي داقبول کي اودوي ته دسجدي امروسو نودوي سجده وکړه، نودوي کتل دغه غره ته په ورين تندي سره، نودا طريقه پاته سوه په بني اسراييلوکي ترنن ورځ پوري چي دوي وايي، نسته غټه سجده دهغه

سجدي څخه چې دهغه په سبب زمور څخه عذاب ليري سوي دي. اودارکم سنيد بن داود دحجاج بن محمد څخه نقل کوي دي دابي بکر بن عبدالله څخه نقل کوي چې دي وايي: کله يې چې دا بېرته کښيښووي نو په سردمزکي باندې داسې بوټي اوداسې کاني نه وو پاته چې هغه نه وي ښوريدلي، اونه وو په مخ دمزکي باندې يويهودي چې غټ وو اوکه کوچني مگر تورات به يې وایه اوتورات ته يې سرکښته کي. الله ﷻ فرمايلي دي: **ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ،** يعنې وروسته دليدلو ددي غټي مشاهدي څخه تاسي مات کړه هغه خپل لوڼونه اووعدی: **فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ،** چې تاسي ته يې رسولان درراوليرل اوکتاب يې پرتاسي باندې نازل کي **(لَكُنْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ).**

قصه دغوا دبنی اسرائیلو

الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (٦٧)** قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ (٦٨) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْثُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْثُهَا تَسُرُّ النَّظَّارِينَ (٦٩) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهُ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ (٧٠) قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ (٧١) وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (٧٢) فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ، (سورة البقره ١٢٧-٧٣)

ابن عباس او عبيده السلماني او ابو العالیه او مجاهد او السدي اوداسي يوبل سړي دسلفو څخه ويلى دي چې په بنی اسرائیلو کي يوسړي وو چې هغه ډيرمالدار وو او دده يوڅو ورپرونه وه چې دده مرگ يې غوښته ددي وجي چې دده مال ورته په ميراث کي پاته سي، نو دا يو راولاړ سو اودشپي يې دي مرکي او په لاره کي يې وغورځوي او کله چې سهار سو نو خلگ ورته راټول سوه نودا يودده دورپرونو څخه په ژراسو او چيغی يې وهلي نو دخلگو په مينځ کي جگړه جوړه سوه، نويو سړي ورته رالي او ورته يې وويل چې ولي جگړه کوي، او ولي دبنی خواته نه ورځي نو دوي چې کله دموسى ﷺ خواته ورله نو هغه طلب وکي په باره دداسي سړي کي چې هغه دامرگ ليدلي وي په خپلو سترگو باندې نويوسړي هم داسي نه وو چې هغه داقتل ليدلي وي نو دوي ولاړي اودالله ﷻ څخه يې پوښتنه وکړه دده قتل په باره کي نوالله ﷻ ورته امر وکي چې دوي دي يوه غوا حلاله کړي نو کله چې دي رالي خپل قوم ته نو دوي ته يې وويل چې الله ﷻ فرمايي: **إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا**

چی تاسی غوا حلاله کی، نودوی موسیٰ ﷺ ته وویل چی مورږ درخخه دقاتل په باره کی پوښتنه کوو اوته مورږته دغوا دحلالو وایې. نوموسیٰ ﷺ دوی ته وویل: قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ، یعنی زه پناه غواړم په ذات دالله باندی ددی خخه چی دجاهلانو خخه سم یعنی دروغ ووايم، مادالله ﷺ خخه دقتل په باره کی پوښتنه وکړه اوالله ﷺ راته امر وکی چی دوی ته ووايه چی غوا حلاله کی.

ابن عباس اومجاهد اوعکرمه اودانور دوی وایې: که دوی عامه غوا رانیولی وای او هغه یې حلاله کړی وای نوقبوله به وای، لیکن دوی په ځان باندی سخته کړه نوالله ﷺ هم پر سخته کړه، اوددی تفسیر مورږ په تفسیرونو کی ذکر کړیدی، نودوی پوښتنه وکړه درنگ په باره کی اود عمر په باره کی چی څومره عمر یې وی، خومقصود داچی دوی ته امر سوی وو دحلالولو په باره کی چی درمیانه غوادی حلاله کړی چی نه ډیره غټه وی اونه ډیره خواره وی اونه یې عمر ډیروی اونه یې عمر کم وی چی کوچنی وی، دا قول دمجاهد اوابن عباس اوعکرمه اوابو العالیه اوالحسن اودقتاده دی بیادوی په ځان باندی سخته کړه نوالله ﷺ هم پرسخته کړه چی دوی پوښتنه وکړه چی رنگ به یې څه رگم به وی، نوجواب ورکول سو چی ژر وی خوچی برینس والاوی یعنی برینوالی په کی وی اوسوروالی ته نژدی وی، چی کتونکو ته ښه ښکاری، اودا ډیرښه رنگ یې وی اوغوره رنگ وی، بیادوی په ځان باندی سخته کړه: قَالُوا اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ اِنَّ الْبَقْرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَاِنَّا اِنْ شَاءَ اللهُ لَمُهْتَدُونَ، په مرفوع حدیث کی ذکر دی چی روایت یې کړی دی ابن ابی حاتم اوابن مردویه: که چیری بنی اسرائیلو انشاء الله نه وای ویلی نوهیخکله به ورته الله ﷺ دانه وای ورکړی. (۱)

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شَيْءَ فِيهَا قَالُوا اَلَا اَنْ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ، اودا صفات دمخکنی صفاتو خخه گران صفات دی اوتنگ صفات دی، چی داغوا به داسی وی چی دی به کښت نه وی اړولی اونه به یې مزکی ته اوبه ورکړی وی (یعنی هر هډبه یې نه وی چلولی)، دا قول دابو العالیه اودقتاده دی اودا قول (لَا شَيْءَ فِيهَا) یعنی په دی کی به داسی رنگ نه وی چی ددی درنگ مخالف به وی، اودا به دعیبو خخه سالمه وی یعنی عیبجنه به نه وی. کله چی داصفات دوی ته بیان سوه نودوی وویل موسیٰ ﷺ ته: قَالُوا اَلَا اَنْ جِئْتَ بِالْحَقِّ، او ویل سوی دی چی دوی داغوانه کړه پیدا مگر دیوه سری سره چی هغه ته دا دپلار خخه پاته وه نودوی ورخخه داوغوښتله نودغه سری ورته

(۱). ابن کثیر ویلی دی (۱۱۱۱) په خپل تفسیر کی: دا حدیث غریب دی په دی اعتبار سره اوحس احوال ددی به دا وایې چی دابی هریره ﷺ کلام سی.

انکاروکی نودوی پیسی ورزیاتی کړی نوبیا یې ورکړه، لکه څه رګم چی السدی وایې چی ددی په وزن سره زریې ورلره ورکړه نوبیا یې غوا ورکړه، تردی چی لس واره یې ددی په وزن سره زر ورکړه، بیاموسی عليه السلام دوی ته امر وکی چی داحلاله کی: فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ یعنی دوی حلاله کړه خوبیا هم ددوی په زړه کی شک وو، نوبیا موسی عليه السلام دوی ته امر وکی چی ددی غواپه غوښه دامړی ووهی، بعضو ویلی دی چی په هلوکی باندي یې ووهی، نو الله جل جلاله دامړی راژوندی کی، نوموسی عليه السلام ورڅخه پوښتنه وکړه چی ته چاقتل کړی یې؟ نوده ورته په جواب کی وویل چی خپل وراره، نوبیا بیرته دامړی وگرځیدی لکه څه رګم چی وو. الله جل جلاله فرمایلی دی: كَذَلِكَ يُحْيِي اللهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ، یعنی څه رګم چی تاسی دالله جل جلاله امر وکتی ددی مړی په باره کی چی دی یې بیرته راژوندی کی نوهمدا امر دتولو مړو په باره کی دی.

قصه دموسی عليه السلام او دخضر عليه السلام

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا (۶۰) فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا (۶۱) فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا (۶۲) قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا (۶۳) قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا (۶۴) فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا، بعضو اهل کتابو داویلی دی چی دموسی عليه السلام څخه هم داموسی عليه السلام نه دی مراد بلکی موسی بن منسا بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام مراددی دی ولاری دخضر عليه السلام خواته خودا قول صحیح نه دی چی داموسی عليه السلام دی بلکه کم چی دقرآن څخه ثابت دی هغه همدا موسی بن عمران مراددی چی دبنی اسرایلو پیغمبردی، ابن عباس نقل کوی دابی بن کعب څخه چی دی درسول الله صلی الله علیه و آله وسلم څخه نقل کوی چی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمایلی دی: چی موسی عليه السلام یوه ورځ په خطبه کی ولاریدی او وی فرمایلی چی څوک ډیر پوه دی، نویوسړی وویل چی زه، نوالله جل جلاله دهغه بد وویل ولی چی دهغه سره علم نه وو، بیالله جل جلاله موسی عليه السلام ته وفرمایلی چی زما یوبنده دی په مجمع بحرین کی چی هغه ستا څخه ډیر پوه دی. نوموسی عليه السلام وویل چی ای ربه زمازه به دهغه سره څه رګم وینم؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمایلی چی ته به دځان سره ماهیان واخلي اوبیابه روان سی نوپه کم ځای کی چی تادغه ماهیان ورك کړه نوهغه به په هم هغه ځای کی وی (یعنی موسی عليه السلام دځان سره ماهیان اخستی وه نوڅکه ورته الله جل جلاله وفرمایلی چی ته په کم ځای کی داماهیان ورك کړی نوپه هغه ځای کی به دغه سړی موجود وی) نوده دځان سره

ماهيان راواخستی اوتوبه يې کړه، اودوی ووتل اودسمندر په غاړه روان سوه، نودی بیده وو تردي چی دی راولاړ سو اوروان سو اوماهيان ورخه هير سوه اودده سره يوشع بن نون هم وو تردي چی دماپښين وخت سو نودوی وړی سوه نوموسی ﷺ وويل يوشع ﷺ ته: قَالَ لَفَتَاهُ أَتْنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا، اوموسی ﷺ هغه حای پیدانه کی تردي چی دهغه حای خخه تیرسوه نودی موسی ﷺ دی يوشع ته وفرمايل: أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْخُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا نَوْمُوسَى ﷺ وفرمايل: ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبِغُ فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا چی دا هغه مقصودی حای دی چی مور غونستی نودوی راولاړ سوه په خپل قدمونو باندي، نوچی گوری یوسری دی چی بنکلی کپری يې اغوستی دی نوموسی ﷺ سلام پر واچوی، نوخضر ورته وويل چی ته خوک يې ستادپاره دی سلامتیاوی په دی مزکه باندي؟ نوموسی وويل چی زه موسی يم. نوخضر ورته وويل چی موسی دبنی اسرائیلو (يعنی هغه موسی چی بنی اسرائیلو ته پیغمبر راغلی دی)؟ نوده ورته وويل چی هو، زه راغلی يم تاته چی ته ماته خه وښیې: قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، یعنی ده ورته وويل چی: ای موسی زما سره چی کم علم دی چی ماته الله ﷻ بنوولی دی په هغه باندي ته نه پوهیږی اوستاسره چی کم علم دی چی الله ﷻ درکړی دی په هغه باندي زه نه پوهیږم، نوموسی ﷺ ورته وويل: سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا، نوخضر ﷺ ورته وويل چی: فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (۷۰) فَأَنْطَلَقَا، دوی دواړه روان سوه په غاړه دسمندر باندي، نوپه دوی باندي یوه کبستی تیریدله نودوی ورته وويل چی مور هم دخان سره بوخه نوکله چی يې دوی دخان سره پورته کړه نو خضر ﷺ ددغه کبستی خخه مخکنی تختی ماتی کړی نوموسی ﷺ ورته وويل چی دی خلگو خومور دخان سره په مفته کی لوړکړو اوتا ددوی دکبستی خخه هرخه لیری کړه اودا دی خرابه کړه ددی دپاره چی داخلگ غرق کړی: قَالَ أَخْرَقْتُهَا لِتُغْرَقَ أَهْلُهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا (۷۱) قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا (۷۲) قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا نوخضر ﷺ بیاورته وويل چی ماتاته نه وه ویلی چی ته زما سره صبرنه سی کولی.

اورسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دا اولنی ورخه په هیره کی وو. اوفرمایلی يې دی چی یوه مرغی راله اوددی کبستی پریوی خوکی باندي کښپښسته او دسمندر خخه يې اوبه وچښلی نوخضر ﷺ دی موسی ﷺ ته وويل چی زما اوستا علم په مقابل دعلم دالله کی داسی دی لکه خومره اوبه چی دی مرغی ددی سمندر خخه واخستی. بیادوی کبسته سوه

د کښتې څخه، په دې دوران کې چې دوی روان وو د سمندر په غاړه باندې، نوخضر عليه السلام ناخاپه یوماشوم ولیدی چې بازی یې کولی، نوخضر عليه السلام دده سرپه لاس کې واخستی او پرې یې کی نودا ماشوم یې مرکې، نوموسی عليه السلام ورته وفرمایل چې: أَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا (۷۴) قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا اوپه دې وار ورته موسی سختی وکړه او ورته یې وویل: إِنَّ سَأَلْتَكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا، یعنی دې موسی عليه السلام خضر عليه السلام ته وفرمایل که ددې څخه وروسته درڅخه ما پوښتنه وکړه نوبیا زما سره ملگرتیا مه کوه ولی چې ته دمعدرت درجی ته ورسیدی زما دخواڅخه: فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطَعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ تَرَدَّى فِي دُورٍ يُوَكَّلِي تَهْ وَرَلَهُ أَوْ دَمِيلَمَسْتِيَا طَلَبَ يَبِي وَرَخْخَه وَكِي نُوهُغُوِي وَرَنَكْرَه، او هلته یې یودیوال ودروی نوموسی عليه السلام ورته وویل چې دوی خوداسی قوم دی چې زموږ میلستیا یې هم ونه کړه اونه یې موږ ته ډوډی راکړه اوبیا یې ورته وویل: لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا (۷۷) قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ نُوْبِيَا وَرْتَه خضر عليه السلام ټوله واقعه بیان کړه چې دا کارونه دوی ولی وکړه تردی قول پوری: ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا، سعید بن جبیر ویلی دی چې ابن عباس به داسی ویل: اوددوی مخ ته یوبادشاه وو چې په زوره به یې کښتې اخستلی کمه کښتې چې به ښه وه. اوداسی به یې ویل چې: هرڅه چې هغه ماشوم وو نودهغه مور اوپلار دواړه مومنان وه اوداماشوم کافر وو (۱) اوبیادغه رکم امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دقتیبه څخه چې دی نقل کوی دسفیان بن عیینه څخه اوهم په دې طریقې سره اوهم په داسی اسناد سره. اوپه هغه روایت کې داهم ذکر دی چې: ووتی موسی عليه السلام اودهغه سره ځوان ملگری یوشع بن نون عليه السلام وو اودځان سره یې ماهی را واخستی، تردی چې ډډبری خواته ورسیده او هلته موسی عليه السلام بیده سو. سفیان ویلی دی چې په حدیث کې د عمر څخه بل چا ویلی دی: چې ددې ډډبری سره یوه چینه وو چې نوم یې (الخیات) وو، چې ددې چینی داسی اوبه دی چې په چاباندی ولگیرې نو هغه راژوندی سی، نودغه اوبه پردغه ماهی باندی ولگیدی نودی هم راژوندی سو، نودی وایې چې دی وښوریدی اوددی تونبی څخه یې ځان اوبوته وغورځوی، نوکله چې موسی عليه السلام راوینس سو نو یې ویل: قَالَ لَفَتَاهُ أَتَنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا أَوْحَدِيثَ يَبِي ذَكَرْ كَرِي دِي. اودایې هم ویلی دی چې: یوه مرغی د کښتې پریوی څوکی باندی کښپښسته اوپه مشوکی سره یې اوبه راواخستی، نوخضر عليه السلام وویل موسی عليه السلام ته چې زما اوستا علم په مقابله دعلم دالله جل جلاله کی دومره دی

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة الکهف، باب (واذ قال موسی لفتاه) الایة (۱۲/۳۷۲۵).

لکه څومره اوبه چې مرغی په خپل مشوکه کې واخستی (۱) اوهم داسی یې ټول حدیث کی ذکر کړی دی. اوامام بخاری فرمایلی دی په نقل کولوسره دابراهیم بن موسی څخه دی نقل کوی دهشام بن یوسف څخه دی دابن جریج څخه دی دیعلی بن مسلم اوعمرو بن دینار څخه اودی دسعید بن جبیر څخه دوی وایې چې سعید بن جبیرویلی دی چې زه دابن عباس سره په کور دهغه کی وم چې ابن عباس وویل چې زماڅخه پوښتنی وکړی: نوما ورته وویل چې ای ابن عباسه. په کوفه کی یوسړی دی چې هغه قاضی دی اونوف نوم یې دی، هغه داگمان کوی اوداوايې چې په بنی اسرائیلوکی موسی نسته. هرڅه چې عمر دی نوهغه راته وویل چې دی دروغ وایې اودی دنمن دی دالله ﷺ، اوهرڅه چې ابویعلی دی نوهغه راته وویل چې ابن عباس ویلی دی په نقل کولوسره دابی بن کعب څخه دی وایې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: موسی رسول دالله ﷺ دی، اوبیایې وفرمایل چې ده یوه ورځ خلگو ته بیان وکی تردی چې ټولو خلگو وژړل اودټولو زړونه نرم سوه، نویو سړی ورته رالی اوورته یې وویل چې ای موسی ﷺ آیاستا څخه بل پوه اوزیات علم والاسته نوده ورته وویل چې نه، نوپه دی خبری باندی ولره الله ﷺ جزا ورکړه اوورته یې وویل چې ستا څخه ماسوا زمابل یوبنده داسی سته چې ستا څخه ډیر پوه او علم والادی په مجمع البحرین کی نوده وویل چې ای الله زه به څه رکم دهغه سره ووینم، نوالله ﷺ ورته وویل چې کله ستا څخه جلاسی ماهی (یعنی مخکی چې څه رکم مور و واقعه بیان کړه).

داقول دعمر وو، اوابو یعلی ورته ویلی دی. چې موسی ﷺ ته وویل سوه چې یومر ماهی واخله په کم ځای کی چې په هغه کی روح بیرته راسی نوپه هغه ځای کی به ستاسره خضر ﷺ ووینی. نودوی راواخستی ماهی اودځان سره یې توبنه کی اوروان سو اودخپل ځوان ملگری ته یې وویل (چې یوشع بن نون ﷺ وو) چې زه تاته نور تکلیف نه درکوم مگر داچې ته ماته خبرراکړی چې په کم ځای کی زمور څخه ماهی جلا سوی دی، نوهغه ورته وویل چې ماته تکلیف نه دی راکول سوی، نوداهغه قول دالله ﷺ دی چې ذکرکړی یې دی (وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَتْنَهُ) دغه ځوان یوشع بن نون دی، نوویل سوی دی چې دوی په سایه دیودرختی کی وه چې ماهی په بنوریدو سو اوموسی ﷺ بیده وو نودی یوشع بن نون موسی ﷺ راویښ نه کی تردی چې موسی ﷺ راولاړسو نودیوشع بن نون څخه خبره هیره سوی وه چې دی خبر کړی اوماهی بنوریدی تردی چې سمندرته یې ځان ورسوی. نویایې وروسته خبرکی نوبیا دوی راله اوخضر ﷺ یې پیداکی، چې ده یوه ټوټه پښوته ایښی وه اویوه ټوټه یې سرته ایښی وه، نوموسی ﷺ سلام پر وکی اوهغه ورته مخ رابنکاره کی اوورته یې وفرمایل چې

(۱). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب التفسیرکی، (سورة الکهف، باب (فلما جاوزا قال لفتاه) الاية (۴۷۲۲۸۶)).

آياستاسی په مزکه باندی سلام سته؟ ته څوک یې؟ نوده ورته وفرماییل چی زه موسی یم. نو هغه ورته وفرماییل چی موسی دبنی اسرائیلو؟ نوده ورته وفرماییل چی هو، نوهغه ورته وویل چی څه کاردی دی دلته. نوده ورته وویل چی زه راغلی یم تاته چی ستا څخه څه زده کړم، نوهغه ورته وویل چی داستا دپاره کافی نه دی چی ستاسره تورات دی، اووچی درته راځی؟ اوبیایې ورته وویل چی ای موسی: زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چی زماسره داسی علم دی چی هغه ته نه سی یادولی اوستاسره چی کم علم دی هغه زه نه سم یادولی، نویوی مرغی دسمندر څخه په خپلی مشوکی کی اوبه واخستی. نوخضر ﷺ موسی ﷺ ته وفرماییل چی زما اوستا علم په مقابل دعلم دالله ﷻ کی داسی دی لکه دی مرغی چی څومره اوبه ددی سمندر څخه واخستی: حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ، دوی پیداکړه یوه کوچنی کبنتی چی دغه کبنتی والا دیو ساحل څخه بل ساحل ته کسان بیوله، نوپه دغه کبنتی کی کسان ناست وه نوداخضر ﷺ یې وپیژندی نودوی وویل چی دده څخه پیسی نه اخلو او مفت یې دځان سره کی کله چی دی په کبنتی کی دموسی ﷺ سره کنبښستی نوده دکبنتی څخه څه لرگی لیری کی (قَالَ) موسی ﷺ ورته وفرماییل: أَخْرَقْتُهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا، مجاهد ویلی دی چی: منکر کاردی وکی: قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، وه اوله پوښتنه دده په هیری سره اودوهمه په شرط سره اودریمه په قصد سره: قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا (۷۳) فَأَنْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ ابُويعلى اوسعيد دواړه وايې چی: دی خضر ﷺ وليده څه ماشومان چی لوبی یې کولی نوپه دی کی یې یوکافر ماشوم راونیوی او هغه یې په یوخوا باندی باندی پرې باسی اوچاره ورسره وه نومرېی کی، نوموسی ﷺ ورته وویل: أَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ يٰعَنِ يٰسُرِى دى داسى مړكى چى هغه هيڅ غلط كارنه وو كړى. نودوی دواړه روان سوه نویو دیوال یې ولیدی: فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ فَأَقَامَهُ، سعيد ویلی دی چی دادیوال یې په لاس باندی جوړکی په داسی طریقى سره، لاس یې لوړ کی اوسیده یې کی نودیوال جوړسو.

اوابو یعلی وايې چی زه گمان کوم چی ابوسعيد داسی ویلی دی چی لاس یې داسی سیده کی نودیوال جوړسو: قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا یعنی که چیری تاته په دی کارباندی څه اجر درکول کیدی نوتابه کړی وای هسی بی فاندی کاردی وکی (وَكَانَ وَرَاءَهُمْ) اوداپه قول دابن عباس: ددوی مخ ته یوبادشاه وو چی نوم یې (هدد بن بدد) ذکرسوی دی غیر دسعيد څخه، اوددوی په نزد باندی هغه هلك چی دوی مړکړی وو دهغه نوم (جیسور) وو: مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا خضر ﷺ موسی ﷺ ته وویل چی دا کبنتی ماحکه عیبجنه کړی وه ولی چی

دغه بادشاه به ښه کښتی دخلگو څخه اخسته، او کمه کښتی چی به خرابه وو نوبادشاه به پریښووله، کله چی دوی ددغه بادشاه دخوا څخه تیر سوه نوبیرته یې کښتی جوړه کړه. بعضو داویلی دی چی دا کښتی یې په چینیو سره جوړه کړه او څوک وایې چی په تارکولو سره یې روغه کړه. فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ، ددی هلك مور اوپلار دواړه مسلمانان وه اوداهلك كافر وو: فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا، یعنی ددوی دوالدینو داخواهش وو چی دی ددوی په طریقه اوپه دین باندی وې: د فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً، دا جواب یې ددی قول ورکی: أَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ، وَأَقْرَبَ رُحْمًا يَعْنِي دهنغوی په ده باندی رحم ډیر وو ددی څخه چی زه یې قتل کړم. هرڅه چی داود بن ابی عاصم دی هغه وایې چی دا انجلی وه.

اودارکم روایت ذکر کړی دی عبدالرزاق دمعمربن څخه دی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه دی وایې چی: خطبه ورکوله یوه ورځ موسی عليه السلام نووی ویل چی دالله جل جلاله په باره کی ترما څوک ښه عالم نسته، نوالله جل جلاله ده ته امر وکی په لیدلو ددی خضر عليه السلام سره، نوبیا یې هم داسی قول ذکر کړی دی لکه څه رکم چی مخکی بیان سو.

اوهمدارکم روایت ذکر کوی محمد بن اسحاق دحسن بن عماره څخه دی نقل کوی دالحکم بن عیینه څخه دی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه اودی دابی بن کعب څخه اودی درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه هم په داسی طریقی سره په کمه طریقه چی مخکی بیان سو. او روایت ددی کړی دی العوفی موقوفاً.

اوالزهري ویلی دی دعبيدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چی: بحث وکی ده اوالحربن قیس بن حصن الفزاري په صاحب دموسی عليه السلام کی، نوابن عباس وویل چی داخضر عليه السلام وو، نوپه دغه وخت کی ابن بن کعب تیریدی نوابن عباس ورته اواز وکی اوورته یې وویل چی مور بحث کړی دی په صاحب دموسی عليه السلام کی هغه چی دالله جل جلاله څخه یې دهغه دملاقات سوال کړی وونوآیاتا درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه ددی په باره کی څه اوریدلی دی؟ نوده ورته وویل چی، هو، اوبیایې دارکم ټول حدیث بیان کړی دی. اومور طریقی دحدیثونو بیان کړی دی په تفسیر دسورة كهف کی هلته رجوع وکی.

اودا قول: وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ السَّهْلِيِّ وَيَلِي دى چی دا دواړه یتیمان (اصرم اوصريم) وه چی ځامن دکاشح وه: وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَيَل سوي دى چی داسره زر وه، دا قول دعكرمه دى. اوداهم ويل سوي دى چی داعلم وو، دا قول دابن عباس دى، خو مناسب قول دادى چی داڅه الواح یعنی ټوټی وی دسرو زرو چی علم پرلیکل سوي وو.

البزار ویلی دی په نقل کولوسره دابراهیم بن سعید الجوهري څخه دی نقل کوی دبشر بن المنذر څخه دی نقل کوی دالحارث بن عبدالله الیحصبی څخه دی نقل کوی دعیاش بن عباس

الغسانی څخه دی دابن حجیره څخه دی دابی ذرخه چی مرفوع یی ذکر کړی دی دی وایې: هغه خزانه چی الله ﷻ یې په قرآن کی ذکر کړیدی هغه دسروزرو یوڅو ټوټی وی چی په هغه باندی دالیکل سوی وه، زه تعجب کوم په هغه سپری باندی چی تقدیر منی اوبیاهم گیلی کوی، اوزه تعجب کوم په هغه سپری باندی چی اور یادوی اوبیاهم خدا کوی، اوزه تعجب کوم هغه سپری ته چی مرگ یادوی اوبیاهم غفلت کوی؟ لا اله الا الله محمد الرسول الله. (۱)

اوهمدارکم روایت ذکر سوی دی دحسن بصری څخه اودعمر څخه چی مولی دغفره دی او دجعفر الصادق څخه هم په دی طریقې سره په کمه طریقه چی مخکی بیان سو. اودا قول (وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا) ویل سوی دی چی دادده اووم پلار مراددی یعنی اووم نیکه دده مسلمان وو اوبعضو ویلی دی چی لسم پلار یې مراد دی، خوپه هر تقدیر سره دامعلومیبری چی دده په نسب کی صالح سپری وو. اودا قول (رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ) دادلیل دی پردی خبره باندی چی دی نبی وو، اوده یو کارهم دځان څخه نه دی کړی، بلکی داټول یې دالله ﷻ په امر سره کړه دی نودی نبی وو، ویل سوی دی چی دارسول وو اوداهم ویل سوی دی چی داویلی وو، اوداخبره ډیره کمزوری ده چی چاویلی دی چی داملایکه وه.

اوداهم ډیره کمزوری خبره ده چی چاویلی دی چی دی دفرعون ځوی وو، اوداهم ویل سوی دی چی دضحاك ځوی وو هغه سپری چی په ټوله دنیا یې (۱۰۰۰) کاله بادشاهی کړی وه. ابن جریر ویلی دی: اوداهغه قول دی چی په دی باندی جمهور داهل کتاب متفق دی چی داپه زمانی د (افریدون) کی وو اوویل سوی دی چی داپه مقدم کسانو دذی القرنین کی وه، چی ویل سوی دی چی دی افریدون وه. اودو الفردوس هغه وو چی په زمانه دابراهیم ﷺ کی وو، اوداگمان سوی دی پرده باندی چی ده داب حیات څخه اوبه چنبلی نودی دهمیشه دپاره ژوندی پاته سوی دی، اوهغه ترنن ورځ پوری باقی پاته دی، اوویل سوی دی چی دی دهغه کسانو څخه دیوه سپری زوی دی کمو چی په ابراهیم ﷺ باندی ایمان راوړی دی، او دده سره یې هجرت کړی وو دبابل علاقې څخه.

اوویل سوی دی چی دده نوم ملکان وو، اوداهم ویل سوی دی چی ارمیابن حلقیادی، او ویل سوی دی چی دی نبی وو په زمانی دسباسب بن بهراسب کی. ابن جریر ویلی دی چی وه په منځ دافریدون اوسباسب کی اوږده زمانه چی داهل علم والو څخه څوک ددی انتساب نه سی معلومولی دی دابن جریر قول دی: اوصحیح دی ده چی دی په زمانه دافریدون کی وو، اوژوندی وو تردی چی دموسی ﷺ زمانی ته پاته سوی وو. او وو پیغمبر دموسی ﷺ

(۱). ددی اخراج ابن ابی حاتم او ابن مردویه اوالبزار کړی دی. هم دارکم السیوطی ذکر کړی دی په الدر منثور کی (۱۵) ۴۲۱) اوالهیثمی په المجمع کی (۵۳۷)، اوروای ددی البزار دی دبشرین المنذر څخه چی هغه نقل کړی دی دالحارث بن عبدالله المصیبی څخه، اودی زه نه پیژنم اوباقی سپری ددی ټول ثقه دی اومعتمد دی.

په زماني د (منوشهر) کي هغه چي په خامنو د ابرج بن افریدون کي راځي چي دايو بادشاه د بادشاهانو د فارس څخه وو، اوداپير عادل او انصافدار باشاه وو. اودا اول هغه سړي وو چي کندی يې کښلي وي، اودا اول سړي وو چي په هرکلي کي يې زمينداران مقرر کړي وو، اودده باشاهي (۱۵۰) کاله وه. اوويل سوي دي چي دايه اولاد داسحاق بن ابراهيم عليه السلام کي راځي. الله جل جلاله فرمايلي دي: **وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ** (سورة آل عمران ۸۱) نوالله جل جلاله دتولو خلگو څخه داو وعده واخسته چي دوي به ايمان راوړي په هر هغه نبي باندې چي وروسته دبل نبي څخه راځي، او دهغه په ايمان باندې ځان لازم کول، اودا وعده يې د محمد صلى الله عليه وسلم دپاره هم اخستي ده ولي چي دي خاتم الانبياء دي، نودا حق دي په هر نبي باندې چي هغه دنبي صلى الله عليه وسلم تر دور پوري پاته سوي وي چي هغه په نبي صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړي اودده مددو کي. نوکه خضر عليه السلام ژوندي وای دنبي عليه السلام په زمانه کي نولازم وو چي هغه به ايمان راوړاي په نبي عليه السلام باندې، اودي به وو په هغه ډله کي چي دبدر په مقام کي وو، ولي چي هلته دملايکو مشر جبريل عليه السلام او مشران دملايکو ټول ولاړ وه خودا خبره قاصره ده چي خضر عليه السلام نبي وو، او څوک وايي چي رسول وو، يادا چي ملايکه وه. نوکه هريو ددي څخه وي نو دملايکو مشر جبريل عليه السلام دي، اوموسي عليه السلام د خضر عليه السلام څخه ښه دي او که دمحمد صلى الله عليه وسلم په زمانه کي وای نودده تابعداري به يې کولي نوڅه رکم به سي خضر عليه السلام ولي لکه څه رکم چي ډير خلگ دا خبره کوي؟ نوښه خبره داده چي دايه عام بعثت کي شمار سي چي لکه عام خلگ څه رکم پيدا سوي دي هم دارکم دا خضر عليه السلام هم وو، اودا خبره چي په حديث کي نقل سویده چي دا خضر عليه السلام دنبي صلى الله عليه وسلم سره په يوځای کي ليدل سوي وو نودا ضعيف دي که څه هم حاکم يې روايت کړي دي، خواسناد ددي ضعيف دي، اومور به ددي خضر عليه السلام دپاره جلا بحث ذکر کوو ان شاء الله تعالی

حديث الفتون

ذکر کړي دي امام ابو عبد الرحمن النسائي په تفسير خپل کي د سنن څخه، په دي قول دالله جل جلاله کي: **وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَجَعَلْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا**، (سورة طه ۴۰) حديث دفتونو (يعني هغه مصيبتونه اوزميينتونه چي په موسي عليه السلام باندې سوي دي دپيدائش څخه تر پيغمبري پوري) عبدالله بن محمد نقل کوي ديزيد بن هارون څخه دي نقل کوي داصبع بن زيد څخه دي نقل کوي دقاسم بن ايوب څخه دي نقل کوي دسعید بن جبیر څخه دي وايي چي ما پوښتنه وکړه د عبدالله بن عباس څخه ددي قول دالله جل جلاله څخه چي موسي عليه السلام ته يې فرمايلي دي **(وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا)** نو ما ورڅخه پوښتنه دفتونو وکړه چي هغه څه دي؟ نوماته يې وويل چي

ای جبیره دورخی بیاراسه، اوداډیر اوږد حدیث دی. نودی وایې چی کله صباح سو نوزه ولاړم ابن عباس ته چی زه دهغه څخه هغه وعده پوره کړم چی زما سره یې کړی وه دابراهیم عليه السلام سره چی الله جل جلاله به دده په اولاد کی انبیاء گرځوی، نوبعضو په کی داخبره وکړه چی، بنی اسرائیل انتظار دهغه سپی کوی چی دوی په کی شک کوی چی داپیغمبر به هم دده دا اولاد څخه وی اودوی داگمان کوی چی دایوسف بن یعقوب عليه السلام دی، کله چی هغه مړسو نو دوی وویل چی داسی نه وه وعده دابراهیم عليه السلام نوفرعون وویل چی تاسی څه رکم وایاست چی څه وکو؟ نودوی ټولو دا امر وکی چی څه خلگ ولیږی اوورسره چری هم وی اودبنی اسرائیلوپه کورونو باندی دی وگرځی اوکم نرماشوم چی پیدا کیږی نوهغه دی مړکی. نودوی دغه کارشروع کی. تردی چی دوی ولیده چی غتان دبنی اسرائیلوپه خپلو اجلونو باندی مړه کیږی اوماشومان حالپږی نودوی وویل چی هسی نه چی دابنی اسرائیل ټول ختم سی نوهغه کارونه اوخدمتونه چی دوی کوله نوهغه به بیرته دوی ته پاته سی، نو بیایې فیصله وکړه چی یوکال یې پریردی اویوکال یې حلالوی نو دا ماشومان به راغتیږی په ځای دغتانو باندی چی هغوی مری، اودوی به ډیرهم نه وی چی په مورباندی غالب سی، نوممل واخستی مور دموسی عليه السلام هارون په هغه کال باندی چی قتلونه معاف وه، نودده پیدائش یې بنکاره کی. نوپه بل کال باندی موسی عليه السلام پیداسو چی په هغه کال باندی به ماشومان حلالیدل. نودده دمورپه زړه کی غم اوخفگان پیداسو، اودا دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نوداغم دده دمورپه زړه کی دننه سو چی ددی سره څه وکی. نوالله جل جلاله ورته وحی وکړه چی: **وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ**، نوده ته یې امر وکی چی کله داحمل وزیږی نو داپه تابوت کی کنسیرده اوپه ابو کی یې پریرده. نوکله چی دی پیداسو نوهغې دغه رکم کارورسره وکی دکم چی ورته امرسوی وو. نوکله چی ورڅخه داځوی لیری سو نوشیطان ورته رالی او وسوسه یې ورواچوله چی څه چل می دځوی سره وکی، که چیری زمامخ ته حلال سوی وای نوبنه به وای چی په خپلو لاسونو خوبه می دفن کړی وی داراته ډیره بڼه وو ددی څخه چی دسمندر دماهیانو خوراک می کی. نودی ابو داموسی عليه السلام ورسوی هغه ځای ته دخړوبه کیدلو دمینځو دبنځی دفرعون، نوکله چی دوی داتابوت ولیدی نودوی راواخستی، اودوی وغوښته چی داخلاص کړی خوبیایې وویل چی دامال دی اوکه مور داخلاص کړو نو دفرعون بڼځه یعنی ددوی سیده به داگمان په مور باندی کوی چی داتاسی په روغه طریقه ماته نه دی راوړی، نودوی دایووږی دفرعون دبنځی خوا ته اوهغې ته یې داوسپاری نوکله چی دی داتابوت خلاص کی نوپه دی کی یوماشوم وو، نوالله جل جلاله دی ته ددی ماشوم محبت په زړه کی ورواچوی داسی محبت چی دبل چاپه زړه کی

نه دی اچول سوی: وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا، دهرخه څخه یاد د موسیٰ ﷺ ته نوکله چی هغه خلگو چی ماشومان به یې حلالول او هغو داخبره واوریده نوخپلی چړی یې راوړلی چی دا حلال کړی، نوداهم دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نودی بنځی دفرعون ورته وویل چی (قُرَّةُ عَيْنٍ لِّيَ وَلَكَ) نوفرعون ورته وویل چی هرڅه چی دی به ستادپاره وی اوزما ورته هیڅ حاجت نسته. رسول الله ﷺ فرمایلی دی که چیری فرعون دا اقرار کړی وای چی دی به زما دپاره هم دسترگو یخوالی سی نوالله ﷻ به ورته دده په واسطه هدایت ورکړی وای، خوالله ﷻ دده په واسطی دفرعون بنځی ته هدایت ورکی اوفرعون ته یې هدایت ورنه کی نوده ولیږی داماشوم هریوی بنځی ته چی ددی مینځی وی نوهریوی ورلره دتی ورکولو کوشش وکی خودی موسیٰ ﷺ به دهیچا څخه هم تی نه رودی، نوددی فرعون بنځه پر وبیریده چی دا ماشوم ضائع نه سی چی دشیدو څخه ځان منع کوی اودچا څخه هم شیدی نه رودی نودابه مړسی. نوامریې وکی په وتلو سره بازارته چی په بازارکی داماشوم وگرزوی اوده ته شیدی وگوری چی ده ته شیدی ورکړی نودی کسانو دی بازارته یووری خو هلته هم دی موسیٰ ﷺ دچا څخه شیدی نه رودلی، اودموسیٰ ﷺ مورحیرانه او غمجنه وه، نوخپلی لورته یې وویل چی په دی خپل ورور پسی ورسی اووگوری چی دده څه یادسته اوکه غیب دی؟ آیا ژوندی دی اوکه دسمندر حیوان خوړلی دی؟ اودی هغه وعده چی الله ﷻ ورسری کړی وو هغه یې هیږه کړه (فَبَصَّرْتُمَا) یعنی دخورسترگی پرولگیدی: عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ: الجنب: ویل کیږی هغه نظرته چی انسان یوشی ته دلیری څخه وگوری او هغه ته یې شا وی یعنی سیده ورته نه گوری، نودا ډیره خوشحاله سوه کله یې چی ولیدی ډیری بنځی چی ورته راټولی سوی وی اووی ویل: هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ، نودوی داخور دموسیٰ ﷺ راونیول اوورته یې وویل چی ته ولی په ده باندی شفقت کوی اوولی مور ته لار بنیې؟ آیاته داپیژنی؟ تردی چی دوی شک مندسوه ددی په دی خبرو کی، اودا دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نوده ورته وویل چی داځکه زه تاسی ته وایم چی زه دبادشاه په خوشحالی باندی خوشحالیږم اوداماشوم دبادشاه دکورنی دی اوزه غواړم چی دده څخه بادشاه ته څه منفعت اوفائده ورسیرې. نودایې ولیږله اوداراله خپل مور ته یې خبر راوړی، نوموریې راله څنگه چی یې داماشوم په غیږه کی کښینسوی اوسینه یې په خوله کی ورکړه نودی ماشوم شیدی رودل شروع کړه تردی چی دواړه مخونه یې فراخه سوه، نویو زیږی ورکونکی ورله دفرعون دبنځی خواته چی زیږی ورکی چی مور دی ماشوم ته دا پیداکړه، نو دی بنځی دفرعون ورپسی څه کسان ورولیږل اودایې راوسته. نوکله چی دې ولیده چی دا ماشوم ددی څخه شیدی رودی نودی ته یې وویل چی ته دلته زمورسره اوسه اوزمور

بچی ته شیدی ورکوه، ولی چی زه دهیخ شی سره دومره محبت نه کوم لکه خومره چی ددی ماشوم سره کوم، نوموسی عليه السلام مور وویل چی زه داکار نسیم کولی ولی چی ماته په کورکی کارونه وی اوماشوم راته په کورکی پروت دی هغه به راخه ضائع سی که چیری ستاخوبنه وی نودازما سره ولیپه زه به دده په خدمت کی کوتاهی نه کوم، ولی چی زه کور اوبچی پریښوونکی یم، نوپه هغه وخت کی دی دالله جل جلاله کړی وعده رایاده کړه، نوداسخته سوه په بنخی دفرعون باندی، خودایقین یې وو چی الله جل جلاله به خپله وعده پوره کوی، نودی راوستی داموسی دخان سره کورته په دغه ورځ باندی اوالله جل جلاله دی وساتی دهرقسم افاتو خخه ولی چی پرده باندی یې فیصله دغت کارکړی وه، اودی یې منع کړی وو دهغه ظلم خخه چی دده پرقوم باندی به کیدل اودهغه جادو خخه چی دده په قوم باندی به کیدی. او ددغه ورځی راییسی په بنی اسرائیلو باندی هم ظلم اوستم کم سو ولی چی په دوی کی دفرعون متبنی وو چی دهغه بنخی خان ته اسرائیلی حوی کړی وو. کله چی داموسی عليه السلام غت سو وویل بنخی دفرعون دموسی عليه السلام مورته: ماته وښیه حوی زما نودی ورلره یوه ورځ په نیته ورکړه چی په هغه ورځ به دی تالره کورته درځی، نوبنخی دفرعون وویل خپل خزانچیانو ته اوخپلو نوکرانو ته اوخپلو محافظینو ته چی ټول به ده ته په دی ورځ باندی عطیی اوتحفی ورکوی اودده به اکرام وکی، اودایې هم وویل چی زه گورم چی تاسی ده لره خه تحفی ورکوی اوزه به په تاسی باندی یوامین مقرووم چی ستاسی اکرام وگوری چی تاسی دده خه رکم اکرام کوی. نوکله چی دی داکرام او عزت سره دخپل کور خخه ووتی او دفرعون کورته ورلی. اودفرعون دنبخی خواته ورلی نوهغو هم عزت اواکرام ورلره وکی اودیره خوشحاله سوه دده په لیدو سره، اوبیادی بنخی دفرعون وویل چی زه به دی دفرعون خواته بوزم چی هغه یې هم اکرام او عزت وکی. نوکله چی دفرعون خواته ورلی نودهغه په غیبرکی یې کښبنوی، نوموسی عليه السلام ږیره ورخخه وکښل اومزکی ته یې وغورځوی، نوپه دغه وخت کی دده سالارانو وویل چی آیاته نه وینی هغه خه چی وعده یې ورکړی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ته؟ دوی داگمان وکی چی دی به هم دی لیری کوی اودده په خای باندی به قبضه کوی، نودی فرعون په هغه حالوونکو پسی کسان ولیرل چی راسی اودماشوم حلال کړی، اودا دفتونو خخه دی ای ابن جبیره، نوراله بنسخه فرعون ته په منډه، اوورته یې وویل چی په تا باندی خه سویدی چی داغلام تاماته هبه کړی دی اوبیایې حلالوی؟ نودی فرعون ورته وویل چی آیاته نه گوری چی دی پرما باندی خان لوی گنی اوپرما لوړ راخیژی؟ نودی بنخی دفرعون دی فرعون ته وویل چی خه نښانه کښیږده زما اوستاپه مینخ کی چی حق وپیژندل سی چی ته په حقه یې اوکه زه په حقه یم، راوپه دوی سکروتی اودوی ملغری، او دا دواړه یې دده خواته ورنژدی کړی که چیری ده فرق کولی سوی دملغرو اودسکرو نو پته به

ولگيږي چې دی عقلمنددی او پوهيږي او که چيري يې فرق نه سواي کولي نومعلوم به سي چې دافرق نه سي کولي دسکرو اودملغرو، نوکله يې چې دده خواته کښيښوولي نوده سکروته خوله وروپه نودی بنحی دفرعون ورتوپ کړه اودسکرو څخه يې ليري کي ددی بيړی دوجی چې ځان ونه سوزی، نوپه دغه وخت کي يې ورته وويل چې ته نه ويني چې دی تمیز نسی کولای؟ نوالله ﷺ دهغه مکر څخه وساتي کم چې ورلره دوی تيارکړی وو، اوالله ﷺ پوره کونکی دی دخپلي وعدی. کله چې دی لوی سو اودسرو څخه وگرځیدی، نونه به وو یوفرعونی چې داسرائیلی سره به يې جنگ کوی یابه يې پرهغه باندي ظلم کوی نوده به ورڅخه خلاصوی اوخلگ به يې منع کول په هره طریقه دمنع کیدلو سره، دغه رکم یوه ورځ موسی ﷺ روان وو چې دیواسرائیلی اوفرعونی په خپلوکي جگړه وه. نودی اسرائیلی مدد وغوښتی دموسی څخه په مقابل دفرعونی کي، نوموسی ﷺ ته درد ورلی اودا فرعونی ووهی اومړيې کي اودوی نه وه لیدلی مگریو الله اوهغه اسرائیلی کم چې يې ساتلی وو، نوموسی ﷺ وويل په دغه وخت کي چې فرعونی يې مړکی: قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ، اوبيايې وويل: قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (۱۶) قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ (۱۷) فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ، نوفرعون خبر کړل سو چې په اسرائیلوکی یوه سپری مړی وکی زموږ څخه نوموړته خپل حق واخله اوهغوی ته رخصت مه ورکوه اومعافی مه ورکوه، که څه هم بادشاه سره ددی چې دقوم ښه سپری وی دانه سي کولي چې څوک بي گناه اوبی ثبوته مړکی، نودی فرعون وويل چې ماته خبراکړه دهغه سپری په باره کي چې هغه داقتل کړی دی نوزه به تاسی سه ستاسی حق واخلم. نوپه دغه دوران کي دوی گرځیده اوڅوک شاهد يې نسواي پیدا کولي، نوپه صبا باندي موسی ﷺ گوری چې هم هغه اسرائیلی دبل فرعونی سره لگیادی جنگ کوی، نوبیا دغه اسرائیلی طلب دمدد وکی دموسی ﷺ څخه په باره دهغه فرعونی کي، نوموسی ﷺ پښیمانه سو په هغه کار باندي اوغصه سو اسرائیلی ته او وی وويل چې څه يې وويل اورا مخ ته سو ورته په درد سره لکه څه رکم چې پرون ورځ دردیدلی وو په دی فرعونی پسی نودا اسرائیلی وبيړیدی وروسته ددی قول دموسی ﷺ څخه چې ورته يې وويل: إِنَّكَ لَعَوِيٌّ مُبِينٌ، نودبيړی دوجی څخه يې داخیال رالی چې دی په ده پسی راروان دی نوورته يې وويل: يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ نَقْتُلَكَ كَمَا قَتَلْنَا نَفْسًا بِالْأَمْسِ، اودا خبره يې ورته ددی وچی څخه وکړه چې دی بيړیدی چې دی په ده پسی راروان دی اوحال داوو چې دی په فرعونی پسی روان وو چې هغه مړکی. اودا فرعونی ورلی دفرعون خواته اوورته يې داخبره ورسوله چې هغه پرونی قتل موسی ﷺ کړی وو. نوفرعون هغه حلالوونکی کسان وروليږل دموسی ﷺ

پسی چی حلال یې کړی، نوراویې لیرېل مشران سالاران دفرعون چی په هغه خپل هیئت باندي روان وه اوموسی عليه السلام یې لټوی، نوپه دغه حال کی یوسړی رالی په لنډه لاره موسی عليه السلام ته اوخبريې ورکی چی ستا دقتل دپاره خلگ راوتلی دی. نودا دفتونو خخه دی ای ابن جبیره، نوووتی موسی عليه السلام دمدين خوا ته چی ددی خخه یې مخکی هیخکله مصیبتونه نه وه لیدلی اونه ده ته دلاری علم وو چی دالاره کمی خوا ته تللی ده مگر داچی دالله جل جلاله خخه یې امید ساتی دخیر اونیک گمان یې په زړه کی وو، ولی چی ده په هغه وخت کی ویلی دی: **عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ (۲۲) وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ**، یعنی ددی وجی خخه یې داخپلی بزې اوپسونه بند کړی وه. نوموسی عليه السلام دوی ته وویل چی (مَا خَطْبُكُمْ) تاسی ته خه تکلیف دی آیادی خلگو منع کړی یاست؟ نودوی دواړو ورته وویل چی زموږ وس اوطاقت نسته چی موږ ددی قوم سره یو خای خپل حیوانان اوبه کړو لیکن داچی ددوی خخه خومره فضول اوبه پاته سی نوپه هغه باندي موږ خپل پسونه اوبوو. نودی موسی عليه السلام دوی ته اوبه ورکړی چی دوی هم اوبه سی اوپسونه یې هم اوبه کړه اودوی بیرته ولاړه، اوموسی عليه السلام هم ولاړی اودیوی درختی لاندي سایي ته کښېنستی، اووی فرمایل: **رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ**، اوپلار یې حیران سو ددوی وختی راتگ ته اودوی ته یې وویل چی نن خه رکم وختی رالاست نودوی دواړو ورته دموسی عليه السلام خبرورکی چی هغه ورسره دامد وکی، نودی یوی ته پلار وویل چی ورسه اودا موسی عليه السلام راوله، نودا ولاړه اوموسی عليه السلام یې راوستی. نوکله چی ورسره ددی انجونو پلار خبری وکړی نوورته یې وویل: **لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ**، نسته فرعون لره په دی خای کی سلطنت اونه خه کارلری هغه دلته اونه یوموږ دهغه په مملکت کی، نوپه دی دواړوکی یوی وویل: **يَأْبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ**، نوده لره غیرت ورلی ددی انجلی په خبره باندي اوورته یې وویل چی تاته خه پته ولگیده چی داقوی سړی دی اودده امانت داری دغه خخه تامعلومه کړه؟ نودی لور خپل پلارته وویل چی مانه دی لیدلی په سولاغه لوړولو کی دده خخه مضبوط سړی، اوهرخه چی امانت داری دده نودا ده چی ده ماته وکتل کله چی زه دده خواته وړلم نوخنگه چی ورته پته ولگیده چی زه زنانه یم نوسریې ټیټه کی تردی چی ماورته ستاخبر ورسوی، اوبیایي ماته وویل چی زما خخه شاته راخه اوماته لاره بنیه، نوده داکار نه دی کړی مگردامانت داری نسه یې ده، نوپلار یې ددی خبری تصدیق وکی اوخوشحاله سو، اودغه گمان یې پر وکی چی دهغه لور ورته بیان کی. نوددی انجلی پلار ورته وویل آیاستا خوبنه ده داخبره اوته په راضی یې چی: **أَنْ أُكْحِكَ إِحْدَى ابْنَتِي هَاتَيْنِ عَلَيَّ أَنْ تَأْجُرْنِي ثَمَانِي حَجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ**

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ، نوده ورسره داخبره ومنله، نواته کاله پرده باندی واجب وه اودوه کاله دده اختیاوو، نوالله ﷺ په ده باندی لس کاله پوره کړه. سعید ویلی دی چی زماسره یوسړی دنصرانیانو ولیدل چی هغه عالم دهغوی وو نوزما خخه یې پوښتنه وکړه چی: آیا تاته پته سته چی موسیٰ ﷺ کمه نیټه اووعده پوره کړی وه؟ ماورته وویل چی نه ماته پته نسته، اوحال داوو چی په دغه ورځ ماته ددی خبری علم نه وو. نوما دابن عباسؓ سره ولیده نوماورته داخبره وکړه نوهغه راته په جواب کی وویل، تاته پته نسته چی اته کاله په نبی دالله یعنی په موسیٰ ﷺ باندی واجب وه اوتاته پته ده چی نبی دالله ﷺ کله هم په یوه شی کی نقصان اوکمی نه راوولی؟ اوتاته پته سته چی الله ﷻ په موسیٰ ﷺ باندی هغه موده پوره کوله کم چی دموسیٰ ﷺ په اختیاوکی وه. پس ده لس کاله تیرکړی دی. نوما ولیده ددغه نصرانی سره اوخبر می ورکی، نوماته یې وویل چی داخبر تاته چی چا درکړی دی هغه ستا خخه ډیر پوه دی په دی باره کی، نوماورته وویل چی بالکل په دی کی هیڅ شک نسته چی هغه زما خخه په دی اعتبار ښه دی. نوکله چی موسیٰ ﷺ روان سو نو مختلفی واقعاتی داور اولکړی اودلاس په مینځ دسفرکی رالی دکمو خخه چی ته خبریې اوپه قرآن کی ذکرسوی دی. نوده شکایت وکی الله ﷻ ته دغه قتل په باره کی چی ده کړی وو اودهغه دبیری شکایت یې وکی اودخپل دژبی شکایت یې وکی چی فصاحت په کی دومره نه وو، ولی چی دده په ژبه کی فرق وو چی دهغه دوجی دی به په ډیرو خبرو کی بندیدی، اودالله ﷻ خخه یې داسوال وکی چی دده ورورهارون ﷺ ورسره په طور دممدگار ولیبې، چی دده په ځای به خبری کوی هغه خه چی دده په کی فصاحت نه وو نوالله ﷻ ورلره داسوال هم قبول کی اوهارون ﷺ یې ورسره ملگری کی، اووحی وکړی الله ﷻ هارون ﷺ ته چی دده سره دی ووینی نوموسیٰ ﷺ دهارون ﷺ سره ولیدل تردی چی دوی دواړه فرعون ته مخامخ سوه، اودهغه دروازی ته ولاړ وه په داسی حال کی چی دوی ته اجازه نه وه ورکول سوی دنوتلو، بیا وروسته دوی ته اجازه ورکول سوه نودوی دواړو وویل (انا رسول ربك) نودی فرعون ورته وویل (فمن ربكما) نوده ورته خبر ورکوی په هغه خه چی تا ته په قرآن کی ذکرسوی دی، نودی فرعون ورته وویل چی موږ داغواړو چی ته په الله ﷻ باندی ایمان راوړی اوبنی اسرائیل زموږ سره پریږدی، نوده انکاروکی او وی ویل: بَايَةَ فَاتٍ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۱۰۶) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ، یعنی داسی اژدها ورخخه جوړه سوه چی خوله یې خلاصه کړی وه اودفرعون خواته روانه وه، نوکله چی فرعون داولیده نودخپل تخت خخه یې ټوپ کړه اودموسیٰ ﷺ خخه یې طلب دممد وکی چی دا ورخخه لیری کړی نوموسیٰ ﷺ داورخخه لیری کړه اوبیایې خپل لاس راوایستی دجیب خخه نوتولو ولیدی

چې برينبيدي اوډيره تيزه رڼاپه کې وه، اوبيايي لاس په جيب کې دننه کې نوبيرته په هغه خپل حال کې سو. نوپه دغه وخت کې ورته سالارانو اشاره وکړه اووي ويل: قَالُوا اِنْ هَذَا لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى (سورة طه ۲۳) يعنى هغه ملك چې دوى په کې اوسيدله، اودوى انكار وكى موسى ﷺ ته دوركولو ديوشى چې هغه يې طلب كوى، اودې سالارانو ورته وويله چې ته راټول كړه جادوگران اومداريان ولى چې داستاپه مزكه كى ډيردى، ددى دپاره چې ددوى پردى جادو باندى ستاجادو كاميابه سى. نودى فرعون هرښارته خلك وليږل چې جادوگران راټول كى، نوكله چې داجادوگران راټول سوه نوپوښتنه يې وكړه دفرعون څخه چې دوى په څه سره جادو كوى نو جواب ورته وركول سو چې په مارانو سره. نودوى وويل چې نسته په مزكه باندى هيڅ څوك چې هغه په مارانو ياپه لكړو ياپه رسيو باندى جادوكوى مگر هم داموږ يو نوزموږ دپاره به څه بدله وى چې موږ كامياب سو؟ نوورته يې وويل چې تاسى به زماپه نژدى كسانوكى شمارل كيږى اوزما خاص كسان به ياست، اوزه تاسى ته جوړوم هغه څه چې تاسى يې غواړى، نو نيته يې ورسره كښينبوله: يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى، سعيدوايى چې ماته ابن عباس ويلي دى چې يوم الزينة هغه ورځ ده چې الله ﷻ حق دموسى ﷺ ښكاره كړى وو په فرعون باندى اودساحرانو يوه عاشوراء وه، كله چې دوى راټول سوه په ميدان كى نوبعضو خلكو بعضو ته وويل چې څى چې څو اوددى كارتماشه ووينو: لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ مراد ددوى په دى قول سره موسى اوهارون ﷺ وه په طور داستهزاء يې داخبره كوله، نو دوى وويل چې اى موسى، داىې په هغه وخت كى ورته وويل چې دوى خپل اسباب پوره تيار كړى وه: لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ، نودى موسى ﷺ ورته وويل چې اول يې تاسى وغورزوى خپل اسباب كم چې تاسى تيار كړى دى: فَأَلْفُوا حِبَالَهُمْ وَعَصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، موسى ﷺ په خپل نفس كى لږبيره محسوس كړه، الله ﷻ ورته وحى وكړى چې (اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ) كله چې ده خپله لكړه وغورزوله نودهغه څخه غټ اژدها جوړسو نودالكړه پسى سوه په دى رسيوپسى چې خوږل يې اوټول لكړى اوتناونه يې وخوږل تردى چې يوهم پاته نه سو. كله چې جادوگرانوته پته ولگيده: نووى ويل چې كه داجادو واى نودا زموږ جادوبه يې نه واى ختم كړى، ليكن دا امردى دالله ﷻ دطرفه، موږ ايمان راوړى دى په رب دموسى ﷺ باندى اوپه هغه څه چې موسى ﷺ دځان سره راوړى دى، اوموږ توبه گار كيږو الله ﷻ ته چې موږ ته الله ﷻ معافى وكى. نوماته كړه الله ﷻ دفرعون ملا اودده دسالارانو اوحق يې ښكاره كى: وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۸) فَعَلْبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا

صَاغِرِينَ: اود فرعون بسخه وه چي دعايي غوښته دالله ﷻ دنصرت اومدد دموسى سره پر فرعون باندې اودهغه پر ډلې باندې، اوددې غم اوخفگان په موسى ﷺ باندې وو، كله چي اوږده كړه فرعون خپل ضلالت اوگمراهي اودخپلي وعدې څخه يې خلاف ورزي وكړه، اودا يې وويل چي آيا ستارب كولى سى چي ددې كار څخه ماسوابل كار وكى نوالله ﷻ هر قسم عذابونه پراوسته چي چنگښى وې اوسپړې اوويني اوملخان اوداسى نورشيان يې ورته په طور دعذاب باندې مقرر كړي وه. ددې هرمشكل اوعذاب څخه به يې موسى ﷺ ته گيله كوله اوهغه به ورته دعا غوښتله نوالله ﷻ به ورڅخه هغه عذاب ليري كى بيا به يې خلاف كوى دخپلي خبرې، تردى چي موسى ﷺ ته الله ﷻ امر وكى په وتلو سره ددې ځاى څخه سره دخپل قوم، نودخپل قوم سره دشپي ووتل، كله چي صبا سو نوفرعون وليدى چي دوى وتلى دى، نوپه هرخوا يې خلگ وليږل اوپه خپله دغت لښكر سره ووتى اوالله ﷻ سمندر ته وحى وكړې: چي كله زما بنده موسى ﷺ تاووهى نوته دوولس لارى سه، ددې دپاره چي موسى ﷺ اودهغه قوم تيرسى هغه بلى خوا ته، اوبيا راټول سه پرفرعون اودهغه په لښكر باندې. نوموسى ﷺ څخه هيرسوه دسمندر وهل په لكړه كله چي دسمندر خواته ورسیده اودده په زړه كى دا بیره وه چي كه زه داچيرى ووهم اودا غافل وى نو دالله ﷻ معصيت اونا فرمانى به وسى. كله چي هغه نورهم را نژدى سوه نودوى وويل: فَلَمَّا تَرَأَى الْجَمْعَانَ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ، وكړه هغه څه چي امر درته كوى په هغه باندې رب ستاولى چي ستارب دروغ نه وايي نودى موسى ﷺ وويل چي ماته امر كړى وو رب زما چي ته كله دسمندر خواته ورسپړى نوسمندر ووهه نودابه دوولس ځايه جلاسى تردى چي تاسى تيرسى، اوبيا يې ددې څخه وروسته راياده كړه لكړه نوده ووهى سمندر په هغه وخت كى كله چي دوى ته اول سپرى دلښكر دفرعون څخه راورسيدى اونژدى سو، نوسمندر وچاودى اوموسى ﷺ اودده قوم په كى تيرسوه، دوى ټول دسمندر څخه ووتل اوفرعون اودهغه لښكر ټول دى سمندر ته دننه سوه، نوداسمندر پراټول سو، نوكله چي دوى تيرسوه نو دموسى ﷺ ملگرو وويل چي موږ په دى خبره باندې بيريزو چي فرعون به نه وى مړسوى اوموږ دانه منو چي فرعون به مړسوى وى، نوموسى ﷺ دعا وغوښته دالله ﷻ څخه چي دفرعون بدن دوى ته وښيي چي ددوى يقين راسى چي هغه مړدى، نوالله ﷻ ورلره بدن دباندې راوايستى تردى چي ددوى يقين وسو چي دامړسوى دى، بيا دوى تيرسوه پريو قوم باندې چي هغوى عبادت دبتانو كوى: قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُم فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، تاسى وليدل دعبرت كارونه او وامو وريدل هغه څه چي داوريډلو لائق وه، اوداهم تيرسوه، تردى چي موسى ﷺ روان وو

دالله ﷺ ملاقات ته اوخپل قوم ته يې وويل چې دهارون عليه السلام تابعداري وکي، اودوی ته يې نيته دديرشو ورځوورکړي وه چې په دې کې به دې بيرته راځي، اوده په دې ديرشو ورځو کې دشيپي اوورځي روژه نيولي وه، نوده بده وگڼله چې ده دالله ﷺ سره خبري کولي اودده دخلي څخه دلورې بوي ځي، نوڅه خوراک يې وکي دمزکي څخه چې دده دخلي خوند ورسره بدل سي، نوکله چې دې الله ﷺ ته رالي نوالله ﷺ ورته وفرمايل چې ولي دې افطار وکي؟ يعنی روژه دې ولي ماته کړه. اوحال داوو چې الله ﷺ دهرڅه څخه خبروو. اوورته يې وفرمايل چې اي موسی عليه السلام تاته پته نسته چې دروژه دارسرې دخولي بدبوي زمابه نزد باندې دمشکو دبوي څخه بڼه دې، بيرته ولاړسه اولس ورځي نوري ونيسه اوماته راسه، نو وکړه موسی عليه السلام هغه څه چې ورته امرسوي وو. نوکله چې قوم وليدي چې موسی عليه السلام بيرته رالي نوپه دوي کې بدې راله، اوهارون عليه السلام دوي ته خطاب وکي اودوي ته يې وويل چې تاسي ته پته ده چې تاسي دمصر څخه راغلي ياست اوستاسي سره دفرعونيانو ډير سامانونه اوامانتونه دي اوداهم تاسي ته پته ده چې موږ بيرته مصرته نه ځو اودغه سامانونه اوامانتونه زموږ دپاره جائزه دي، نوټولو ته يې امروکي چې داټول سامانونه او امانتونه راټول کي اوددې دپاره يې يوکنده جوړه کي اوپه هغه کې يې ټول راجمع کړه او اوريې ورباندې ولگوي اوټول يې وسوزل، اودايې وويل چې دانه زموږ دپاره دي اونه دهغو دپاره دي. او وو سامري ديوقوم څخه وو چې هغوي به عبادت دغوايي کوي، چې دوي گاونډيان وه دبنی اسرائيل خواته، خودبني اسرائيلو څخه نه وه نودې دموسى عليه السلام سره يوځای وتلي وو کله چې موسی عليه السلام دمصر څخه روان سو نودې ورسره هم روان سو، نوده دجبريل عليه السلام دپښو خاوري راواخستې اوهغه يې دځان سره وساتلي نوهارون عليه السلام ورته وويل چې داڅه دي داوغورځوه نوده وويل چې نه! دادهغه سرې دقدمونو خاوره ده دکم په واسطې چې تاسي دسمندر څخه راتيرسوي ياست بيادي سامري هارون عليه السلام ته وويل چې دابه زه هله غورځوم چې ته دعاوکړي دي خاوري ته چې ددې څخه داسي شي جوړسي چې زه يې غواړم نوهارون عليه السلام ورلره دعاوکړه نوده وغوښتل چې ددې څخه گيلگي جوړسي نو ده هرقسم وسپنه اوسره زر راټول کړه نوالله ﷺ ورڅخه گيلگي جوړکي چې په کې روح نه وو، ابن عباس وايې چې روح په کې نه وو زمادي قسم وي په الله ﷺ باندې، خوداسي به وو چې دده په خوله کې به هواء دننه کيده اودشا دخوا څخه به راوتل نواواز به يې کوي، نوبني اسرائيل دوي ډلي سوه يوي ډلي ويل چې داڅه دي اي سامري آيا تاته پته سته؟ نو سامري ورته وويل چې داستاسي رب دي، خودموسى عليه السلام څخه لاره غلطه سویده. اوبلي ډلي وويل چې موږ نه ددې تصديق کوو اونه يې تکذيب کوو تردې چې موږ ته موسی عليه السلام

راسی، که چیری دازمور رب و نوپه کتلو سره به یې مور تابداری و کو اوکه دازمور رب نه وو نومور د موسی علیه السلام اتباع کوو. اوبلی ډلی وویل چی دادشیطان کاردی دانه دی زمور رب اونه مورپه دی باندی یقین کوو او یوی ډلی په کی تصدیق د سامری وکی چی داصحیح خبره ده چی دازمور رب دی، هارون علیه السلام وویل: **يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ**، (سورة طه ۹۰) دانه دی رب ستاسی بلکی ستاسی رب هغه ذات دی چی رحمن ذات دی نودوی وویل چی خه چل و سو په موسی علیه السلام باندی چی زمور سره یې وعده وکړه ددیرشو ورخو او بیایې خلاف وکی دخپلی خبری؟ داخلویست ورخی هم تیری سوی نو هغه کم عقلا نو وویل چی موسی علیه السلام غلط سوی دی چی خپل رب لتهوی، کله چی موسی علیه السلام دخپل رب سره ولیدل او خبری یې ورسره وکړی او خه چی یې ورته وویل هغه یې ورته وویل: اوبیا خپل قوم ته رالی: **وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسْفًا، اُوورته یې وویل چی تاسی خه اوریدلی دی دهغه خه خخه چی په قرآن کریم کی دی: وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ، اوهغه خه توتی چی ورسره وی چی تورات پر لیکل سوی وو هغه یې د درد خخه وغورزولی، اوسامری ته یې مخ راواری اوورته یې وویل چی تادا کارولی وکی؟ نودی سامری ورته وویل چی ما د جبریل علیه السلام دپښی خاوره راواخیسته، اوپه گل کی می واچول اودا خبره په ماباندی پنده سوه نومایې عبادت شروع کی: **فَتَبَدَّلْنَاهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي (۹۶) قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانظُرْ إِلَىٰ إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا،** نوبنی اسرائیلو وویل چی داخو فتنه وه اوهغه کسانو چی د هارون علیه السلام خبره یې منلی وه هغه ډیر خوشحاله سوه اوهغه کسانو چی دگیلگی عبادت یې کړی وو هغوی موسی علیه السلام ته راټول سوه اووی ویل چی خپل رب ته زمور دپاره دعاوغواړه چی لاره دتوبی خلاصه کړی چی مور توبه وکارو، نوموسی علیه السلام دخپل قوم خخه اویا کسان خوبن کړه هغه کسان چی دگیلگی په عبادت کی شریک سوی نه وه اودخان سره یې بوتله ملاقات درب العزت ته چی دوی لره معافی وغواړی. نوحیا وکړه نبی دالله جل جلاله خخه په کړی کار دخپل قوم باندی نو وې ویل: **رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّايَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا** اوپه دوی کی داسی کسان وه چی دگیلگی محبت یې زړه ته کښته سوی وو نوددی وچی خخه پر مزکه ومښته، نووی فرمایل: **وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (۱۵۶) الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ،** (سورة الاعراف ۱۲۷-۱۲۶) نووی ویل: ای ربه زمازه راغلی یم تاته دخپل قوم دپاره مغفرت غواړم، همداسی ددوی داکارهم تیرسو اوبیاپه کی دقاتل اومقتول**

قصه مينځ ته سوه اوپه هغه کي دوی دالله ﷺ څخه دخپل مشکل پوښتنه وکړه نوالله ﷺ دوی ته په حالولو دغوا باندی امر وکړی نو دوی وکړه څه چی به ورته الله ﷺ امر وکړی، تردی چی الله ﷺ قاتل او مقتول دواړو ته بخښنه وکړه بیاموسی ﷺ دخپل قوم سره دبیت المقدس خوا ته متوجه سوه، او هغه ټوټی چی تورات پر لیکل سوی وو هغه یې رالوړی کړی وروسته د درد سپیدلو څخه، اودوی ته امر وکړه دوظائفو چی داوواياست نو پر دوی باندی داگرانه سوه نودوی انکار وکړی چی مور دانه سو ویلی نوالله ﷺ غر پر رالوړ کی په شان دسایې نو دوی خپل کتابونه په راسته لاسونوکی ونيول اوپه چپه سترگه یې غره ته کتل، اودومره دوی ته ورژدی سو چی دوی وپیریده چی دابه اوس راباندی راولوړی اویادوی روان سوه دمقدسی مزکی خوا ته نودوی په لاره کی داسی قوم ولیدی چی ډیر ظالمان وه او ډیری اوږدی اوغتی تنی یې وی، نودوی وویل: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَدْخُلُهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ، یعنی په دی کی ډیر طاقتور خلگ دی اوزموږ په دوی باندی طاقت نسته اوموږ دی علاقی ته نه دننه کیږو تردی چی دوی ورڅخه راووحی: قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ، ویل سوی دی یزید ته چی هم داسی ویل سوی دی؟ نوهغوی وویل چی هو، دادوه کسان دهغه ظالمانو دقوم څخه وه، چی دوی په موسی ﷺ باندی ایمان راوړی وو اودوی ته دباندی راوتلی وو، نودوی وویل موسی ﷺ ته چی موږ ته دخپل قوم پته سته تاسی دهغوی دغټ والی دجسمونو څخه بیریزی اوحال دادی چی دهغو سره زړونه نسته او ډیر بیریدونکی قوم دی، نوتاسی په هغه باندی چی څه رکم داخل سی نو تاسی به کامیاب اوغالبه سی پر هغو باندی اوبعضو ویلی دی چی دادوه کسان دقوم دموسی ﷺ څخه وه. نو وویل هغه کسانو چی بیریده دبنی اسرائیلو څخه: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَن نَدْخُلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلْ إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، (سورة المائدة \ ۲۴) نوموسی ﷺ یې په دی خبری باندی غصه کی نوپه دوی باندی یې دغضب دعا وکړه اوفاسقان یې ورته وویل اوددی څخه یې مخکی په دوی باندی دعا وکړه اوحال داوو چی دوی مخکی هم څو څو واره داسی گناهونه اونا فرمانیانی وکړی، نوپردوی باندی الله ﷺ حرام کړه هرڅه تر څلویښتو کالو پوری چی دوی په مزکه کی داسی ژوند تیروی چی یوه ورځ به یې دبلې ورځ څخه سخته وه بیاپه دوی باندی الله ﷺ په مقام دتیهه کی وریځ راوسته اوپه دوی باندی یې خواږه خوراگونه اومرغونی نازل کړه اوداسی کپری یې ورواغوستی چی نه به خیرینیدلی اونه به ورستیدلی، اوددوی خواته یوه ډبره وه چی موسی ﷺ ته الله ﷺ امر وکړی چی دا وواکه په لکره نودهغه څخه ورته الله ﷺ اوبه روانی کړی چی هغه دولس چینی وی، په هرخواکی دری دری چینی روانی وی، اوهری یوی ډلی ته دخپل ځان چینه معلومه وه،

نوكله چي دوي دهغه خاي خخه تله نوهغه چينه چي دوي ورخخه اوبه چنبلي هغه په هغه خپل خاي كي وه په كم خاي كي چي مخكي وه. (۱)

جوړول دقبة الزمان

اهل كتاب وايي چي: الله ﷻ امروكي موسى ﷺ ته په جوړولو دقبي (گنبد) باندې ديو قسم لرگي خخه چي شمشاز ورته ويل كيږي اودخرمنو دچارپايانو خخه اودوريښتانو دپسونو خخه، اوددي په بنائسته كولو سره په وريښمو باندې اوپه سرو زرو باندې اوپه سپينو زرو په داسي طريقو سره چي داهل كتابو په نزد ذكرسوي دي اوپه هغه كي لس سايبې وي چي دهرپوي اوږدوالي (۲۸) لويشتي وو اوپلنوالي يې (۴) لويشتي وو اوددي څلور دروازي وي اوطنابونه يې وو چي په وريښمو بنائسته سوي وه زنجير چي رنگ سوي وو اوددي په هريوه كوته كي دوي دروازي وي اونوري هم ډيري دروازي وي، اودوي به تابوت هم ددي شمشاز لرگي خخه جوړوي چي اوږدوالي به يې دوه نيم گزه اوپلن والي يې دوه گزه اولور والي يې يونيم گز وو، اودابه بنائسته سوي وو دباندې اودننه په سرو زرو باندې اوڅلور حلقې به يې وي په څلورو كونجيانوكي دسروزرو خخه اوداركم ددوي دسترخوانونه او لوبښي اومنارې اوداسي نور شيان داتول به ددوي دسرو زرو اوووريښمو اودسپينو زرو وه چي داپه (بصليال) كي جوړسوي وه. اوددي قبي بنياد په اوله ورځ ددوي دكال باندې ايسنول سوي وو چي هغه موسم دپسرلي وو اونصب كي دوي تابوت دشهادت هم په دغه ورځ باندې، اوداهغه دي چي په قرآن كريم كي ذكرسوي دي: **إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ**، اودوي دالند ايت په خپلو كتابونوكي ډير اوږدكړي دي، اوپه دوي كي ددوي احكام اوشريعتونه اوصفت دقرباني ددوي اودهغه كيفيت ذكردي، اوداپه كي هم ذكردي چي داقبة الزمان ددوي دعبادت گيلگي دهغه خخه مخكي موجود وو چي دامخكي ددي خخه سوي وو چي دوي بيت المقدس ته راسي، اوداوو ددوي دپاره په شان دكعبې چي دوي به په كي عبادتونه اولمنځونه كول، اوددي په ذريعه به يې قربت حاصلوي اوموسى ﷺ به چي كله ددوي خواته په دغه خاي كي رانوتي نودوي ټول به ورته مخ ته دريده اوپه دغه وخت كي به دورپيڅي ستني راکښته كيدلي نودوي ټول به په سجده باندې ورته پريوتل اوموسى ﷺ به ددي وريپيڅي په ستنو كي دالله ﷻ سره خبري كولي چي داپه شكل

(۱). دا الهيشمي ذكركړي دي په المجمع كي (۲/۱۷) مرفوع كړي دي ابن عباس داحديث رسول الله ﷺ ته اوزما په نزد ددي تصديق يې هم كړي دي چي معاويه داحديث دابن عباس خخه اوريدلي دي اوييايې منكره كړي دي په هغه باندې.

دنور باندی وو، هغه ستنی دوریخی، چی الله ﷺ به ده ته امرکوی اومنع به یې فرماییل دبعضو شیانو څخه، اودی به دتابوت خواته ولاړ وو دخاموشی په حالت کی (دا داسی تابوت وو چی په دی کی دبنی اسرائیلو لوظونه پراته وه اوعهدنامی ددوی وی). نوکله به چی خطاب پوره سو نوبیابه موسی ﷺ دوی ته دالله ﷻ اوامر اونواهی بیانول اوکله چی به دوی دڅه په باره کی فیصله کوله اوددوی سره به څه نه وه دفیصلی دپاره چی کم طرف ته فیصله وکی نوقبه الزمان ته به راله اوهلته به دتابوت سره ودریده په خاموشی سره نو دحکم فیصله به ورلره وسوه، اوداکار ددوی دپاره په هغه زمانه کی جائز وو او ددوی شریعت هم داوو، مراد استعمال دسروزرو او دورینمو دی یعنی دا ددوی دپاره په دغه زمانه کی استعمالول جائز وه چی خپل عبادتگاهانی اودلمونځونو ځایونه په دی شیانو سره بنائسته کړی، هرڅه چی زموږ دپاره دی په شریعت کی نوداشی جائز نه دی، بلکی موږ منع سوی یو دنبائسته کولو دجماعتونو څخه، ددی وجی چی لمونځ کونکی په دی سره مشغول نه سی دخپل لمونځ څخه، لکه څه رکم چی عمر ﷺ ویلی دی کله چی دبنی ﷺ په جماعت کی پراخوالی کیدی، نوهغه کسانو ته چی یې ددی ابادی سپارلی وه هغوی ته یې وویل چی داسی یې جوړ کړه چی دخلگو ضرورت په پوره کیری اولمونځ په کی اداء کوی، اوخبردار چی سور یاژر یې نه کړی، کنې خلگ به په فتنه کی واچوی، اوابن عباس ویلی دی: تاسی دامه بنائسته کوی دیهودو اودنصاری دعبادتگاهانو په شان. نودا دوجی دعزت اوداکرام نه دی، ولی چی دا امت دمخکنی امت سره مشابه نه دی، ولی چی الله ﷻ ددی امت ټول کارونه اوغټ مقصدونه په لمانځه کی راټول کړی دی چی په دی لمانځه کی الله ﷻ ته متوجه سی اودالله ﷻ څخه طلب دخپلو حاجتونو وکی، اولیری ساتی په لمانځه کی خپل فکر اوخیالات دنورو خواوو څخه چی هغه غیر مقصودی کارونه دی اوخیالات دی. اوداقبه الزمان ددی بنی اسرائیلو سره په مقام تیهه کی وه، چی دوی به ددی خوا ته لمونځونه کول اودا ددوی قبله وه اوددوی کعبه وه، اوددوی امام موسی کلیم الله وو او ورپسی هارون ﷺ وو، کله چی هارون ﷺ وفات سو نودده بچیانوته دهغه دپلار کار وسپارل سو، اوهغوی په دغه کار باندی روان دی ترن ورځه پوری. اودنبوت په پایه باندی وروسته دموسی ﷺ څخه یوشع بن نون ﷺ قائم سو، اودا هغه سړی دی چی دابنی اسرائیل یې بیت المقدس ته داخل کړی وه. مقصود داچی کله ددوی په بیت المقدس باندی قبضه مضبوطه سوه نودوی هغه قبه په بیت المقدس کی په یوی ډبری باندی ولگوله اوبیابه یې هغه ته عبادت کوی اودهغه خوا ته به یې لمونځونه کوله، نوددی وجی دټولو انبیاوو قبله وروسته ددغه زمانی څخه هم داوه، اونی ﷺ هم دغه خوا ته مخکی دهجرت

خخه لمونځ کوی اودلمانځه امرورته وسو چي دبيت المقدس خوا ته لمونځ کوی نولمونځ يې وکي دغه خوا ته (۱۶) مياشتي. اوويل سوی دی چي (۱۷) مياشتي يې دبيت المقدس خوا ته لمونځونه کړي دي. بيا وروسته دهغه خخه قبله بدله سوه دخانه کعبي خوا ته چي هغه قبله دابراهيم عليه السلام وه، دکعبي خواته تحويل او اوبتل په شعبان کي سوی وه په دوهم کال باندي دمازديگردلمانځه په وخت کي. اوويل سوی دی چي دماپښين دلمانځه په وخت کي، لکه خه رکم چي مورې ددی ذکرپه تفسير کي ددی قول دالله جل جلاله سره کړي دي: سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَاهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۱۴۲) وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ (۱۴۳) قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ (سورة البقره ۱۴۲/۱۴۴).

قصه دقارون دموسی عليه السلام سره

په قرآن کریم کي الله جل جلاله فرمایلي دي: إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (۷۶) وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (۷۷) قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ (۷۸) فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (۷۹) وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ (۸۰) فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ (۸۱) وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَأَنَّ اللَّهَ يَسْطُرُ الرَّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْأَنَّ مِنَ اللَّهِ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيَكَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ (۸۲) تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (سورة القصص ۸۳/۷۲).

اعمش نقل کوی دمنهال بن عمر خخه دی دسعیدبن جبیر دی دابن عباس خخه دی وایي چي ویل سوی دی چي قارون دموسی عليه السلام داکازوی وو، همداسی ویلی دی ابراهیم النخعی

او عبدالله بن الحارث بن نوفل اوسماك بن حرب اوقتاده اومالك بن دينار اوابن جريج او ثقال زياته كړيده داخبره چي داقرون بن يصهب بن قاهت دي اوموسى عليه السلام بن عمران بن قاهت دي. ابن جرير وايي چي: داقول داكثرو علماوو دي چي دي دموسى عليه السلام داكا زوى وو، اورد كړى يې دي قول دابن اسحاق چي دي دموسى عليه السلام اكاوو. قتاده ويلى دي چي ده ته به منور ويل كيدى ولى چي ده به تورات په بنه اواز سره وايه، خوده منافقت وكى په شان دسامري، نودى هلاك كى دده ظلم او كثرت دمال اودولت. شهر بن حوشب ويلى دي چي په خپلو كپړوكى يې يوه لويشت زياتوالى كړى وو ددى دپاره چي دخپل قوم خخه خان جلاكي په لوړ والى سره. اوالله ﷺ دده دمال ديروالى په قرآن كى ذكر كړى دي، تردى چي دده دخزانى چابيانى به يوه مضبوط سړى نه سواى وړى، اوچا ويلى دي چي داچابيانى دخرمنو خخه جوړى سوي وى چي هغه به يې په (۶۰) خرو باندى بارولى. والله اعلم.

اوپه خپل قوم كى ورته خلكو نصيحتونه وكړه په دي قول سره (لَاتَفْرَحْ) يعنى ته خوشحالى مه كوه په دي باندى اوخان په نورو باندى لوړ مه گڼه اوفخر مه په كوه: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (۷۶)** وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ، دوى به ورته وويل چي ته خپل همت په دي كار باندى كوه چي ستاداخرت كور بنه سى اودالله ﷺ ثواب درته حاصل سى، ولى چي هغه بنه دي ددى دنيا خخه اوباقى پاته كيدونكى دي، اوددې سره: **وَلَا تَنْسَ نَصِيكَ مِنَ الدُّنْيَا،** يعنى خرخوه يې په خان باندى اوفائده اخله ددغه مال خخه چي الله ﷻ تاله حلال گرځولى دي: **وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ،** يعنى ته دخلكو سره احسان كوه لكه خه ركم چي ستاسره خالق ددغوخلكوكړى دي: **وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ،** اوته بدى مه كوه ددوى سره اوفسادمه كوه په مزكه كى، نوته به ددوى سره مقابله كوى په ضد دهغه خه چي تاته امرپه كول كيږي، نوالله ﷻ به ستا خخه هرڅه واخلى كم چي يې دركړى دي: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ،** نودده جواب خپل قوم ته نه وو مگر داچي وى ويل: **إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي،** يعنى ده ويل چي زه محتاج نه يم ستاسى نصيحت اوريدو ته ولى چي دازما دخپل محنت ذريعه وه چي ماته دارا كول سوي دي، اودا ماته الله ﷻ زما علم دوجى راكړى دي اوزه ددى مستحق وم، اوكه چيرى زه الله ﷻ ته گران نه واى اودازما حق نه كيدى نوبيا به يې داماته نه راكولى. الله ﷻ دده په رد كى وفرمايل: **أَوْلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ،** يعنى مورې هلاك كړى دي مخكى ددى قارون خخه داسى امتونه چي ددى خخه مالداره وه اودده خخه مضبوط وه په سبب دهغوى دگناهونو اونافرمانيانو نوكه چيرى دده داوينا صحيح واى نومخكى به مورې چاته سزانه واى وركړى: **وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا**

أَوْلَادِكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِيَّاكُمْ أَلَمْ يَأْمَنْ أَمَّنْ وَعَمَلٌ صَالِحًا، نودارد دليل دی په صحت دمعنی هغه چی مور وکړه په دی قول دالله ﷺ کی: أَيْحَسِبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ (۵۵) نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ، اوهرخه چی هغه معنی ده چی چاکریده چی دده دکیمیاء جوړولو طریقې زده وی اوبعضو ویلی دی چی دده اسم اعظم زده ووچی ده به په هرخه کی استعمالوی اوپه ټولو پیسو کی یې استعمالوی نوداخبره صحیح نه ده. ولی چی دابنا نه دی پرحقیقت، اوهرخه چی داسم اعظم خبره ده نودکافر دعا په اسم اعظم سره نه قبلیری، اوقارون کافر وو په باطن کی اوپه ظاهر کی منافق وو اومور داخبره په تفسیرکی واضح کړی ده. الله ﷺ فرمایې: فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ، ذکرکړی دی اکثر و مفسرینو چی دی را ووتی په بنائسته شکل کی، په ښه لباس کی چی ورسره کسان اوخادمان اوسپرلی وی. نو کله چی ولیده دی هغه کسانو چی ژوند ددنیا ورته ښه ښکاری چی کاشکی زموږ سره هم داسی مال اودولت وی اوارمان یې وکی دداسی مقام اوحسد یې وکی دهغه څه چی دده سره وو اوده اغوستی وه، کله چی ددوی داخبره علماوو اوصحیح عقل والاوو کسانو واوریدل نووی ویل دغو کسانو ته: وَيَلْكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ، یعنی ثواب اواجر هغه چی الله ﷺ یې ورکوی په آخرت کی هغه ښه دی دده دبنائست څخه اودده ددولت څخه. الله ﷺ فرمایې: وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ، یعنی دانصیحت فائده نه ورکوی په دغه وخت کی چی ددنیا بنائست اوډول رانکاره سوی وی مگر هغه کسانوته چی الله ﷺ ورته هدایت کړی وی اوزړه یې مضبوط ورساتلی وی، اودحق په اصل مراد باندی یې رسولی وی. او عقل کامل یې ورلره ورکړی وی په وخت درانکاره کیدلو دشهو اتوکی. الله ﷺ فرمایې: فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ، کله چی ذکرکړه الله ﷺ دده راوتل په ډول اوپه بنائست کی خپل قوم ته اوپه فخر سره په خپل قوم باندی نووی ویل: فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ، یعنی مور پرده او دده پرقصرونو باندی مزکه خیری کړه. لکه څه رکم چی په بخاری کی حدیث ذکر سوی دی دزهري څخه چی دی نقل کوی دسالم څخه دی دخپل پلار څخه اودی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: چی یوسړی وو چی خپل پرتوگ یې پرمخکه راکشوی په ځان په سی تر دی چی الله ﷺ مزکه ورباندی خیری کړی نودی پکښی دننه روان وی ترقیامته دورخی پوری (۱) بیا روایت ذکرکړی دی امام بخاری دحدیث دجریر بن اسلم څخه چی ده نقل کړی

(۱). تخريج ددی بخاری کړی دی په کتاب احاديث الانبياء کی، باب (۵۴) (۳۴۸۵) اوطراف ددی په (۵۷۹۰) کی ذکر دی. اومسلم په کتاب اللباس والزينة کی، باب تحريم التبخر في المشي مع اعجاب بشيابه (۲۳۱۴).

دی د سالم څخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه دی نقل کوی د نبی صلی الله علیه و آله څخه هم په دی طریقی سره. اودارکم ذکرکړی دی داروایت ابن عباس اوالسدی: چی قارون یوی بدکاری بنځی ته پیسی ورکړی وی چی دادخلگو په منځ کی موسی صلی الله علیه و آله ته ووايي: چی تازما سره داسی داسی کارکړی دی، نوویل سوی دی چی دی بنځی هم داسی ورته وویل دخلگو په منځ کی. نوموسی صلی الله علیه و آله ددغه تهمت څخه بیره وکړه اوژر یې دوه رکعت له منځ وکړی، بیارالی دغی بنځی ته اوقسم یې ورکی چی په دی خبره باندی چا اماده کړی یې، اوچاپه دی کار پیسی رالیږلی یی، نودغی بنځی وویل چی ماته قارون ددی کار ویلی وه اوماته یې پیسی ددی خبری را کړی دی، نوبیا دغه بنځی توبه وکارل اومعافی یې وغوښته. نوپه دغه وخت کی موسی صلی الله علیه و آله په سجده باندی پریوتی، اودالله جل جلاله څخه یې دعا طلب کړه په قارون باندی، نوالله جل جلاله ورته وحی وکړه چی مامزکی ته ویلی دی چی هغه ستا تابعداری وکی اوستا اطاعت وکی، نوموسی صلی الله علیه و آله دهغه مزکی ته امر وکی چی دی اودده قصر دننه کړه اودننه یې کړه په ځان کی، نودغه کارورسره وسو اوویل سوی دی چی قارون په خپل زینت اوبنئاست اوسپړلی سره قوم ته راووتی اودموسی صلی الله علیه و آله یومجلس ته ورلی چی په هغه ځای کی ده خلگو ته دآخرت یادانبت ورکوی نوکله چی دی رالی نوډیرو خلگو مخونه دموسی صلی الله علیه و آله څخه دده خواته راوارول، نوموسی صلی الله علیه و آله دی راوغوښتی اوورته یې وویل چی داکاردی ولی کړی دی؟ نووی ویل چی: ای موسی که ته زما څخه ښه یې په نبوت سره نوزه هم ستا څخه ښه یم په مال اودولت سره، اوکه ته غواړی نوموږ دواړه به دباندی ووزو اوزه به په تاپسی دالله جل جلاله څخه دعا وکړم اوته به په ماپسی. نودوی دواړه ووتل نوموسی صلی الله علیه و آله ورته وویل چی: ته اول دعاکوی اوکه زه یې وکم، نوقارون وویل چی زه یې اول کوم قارون دالله جل جلاله څخه دموسی صلی الله علیه و آله دهلاکت دعا وغوښتله خوالله جل جلاله ورته قبوله نه کړه، نوموسی صلی الله علیه و آله وویل چی زه اوس دعا وکم نوقارون ورته وویل چی هو، نوموسی صلی الله علیه و آله وویل ای رب العزت نن ورځ مزکی ته امر وکړه چی زما اطاعت وکړی، نوالله جل جلاله ورته وحی وکړی چی مادغه رکم کار وکی یعنی مزکه می ستا تابعداره کړه. نوموسی صلی الله علیه و آله وفرمایل، ای مزکی ته یې دځان سره واخله. نودی یې راونیوی دځان سره صرف دقدمونو څخه، نوبیایې وفرمایل چی ای مزکی واخله دی دځان سره، نودپوندیو څخه یې راونیوی، اوهمداسی یې لږلږ دننه کوی، نوموسی صلی الله علیه و آله وفرمایل چی اوس یې هغه خزانی اومالونه اوقصرونه دننه کړه نو دهرڅه سره یې په مزکه دننه کی تردی چی مزکه برابره سوه. اودارکم روایات ذکرسوی دی، قتاده ویلی دی، چی دی هره ورځ یویو وار مزکه نور ننباسی، تر اوومی مزکی پوری، اوډیرو مفسرینو

دلته اسرائیلي اقوال پیش کړي دي، خو هغه مور نه ذکر کوو ولي چي ضرورت ورته نسته. اوداقول دالله ﷺ: فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِتْنَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ، نه وو دده دپاره څوک مدد کونکی اونه څوک خلاصونکی ماسوا دالله ﷺ څخه، اوکله چي په ده باندی مزکه وڅیرل سوه نوهغه کسان چي دده دمرتبي ارمان يې په پروني ورځي کي کوي نوهغوي هم خوشحاله سوه اودالله ﷺ شکريې اداکي، هغه ذات چي دهرڅه تدبير دهغه په لاس کي دي، نوددي وجي دوي وويل: لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيَكَاثُ لَأُفْلِحُ الْكَافِرُونَ، اوپه لفظ د(ويکاته) باندی مور په تفسير کي خبري کړي دي په وضاحت سره، اوقتاده ويلي دي چي ددي لفظ مطلب دادی چي اياته نه گوري. اودا قول دهغه په اعتبار سره بڼه دي اوغوره دي. بياخبر ورکړي دي الله ﷺ چي (الدَّارُ الْآخِرَةُ) هغه کور دقراري دي او هغه کوردي چي څوک ددي ارمان کوي نوالله ﷺ وايي چي زه يې ورلره ورکوم. اوعزت به يې کول کيږي چاچي ددي دحرمت خيال وساتي اوداکور تيار سويدي دهغه چادپاره: لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا، نوځان لوړگنل داکبردي اوفخر نورو ته په سپک نظر سره کتل دي اوفساد اوبد عملي ده اوگناهونه دي. اوزياتي کول، دچامال بغير دحقه اخستل دي نوچاچي ددي کارونو څخه ځان وساتي نودهغه دپاره الله ﷺ په آخرت کي کور تيار کړي دي. اوبيا الله ﷺ وفرمايل (وَالْعَقِيبَةُ لِلْمُتَّقِينَ) اوقصه ددي قارون داوه مخکي دوتلو ددوي دمصر څخه، ولي چي داددي قول څخه معلوميږي: فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ، ولي چي دلفظ څخه ددار، چي په معني سره دکوردي ښکاره معني يې آبادي ده، اوکيدي سي چي دتبه په ځاي کي داسي سوي وي، نوبيا به دکور څخه خيمي مرادسي ولي چي دوي په مقام دتبه کي مسافر وه اوپه سفر کي څوک قصر نه جوړوي. اودارکم الله ﷺ دقارون بدی په نورو ځايونو دقرآن کریم هم بيان کړيده، لکه څه رکم چي الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ (۲۳) إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (سورة غافر ۲۳-۲۴). اودارکم الله ﷺ په سورة العنكبوت کي فرمايلي دي وروسته ترذکر دعاد اوښود څخه: وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ (۳۹) فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، (سورة العنكبوت ۳۹-۴۰) نوهغه سپري چي پر هغه باندی مزکه څيري سويده هغه قارون دي، او هغه چي غرق سوي دي هغه فرعون اوهامان اودهغه لښکردي. اودارکم ويلي دي امام احمد په نقل کولو سره دعبدالرحمن څخه دي نقل کوي دسعید څخه دي نقل کوي دکعب بن علقمه څخه دي نقل کوي دعيسي بن هلال الصدفي

خخه اودی نقل کوی د عبدالله بن عمر خخه اوده د نبی ﷺ خخه چی نبی ﷺ یوه ورځ دلمانځه ذکرکوی نو فرمایلی یې: څوک چی محافظت کوی دلمونځونو نودهغه دپاره به دلیل اونور اونجات وی دقیامت په ورځ باندي، اوچی څوک یې حفاظت نه کوی نودهغه دپاره به نه دلیل وی اونه نور اونجات، اودقیامت په ورځ به دفرعون او هاما ن اوابی ابن خلف سره وی (۱) یواځی والی کړی دی په دې باندي امام احمد.

بیان د فضیلت د موسیٰ ﷺ او بیان دهغه دوفات

الله ﷻ فرمایلی دی: **وَذُكِرَ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا (۵۱) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (۵۲) وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا، (سورة مريم ۵۱-۵۳).** اودارکم مخکی روایت ذکرسوی دی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی یی دی چی تاسی ماته فضیلت مه راکوی په موسیٰ ﷺ باندي، ولی چی دقیامت په ورځ به ټول خلگ بی هوبنه کیږی نوزه به اولنی سږی یم چی په هوبن کی به سم نوزه به وینم چی موسیٰ ﷺ ولاړ وی دیوی ستنی دعرش سره، نوماته پته نسته چی دی زما خخه مخکی په هوبن کی راغلی دی اوکه ده ته بدله ورکول سویده په بی هوبنی دطور سره؟ اومخکی مور داخبره ذکرکړه چی دانبی ﷺ ویلی دی دوجی خخه دتواضع اوعاجزی، کنې دی ﷺ خاتم الانبياء دی اوسردار دبنی آدمو دی په دی دنیا کی هم اوپه آخرت کی هم، اودا خبره قاطعه ده چی په دی کی هیش قسم شک اوشبه نسته. اوالله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة النساء ۱۶۳)** تردی قول دالله ﷻ پوری: **وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا، (سورة النساء ۱۶۴)** ویلی دی امام عبدالله البخاری په نقل کولو سره داسحاق بن ابراهیم بن روح بن عباده خخه دی نقل کوی دعوف خخه دی نقل کوی دحسن اومحمد او خلاص خخه دی دابی هریره خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **يَقِينًا مُوسَىٰ ﷺ** وو ډیر حیاناک اوپردی والاسږی دی تردی چی دده د بدن یوه حصه هم چانه وه لیدلی، نوده تنگ کړه بنی اسرائیل په ډیرو تنگولو سره، نودوی به ویل چی پرده باندي برگی مرض لگیدلی دی نوددی وجی خخه یې خپل بدن چاته نه بنوی یا سوزاک پرلگیدلی دی یا یوبله ناجورې پرلگیدلی ده نوددی وجی خخه دی ځان پتوی. اوالله ﷻ داوغوبنتله چی د موسیٰ ﷺ خخه ددوی داگمان لیری کی، نویوه ورځ دی یواځی لمبیدی په خالی ځای کی

(۱). احمد (۱۶۹۱۲) اوراوی ددی الطبرانی دی په الاوسط کی (ح ۱۷۸۸) اوالهیثمی په المجمع کی (۱۱/۲۹۲) راوی ددی احمد اوالطبرانی دی په الکبیر اوپه الاوسط کی، اوسږی داحمد ټول ثقه دی.

او خپلی کپړی یې پریوی ډبرې باندې کښیښوولی راروان سو چی راوایې خلی، کانی دده کپړی دده څخه لیری کړی نوموسی ﷺ خپله لکړه راواخسته او په دغه کانی پسی سو او وی ویل چی کپړی زما راکه ای کانی، چی کپړی زما راکه ای کانی، تردی چی ورسیدی یوی ډلی دبنی اسرائیلو ته نوهغوی ولیده ده اودی یې هم ولیدی چی څومره په ښه صورت الله ﷻ دی پیدا کړی دی، نوپاکي وکړه الله ﷻ دده دهغه خبرو څخه چی دوی کولی، نوهغه کانی ودریدی په خپل لکړی گزارونه ورکول اوزما دی قسم وی په هغه ذات باندی چی پر هغه کانی باندی هغه اثرات اوس هم سته دهغه لکړی چی موسی ﷺ گزارونه ورلره ورکول نودری یاڅلور یاپنځه گزارونه یې ورکړه نوددی وچی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: (۱) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا، اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی امام احمد دحدیث دعبداالله بن شفیق څخه اودهمام بن منبه څخه هم په داسی طریقې سره. اوداپه صحیحینو کی دحدیث دعبداالرزاق څخه دی چی ده نقل کړی دی دمعمر څخه اوده نقل کړی دی دهمام څخه هم په دی طریقې سره. اوراوی ددی مسلم هم دی دحدیث دعبداالله بن شقیق العقیلی څخه هم په دی طریقې سره بعضو سلفو ویلی دی چی دده هونبیارتیا داوه چی ده دخپل ورور دپاره شفاعت وکی دالله ﷻ په نزد، اوداطلب یې وکی چی دی دده سره وزیرسی نوالله ﷻ دده داسوال قبول کی اودی یې ورلره وزیر کی او نبی یې هم کی، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا اوبیا بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دابو الولید څخه دی نقل کوی دشعبه څخه دی داعمش څخه دی وایې چی ما اوریدلی دی دابو وائل څخه اوده اوریدلی دی دعبداالله څخه، دی وایې چی تقسیم وکی رسول الله ﷺ په تقسیم کولو سره، نویوه سړی وویل، دا داسی تقسیم ووچی په دی سره دالله ﷻ رضانه وه مراد، نوزه رالم رسول الله ﷺ ته اودا خبره می ورته وکړه، نودرد ورلی اوبیایې وفرمایلی: رحم دی وکړی الله ﷻ په موسی ﷺ باندی چی هغه ددی څخه ډیر زیات تنگ سوی وو خوبریې کړی دی. (۲) اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی مسلم په بلی طریقې سره دسلیمان بن مهران بن الاعمش څخه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره داحمد بن حجاج څخه دی وایې چی ما اوریدلی دی داسرائیل بن یونس څخه دی نقل کوی دالولید بن ابی هاشم څخه چی مولی دی دهمدان دی نقل کوی

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة الاحزاب، باب (لاتکونوا کالذین آذوا موسی) (۴۷۹۹/۸) اومسلم په کتاب

الحيض کی، باب جواز الاغتسال عریانا فی الخلو (۳۲/۴، ۳۳) اواحمد (۵۱۵/۲)

(۲). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب فرض الخمس کی، باب ماکان النبی ﷺ يعطی المولفة قلوبهم (۳۱۰۵/۲) او

اطراف ددی په (۳۴۰۵، ۴۳۳۵، ۷۰۵۹، ۷۱۰۰، ۷۲۹۱، ۷۳۳۲) اومسلم په کتاب الزکات کی، باب اعطاء المولفة

قلوبهم (۱۵۸/۷).

د زید بن ابی زائد څخه دی د عبدالله بن مسعود څخه دی وایې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی خپل صحابه وو ته چې ماته دی یوسړی ستاسی څخه دبل خبره نه رارسوی، ولی چې زه داخوښوم چې زه تاسی ته راوړم اوزماسینه سمه وی. دی وایې چې راوړل سو رسول الله ﷺ ته څه مال نوهغه تقسیم کی، نودی وایې چې زه تیرسوم په دوو کسانو باندی چې هغه یوبل ته ویله: زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چې په دی تقسیم سره محمد ﷺ نه دآخرت څه اراده وو اونه په کی دالله ﷻ درضا څه اراده وه. نوزه ولاړم تردی چې ماهر څه واوریده، نوبیازه رالم رسول الله ﷺ ته اوورته وویل می چې ای رسوله دالله ﷻ تاسی مور ته ویلی وه چې ماته دی ستاسی یوسړی دبل سړی خبره نه راوړی خوزه تیرسوم په فلانی اوپه فلانی صحابی باندی، او هغوی داسی اوداسی ویل، نودنبی ﷺ مخ مبارک سورسو اودا خبره پردره نه سوه اوسخته سوه، نوبیایې وفرمایل: چې پریرده ما دهغوی څخه ولی چې موسیٰ ﷺ ددی څخه ډیرتنگ سوی دی خو هغه صبر کړی وو. (۱)

او همدارکم ددی روایت کړی دی ترمذی او ابوداود دطریقې دابن عبدالله څخه چې هغه نقل کړی دی داسرائیل بن یونس څخه اوده نقل کړی دی دالسدي څخه اوده دالولید څخه هم په دی الفاظو سره. او ترمذی ویلی دی چې داپه دی اعتبار سره غریب حدیث دی. اوداثابت سوی دی په صحیحینو کی په حدیث داسراء کی: چې رسول الله ﷺ تیرسو په قبر دموسیٰ ﷺ باندی او هغه ولاړ وو اولمونځ یې کوی په خپل قبرکی، (۲) او روایت ددی کړی دی مسلم هم دانس څخه. اوپه صحیحینو کی دروایت دقتاده څخه چې نقل کوی دانس بن مالک څخه دی نقل کوی دمالک بن صعصعه څخه اودی نقل کوی دنبی ﷺ څخه دی وایې چې: نبی ﷺ تیرسو په موسیٰ ﷺ باندی په شپه داسراء کی په شپږم آسمان کی، نوجبرایل ورته وویل چې داموسیٰ ﷺ دی، نونبی ﷺ سلام پر واچوی. نوفرمایلی دی چې: ماسلام واچوی په هغه باندی اوورته می وویل چې، خبردی وی نبی صالح ته او ورور صالح ته، نو کله چې زه دهغه څخه راجلاسوم نوهغه په ژراسو نوپوښتنه ورڅخه وسوه چې ولی ژاری؟ نووی فرمایل په دی خبری باندی ژارم چې زما څخه وروسته به دده دامت یوغلام رازی او زما دامت اکثره کسان به دځان سره جنت ته دننه کوی (۳) اودایې ذکرکړی دی چې ابراهیم

(۱). داضعیف دی تخریج ددی احمد کړی دی (۳۹۶/۱) او الترمذی په کتاب المناقب کی، باب فضل ازواج النبی ﷺ (۳۸۹۲/۱۵) او ویلی دی چې په دی حدیث کی غرابت دی په دا اعتبار سره. او ابوداود په کتاب الادب. باب فی رفع الحدیث من المجلس کی (۴۸۲۰/۱۴) اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف دترمذی کی (۸۱۷).

(۲). تخریج ددی مسلم کړی دی په کتاب الایمان کی، باب ذکر المسیح ﷺ (۳۸۱۱).

(۳). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب بدء الخلق، باب ذکر الملائکه (۳۲۰۷/۱۲) اومسلم په کتاب الایمان کی، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۳/۱۲).

ﷺ په اوم آسمان کی وو، اوداقول محفوظ دی. او هغه څه چی ذکر سوی دی په حدیث دشریک بن ابی نمره کی چی نقل یې کوی دانس څخه چی ابراهیم ﷺ په شپږم آسمان کی دی اوموسی ﷺ په اوم آسمان کی دی، په تفصیل دکلام دالله ﷻ کی. نو ذکر کړی دی غیر دحفاظو څخه یوبل سړی چی راجح اوقوی خبره داده چی: موسی ﷺ په شپږم آسمان کی دی اوبراهیم ﷺ په اوم آسمان کی دی، اودده دبغل بیت المعمور خوا ته دی، هغه بیت المعمور چی هره ورځ (۷۰۰۰۰) ملائکی طواف ته ورځی اویا بیرته نه سی ورته راتلی په دوهم وار باندی. اوتول روایات په دی باندی متفق دی چی کله الله ﷻ نبی ﷺ ته لمونځونه ورکړه نودی په موسی ﷺ باندی تیرسوی دی، اوده به ورته ویله چی بیرته راسه اوالله ﷻ ته ووايه چی داکم کړی، ولی چی ستا څخه مخکی مادبني اسرائیلو ښه معالجه اوعلاج کړی دی، اوستا امت په کتلو سره اویه اوریدلو سره ډیر کمزوری دی اوزپونه یې هم ډیر کمزوری دی، نوهم داسی دموسی او محمد ﷺ په مینځ کی دا خبری روانی وی تردی چی پنځه لمونځونوته خبره راورسیده اودباقی پاته سوه په شپه اوورځ کی. اوالله ﷻ فرمایلی دی چی (۵۵) لمونځونه وه یعنی په دوچندسره، نوالله ﷻ دی ددی اجر ورکی محمد ﷺ ته اوموسی ﷺ ته چی دایې په دی امت باندی اسانه کړه. اودارکم بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمسدد څخه دی نقل کوی دحصین بن نمیر څخه دی نقل کوی دحصین بن عبدالرحمن څخه دی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایې چی راووتی په مور باندی رسول الله ﷺ یوه ورځ نو وی فرمایلی چی زه په امتونو باندی پیش سوم نوماولیدی توروالی ډیر چی افق یې ټول بندکړی وو، نوماته وویل سوه چی داموسی ﷺ دی په خپل قوم کی (۱) اودارکم ذکر دموسی ﷺ الله ﷻ په قرآن کی ډیرځایونه کی کړی دی، اوپرده باندی یې ثناء کړیده اودده قصه یې په خپل کتاب کی بیان کړیده. اودده دکتب ذکر دمحمد ﷺ دکتب سره سوی دی، لکه څه رکم چی الله ﷻ په سورة البقره کی فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: السَّم (۱) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (۲) نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ (۳) مِنْ قَبْلِ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ (سورة ال عمران ۴۱) اوالله ﷻ په سورة الانعام کی فرمایلی دی: وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ

(۱). تخریج ددی امام بخاری کړی دی په کتاب الطب کی، باب من لم یرق (۱۰/۵۷۵۲). اومسلم په کتاب الایمان کی، باب الدلیل علی دخول طوائف من المسلمین الجنة بغير حساب، ولاعذاب (۹۳/۹۴).

الله على بشر من شيء قل من أنزل الكتاب الذي جاء به موسى نورا وهدى للناس تجعلونه قراطيس تبدونها وتخفون كثيرا وعلمتم ما لم تعلموا أنتم ولا آباؤكم قل الله ثم ذرهم في حوضهم يلعبون (٩١) وهذا كتاب أنزلناه مبارك مصدق الذي بين يديه ولنتنذر أم القرى ومن حولها والذين يؤمنون بالآخرة يؤمنون به وهم على صلواتهم يحافظون (سورة الانعام ٩١ ٩٢) نوالله ﷻ ثناء بيان كره دتورات اوبيايې مدحه وكړه دقرآن كريم، اوددې په آخركي الله ﷻ فرمايلي دي: ثم آتينا موسى الكتاب تاما على الذي احسن وتفصيلا لكل شيء وهدى ورحمة لعلهم بلقاء ربهم يؤمنون (١٥٤) وهذا كتاب أنزلناه مبارك فاتبعوه واتقوا لعلكم ترحموا (١٥٥) أن تقولوا إنما أنزل الكتاب على طائفتين من قبلنا وإن كنا عن دراستهم لغافلين (سورة الانعام ١٥٤ ١٥٥) اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: إنا أنزلنا التوراة فيها هدى ونور يحكم بها النبيون الذين أسلموا للذين هادوا والربانيون والأخبار بما استحفظوا من كتاب الله وكانوا عليه شهداء فلا تخشوا الناس واخشوا ولا تشتروا بآياتي ثمنا قليلا ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الكافرون (سورة المائدة ٤٤) تردى چي فرمايلي دي: وليحكم أهل الإنجيل بما أنزل الله فيه ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الفاسقون (٤٧) وأنزلنا إليك الكتاب بالحق مصدقا لما بين يديه من الكتاب ومهيمنًا (سورة المائدة ٤٧ ٤٨).

نوقرآن كريم يې حاكم كى په نورو ټولو كتابونو باندى، اوددى نورو كتابونو دپاره يې تصديق وگرځوى اوپه دى كى يې هغه ټول واقعات ذكر كړه كم چي مخكى تيرسوى دى، ولى چي اهل كتابو دهغه څه حفاظت وكى چي ورباندى نازل سوى وه صرف په لاسونو كى اودايې نه سو كولى چي دهغه حفاظت يې په زړونو كى كړى واى اودتحريف اوتغير څخه يې ساتلى واى، نوددى وجى څخه نورى ډيرى خبرى په كى دننه سوى اوتغيرات اوتبديلات په كى راله دوجى دنه حفاظت كولو څخه، نوددى وجى څخه ددوى په كتابونو كى ډيرى غلطيانى پيدا كيرى چي دنبي ﷺ په باره كى دى چي دهغه نه څه حدسته اونه ورلره څه صفت سته، اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: ولقد آتينا موسى وهارون الفرقان وصيآء وذكرا للمتقين (٤٨) الذين يخشون ربهم بالغيب وهم من الساعة مشفقون (٤٩) وهذا ذكر مبارك أنزلناه أفأنتم له منكرون (سورة الانبياء ٤٨ ٥٠) اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: فلما جاءهم الحق من عندنا قالوا لو لا أوتي مثل ما أوتي موسى أو لم يكفروا بما أوتي موسى من قبل قالوا سحران تظاهرا وقالوا إنا بكل كافرين (٤٨) قل فأتوا بكتاب من عند الله هو أهدى منهما أتبعه إن كنتم صادقين (سورة القصص ٤٨ ٤٩) نوشناء بيان كړه الله ﷻ پراهل كتابوباندى اوپه رسولانو باندى. اوپريانو

خپل قوم ته ویلی وه: **إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى (سورة الاحقاف \ ۳۰)** او ورقه بن نوفل ویلی وه کله چی په نبی ﷺ باندي اول وار دوحی علامه نازله سوه اودا پر وویل سوه: **اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (سورة العلق ۱۱ ۵)** نودی ورقه بن نوفل وویل، پاکی ده هغه ذات لره، دا هغه کاردی چی دموسی ﷺ سره سوی وو. او بالجمله دموسی ﷺ شریعت عظیم شریعت وو، اودده امت ډیر لوی امت وو، اوپه هغه کی ډیر علماء او انبیاء وه، اونیک بندگان او زاهدان اوبادشاهان او امراء وه. لیکن دوی داسی وو خوییا بدل سوه لکه خه رکم چی ددوی شریعت منسوخ سو نودوی خخه هم بیزوگان او خنزیران جوړسوه، اوپه دوی باندي ډیری لویی خبری اوقیصی تیری سوی دی چی دهغه بیانول ډیر وخت غواړی، نوپه دی سره به اکتفاء کول کیږی.

حج دموسی ﷺ

ذکر کړی دی احمد روایت په نقل کولو سره دهشیم بن داود بن ابی هند خخه دی نقل کوی دابی العالیه خخه دی دابن عباس خخه چی رسول الله ﷺ په یوی غونډی دازرق باندي وو نوپوښتنه یې وکړه چی داکمه وادی ده: نوصحابوو ورته جواب ورکی چی غونډی دازرق ده، نونبی ﷺ وفرمایل: چی گواکی زه موسی ﷺ وینم او هغه دغونډی خخه راکښته کیدونکی دی، او هغه اواز کونکی دی دالله ﷻ طرف ته په تلبیه کولو سره، تردی چی را ورسیدی هر شاء غونډی ته، نوپوښتنه یې وکړه چی داکمه وادی ده: نوصحابوو ورته جواب ورکی چی غونډی دهر شاء ده، نونبی ﷺ وفرمایل چی گواکی زه وینم یونس بن متی ﷺ چی هغه پرسور او بن باندي ناست دی، اوپه هغه باندي دوری یوه چوغه ده، چی واگی داو بن دهغه دپانو دخرماوو خخه دی، او هغه تلبیه کوی (۱) همدارکم ددی تخریج مسلم کړی دی دحدیث دداود بن ابی هند خخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم روایت نقل کړی دی ابن عباس مرفوعاً: چی موسی په سور غوايي باندي حج کړی دی. په دی حدیث کی ډیر غرابت دی. او همدارکم امام احمد نقل کوی دمحمد بن ابی عدی خخه دی دابن عون خخه دی دمجاهد خخه دی وایي چی مور و و دابن عباس خواته نوتذکره وسوه ددجال، او وویل سوه چی دهغه ددواړو سترگو په مینخ کی (ك ف ر) لیکل سوی دی، نوده پوښتنه وکړه چی دوی خه وایي، نوورته وویل سوه چی دوی وایي چی ددجال ددواړو سترگو په مینخ کی (ك ف ر) لیکل سوی دی، نو ابن عباس وایي چی: ماخودا خبره نه ده اوریدلی. دا

(۱). احمد (۲۱۶، ۲۱۵) مسلم: کتاب الایمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۸، ۱۲) او ابن ماجه په کتاب المناسک کی، باب الحج علی الرحل (۲۸۹، ۱۲).

خبره يې وکړه اودايې هم وويل: هرڅه چې ابراهيم عليه السلام دى نوتاسى وگورى دى خپل صاحب ته (يعنى دنبى عليه السلام خپل ځان مراد وو) اوهرڅه چې موسى عليه السلام دى نوهغه داسى سپرى دى چې دسر ورينسته يې پيچلى دى اوپه داسى اوښ باندى ناست دى چې دهغه واگى دخرما دپوتکو څخه دى، گويا چې زه ورته گورم، اوهغه تيرسو دواى څخه په داسى حال کى چې تلبيه يې کوله. بيا همداسى بل روايت امام احمد کړى دى داسود څخه چې هغه نقل کوى داسرائيل څخه دى نقل کوى دعثمان بن المغيره څخه دى دمجاهد څخه اودى دابن عباس څخه دى وايې چې فرمايلى دى رسول الله صلى الله عليه وسلم: ماوليدى عيسى بن مريم اوموسى او ابراهيم: هرڅه چې عيسى عليه السلام دى نوسور برابر اوپلنى سيني والا سپرى دى، اوهرڅه چې موسى عليه السلام دى نوهغه پيچلو ورينستو والا اوغت بدن والاسپرى دى، نودى صحابوو ورڅخه پوښتنه وکړه چې ابراهيم عليه السلام څه رکم دى؟ نونبى عليه السلام وفرمايل چې دى خپل صاحب ته وگورى همداسى دى (يعنى دنبى عليه السلام خپل وجود مبارك مراد وو).

اوهمدارکم په بل روايت کى امام احمد فرمايلى دى په نقل کولوسره ديونس څخه دى نقل کوى دشسبان څخه دى نقل کوى دقتاده څخه چې هغه نقل کوى دابى العالیه څخه اودى دابن عباس څخه دى وايې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى دى: ماوليده په هغه شپه کى چې زه پورته سوم آسمان ته موسى بن عمران عليه السلام چې هغه اوربد قدوالا او پيچلو ورينستو والاوو، گويا چې دشنوه قبيلى والاوى (يعنى داسى ښکاريدى چې دشنوه دقبيلى سره تعلق لرى اوددغه قبيلى والاوى)، اوهرڅه چې عيسى عليه السلام وو نوهغه درميانه سپرى وو اوپه رنگ کى سوروالى اوسپين والى ته مائل وو اوسيده ورينستو والاوو (يعنى ورينستيان يې پيچلى نه وه). (۱)

بيان دوفات دموسى عليه السلام

امام بخارى په صحيح خپل کى ويلي دى په باره دوفات دموسى عليه السلام کى: په نقل کولو سره ديحيى بن موسى څخه دى نقل کوى دعبد الرزاق څخه دى وايې چې مور ته خبرراکړى دى معمربن طاوس چې دى نقل کوى دخپل پلار څخه دى نقل کوى دابى هريره رضي الله عنه څخه دى فرمايې چې: راوليبرل سوه ملك الموت (يعنى دمرگ فربنسته) موسى عليه السلام ته، نوکله چې دا راله نوموسى عليه السلام چپلاخه ورلره ورکړه نودى بيرته رالى الله جل جلاله ته اوالله جل جلاله ته يې وفرمايل: چې تازه وليبرلم داسى سپرى او بنده ته چې هغه مرگ نه غواړى، نورب العزت ورته وفرمايل چې ورسه اوورته ووايه چې خپل لاس پر ملا دغوايې باندى کښيږدى، نودده دپاره به وى ژوند په اندازه دهغه هومره چې خومره دده دلاس لاندى ورينسته راسى دهر ورينسته په

(۱). احمد (۲۸۲/۲) مسلم: كتاب الايمان، باب الاسراء برسول الله صلى الله عليه وسلم (۲۳۲/۲).

مقابل کی ژوند دیوکال. نوموسی ﷺ وفرماییل چی دهغه څخه وروسته به څه وی؟ نوالله ﷺ ورته وفرماییل چی مرگ، نوده وفرماییل چی نواوس ښه دی (یعنی چی ددومره ژوند څخه وروسته بیا هم مرگ وی نواوس رالره مرگ ښه دی) نو فرمایلی دی چی: ده سوال وکی دالله ﷺ څخه چی دی دبیت المقدس مزکی ته نژدی کی په اندازه دویشتلو دکانی باندی، ابو هریره رضی الله عنه فرمایي چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی که زه په دغه ځای کی وای نوتاسی ته به ما دهغه قبر ښوولی وای چی دلاری دخوا څخه دی او یوې سری غونډی ته نژدی دی (۱) او همدارکم نقل کړی دی امام احمد دحسن څخه دی نقل کوی دابو یونس څخه (یعنی سلیم ابن جبیر مراددی) دی نقل کوی دابی هریره څخه: امام احمد داحدیث مرفوع کړی نه دی، دی وایي چی: رالی ملك الموت موسی ﷺ ته اوورته یې وویل چی دالله ﷺ ایجابت وکی (یعنی مرگ ته غاړه کښیږده)، نوموسی ﷺ ورلره چپلاخه ورکړه په سترگه باندی نوسترگه یې راووتل، نودی رالی الله ﷺ ته اوورته یې وفرماییل چی، تاخو زه داسی بنده ته ولیږم چی هغه مرگ نه خوښوی، اودایي هم وویل چی زما سترگه یې وایستله په چپلاخی سره. نو دی وایي چی الله ﷺ بیرته سترگی ورکړی دده: اوورته یې وویل چی زندگی غواړی؟ نوکه زندگی یې غوښتله نودغوايي پر ملا باندی دی لاس کښیږدی چی څومره ورینسته دلاس لاندی راسی نودیو ورینسته په مقابل کی یوکال زندگی به درکول سی. نوده پوښتنه وکړه چی دهغه څخه وروسته به څه وی؟ نوورته وویل سوه چی مرگ، نوده وویل چی اوس راته ښه دی (۲) یواځی والی کړی دی په دی باندی امام احمد. اوپه دی باره کی ډیری خبری سوی دی چی موسی ﷺ ده ته چپلاخه ولی ورکړه، بعضی وایي چی دی په خپل شکل کی نه وو راغلی لکه څه رکم چی جبرائیل رضی الله عنه دیوصحرايي په شکل باندی راتلی نو همدارکم دی هم په بل شکل کی راغلی وو نودی موسی ﷺ ونه پیژندی، اوڅوک وایي چی دی دده کورته بی اجازی دننه سوی وو نوددی وجی څخه یې ووهی اوبعضی وایي چی ده دډیرو کارونو امید او طمع کړی وه چی بیت المقدس ته به وزی اودتیه مقام څخه به وزی. خوالله ﷺ دده په تقدیر کی مرگ لیکلی وو په مقام دتیه کی وروسته دوفات دهارون رضی الله عنه څخه، اوبعضو کسانو داویلی دی چی موسی رضی الله عنه دابنی اسرائیل دالتیه مقام څخه وایسته اوبیت المقدس ته یې داخل کړی دی. خودا خبره خلاف ده دهغه قول چی جمهور اهل کتاب په هغه باندی دی او اکثره دمسلمانانو هم کړی ده. او هغه قول چی دده په وفات باندی دلالت کوی په مقام دتیه کی هغه دی چی ده سوال وکی دالله ﷺ څخه چی: ای

(۱). تخریج ددی امام بخاری کړی دی په کتاب الانبياء کی، باب وفاة موسی (۱۲/۳۴۰۱) او مسلم په کتاب الفضائل کی، باب من فضائل موسی (۱۲۸/۱۵).

(۲). تخریج ددی امام احمد کړی دی (۳۵۱/۱۲).

زماربه ماژدی کره مقدسی مزکی ته په اندازه دویشتلو دیوکانی، که چیری موسی علیه السلام دغه مقدسی مزکی ته دننه سوی وای نوییا به یې داسوال نه کوی. لیکن کله چی وو دی دخپل قوم سره په التیه مقام کی اوده ته مرگ رالی نوده داخوبنه کره چی مقدسی مزکی ته ژدی سی ولی چی دهغه مزکی خوا ته دی هجرت کړی وو. اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعفان خخه چی دی نقل کوی دحماد خخه دی دثابت خخه اودسلیمان التیمی خخه چی دی نقل کوی دانس بن مالک خخه چی رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: کله چی زه روان سوم په شپه دمعراج باندي نوما ولیدی موسی علیه السلام دسری غونډی سره چی ولاړ وو او لمونځ یې کوی په خپل قبرکی (۱) اوددی حدیث روایت مسلم کړی دی دحدیث دحماد بن سلمه خخه هم په دی الفاظو سره. السدی نقل کوی دابی مالک خخه اودابی صالح خخه اودابن عباس خخه اودمره خخه چی دی نقل کوی دابن مسعود خخه اودی نقل کوی دیوی ډلی دصحابو و خخه دوی وایې: بیایچی کله الله جل جلاله وحی وکړی موسی علیه السلام ته ددی خبری چی زه هارون علیه السلام وفات کوم نوهغه راوله غره ته نوموسی علیه السلام اوهارون علیه السلام روان سوه ددغه غره خواته، نویو دم دوی ولیده یوه درخته چی مخکی یې داسی درخته نه وه لیدلی، اودوی ولیدی یوکور چی جوړ سوی وو، اوپه دی کی یوکت و و چی شری پرغورول سوی وه، اوپه دی کی یوه ښکلی خوشبویی هم وه، نوکله چی وکتی هارون علیه السلام دغه کور اودهغه کت نوپه تعجب کی سو اودایې خوښ وگنل چی په دی کی بیده سی نوموسی علیه السلام ته یې وفرمایل چی: ای موسی زه داخوبنوم چی زه په دی کی بیده سم، نوموسی علیه السلام ورته وفرمایل چی بیده سه، نوده وویل چی زه بیریرم چی هسی نه چی ددی کور مالک راسی نوغصه به سی ماته، نوموسی علیه السلام ورته وویل چی ته مه بیریره زه ستاحفاظت کوم دمالک ددی کور خخه اوته بیده سه. نودی هارون علیه السلام ورته وفرمایل چی ته هم راسره بیده سه که چیری مالک دکور رالی نودواړو ته به غصه سی هم ماته اوهم تاته. کله چی دواړه بیده سوه نوهارون علیه السلام ته مرگ رالی، کله چی ده محسوس کی مرگ نوموسی علیه السلام ته یې وفرمایل: ای موسی تازما سره دوکه وکړه، نوکله چی دده خخه روح واخستل سو نوهغه کور لوړ سو، اوهغه درخته هم ولاړه، اوهغه کت هم آسمان ته لوړ سو. کله چی موسی علیه السلام خپل قوم ته رالی اوهارون علیه السلام ورسره نه وو نوبنو اسرائیلو وویل چی: موسی علیه السلام خپل ورور قتل کی اوحسد یې ورسره وکی ددی وجی چی بنی اسرائیلو ته هغه گران اومحبوب وو، او وو هارون علیه السلام ددوی دپاره ډیر نرم اوډیر نرمی به یې ددوی سره کوله په مقابل دموسی علیه السلام کی چی هغه به دومره دنرمی اظهار نه کوی دوی ته. کله چی ده ته داخبره ورسیده اودوی داخبری ډیری

(۱). تخریج ددی امام احمد کړی دی (۲۴۸۱۳) اومسلم په کتاب الفضائل کی، باب فضائل موسی (۱۳۳۱۵).

کړې نوموړی ﷺ ولاړ سو اودوه رکعتو لمونځ يې وکړ، اوبيايې دعا وکړه الله ﷻ ته نوالله ﷻ هغه کت رانازل کی تردی چی وليدی داکت هغه څه چی په منځ دمزکی اوآسمان کی دی (یعنی ټولو داو لیدی اوتصدیق ددی خبری وسو چی داموړی ﷺ نه دی وژلی اومخکی مورډ داخبره ذکرکړه چی دموسى ﷺ سره یوسړی هم نه وو وتلی دتیه دمقام څخه ماسوا دیوشع بن نون ﷺ څخه اودکالب بن یوفنا چی خاوند دمريم دی اوداخور دموسى ﷺ او هارون ﷺ ده، دا دواړه هغه کسان دی چی بنی اسرائیلوته یې دوتلو امرکړی دی دجهاد خوا ته. اووهب بن منبه وايي چی موسى ﷺ دملايکو په یوی ډلی باندى تیریدی چی دی ملايکو قبر کښی نوده ورڅخه وپوښته چی داقبر چاته کارې؟ نودوی جواب ورکی چی دا دیوبنده دپاره دی چی هغه مهربانه بنده دی، اوکه ته غواړی چی ته دغه بنده سی نوپه دی قبر کی پریوزه، اوپه دی کی اوږد وغزیره اودخپل رب طرف ته متوجه سه. اوساه واخله په اسانه ساه اخستلو سره. نودوی دغه رکم وکړه لکه څه رکم چی ورته وویل سوه نوبیا وفات سو، اوبیا ملائکو لمونځ پروکی اوبيايې په قبرکی پت کی. داهل کتابو څخه نقل دی چی دا موسى ﷺ وفات سو او عمر یې (۱۲۰) کاله وو.

نبوت دیوشع بن نون ﷺ

دی ملگری دموسى ﷺ دی دده نسب یوشع بن نون بن افرئیم بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم دی، اواهل کتاب وايي چی دایوشع ﷺ دهود ﷺ داکاځوی دی. اوالله ﷻ دده نوم په قرآن کریم کی ښکاره نه دی ذکر کړی مگر داچی دخضر ﷺ په قصه کی اشارتاً ذکرسوی دی په دی قول کی (واذقال موسی لفتاه) (فلما جاوزا قال لفتاه) اومخکی مورډ داخبره هم ذکرکړه چی په صحیحینو کی داثابته سویده دروايت دابی بن کعب رضی الله عنه څخه چی نبی ﷺ فرمایلی دی چی دایوشع بن نون دی. اودده په نبوت باندى داهل کتابو، بلکه یوه ډله ددوی څخه چی په نامه دسامریه ده دوی وايي چی دموسى ﷺ څخه وروسته بل نبی نسته غیر دیوشع بن نون څخه، ولی چی دده په نبوت باندى په تورات کی صراحتاً ددی ذکر سوی دی، اوهرڅه چی هغه قول دی چی حکایت یې کړی دی ابن جریر اوداسی نورو مفسرینو دمحمد بن اسحاق څخه دی وايي چی: یوشع ﷺ ته نبوت دموسى ﷺ په آخری عمرکی ورکول سوی وو، نوموسى ﷺ به، دیوشع بن نون ﷺ سره لیدل اوپوښتنه به یې ځینی کول چی څه ورته رب العزت فرمایلی دی، تردی چی ورته یې وفرمایل: ای موسى کلیم الله تاته چی کله وحی کیدلی نوتاخو ماته کله دوحی خبری نه وی کړی. نوموسى ﷺ دهغه څخه وروسته ژوند بد وگڼی اومرگ یې خوښ کی. نوپه دی قول کی نظر اوشبهه ده. ولی چی موسى ﷺ ته دالله ﷻ په نزد عزتمند اومکرم وو. نوداهغه قول دی چی محمدبن

اسحاق ذکر کړې دی، که چیرې ده دا قول د اهل کتاب څخه رانقل کړی وی نو په تورات کې داسې ذکر دی چې موسی عليه السلام ته تروفات پورې وحی کیدلې کله به چې دی په څه مسئله کې بند سو او څه وحی ته به یې حاجت سو نو الله جل جلاله به ورته وحی وکړې، لکه څه رګم چې مخکې موږ دا خبره ذکر کړه چې موسی عليه السلام او هارون عليه السلام ته الله جل جلاله وفرمایل چې بنی اسرائیل په یو څو ډلو باندې تقسیم کې او په هریوی ډلې باندې دولس مشران مقرر کې اودې د ټولو مشرسي اوددوی چې په څه خبره کې مشکل پیدا کېږي نوموسی عليه السلام ته دی رجوع کوی، او هم دغه کار دوی په مقام تیه کې هم کړې وو کله چې دوی قتل او جنگ کوی دهغه ظالمانو سره چې اوږدې اوږدې تنی یې وی، اودا کار دوی په هغه وخت کې کړې وو کله چې دوی هغه څلویښت کاله پوره کړه، اوده ته ددی کار امر سوی وو چې دا امید کوی چې دا کار به دده په زمانه کې کېږي خوبیا دا کار دده په زمانه کې ونه سو بلکې دیوشع بن نون عليه السلام په زمانه کې وسو. لکه څه رګم چې نبی عليه السلام دروم غزی ته ووتی کله چې تبوک ته نبی عليه السلام ورسیدی په نهم کال باندې تردی چې په لسم کال باندې نبی عليه السلام فریضه د حج اداء کړه اوبیایې داسامه رضي الله عنه په امارت کې لښکر تیار کې او شام ته یې ولیږي، نو هم دغه رګم موسی عليه السلام ته هم الله جل جلاله امر کړې وو چې لښکر برابر کې د بنی اسرائیلو څخه او په هغه کې مشران وټاکي، لکه څه رګم چې الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ**، (سورة المائدة ۱۲۱) موسی عليه السلام دوی ته وفرمایل چې: که تاسی ددی کار څخه خلاف ونه کې او په دی امر باندې موپوره والی وکې نو دابه ستاسی دپاره کفار ه سی دهغه څه څخه چې پرتاسی باندې واقع سوی دی دسزا څخه یعنی هغه سزا چې په تاسی باندې ستاسی دکارونو دوجی ټاکل سویده نو هغه به تاسی ته معاف سی که چیرې تاسی اطاعت زما ددی حکم وکې، لکه څنګه چې الله جل جلاله فرمایلی دی په باره دهغه صحرايانو کې چې پاته سوی وه دغزوه حدیبیه څخه: **قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدُوعُونَ إِلَى قَوْمِ آوَلِي بِأَسِ شَدِيدِ ثِقَاتِهِمْ أَوْ يُسَلِّمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا** (سورة الفتح ۱۲). او همدارګم فرمایلی دی الله جل جلاله بنی اسرائیلو ته: بیا الله جل جلاله ددوی بدی بیان کړه په وران کارونو ددوی او په ماتولو دلوظونو ددوی لکه څنګه چې یې دنصاراو بدی بیان کړې ده په خلاف کولو سره په خپلو دینونو کې اوددی خبری وضاحت موږ کړې دی په خپلو تفسیرونو کې. مقصودی خبره دلته دا ده چې

الله ﷺ امر وکي موسیٰ ﷺ ته چي ددغه بنی اسرائیلو نومونه ولیکي کم چي دجنگ دپاره تياردي او اسلحه به دځان سره باروي او په دوي باندي د مشران ټاکلو حکم ورته الله ﷻ وکي، نو په دي کي اوله ډله دروييل وه چي دي حوی ديعقوب ﷺ وو، اوددي لښکر تعداد اوشمير (۴۲۵۰۰) کسان وو اوددوي امير اليصور بن شديثور وو. دوهمه ډله دشمعون ډله وه، اوددي تعداد (۵۹۳۰۰) کسان وه، اوددوي امير شلوميئيل بن هوريشدار وو. دريمه ډله ديهوذا وه، اوددي تعداد (۷۴۶۰۰) کسان وه، اوددوي امير نخشون بن عمينا ذاب وو. څلورمه ډله دايساخر وه اوددوي تعداد (۵۴۴۰۰) کسان وه، اوددوي امير نشائيل بن صوعروو، پنځمه ډله ديوسف ﷺ وه، اوددوي تعداد (۴۰۰۵۰) کسان وه، اوددوي امير يوشع بن نون وو. شپږمه ډله دميشاوه، اوددوي تعداد (۳۱۱۰۰) کسان وه، اوددوي امير جمائيل بن فدهصور وو، اومه ډله دبنيامين وه، اوددوي تعداد (۳۵۴۰۰) کسان وه، او ددوي امير وليدي بن جدعون وو، اتمه ډله دحاد وه، اوددوي تعداد (۴۴۶۵۰) کسان وه، اوددوي امير الياساف بن رعوييل وو. نهمه ډله داشيرو، اوددوي تعداد (۴۰۵۰۰) کسان وه، اوددوي امير فجعييل بن عكرن وو. لسمه ډله ددان وه، اوددوي تعداد (۲۳۷۰۰) کسان وه، اوددوي امير اخيعزر بن عمشداري وو. يوولسمه ډله دنفالتی وه، اوددوي تعداد (۵۳۴۰۰) کسان وه، اوددوي امير حيلون وو. داعبارت داهل کتابو په کتاب کي ذکر سوي دي، والله اعلم. اوبني لاوي په دوي کي نه وو، ولي چي موسیٰ ﷺ ته الله ﷻ امر کړي وو چي دي په کي شمار نه کړي، ولي چي دوي محافظين گرځول سوي وو په حفاظت دقبي (يعنی قبة الزمان باندي) چي دوي به دهغه حفاظت کوي، اوداډله دموسیٰ اوهارون ﷺ وه، اوددوي تعداد (۲۲۰۰۰) وه، اوددوي په خپل منځ کي ډلي وي چي دهري يوي ډلي څخه به يوسړي وو چي ددي قبي چوکيداري به يې کوله. اومجموع دهغو کسانو چي په جنگ کي شريك وه ماسوا دبنی لاوي څخه (پنځه لکه يواويا زره شپږسوه شپږ پنځوس) کسان وه، مقصودي خبره دا ده چي دبنی اسرائیلو دهغه کسانو څخه چي انکاريې کړي وو دجنگ څخه دهغوي څخه يوسړي هم نه وو پاته. ثوري وايي په نقل کولو سره دابي سعيد الخدري څخه دي نقل کوي دعكرمه څخه دي دابن عباس څخه تردي چي ويلى دي ابن عباس اونورو علماوو دسلفو چي: وفات سوي دي موسیٰ ﷺ اوهارون ﷺ دواړه په مقام تيه کي. ابن اسحاق وايي چي بيت المقدس موسیٰ ﷺ ازادکړي دي اوهرڅه چي يوشع ﷺ وو لښکر دهغه په مشري کي وو. چي دهغه په باره کي الله ﷻ په قرآن کریم کي فرمايلي دي: **وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْعَاوِينَ (۱۷۵) وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ**

ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (۱۷۶) سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلَمُونَ، دده قصه مور په تفسیر کی ذکر کړی ده، چی ده به خلگو ته اسم اعظم بنووی، اودده څخه قوم غوښتنه وکړه په باره د موسی عليه السلام کی اودهغه د قوم کی چی هغوی ته خبری وکړی نوده منع کی داخل قوم ددی کار څخه نوقوم مجبوره کی نوپه خپل خره باندی سپور سو اوروان سو دبنی اسرائیلو دمورچو خوا ته، کله چی دی روان وو نوخره ورته په لاره کی کښپښستی نوده به ووهی تردی چی بیابه روان سو، لږ منزل به یې چی نور وکی نوبیابه خر کښپښستی نو په دی وار باندی یې ډیر سخت وهل ورکړه نوداخر ورته وویل چی ای بلعام ته چیرته روان یې؟ آیاته نه وینی ملائکی چی مامنع کوی دتلو څخه په دغه خوا باندی آیا ته حی ددی دپاره چی ته بنراوی وکی دالله جل جلاله نبی ته او مومنانو ته؟ نوبیاهم دی ددی خپل کار څخه منع نه سو اوروان سو تردی چی ورسیده دیو غره سرته چی نوم یې حسابان وو اودهغه حی څخه یې ولیدی د موسی عليه السلام لښکر اوبنی اسرائیل نوشروع سو او خبری یې کولی نودده ژبی چپه کار شروع کی (یعنی ده غوښته چی بنرووی وکړی خو ژبی یې دده اطاعت نه کوی) بلکی چپه ده خپل قوم ته بنراوی شروع کړی، نو خپل قوم ملامت کی چی داخوته مور ته بنراوی کوی نوده ورته خپل عذریان کی چی دا بنراوی دده په ژبه نه رازی بلکی چپه کیږی، تردی چی دده ژبه راولویده دده په سینه باندی، نوده خپل قوم ته وویل چی زما څخه خودنیا او آخرت دواړه ولاړه. اوهیڅ څه راته پاته نه سوه. بیاده امر وکی خپل قوم ته چی خپلی بنحی بنایسته کړی او ددوی سره څه سامان یوځای کړی اود موسی عليه السلام لښکرته یې ولیرې چی په هغوی باندی دغه سامانونه خرڅ کړی اوهغوی په فتنه کی واقع کړی اودهغوی سره زنا وکی، ولی چی دهغوی څخه یو سړی هم زنا وکی نوهغه ستاسی دپاره کافی ده، نودوی دغه کار وکی او خپلی بنحی یې ولیرلی نوددوی څخه یوه بنحی چی نوم یې (کسبتی) وو هغه تیره سوه په یومشر دبنی اسرائیلو باندی چی نوم یې (زمری بن شلوم) وو ویل سوی دی چی دی مشروو دهلې دشمعون بن یعقوب عليه السلام نودانسخه په دی مشرباندی دده خیمی ته دننه سوه نوکله چی ورسره ده خلوت او یواځی والی اختیار کی نوالله جل جلاله دوی ته طاعون ناجوړی ورولیږل. کله چی داخبره (فناص) ته ورسیده چی داځوی دالعیزار بن هارون عليه السلام دی، نوده واخسته خپله توره چی دوسپنی جوړه وه اوددی سړی خیمی ته دننه سو اودواړه یې برابرکړه اوبیا خلگو ته دباندی راووتی او خپله توره ورسره وه اودآسمان خواته یې داتوره لوړه کړه او وی ویل: ای الله مور به دغه رکم کار کوو دهغه چاسره چی ستا نافرمانی کوی، نوالله جل جلاله ددوی څخه دطاعون ناجوړی لیری کړه، نوتعداد ددغه کسانو (۷۰۰۰۰) کسان وو چی په طاعون

سره مړه سوی وه، او چاویلی دی چی (۲۰۰۰۰) کسان مړه سوی دی، اودافنحاص ځوان ځوی دالعیزار بن هارون عليه السلام وو، نوددی وجی څخه بنی اسرائیل ورکوی یوه حلاله دپاره دپچیانو دفنحاص، اوددوی دپاره وی هر نرېچی ددوی دمالونو څخه (یعنی ددوی د حیوانانو چی کم نرېچی وو هغه دفنحاص دپچیانو دپاره وقف وی هغوی ته به ورکول کیږی)، داقصه چی ابن اسحاق ذکر کړیده داصحیح قصه ده، څو کیدی سی چی داهغه اولنی کورونه دبیت المقدس وی چی موسی عليه السلام ورته داخل سوی وو. اویا وروسته وفات سوی وو. واللہ اعلم. اوداهم کیدی سی چی دابله قصه وی چی واقع سویده په دوران دسفر کی ددوی دتیه مقام څخه، ولی چی په دی کی دحسبان غر ذکر سوی دی اودا دبیت المقدس څخه ډیر لیری دی، او کیدی سی چی دا دموسی عليه السلام لښکر سره واقع سوی وی په کمو باندي چی یوشع بن نون امیر مقرر سوی وو. په هر تقدیر سره مقصود داچی هارون عليه السلام په تیه مقام کی دموسی عليه السلام څخه دوه کاله مخکی وفات سوی دی اود هغه څخه وروسته موسی عليه السلام هم په تیه کی وفات سویدی داقول دجمهورو علماوو دی، اودا خبره موږ مخکی هم ذکر کړه، اودوی غوښتنه کړی وه درب العزت څخه چی دی نژدی کړی مقدسی مزکی ته نودده دغه غوښتنه پوره سوی وه. نوهغه سړی چی دابنی اسرائیل یې دتیه څخه روان کړی وه اودبیت المقدس په خوا یې روان کړی وه هغه یوشع بن نون وو اوهم ده په اخره کی بیت المقدس ته دننه کړی وه، نودده په باره کی تاریخ داسی بیان کوی چی ده په بنی اسرائیلو باندي داردن سین پرې کړی وو اود هغه مخ یې اریحا خواته اړولی وو اودا ډیره ښه اوسرسبزه او لوړو کورو والا ځای وو اوددوی کسان اواهل هم ډیر وه تردی چی دوی دغه خلگ محاصره کړه (یعنی دی بنی اسرائیلو محاصره وکړه دهغه ظالمانو تر شپږو میاشتو پوری). بیایوه ورځ دوی را وخرخیده په دوی باندي او حمله یې پروکړه اودوی په یوه تکبیر سره ورله نوهغه څه شکلونه اوتصویرونه چی په کښی وه هغه یې خراب کړه اوڅه مال غنیمت چی پکښی وو هغه یې را ټول کی اوددوی څخه یې (۱۲۰۰۰) سړی اوزنانی مړی کړی، اودیر بادشاهان یې وشړل، اوویل سوی دی چی یوشع بن نون عليه السلام پر (۳۱) بادشاهانو باندي کامیابی حاصله کړیده دبادشاهانو دشام دعلاقی څخه. اودکرسوی دی چی ددوی محاصره ختمه سوی وه په ورځ دجمعی دماز ډیگر په وخت کی، کله چی لمر پریوتی یا پریوتلو ته نژدی وو نودی یوشع ورته وویل (یعنی دی لمر ته یې وویل) چی ته هم مامور یې یعنی ته هم دالله جل جلاله په امر باندي گرځی اوزه هم ماموره یم یعنی ماته هم امر سوی دی دجهاد اوقتال ددی خلگو سره، بیایې دعاو کړه چی ای ربه العزتہ دالمر ودروی نوالله جل جلاله لمر ودروی تردی چی دوی فتح کی دغه ملک، اوالله جل جلاله سپورمی ته هم امر کړی وو، نوهغه هم ولاړه وو اونه راوتله، اودا تقاضا کوی چی داڅوارلسمه شپه وه دمخکی میاشت څخه اوداقصه دلمر په حدیث کی ذکر سویده چی

موربه يې وروسته بيانوو او هرڅه چې قصه د سپورمې ده هغه په کتاب د اهل کتابو کې ذکر ده او په حديث کې نه ده ذکر سوي، اودامنافي د حديث نه ده بلکې په دې کې زيادت دې چې دهغه څخه فائده اخستې سې نوموړې به ددې نه تصديق کوو او نه به ورته دروغ وايو: امام احمد نقل کوي داسو د بن عامر څخه دې نقل کوي د ابوبکر څخه دې دهشام څخه اودې د ابن سيرين څخه اودې د ابوهريره څخه دې وايي چې فرمايلي دې رسول الله ﷺ: لمر نه دې درول سې مگر ديوه سپرې دپاره چې هغه يوشع بن نون رضي الله عنه دې داپه هغه شپوکې کله چې دې روان وو بيت المقدس ته. (۱) دا حديث په دې باندې دلالت کوي چې بيت المقدس يوشع بن نون رضي الله عنه فتح کړې دې، نه موسی رضي الله عنه، اودا په خصوصيت د يوشع بن نون رضي الله عنه باندې هم دلالت کوي. نو دا حديث په ضعف دهغه بل روايت باندې دلالت کوي کم چې د علي بن ابي طالب په باره کې ذکر سوي دې چې هغه ته لمر راوگرځول سو تردې چې هغه په کې لمونځ وکې او بيا لمر پريوتې، او همدارکې بل روايت امام احمد ذکر کړې دې په نقل کولو سره د عبد الرزاق څخه دې نقل کوي دمعمر څخه دې نقل کوي دهامام څخه دې د ابې هريره څخه دې وايي چې فرمايلي دې رسول الله ﷺ غزا وکړه يوه نبي دانبياوو دالله ﷻ څخه نو خپل قوم ته يې وفرمايل چې په ماپسي دې نه راځي هغه سپرې چې هغه مالک وي ديوي ښځې او اراده يې کړې وي دجوړولو دکور او هغه سپرې دې هم په ماپسي نه راځي کم چې کور شروع کړې دې اوچت يې ورلره نه دې برابر کړې او هغه سپرې هم چې دچا حيوان حمل اخستې وي او هغه يې په انتظار وي. نبي رضي الله عنه وفرمايل: چې ده غزا کوله او يوکلی ته نژدې سو وروسته ترادا کولو دمازيگر دلمانځه څخه، نوبيايې لمر ته وويل چې ته هم ماموريې اوزه هم مامور يم، بيايې دالله ﷻ څخه غوښتنه وکړه چې دالمر ودروي، نوالله ﷻ لمر ودروي تردې چې دوي فتح کې دغه کلی، نبي رضي الله عنه فرمايې چې دوي راټول کې مال دغنيمت، اوبيايې ورته پيش کې او هغه اور پرشروع کې اوټول يې وخوړې، نوددې څخه داهم معلومه سوه چې مخکنې قومونو ته دمال غنيمت استعمال جائز نه وو، اوالله ﷻ زمورې عاجزي وليدل نوددې وجې يې زمورې امت ته جائز کې استعمال دغنيمتنو (۲) يواځې والي کړې دې احمد په دې روايت باندې په دې اعتبار سره، اودارکې روايت چې ذکر کړې دې البزار دطريقي دمبارک بن فضاله څخه چې دې نقل کوي دعبيدالله بن سعيد المقبري څخه دې نقل کوي دابې هريره څخه دې دنبي رضي الله عنه څخه هم په دې طريقي سره. مقصودې خبره داده چې کله چې دوي دننه سوه دغه ښار ته نودوي ته امر سوي وو چې دوي دسجدي په حالت کې دننه سې (يعني

(۱). داصحيح روايت دې، تخريج ددې احمد کړې دې (۳۲۵).

(۲). تخريج ددې احمد کړې دې (۳۱۸۱۲). اوهم ددې وجه څخه مسلم هم نقل کړې دې په کتاب الجهاد کې، باب تحليل الغنائم لهذه الاية خاصة (۵۱۱۲، ۵۲).

درکوع په حالت کې اودالله ﷺ په شکر اداء کولو سره دی ښار ته دننه سی. همداسی چی کله نبی ﷺ داخل سو مکی ته په هغه ورځ چی یې فتح کړه، داخل سو په طریقی دتواضع او عاجزی سره او په اداء کولو د شکر دالله ﷺ سره، اوبیاچی کله نبی ﷺ داخل سو خانه کعبی ته نو غسل یې وکی اواته رکعت له مونځ یې وکی اودالمونځ د شکرانی وو چی الله ﷻ دوی ته کامیابی ورکړه، دابنا برقول مشهور. ویل سوی دی چی دالمونځ دخاښت وو. او هرڅه چی بنی اسرائیل دی هغوی خلاف وکی دهغه څخه چی ورته امر سوی وو، دوی ته امر سوی وو چی دنوتلو په وخت کی (حطه) لفظ وایې اودوی توبه ورڅخه جوړه کړه اودابه یې ویل (حنطه فی شعیر) یعنی دغنمو دانه په اوربشو کی، اوبعضی وایې چی دوی به داسی ویل (حبه فی شعیر) یعنی دانه ده په اوربشه کی. حاصل داچی دوی بدل کی هغه امر چی دوی ته سوی وو اوبل څه یې ورڅخه جوړکړه اواستهزاء یې شروع کړه، لکه څه رکم چی الله ﷻ ددی بیان په دی قول خپل کی کړی دی: **وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (١٦١) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ، (سورة الاعراف ١٦٢ ١٦٣)** اوپه بل ځای کی ورته الله ﷻ مخاطب سوی دی په دی قول سره: **وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (٥٨) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (سورة البقره ٥٨ ٥٩)**. امام ثوری نقل کوی دمنهال بن عمر څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه په باره ددی آیت کی: **وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا** یعنی دوی درکوع په حالت کی دننه سوی وه ددی قول راوی حاکم اوابن جریر اوابن ابی حاتم دی، اوهم دارکم روایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دابن عباس څخه او همدارکم روایت ذکرکوی ثوری دابن اسحاق څخه دی دبراه څخه. مجاهد اوضحاک او السدی وایې چی: **الباب** (یعنی دروازه) دحطه مراد ده دبیت المقدس خوا ته ددنه کیدو دروازه ده. ابن مسعود وایې چی دوی سرونه سیده نیولی وه په خلاف دهغه چی دوی ته الله ﷻ امر کړی وو، اوداقول دابن عباس دقوم سره منافی نه دی چی هغه ویلی دی چی دوی په ټوکو سره اوپه مسخرو سره ننتولی وه، اوداقول (وقولوا حطه) یعنی تاسی داخل سی په داسی حال کی چی تاسی استغفار کوی. بخاری ویلی دی چی: امر سوی وو بنی اسرائیل ته چی: **وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ**، یعنی دوی ته امر داستغفار سوی وو اودوی دهغه خلاف وکی اوپه توبو ټکالو سره اوپه مسخرو سره دننه

سو اودحطة په حاي باندي يې حنطة في شعير ويل. (۱) نو وروسته الله ﷺ ته امر كړي وو چې بيت المقدس ته په عاجزي اودسجدي په حالت كې دننه سي اودالله ﷺ شكر اداكي نو دوي مسخري شروع كړي اواستهزاء يې كوله نوالله ﷺ په دوي باندي طاعون ناجوري په طور دعذاب باندي راوليړله لكه څه ركم چې دا ثابت دي درسول الله ﷺ څخه چې په يو حديث كې يې فرمايلي دي چې دا يوقسم درد دي چې په دي سره عذاب وركول سو بعضو امتونو ته (۲) اوپه بل روايت كې داسامه بن زيد څخه اودخزيمه بن ثابت څخه نقل دي دي وايي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: طاعون يوقسم عذاب دي چې په دي سره بعضي امتونو ته عذاب وركول سو. بياچي كله دوي مكمله قبضه وكړه په بيت المقدس باندي نودوي په كې پاته سوه اوپه دوي كې دالله ﷺ نبي يوشع عليه السلام وو چې ددوي په مينځونو كې به يې فيصلې كولي اودوي ته به يې دالله ﷺ احكام اوامر بنووي تردي چې الله ﷺ وفات كې اودده عمر (۱۲۷) كاله وو، نودموسى عليه السلام دوفات څخه وروسته يې (۲۷) كاله ژوند تير كړي دي.

قصه دخضر عليه السلام او الياس عليه السلام

هرڅه چې خضر عليه السلام دي: دده په باره كې مخكې دموسى عليه السلام په قصه كې څه ناڅه ذكرسوي دي چې موسى عليه السلام دالله ﷺ څخه طلب وكې دده سره دليدلو په باره كې اوددي واقعه په سورة كهف كې په تفصيل سره ذكرسویده اومور په تفسير كې ددي ښه وضاحت كړي دي اودكرمو دهغه حديث هم كړي دي كم چې په دې باندي دلالت كوي چې داخضر عليه السلام دي اودده خواته موسى عليه السلام هغه موسى چې دبنی اسرائیلو پيغمبر وو اوتورات پر نازل سوي وو هغه موسى دده خواته ورغلي وو.

اختلاف سوي دي دده په نسب كې اودده په نوم كې اودده په نبوت كې اودده په ژوند كې چې داژوندي دي ترنن ورځې پوري په ډيرو اقوالو سره، چې دده ذكر به مور دلته كوو انشاء الله تعالى. حافظ ابن عساكر وايي چې دي دآدم عليه السلام خپل بچي دي چې دهغه دملا څخه پيدا دي، بيايې ددي روايت كړي دي دطريقي ددارقطني څخه په نقل كولو سره دمحمد بن الفتح څخه دي نقل كوي دالعباس بن عبدالله الرومي څخه دي درواد بن الجراح څخه دي دمقاتل بن سليمان څخه دي دضحاك څخه اودي دابن عباس څخه دي وايي چې دي دآدم

(۱). صحيح البخاري: كتاب التفسير، سورة البقره، باب (واذقلنا ادخلو هذه القرية) (۱۸ ۴۴۷۹) اومسلم: كتاب التفسير (۱۵۲۱۸). او احمد (۳۱۸۱۲) الترمذي: كتاب التفسير، باب ومن سورة البقره (۲۰۵۲۱۵).

(۲). صحيح البخاري: كتاب الحيل، باب مايكره من الاختيال في الفرار من الطاعون (۲۹۷۴۱۲) اومسلم په كتاب السلام كې، باب الطاعون والطيور والكهانه ونحوها (۲۰۲۱۴). او احمد (۲۰۹۱۵) اوالطبراني په الكبير كې (۱۱) ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۲، ۳۸۴) اومالك په موطاء كې ذكر كړي دي په كتاب الجامع، باب ماجاء في الطاعون (۱۲ ح ۲۳).

دخپلي ملا څخه پيدادى اودده اجل ليرى سوي دى ترهغه ورځى پورى چى دى ددجال تكذيب وكى. خودا منقطع روايت دى اوپه دى كى غرابت دى. او ابو حاتم وايې چى ما اوريدلى دى دخپلو استاذانو څخه چى دهغوى څخه يو ابو عبیده دى اوداسى نور هغوى وايې چى: په بنى آدمو كى اوږد عمر والا سړى خضر عليه السلام دى، اودده نوم خضرون بن قابيل بن آدم عليه السلام دى. اوويل سوي دى چى آدم عليه السلام دعاكړى وه هغه سړى ته چى څوك دده په دفنولو كى مخكى سى كله چى دنوح عليه السلام په قوم باندى طوفان راتلى نودهغوى دى (يعنى دآدم عليه السلام جسد) دځان سره لوړ كى اوكله چى يې دى بيرته مزكى ته راكښته كى نونور خلگ وبيريده اودى يې نه سو پتولى ولى چى په مزكه كى كى ډيرزيات وحشت وو تردى چى خضر عليه السلام دى پت كى نوالله جل جلاله خپله وعده پوره كړه اوده لره يې اوږد عمر وركى. ابن قتيبه ذكر كړى دى په المعارف كى په نقل كولو سره دوهب بن منبه څخه چى: نوم دخضر عليه السلام (بليا) دى.

اودده نسب يې داسى بيان كړى دى چى دابليا بن ملكان بن فالغ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح عليه السلام دى. او اسماعيل بن اويس ويلى دى چى دده نوم: المعمر بن مالك بن عبدالله بن نصر بن الازد دى. همداركم بل يوه سړى ويلى دى چى دى: خضرون بن عميايل بن اليفزن العيص بن اسحاق بن ابراهيم الخليل عليه السلام دى. اوويل سوي دى چى دى ارميا بن حلقيا دى. او ويل سوي دى چى دى ځوى دفرعون وو هغه فرعون چى الله جل جلاله ورلره موسى عليه السلام پيغمبر را استولى وو، خودا خبره ضعيفه ده اوپه دى قول كى غرابت دى. ابن الجوزى ويلى دى چى دى ځوى دمالك او ورور دالياس عليه السلام دى. هم دا قول السدى هم ذكر كړى دى. او ويل سوي دى چى دى په سردارانو دذى القرنين كى شمار سړى وو.

اوويل سوي دى چى دى زوى ديوه سړى وو دهغه كسانو څخه چى په ابراهيم عليه السلام باندى يې ايمان راوړى وو. اوويل سوي دى چى دى نبي وو په زمانه دبشتاسب بن بهر اسب كى ابن جرير ويلى دى چى دى راروان وو په زمانه دافريدون يعنى اثفيان كى تردى چى موسى عليه السلام ورسره وليده اودا قول صحيح دى.

اوداركم روايت ذكر كړى دى حافظ ابن عساكر په نقل كولو سره دسعید بن المسيب څخه دى وايې چى دخضر عليه السلام مور دروم وه او پلار يې د فارس وو. او يو قول په دى باندى هم دلالت كوى چى دى دبنى اسرائيلو څخه دى. بخارى ويلى دى په نقل كولو سره دمحمد بن سعيد الاصبهاني څخه دى نقل دابن المبارك څخه دى نقل كوى دمعمر څخه دى نقل كوى دهمام څخه دى دابى هريره رضي الله عنه څخه اودى دنبي عليه السلام څخه چى فرمايلى يې دى: يقيناً نومولى سوي دى خضر عليه السلام په خضر سره ولى چى دى ناست وو په سپينه مزكه باندى او

د شاه خخه به يې شينکي بوټي بنوریدی. (۱) خطابی ویلی دی چی دی نومولی سوی دی په خضر سره ددی وجی خخه چی دده اخلاق ډیرښه وه اوهمیشه به فراخه تندی سره گرزیدی اودا دمخکنی حدیث سره منافی نه دی. اودارکم راوی دی حافظ بن عساکر ددی حدیث دطریقې خخه داسماعیل بن حفص بن عمر الابلې چی دی نقل کوی دعثمان خخه اودابو جزى خخه اودهمام بن یحیی خخه دی نقل کوی دقتاده خخه دی نقل کوی دعبدالله بن الحارث بن نوفل خخه، اودی نقل کوی دابن عباس خخه دی دنبی ﷺ خخه چی نبی ﷺ فرمایلی دی: یقیناً نومول سوی دی خضر ﷺ په خضر سره ددی وجی خخه چی ده لمونخ کړی وو په یوه صفا اووچی مزکی باندى نوهغه خای شین سو (یعنی شنه بوټی پر را وختل). دا حدیث په دی اعتبار سره غریب دی. دارکم قصه نقل کوی دالثوری خخه دی دمنصور خخه اودی دمجاهد خخه دی وایې چی: خضر ﷺ په دی نوم باندى حکه نومول سوی دی چی کله به ده لمونخ کوی نوددی شاوخوا درخته به شنه کیده اومخکی ذکرسوی وه چی کله موسی ﷺ اویوشع بن نون ﷺ دواړه دده خواته راله نودی دسمندر غاری ته په شین خای کی ولاړ وو، اوده یوه کپړه په خان باندى اچولی وه چی په یوخوا باندى یې سر پټه کړی وو اوپه بل خوا سره یې پښی پټی کړی وی، نوموسی ﷺ سلام پروکی نوخضر ﷺ مخ خلاص کی اوجواب یې ورکی، اوورته یې وفرمایلی چی: آیاته دی مزکی ته په خیر سره رالی؟ اوته خوک یې نوده ورته جواب ورکی چی زه موسی یم. نوخضر ﷺ ورته وفرمایلی چی آیا دبنی اسرائیلو پیغمبری؟ نوده ورته وفرمایلی چی هو. اودسیاق ددی قصی خخه دامعلومیبری چی دی پیغمبروو اوداپه یوخوا اعتباراتو سره معلومیبری یوداقول دالله ﷻ: فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلْمَانًا مِنْ لَدُنَّا عَلَمًا، بل داقول دالله ﷻ: قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا (۶۶) قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا (۶۷) وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا (۶۸) قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا (۶۹) قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (سورة الكهف ۷۰-۷۲) که چیری دی نبی نه وای اوولی وای نوپه دی طریقې سره به یې نه وای مخاطب کړی، اوپه موسی ﷺ باندى به یې داسی ردنه وی کړی، بلکی موسی ﷺ دده په باره کی سوال کړی وو دالله ﷻ خخه چی دده صحبت اختیار کی اودده خخه هغه علم ازده کی کم چی الله ﷻ ده لره ورکی اودده معصومیت هم بیان سوی دی په دی کی، ولی که چیری دی نبی نه وای او معصوم نه وای نوموسی ﷺ چی یوعظیم نبی اومعصوم دی دی دیوولی خخه چی غیر

(۱) صحیح البخاری: کتاب احادیث الانبياء، باب حدیث الخضر مع موسی ﷺ. (۳۴۰۲۱۲).

معصوم دی څه رګم طلب د علم کوی، او حال داچې موسی ﷺ ورپسې څومره وګرځیدی او تفتیش یې ورپسې وکړی، بیاد اچې ده ورسره کله ولیده نواکرام او تعظیم یې ورله وکړی، او په هغه پسې روان سو هغه به چې چیرې تلی نوموسې ﷺ به ورپسې وو، نو دا ټولې خبرې په دی باندې دلالت کوی چې دی نبی دی او بل داچې ده ته به وحی کیدل لکه څه رګم چې موسی ﷺ ته وحی کیدلې، اودې مختص وو په داسې امورو باندې او په داسې اسرارو د نبوت باندې چې په هغه باندې موسی ﷺ هم نه پوهیدی، او حال داچې موسی ﷺ کلیم الله وو او د بنی اسرائیلو پیغمبر وو. او هم په دی قوم باندې دلیل نیولی دی الرمانی چې خضر ﷺ نبی دی. دریم اعتبار داچې: ده یوماشوم مړکی اوداکار ده نه وو کړی مګر په وحی سره د طرفه دالله ﷻ څخه.

اودامستقل دلیل دی په نبوت دده باندې او په عصمت دده باندې، ولی چې ولی الله ته دا اجازه نه وی چې قتل وکړی په محض خپل خیال سره (یعنی په زړه کې یې دچاپه باره کې څه خدشه راسی نوهغه قتل کې نوداولیاء الله دپاره داجائز نه دی). ولی چې دده زړه واجب العصمت نه وی، کله په کې خطایې هم کیدی سی اوهرڅه چې انبیاء دی نوهغوی واجب العصمت دی، ولی چې ده داماشوم قتل کې نودا ددی وحی څخه چې دی دخپل پلارپه دین باندې پاته سی او کفر اختیار نه کړی نودا د مصلحت دوحی څخه قتل سوی دی. نودا بنسکاره دلیل دی په نبوت دده باندې څلورم اعتبار داچې کله دی ددغه کارونو وضاحت موسی ﷺ ته کوی نوپه آخره کې یې ورته وفرمایل چې: رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي یعنی داکار ماپه خپل خوبه نه دی کړی بلکې دالله ﷻ د طرفه ماته امر او وحی سوی وی په دی باره کې). نو دا ټول اقوال چې په قرآن کریم کې ذکر دی په قصه دده کې نودا ټول دلالت کوی په نبوت دده باندې.

اوهرڅه چې دا قول دی چې دی فرشته وو نودا خبره صحیح نه ده او ډیره کمزوری خبره ده. دده په ژوندی والی کې هم اختلاف دی چې آیادی تر نن ورځې پورې ژوندی دی او که نه؟ جمهور علماء داوایې چې دی تر نن ورځې پورې ژوندی دی، اودوی په دلیل کې هغه دعا دآدم ﷺ ذکر کوی چې آدم ﷺ دعا کړې وه چې الله ﷻ دی هغه سپړی ته او بدمر ورکړی کم چې زما په پتولو کې مخکې والی وکړی نوده مخکې والی کړی وو په دفنولو دآدم ﷺ کې وروسته د ختمیدلو د طوفان څخه، او ویل سوی دی چې ده دهغه چینی څخه اوبه چنبلی وی په کم سره چې دهمیشوالی ژوند ورکول کیرې لکه څه رګم چې دامورمخکی بیان کړی دی. اودارګم نوری خبرې یې هم ذکر کړې دی په باره دژوندون دده کې تر نن ورځې پورې. اودا وصیت دده وو موسی ﷺ ته په هغه وخت کې کله چې ده ورته داوویل: قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي

وَبَيْنِكَ سَأْتِيكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا دده دوصيت په باره كې ډيراقوال اواثار ذكرسوي
 دې چې اكثره منقطع دې (دمنقطع مطلب دادې چې په مينځ كې اكثر راويان نه دې ذكر
 سوي)، بيهقي نقل كوي دابو سعيد بن ابي عمر خخه دې نقل كوي دابو عبدالله الصفار
 خخه دې نقل كوي دابوبكر بن ابي الدنيا خخه دې نقل كوي داسحاق بن اسماعيل خخه
 دې نقل كوي دجرير خخه اودې دابو عبدالله الملقطې خخه دې وايي چې: كله موسى عليه السلام
 دخضر عليه السلام خخه جلاكيدې نوموسى عليه السلام خضر عليه السلام ته وويل چې ماته وصيت وكې، نوخضر
عليه السلام ورته وفرمايل چې: ته نفع رسونكي سه اودخان خخه ضرري مه جوړوه چې خلگو ته دې
 ضرر ورسېږي، اوته په فراخ تندي سره گرځه اودرد ناك كيږه مه، دې هوده خبرو خخه خان
 ساته اوبغير دحاجت خخه مه گرځه. اوپه بل روايت كې يې دازيات كړې دې چې: ته مه
 خنده مگر دتعجب او حيرانتيا دوچي. بشر بن حارث الحافى وايي چې: موسى عليه السلام خضر
عليه السلام ته وويل چې ماته وصيت وكه نوهغه ورته وويل چې دالله جل جلاله اطاعت په خان باندې
 اسانه كه. اودده په باره كې مرفوع حديث وارد سوي دې چې هغه نقل كړې دې ابن عساكر
 دطريقي دزكريا بن يحيى الوقاد خخه (چې دامشهوره دې په كذاب سره يعنى دخان خخه
 حديثونه بيانوي اوپه هغه كې دروغ ذكركوي) دې وايي چې ويل كيدې په عبدالله بن وهب
 باندې داقول او ما اوريدې، اوثوري ويلي دې، همداسې مجالد هم ويلي دې، داركم ابو
 الوداك ويلي دې، داركم ابوسعيد الخدرى ويلي دې، داركم عمر بن الخطاب ويلي دې،
 چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دې: ويلي دې زما ورور موسى عليه السلام، اى زماربه، اوداركم يې
 دموسى عليه السلام الفاظ ذكركړه. نورالى ده ته خضر عليه السلام په داسې حال كې چې دابنه خوان وو او
 خوشبويې ورخخه راتله اوسپينې كپړې يې اچولې وې چې لستونې يې رانغښتې وه، نووې
 فرمايل موسى عليه السلام ته: سلامتيا دې وې په تاباندې دالله جل جلاله دطرفه، ستارب په تاباندې
 سلام پيش كې. نوموسى عليه السلام وفرمايل چې هغه ذات په خپله سلام دې اوسلامتيا والادې
 اودهغه ذات دپاره حمد اوثناء اوشكردي، داسې ذات دې اوداسې رب دې چې دهغه
 دنعمت حساب نسّم كولى، اونه قدرت لرم چې دهغه دشكر ادايگي وكم مگر دهغه ذات په
 مدد سره. بيا موسى عليه السلام وفرمايل چې: ماته وصيت وكه داسې وصيت چې ستا خخه
 وروسته هغه ماته فائده ورسوي، نوخضر عليه السلام ورته وفرمايل چې: اى طالب العلم (يعنى
 اى طلب كونكي دعلم) يقيناً ويونكي لږ سترې كيدونكي وې داوريونكي خخه، نوته مه
 سترې كوه خپل هم مجلس والا په بيان دڅه خبرې كې، اوپه دې خبرې باندې خان پوه كړه
 چې زړه ستا دپاره لوبښې دې نوته وگوره چې په دغه لوبښې كې ته څه اچوي اودڅه خخه يې
 ډكوي، اوته مخ واړوه ددنيا خخه اودنيا دخان خخه شاته كړه ولى چې داځاى دقراري نه

دی اونه محل دپاته کیدلو دی، اویقیناً ته گرځول سوی یې مبلغ (یعنی تبلیغ کونکی ددین) دخلگو دپاره چی ته دخلگودپاره دتوښی سبب سی دآخرت (یعنی ستادتبلیغ دوحی داخلگ دخپل آخرت تیاری وکی اودآخرت دپاره توښه برابره کړی)، اوخپل نفس عادت کړه په صبر باندی اوځان پچ ساته دگناهونو څخه. ای موسی ځان فارغه کړه علم ته، ولی چی علم دهغه چا دپاره وی څوک چی ورلره ځان فارغه وی، اوته مه کیږه زیاتوونکی دعلم ولی چی زیات علم علمآ غلطوی، اولیونی په خوشحاله کیږی، خویرتا باندی لازمه ده میانه روی ولی چی میانه روی کار دحکماوو دی اوبنائست دعلماوو دی، اوکله چی تاته ښکنځل وکی یو جاهل سړی نوته حلم اختیارکړه اودهغه څخه منع سه ولی چی ددی جاهل ښکنځل اوجاهالت ستادپاره لوی شی دی (یعنی دهغه ښکنځل ستا دپاره سبب دنجات وی په ورځ دقیامت باندی). ای موسی بن عمران ته داگمان مه کوه چی تاته ډیرعلم درکول سوی دی بلکی تاته چی کم علم درکول سوی دی هغه ډیر لږ دی ای ابن عمره ته مه خلاصوه هغه دروازه چی تا ته پته نه وی چی دادڅه وجی څخه بنده سویده اوته مه بندوه هغه دروازه چی تاته پته نه وی چی دا دڅه وجی څخه خلاصه سویده. ای ابن عمرانه دچاچی ددی دنیا څخه زړه پرې کیږی اوددی دنیاخواته یې رغبت وی اوخپل حالت ته دحقارت په نظر باندی گوری اودخپل تقدیر څخه گیلی کوی نوهغه به څه رکم په زاهدانو کی شمارسی؟ آیادخپل شهواتو څخه په هغه سړی لیری سی کم چی ورپسی رغبت کوی؟ یاده ته به علم څه فائده ورسوی؟ اودده څخه به جهالت لیری سی چی دی ورپسی کلک مښتی وی؟ ولی چی دده تگ دآخرت خواته وی اودی ددنیا خوا ته روان وی، ای موسی ته علم وکه په دی نیت باندی چی ته عمل په وکی، اوپه دی نیت باندی یې مه کوه چی ته یې خلگوته وښیې نوځان به په گناه کی ککړ کی، وگرزوه زهد دځان دپاره لباس اوعلم اودکر دځان دپاره کلام (یعنی ددنیا څخه بی رغبتی دځان دپاره جامه وگرزوه اوکه خبری کول غواړی نوبیا دعلم خبری کوه یادکر کوه) اونیکیانی دځان دپاره ډیری حاصلوه ولی چی ته په خطایانو کی هم واقع کیدی سی، اوزلزله کوه خپل زړه په بیره دالله ﷻ سره ولی چی په دی باندی الله ﷻ راضی کیږی، او دخیر کارکوه ولی چی ستا څخه خطایانی هم کیدلی سی، اوتاته نصیحت وسو که چیری ته دایاد کړی نودابه ستادپاره فائده مندوی. نونبی ﷺ فرمایلی دی: خضر ﷺ ولاړی او موسی ﷺ یواځی پاته سو اوژړل یې. دا حدیث صحیح نه دی،

اوابن کثیر وایې چی زه داگمان کوم چی دا دزکریا بن یحیی الوقاد المصری خپل قول دی، اوددی تکذیب کړی دی یوه دعلماوو دائمه وو څخه اودتعجب خبره دی ده چی ابن عساکر په دی باندی سکوت یعنی خاموشی اختیار کړیده. حافظ ابونعیم الاصبهانی وایې په نقل

کولو سره د سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی څخه دی نقل کوی د عمر بن اسحاق بن ابراهیم بن العلاء الحمصي څخه دی نقل کوی د محمد بن الفضل بن عمر او الکندي څخه دی نقل کوی د بقیه بن الوليد څخه دی نقل کوی د محمد بن زیاد څخه دی د ابی امامه څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی خپلو صحابو ته: آیازه تاسی ته خبردرنه کړم د خضر علیه السلام په باره کی؟ نودوی وویل چی ولی نه ای دالله ﷻ رسوله، نونبی علیه السلام و فرمایل چی یوه ورځ دی روان وو په بازار د بنی اسرائیلو کی، په دی دوران کی یو مکاتب (یعنی هغه مریې چی مالک پریښی وی په دی شرط باندی چی مالک ته به پیسی پوره کوم چی دده قیمت دی اودی به ازادوی) ولیدی نوهغه ورڅخه سوال وکی چی څه رالره راکړه نو خضر علیه السلام ورته و فرمایل چی ما په الله ﷻ باندی ایمان راوړی دی اوزماسره څه نسته چی زه یې تا ته درکم نوبیاورته ده وویل چی زه یې درڅخه دالله ﷻ په نامه غواړم. نوبیاورته خضر علیه السلام وویل چی زما سره نسته چی تاته یې درکم مگر داچی ته می واخلي اوپه بازار کی می خرڅ کی، نودی مسکین ورته وویل چی آیا داسی کیدی سی نوده ورته و فرمایل چی، هو، نودی یې بازارته بوتلی او هلته یې خرڅ کی په څلورسوه درهمو باندی. نو چاچی اخستی وو دهغه سره یې څه موده تیره کړه چی هغه هیڅ کارنه په کوی، نوده ورته و فرمایل چی تازه اخستی یم ددی دپاره چی ته زما څخه څه دخیر کارواخلي یعنی نوماته څه کار وایه چی زه یې وکم، نودی سپری ورته وویل چی زه بدگنم تاته دڅه کار ویل ولی چی ته بوډا او عاجزه انسان یې اوپه کارسره به تاته تکلیف درورسیرې نوده ورته و فرمایل چی ماته څه تکلیف نه رارسیرې، نوده سپری ورته دیوې ډبرې وویل چی هغه دیوځای څخه بل ځای ته یوسی. او داډبره دشپږو کسانو څخه کمو کسانو نسوای لوړولی اودایې په یوه ورځ کی هم نه سوای لوړولی. نوداسپری دڅه حاجت دپاره دکور څخه ووتی اوبیرته چی په لږ وخت کی کور ته رالی نوده دغه ډبره هغه بل ځای ته وړی وه، نودی سپری ورته وویل چی ډیرښه تاخوداسی کاروکی چی زماستاڅخه ددی کار امیدنه وو. نوبیا داسپری یوځای په سفر باندی تلی نودی خضر علیه السلام ته یې وویل چی ته زما په کور کی زماخليفه سه نوده ورته و فرمایل چی دڅه کاروصیت راته وکه.

نودی سپری ورته وویل چی کار کول به تاته گران سی اوپه تکلیف کی به واقع سی، نوده ورته و فرمایل چی: ماته نه گرانیرې اونه ماته تکلیف په رسیرې، نودی سپری ورته وویل چی ته زما دپاره کور جوړکړه دپخو خښتو څخه ترهغه وخته پوری چی زه راځم، نوداسپری په سفر باندی ووتی کله چی بیرته رالی نوکور تیار جوړسوی وو. نودی سپری ورته وویل چی زه ستا څخه پوښتنه کوم په نامه دالله ﷻ باندی چی ته څوک یې اوستاڅه کاردی؟ نوده ورته و فرمایل چی زماڅخه دی دالله ﷻ په نامه باندی پوښتنه وکړه اودا کار ما په مجبوری کی واقع

کوی چی زه تاته وایم چی زه څوک یم، نوزه به تاته اوس دځان په باره کی ووايم چی زه څوک یم؟ زه خضر یم هغه خضر چی تابه څه ناڅه دده په باره کی اوریدلی یې، زما څخه سوال وکی یومسکین سړی نوزماسره څه نه وه چی ماورلره ورکړی وای، نوبیا راڅخه هغه دالله ﷺ په نامه سوال وکی نورلره ځان په لاس کی ورکی نوهغه زه خرڅ کړم.

اوتاهم په دی خبره باندی خبروم چی دچا څخه هم دالله ﷺ په نامه سره سوال وسو اودهغه په طاقت اووس کی وه چی هغه ته څه ورکی اوبیایې هم ورنه کی نو دقیامت په ورځ به دالله ﷺ مخ ته ولاړوی چی پوستکی به یې تش وی اوغونبه به په کی نه وی نودی سړی وویل چی ماایمان راوړی په الله ﷻ باندی، اوتاته می تکلیف درکی ای دالله ﷻ پیغمبره اوحال داوو چی ماته ستاپه باره کی علم نه وو، نوخضر ﷺ ورته وفرمایل چی خیردی وی اوالله ﷻ دی ستاسره ښه وکی. نودی سړی ورته وویل زمامور اوپلاردی ستا څخه قربان وی ته فیصله وکړه زماپه اهل اومال کی کمه چی الله ﷻ تاته خوبوی، اوڅه چی ښه وی هغه واخله اوزه به ستالاره ازاده کړم، نوده ورته وفرمایل چی زه داخوبښ گنیم چی ته زمالاره خلاصه کړی، چی زه عبادت وکم دخپل رب، نودی سړی لاره ورته خلاصه کړه، نوخضر ﷺ وفرمایل چی: حمد اوثناء دی وی دهغه ذات دپاره چی زه یې په مجبوری کی گرفتار کړم اوبیایې ماته نجات راکی اوداحدیث مرفوع کول غلط دی، خولائقه اومناسب دا ده چی دا موقوف سی اوددی روایت ابن جوزی په خپل کتاب (عجالة المناظر فی شرح حال الخضر) کی دطریقی د عبدالوهاب بن ضحاک څخه نقل کړی دی.

اودارکم حافظ ابن عساکر روایت نقل کړی دی چی سنديب السدی ذکرکړی دی دی وایې چی: خضر ﷺ اوالیاس ﷺ دواړه وروڼه وه اوددوی دواړو پلار بادشاه وو، نوالیاس ﷺ خپل پلار ته وویل چی: هرڅه چی زما ورور خضر دی نودهغه دبادشاهی کولو شوق نسته، که چیری ده ته تاسی واده وکی نودده به ځوی پیداسی نوهغه به دده پرځای باندی بادشاهی کوی، نوده ته پلار واده وکی دیوی ښایسته اوځوانی انجلی سره. نوخضر ﷺ ورته وفرمایل چی: زماڅه رغبت اوحاجت نسته ښځی ته، که چیری ته غواړی نوزه به ستا لاره خلاصه کم څه رکم چی ستاخونبه وی، اوکه ته غواړی چی زماسره یوځای پاته سی او دالله ﷻ عبادت کوی اوداخبره پته وساتی نوداسی هم کولی سی. نودی ښځی ورته وویل چی زه ستاسره پاته کیرم اودراز به پت وساتم، نوداښځی ورسره تریوه کال پوری پاته سوه. کله چی یوکال تیر سو نودی بادشاه دښځه راوغوښتله اوورته یې وویل چی زماځوی هم ځوان دی اوته هم ځوانه یې نوبچی څه سو؟ نودی ښځی ورته وویل چی بچی دالله ﷻ دخواوی، که الله ﷻ وغواړی نوبچی ورکوی چاته چی وغواړی اوچی ونه غواړی نونه یې ورکوی نودی خضر ﷺ ته پلار امر وکی چی دښځه طلاقه که نودایې طلاقه کړه بیایې ورلره

بله ښځه وکړه چې هغه کونډه وه اومخکی یې بچی پیداسوی وو کله چې یې دده سره واده وکړی نو دی ته یې هم هغه څه وویل کم چې یې هغه مخکنی ته ویلی وه، نو داهم پاته کیده او وی ویل چې ستاسره پاته کیږم، کله چې ددی هم یو کال تیرسو نو بادشاه دارا وغوښتله او ورته یې وویل چې بچی څه سو نودې ورته وویل چې ستا دزوی ښځوته حاجت نسته، نودی راوغوښتی خپل پلار نودی وتښتیدی، نو پلار ورپسی کسان واستول خو گير نه سو. او ویل سوی دی چې دانښځه یې مړه کړه ولی چې دې هغه پټ رازښکاره کی نوییاددی و چې څخه وتښتیدی، او هغه اولنی ښځی یې پرینسوله اوازاده یې کړه. نو داپاته سوه چې عبادت به یې دالله ﷺ کوی په بعضو ښارونو کی، نویوه ورځ په دی باندی یوسری تیرسو چې هغه بسم الله وویل نودې واوریدله. نودې ورڅخه پوښتنه وکړه چې دانوم دی دکم ځای څخه ازده کی نودی سری ورته وویل چې: زه دملگرو دخضر ﷺ څخه وم، نو ما هغه ته واده وکی نو دهغه بچی پیداسو اوبیا دهغه اودهغه دښځی ترمینځ څه واقعات تیرسوه تردی چې دغه ښځه خادمه سوه دفرعون دلور چې دفرعون دلور په سرکی یې ږمنځ وهل (یعنی دهغه سربه یې ږمنځوی) نویوه ورځ ددی دلاس څخه ږمنځه خطا سوه نودی بسم الله وویل، نوددی فرعون لور ورته وویل چې آیا زما پلار دی یادکی؟ (یعنی ددی مطلب داوو چې دی ښځی دالله نوم واخستی نوددی فرعون لور داگمان وکی چې دالله څخه مراد ددی پلار دی نوځکه یې پوښتنه وکړه چې آیا زما پلار یادوی؟ نودی ښځی ورته وویل چې نه، بلکی هغه رب یادوم چې زما اوستا اوستا دیلار رب دی، نودی خپل پلار ته داخبره ورسوله نوپلار یې امر وکی په بلولو اوگرمولو داوسپنو کی نوډیری اوسپنی یوځای سوی او هغه گرمی سوی، اوبیایې امر وکی چې دانښځه وروغورځوی. کله چې دی ښځی دا اور ولیدی نودا پر شاه سوه اوددی سره ځوی وو هغه ځوی ورته وویل چې موری ته په حق یې اوصبر وکړه، نو دی ښځی ځان اورته وغورځوی اومړه سوه. الله ﷻ دی پر ورحمیرې.

هرڅه چې هغه حدیث دی چې حافظ ابوبکر البیهقی ذکرکړی دی، دی وایې چې مور ته خبر راکړی دی ابو عبدالله الحافظ دی وایې چې ماته خبر راکړی دی ابوبکر بن بالویه دی نقل کوی دمحمد بن بشر بن مطرڅخه دی نقل کوی دکامل بن طلحه څخه دی نقل کوی دعباد بن عبدالصمد څخه دی دانس بن مالک څخه دی وایې چې: کله چې رسول الله ﷺ وفات سو نوصحابه (رضی الله عنہم) پراتول سوه اوتولو ژړل. نویه دی دوران کی یوسری رادننه سو چې په ږیره کی یې سپین اتور ورینسته گډوډ وه او غټ جسم والا وو نوخپل سری یې کښته کی او وی ژړل اوبیا مخامخ سو صحابوو ته نووی فرمایل: یقیناً دالله ﷻ دخوا څخه وی تسلی په هرمصیبت کی، اوبدلی وی دهرورک سوی شی څخه، نوتاسی رغبت وکی دالله ﷻ طرف ته او هغه ته رجوع اوانابت وکی. او هغه ذات تاسی ته په مصیبت کی کتلی دی نوتاسی ورلره

هم وگوري، ولي چي په مصيبت والاباندي جبرنه كيږي. اوبيا رالي نوپه دي كي صحابو و بوبل ته وفرمايل چي آيادا سړي پيژني؟ نوابوبكر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه او علي رضي الله عنه وفرمايل چي: هو، داوورور درسول الله صلى الله عليه وسلم خضر عليه السلام دي. (۱)

اوداركم امام شافعي ويلي دي په خپل مسند كي په نقل كولو سره دقاسم بن عبدالله بن عمر خخه چي دي نقل كوي دجعفر بن محمد خخه دي نقل كوي دخپل پلار خخه دي نقل كوي دخپل نيكه خخه دي نقل كوي دعلي بن الحسين خخه دي وايي چي: كله وفات سو رسول الله صلى الله عليه وسلم او خلق دتعزيت دپاره راټول سوه نودوي واوريده ديوه ويونكي خخه چي ويل يي: يقيناً دالله صلى الله عليه وسلم دخواه تعزيت وي په هر مصيبت كي او وروسته پاته كيدونكي وي په هلاكت كي (يعني چي يووفات سي نوپه هغه پسي الله صلى الله عليه وسلم شاته بل سړي پريږدي) اودهر ور كيدو خخه پيدا كول وي (يعني دچاخخه چي خه ورك سي نودهغه پسي ورلره الله صلى الله عليه وسلم هغه شي بيرته پيدا كوي يادهغه په خاي ورلره نيكي په عمل نامه كي ليكي)، نو پس تاسي په الله صلى الله عليه وسلم باندي باور وكي، اودهغه خخه اميد ساتي، ولي چي مصيبت په هغه چا باندي وي چي خوك دثواب خخه محروم وي. نو علي بن الحسين وويل چي آياتاسي ته پته ده چي دا خوك وو؟ داخضر عليه السلام وو. (۲)

اوداركم روايت نقل كوي عبدالله بن وهب دهغه چا خخه چي ده ته يي داروايت ذكر كړي دي دي نقل كوي دمحمد بن عجلان خخه دي دمحمد بن المنكدر خخه: چي عمر بن الخطاب رضي الله عنه دجنازي لمونخ وركوي چي په دي دوران كي يي يو غائبانه اواز واوريدي چي ويل يي: زمور خخه مخكي والي مه كوه الله صلى الله عليه وسلم دي په تاباندي ورحميري. نو عمر رضي الله عنه ورلره انتظار وكي تردي چي دي ورسيدي اوپه صف كي ودريدي، اودمړي دعايي ذكر كړه چي هغه داده: ياالله كه چيري ته ده لره عذاب وركوي نوداسي ديرستا نافرمانه دي، او كه ته ورلره مغفرت وكي نودي ستا رحمت ته فقيردي، اوكله چي دي پت سو نودي سړي وويل، خوشحالي دي وي تالره كه چيري ته نه واي مشر دقوم ياتيكيكس اخستونكي ياخزانچي يامنشي ياپوليس. نو عمر رضي الله عنه وفرمايل چي داسړي راويسي چي دده خخه پوښتنه وكودده دلمانخه اوددعاپه باره كي چي داخوك دي؟ نوويل سوي دي چي دي ليري ولاړي ددوي خخه نوكله چي دوي وليدي دهغه دپښو اثر نوديوې پښو حجم يي يو ليشت وو. نو عمر رضي الله عنه وفرمايل: زمادي قسم وي په الله صلى الله عليه وسلم باندي چي داخضر عليه السلام دي دكم په باره كي چي مور ته نبى صلى الله عليه وسلم ذكر كړي وو، په دي روايت كي انقطاع دي اوددي په شان روايتونه صحيح نه دي.

(۱). اخرج البيهقي في دلائل النبوة: جماع ابواب مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم ووفات وماظهر في ذلك من اثار النبوة ودلالة

الصدق، باب ماجاء في عظم المصيبة التي نزلت بالمسلمين بوفات رسول الله صلى الله عليه وسلم (۷/ ۲۶۹).

(۲). اخرج البيهقي في دلائل النبوة (۷/ ۲۶۸) دطريقي دشافعي خخه.

اودارکم روایت ذکرکړی دی حافظ ابن عساکر دثوری خخه دی نقل کوی دعبدالله بن المحرز خخه دی نقل کوی دیزید بن الاصم خخه دی دعلی بن ابی طالب خخه دی فرمایې چی: زه داخل سوم خانه کعبی ته په یوشپه کی دپاره دطواف، نوپه دی دوران کی ماولیدی یوسری چی دخانه کعبی په خادر پوری منستی وو اودایې وویل: ای هغه ذاته چی نه منع کوی هغه اوریدل دیوبل اوریدلو خخه (یعنی الله ﷺ ته په یووخ ت باندی ډیر خلگ دعاگانی کوی نوالله ﷺ دتولو دعاگانی یوشان اوری اوالله ﷺ یواوریدل دبل اوریدلو خخه نه منع کوی اونه شه مغالطه پراخی)، اوای هغه ذاته چی هغه دخلگو سوالونه په مغالطی کی نه اچوی (یعنی دپیرو سوالونوپه وجی الله ﷺ نه غلطیږی)، او هغه ذات چی نه تنگوی هغه عاجزی اوډیر غوښتل دغوښتونکو اونه بی تنگوی ډیر سوالونه دساتلانو، ماله رزق راکی په عفو کولو سره اوپه خوږ رحمت ستا باندی (یعنی ماته عفو اوبخښنه راکی اوخپل رحمت په ماباندی نازل کی) نودې علی ﷺ فرمایلی دی چی: ماورته وویل چی دابیرته راته ووايه په ماباندی یعنی یووار یې ماته بیا ووايه: نوماته یې وویل چی، تاواوریده شه چی ماوویل؟ نوماورته وویل چی هو. نوبیایې ماته وویل: قسم می دی وی په هغه ذات باندی چی دخضر^(ع) روح دهغه په لاس کی دی (داعلی ﷺ وایې چی داخضر^(ع) وو) دادعا چی ماوکړه دابه ونه وایې هریوسری په هرفرض پسی وروسته مگرداچی الله ﷺ به دهغه گناهونه معاف کی، که شه هم دهغه گناهونه دسمندر دزگ هومره وی یاددرختو دپانو هومره وی یادستوروپه برابر ډیروی، بیابه هم الله ﷺ ده ته مغفرت کوی. اوداسی نور روایتونه ددی په باره کی ذکرسوی دی چی دی دخانه کعبی په خادر پوری منستی وو اودا دعایې کړیده په مختلفو روایتونو سره. دارکم ابن جوزی په بله طریقی سره هم روایت ذکرکړی دی چی دهغه مفهوم هم دارکم دی لکه مخکی روایت چی مورډ ذکرکی.

دارکم حافظ بن عساکر وایې چی ماته خبر راکړی دی ابوالقاسم بن الحصین دی وایې چی ماته خبر راکړی دی ابوطالب محمد بن محمد دی وایې چی ماته خبره راکړی دی ابو اسحاق المزکی دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق بن خزیمه خخه دی نقل کوی دمحمد بن احمد بن یزید خخه دی وایې چی ماته خبر راکړی دی عمر بن عاصم دی نقل کوی دحسن بن رزین خخه دی نقل کوی دابن جریرج خخه دی دعطاء خخه دی دابن عباس^(ع) خخه دی وایې چی ماته دده علم نسته مگر داچی دامرفوع ذکرسوی دی دنبی^(ص) خخه چی نبی^(ص) فرمایلی دی خضر^(ع) اوالیاس^(ع) دواړه هرکال دحج په موسم کی دیوبل سره وینی او (۱)

(۱). اخرجہ الدارقطنی فی الافراد. اوابو اسحاق الذکی په فوائد خپلوکی دا ذکرکړی دی دارکم متقی الهندی په کنز العمال کی (۳۴۰۵۲۱۲).

ديوبل سره يوځای کيږي، اوبيا دواړه ديوبل څخه په دې کلمو سره جلا کيږي. بسم الله ماشاء الله ماکان من نعمت فمن الله، ماشاء الله، ولا حول ولا قوة الا بالله، و ييل سوی دی چی ابن عباس ویلی دی چی چادا دعا سهار اومانام دری دری واره وویل نوالله ﷻ به دی په امن کی کی دغریقیدو څخه اودسوزلو څخه اودغلا څخه (یعنی دغه ورځ به ورڅخه څوک غلا ونه کړی). اوداهم ویل سوی دی چی گمان کوم چی دایې هم ورسره ذکر کړی دی چی دی به محفوظ وی دشيطان څخه اودبادشاه څخه اودمار څخه اودلړم څخه. دارکم ابن ابی داود وایې چی: الیاس اوخضر ﷺ دواړه هرکال روژه نیسی په بیت المقدس کی، اوهرکال دواړه حج هم کوی، اودواړه دزمزم اوبه هم چښی صرف په یووار چښلو سره چی هغه اوبه ددوی دپاره کافی کيږي تربل کاله پوری.

اودارکم روایت ذکرکړی دی ابن عساکر چی ولیدبن عبدالملك بن مروان (هغه خلیفه چی ددمشق جامع مسجدیې جوړکړی دی) ده داوغوبنتل چی یوه ورځ په دی جماعت کی لمونځ وکی نوامریې وکی چی په دغه شپه دی جماعت دقوم څخه تش سی نودوی دغه رکم کار وکی، نوکله چی شپه سوه نودا ولید بن مروان چی دهغه دور خلیفه وو دی رالی دهغه جماعت ته نوگوری چی دباب الخضراء خواته یوسړی ولاړدی اولمونځ کوی، نوخپل قوم ته یې وویل چی آیا ماتاسی ته امرنه وو کړی چی داجماعت زما دپاره خالی کی؟ نودی قوم ورته وویل چی: ای امیر المومنین داخضر ﷺ دی هره شپه دی راځی اودلته لمونځ کوی.

دارکم عبدالرزاق وایې چی ماته خبر راکړی دی معمر دی نقل کوی دالزهري څخه دی نقل کوی دعبيدالله بن عبدالله بن عتبه څخه دی وایې چی ابوسعید فرمایلی دی چی مور ته حدیث بیانوی رسول الله ﷺ یواوړد حدیث اودده په مینځ کی یې داخبره هم وکړه چی: دجال به راځی یوه ورځ نوپه هغه باندي حرام گړځول سوی دی داخلیدل دمديني ښار ته نو په دغه وخت به ورته یوسړی راووځی اوورته به ووايې چی زه دالله ﷻ په نوم باندي شاهدي ورکوم چی ته دجال یې نودجال به خلگو ته ووايې چی آیازه دی مړکړم اوبیایې بیرته راژوندی کړم نوتاسی به داومنی چی زه خدای یم نوتول خلگ ورته وایې چی هو! نو داغه سړی به مړکی اوبیابه یې بیرته راژوندی کی: نودی به ووايې چی زمادی قسم وی په الله ﷻ باندي چی زما څخه ماسوا بل هیڅ څوک نسته چی ستاپه باره کی څه بصیرت او پوهه ولری نودا دجال به وغواړی چی دی دوباره مړکی نوتسلط به نه سی پرکولی چی دوباره یې مړکی معمر وایې چی ماته داخبر راکول سوی دی چی داسړی خضر ﷺ دی کم چی دجال یووار مړکی اوبیایې دوباره راژوندی کی، اوددی حدیث تخریج په صحیحینو کی دحدیث دزهري څخه سوی دی. اوهغه احادیث چی ابن قیم الجوزی په خپل کتاب (عجالة المنتظر فی شرح حالت الخضر) کی ذکرکړی دی نودهغه په باره کی یې ویلی دی چی هغه

ټول احاديث موضوعي دي، اودايي هم ويلى دي چي دهغه اثار ټول ضعيف دي، دامخكي چي كم دلائل اواقوال ذكرسوي دي ددي ټولو څخه داخبره معلوميري چي خضر عليه السلام ژوندي دي.

اوهرڅه چي هغه علماء دي چي هغوي وايي چي خضر عليه السلام وفات دي هغه دادی، امام بخاری، ابراهيم الحربي، ابوالحسين بن النادی، الشيخ ابو الفرج بن الجوزي، اودده په باره كي يې جلا كتاب ليكلي دي اوپه هغه كي يې ډير دلائل ذكر كړي دي چي دهغه څخه دا ثابتيري چي خضر عليه السلام وفات دي يودهغه څخه دا آيت دقرآن كريم دي: وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد، كه خضر عليه السلام انسان وي نوددي آيت لاندی به داخل وي، اودهغه خاص كول ددي آيت څخه جائز نه دي مگر په دليل صحيح سره اودليل صحيح دده په باره كي نسته. اويوددي څخه دا قول دالله جل جلاله دي: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (سورة ال عمران ۸۱)

ابن عباس ويلى دي چي الله جل جلاله ټول انبياوو څخه دا وعده اخستي ده چي كه هغه ژوندي وي اودمحمد صلى الله عليه وسلم نبوت ښكاره سي نودهغه تابعداري به كوي اودهغه مدد به كوي. اودوي ته يې امر كړي دي چي دخپلو امتونو څخه هم دالوظ واخلي كه چيري دوي ژوندي وه په دور دمحمد صلى الله عليه وسلم كي نوپه هغه باندي به ايمان راوړي، دا امام بخاري ذكر كړي دي په نقل كولو سره هم ددي ابن عباس څخه نو خضر عليه السلام كه څه هم نبي وو او كه ولي الله وو نوپه زمانه دمحمد صلى الله عليه وسلم كي كه چيري وو نودهغه مدد اوپه هغه باندي ايمان راوړل به پر شرط وي او دهغه احوال به دنبي عليه السلام مخ ته راتله، اوحال داچي دهغه څخه څوك هم نه دي خبرسوي اونه يې دنبي عليه السلام سره ښكاره ليدلي دي، اوبل داچي كه دي ژوندي واي نو دا بوبكر رضي الله عنه څخه به دده رتبه مخكي وه اودي به دنبي عليه السلام سره يوځاي واي په سفر كي، خوبيا هم دا بوبكر رضي الله عنه رتبه دده څخه لوړه ده. او كه څه هم دي نبي وو خوبيا هم دموسى عليه السلام درجه ترده لوړه ده. اودموسى عليه السلام په باره كي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چي هغه روايت امام احمد نقل كړي دي چي نبي عليه السلام فرمايلي دي: زمادى قسم وي په هغه ذات باندي چي زما روح دهغه په لاس كي دي كه چيري موسى عليه السلام اوس واي نوهغه به لازماً زما تابعداري اختيار كړي واي، نو ددي څخه دامعلوميري چي خضر عليه السلام وفات دي او ژوندي نه دي او كه ژوندي وي نوپه آيت كي چي څه ركم ذكرسوي دي چي پر ټولو انبياوو باندي دالازمه ده چي دنبي عليه السلام تابعداري اونصرت به كوي نوپه ده باندي به هم دالازمه وي اوحال دادی چي دده په يوه غزا كي اونه په هجرت كي اونه په څه په بل كار كي دنبي عليه السلام سره ذكرسته. اوبله داچي عيسى عليه السلام به په

اخړه زمانه کې راځي نو هغه به هم د نبي ﷺ په امتيانو کې شمارل کيږي او په خپله به د جلا نبي په حيثيت باندې نه راځي او حال دادې چې دی هم يو داوولو العزم والاوڅخه دی او آخري نبي د بنی اسرائیلو دی داچې د نبي ﷺ په امتي کې شمارل کيږي نو خضر ﷺ که چيري ژوندی وای نو هغه به په طريقه اولی سره په امت د نبي ﷺ کې شمارل کيدی، اوبل د بدر په مقام کې فرشتی د نبي ﷺ ماتحت يعنی دهغه په امارت کې دکافرانو سره جنگيدلی دی چې په هغه کې دملايکو سردار جبرائیل ﷺ هم وو نو دا دومره مبارکه غزوه چې ملايکو په کې هم حصه اخستی وه اود ملايکو تذکره په کې هم سويده که چيري خضر ﷺ ژوندی وای نو دهغه تذکره به په کې هم سوی وه چې دی په جنگ بدر کې حاضر وو خولیکن د خضر ﷺ تذکره په کې نسته ولی چې دابه دده دپاره دډير شرافت او عزت مقام وو خودی پکښی نه وو نوددی و چې څخه یې په کې ذکر هم نه دی سوی.

قاضی ابويعلی محمد بن الحسين بن الفراء الحنبلی وايي چې: زمونږ د بعضو ملگرو څخه پوښتنه وسوه چې آیا خضر ﷺ وفات دی نو هغوی ورته په جواب کې وويل چې: هو! دی وايي چې ماته دا خبره رارسيدلی ده د ابی طاهر بن الغباری څخه چې هغه ویلی دی چې که دی ژوندی وی نو د نبي ﷺ خواته به راغلی وی.

داروايت نقل کړی دی ابن قيم الجوزی په خپل کتاب عجاله کې نو خلاصه ددې دوهم بحث داده چې خضر ﷺ وفات دی. نودده د ژوند په باره کې دوه بحثونه ذکر سوه اول داچې تر اوسه پوری ژوندی دی اودوهم داچې وفات سوی دی نو په دی کې دادوهم قول راجح دی ولی چې داوونی بحث اکثره دلائل موضوعی اوضعیف احادیث دی چې په هغه باندې دليل اوحجت نه نیول کيږي، او په دی دوهم بحث کې قوی اوصحیح دلائل اودقرآن کریم ایتونه ذکر دی نوددی څخه پته ولگیده چې خضر ﷺ وفات سوی دی او ژوندی نه دی،

اودده دوفات په باره کې بل دليل هم ذکر سوی دی هغه داروايت دی چې امام احمد یې نقل کوی دموسی بن داود څخه دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی دابن الزبير څخه دی دابن جابر څخه دی وايي چې نبي ﷺ فرمایلی دی مخکې دوفات څخه په موده دیوی میاشتی باندې چې دوی زما څخه پوښتنه کوی په باره دقیامت کې اودقیامت علم صرف دالله ﷻ سره دی، اوزه قسم کوم په الله ﷻ باندې چې نسته نن ورځ پر سر دمزکی باندې داسی زنده سر چې په هغه باندې سل کاله تیرسی مگر هغه به وفات کيږي.

دارکم هم داسی څلور پنځه روايتونه نور هم ذکر دی هم په دی طریقې سره چې دهغه څخه هم دغه مضمون حاصلیږي او په دی حدیثونو کې ابن قيم الجوزی ښه په تفصیل سره بحث کړی دی اوصحیح اوضعیف اوموضوعی حدیثونه یې ټول دیوبل څخه جلا کړی دی او دهریوه

څخه يې په ښه طريقي سره جواب کړې دی نو د ضرورت دپاره دهغه کتاب دکم چي مخکي موږ دوه واره نوم ذکر کړې دی هغه وگوري. والله الحمد

بيان دالياس عليه السلام

الله ﷺ فرمايلي دي: **وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۲۳) إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۲۴) أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (۱۲۵) اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ (۱۲۶) فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (۱۲۷) إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ (۱۲۸) وَتَوَكَّنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۱۲۹) سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (۱۳۰) إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۳۱) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ، (سورة الصافات ۱۱۲۳-۱۳۲).**

علماو دده نسب په داسي طريقي سره ذکر کړې دی چي دا الياس النبشي دی، او ويل سوي دی چي دی ابن ياسين بن فنحاص بن العيزار بن هارون دی. او ويل سوي دی: الياس بن العيزار بن هارون بن عمران دی. او علماو ويلي دي چي دی پيغمبروو د بعلبک والاو دپاره کم چي د دمشق مغرب خوا ته دی، نوده خپل قوم ته دعوت ورکي دالله ﷺ طرف ته چي دالله ﷺ عبادت وکي اود بتانو عبادت مه کوي اود دوي يومشهور بت وو چي دهغه نوم بعل وو. او ويل سوي دي چي دا يوه ښځه وه چي دهغې نوم بعل وو. والله اعلم. خواولني قول صحيح دی نوددي وجي څخه يې دوي ته وويل: **إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۲۴) أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (۱۲۵) اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ (سورة الصافات ۱۱۲۴-۱۲۶) نودوي ددي پيغمبر خلاف اوتکذيب وکي اودده دقتل اراده يې وکړه.**

نو ويل سوي دي چي دی وتبتيدي اود خپل قوم څخه پت سو ابويعقوب الاذري په نقل کولو سره دڅه کسانو څخه وايي چي الياس عليه السلام پت سو دخپل قوم څخه په يوغارکي (۲۰) کاله، تردی چي الله ﷺ دهغه ملک بادشاه اودهغه نورملگري هلاک کړه، نوبيا الياس عليه السلام رالي خپل قوم ته اوبيايي ورلره هغه دعوت ورکي، نودده دقوم څخه ډيرو کسانو ايمان راوړي او اسلام يې قبول کي اودارکم ټول قوم ايمان راوړي بغير د(۱۰۰۰۰) کسانو څخه نوده امر وکي په قتل ددوي باندي نودوي يې قتل کړه. اودارکم په بل روايت کي سعيد بن عبد العزيز وايي چي: الياس عليه السلام چي کله دخپل قوم څخه وتبتيدي نوپه يوغار کي شل ورځي پاته سو، اوپه بل روايت سره څلويښت ورځي ذکر سوي دي، چي ده ته به کارغانو رزق راوړي. هرڅه چي دده دژوند په باره کي مخکي دخضر عليه السلام سره دده کم اقوال ذکر سو چي دادواړه هرکال ديوبل سره ويني اوحج کوي نو دهغه څخه دامعلوميده چي داتراوسه پوري ژوندي دي، خودغه اقوال ټول ضعيف دي اومخکي موږ دخضر عليه السلام په باره کي دلائل ذکر کړه چي دهغه څخه دامعلوميده چي دی وفات دی نودغه رکم الياس عليه السلام هم وفات دی.

او هغه قول چې وهب بن منبه ذکر کړی دی چې کله ده خپل قوم ته دعوت ورکوي نو قوم ده ته ډیر تکلیف ورسوي نو ده دالله ﷺ څخه دعا وغوښته چې دی وفات کړي نو الله ده ته یو حیوان راوړی چې رنگ یې داور په شان وو نو دی په هغه باندې کښېنستی او الله ﷺ دده څخه دخوراک چښاک لذت ليري کی او دده څخه ملايکه جوړه سوه، او وصیت یې وکي یسع عليه السلام ته، نو په دی قول کی هم نظر دی او دا اسرائیلي اقوال دی چې نه ددی تصدیق کیدی سی او نه ددی تکذیب کیدی سی، بلکی داویل به بنه وی چې دا صحیح کیدو څخه ډیر ليري دی، والله اعلم.

دارکم حافظ ابوبکر البیهقي یو روایت ذکر کوي دابو عبدالله الحافظ څخه دی نقل کوي دعباس احمد بن سعید المعدانی البخاری څخه دی نقل کوي دعبده بن محمود څخه دی نقل کوي دعبده بن سنان څخه دی نقل کوي داحمد بن عبدالله البرقي څخه دی دیزید بن یزید البلوی څخه دی دابو اسحاق الفزاري څخه دی دالوزاعي څخه دی دمکحول څخه دی دانس بن مالک څخه دی وایي چې مور و و رسول الله ﷺ سره په سفر کی، نونبی عليه السلام کښته سو په وادی کی نو په دی دوران کی یوسړی وو چې مشغول وو او دادعا یې کوله: یا الله ما وگرځوي دمحمد عليه السلام دامت څخه ولی چې هغه داسی امت دی چې هغه بخښل سوی دی او دهغه توبه په هروخت کی قبلېږي، نو دا انس بن مالک وایي چې زه دمشرق خواته روان سوم نو ما ولیدی یوسړی چې اوږدوالی یې (۳۰۰) لویشتی وو، نو زما څخه یې پوښتنه وکړه چې ته څوک یې نوماورته وویل چې زه انس یم خادم رسول الله ﷺ، نو زما څخه یې پوښتنه وکړه چې هغه څه سو نوماورته وویل چې په هغه ځای کی دی اوستا دعا اوری نو وې ویل چې ته ورسه اوزما سلام پروایه، او ورته ووايه چې ستا ورور الیاس عليه السلام په تاباندی سلام وایي نو دا انس عليه السلام فرمایي چې زه رالم نبی عليه السلام ته اوماورته دا خبره وکړه نونبی عليه السلام دده لیدو ته رالی، نورالی دده خواته او غاړه یې ورسره یو ځای کړه او سلام یې ورباندی واچوی، اوبیا دواړه کښېنسته او خبری یې کولی نو دې الیاس عليه السلام دنبی عليه السلام ته وفرمایل چې زه په ټول کال کی صرف یوه ورځ افطار کوم اونن زما دافطار ورځ ده نو ما اوتابه یو ځای ډوډی سره وخورو، نو دی وایي چې نازل سو ده ته دآسمان څخه یو دستر خوان چې په هغه باندی ډوډی اوماهیان اوداسی نور شیان تیار پراته وه نو دوی دواړو ورڅخه خوراک وکي اوماته یې هم ورڅخه حصه وکړه اوبیا مور ډمازیگر لمونځ وکي، اوبیا ورسره مور خدایي په امانی وکړه اومور ولیدی هغه چې په وریځوکی ولاړی دآسمان خواته. او ویل سوی دی چې دا حدیث ضعیف دی خو په دی روایت کی دتعجب خبره داده چې حاکم ابو عبدالله النیسابوری ددی تخریج کړی دی په خپل مستدرک کی، خوبیا هم دا حدیث دالفاظو اودمعنی په اعتبار سره صحیح نه دی اومختلف دی دهغه نورو احادیثو څخه، ولی چې مخکی حدیث ذکر سوی

وو چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی: الله ﷻ آدم ﷺ پیدا کړی دی په داسی حال کی چی دهغه اوږدوالی شپيته گزه وو، تردی چی په آخر حدیث کی یې داسی فرمایلی دی چی: وروسته دهغه څخه ترنن ورځی پوری دخلگو قدونه کمپرې نوپه دی حدیث سره داپته ولگیده چی هغه مخکنی حدیث ضعیف دی اوصحیح نه دی. اودامخکنی حدیث دانس نورو علماوو په نورو طریقو سره ذکرکړی دی اودتولو خلاصه هم دغه روایت ته راجع کپرې او دتولو څخه یومطلب راوژی چی نبی ﷺ دالیاس ﷺ سره ولیده اودواړو یوحای دوډی خوړلی ده اودهغه اوږدوالی (۳۰۰) گزه وو.

اودارکم بل روایت هم ذکرسوی دی چی په هغه کی په ثابت ﷺ پسی وروسته الیاس ﷺ ولاړ وو او ثابت ﷺ په لمانځه ولاړ وو نودی ورپسی شاته ولاړوو نو ثابت ﷺ په لمانځه کی سورة غافر شروع کی نوکله یې چی د (غافر) لفظ ووايه نو ده د وروسته څخه وفرمایل چی یاالله ته ماته بخښنه وکړی اوبیاچی ثابت ﷺ دا قول قابل التوب لفظ ووايه نو د وروسته څخه دی وفرمایل چی ای توبه قبلونکی ذاته زما توبه قبوله کړی، بیاچی کله ده (ذی الطول) اوویل نو وروسته هغه وفرمایل چی ای الله ته خپل رحمت په ماباندی اوږدکی، نودی وایې چی ما شاته وکتل نوهیڅ څوک نه وو، نودی وایې چی زه ووتم چی پوښتنه می کوله ددغه سړی په باره کی نو ما پوښتنه وکړه دڅه کسانو څخه چی په تاسی باندی څوڅوک نه دی تیرسوی؟ نوهغوی ورته وویل چی نه موږ څوڅوک هم نه دی لیدلی، نوویل سوی دی چی دوی ونه لیدی دغه سړی مگر دا الیاس ﷺ وو نواصح قول دادی چی الیاس ﷺ هم وفات سوی دی ولی چی مخکی په حدیث کی دا ذکر سوه چی نبی ﷺ په یوه ورځ کی دا وفرمایل چی دنن ورځی څخه اخوا به داسی زنده سرنه وی چی هغه دسل کالو تیریدو څخه وروسته ژوندی وی. که چیری دی ژوندی وی ترنن ورځی پوری نونبی ﷺ به ددی خصوصیت بیان کړی وای اودی به یې ددی مخکنی قول څخه مستثنی کړی وای خو داسی یې نه دی کړی، والله اعلم.

بیان دیوی ډلی دپیغمبرانو دبنی اسرائیلو وروسته دموسی ﷺ څخه

ابن جریر په تاریخ خپل کی ویلی دی چی: خلاف نسته په مینځ دعلماوو کی په خبرو او اخبارو دتیرو سوو امتونو کی چی زموږ دامت څخه مخکی تیرسوی دی په دی خبری کی هم څه اختلاف نسته چی دیوشع ﷺ څخه وروسته ټول اموردبنی اسرائیل کالب بن یوفناته وسپارل سول. یعنی دایوسړی وو دملگرو دموسی ﷺ څخه اودهغه دخور خاوند وو اودا یو سړی دهغه کسانو څخه وو چی دالله ﷻ څخه به یې سخته بیره کوله، او دوی دواړه هغه کسان دی چی بنی اسرائیلوته یې ویلی وه په هغه وخت کی کله چی هغوی دجهاد څخه

وروستوالی اختیار کړی وو: اَدْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، ابن جریر ویلی دی چی دده څخه وروسته په بنی اسرائیلو کی مشر حزقیل وو، اوداهغه سړی دی چی دوی ته یې دبیرته راژوندی کیدلو دعا کړی وه وروسته دوتلو ددوی دخپلو کورونو څخه دوجی دوبا څخه.

بیان دحزقیل عليه السلام

الله ﷻ فرمایلی دی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (سورة البقره ۲۴۳).

محمد بن اسحاق ویلی دی چی: کله الله ﷻ کالب بن یوفنا وفات کی وروسته دیوشع عليه السلام څخه نوخليفه پاته سو حزقیل عليه السلام په بنی اسرائیلو کی ددی دواړو څخه اودی ځوی دبوډی وو، اودا هغه سړی دی چی خپل قوم ته یې دعا کړی وه کم چی په قرآن کریم کی ذکر سوی دی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ، ابن اسحاق وایې چی دوی دوبا مرض ولیدی نودوی دخپل کلی څخه وتښتیدل اوبلی مزکی ته ولاړه نوالله ﷻ په هغه سره ټول مړه کړه، نوپه دوی باندي ډیره موده تیره سوه، نویوه ورځ په دوی باندي حزقیل عليه السلام تیریدی نوودریدی اوسوچ یې کوی ددوی په باره کی نوده ته وویل سوه چی: ته داخونبوی چی دا الله دوباره راژوندی کی اوته ورته گوری؟ نوده وفرمایل چی: هو. نوالله ﷻ امر وکی ټولو جسمونوته چی راولاړیږی اوتول هډوکی دیوبل سره یوحای سی اوغوبښه به پر واچول سی، نوټول راولاړیدل اوپه یوتکبیر سره ټولو اواز وکی.

اواسباط نقل کوی دالسدی څخه دی نقل کوی دابی مالک څخه دی دابی صالح څخه دی دابن عباس څخه اودی دمره څخه دی دابن مسعود څخه اودی دیوی ډلی دصحابو څخه دوی په دی قول دالله ﷻ کی داسی ویناکوی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ، دوی وایې چی: یو کلی وو په نامه داودردان چی دواسط علاقی خواته وو چی په دی کلی کی طاعون (وبا) ناجوړی راغلی وه، نوعام خلگ ددی کلی څخه وتښتیده اودیوبل کلی په غاړه کی پریوته نومړه سوه هغه چی په کلی کی پاته سوی وه اودا څوک چی تښتیدلی وه نودوی محفوظ پاته سوه. کله چی طاعون ختم سو نو دوی بیرته راله خپل کلی ته په امن سره اودوی په خپلو کی وویل چی زموږ دامشران ډیر هوبنیاران وه چی دوی وتښتیده نوموړ ورسره هم وتښتیدو اوکه چیری موږ نه وای تللی نو موږ به هم اوس مړه سوی وای اودوی داوعده وکړه چی په بل کال کی که بیا طاعون ناجوړی راکښته سی نویابه ددوی سره وتښتو. نوپه بل کال باندي بیاطاعون رالی، نو

دوی بیا وتښتیده او په هغه زور ځای کی چی په کم کی په هغه مخکی کال کښته سوی وه هغه ځای ته دوباره ولاړه. نویوی ملایکی دکښته خوا ددغه علاقې څخه اوبلی ملایکی دلوری خوا ددغه علاقې څخه اواز وکی چی مړه سی، نودوی مړه سوه تردی چی په دوی باندی ډیر وخت تیرسو نوپه دوی باندی دالله ﷺ نبی حزیقل ﷺ تیرسو نودوی ته په سوچ کی سو نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چی آیاته غواړی چی زه تاته داوښیم چی زه داڅنگه را ژوندی کوم؟ نوده وویل چی هو، نوالله ﷺ ورته امر وکی چی اواز وکه. ده اواز وکی چی ای هډوکو دالله ﷺ په حکم سره یوځای سی همدارکم دوه دری اوازونه یې نور هم وکړه چی هډوکونه دیوبل سره یوځای سی نوبیا ورته ده وفرمایل چی دالله ﷺ په حکم باندی ټول ولاړسی نوټول ژوندی سوه. ابن اسباط ویلی دی چی دوی کله ژوندی سوه نودوی داوویل (سبحانک اللهم وبحمدک لاله الا انت) نودوی بیرته خپل قوم ته ولاړه په داسی حال چی دوی بیا ژوندی وه ترهغه وخته پوری چی په خپلو اجلونو باندی مړه سوه. ابن عباس وایې چی دا (۴۰۰۰) کسان وه اوپه بل روایت کی یې (۸۰۰۰) کسان ذکر کړی دی، اوابی صالح وایې چی (۹۰۰۰) کسان وه.

محمد بن اسحاق وایې چی مورته ددوی د عمر په باره کی چا خبر نه دی را کړی، کله چی دی الله ﷺ وفات کی نوبنی اسرائیلو دالله ﷺ وعده هم هیږه کړه اوپه دوی کی خبری ډیری سوی تردی چی دوی دبتانو عبادت شروع کی اودوی ځان ته یوبت په عبادت سره نښانه کړی وو چی بعل نوم یې وو، نوبیا ددی څخه وروسته الله ﷺ الیاس ﷺ راولیږی دوی ته اوقصه دالیاس ﷺ موددی څخه مخکی دخضر ﷺ دقصی سره یوځای ځکه ذکر کړیده چی ددی دواړو ذکر اکثره یوځای کیږی، اوبل ددی وجی څخه چی الله ﷺ په سورة الصافات کی دموسی ﷺ دقصی څخه وروسته دده قصه ذکر کړیده نوځکه دده قصه مور مخکی ذکر کړه. محمد بن اسحاق وایې چی دالیاس ﷺ څخه وروسته الیسع بن اخطوب ته پیغمبری ورکول سوه او هغه په بنی اسرائیلو کی پیغمبر سو.

الیسع ﷺ

دده ذکر الله ﷺ دانبیانو سره یوځای کړی دی په دی قول خپل کی: **وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُوسُفَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ**، (سورة الانعام ۸۶)، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: **وَأَذْكُرُ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلًّا مِّنَ الْأَخْيَارِ**، (سورة ص ۴۸).

ابن اسحاق ویلی دی په نقل کولو سره دسعید څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی وایې چی یسع ﷺ وروسته دالیاس ﷺ څخه په دوی کی پیغمبر وو تر هغه وخته پوری چی الله ﷺ ته منظوره وه اوبنی اسرائیلو ته یې دعوت ورکوی په طرف

د عبادت د الله ﷺ په طريقه او په منهاج د الياس عليه السلام باندې، تردې چې وفات سو، بيا دده څخه وروسته په بنی اسرائیلو کې بيا هر قسم خرافات او گناهونه او خطايانې زياتې سوي، او ظالمان په کې ډير سوه او انبياء يې قتل کړه، او ويل سوي دي چې هغه سړی چې دده ذمه داری يې په ځان باندې اخستی وه هغه ذی الکفل وو ددی خبری چې: که چيری دی توبه وکاري الله ﷻ ته او انابت اورجوع وکړي دالله ﷻ خوا ته نودی به جنت ته داخليري. محمد بن اسحاق دده په باره کې وايي چې د الياس حوی دا خطوب دی. او حافظ ابوالقاسم بن عساكر په خپل تاريخ کې وايي چې دا الياس د الاسباط بن عدی بن شوتلم بن افرائيم بن يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دی.

او ويل سوي دي چې د اتربور د الياس عليه السلام دی، او ويل سوي دي چې دی د الياس عليه السلام سره په قاسيون غره کې د بادشاه دبيري پتې سوي وو نو کله چې الياس عليه السلام وفات سو نودی دهغه په ځای باندې نبی مقرر سو. او قصه د ذی الکفل مخکې تيره سویده ددی و چې څخه چې دهغه په باره کې هم دا ويل سوي وه چې هغه حوی د ايوب عليه السلام دی، والله تعالی اعلم.

ابن جرير او داسی نورو علماوو فرمایلي دي: چې په بنی اسرائیلو کې بيا اختلافات اولانجی رالی او گناهونه او خطايانې يې ډيري کړي، او قتلونه دانبياوو يې شروع کړه، نوالله ﷻ په دوی باندې په مقابل دهغه انبياوو کې داسی ظالمان او جابر بادشاهان مسلط کړه چې په دوی باندې يې ظلمونه کول او ددوی ويني يې بی ځايه تويولي يعنی ددوی قتلونه به يې کول او په دوی باندې الله ﷻ نور د بنمنان پيښ کړه ماسوا ددوی دخپلو ځانو څخه، او کله به چې دوی مړه کې يو دخپلو د بنمنانو څخه نوددوی سره به هغه تابوت دلوظونو وو چې په قبه الزمان کې به پروت وو لکه څه ر کم چې مخکې ذکر سو نودوی به ددې په برکت سره په د بنمن باندې کاميابی حاصلوله. بيا چې کله وه ددوی څه جنگونه د غزه والاوو سره او د عسقلان والاوو سره نوهغوی په دوی باندې کاميابی حاصله کړه او په دوی باندې غالبه سوه نو ددوی څخه يې هغه تابوت واخستی او په دوی باندې يې ډير ظلم اوزياتی وکړه، کله چې ددی خبری څخه د بنی اسرائیلو بادشاه خبر سو نوختې يې کور سو او مرسو د غم دوجی، او بنی اسرائیل په ډول دهغو پسونو وگرځیده چې شپونکی يې نه وی، نودوی هم بی سرپرسته پاته سوه تردی چې الله ﷻ په دوی کې پيغمبر وليري چې شمویل عليه السلام نوم يې وو، نودوی ورڅخه طلب وکړ چې ددوی امير سی په قتل کې، نودوی بيا وکړه هغه څه چې مور به يې وروسته بيانوو انشاء الله تعالی.

ابن جرير وايي چې د يوشع عليه السلام دوفات څخه ترهغه وخته پوری چې الله ﷻ شمویل عليه السلام را وليري دوی ته پيغمبر ددوی په مينځ کې (۴۰۰) کاله تير سوي وه.

قصه دشمويل عليه السلام

دده دنسب په باره كې ويل سوي دي چې دي شمويل، اوويل سوي دي چې اشمويل بن بالي بن علقمه بن يرخام بن اليهو بن تهو بن صوف بن علقمه بن ماحث بن عموما بن عزريا دي. مقاتل وايي چې: دي دوارثانو دهارون عليه السلام څخه دي. اومجاهد ويلى دي چې دا اشمويل بن هلقا دي، اوددې څخه ماسوا دده په نسب كې نور څه نه دي ذكر سوي حكاييت كړي دي السدي په اسناد خپل سره ابن عباس ته او ابن مسعود ته او يوي ډلي دصحابو ته او ثعلبي ته چې: كله په دوي باندي دبنمنان ددوي غالبه سوه نوددوي څخه يې په ډير تعداد سره خلك وژل اوددوي يې په ډير تعداد سره بچيان قيديان كړه، اودبني لاوي څخه دنبوت پايه ختمه سوه اوددوي څخه يوسړي هم پاته نه سو مگريوه بنخه چې حمل يې اخستي وو، نودې دالله ﷻ څخه دعا وغوښتله چې دې ته الله ﷻ ځوي وركي، نوددې ځوي پيداسو نو اشمويل نوم يې ورلره كښيښووي، چې ددي نوم معني په عبراني ژبه كې اسماعيل دي (يعني الله ﷻ زما دعا واوريده) كله چې داير وبيريده نودي يې جومات ته ديونيك سړي خوا ته وليږي چې دهغه څخه څه خير او علم يادكي، اودهغه سره وو تردي چې غټ سو نويوه ورځ دجمات په يوگوت كې بيده وو چې ناڅاپه دجمات دبل كنج څخه يواواز وسو، نودي ورته په بيري سره متوجه سو، نوده داگمان وكې چې هغه شيخ دده دي دكم سره چې دي په دي جومات كې وو نوده گمان وكې چې هغه راته اوازوكي: نوده پوښتنه ځيني وكړه چې ما ته دي اواز وكې؟ نوده بد وگڼل داچې دي وبيروي نوورته يې وويل چې: هو، بيده سه. نو دي بيده سو تردي چې دوهم اواز يې ورته وكې اوبيايې دريم اواز وكې نودا جبرائيل عليه السلام وو: نوورته رالي اوورته يې وويل چې: ته رب دخپل قوم دپاره پينغمبر مقرر كړي يې. نوبيا چې ده څه وكړه نوهغه په دي قول دالله ﷻ كې ذكر سوي دي: كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲۴۲) أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۲۴۳) وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۴۴) مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۴۵) أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلِئِكِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلَكًا يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَانَنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (۲۴۶) وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلَكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ

يُؤْتِي مَلِكُهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، مفسرينو ويلي دي چي نبي دهغه قوم چي په دي قصي كي ذكرسوي دي داشمويل عليه السلام دي، اوبعضو ويلي دي چي شمعون عليه السلام دي، اوبعضو ويلي چي دادواړه ديوه پيغمبر نومونه دي. اوويل سوي دي چي يوشع عليه السلام مراددي، خودا بعیده ده ولي چي ابن جرير په تاريخ خپل كي مخكي مورډ ذكركړه چي هغه ويلي دي چي ديوشع اودشمويل عليه السلام په منح كي د(۴۰۰) كالو وخت تيرسوي دي. والله اعلم.

مقصودي خبره داده چي كله دا قوم دجنگونو دوجي ډيرخراب سو او كمزوري سو نودوي غوښتنه وكړه دنبي دالله جل جلاله څخه چي دوي لره يوامير مقرر كي چي دوي دهغه دامارت لاندې قتال وكې. نودي نبي دالله جل جلاله دوي ته وفرمايل: قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَعْنِي دوي ته يې وفرمايل چي زه تاسي ته امير مقرر كړم نوهسي نه چي تاسي دهغه خلاف وكې، نودوي وويل چي مورډ به څه منع كړي ددي خبري څخه چي مورډ جهاد ونه كړو اوقتال وكو؟ وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاؤُنَا أَوْحَالَ دادي چي مورډ دخپلو كورنوڅخه ايستل سوي يو اوزمورډ څخه خپل زامن قيديان سوي دي، نودا په مورډ باندې لازمه ده چي مورډ قتال وكو دخپلو بچو دپاره كم چي زمورډ څخه قيديان سوي دي. الله جل جلاله فرمايلي دي: فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ، كله چي په دوي باندې قتال لازم سو نودوي مخونه وارپول مگر لږ ددوي څخه پاته سوه اوپه دي خبري باندې كلك ولاړوه چي مورډبه قتال اوجهاد كوو. لكه څه ركم چي په آخر دقصي كي داذكر سوي دي چي ددي امير سره ډيرلږ كسان دسين واوښتل اوډير ورڅخه بيرته راله: وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا، ثعلبي ويلي دي چي داطالوت بن قيش بن افيل بن صارو بن تحورث بن افيح بن انيس بن بنيامين بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دي عكرمه اوالسدي وايې چي دي ساقى وو يعنى مشكيزو والا وو. والله تعالى اعلم.

نوددي وجي څخه بنى اسرائيلو خپل نبي ته وويل: قَالُوا أَلَيْسَ لَكَ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ، اوداپه دوي كي مشهوره وه چي نبي به په بنى لاوي كي وي اواميربه په ډله ديهوذاكي وي، نوهركله چي دي وو دډلي دبنيامين څخه نودوي دنفرت اظهار وكې دده څخه اودده دامارت څخه يې انكاروكي دايې وويل چي مورډ دده څخه ډير حقداره يوپه امارت باندې اودوي په كي داعيب هم ذكركي چي دي غريب دي اودده سره مال اودولت نسته اونودي به په مورډ باندې څه ركم امارت كوي؟ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ، ويل سوي دي چي الله جل جلاله وحى كړي وي شمويل عليه السلام ته چي دهريوه ځوان اورډوالي دده دلكري داوډوالي برابروي نوهغه به اميروي نوپه بنى اسرائيلو

تعداد (۸۰۰۰۰) کسان وه نوددوی خخه (۷۲۰۰۰) کسانو اوبه وچنبلی اودباقی پاته سوه یعنی اوبه یې ونه چنبلی په بل روایت کی چی په بخاری کی ذکر سوی دی په هغه کی نبی ﷺ په ذکر دبدر کی دافرمایلی دی چی دطالوت لښکر اودبدر صحابوو یوتعداد وو وروسته دبیرته راتلو دبعضو خخه، نوددی روایت خخه داسی معلومیږی چی خه باندی دری سوه کسان وه اوقول دالسدی چی (۸۰۰۰۰) کسان وه نوپه دی کی نظر دی ولی چی دبیت المقدس مزکه دومره نه وه چی په هغه کی یواخی لښکر (۸۰۰۰۰) کسان وی.

الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ، یعنی خانونه یې درانه وگنل اودایې وویل چی مور کمزوری سو اوزمور طاقت نسته چی مور دجالوت دلښکرسره وجنگیږو: قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةَ كَثِيرَةٍ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ، یعنی ده بهادری ورکوله اوزپونه یې ددوی مضبوطوله اودوی ته یې دصبرویل چی ډیرقومونه داسی وی چی لږ وی خو دالله ﷻ دممد دوجی په ډیرو باندی غالبه کیږی. وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، دوی طلب وکی دالله ﷻ خخه چی دوی ته صبرورکی اوددوی مدد وکی اودوی ته فتح اوکامیابی ورکړی په جالوت اودهغه په لښکر باندی. نوالله ﷻ ددوی دادعا واوریدله اوقبوله یې کړه، نوالله ﷻ فرمایې: فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ، نودوی ورلره شکست ورکی په مدد او نصرت دالله ﷻ سره سره ددی چی دهغوی تعداد ډیر وو بیا هم دوی ته الله غلبه ورکړه.

اوداقول دالله ﷻ: وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ، په دی کی دلالت دی په شجاعت ددواد ﷺ باندی چی داسی جنگ یې کړی دی چی غت لښکریې په ذلیله کړی دی، اوددی خخه غته غزا بله نسته چی دیولښکر مشر په غزا کی مړ سی ولی چی دده په مرگ باندی هغه نورو کسانو ته صدمه رسیږی اوچی خومره بهادروی نوزره یې مات سی اوبهادری ختمه سی اوپه دی سره دوی ته هم ډیره فائده رسیږی چی مال غنیمت ورته ډیر حاصلیږی، اوددین کلمه په لورپیږی. اودکر کړی دی السدی چی داود ﷺ دخپل پلار کشر حوی وو اودده دپلار دیارلس خامن وه، اوطالوت دا اعلان کړی وو چی چا جالوت ووژی نوزه به هغه ته خپل ددوو لوڼو خخه یوه لور ورکوم اوپه خپل مال کی یې شریک کوم اوداود ﷺ به په لینده باندی کانی ویشتل اوپه دی کی ډیر ماهره وو، یوه ورخ دی دبنی اسرائیلو په منخ کی روان وو چی یوکانی ورته اواز وکی چی مادخان سره واخله په ماباندی به جالوت مړکړی دارکم بیا روان وو نودوهم کانی ورته اواز وکی اویا دریم کانی ورته هم اواز وکی نو دادری کوچنی کانی یې دخان سره راواخسته اوپه خپلی تونبی

کی یې کښېښوول اوولاری دلسکر سره کله چی دی دجالوت دلسکر سره مخامخ ودریدی نوجالوت دلسکر څخه رادباندی سو اوځان ته یې یوسپری راوغوښتی چی زما سره دی یو سپری په طور دافتتاح جنگ وکی نوداود عليه السلام ورلره وره نودی جالوت ورته وویل چی ته ولاړ سه زه ستاسره قتال نه کوم ولی چی ته کوچنی یې، خوداود عليه السلام ورته وفرمایل چی ته نه غواړی خوزه غواړم چی تامر کم، بیایې هغه دری کانی په یوه گوزار سره دجالوت په سر باندی ووهل نوجالوت یې مرکی نوطالوت ورسره هغه وعده پوره کړه اوده ته یې لورورکړه خووروسته یې ورسره حسد پیدا سو چی دامال کی می دی ولی شریک کیږی نودده دقتل اراده یې وکړه خو علماوو یې مخ ونیوی. خو داخبری چی دداود عليه السلام سره یې حسد پیدا سو نودا دطالوت په باره کی ویل ښه نه دی ولی چی الله جل جلاله دده صفت کړی دی په خپل کتاب کی چی دی الله جل جلاله خوښ کی نوبنه سپری داسی حرکتونه اوداسی حسد نه کوی اوداسی هم کیدی سی چی دا اسرائیلی احوال وی چی په ده پسی یې نوری ډیری خبری هم کړی وی چی ده بیا ډیر علماء ووژل اوبیایې توبه وکښل نویو عالم هم نه وو چی دهغه څخه یې دځان په باره کی پوښتنه کړی وای چی ماته به معافی څه رکم راکول سی نودا احوال داسرائیلو خپل جوړ کړی خرافات دی اودی لره هیڅ اعتبار نسته.

قصه دداود عليه السلام

نسب دده په داسی طریقه سره ذکر سوی دی چی دی دواو بن ایشا بن عوید بن عابر بن سلمون بن نحشون بن عوینادب بن ارم بن حصرون بن فارض بن یهوذا بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام دی. محمد بن اسحاق ویلی دی چی دداود عليه السلام قدمبارک لنډ وو اوسترگی مبارکی یې شنی وی اوورینسته مبارک یې لږ وه یعنی گڼ نه وه، اوالله جل جلاله ده ته ددنیا اودآخرت فائدی دواړه یوځای ورکړی وی، او وو نبوت په جلا ډلی کی اومارت په جلا ډلی کی نوالله جل جلاله دادواړه په داود عليه السلام کی راجمع کړه (یعنی هم نبی وو اوهم امیر وو) لکه څه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی دی: وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (سورة البقره ۲۵۱) یعنی الله جل جلاله فرمایې: که چیری دامیرانو ټاکل پردی خلگوباندی نه وای نومضبوط سپری به کمزوری سپری خوړلی وی. ددی وجی څخه په بعضی اثارو کی ذکر دی (چی بادشاه دالله جل جلاله سایه وی په مزکه کی) ابن جریر ویلی دی چی کله طالوت دجالوت مخ ته سو یعنی یوبل ته مخامخ سو نوجالوت وویل طالوت ته چی ماته یوسپری راوباسه دخپل لښکر څخه نوزه به په خپله درووزم نوداود عليه السلام ورته راووتی نومړیې کی: وهب بن منبه وایې چی بنی اسرائیلو ټولو میلان وکی داود عليه السلام ته او دطالوت ذکرچاهم نه کوی، اوطالوت یې دامارت

څخه ليري کي، اوداود عليه السلام يې امير مقرر کي دځان دپاره، اوويل سوي دي چي دا په امر دشمويل عليه السلام باندې سوي دي تردي چي بعضو داويلي دي چي دي يې مخکي دواقعي څخه اميرکړي وو (تاريخ الطبري (۲۷۹۱۱، ۲۸۰)، ابن جرير ويلى دي چي دي يې دقتل څخه وروسته اميرکړي دي اوداقول دجمهورو هم دي اودارکم الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَآلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ (۱۰) أَنْ اِعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (سورة سباء ۱۱۱۰)، اودارکم الله جل جلاله فرمايلي دي: وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ (۷۹) وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ، (سورة الانبياء ۸۰۱۷۹) ده ته الله جل جلاله وسپنه نرمه کړي وه چي دي ورڅخه په اساني سره فائده حاصلوي اوپه کمه طريقه چي غواړي نواسباب دقتال ورڅخه جوړ کي، عکرمه اوحسن وايي چي الله جل جلاله ده ته وسپنه داسي نرمه کړي وه چي اور اوچتک ته يې ضرورت نه وو صرف به يې په لاس باندې کړوله. ابن شوذب ويلى دي چي ده به په يوه ورځ کي يواهيڼ چادر (يعني هغه کپري چي داوسپني څخه جوړيږي چي توره اثرنه پر کوي دجنگ په وخت کي) جوړوي او هغه به يې په (۲۰۰۰) درهمه باندې خرڅوي. اوپه حديث کي ذکرسوي دي چي نبي عليه السلام فرمايلي دي: بنه خوراک هغه دي چي دخپل کسب اودخپل لاس دمحت څخه يې وخوري، اونبي دالله جل جلاله چي داود عليه السلام دي هغه خوراک دخپل محنت او دکسب څخه کوي.

اوالله جل جلاله فرمايلي دي: وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ (۱۷) إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (۱۸) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ (۱۹) وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ ابن عباس اومجاهد ويلى دي چي دذاليد څخه مراد خاوند دطاقت اوداطاعت دي يعني په عبادت کي يې طاقت هم وو اوطاعت يې هم کوي دالله جل جلاله. قتاده ويلى دي چي: ده ته قوت ورکول سوي دي په عبادت کي اوپوهه په اسلام باندې. دي وايي چي مور ته خبر راكول سوي دي چي ده به دشپي قيام الليل کوي اونيم کال به يې روژه نيوله. اودا خبره دنبي عليه السلام څخه هم نقل ده چي نبي عليه السلام فرمايلي دي چي: بنه اومحبوب لمونځ دالله جل جلاله په نزد لمونځ دداود عليه السلام دي اومحبوبه روژه په نزد دالله جل جلاله باندې روژه دداود عليه السلام ده ولي چي ده به نيمه شپه خوب کوي اوبيابه دريمه حصه ولاړ وو چي عبادت به يې کوي اوبيابه يې شپږمه حصه خوب کوي او وو به چي يوه ورځ به يې روژه نيوله اويوه ورځ به يې افطار کوي اوکله به چي دچاسره مخامخ سو نودهغه څخه به يې تينسته نه کوله اودا قول دالله جل جلاله: إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (۱۸) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ، لکه څه رکم چي

يې فرمايلي دي: يَا جِبَالَ اٰوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ، ويل سوي دي چي ده ته الله ﷻ داسي لوړ اولوي اواز ورکړي وو کله به چي ده په بنکلي اواز سره دخپل کتاب قراءت وايه نوپه هواء کي به مرغان ودریدل اودده سره به يې په يو اواز باندی دهغه قرأت کوي اوغرونو به هم جواب ورکوي اوتسبيح به يې درب العزت کوي اودده سره به مرغانو اوغرونو اوهرڅه يوځای تسبيح کوي سهار اومانام. اوزاعي ويلي دي چي داود ﷺ ته الله ﷻ دومره ښه اواز ورکړي وو کله چي به ده قرأت وايه نوحیوان او مرغان به دده شاوخوا راټولیدل تردی چي دوی به داوړی والی اوتږی والی دوجی مړه کیدل خودځای څخه به نه ښوریدل تردی چي دریا بونه اوسمندرونه به دده داواز سره ودریدله، وهب بن منبه به ويله چي ده به زبور په داسي اواز باندی ووايه چي غوږونو ددی څخه مخکي داسي اواز کله نه وو اوریدلی تردی چي دده اواز ته به انسانان او پیریان او مرغان او حیوان ټول کښېنسته تردی چي څه حیوان به په کی دلوړی څخه مړه سو خو ولاړیدل به نه دده قرأت څخه اوپه بعضو احادیثو کی نبی ﷺ فرمایلي دي دا بوموسی الاشعری په باره کی چي دده اواز هم دداود ﷺ په شان ښه دی اوفرمايل به يې چي ابو موسی الشعری ته دداود ﷺ داواز څه حصه ورکول سویده.

دارکم امام احمد ويلي دي په نقل کولو سره د عبدالرزاق څخه دی نقل کوي دمعمر څخه دی نقل کوي دهمام څخه دی نقل کوي دابی هريره ﷺ څخه دی وايې چي فرمایلي دي رسول الله ﷺ: الله ﷻ اسانه کړي وو قرأت په داود ﷺ باندی، نودی به وو چي امر به يې کوي په تیارولو دخپل آس باندی، اوده به قرأت وايه مخکي ددی څخه چي دده آس تیار سي اودی به وو چي نه به يې خوړل مگر دخپل لاس دمحت څخه (يعنی په خپله به يې کار اوکسب کوي اودهغه په واسطه به يې خوراک کوي)، نودی به وو چي تلاوت به يې دزبور کوي په داسي اندازه باندی چي دده آس به په کی تياریدی، اوسره ددی چي په داسي وخت کی سړی کار په تیزی سره کوي بياهم ده په خشوع اوترنم اوپه ښه اواز سره زبور وايه، رحمتونه دی وی دالله ﷻ دخوا په ده باندی. اوالله ﷻ فرمایلي دي (ولقد آتينا داود زبوراً) هرڅه چي زبور دی دامشهوره کتاب دی چي دآسمان څخه په داود ﷺ باندی نازل سوی وو، اوموږ ذکرکړی دی په تفسیر دهغه حدیث کی چي امام احمد نقل کړی دی چي داپه روژه کی نازل سوی دی، اوپه دی کی نصیحتونه اواحکام ذکر وه دداود ﷺ دقوم دپاره: وَشَدَدْنَا مُلْكُهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ يَعْنِي مَوْجِدَ وَرْلَرِه وَرَكِي عَظِيمِ مَلِكٍ اَوْ حَكَمٍ چي نافذ کيدونکی دی (يعنی الله ﷻ فرمایي چي موږ ورلره داسي حکومت اوبادشاهی ورکړه چي په خلگو باندی يې حکم نافذ کيدی سي اوڅوک دده داطاعت څخه خلاف نه سي کولی، ابن جریر او ابن عباس او ابن ابی حاتم دوی وايې چي: دوو کسانو په باره ديوه غوايي کی

دعوه وه چې يوه دبل څخه داغوايي غصب كړي وو (يعنې په زوره يې اخستي وو) نودا يوه دعوه پروكړه چې دا يې زما څخه غصب كړي دي اودابل وايي چې دا مانه دي ورڅخه غصب كړي نودا دعوه كونكي اوغاصب دواړه داود عليه السلام ته ورله اوخپله فيصله يې ورمخكي كړه نوداود عليه السلام ددوي دواړو كار صباورځي ته وروسته كي نوداود عليه السلام دشپي خوب وليدي چې الله جل جلاله ورته په كي وحى وكړي اوورته يې امروكي چې دادعوه كونكي قتل كي نوكله چې سهار سو نوداود عليه السلام دا دعوه كونكي ته وويل چې ماته الله جل جلاله امر كړي دي چې زه تا مر كم خوبياهم ته داووايه چې تادا دعوه ولي كړيده نوده وويل چې، زمادى قسم وي په الله جل جلاله باندې چې زما دادعوه په حقه ده خوليكن داچي مادده دپلار سره زياتي كړي وو، نو داود عليه السلام دده دقتل حكم وكى نودى يې قتل كي نودهغه څخه وروسته په بنى اسرائيلو كي دداود عليه السلام كاروايي لويه سوه اودوي په بيړه كي سوه چې سخته بيړه وه. ابن عباس ويلي دي چې دا قول دالله جل جلاله په دى ځاى باندې دلالت كوي: **وَشَدَدْنَا مُلْكُهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابَ**، مجاهد اوالسدى وايي چې ددى څخه مرادپوهه اوقضاوت دي. اومجاهدويلي دي چې دافصل په كلام اوپه حكم كي مراددى.

وهب بن منبه وايي چې كله په بنى اسرائيلو كي ددروغو شاهدي زياتي سوي نوداود عليه السلام ته دآسمان دخوا څخه يوه سلسله وركول سوه چې دا اوږده وه دآسمان څخه تربيت المقدس دصخرى پوري، اوداسلسله دسرو زرو وه، نوكله به چې دوو كسانو په خپله كي جگړه وكړه نودواړه به دده خواته راله نوكم يوچي حق وو نوهغه به دى ستني ته ورسيداي سو اوكم يو چې په حقه وو نوهغه به نه سو ورسيداي بيا داسلسله دبنى اسرائيلو څخه ډير ژر ليري سوه دا جگړي ددوي په دى ايتونو كي الله جل جلاله ذكر كړي دي: **وَشَدَدْنَا مُلْكُهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابَ (٢٠) وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ (٢١) إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصِمَانِ بَعَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَأَحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ (٢٢) إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِي نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ (٢٣) قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجَتِكَ إِلَى نَعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ (٢٤) فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ**، اوپه دى ځاى كي اكثر و مفسرينو ډير اقوال اوډير خرافات چې اسراييلي دي هغه يې بيان كړي دي چې اكثره په كي دروغ دي او څه حقيقت وركړه نسته نوموړ هغه قصداً پريښوول ولي چې هيڅ فائده ورڅخه نه مرتب كيږي نواختصاراً مور اكتفاء په ايتونو دقرآن كريم باندې وكړه.

اودلته خبره په دی کی ده چی دسورة (ص) سجده دلوازمو څخه ده اوکه هغه سجده دشکر ده په دی کی ډیری خبری سوی دی خو خلاصه داچی بناء بریوقول دادعزائموی یعنی دلوازمو سجدو څخه ده ولی چی نبی ﷺ دده په باره کی ویلی دی چی دده دسجده دی اقتداء وسی نوداود ﷺ سجده کړی وه نونبی ﷺ هم سجده وکړه، اوپه بل قول کی دابن عباس څخه نقل دی چی دادعزائموی دسجدو څخه نه ده اوبیابه هم رسول ﷺ دلته سجده کوله، په بل حدیث کی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دلته داود ﷺ سجده دتوبی کړی وه اوموږ به سجده په نیت دشکر باندی کوله. اودارکم ترمذی اوابن ماجه دواړو ویلی دی په نقل کولو سره دحدیث دمحمد بن یزید بن خنیس څخه دی نقل کوی دحسن بن محمد ابن عبیدالله بن ابی یزید څخه چی دی نقل کوی دابن عباس څخه، دی وایې چی: رالی یوسری رسول الله ﷺ ته اووی ویل: ای رسول الله ﷺ ماپه شپه کی خوب ولیدی گویاچی زه ولاړیم اولمونخ کوم، نوماسجده وکړه او زمامخ ته درخته وه نوهغه هم سجده وکړه زمادسجده دوجی، نوما واوریدل ددی درختی څخه په حالت دسجده کی چی ویل یې ای الله ولیکی زمادپاره ددی په بدله کی اجر دځان سره اودغه اجر زما دپاره ذخیره وگرځوی، اوددی په سب سره زما څخه بار لیری کی، اودازما دخوا څخه قبوله کړی لکه څه رکم چی دی دواود ﷺ څخه قبوله کړی وه، ابن عباس وایې چی نبی ﷺ ولاړسو اوداسجده یې وویل اوپه سجده باندی پریوتی اودغه رکم یې وویل لکه څه رکم چی یې ددغه سړی څخه اوریدلی وه هغه څه چی درختی ویلی وه. (۱)

اوبعضو مفسرینو داویلی دی چی داود ﷺ ترخلوبینتو ورځو پوری په سجده باندی پروت وو، داقول دمجاهد اودحسن دی اودده په باره کی یې حدیث ذکرکړی دی، خودهغه په روایت کی یزید الرقاشی دی اودا ضعیف اومتروک راوی دی.

الله ﷻ فرمایې: فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ یعنی دده دپاره به په قیامت کی نژدی والی وی زموږ خوا ته، اوچاویلی دی چی دازلفی یوکللی غوندی دی چی په دی کی الله ﷻ ځان ته نیکان بندگان نژدی کوی، ددی په باره کی دنبی ﷺ حدیث نقل دی، امام احمد نقل کوی دیحییٰ بن آدم څخه دی نقل کوی دعطیه څخه دی نقل کوی دابی سعید الخدری څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: یقیناً الله ﷻ ته خوښ کسان په ورځ دقیامت اونژدی کسان هغه دی چی بادشاه وی اوانصافداره وی اوبدترین خلگ په نزد دالله ﷻ باندی په ورځ دقیامت کی هغه سړی دی چی باشاه وی اوظالم وی. (۲)

(۱). الترمذی: ابواب الصلاة، باب مايقول في سجود القرآن (۵۷۹/۲).

(۲). احمد (۲۲/۳) الترمذی: كتاب الاحكام، باب ماجاء في الامام العادل (۱۳۲۹/۳).

الله ﷺ فرمایي: يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ (سورة ص ۲۲) داخطاب دی دالله ﷺ دطرفه داود ﷺ ته، خومراد په دی سره ولیان اوامیران او سرداران دقوم دی هغوی ته الله ﷺ په دی آیت کی اشاره کړیده چی دخلگوپه مینخ کی دانصاف فیصلی کوی اوظلم اوزیاتی مه کوی اودهغه خلگو تابعداری مه کوی چی هغه تاسی دحق دلاری خخه باطل خوا ته روانوی نوتاسی به سی گمراهان اوکه چیری تاسی گمراهان سوی یاست نوستاسی دپاره به سخت عذاب وی په سبب ددی چی تاسی دآخرت حساب اوکتاب هیرکی، داخطاب په اصل کی الله ﷺ داود ﷺ ته کړی دی خومراد ورخخه عام بادشاهان داسی دی چی دداود ﷺ خومخکی مور صفت بیان کړه چی هغه داسی نبی وو چی یوه ورخ به یې روژه نیوله اوبله ورخ به یې افطار کوی یعنی نیم کال به دده روژه اودشپی دریمه حصه به یې عبادت کوی نوهغه په خپله انصافدار او عادل هم وو اومعصوم وو ولی چی داظاهره خبره ده چی انبیاء ٔول معصومین دی نوداخطاب هغه ته الله ﷺ وکی خومراد په کی دانور بادشاهان اوامیران دی کم چی دهغه خخه وروسته راغلی دی ترن ورخی پوری دوی ته دایوقسم نصیحت دی چی دداود ﷺ په شان حاکم دځانونو خخه جوړ کی، دارکم دداود ﷺ دزهد په باره کی هم ډیر روایتونه ذکرسوی دی اودشکر گزاری په باره کی یې هم ډیر روایتونه ذکر دی اودتمام عقل په باره کی یې هم ډیر اقوال ذکر دی. لکه خه رکم چی عبدالله بن المبارک ویلی دی په کتاب الزهد کی په نقل کولو سره دسفیان الثوری خخه دی دیوغیر معروف سړی خخه دی نقل کوی دوهب بن منبه خخه، دی وایې چی: دداود ﷺ یوڅو نصیحتونه دی دعافل سړی په باره کی (یعنی هغه په خپل کتاب دحکمتونو کی داسی ویلی دی) چی په عافل سړی باندی لازمه ده چی دخلور وختونو خخه ځان نه غافله کوی، یووخت هغه چی هغه په کی دخپل رب سره مناجات (یعنی درب سره پتی خبری کول په داسی طریقی چی ته یې ذکرکوی اوطلب ددعاگانو ورخخه کوی او استغفار کوی اوداسی نور کارونه چی درب العزت سره بنده متعلق کوی داسی کارونه کوی نودی ته درب سره مناجات کول وایې) کوی، دوهم دهغه وخت خخه دی نه غافله کیږی چی په هغه کی دی دخپل نفس سره محاسبه (یعنی دځان سره حساب کتاب کوی چی نن ورخ ماخومره الله ﷺ یادکی اوخومره دآخرت غم می وکی اوخومره گناهونه زما دلاس خخه وسوه اوداسی نور کارونه چی دانسان دځان سره تعلق لری) وکی، دریم دهغه وخت خخه دی ځان نه غافله کوی په کم کی چی دی دځان مخکی کوی هغه وپرونوته چی هغه ده ته دده عیبونه بیانوی، اوخلورم دهغه وخت خخه دی ځان نه غافله کوی په کم کی چی دی خلوت

کوی دخپل کور والاسره اوپه هغه کی داسی کارونه وکی چی هغه دده دپاره حلال اوجائز وی اوخپل نفس ته راحت په رسوی ولی چی داخلورم وخت داسی دی چی هغه نور وختونه ددی په واسطه باندی روغ وی (یعنی انسان چی ددی خلورم وخت خیال کوی اوحق ددی اداء کوی نوهغه په دی نورو وختونو کی په راحت کی وی اوپه اسانی سره هغه نورکارونه کولی سی)، اولازم دی په عاقل باندی چی خپله زمانه وپیژنی اودخپلی ژبی حفاظت وکی نودا اقوال ددواد عليه السلام دی چی هغه په خپلو حکمتونو کی ذکرکړی دی دارکم دهغه اقوال نورو علماوو هم ذکرکړی دی په مختلفو روایتونو سره چی دټولو خلاصه اومقصد هم دا دی کم چی مور ذکر کړه.

دارکم حافظ ابن عساکر په خپل کتاب کی په باره ددواد عليه السلام کی داسی ویلی دی: چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی سه دیتیم دپاره په ډول دپلار، اوپوه سه چی ته څه رکم کرل کوی هغه شان به یې ریبیل کوی، اودارکم یې په بل روایت سره په خپل سندکی داسی ویلی دی چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی: ای کرونکیه دگناهونو ته نه ریبی ددی ازغی اوبدی. خودا دوهم قول کمزوری دی په اعتبار دروایت سره. اودارکم په بل روایت کی ویل سوی دی چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی: داحمق اونادانه خطیب مثال په قوم کی داسی دی لکه یو غزل ویونکی پرمړی باندی، اودارکم یې هم فرمایلی دی: چی بدنه دی غریبیدل وروسته دمالدار څخه بلکی بد دادی چی گمراه سی وروسته دهدایت څخه. اودایې هم فرمایلی دی چی وگوره ته په قوم کی هغه څه چی ته یې بدگنی چی تاته وویل سی اوبیا هغه مه کوه. او په بل قول کی یې فرمایلی دی چی ته وعده مه کوه دخپل ورور سره دیوشی چی بیایې نه سی پوره کولی ولی چی ستا اودهغه ترمنع دبنمنی پیدا کوی.

دارکم حافظ ابن عساکر په خپل تاریخ کی نقل کړی دی په باره دصدقه الدمشقی کی چی دی نقل کوی دابن عباس څخه په طریقی دابو الفرج بن فضاله الحنصی دی نقل کوی دابو هریره څخه دی نقل کوی دصدقه الدمشقی څخه دی وایې چی پوښتنه وکړه یوسری یوه ورځ دابن عباس څخه په باره دروژی کی نودی ابن عباس ورته وفرمایلی چی زه به تاته یو حدیث بیان کم چی زماسره په بحثونو کی پراته دی، که ستاخوبنه وی نوزه به تاته بیان وکم په باره دروژی ددواد عليه السلام کی چی هغه ډیر روژه دار اودشپی عبادت کونکی او مضبوط سړی وو اوتینسته به یې نه کوله کله به چی چاته مخامخ سو، او وو به چی یوه ورځ به یې روژه نیوله اویوه ورځ به یې افطار کوی، لکه څه رکم چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی: ښه روژه دداود عليه السلام ده، او وو داود عليه السلام چی زبور به یې په اویا قسمه اوازونو باندی وایه، اوده به په شپه کی یورکعت لمونځ کوی چی په هغه کی به ده په خپله هم ژړل

اونور به يې هم ژړول. اوکه ستاخوښه وي نوزه به تاته دهغه دځوی دروژی بيان وکم چي سليمان عليه السلام دی چي هغه به دمياشتي په سرکي دري ورځي روژه نيوله اودمياشت په منځ کي دري ورځي اودمياشت په آخر کي به يې دري ورځي روژه نيوله، اوکه ستاخوښه وي نوزه به تاخبر کم دعیسی عليه السلام دروژی په باره کي چي هغه به يوکال روژه نيوله او اوربشي به يې خوړلي اودورينستو څخه به يې کپړي جوړولي او هغه به يې اغوستلي، څه به چي ورکيدل هغه به يې خوړل اودچا څخه به يې سوال نه کوي، ځوی يې نه وو چي مړسوی وای اوکوربې نه وو چي خراب سوی وای، او پرده به چي چيري شپه سوه نوپه هغه ځای کي به يې دپښو په منځ کي صف جوړکي اوپه لمانځه باندي به ودریدی تردی چي سهار به سو، اوبنکاري هم وو کله به يې چي دڅه شي اراده وکړه نو هغه به ورڅخه نه سو تلي، اودی به تيریدی په مجلسونو دبنی اسرائیلو باندي چي دهغوی حاجتونه به يې پوره کول. اوکه ستا خوښه وي نوزه به تاخبر کم دروژی دمور دده څخه چي مريم بنت عمران ده چي هغه به يوه ورځ روژه نيوله اويوه ورځي به يې افطار کوي. اوکه ستا خوښه وي نوزه به تاخبر کم په باره دروژی دمحمد صلى الله عليه وسلم باندي چي هغه به په مياشتي کي دري روژی نيولي او فرمايل به يې چي داروژه دکال ده.

وفات ددواد عليه السلام

مخکي يو حديث ذکر سو په بيان دآدم عليه السلام کي چي په هغه کي دا ذکر سوی وه چي آدم عليه السلام ته ټول مخلوق وښوول سو نوپه هغه کي يوسړی وو چي ډير پر نور وو اوړنا ورڅخه ختله نوده پوښتنه وکړه چي داڅوک دی؟ نوورته وويل سوه چي داستا ځوی داود عليه السلام دی نوبيايې پوښتنه وکړه چي دده څومره عمر دی؟ نوورته وويل سوه چي شپيته کاله نوده وفرمايل چي زماد عمر څخه ورلره څلويښت کاله ورکي نوکله چي دده د عمر څخه څلويښت کاله ورکول سوه اوبيا دده نيته پوره سوه اودوفات وخت يې راژدی سو نو ملك الموت ورته رالی او ورته يې وويل چي ستا څخه روح قبضه کوم نوده ورته وفرمايل چي آيا زما د عمر څخه څلويښت کاله نه دی پاته نوملائکي ورته وويل چي هغه خوتا خپل ځوی داود عليه السلام ته ورکړي دی نودده څخه هيرسوه اووی فرمايل چي مانه دی ورکړي نوده ته هم الله جل جلاله زرکاله عمر پوره ورکي اوداود عليه السلام ته يې هم سل کاله پوره ورکي. داروايت نقل کړي دی ابن عباس، اوترمذی، اوددی باقي تفصيل په قصه دآدم عليه السلام کي ذکر سويدي. ابن جرير ويلي دی چي اهل کتابو ويلي دی چي ددواد عليه السلام عمر (۷۷) کاله وو. بيا ابن جرير ددی قول رد کړي دی چي داغلطه خبره ده. اودوی ويلي دی چي دده موده دبادشاهی (۴۰) کاله وو. اوهرڅه چي وفات دده دی نوامام احمد ويلي دی په مسند خپل کي په نقل کولو سره دقبيصه څخه دی نقل کوي ديعقوب بن عبدالرحمن بن محمد څخه دی نقل کوي د عمر بن ابي عمر څخه

دی نقل کوی دالمطلب خخه دی نقل کوی دابو هريره خخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: وو داود ﷺ په کلک غیرت کی کله به چی دی دکورخخه ووتی نودکور دروازی به یې بندی کړی نودده کورته به خوک هم نه سو داخلیدلی ترخو چی به دی بیرته نه وو راغلی، نویوه ورخ داود ﷺ دکورخخه ووتی اودروازه یې بنده کړه نودده بنخه چی کله دکوردصحن خخه راووتل نوگوری چی یوسړی دی اودمیدان په منخ کی ولاړدی نویه حیرانتیا سره یې ویل چی داخوک دی اوکور بنددی اودی په کمه لاره کورته رادننه سوی دی، اوبیایې ورته وویل چی ستادی قسم وی په الله ﷻ باندی چی ته حان په داود ﷺ باندی بی عزته کوی. نویه دی کی داود ﷺ رالی چی گوری دکورپه منخ کی یوسړی ولاړدی نوداود ﷺ ورته وفرمایلی چی ته خوک یې؟ نودی ملك الموت ورته وویل چی زه هغه سړی یم چی نه بیریزم دبادشاهانو خخه اومانسی منع کولی چوکیداران دیوخی خخه. نوداود ﷺ وفرمایلی: پس ته ملك الموت یې نویه خیر راغلی دی وی ستا دپاره په راوړلو دحکم دالله ﷻ کی. بیالږ ساعت تم سو اوبیایې ورخخه روح قبض کی، کله چی ده ته غسل ورکول سو اوبیا کفن ورواچول سو اودده دکارونو خخه فارغه سو نولمر راوختی، نوسلیمان ﷺ مرغانوته وویل چی په داود ﷺ باندی سایه وکی. نومرغانو سایه پروکړه تردی چی په ټولی مزکه کی سایه سوه اوبیایې پټ کی.

اسحاق بن بشر په نقل کولو سره دسعید بن عکرمه خخه دی نقل کوی دعروبه خخه دی نقل کوی دقتاده خخه دی نقل کوی دحسن خخه دی وایې: وفات سو داود ﷺ په (۱۰۰) کلنی کی اوپه ورخ دچارشنبی کی یوادم وفات سو اودده حوی سلیمان ﷺ هم یوادم بغیر دغه مرض خخه اوکمزوری خخه وفات سوی وو.

اوابن عساكر وایې چی دی دمحراب خخه کښته کیدی چی ملك الموت ورته رالی نوده ورته وفرمایلی چی ماپریرده چی خه ددی خخه کښته سم اوبیا راوخیزم نوملك الموت ورته وویل چی کلونه اومیاشتی اوورخی هرخه پوره سوی دی اورزق دی هم پوره سوی دی نو داود هم ناخپه بغیر دغه مرض اوکمزوری خخه وفات سو. اوابن عساكر وایې چی دی دمحراب خخه کښته کیدی چی ملك الموت ورته رالی نوده ورته وفرمایلی چی ماپریرده چی خه ددی خخه کښته سم اوبیا وخیزم نوملك الموت ورته وویل چی کلونه اومیاشتی اوورخی هرخه پوره سوی دی اورزق دی هم پوره سوی دی نوداود ﷺ پرهغه خای باندی په سجده پریوتی پرکم ای باندی چی ولاړ وو نوروح یې ورخخه قبض کی په داسی حال کی چی دی پرسجده باندی پروت وو. اسحاق بن بشر وایې په نقل کولو سره دوافر بن سلیمان خخه دی نقل کوی دابی سلیمان خخه دی نقل کوی دوهب بن منبه خخه دی وایې چی: خلک راټول سوه دداود ﷺ جنازی ته نوټول په لمرکی ناست وه اوپه دی جنازه کی (۴۰۰۰۰)

راهبان هم وه، اوددی خخه مخکی په بنی اسرائیلو کی داسی څوک دموسی ﷺ اودهارون ﷺ اودیوشع ﷺ خخه نه وو وفات سوی چی بنی اسرائیل ډیر په خفه سوی وه ددواد ﷺ خخه یعنی دده په وفات باندی ډیر زیات خفه وو. نودوی گرمی تنگ کړه نودوی سلیمان ﷺ ته وویل چی دوی ته څه بندوبست وکی چی دگرمی خخه په محفوظ وی نو سلیمان ﷺ مرغانوته امر وکی چی په دوی باندی سایه وکی نو مرغانو په دوی باندی داسی سایه وکړه چی په دوی باندی به یخه هوا هم لگیده، نودی بنی اسرائیلو دا اول کار د سلیمان ﷺ خخه ولیدی او حیران سو ورته.

حافظ ابویعلی وایي په نقل کولو سره دابوهمام الولید بن شجاع خخه دی نقل کوی د الولید بن مسلم خخه دی نقل کوی دهیثم بن حمید خخه دی نقل کوی د الوضین بن عطاء خخه دی نقل کوی دنصر بن علقمه خخه دی نقل کوی د جبیر بن نفیر خخه دی دابی الدرداء خخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: یقیناً وفات سو داود ﷺ دخپل قوم خخه په داسی حال کی چی نه دده په قوم کی څه فتنی راغلی وی اونه په دوی کی څه تبدیلی راغلی وه او دده قوم په خپل هدایت او په اصولو باندی پاته سو تردوه سوه کالو پوری.

قصه د سلیمان ﷺ

دده دنسب په باره کی ابن عساکر ویلی دی چی داسلیمان بن داود بن ایشا بن عوید بن عابر بن سلمون بن نخشون بن عوینادب بن ارم بن حصرون بن فارص بن یهوذا بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم ﷺ دی.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ، (سورة النمل ۱۶) یعنی دی ددواد ﷺ په نبوت او علم کی وارث وو، دامرادنه دی چی دی یې وارث وو په مال کی، ولی چی ددواد ﷺ ډیر زامن وه، نومال یواځی دده خاص نه وو او بل داچی په حدیث کی د نبی ﷺ خخه دی نقل دی چی: موږ په میراث کی مال نه پریږدو اوزموږ چی کم مال پاته سی هغه به په صدقی کی ورکول کیږی. دارکم په بل روایت کی داسی ذکر دی: زموږ معاشره دانبیانو مال په وراثت کی نه پریږدی. نو پس خبر ورکړی دی د نبی ﷺ چی موږ په میراث کی مال نه پریږدو مگر هغه به په صدقی کی ورکول سی. اودی سلیمان ﷺ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، یعنی سلیمان ﷺ ته به دمرغانو خبری زده وی اودهغوی په ارادو به پوهیدی چی دا څه اراده کوی اوددی څه مقصد دی. اودارکم حافظ ابوبکر البیهقی وایي په نقل کولو سره دابو عبدالله الحافظ خخه دی نقل کوی دعلی بن حشاد خخه دی نقل کوی داسماعیل بن قتیبه خخه دی نقل کوی دعلی بن قدامه خخه دی نقل کوی دابو جعفر الاسود خخه دی

نقل کوی دابی یعقوب العمی خخه دی نقل کوی دابو مالک خخه دی وایې چی یوه ورخ سلیمان عليه السلام تیرسو په یودوو مرغانو باندی چی یو دهغه بل ته راگرخیدی نوسلیمان عليه السلام خپلو ملگروته وویل چی تاسی ته پته سته چی دایو دی بلی ته خه وایې نودوی پوښتنه وکړه چی ای دالله جل جلاله پیغمبره خه وایې، نو سلیمان عليه السلام وفرمایل چی دایودی بل ته وایې چی زماسره واده وکړه زه به تاواوسوم دخان سره ددمشق په کم کورکی چی ستاخوښه وی، بیا سلیمان عليه السلام وفرمایل چی ددمشق کورونه ټول دډبرو خخه جوړسوی دی نه سی کولی هیخ خوک چی په هغه کی ووسی نودا خطاب کوونکی مرغی دروغ وایې. اوسلیمان عليه السلام ماسوا دهغه خخه دنورو حیواناتو په ژبو هم پوهیدی په دی خبره باندی داقول دالله جل جلاله دلالت کوی (وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) یعنی مورده ته هرهغه خه ورکړی دی چی دیوه بادشاه ورته ضرورت وی (یعنی لښکر سپاهیان اوډلی اوتسلط په پیریانو اوپه حیواناتو اوپه شیطانانو اوپه نورو علمونو باندی اوداسی نوره پوهه په کارونو اوتدبیرونو جوړولو باندی) داهرخه ورلره الله جل جلاله ورکړی وه، بیا الله جل جلاله فرمایلی دی: یعنی دافضل واحسان دطرفه خخه دهغه ذات دی کم چی پیدا کونکی دآسمانونو اودمزکو دی لکه خه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی دی په دی قول خپل کی: وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطُّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ (۱۷) حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ التَّمَلِّ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطَمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۸) فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدِيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، (سورة النمل ۱۹-۱۸) دلته الله جل جلاله خبر ورکوی دخپل نبی سلیمان عليه السلام خخه چی دی یوه ورخ دخپل لښکر سره روان وو چی دادری قسمه لښکروو چی انسانان اوپیریان اومرغان وه یعنی ددی درو وارو لښکر یوحای دسلیمان عليه السلام سره روان وو انسانان اوپیریان خوسره یوحای روان وه اومرغان په هوا کی روان وه چی دوی یې دگرمی خخه محفوظ کول دوی په داسی ترتیب روان وه چی یودبل خخه نه مخکی کیدل.

الله جل جلاله فرمایلی دی: حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ التَّمَلِّ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطَمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، نوده امروکی خپل لښکر ته ودریدل په داسی حال کی چی دده لښکرته پته نه وه چی دوی خه ته ودریده. وهب بن منبه ددی قصی په باره کی ویلی دی چی: سلیمان عليه السلام په طائف باندی تیریدی چی دغه میړی په خپل ملگروپسی اواز وکی اوددی میړی نوم (جرسا) وو اودی وو دقبیلی دبنو الشیصبان خخه اودی گوډ وو او دشرمښ هومره وو په جسم کی. خو په دی قول کی نظر یعنی شبهه ده. خومقصود دادی چی سلیمان عليه السلام چی کله ددی میړی داخبری واوریدلی چی ډیری ښی خبری یې وکړی نونرمه خندا

يې وکړه او په ده باندې خوشحاله سو چې الله ﷺ ده ته ددی خبرې واورولی اودده څخه ماسواڅوک په پوه نه سواوداسی نه ده لکه څنگه چې بعضی جاهلانویلی دی چې دسلیمان ﷺ څخه به مخکی حیواناتو دانسانانو سره خبری کولی او هغوی ته به یې خطاب کوی نو سلیمان ﷺ ددی حیواناتو څخه وعده واخسته چې دعامو انسانانو سره به خبری نه کوی نوبیا به دوی خبری نه کولی، نو دا خبره صحیح نه ده، او که چیری داسی وه نوسلیمان ﷺ ته ددی څه فائده نه وه چې دوی یې هسی منع کول اودانیاوو سره دا کار نه بنایې اونه یې کوی. نوددی وجی څخه فرمایلی دی (رَبِّ اَوْزِعْنِي) یعنی ماته الهام وکی اوارشاد وکی: اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتِكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، اودالله ﷺ څخه یې طلب وکی چې ده ته توفیق دشکر ورکی چې ددی نعمت په بدله کی شکر وکاري اوده ته علم صالح اسانه کی اودده حشر دنیکانو بندگانو سره وکی په ورځ دقیامت کی. اومراد دلته دوالدینو څخه داود ﷺ دی اومور یې ده. اودده مور دنیکانو اوعبادت کونکو بنحو څخه وه لکه څه رکم چې دده په باره کی روایت ذکرکړی دی سنید بن داود په نقل کولو سره دیوسف بن محمد بن المنکدر څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دجابر څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چې فرمایلی یې دی: ویلی دی مور دسلیمان ﷺ ای ځویه زماته خوب مه ډیروه دشپې، ولی چې ډیر خوب سړی دقیامت په ورځ غریب کوی. مراد دغریب کیدلو څخه دانه دی چې مال اودولت ورسره نه وی بلکی اعمال په دی سره کمیري. اوپه یو روایت کی ذکرسوی دی چې ابوهریره یې دنبی ﷺ څخه نقل کوی چې نبی ﷺ فرمایلی دی چې: ووتی یونبی دانیاوو څخه دخلگو سره چې داستسقاء لمونځ وکی (یعنی دباران دپاره چې کم لمونځ کیږی هغه ته داستسقاء لمونځ ویل کیږی) نودی نبی دالله ﷺ ولیدی یومیري چې خپل بعضی حصی یې دآسمان خوا ته لوړ کړی وه، نودغه نبی وفرمایل خپل قوم ته چې: بیرته راسی ولی چې ستاسی دعا قبوله سوه ددی میری دوجی دارکم الله فرمایلی دی: وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدُودَ أَمْ كَانَتْ مِنَ الْغَائِبِينَ (۲۰) لَأَعَذَّبَنَّ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (۲۱) فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنِيٍّ يَقِينٍ (۲۲) إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (۲۳) وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (۲۴) أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُحْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ، په دی ایتونو کی الله ﷺ بیان دهغه واقعی کوی کم چې دسلیمان ﷺ اودهدهد (ملاچرگک) په منح کی واقع سویده، اودا په دی ترتیب سره چې

هره ورځ به مرغانو سليمان عليه السلام ته حاضري ورکول او دهریو خپل خپل کارونه وه چې سليمان عليه السلام ورسپارلی وه نويوه ورځ يې دى راوغوښتی نودی نه وو نووی فرمايل: مَا لِي لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَ مِنَ الْعَائِبِينَ، څه دى مالره چې زه نه وينم ملاچرگك آيا زه يې نه وينم كه هغه غيب دى دلته نسته دخپل خدمت په ځاى كى: لَأَعَذَّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ، زه به ورلره سزاوركم په سخته سزا ورکولو سره يابه يې حلالوم يابه ماته راوړى څه خبر يابه راته څه دليل بيانوى چې دى په څه پسى تللى دى چې غير حاضردى، بيا الله ﷻ فرمايلى دى چې (فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ) يعنى دى ورك سو او غيب سو ترډير وخت پورى نه بيارالى او سليمان عليه السلام ته يې وويل: أَحَطَّتْ بِمَا لَمْ تُحِطُ بِهِ، يعنى زه خبرسوم په داسى خبرى باندې چې دهغه څخه ته هم نه يې خبر: وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِيَّ يَمِينٍ، يعنى په رښتنى وينا سره (يعنى دسباء علاقې څخه مى يو رښتيني خبر راوړى دى)، إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ، ده ذروكى سليمان عليه السلام ته په باره دبادشاهى ديمن والاو كى او په دغه زمانه كى په دغه ځاى كى يوبادشاه وو چې هغه كله وفات سو نوخپله بادشاهى يې خپلى لور ته وسپارل چې دابلقيس بنت السريح وه، اوبعضى وايي چې ددى دپلار نوم شراخيل بن ذى جدن بن السيرح بن الحارث بن قيس بن صيفى بن سبابن يشحب بن يعرب بن قحطان دى، او ددى پلار دغټو بادشاهانو څخه وو او ده بدگنل چې ديمن څخه واده وكى، نوويل سوي دى چې ددى پلار دپيريانو څخه واده كړى وو ديوى ښځى سره چې ريحانه بنت السكن نوم يې وه، نوددى څخه يې دالور پيدا سوه چې تلقمه نوم يې وه اوپه بلقيس ورته ويل كيږي. داركم ثعلبي ويلي دى چې ماته خبرا كړى دى ابو عبدالله بن قبوحه چې دى نقل كوى دابوبكر بن حرجه څخه دى نقل كوى دابن ابى الليث څخه دى نقل كوى دابو كريب څخه دى نقل كوى دابومعاويه څخه دى نقل كوى داسماعيل بن مسلم څخه دى نقل كوى دابى بكر څخه. دى وايي چې ما ذكر وكى درسول الله ﷺ خواته دبلقيس نووى فرمايل: نه كاميايږي يوقوم چې دهغه مشر ښځه وي. (يعنى بادشاهى يې دښځى په لاس كى وي). وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، يعنى يوبادشاه ته چې څومره شيان اوجائداد اوشوكت ورکول كيږي نودې ته هم دغه ركم وركول سوي وو (وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ) يعنى يو غټ تخت دى چې دا يې مالكه ده اوداسى تخت دى چې په هر قسم جواهراتو باندې ښائسته سوي دى. بيادى ملاچرگك بيان كى ددوى كفر او ددوى عبادت دلمر خواته اوبيان يې وكى ددوى دگمراهى اودشيطان په فريب كى ساتل ددوى داټول يې سليمان عليه السلام ته بيان كړه.

نوپه هغه وخت كى سليمان عليه السلام يوخط وروليږي چې په هغه كى يې دوى ته دالله ﷻ دعبادت

خواته دعوت وو اودوی ته دا امر سوی وو په هغه کتاب کی چی د سلیمان عليه السلام ملک ته په امن کی اوپه عاجزی سره اوپه اطاعت سره داخل سی لکه څه رکم چی یې په دی آیت کی فرمایلی دی: **أَلَا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ**، یعنی زما د اطاعت څخه انکار مه کوی اوماته مسلمانان راسی، نوبعضی مفسرینو داسی ویلی دی چی دی ملاچرگک داخط راوړی اودا بلقیس په خپل محل کی یواځی ولاړه وه نو داخط یې وروغورځوی نودی خط راواخستی اودخپل دولت مشران یې راوغوښتل دمشوری دپاره نو وې ویل: **يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ**، بیایې دوی ته ددی کتاب عنوان اول ووايه: **إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، بیایې ددوی سره مشوره وکړه په دی کارباندی اودی مشرانو اوسردارانو دقوم سره یې په ډیر ادب کی خبری وکړی اوخطاب یې دوی ته وکی اودوی اوریدی: **قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ**، داخپل سردارانو ورته وویل چی موږخاوندان دطاقت یو اوزموږ سره مقاومت اودجنگ اسباب ډیر دی که تاسی زموږ څخه طلب ددی کوی نوموږ تیار یو خوسره ددی: **وَالأَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ**، یعنی بیاهم ستاسی خوبه ده چی تاسی څه امر اوفیصله کوی (یعنی دغه سردارانو دی بلقیس ته داوینا وکړه).

نوددی پوهه هم پوره پوهه وه چی دی ته ددی خبری علم وسو چی داددی کتاب رالیږونکی دروغ نه وایې اوڅه مخالفت به نه کوی اودوکه به هم نه کوی نوددی وچی څخه دې وویل: **قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَآةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ**، دې داخبره په خپل سوچ اوگمان سره وکړه. چی که پردوی باندی غالبه سوه نودوی ته چی څه ضرورسیږی نو تکلیف به یې دی بلقیس ته وی اوټول زور به یې دې ته رسیږی اوبیایې داخبره وکړه: **وَإِنِّي مُرْسَلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاطِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ**، چی زه به دوی ته یوه تحفه ورولیږم بیاگورو چی دوی څه کوی اوڅه بیرته رالیږی. اودوی ته داپته نه وه چی سلیمان عليه السلام ته ددی تحفو څه حاجت نسته ولی چی الله جل جلاله هغه ته داسی نعمتونه ورکړی دی چی دهیڅ شی کمی په کی نسته: **فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ** کله چی داهدیې اوتحفی سلیمان عليه السلام ته راوړل سوی نوسلیمان وفرمایل چی تاسی ماته مال نبیاست اوحال دادی چی الله جل جلاله ماته ددی څخه ښه راکړی دی اوتاسی په خپل تحفو باندی خوشحالیری چی موږ تحفی ورولیږلی: **ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ**، سلیمان عليه السلام خپلو سالارانو ته دا امر وکی چی دا بیرته بوځی، اوسلیمان عليه السلام وفرمایل چی موږ به ورځو دلښکر سره دوی ته اودوی به ذلیله ددغه

حَايَ خُخِه وَبَاسُو. قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ (۳۸) قَالَ عَفْرَيْتُ مِنْ الْجِنَّ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٍّ أَمِينٌ (۳۹) قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ (۴۰) قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ (۴۱) فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكَ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ (۴۲) وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ (۴۳) قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، (سورة النمل ۳۸/۴۴).

طلب وکی سلیمان عليه السلام د پيريانانو خخه چی دده مخ ته د بلقيس عرش حاضرسی، اودغه تخت وو ددی د بادشاهی چی دابه پرکښېنسته نويوه ورته په کی وويل چی زه يې راوړم مخکی ددی خخه چی ستا دامجلس ختم سی، اوويل سوی دی چی دده دامجلس به د شروع دورخی خخه تر زواله پوری دلمر به وو په دغه وخت کی به ده د بنی اسرائیلو مسائل حل کول. نوپه دی کی یوه پیری اوازوکی چی زه يې راوړم اوزما وس اوطاقت پرسته: قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ، وويل سوی دی چی دا آصف بن برخیاوو اودا د سلیمان عليه السلام دامه حوی وو اوويل سوی دی چی دایو سړی وو د پيريانو خخه چی ایمان يې راوړی وو، اوويل سوی دی چی دده اسم اعظم یادوو. اوويل سوی دی چی دی د بنی اسرائیلو خخه یوغت عالم وو، اوويل سوی دی چی داسلیمان عليه السلام وو، خوداقول ضعیف دی ده ورته وويل چی زه يې درته راوړم په مخکی ددی خخه چی تاته دلیری خخه یوسړی رابنکاره سی اوستانظر پرولگیږی. کله چی سلیمان عليه السلام دغه عرش ولیدی نودالله عز وجل شکریی وکاری دالله عز وجل خخه يې غوښتنه وکړه چی ده دشکر توفیق ورنصیب کړی اوبیایي وفرمایل چی چاشکر وکی نودخان دپاره يې فائده واخستله اوکه چا ناشکری وکړه نوالله عز وجل ته دده دکفر خخه خه ضررنه رسیږی. کله چی دابلقیس راله نوسلیمان عليه السلام ورته ددغه تخت په خوا اشاره وکړه چی دغه تخت ددی د بادشاهی تخت وو اوورته يې وفرمایل چی آياستا تخت همداسی دی نودې هم وويل چی هو داخو داسی دی لکه چی زما تخت وی، اوبیایي دامنع کړه دعبادت دلمرخخه اودکفر خوا خخه يې داسلام خوا ته راواړول. اوامروکی سلیمان عليه السلام په جوړولو دیوې برنډی دچینسو خخه نودغه رکم برنډه يې جوړه کړه چی لاندی چینه لگیدلی وه اودچینسی خخه لاندی اوبه روانی وی چی ماهی په کی هم وو نوکله چی دابلقیس دغه محل ته دننه سوه نو داخیال يې وکی چی مزکه لاند ده نوخپلی جامی يې لوړی کړی نوورته وويل سوه چی دا

داسی برنډه ده چی دچینوڅخه تیاره سویده بیادی بلقیس سرعام اعلان وکی چی ما ایمان راوړی دی اوزه تسلیم یم الله ﷻ ته دسلیمان ﷺ سره، نوبیا سلیمان ﷺ غوښتل چی ددی سره واده وکی نو واده یې ورسری وکی نو ددی په واسطه یې په پیریانو باندی هم بادشاهی مکمله سوه ولی چی ددی بلقیس مور دپیریانو دقبیلی څخه وه، محمد بن اسحاق ویلی دی چی سلیمان ﷺ ورسره واده ونه کی بلکی دایې دهمدان بادشاه ته واده کړه اودیمن په علاقې باندی یې مشره کړه. والله اعلم. خاوالنی قول مشهور دی چی ده ورسره په خپله واده کړی دی.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ (۳۰) إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْغِيَاثُ (۳۱) فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (۳۲) رُدُّوَهَا عَلَيَّ فَنَفِثَ بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (۳۳) وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ (۳۴) قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (۳۵) فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (۳۶) وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَغَوَاصٍ (۳۷) وَأَخْرَيْنَ مُقْرِنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (۳۸) هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۹) وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ، (سورة ص ۳۰-۴۰).

دلته الله ﷻ اول دسلیمان ﷺ صفت ذکرکوی چی ډیر طاعت او عبادت کونکی بنده وو او الله ﷻ بیاخپله ثناء پرویلی ده، بیا الله ﷻ هغه واقعه دآسو ذکرکړیده چی اکثر علماء یې داسی بیانوی چی یوه ورځ سلیمان ﷺ دآسو مقابلی ته ولاړ وو اودهغه سیل یې کوی تر دی چی دمازدیگر وخت ورڅخه فوت سو اوتیر سو اومانام وخت داخل سو اولمر پریوتی نودده څخه لمونځ قضاء سو نوده ته په دی کار باندی سخته غصه ورله نوهغه ټول آسونه یې دستونی دخوا څخه حلال کړه ددی وچی چی دی یې دمازدیگر وخت څخه مشغول کی اولمونځ یې ورڅخه قضاء کی نوداهم دده په غیرت اوپه طاعت باندی دلالت کوی چی دالله ﷻ په عبادت کی یې دومره شوقمندی وه چی دیو وخت لمونځ ورڅخه په غفلت کی قضاء سو نو دهغه په ځای یې ټوله آسونه مړی کړه. وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ، ددی واقعی په باره کی هم علماوو ډیر اقوال نقل کړی دی چی اکثره اسرائیلی واقعات دی خودټولو خلاصه داده چی سلیمان ﷺ دخپل کټ څخه ترڅلوپښتو ورڅوپوری غیب وو نوکله چی رالی نوامریې وکی په نوی کولو دبناء دبيت المقدس باندی اوددی بناء یې نوی کړه، اومخکی مور داخبره ذکرکړی وه چی بیت المقدس اول اسرائیل (یعقوب) ﷺ جوړ کړی وو اودی آبادی ورنوی کړه، لکه ددی په باره کی چی مورمخکی یوحديث در رسول الله ﷺ نقل کړی وو چی په هغه کی ابوذر رضی الله عنه دبنی ﷺ څخه داپوښتنه کړی وه چی اول کم

جماعت جوړسوی دی نونبی ﷺ فرمایلی وه چی مسجدالحرام، نوبیا ورڅخه دی ابوذر رضی الله عنه پوښتنه وکړه چی ورپسی کم نونبی ﷺ وفرمایلی چی مسجد الاقصی، نوبیا ورڅخه ابوذر رضی الله عنه پوښتنه کړی وه چی ددی دواړو په مینځ کی دخوموره وخت فرق دی (یعنی ددی دواړو جماعتونو دجوړیدو په منځ کی څومره کلونه تیرسوی دی) نونبی ﷺ وفرمایلی چی (۴۰) کاله، نوددی حدیث څخه دامعلومیږی چی دسلیمان ﷺ اودابراهیم ﷺ په منځ کی خو دزر کالونو څخه زیاته وخت تیرسوی وو نومعلومه سوه چی اول بناء ددی یعقوب ﷺ کړی وه. اوسلیمان ﷺ دبیت المقدس دتعمیر پوره کولوڅخه وروسته داسوال کړی وو چی ده ته دی داسی باچهی ورکول سی چی دده څخه وروسته هیچاته هم نه یې ورکول سوی، په دی خبری باندي دا حدیث دنبی ﷺ دلالت کوی کم چی امام احمد نقل کوی دعبد الله بن فیروز الدیلمی څخه دی نقل کوی دعبدالله بن عمر بن العاص څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: کله چی سلیمان ﷺ بیت المقدس جماعت جوړکی نودهغه څخه یې وروسته دری دعاگانی وکړی چی دهغه څخه دوې قبولی سوی اودریمه قبوله نه سوه چی مورې دالله ﷻ څخه طمع کوو چی دادریمه دعا زموږ دخوا څخه الله ﷻ قبوله کی اولنی دعا داده چی دالله ﷻ څخه یې داغونښتنه وکړه چی دده حکم دحق سره برابر کی یعنی دی چی کمه فیصله کوی چی هغه دحق سره برابره وی، نودده دادعا قبوله سوه دوهمه یې دادعا وغونښته چی ده ته داسی بادشاهی ورکړی چی داسی بادشاهی دده څخه وروسته بل چاته ورنه کول سی نودا دعا هم دده په باره کی قبوله سوه، دریمه یې دادعا وغونښته چی څوک دکور څخه ووځی په دی نیت باندي چی لمانځه ته دجماعت ته راروان وی نوهغه ته دی الله ﷻ دتولو گناهونو څخه داسی معافی ورکړی لکه څنگه چی ماشوم دموره پیداسی اوهغه هیڅ قسم گناه نه وی کړی یعنی الله ﷻ دی ورلره داسی مغفرت نصیب کړی خودا دریمه دعایې قبوله نسوه. نونبی ﷺ وفرمایلی چی مورې امید کوو چی دا دریمه دعا زموږ په باره کی قبوله سی، (یعنی دنبی ﷺ مسجد الحرام مراد وو چی دهغه جماعت ته څوک دلمانځه په نیت دکور څخه راووزی نوالله ﷻ ورلره داسی مغفرت ورکی لکه څه رکم چی سلیمان ﷺ فرمایلی دی).

وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ (۷۸)
فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا، (سورة الانبياء ۱۷۸ ۱۷۹) دلته هم علماوو یوه واقعه دیسونو په باره کی ذکر کړیده چی په هغه کی دوو ډلو بحث کړی وو نودادواړی ډلی دداود ﷺ خواته ورلی نوداود ﷺ ورلره فیصله وکړه کله چی دوی راله نوسلیمان ﷺ ته په لاری کی مخامخ سوه نوهغه ددوی څخه پوښتنه وکړه چی څه رکم فیصله وسوه نودوی فیصله

ورته واوروله چې داسی فیصله وسوه نوسلیمان عليه السلام ورته ددغه فیصلی څخه جلا بل ډول فیصله وکړه نودوی بیرته راله داود عليه السلام ته اودسلیمان عليه السلام فیصله یې ورته واوروله نوداود عليه السلام وویل چې دسلیمان عليه السلام فیصله صحیح ده اوفائده منده ده داولی؟ ځکه چې ده دالله جل جلاله څخه داغوبښتنه کړی وه چې دده حکم اوفیصله دی برابره وی اوقابل قبول دی وی.

اودارکم په یوحديث کی ذکر دی چې روایت یې کوی ابی الزناد داعرج څخه دی نقل کوی دالاعرج څخه دی نقل کوی دابی هریره عليه السلام څخه دی وایې چې فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: یوه ورځ دوی ښځی یوحای ناستی وی چې ددواړو سره خپل خپل بچیان وه چې ناڅاپه په دوی باندی شرمښ رالی نوددی یوی څخه یې بچی پورته کی نودی دواړو په دی بل بچی کی جگړه وکړه دی مشری ښځی وویل چې ستا بچی یې بوتلی اودی کشری وویل چې ستا بچی یې بوتلی، نودوی دواړو محاکمه وکړه داود عليه السلام ته (یعنی فیصله یې داود عليه السلام ته یووړه) نوداود عليه السلام دی مشری ته ددی بچی فیصله وکړه اودابچی یې دی مشری ته ورکی، نوکله چې دوی دسلیمان عليه السلام خواته ورله نوسلیمان عليه السلام وفرمایل چې: ماته راکي یوه چاره چې زه داماشوم په مینځ دوه ځایه کړم نونیم به یوی ښځی ته ورکم اونیم به بلی ښځی ته ورکم. نودی کشری ښځی وویل چې الله جل جلاله دی په تاباندی ورحمیرې داورکړه دی ته داددی بچی دی. نوسلیمان عليه السلام دابچی دی کشری ته ورکی ولی چې داځوی ددی وو نوزړه یې پر خوږ سو اوددی بلی ځوی نه وو هغه غله ولاړه وه اودایې نه وویل چې دامه نیمی کوه.

اودا دواړی فیصلی ددوی په شریعت کی جائز وی خودسلیمان عليه السلام فیصله راجحه وه، نو ددی وجی څخه الله جل جلاله دده مدحه بیان کړیده اوپه دی باندی یې ثناء بیان کړیده.

وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعَلَمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجَبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطُّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ (۷۹) وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ (سورة الانبياء ۷۹-۸۰) بیا الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَلَسَلِيمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ (۸۱) وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ**، په دی ایتونو کی الله جل جلاله بیان دمسخر کولو دهواء سلیمان عليه السلام ته بیان کړی دی چې مور سلیمان عليه السلام ته هوا مسخره کړی وه چې دده په خوبښه باندی به چلیده.

اودارکم الله جل جلاله په سورة ص کی فرمایلی دی: **فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (۳۶) وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَغَوَّاصٍ (۳۷) وَأَخْرَيْنَ مُقْرِنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (۳۸) هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۹) وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ** (سورة ص ۳۶-۳۹) کله چې ده آس پریښووی نوالله جل جلاله ورلره دهغه په عوض کی هوامسخره کړه چې دده په امر باندی به چلیده

چې کم ځای ته او کم ملک ته او په کم وخت کې او کم خوا ته چې ده غوښته نوهوابه دده په حکم باندې چلیدل او دارکم نور ورلره الله ﷺ هرڅه مسخر کړې وه د حیوانانو او پیریانو او دانسانانو څخه، اوده به چې کله په دښمن باندې حمله کول غوښتل نوهواته به یې امر وکړې نو دې به یې هغه ځای ته ورسوي او کله به چې دې په تیزی سره یو ځای تلې او یابه یې غوښتل چې یو ځای ته ژر ورسیري نوهواته به یې امر وکړې نوهوابه نوره هم تیزه سوه اودې به یې په تیزی سره هغه ځای ته ورسوي په داسې طریقې سره چې دې به په اول دسهار وخت کې د بیت المقدس څخه ووتې چې ما پښین ته به دې په اصطخر مقام کې وو چې ددې علاقې اود بیت المقدس په مینځ کې دیوې میاشتي مزل دې نودې به داپه نیمه ورځ کې ووهل. لکه څه رکم چې الله ﷺ فرمایلي دي: وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحُ غَدُوهاَ شَهْرًا وَرَوَّاحُهاَ شَهْرًا وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقَظْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَمَن يَزِغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ (۱۲) يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرِينَ، (سورة سباء ۱۲-۱۳) حسن بصری ویلي دي چې: سليمان ﷺ به دماپښین په وخت کې د دمشق څخه اصطخر علاقې ته تلې او په هغه ځای کې به یې ډوډې وخورل نو دمانام په وخت به ددغه ځای څخه کابل ته روان سو نو د کابل او اصطخر په مینځ کې دمیاشتي مزل دې، او ویل سوی دې چې اصطخر د سليمان ﷺ دلورنوم وو چې د پیریانو د قبیلې څخه وه. اود اقول دالله ﷺ: وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَمَن يَزِغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ، یعنی الله ﷺ ده ته پیریان هم مسخر کړې وه چې دده خدمت به یې کوي په مختلفو طریقو سره او په دې پیریانو کې به یوهم دده خلاف کارنه سو کولی او چابه چې دده خلاف وکړي نوهغه ته به یې سخت عذاب ورکوي، اودوی به ځایونه دناستی اود مجلسونو ځایونه به یې جوړول او نور تصویران به یې جوړول کم چې په دیوالونو باندې لگیرې، اودا تصویرونه ددوی په شریعت کې جائزوه اودا یو فواری اوداسی نور خدمتونه به یې د پیریانو څخه اخستل. نوددوی دهریو څخه به یې جلا جلا خدمتونه اخستل او چابه چې په کې نافرمانی وکړه نوهغه ته به یې عذاب اوسزا ورکوله او هرڅه چې جنات دې دهغه په باره کې درسول الله ﷺ څخه هم یو حدیث نقل دې چې دهغه روایت نقل مسلم اونسایې کړې دي د حدیث د شعبه څخه، مسلم وایې په نقل کولو سره دمحمد بن سلمه څخه دې نقل کوي د عبدالله بن وهب څخه دې نقل کوي دمعاویه بن صالح څخه دې نقل کوي دربیعه بن یزید څخه دې نقل کوي دابی ادريس الخولانی څخه دې نقل کوي دابی الدراء څخه دې وایې چې ولاړیدی رسول الله ﷺ چې لمونځ یې کوي نوموړ واوریده چې فرمایلي

یې: اعوذ بالله منك زه پناهی غواړم په الله ﷻ باندې ستا څخه) دایې درې واړه وویل، او لاسونه یې داسې خلاص کړې وه لکه چې دیوشی څخه چې څوک خوارک کوی، کله چې دلمانځه څخه فارغه سو نوموړې ورڅخه پوښتنه وکړه چې: ای دالله ﷻ رسوله ﷺ مورې اووریدی ستاسې څخه داسې شی چې تاسې ووايه چې هغه مورې مخکې ستاسې څخه نه وو اوریدلې، او مورې ولیدل چې تاسې لاسونه وغورول، نونبی ﷺ وفرمایل: یقیناً دښمن دالله ﷻ ابلیس دځان سره داور یوه سکروټه راوړې وه چې هغه یې زماپه مخکې دغورځولو دپاره راوړې وه، نو ما وویل: چې زه پناه غواړم په الله ﷻ باندې ستا څخه درې واړه، اوبیا می وویل: زه لعنت وایم په تاباندې لعنت دالله ﷻ چې پوره لعنت دی، اوبیاما وغوښتل چې دی راگیرکم، څوکه چیرې زما ورور سلیمان ﷺ دعانه وای کړې نونن ورځ به دا دمدينی دماشومانو دپاره دلوبو شی جوړوی. (۱)

دارکم ددی څخه وروسته نور روایتونه هم په مختلفو طریقو سره بیان سوی دی چې په هغه کې هم داذکر دی چې نبی ﷺ ته ابلیس په لمانځه کې راغلی وو نونبی ﷺ یې دنیولو په باره کې سوچ کوی نوپه اخره کې نبی ﷺ فرمایلی دی که دسلیمان ﷺ دعا نه وای نومابه نیولی وای اودمدینې ماشومانوبه بازی په کولی خوپه دی ځای کې سلیمان ﷺ دعاکړې وه چې ده ته دی الله ﷻ داسې بادشاهی ورکې چې دده څخه وروسته چاته ورته کول سی نوپه پیریانو اوپه شیطانانو باندې دسلیمان ﷺ تسلط وو چې دسلیمان ﷺ څخه به یې ځان نه سوپتولی اوکه څه به یې وکړه نوسلیمان ﷺ به ورلره سخته سزا ورکوله نو دشیطانانو اودپیریانورانیول اودهغو بندی کول اوهغه ته سزاورکول داخاص ووپه سلیمان ﷺ پوری نوددی دوجی نبی ﷺ فرمایلی وه چې: که زما دورور سلیمان ﷺ دعانه وای نومابه دارانیولی وای اونن ورځ به دی دمدينی دماشومانو دبازیو شی وای.

دارکم په تعداد دبیبیانو دسلیمان ﷺ کې هم علماوو اقوال ذکرکړې دی نوبعضو ویلی دی چې دسلیمان ﷺ (۱۰۰۰) بیبیانی وی چې په مهرونو سره یې ځان ته واده کړې وی او (۳۰۰) سوه مینځی یې وی، اوویل سوی ددی برعکس هم په داسې طریقه چې (۳۰۰) بیبیانی یې وی چې په مهرونو سره یې واده کړې وو او (۱۰۰۰) مینځی یې وی، اوده دنورو بنځو طاقت هم درلودی، دده دطاقت په باره کې یوحديث ذکرسوی دی چې بخاری یې ذکر کوی په نقل کولو سره دخالد بن مخلد څخه دی نقل کوی دمغیره بن عبدالرحمن څخه دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی نقل کوی دالاعرج څخه دی نقل کوی دابی هریره

(۱). مسلم: کتاب المساجد ومواضع الصلاة، باب جواز لعن الشيطان اثناء الصلاة (۲/۳۰۱) النسائي: کتاب السهو، باب لعن ابليس والتعوذ بالله منه في الصلاة (۳/۱۲۱۴).

ﷺ څخه دى دى دنبي ﷺ څخه چې فرمايلى دى يوه ورځ سليمان ﷺ وفرمايل چې زه به نن شپه په اويانسڅو باندې طواف كوم نوهره يوه بنځه به حمل اخلي او يومجاهد او شهسوار به پيدا كوي چې دالله ﷺ په لاري كې به جهاد كوي. نو خپل يوملگري ورته وويل چې انشاء الله ﷻ، نوده انشاء الله ونه ويل نويو ماشوم هم پيدانه سو مگر يوماشوم پيداسو چې دهغه هم بعضى حصى كمى وي او پوره نه وو. نونبي ﷺ وفرمايل چې كه ده انشاء الله ويلى وای نو پيدا سوي به وای او جهاد به يې كړي وای دالله ﷻ په لاره كې.

داركم شعيب بن الزناد ويلى دى چې (۹۰) بيبيانى يې وي اودا قول اصح دى او بنه دى، اوددى څخه وروسته بل روايت كې هم داركم ذكرسوى دى خو په دواړو روايتونو كې فرق دادى چې په دى روايت كې (۷۰) بنځي ذكردي او په دى بل روايت كې (۱۰۰) بنځي ذكردي اوددى روايت په آخره كې هم نبي ﷺ فرمايلى دى چې: كه ده انشاء الله وويلي وای نوالله ﷻ به ورلره سل ځامن وركړي وای چې دالله ﷻ په لاره كې به يې جهاد كوي خوده انشاء الله ونه ويله نوالله ﷻ ورلره ورنه كړه داركم په اختلاف دروايتونو سره ډير روايتونه ذكردي چې دټولو څخه هم دا يو مقصد جوړيږي اودا دلالت كوي پردى خبرې باندې چې سليمان ﷺ ددومره بنځو طاقت درلودى، اوددى ذكرسوى ايتونو په اخر كې الله ﷻ دا ذكر كړي دى چې مور سليمان ﷺ ته ددنيا نعمتونه هم وركړي دى اوسره ددى مور ورلره په آخرت كې هم كور او ثواب برابر كړي دى په دى قول سره.

بيان دوفات دسليمان ﷺ او دده موده دباچهي

الله ﷻ فرمايلى دى: فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتُهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبِ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ. (سورة سباء \ ۱۴)

ابن جرير او ابن ابى حاتم يوروايت نقل كوي دابراهيم بن طهمان څخه دى نقل كوي دعطاء بن السائب څخه دى نقل كوي دسعيد بن جبير څخه دى دابن عباس څخه چې رسول الله ﷺ فرمايلى دى: وو سليمان ﷺ چې كله به يې لمونځ كوي نودده مخ ته به يوبوتې راتوكيدي نوده به ورڅخه دنوم په باره كې پوښتنه كوله چې ستاخه نوم دى نوده به ورته خپل نوم ذكر كې. نوهمداركم ده يوه ورځ لمونځ كوي چې مخ ته يې يوبوتې راتوكيدي نوده پوښتنه ځيني وكړه چې ستاخه نوم دى نوده ورته وويل چې: خروب (يعنى خرابونكى) نوبيايې ورڅخه پوښتنه وكړه چې ته دخه دپاره يې نوده ورته وويل چې زه ددى كور دورانولو او خرابولو دپاره يم، نوسليمان ﷺ ته دخپل مرگ په باره كې معلومه سوه چې دده نيته پوره ده نووې فرمايل: اى الله ﷻ زما مرگ ددې پيريانو څخه پټ كړي يعنى چې دوى ته زما دمرگ په باره كې څه معلومات ونسي او خلكوته ددې خبرې علم وسى چې پيريان په غيبو

باندی نه پوهیږي (اوبل مقصد په کی داوو چی په هغو ورځو کی سلیمان عليه السلام په دوی باندی دچوکیدار په شکل ولاړ وو اودوی په مسجد الاقصی کی لگیاوه کار یې کوی) نو سلیمان عليه السلام په لکړه باندی تکیه وکړه اووفات سو نوپیریانو ته ترهغه وخته پوری پته ونه لگیده ترڅو چی دده لکړه چینجیانو وخوړل اودی راغوځار سو نوپیریانو ته پته ولگیده چی دی وفات سوی دی.

دارکم نور اقوال هم په مختلفو طریقو سره ذکر دی چی دټولو خلاصه هم داوه کم چی مور ذکر کړه چی دده مخ ته بوتی راتله بعضی وایې چی داورته په بیت المقدس کی هره ورځ یویو بوتی راوتی اودهریوه بوتی څخه به یې داپوښتنه کوله چی ته څه ته پیدا سوی یې او هریو بوتی به ورته خپل مقصد دپیدائش بیانوی تردی چی یوه ورځ یوبوتی راووتی نوده پوښتنه ځینی وکړه چی ته ولی پیدا سوی یې نوده ورته وویل چی ددی جماعت وړانولو دپاره اوتا لره دوفات کولو دپاره، نوباقی روایت دمخکی په ډول دی چی ده دالله جل جلاله څخه غوښتنه وکړه چی پیریان دده په مرگ باندی خبرنه سی. تردی چی لکړه چینجیانو وروخوړل نوبیا پریانو ته معلومه سوه چی سلیمان عليه السلام وفات سوی دی نووتښتیده. نوددی څخه دا معلومیږي چی پیریان په غیبو باندی نه پوهیږي که په غیبو باندی پوهیدی نودا دومره سختی به یې په ځان باندی نه برداشت کولی اوسمدستی به تښتیدلی وای دسلیمان عليه السلام دوفات سره اونور دسلیمان عليه السلام دوفات په باره کی اسرائیلی قصی نقل دی چی په هغه کی خرافات ډیردی چی دهغه ذکرکول هسی بی فائدی دی نوپه دی باندی اکتفاء کوو.

اسحاق بن بشر وایې په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه چی دی نقل کوی دالزهري څخه اوداسی نورو څخه دوی وایې چی دسلیمان عليه السلام عمر (۵۲) کاله وو اوبادشاهی یې (۴۰) کاله وه، اودابن عباس څخه روایت نقل دی چی هغه وایې چی (۲۰) کاله یې بادشاهی کړیده والله اعلم، نوابن جریر ویلی دی چی مجموعه عمر دسلیمان عليه السلام څه باندی پنځوس کاله جوړیږي، اوپه څلورم کال دخپل بادشاهی کی یې دبیت المقدس په تعمیر باندی شروع کړی وه، بیادده څخه وروسته دده ځوی رجبام ددوولسو کالو دپاره بادشاهی واخسته په قول دابن جریر سره. اوویلی یې دی چی ددی څخه وروسته دبنی اسرائیلو ډلی جلا جلا سوی اوخوار سوه.

بیان دیوی ډلی دانباوو عليهم السلام چی وختونه اوزمانه یې صحیح معلومه نه ده

ددوی څخه شعیا بن امصیا دی. محمد بن اسحاق وایې چی دی مخکی ترزکریا عليه السلام وو او دا هغه پیغمبر وو چی ده زیری ورکړی دی دمحمد صلى الله عليه وسلم اودعیسی عليه السلام خلگو ته چی وروسته به داسی دوه پیغمبران راځی اودی په زمانه دبادشاهی دحزقاکي وه په بیت المقدس کی اودا بادشاه ددی نبی فرمانبردار اوتابعداروو چی دده هره خبره به یې اوریدله اودهري خبری

اطاعت به يې کوی کله به چې يې ده ته نصيحت وکي دڅه په باره کي چې دا کار وکه نوهغه به يې کوی اودڅه څخه به يې چې منع کي نوهغه به يې نه کوی، اودارکم نوی کارونه ډیر سوی وه په بنی اسرائیلو کي چې دځانونوڅخه يې نوی طریقي رائج کړی وی، نوددی بادشاه پریښه باندی څه دانه راوختی، اوبادشاه دبابل په دوی باندی دحملی اراده وکړه چې نوم يې سنحاریب وو. ابن اسحاق وايي چې دده سره (۲۰۰۰۰) کسان وه چې دجنگ دپاره يې را روان کړی وه نوخلگ وپیریده په سخت پیریډو سره. نودی بادشاه دا نبی شيعا عليه السلام ته وویل چې الله جل جلاله ددی سنحاریب په باره کي څه وحی کوی نودغه نبی وویل چې هيڅ وحی راته دده په باره کي نه ده سوی، بیاوروسته وحی نازلی سوی چې په هغه کي امر وو حزیقا ته دوصیت اودبل سړی په مقررولو باندی په خپل ځای کي چې څوک هم وی ولی چې دده اجل نژدی وو. کله چې دی بادشاه ته داخبره ورسیده نوده قبلی ته مخ کي اوپه لمانځه ودریدی اولمونځ يې وکي اوتسبیحات يې بیان کړه دالله جل جلاله اودعا يې وکړه اووی ژړل الله جل جلاله ته په سخته ژړاسره اودعا يې وغوښته دالله جل جلاله.

نوالله جل جلاله ورلره دشيعا عليه السلام په واسطی سره زیری ورکي چې دده دعا اوژړا دالله جل جلاله په دربار کي قبوله سوه اوپه ده باندی الله جل جلاله ورحمیدی اوده ته يې په عمر کي (۱۵) کاله اضافه وکړه اوالله جل جلاله دی محفوظ کي دخپل دښمن سنحاریب څخه، کله چې ورته شيعا عليه السلام دا خبره وکړه نوهغه غم اوخفگان ځینی ولاری اوالله جل جلاله ته په سجده باندی پریوتی اوپه سجده کي يې دادعا وویل: ای الله ته هغه ذات يې چې ته ورکوی بادشاهی چاته وغواړی اواخلي بادشاهی دچاڅخه چې ستاخوښه وی، اوعزت ورکوی چاته چې ستاخوښه وی اوذلیله کوی څوک چې وغواړی، ته عالم يې په غیبو باندی اوپه شاهدی باندی، پس ته اولنی ذات يې اوته آخرنی يې اوته ښکاره يې اوته پت هم يې اوته رحم کوی په خلگو باندی اوته قبلوی دعا دحاجتمندو. کله چې ده سر لورکي دسجدي څخه نوالله جل جلاله وحی وکړی شيعا عليه السلام ته چې ده ته امر وکي چې دانځیرو اوبه راواخله اوپه خپلی دانی باندی يې وموړه نوده ته به شفا نصیب سی نوده هغه کار وکي نوالله جل جلاله شفا ورکړه.

اویلیری الله جل جلاله په قوم دسنحاریب باندی مرگ نوکله چې دوی صباکي نوټول په کورونو کي مړه پراته وه ماسوا دسنحاریب څخه اودده دپنځو ملگرو څخه نودبنی اسرائیلو بادشاه په ده پسی کسان ولیږل اودی يې راوستی نودی يې په زنځیرونو باندی وتړی اوتر اويا ورځی پوری يې په کلوکي وگرځوی دپاره دذلیله کولو دده اودپاره دسپکاوی دده بیاداویا ورځو څخه وروسته سنحاریب هم مړ سو. ابن اسحاق وايي چې: بیامرسو حزیقا کي چې دبنی اسرائیلو بادشاه وو نوپه دوی کي گناهونه ډیرسوه اودشر کارونه په دوی کي ډیرسوه نوالله جل جلاله وحی وکړی شيعا عليه السلام ته نوهغه په دوی کي ولاړیدی اودوی ته يې دعوت ورکوی او

دوی ته یې دالله ﷺ دخوا څخه ددوی دمقام بیان وکی اودوی یې داخرت دعذاب څخه وپیرول. کله چی دی دخپل بیان څخه فارغه سو نودوی اراده وکړه دده دقتل، نوداشيعا ﷺ ددوی څخه وتبستیدی تردی چی په یوی درختی کی دننه سو نو شیطان دده څخه کپړی دباندی پاته کړی نوکله چی دوی ورپسی راورسیده نودخان سره یې اړه راوړل اودا درخته یې په منځ دوه ځایه اړه کړه اودانبی یې هم په کی دوه ځایه اړه کی.

اوبل ددوی څخه ارمیابن حلقیا ﷺ دی چی دی دقبیلی دلاوی بن یعقوب ﷺ څخه دی او ویل سوی دی چی داخضر ﷺ دی داقول دضحاك دی اودابن عباس دی خودا قول کمزوری قول دی اوصحیح نه دی. ابن عساكر وايي چی: په بعضو اثارو کی داسی ذکر سوی دی چی دی په وینه دیحیی بن زکریا باندی ولاړوو په دمشق کی، اووی فرمایل دی وینی ته چی ای وینی تاخلك په فتنی کی اچولی دی پس ته ودریږه، نودا وینه ودریده تردی چی بالکل غیبه سو.

دارکم ابوبکر بن ابی الدنيا وايي په نقل کولو سره دعلی بن مریم څخه دی نقل کوی داحمد بن حباب څخه دی نقل کوی دعبدا لله بن عبدالرحمن څخه دی وايي چی: فرمایلی دی ارمیا ﷺ: ای زما ربه په بندگانو کی کم بنده تاته ډیر محبوب دی؟ نوالله ﷺ وفرمایل هغه سړی چی هغه زما ذکر مشغول کړی وی دخلگو دذکر څخه هغه کسان چی هغوی ته ددنیا سامانونه ورسپړی نو هغه ته لږ ښکاره سی، اوکله چی ځینی لیری سی نوارمانونه یې نه کوی. دا هغه کسان دی چی دوی زما محبت حاصل کړی دی اوزه به دوی ته ورکړه کوم څومره چی دوی طلب کوی زما څخه.

ورانیدل دیت المقدس

الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكَيْلًا (۲) ذُرِّيَّةً مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (۳) وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنٍ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا (۴) فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا (۵) ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا (۶) إِنَّ أَحْسَنَكُمْ لَأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا (۷) عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُمْ عُدتنا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا، (سورة الاسراء ۸۱۲).

دارکم وهب بن منبه وايي: وحی وکړی الله ﷻ یو پیغمبر ته دپیغمبرانو څخه چی ارمیایي نوم وو په داسی وخت کی کله چی په بنی اسرائیلو کی گناهونه اونا فرمانیانی زیاتی سوی:

چی ته په خپل قوم کی ودریره اوایا خپل قوم ته چی ددوی زړونه داسی دی چی په هیخ باندی نه پوهیږی او عقلونه یې هم داسی دی چی پوهه په کی نسته اوداسی سترگی یې دی چی حق نه پیژنی، نو ددوی څخه داپوښتنه وکړه چی زما دطاعت څخه په لیری والی کی ددوی څه رکم حال وو، اوآیا په دوی کی څوک کامیاب سوی دی زما دطاعت په پرینسولو کی اوزماپه نافرمانی کولو کی؟ اوآیا په دوی کی چا څه ناکامی اوبدبختی زماپه اطاعت کی ولیده؟ حیوانانوته چی کله خپل وطن یادسی نوهغه ځای ته بېول کیږی مگر دا قوم چی ددوی پلرونوته عزت ورکول سوی دی دوی هغه عزت او اکرام پرینسوی ده ته اوپه بل خوا باندی روان سوه، هرڅه چی ددوی عالمان وه نو هغوی زما دحق څخه خلاف وکړه اوپه بله روان سوه اوهرڅه چی ددوی روژه دار وه هغوی زما څخه ماسوا دبل چا عبادت وکی، اوهر څه چی ددوی قاریان وه نوهغوی فائده وانه خسته په هغه خپل ویلوسره، اوهرڅه چی ددوی بادشاهان دی نوهغوی په مایسی یې هم دروغ وتړل اوزما په رسولانو پسی یې هم دروغ وتړل، دوی جمع کی په خپلو زړونوکی مکر اودوکه اوفریب، اوخپلی ژبی ژبی یې په دروغو باندی عادت کړی دی، اوزمادی قسم وی په خپل عزت اوپه خپل جلال باندی چی زه به په دوی باندی داسی غمونه راولم چی په پیږیو پیږیو پوری به دځانه څخه نه خبریږی چی زه داڅه کوم اوپه دی کمی لاری باندی روان یم، او ددوی دژړا دوجی به په دوی باندی رحم نه کوم، اوپه دوی کی به زه داسی بادشاهان وټاکم چی ظالمان به وی اولښکر به یې دومره زیات وی لکه دوریځو په شان چی داتوله مزکه به یې پته کړی وی چی دوی به خرابول کوی اودکلو څخه به دوحشت ځای جوړوی (یعنی دکلو خلگ به ټول مړه کړی نودا کلی به تش پاته سی نوحشت اوبیره به په کی وی نوڅوک به هغه علاقی ته نه سی ورتلی) نو پس هلاکت دی هغه اوسیدونکوته چی زه به هغوی څه رکم ذلیلان کوم په قتلونو باندی (یعنی په کمی طریقی سره به یې زه ختموم) اوپه دوی باندی به ظالمان مسلط کړم چی په دوی باندی به ظلمونه کوی اوددوی باغونه اوکښتونه چی اوس په کی دآسو اوازونه کیږی نوبیابه په کی دشرمښانو اوازونه وی، اوددوی ښکلی ښکلی بنگلی چی دوی جوړی کړیدی نودابه وگرځوم کور دحیوانانو چی حیوانان به په کی اوسیري، اودشمعی رنا به وروسته په داسی تیارو بدله کوم چی دبیری تیاره به وی، اودعزت څخه وروسته به دوی ذلیله کړم، او زه به ددوی رنگونه بدل کم په مختلفو عذابونو سره اوبیابه امروکم آسمان ته چی داوسپنی سه، که زه چیری باران وکم نودوی ته به څه فائده نه رسیږی اونه به څه په راشنه کیږی اوکه څه په راوتوکوم نوهغه هم دحیوانانو دپاره بیابه ددوی څخه زه بارانونه بندکړم په وخت دکروندی کی اوبیابه یې راواروم په وخت دلوکی، نوکه دوی په دغه وخت کی څه وکرله نو یوآفت به پراولم اوکه ددی آفت څخه محفوظ سوه نوبرکت به ورڅخه واخلم یعنی سی به خو

برکت به يې نه وي، او که دوی زما څخه سوال وکي اودعا وغواړي نوددوی دعابه نه قبلوم، او که دوی زما څخه څه وغواړي نوزه به يې نه ورکوم، او که دوی ماته ژړاگاني وکړي نوزه نه پر رحميږم، او که دوی ماته عاجزي وکړي نوزه به مخ ځيني واروم. راوی ددی ابن عساكر دی. دارکم اسحاق بن بشر وايي چي ماته خبر راكړي دي ادریس دی نقل کوي دوهب بن منبه څخه دي وايي چي: کله چي الله ﷻ په طور د نبي ارميا ﷺ بنی اسرائیلو ته راوليږي، داسي وخت وو چي بنی اسرائیلو نافرمانیاني ډيري کړي وي او گناهونه يې ډير کړي وه او پیغمبران يې وژل نوبخت نصر په دوی کی مشر وو اوداتول کارونه دده په امر کیدل اودوی ته دي په خپله راغلي وو کله چي ده ته معلومه سوه چي الله ﷻ بدله ځيني اخلي نووحي وکړي الله ﷻ ارميا ﷺ ته چي: زه هلاکونکی یم بنی داسرائیلو اوددوی څخه خپل انتقام اخلم نوته ودریږه په یوی ډبري دبیت المقدس باندی چي تاته به امر دالله ﷻ راځي اووحي به درته کيږي. نو ولاړسو ارميا ﷺ اوخپلي جامي يې خيري کړي اوپه خپل سرباندی يې شگي وارولي اوپه سجده باندی پريوتی اووی فرمايل: ای رب العزته ماته داننه وه چي زه مورنه وای زیږولی په داسي حال کی چي زه آخرنی نبي یم په بنی اسرائیلو کی، اوبیت المقدس به خرابيږي زماپه مخکی اوهلاکت دبنی اسرائیلو به زما دوجی وي، نوده ته وویل سوه چي سرلوړ کړه نوسريې لوړکی اوبيايې وژړل اووی فرمايل چي: ای زماربه په چا باندی خپل عذاب نازلوی؟ نوالله ﷻ وفرمايل چي: داور عبادت کونکی زما دعذاب څخه بيريږي اوزما دثواب څخه اميدهم نه لري، بياده ته الله ﷻ وفرمايل چي ولاړسه ارميا ﷻ او غوږ کښيږده زما وحي ته چي زه خبر درکوم تاته ستاپه باره کی اوستا دقوم په باره کی: ما ته خوښ کړي وي مخکی دپيدائش ستا څخه، اوماستا پاکي کړيده مخکی ددی څخه چي ستا شکل می ستا دمور په رحم کی جوړکړي وو، اومخکی ددی څخه چي ته ماپيدا کولی نوستا پاکي ماکړي وه، اومخکی ددی څخه چي تاتبليغ کړي وي ماتاته خبر درکړي دي، او دغت کار دپاره می ته ټاکلی يې او خوښ کړي می يې. نوده ته به دالله ﷻ دطرفه وحي راتلی تردی چي په دی بنی اسرائیلو کی گناهونه اونوی کارونه ډيرسوه چي ددوی دشريعت خلاف وه او ددوی څخه هغه نعمت هيرسو چي الله ﷻ دوی دسنحاريب دلښکرڅخه اودهغه دظلم څخه خلاص کړي وه، نوالله ﷻ وحي وکړي ارميا ﷺ ته چي ودریږه په دوی کی او دوی ته زما دنعمتونو بيان وکړه اودوی ته ددوی نافرمانیاني اوگناهونه وروښيه کم چي دوی نوی نوی شروع کړي دي.

نو ارميا ﷻ وفرمايل چي: ای زماربه زه ضعيف یم که چيري ته ماقوی نه کړي، اوزه عاجزه یم که چيري ته ماته بلاغت رانه کړي، اوزه خطاکيږم که ته زما لاره سيده نه کړي اوزه ښويدونکی یم که چيري ته زما مدد ونه کړي، اوزه ذليله یم که ته ماته عزت رانه کړي، نوالله

ﷺ ورته وفرمايل: آياتاته دامعلومه نه ده چي ټول کارونه زماپه مرضي سره کيږي، اودا مخلوق اودا کارونه ټول زمادي اودازرونه ټول زماپه قبضه کي دي نوزه ورڅخه قبولوم څه رکم چي زمامرضي وي، نوزه رب يم داسي رب چي زما په شان بل څوک نسته، دريدلي دي مزکه اوآسمانونه اوڅه چي په دي کي دي زماپه کلمي سره (چي دکن لفظ دي) او دقدرت رجوع ماته کيږي، اوڅه چي زماسره دي دهغه علم زما څخه ماسوا دبل چاسره نسته، اوزه هغه ذات يم چي ماسمندرونو سره خبري کړي دي او هغه مي پوه کړي دي اوامر مي ورته کړيدي نوزما دامر مطابق گرځي، اودي سمندرونو ته مي حدود گرځولي دي چي دهغه څخه تجاوز نه سي کولي، اوزه ستاسره يم دوي تاته څه ضرر نه سي دررسولي، اوماته ليرلي يې يوغت قوم ته چي ته هغوي ته زما داطاعت خوا ته دعوت ورکي نوکه په دوي کي ستا تابعداري چاوکړه نوهغه ته به اجر وي داسي اوستابه په کي هم اجر وي اودهغه داجر څخه به هيڅ هم نه کيږي، ته ولاړسه خپل قوم ته اوپه هغوي کي ودرېږه ووايه هغوي ته چي: الله ﷻ تاسي ته يادانبت درکي ستاسي په پلرونو باندې چي ستاسي پلرونه دالله ﷻ په اطاعت کي څه رکم ډوب وه اوتاسي اي دانبياوو ځامنو تاسي دالله ﷻ په نافرمانی کي څه رکم ډوب ياست، اوآياپه تاسي کي چازماپه طاعت کي څه بدبختي ليدلي ده؟ يامو زماپه نافرمانی کي کاميابي ليدلي ده؟ حيوانانو ته چي کله خپل وطن يادسي نوزه يې بوخم هغه ځای ته خودوي په هلاکت کي پراته دي اوزما خوا ته رجوع نه کوي اودخپلو پلرونو مقام يې هيرکړي دي چي ددوي پلرونو ته ماکم عزت ورکړي دي، اودوي طلب دکرامت اوعزت په بل ځای کي کوي.

هرڅه چي علماء ددوي دي نوهغوي زما دبندگانو سره بل کار شروع کي چي دوي ته يې نور څه بنوول کم چي زما دکتاب څخه خلاف وو، اوددوي څخه هيرسو زما ذکر اونصيحت او وعده کم چي دوي زماسره کړي وه، نودوي زماپه نافرمانی کي اخته دي اوهرڅه چي ددوي بادشاهان ددي نوهغوي حق ته ديکه ورکړه اودنعمت ناشکري يې وکړه، نودوي زماپه کتاب کي تحريف وکي، اوزماپه رسولانو پسي يې دروغ وتړل، نوزمادي قسم وي په خپل عزت اوجلال باندې اوپه عظمت دشان باندې چي زما څخه ماسوا څوک دعبادت لائق نه دي اونه څوک داجرات کولي سي چي زماسره شريك مقرر کي. آيا څوک سته چي زماسره شريك وي زما په بادشاهي کي؟ اوآيا پکاردې يوانسان ته چي زما داطاعت په ځای زما نافرمانی وکي؟ اوآيا داسي کيدي سي چي زه يوسړي پيدا کم اوبيا هغه دځان سره په بادشاهي کي شامل کړم، اويازه يوبنده ځان ته پيدا کم اوبيا هغه ته امر وکم چي دبل چا عبادت وکه اوحال دادې چي زما څخه ماسوا دعبادت لائق نسته؟ نودوي دالله ﷻ داسي نافرمانیاني وکړي اودالله ﷻ په لاره کي عبادت اوجهاد اوهرڅه يې پريښوول، اودوي څخه

دا خبره هیره سویده چی ددوی پلرونو څه رکم صبرکړی دی اوڅه رکم مجاهده یې کړیده، او څه رکم یې دالله ﷺ په لاره کی خپل ځانونه او خپلی وینی او مالونه خرڅ کړی دی، نو دهغوی دوجی موتاسی ته ډیر عمرونه درکړه اوستاسی می ډیر عذرونه قبول کړه په دی وجه چی شاید دتوفیق اوهدایت خوا ته روان سی اوداخپل کفر پریږدی. اوهرخت به په دوی باندی بارانونه کول کیږی اودمزکی څخه به ورته بوټی شنه کیدل اوهرقسم نعمتونه به دوی ته ورکول کیده خودی هرڅه دوی لره زیات نه کی مگر کفر او طغیان اونا فرمانی نو تر څوپوری به داسی کار نه کوی؟ آیاپه ماپوری مسخری کوی؟ یاماته دوکه راکوی؟ زمادی په خپل عزت اوجلالات باندی قسم وی چی زه به په دوی کی داسی فتنی وغوروم چی دوی به په کی گمراه کم چی ددوی دحکیمانو څخه به لاری په کی ورکی سی.

بیابه په دوی باندی زه داسی ظالمان بادشاهان اوامیران مقررکم اودهغه ظالم دزړه څخه به رحمت اوهمدردی لیری کم، اودده په زړه کی به زه داسی طمع کنسیردم چی دی به غواړی چی ټول خلگ دده تابعداری وکی اودده په زړه کی به تور والی وی لکه دتوری شپی په شان، اودوی به په مزکه کی فساد وغوروی، اومکرونه اوتدبیرونه به جوړوی په تدبیرونو جوړولو سره، ددی ظالمانو بادشاهانو به زه زړه کلک کم نوددوی په زړونو کی به درحم ماده نه راځی اوپه چاباندی به نه رحمیږی اوددوی به نظر کار نه کوی دحق په باره کی اونه به یې غوږونه کارکوی، اودوی به چیغی وهی په بازارونو کی په لوړو اوازونوسره لکه په ډول داواز دزمری، چی ددوی دخبرو دوجی به دخلگو جسمونه ورپریږی اوتږی به سی ددی دخبرو اوریدو سره دخلگو صبرونه (یعنی دابادشاهان به په بازارونو کی دخلگو ته خطاب کوی چی خبری به یې داسی وی چی خلگ یې واوری نوټول به په دوکه سی ولی چی ډیری ژوری خبری به کوی خودوی به نه پوهیږی چی ددوی دژبی څخه کم الفاظ وزی، اوددوی به مخونه بڼکاره وی اوپه هغه باندی به بدی وی خودوی ته به نه بڼکاری، نوزمادی قسم وی په خپل عزت باندی چی زه به ددوی کورونه دخپل مقدس کتاب څخه خالی کم او ددوی مجلسونه به ددرس اوبیان داحادیثو څخه خالی کم چی دوی به په کی بیاتش غیبتونه او مسخری کوی، اوزه به ددوی په جماعتونو کی وحشت وغوروم چی خلگ به صرف ددی کتلو ته راځی ولی چی دوی به دومره بنائسته جوړکړی وی ددی دپاره چی خلگ راسی اودا وگوری نودعبادت پرځای به دسیل گاه ځای وی، اودوی به په دغه جماعت کی عبادتونه کوی اوتهجد به کوی ددی دپاره چی دنیا وگتی نودوی به دین هم ددنیا دپاره کوی. اودوی به علم کوی خودعمل دپاره نه، زه به ددوی په ملکونو کی دعزت په ځای ذلت وغوروم اودامن په ځای به بیره وغوروم، اودمالداری په ځای به فقیری وغوروم، اودنعمت په ځای به پردوی کی وږی والی وغوروم، اودخوشحالی پرځای به دوی ته مصیبتونه اوغمونه

او پريشانپاني وغوروم، دارکم الله ﷺ اوږد وعظ اونصیحت اودخپل نعمتونو يادانبت دارميا ﷺ په ذریعه دی بنی اسرائیلو ته کړی دی نوپه آخره کی کعب وایې چی ارمیا ﷺ وفرمایل: ای زماربه ستاپه ذات می دی قسم وی چی زه ستا مخکی اوس ستا څخه تعلیم کوم اودازما دپاره پیکاردی چی زه ستا څخه تعلیم وکم اوحال دادی چی زه کمزوری یم اوما ته داپکار نه دی چی زه ستا څخه خبری وکم خوای ربه زما تازه په خپل رحمت سره نن ورځ ته وروسته کړی یم او هیڅ څوک حقداره نه دی زما څخه زیات بیره کوونکی دعذاب څخه، ای رب العزتہ داعذاب زما څخه لیری کړی ولی چی ماډیر اوږد وخت په دی کور دخطاکارانو کی تیرکړی دی اودوی ستا نافرمانپانی کولی بغیر زما دمشوری څخه اوبغیر زما دتغیر څخه (یعنی دی خلگو ستا نافرمانی وکړه خو مادالاره نه ده وربښوولی اونه ورلره مایه دی دین کی تبدیلی کړیده)، که ته ماته عذاب راکوی نودابه زما دگناه وجه وی اوکه ماته مغفرت اوبخښنه کوی نودازما امیددی ستا څخه ای الله بیادی ارمیا ﷺ وفرمایل: ای ربه پاکی ده تالره مور ستانثاء وایو اوته برکت اچوونکی یې اولوړی مرتبی والا ذات یې، آیاته هلاکوی داسی کلی چی داستا دپیغمبرانو کلی دی اوستادوحی دنالیدلو ځای دی ای ربه زماپاکی ده تالره اومور ستاحمد اوثناء وایو اوته برکت والا ذات یې اولوړی مرتبی والا ذات یې آیاته خرابوی هغه جماعت اوخواته یې نور جماعتونه هم دی کم چی ستادذکر دپاره جوړسوی دی اودعبادت دپاره دهغه بنیادونه ایښوول سوی دی ای ربه زما آیاته هلاکوی داسی قوم چی هغه ستا دخلیل ابراهیم ﷺ اولاددی اوستادکلیم موسی ﷺ امت دی اوددواد ﷺ قوم دی چی هغه داسی نبی دی چی تا بنه والی ورلره ورکړی دی، ای ربه زماکم یوکلی به دعذاب څخه په امن کی وی وروسته ددی دهلاکت څخه؟ اوکم بندگان به ستادلاری پیروی کوی وروسته ددی څخه چی ته هلاک کړی اولاد دابراهیم ﷺ اومت دموسی ﷺ اوقوم ددواد ﷺ آیاته مسلط کوی په دوی باندی هغه خلگ چی داور عبادت کوی؟ الله ﷻ ارمیا ﷺ ته وفرمایل چی: ای ارمیا چاچی زما نافرمانی وکړه نوهغه زما دعذاب څخه نسی خلاصیدی، ماچی کم عزت دهغه قوم ته ورکړی وو هغه زما دطاعت دوجی چی دوی به زماطاعت کوی نومادوی ته عزت ورکړی وو، اوچی دوی زما نافرمانی وکړه نودوی به زه کښته کم کور دنافرمانیانو والوته مگر داچی دوی ته زه خپل رحمت وربښکاره کم، نودا ارمیا ﷺ ورڅخه بیا دابراهیم ﷺ اودموسی ﷺ اوددواد ﷺ په واسطه دعاگانی غوښتی نوالله ﷻ به بیا ورته وفرمایل چی، که ستاقوم دیتیمانو اومسکینانو، زما دحکمونوحفاظت کولی نومابه دوی ته همیشه دغه رکم نعمتونه ورکولی اوزمادی قسم وی په خپل عزت اوجلالات باندی چی زه دوی ته په منزله دیومهربان شپانه وم چی په دوی باندی به ماسختی نه راوستلی اودوی به می دقحط څخه محفوظ کولی او ددوی څخه به

می هر قسم سختی لیری کوله تردی چی دوی نه غت غت پسونه جوړسوه چی یو دبل سره بنکر وهی، نو هلاکت دی وی ددوی دپاره اوبیادی هلاکت وی ددوی دپاره، زه اکرام دهغه چاکوم چی زما اکرام کوی اوزه ذلیلہ کوم هغه سپی چی زمادین هغه ته ذلیلہ اوسپک بنکاری، ددوی خخه چی مخکی کم قومونه وه نو هغوی به په پته زما نافرمانیانی کولی اودوی یی بنکاره کوی تردی چی بنکاره کوی یی په جماعتونو کی اوپه بازارونو کی او دغرونو په سرونو کی اوددرختو په سایو کی تردی چی آسمان اومزکه ددوی خخه تنگه سوه اوماته گیلہ کوی ددوی په باره کی اوسره ددی ټولو دوی دالله ﷺ دکتاب خخه نفعه اوفائده نه حاصلوی. ویل سوی دی چی ارمیاء چی کله دالله ﷺ هغه رساله خپل قوم ته پیش کره په کم کی چی ددوی گناھونه اونا فرمانیانی ذکر سوی وه نودوی دادروغ وگنل اوبیایي نافرمانی وکره اوتهمت په دی ارمیا ﷺ باندی ولگوی چی ته درواغجن یی او دوی ورته وویل چی: تادروغ وویل اوپه الله ﷺ دی ځان لوی وگنی آیاته داگمان کوی چی الله ﷺ دمزکی خخه خپل جماعتونه لیری کوی اوخپل کتاب لوړه وی دمزکی خخه؟ نوڅوک به عبادت کوی دالله ﷺ چی په دی مزکه کی چی کتاب نه وی اوجماعت نه وی؟ تالویی ددی کلی وکره دالله ﷺ په نزد اوتہ لیونی سوی یی، نوپه هغه وخت کی الله ﷺ بخت نصر په دوی باندی مسلط کی تردی چی دوی یی محاصره کره لکه څه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ، ویل سوی دی، کله چی ددوی دامحاصره اوږده سوه نودوی ددی بخت نصر حکم ومني اوددوی ماتحت ازاد سو (یعنی داسی ازاد سوه چی دی بخت نصر اوددی ډلی به چی دوی ته څه ویل نودوی به انکار نه سو کولی ضرور به یی منل) اودی بخت نصر په دوی کی دجاهلیت حکم وچلوی اوظالمانو په دوی باندی بنه ظلم شروع کی، نوددوی خخه یی دریمه حصه قتل کره اوماشومان یی ټول ورمړه کره تردی چی صرف بوډاگان اوبوډاگانی پاته سوی بیایي دوی وطی کره په خپلو حیوانانو باندی اوجماعتونه یی ټول وران کره اوماشومان به یی راکنبل اوزنانی به یی په بازارونو کی درولی وی ترل سوی اوتورات دوی وسوزی اودابخت نصر شام ته هم داخل سو او هلته یی هم بنی اسرائیل قتل کره تردی چی ختم یی کره، کله چی بیرته رالی دابخت نصر اوددوی لښکر نوددوی سره دبنی اسرائیلو دپچو خخه (۹۰۰۰) ماشومان غلامان وه چی دایي ددوی خخه ده ځان سره راوسته اوځانونو ته یی خادمان کره، اودشرابونو جامونه یی په بیت المقدس کی وغورزول اوخنزیران یی په کی حلال کره نو وو تعداد دماشومانو کم چی غلامان سوی وه ددواد ﷺ دنسل خخه (۷۰۰۰) ماشومان غلامان سوی وه، او (۱۱۰۰۰) ماشومان دقبیلی دیوسف بن یعقوب ﷺ وه اودده دورور دقبیلی خخه چی بنیامین دی (۸۰۰۰) ماشومان وه او دارکم دهری یوډلی اوقبیلی خخه یی په زرگونانو ماشومان بوتله دځانونو سره اودوی

بیرته راله د بابل مزکی ته. اسحاق بن بشر وايي چې کله دی بختنصر داکار وکی چې قتل قتال اوداسی نور کارونه یې ټول وکړه نو ورته وویل سوه چې، په دی بنی اسرائیلو کی یو سړی وو چې دوی یې منع کول ددی کارونو څخه اودوی ته به یې ستاپه باره کی خبر وکوی چې داسی ظالم بادشاه به په تاسی باندی الله ﷺ مسلط کوی اوستاسی جماعتونه او کتابونه اوهرڅه به سوزی، خودی بنی اسرائیلو دده تکذیب وکی اودی یې قید کی اووهل اوټکول یې ورکړه اوتهمتونه یې پرولگول. نوامروکی بخت نصر په راوستلو دارمیا ﷺ دجیل څخه اوورته یې وویل چې آیاته هغه سړی یې چې تابه دوی منع کول ددی کارونو څخه، نوده وفرمایل چې هو، نودی بخت نصر ورته وویل چې داتاته دکم ځای څخه معلومه سوه، نوده وفرمایل چې زه الله ﷺ دوی ته پیغمبر رالیږلی وم نودوی زما تکذیب وکی، نو دی بخت نصر ورته وویل چې، ستا تکذیب یې وکی اوته یې بندی کړی اوته یې ووهلی؟ نوده وفرمایل چې: هو، نودی بخت نصر وویل چې ډیر بددی هغه قوم چې دخپل پیغمبرانو تکذیب کوی اودالله ﷺ درسالت تکذیب کوی، بیادی بخت نصر دی ارمیا ﷺ ته وویل چې ته کولی سی زما سره واوسی نوزه به ستا اکرام او عزت وکم، اوزه داخوبن گنم چې ته دخپل امت سره په خپل قوم کی یوځای اوسی اوزما دخوا څخه ته په امن کی یې.

نو ارمیا ﷺ ورته وفرمایل چې زه ترنن ورځی پوری دالله ﷺ په امن کی یم، اوکه بنی اسرائیل دالله ﷺ داطاعت څخه نه وای وتلی نونن ورځ به ستا څخه نه بیریده اونه به ستاپه هغوی باندی څه بادشاهی وه، کله چې بخت نصر دده داخبری واوریدلی نودی یې پریښووی اودی اوسیدی په خپله مزکه کی چې (ایلیا) دی. په دی سیاق کی غرابت دی. داکم ماشومان چې قیدیان سوی وه په هغه قیدیانو کی دانیال ﷺ هم شامل وو.

بیان ددانیال ﷺ

یوروايت ذکرکړی دی ابن ابی الدنيا په نقل کولو سره داحمد بن عبدالاعلی الشیبانی څخه دی نقل کوی دشعيب بن صفوان څخه دی نقل کوی دالاجلج الکندی څخه دی نقل کوی د عبدالله بن ابی الهزیل څخه دی وايي چې حاضر سو بخت نصرته دوه زمري نوده هغه دواړه په یوی کندي کی واچول، اودانیال ﷺ یې هم راوستی اودغی کندي ته یې ورواچوی نو دی دواړو زمریانو دنیال ﷺ ته هیڅ ونه ویل، نو بیادده زړه سو خوراک اوچنباک ته لکه څه رکم چې دعام انسان داوړی والی په وخت کی کیږی،

نوالله ﷺ ارمیاته وحی وکړی په داسی حال کی چې هغه په شام کی وو: چې ده ته دډوډی بندوبست وکه نوده وویل: ای زما ربه زه په مقدسی مزکه کی یم او هغه په مزکه د بابل کی دی چې په عراق کی واقع دی. نوالله ﷺ وحی ورته وکړه چې ته برابرکړه هغه څه چې موږ

يې درته امرکوو پس سته زمور داسی مخلوق چی ته اوتاسی چی کم خوراک برابرکړی دی دانیال عليه السلام ته تاسی دواړه بار کی دا دهغه خواته. نوده خوراکه برابره کړه او الله جل جلاله ور ولیږل هغه څوک چی دایې بارول ددانیال عليه السلام خواته تردی چی دایې دغه کندی په سرباندي ودرول په کم کی چی دانیال پروت وو نودانیال عليه السلام وویل ته څوک یې؟ نوده ورته وویل چی زه ارمیایم. نودانیال عليه السلام ورته وفرمایل چی دلته څه رکم رالی اوچا راوستی نوده ورته وفرمایل چی زه الله جل جلاله راوستم.

نودانیال عليه السلام وفرمایل چی، آیازه الله جل جلاله یادکم؟ نوده ورته وفرمایل چی: هو: نودانیال عليه السلام وفرمایل چی: حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی دهغه دیادانبت څخه هیڅ څوک نه هیږیری او حمد دی دهغه ذات دپاره چی قبلوی دعا دهغه سړی چی امیدساتی دالله جل جلاله څخه، او حمد دی دهغه ذات دپاره چی هغه نه سپاری یوسړی بل چاته کله چی څوک دهغه پر ذات باندي توکل وکی، او حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی هغه بدله دا احسان په احسان سره ورکوی، او حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی هغه جزاء ورکوی په صبر سره دنجات، حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی هغه لیری کوی مشکلات وروسته دمصیبتونو څخه، حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی هغه زمور ځای دامید دی وروسته دنا امیدي څخه.

دارکم یونس بن بکیر ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دابی خالد بن دینار څخه دی نقل کوی دابو العالیه څخه دی وایې چی: کله چی مور فتحه کړه (تستر) علاقه نومور دهرزمان په بیت المال کی یوکت پیداکی چی په هغه باندي یومړی پروت اوسرته یې یوکتاب پروت وو نومور راواخستی هغه کتاب او عمر بن الخطاب ته مو وسپاری نوعمر بن الخطاب دیوسړی په ذریعه دغه کتاب عربی ته واړوی: نوزه اولنی سړی یم چی ماهغه ووايه، ماووايه دغه کتاب دقرآن په رکم. نودارواي وایې چی ماوویل ابو العالیه ته چی په هغه کی څه وه نوده وویل چی ستاسی امر او احکام اوداسی نور خطابونه په کی وه او هغه څه په کی ذکر وه کم چی وروسته واقع کیدو والادی. نودارواي وایې چی ماځینی پوښتنه وکړه چی ستاسی په هغه سړی باندي څه وکړه نوابو العالیه وویل چی مور په یوه ورځ کی دیارلس قبرونه وکنبل په جلا جلا ځایونو کی، نوکله چی شپه سوه نوبه یو قبرکی موبنخ کړه اوتول قبرونه موبندکړه ددی وجی څخه چی څوک یې بیرته ونه کارې. نودارواي وایې چی دوی ورڅخه دڅه امیدکوی چی راکاری یې، نودی ابوالعالیه وویل چی کله ددوی څخه باران بندسو نودوی به دده کت دباندی رالیستی نوباران به شروع سو. نودارواي وایې چی تاسی په دغه سړی باندي دچا گمان کوی. ابو العالیه ورته وویل چی: دانیال عليه السلام نوراوی بیاپوښتنه ورڅخه وکړه چی ستاڅه خیال دی چی دی به دخومره وخت را ایسی پاته وی؟ نوده ورته وویل چی د(۳۰۰) کالور ایسی نوده بیاپوښتنه وکړه چی آیاتاپه

کی څه تبدیلی لیدلی ده، نوده ورته په جواب کی وویل چی بالکل فرق په کی نه وو مگر دتندی یوڅو ورینستان یې لویدلی وه، دانبیاوو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ غوښی نه جلاکیرې د بدن څخه اونه مزکه هغه ځان ته راکشوی سی اونه ددوی غوښته حیوانان خوړلی سی. ددی روایت اسناد ابو العالیه ته صحیح دی.

اوکه چیری دده تاریخ وفات هم دغه وی نوییابه دی نبی نه وی بلکی یونیک سړی به وی په داسی بل روایت کی هم داسی قصه ذکرده خو په هغه کی ابوموسی الاشعری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذکرده چی هغه دده تابوت خلاص کړی وو او په بعضی اقوالو کی ذکرده لکه څه رکم چی دانس بن مالک څخه دا نقل دی چی دده دپزی اوردوالی یوه لویشت دی،

اودارکم نور واقعات ډیری ذکرده خو خلاصه دتولو هم داراوی داکم چی مور بیان کړه، دارکم په بل روایت کی داسی ذکرده چی دانیال عَلَيْهِ السَّلَامُ دعاکړی وه چی مادی دمحمد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ امتیان پت کی، نوالله رفته دادعا قبوله کړی وه نوددی وچی څخه دصحابو وتردور پوری نه وو پت سوی چی بیاصحابو پت کی بناء براقوال علماء.

اودابو موسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه دی نقل دی چی څلور ځایه یې ده ته قبرو کښی نوپه یوه کی یې پت کړی دی چی معلوم نه دی مگر ابوموسی الاشعری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته.

دارکم دابن ابی الدنيا څخه نقل کوی دابراهیم بن عبدالله څخه دی نقل کوی داحمد بن عمر بن السرح څخه دی نقل کوی دابن وهب څخه دی نقل کوی دعبدالرحمن بن ابی الوناد څخه دی وایې چی ماولیدی په لاس دابن ابی برده بن ابی موسی الاشعری کی یوه گوتمی چی په هغه باندی دوه زمریان جوړوه چی ددواړو زمریانو په منځ کی یوسړی ناست وو، نوابو برده وایې چی داگوتمی دهغه سړی ده چی ددی کلی خلگ ددانیال عَلَيْهِ السَّلَامُ گمان پرکوی چی دادده پلار ابوموسی الاشعری ځینی په هغه شپه کی اخستی وه په کمه شپه چی یې دی پتوی: نو پوښتنه وکړه ابوموسی الاشعری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دهغه کلی دعلماوو څخه ددی نقشی په باره کی نو دوی ورته وویل چی: دکم بادشاه په قبضه کی چی دانیال عَلَيْهِ السَّلَامُ وو دهغه بادشاه ته نجومیان ویل کیده چی دده په دی غلامانوکی به یوسړی وی چی دده ملک اوبادشاهی به دهغه دلاسه فاسدیرې اوختمیرې به اویوشپه یې ورته معلومه کړه، نودغه بادشاه وویل چی نن شپه به یو غلام هم نه پاته کیرې مگر داچی زه به یې مرکم داوو چی دوی بیا دانیال عَلَيْهِ السَّلَامُ کندی ته وغورځوی اوورسره یې دوه زمریان هم واچول. نو بیده سوه زمریان اوده ته یې څه ضررونه رسوی. نویی راله دده مور اوییا الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی ورسوی هغه درجی ته کمی ته چی الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غوښتل چی دی ورسوی نوییا دانیال عَلَيْهِ السَّلَامُ دهغه نقشه په گوتمی باندی جوړه کړه ددی وچی څخه چی دالله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دانعمت هروخت په دی سره یادساتی او هیرنه سی ځینی.

جوړول دبيت المقدس وروسته دخرايدو څخه او راجمع کيدل دسردارانو دبنی اسرائيلو وروسته دجلاکيدو څخه

الله ﷻ فرمایلی دی: **أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، (سورة البقره \ ۲۵۹).**

روایت ذکر کړی دی هشام بن الكلبي چې: بیا الله ﷻ وحی وکړی ارمیا عليه السلام ته چې: ته ورسه بیت المقدس ته اوزه هغه دوباره جوړوم. نو ارمیا عليه السلام روان سو دبيت المقدس خوا ته تردی چې ورورسیدی نو بیت المقدس نه وو جوړ، نو دځان سره یې په زړه کې وویل، پاکي ده هغه ذات لره چې ماته یې امر وکړی چې زه بیت المقدس ته راسم اوماته یې خبر راکړی چې زه یې جوړوم نو کله به یې الله ﷻ جوړوی او کله به الله ﷻ دی راژوندی کوی وروسته دمپه کولو څخه (یعنی دلته یې دژوند او مرگ څخه جوړیدل او خرابیدل مراد دی)، بیا یې خپل سرکښی بنووی په مزکه باندی او بیده سو او دده سره خپل خرهم وو چې سپرلی یې پری کوله او خپله خوراکه ورسره هم وه، نودی بیده سو تراویا کالو پوری تردی چې دده خوب په دوران کې بخت نصر اودهغه څخه لوړ بادشاه لهراسب دواړه مړه سوه، او دده بادشاهی تر (۱۲۰) کالو پوری وه او دده څخه وروسته دده ځوی بشتاسب بن لهراسب بادشاه سو،

او وومرگ دبختنصر په خپل ملک کې او ده ته دا خبره راورسیده چې دشام مزکه تشه پرته ده اود فلسطین په مزکه کې حیوانان ډیر سوی دی تردی چې انسانان په کې بالکل نه دی پاته سوی نو ده اعلان وکړی په بابل کې بنی اسرائیلو ته چې څوک غواړی چې شام ته راسی نو هغه کولی سی چې راسی شام ته او په دوی کې یې یوسړی بادشاه کی چې ددواد عليه السلام دا اولاد څخه وو او دوی ته یې امر وکړی چې بیت المقدس بیرته جوړکړی او جماعت په کې هم جوړکړی، نو دوی راله او ابادی یې شروع کړه او جماعت د بیت المقدس یې جوړکړی او کورونه او هرڅه یې جوړکړه تردی چې ښه غټه ابادی یې په کې جوړه کړه نو په دغه وخت کې الله ﷻ دارمیا عليه السلام سترگی خلاصی کړی نو یې لیدی دغه ښار نو ورته معلومه سوه چې الله ﷻ څه رکم یوشی دوباره تعمیروی، او بیا بیده سو تردی چې سل کاله یې په خوب کې پوره کړه. بیا الله ﷻ دخوب څخه راوړلکړی نو ده ته داسی محسوسیده چې دی یوساعت یا څه حصه دورځی بیده وو او چې کله بیده کیدی نو ټول ځایونه دشتی وی او کله چې راوړل سو نو ټول ځایونه آباد سوی وه، نو کله چې راوړل سو او ابادی یې ولیده نو وی فرمایلی: **أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** ویل سوی دی: چې بنی اسرائیل راله هغه خپل زور حالاتو ته راله یعنی الله ﷻ

ورته بیرته هر قسم نعمتونه ورکړه نودوی په دغه حال باندی وه تردی چی په دوی باندی غالبه سو روم والا په زمانه دبادشاهانو دطائف کی نودهغه څخه وروسته ددوی یوه ډله او یوه قبيله اوبادشاهی هیخ پاته نه سوه یعنی وروسته تر رانیکاره کیدلو دنصاری څخه. دا رکم ابن جریر په خپل تاریخ کی داسی روایت ذکر کړی دی چی لهراسب ډیر عادل اوانصاف داره بادشاه وو چی آبادی یې خوښوله اوبنارونه یې خوښول اودی وو خاوند دبنه فکر اوبنه تدبیر یعنی فساد اوجنگونه یې نه خوښول کله چی دی کمزوری سو خپل سلطنت یې خپل ځوی ته وسپاری چی بشتاسب وو اوددوی په زمانه کی مجوسیت (دایوه ډله ده چی داور عبادت کوی) په دغه زمانه کی رانیکاره سوی وو اوپه دوی کی یوسړی وو چی زردشت نوم یې وو دارمیا عليه السلام سره مرگلی سو نوارمیا عليه السلام ته یې درد وروستی نوارمیا عليه السلام ښرا ورته وکړه نودبرگی ناجوړی ورباندی ولگیده نودده دخواڅخه ولاړی تردی چی دآذربيجان علاقې ته ولاړی اودبشتاسب سره ملگری سو او هغه ته یې دخپل دین یعنی مجوسیت دعوت ورکی او هغه قبوله کړه، اویا ده خپل قوم ته ددی خبری اعلان وکی چی دوی هم دا مجوسیت قبول کی نوچابه چی انکار کوی نوهغه به یې مړ کوی.

بیادبشتاسب څخه وروسته بهن بن بشتاسب وو اودبادشاه د فارس والاوو څخه دی کم چی مشهوره بادشاه دی اودی دبخت نصر نایب وو او عمر یې ډیر زیات وو. مقصودی خبره دا ده چی داتیریدونکی په دی کلی باندی دا ارمیا عليه السلام دی دا قول وهب بن منبه اوعبدالله بن عبید بن عمیر اوداسی نورو کړی دی. اودارکم دعلی څخه اودعبدالله بن سلام څخه اودابن عباس څخه اودحسن څخه او دقتاده څخه اودالسدي څخه اودسلیمان بن برده څخه نقل دی چی داعزیر عليه السلام دی اودادوهم قول مشهوره دی په نزد دپیرو علماوو دسلفو.

قصه دعزیر عليه السلام

ابن عساکرویلی دی چی په باره دده دنسب کی چی داعزیر بن جروه دی، اوویل سوی دی چی دی ځوی دسوریق بن عدیان بن ایوب بن درزنا بن عری بن تقی بن اسبوع بن فنحاص بن العازر بن هارون بن عمران دی. اوویل سوی دی چی داعزیر بن سروخا دی، په بعضو اثارو کی داویل سوی دی چی دده قبر په دمشق کی دی. دارکم یوروايت ذکر سوی دی دطریقی دابی القاسم البغوی څخه دی نقل کوی ددواد به عمرو څخه دی نقل کوی دحبان بن علی څخه دی نقل کوی دمحمد بن کریب څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه مرفوعاً دی وایې چی: ماته معلومه نه ده چی عزیر عليه السلام نبی دی اوکه نه؟ دارکم په بل روایت سره نقل دی چی دادهغو ماشومانو څخه وو چی بخت نصر قیدیان کړی وو کله چی دی دخلوینستو کالو سو نوالله جل جلاله ورلره پوهه اوحکمت ورکی. اوویل سوی دی چی: دده څخه ماسوا په تورات باندی دومره څوک نه پوهیده اونه دده څخه ماسوا دچا

ډير علم وو پر، يعنى الله ﷺ ده ته ډيره پوهه ورکړې وه دتورات په باره کې اودتورات حافظ هم وو. اوويل سوي دى چې دده نوم دانبياوو سره ذکر وو تردى چې الله ﷺ ځينى دده نوم ليرى کې کله چې ده دتقدیر په باره کې سوال وکړ. خودا خبره کمزورى ده اومنقطعه ده.

دارکم اسحاق بن بشر نقل کوى دسعید څخه دى نقل کوى دابى عروبه څخه دى نقل کوى دقتاده څخه دى نقل کوى دحسن څخه دى نقل کوى دعبداللہ بن سلام څخه دى وايې چې عزيز ﷺ هغه سړى دى کم چې الله ﷺ ترسل کاله پورى مړکړى وو اوبيايې راژوندى کړى وو. دارکم نور اقوال هم ذکر سوي دى چې دټولو خلاصه هم دايو جوړيږي.

دارکم په بل روايت کې ذکر سوي دى چې دى يوه ورځ دکوره ووتى چې پرخره باندې ناست وو نودکلى څخه ډير ليرى ولاړى نوگرمى يې وسوه نويو غارته دننه سو اودخره څخه کښته سو اودخره يوخوا ته يې يوتيلى وه چې په هغه کې انځير وه اودى بل خوا ته يې بله تيلى وه چې په هغه کې انگور پراته وه نودى ډيرستړى وو نوددى يوى تيلى څخه يې انگور واخسته او هغه يې وخوړل اوپه دغه ځاى کې يې څه هډوکى وليده نووى فرمايل: اَللّٰهُ يُحْيِي هَذِهِ الْاَللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا، نودده په دى خبره کې شك نه وو چې دا به الله ﷺ څه رکم راژوندى کوى بلکې دا خبره يې دتعجب دوجى وکړه، نوالله ﷺ په ده پسى ملك الموت راواستوى نودده څخه يې روح قبض کى. کله چې دى مړسو دسلو کالو دپاره،

اوپه دغه وخت کې په بنى اسرائيلو کې ډير اختلافات وه اوډير نوى نوى کارونه په کې پيدا سوي وه، نوويل سوي دى چې الله ﷺ عزيز ﷺ ته په دغه وخت کله چې سل کاله پوره سو يوه ملايکه راوليرل نودده زړه يې جوړکى چې زړه يې په دى خبرى باندې پوه سى او سترگى يې ورلره جوړى کړى ددى وجى چې وگورى چې الله ﷺ څه رکم دوباره سړى را ژوندى کوى بيا کرار کرار دده ټول بدن جوړيدى اوده ورته کتل اوبيا کرار کرار دده ورينسته برابر کيدل، اودارکم هډوکى يې ورته برابرکړه اوبيا روح په کې واچول سو داهرڅه کيده اوده ورته کتل نودى چې بالکل برابرسو نوملائکو پوښتنه ځينى وکړه چې څوکاله پورى ته پروت وى؟ نوده په جواب کې وويل چې زه څوکيدى سى چې تريوه ورځ پورى او ددوومى ترنيمى ورځى پورى، اودايې په دى طريقى سره وويل چې دى په شروع دورځى کې بیده سوي دماپښين وخت سره نژدى اوچى راولاړيدى نوبياهم لمړنه وو لويديلى. نووى فرمايل چې کيدى سى چې يوه ورځ بیده وم يابه مى په خوب کې نيمه ورځ تيره کړى وى، نوملائکو ورته وويل چې بلکى تاسل کاله تيرکړه په خوب کې پس ته وگوره خپل خوراک اوچښاک ته چې هيڅ قسم فرق په کې نه وو راغلى. اوبيايې چې خپل خره ته وکتل نوتش هډوکى پاته وو نوملائكى دالله ﷺ په امر سره هغه خره ته حکم وکړى نو دهغه هم غوښى

او هډوکی راټولیدل شروع سوه تردی چی هغه هم سم سو اودخای خخه راولاړسو او غوږونه یې دآسمان خوا ته لوړکړی وه او اوازونه یې کول په دی گمان سره چی قیامت قائم سو. لکه خه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: **وَإِنظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَإِنظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا**، یعنی ته وگوره دخپل خره هډو کو ته چی موږ خه رکم برابرکړه هغه دخر په شکل چی غوښه ورپوری نه وه اوبیا مو ورباندی غوښه راشنه کړه، **فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**، یعنی چی کله ده هرڅه ولیده نودالله ﷺ په تقدیرباندی یی پوخ اومضبوط یقین رالی او هغه وسوسه چی دده په زړه کی وه هغه الله ﷺ په دی معجزانه کار سره ځینی لیری کړه. ویل سوی دی چی کله دی په خپل خره باندی سپورسو او کلی ته رالی نوخلگو یې دپیژندلو خخه انکار وکی تردی چی خپل کورته رالی اویوه بوډی بنځه ناسته وه چی (۱۲۰) کاله پرتیر سوی وه چی دا دده مینځه وه، کله چی عزیز ددی خای خخه ووتی نودغه بوډی دشلو کالو انجلی وه اوکله چی رالی نوبوډی وه نوده وپیژنده اوپه ذهن کی یې راله: **نوعزیر علیه السلام** ورته وویل چی آیا داکور دعزیر **علیه السلام** دی؟ نودی بنځی ورته وویل چی، هو داکور دعزیر دی. نووی ژړل اووی ویل چی، مانه دی لیدلی په دی خلگو کی داسی سړی چی تریوه کال پوری یې یادکړی وی اوخلگو هغه هیرکړی دی. نوده وویل چی زه عزیز یم زه الله ﷺ ترسلو کالو پوری مړکړی وم اوبیایې راژوندی کم. نودی بنځی وویل چی پاکی ده هغه ذات دپاره، موږ عزیز وړک کړی دی دسلو کالو را ایسی اودهغه په باره کی موهیڅ ذکرنه دی اوریدلی. ده بیا وفرمایلی چی: زه عزیز یم. نودی بنځی ورته وویل چی عزیز مستجاب الدعاء وو، که ته چیری عزیز یې نوماته دعاوکړه چی الله ماته زما دسترگو نظر راکی چی زه تاوگورم چی ته واقعی عزیز یې که ته چیری عزیز یې نوزه به دی وپیژنم. نوویل سوی دی چی ده دعا وغوښته دالله ﷺ خخه ددی دپاره اوخپل لاس یې ددی په سترگو باندی راکش کی اودلاس خخه یې راونیوله اوورته یې وویل چی ولاړپه دالله ﷺ په امرباندی نوداولاړه سوه داسی په تیزی سره لکه بیرته چی انسان ځوان سی. نووی ویل چی: زه شاهی ادا کوم چی ته عزیز یې. نوبیادی ورغی بنی اسرائیلو ته چی هغوی په پخپلو مجلسونو کی ناست وه اوخپل عبادتونه یې کول، اوپه دوی کی دعزیر **علیه السلام** یوځوی وو چی د(۱۱۸) کالو وو اودده لمسیان هم بوډاگان وه، نودی بوډی اواز وکی چی عزیز راغلی دی تاسی ته. نودوی ټولو ددی داخبره درواغجنه کړه، نودی بوډی وویل چی زه ستاسی مشره یم ده ماته دعا وکړه نوالله ﷺ ماته دده په دعاسره سترگی بیرته راکړی او زماپه پښو کی دم پیدا سو اودی داگمان لری چی دی الله ﷺ ترسل کالو پوری مړ کړی وو اوبیایې راژوندی کی. ویل سوی دی چی خلگ ټول پراټول سوه اوپه حیرانتیا سره یې

ورته کتل نوخپل ځوی ورته وویل چی زما دپلار داوړو په مینځ کی تور خال وو نوکله یې چی اوږه رابنکاره کړه نو هغه خال پر وو نوبنی اسرائیلو وویل په موږ کی هیڅ چاته تورات نه دی یاد مگر عزیر ته اوتورات خوبخت نصر سوزلی وو نوکه ته عزیر یې نوتورات موږ ته بیرته ولیکه، او وو دده پلار ساروخا چی تورات یې په مزکه کی پټ کړی وو په هغه ورځوکی په کمو ورځوکی چی بخت نصر تورات وسوزی نودغه ځای دعزیر عليه السلام څخه ماسوابل چاته نه وو معلوم، نودابنی اسرائیل یې دځان سره هغه ځای ته بوتله اوتورات یې راوايستی دهغه ځای څخه اودده پانی نرمی سوی وی او کتاب زوړ سوی وو نودی دبنی اسرائیلو سره دیوی درختی لاندی سایې ته کښېنستی اوتورات یې نوی کی اودآسمان څخه دوی پناگانی رالی اوددی عزیر عليه السلام نس ته دننه سوی نوده ته تورات وریاد سو په مکمله طریقه سره نوتورات یې په نوی طریقه سره ولیکی، نودهغه ورځی را ایسی یهودیان وایې چی عزیر ځوی دالله جل جلاله دی، اوده تورات ورنوی کړی وو په مزکه دسواد کی چی دحزقل کور په هغه ځای کی وو، اوهغه کلی چی دی په کی وفات سوی وو دهغه نوم (سایر اباد) وو ابن عباس وایې چی: نه وو لکه څه ر کم چی الله جل جلاله فرمایلی وه: وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ، یعنی نښه اونمونه بنی اسرائیلوته، اوداپه دی شان سره چی دی به دخپلو بچیانو سره کښېنستی چی هغوی به بوډاگان وه اودی چی کله وفات کیدی نودخلوینستو کالو وو نو بیرته چی راژوندی سو سل کاله وروسته نوییا الله جل جلاله په هم هغه صورت او هیئت باندی را ولاړ کی چی دخلوینستو کالو وو نودی ځوان وو اوبچیان یې بوډاگان وه.

ابن عباس وایې چی دی دبختنصر څخه وروسته راغلی دی، اوهمداسی قول حسن هم کړی دی. مشهوره خبره داده چی عزیر عليه السلام یوپینغمبردی دپینغمبرانو دبنی اسرائیلو څخه اود داود اوسلیمان اوزکریا اویحیی عليهم السلام په مینځ کی راغلی دی،

اوپه بنی اسرائیلو کی یوسړی هم نه وو پاته چی تورات یې یادوی مگر دی وو چی الله جل جلاله ده ته الهام وکی اودده په ذریعه یې دوباره په بنی اسرائیلو کی نشر کی، لکه څه ر کم چی وهب بن منبه ویلی دی: الله جل جلاله امر وکی یوی ملایکی ته چی دنور یوه لپه یې راواخسته او دعزیر عليه السلام په سینه کی یې واچول نودتورات لیکل یې شروع کړه تردی چی خلاص سو.

اودار کم روایت نقل سوی دی دابن عساکر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی پوښتنه وسوه دابن سلام څخه په باره ددی قول دالله جل جلاله کی (وقالت اليهود عزیر ابن الله) دی یهودیانو ولی عزیر عليه السلام ته دالله جل جلاله ځوی وایه؟ نوده جواب ورکی چی داددی وچی څخه چی ده بنی اسرائیلو ته تورات دوباره لیکلی وو، اوبنی اسرائیلو به داوایه چی موسی عليه السلام مورته تورات دکتاب په شکل کی نه سو راوړی اوعزیر عليه السلام مورته بغیر دکتاب څخه راوړی.

نوبعضو په کی بیادا خبره شروع کړه چی عزیر حوی دالله ﷺ دی. نوددی وجی خخه علماء وایې چی تواتر دتورات دزمانی دعزیر ﷺ خخه منقطع دی. اودارکم ابن عساکر ویلی دی په نقل کولو سره دانس بن مالک خخه اودعطاء بن السائب خخه چی عزیر ﷺ دموسی ﷺ په زمانه کی وو. دارکم ابن عساکر اوابن عباس یوقول ذکرکړی دی چی په هغه کی دابیان سوی دی چی ده دتقدیر په باره کی سوال کړی دی نوالله ﷺ ورته وفرماییل چی داسوالونه مه کوه کنې نوم به دی دانبیاوو دفهرست خخه لیری کی نوده بیاپوښتنه کوله تردی چی دده نوم یې دانبیاوو دنومونو خخه جلاکی نوداسی اقول دبنی په باره کی صحیح نه دی اویو نبی دالله ﷺ خخه داسی بی هوده سوالونه نه کوی اوکیدي سی چی دا اسرائیلی قول یې نودا منکر قول دی اوصحیح نه دی.

قصه دزکریا ﷺ او دیحییٰ ﷺ

الله ﷺ فرمایلی دی: (سورة مریم، کهیعص (۱) ذَكَرْ رَحْمَةَ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا (۲) اِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا (۳) قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا (۴) وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا (۵) يَرِثُنِي وَيَرِثْ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا (۶) يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا (۷) قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا (۸) قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا.

دارکم په بل خای کی فرمایلی دی: وَكَفَلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۷) هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۸) فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۳۹) قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (۴۰) قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ، (سورة آل عمران ۱۳۷ ۴۱).

اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ، (سورة الانعام ۸۵). ابن عساکر په خپل مشهور تاریخ کی دزکریا ﷺ په باره کی داسی نسب بیانوی: زکریا بن برخیا، اوویل سوی دی زکریا بن دان، اوویل سوی دی چی زکریا بن لدن بن مسلم بن صدوق بن حشبان بن داود بن سلیمان بن مسلم بن صدیقه بن برخیا بن بلعه بن ناحور بن

شلوم بن بهفا شاط بن اينامن بن رحيعام بن سليمان بن داود عليه السلام د يحيى عليه السلام پلاردى چې هغه هم نبى دى، ويل سوي دى چې دى په خپل ځوى عليه السلام پسې دمشق ته تللى وو او هلته يې کارکوى. او ويل سوي دى چې دى په دمشق کې وو کله چې دده ځوى يحيى عليه السلام قتل سوي وو. والله اعلم.

اودارکم نور نسبونه هم ددى بيان سوي دي په مختلفو طريقو سره. مقصود داچې الله جل جلاله امر وکي خپل محبوب پيغمبر محمد مصطفي عليه السلام ته چې ته خلگو ته د زکريا عليه السلام قصه وکړه چې الله جل جلاله ورلره ځوى ورکي په داسې حال کې چې بوداوو او بنځه يې بودي وه نوداقصه دوى ته ځکه ذکرکړه چې دوى هم پوه سي چې دالله جل جلاله څخه نا اميده کيدل نه دي پکار. په دې ايتونو کې الله جل جلاله د زکريا عليه السلام هغه دعا ذکرکوي چې الله جل جلاله ته يې په خپل دعاکي ويلې وه په بيري سره چې ورسره حاضر کسان دادعا وانه وري ده الله جل جلاله ته اول دځان حالت بيان کي چې زه کمزوري سوم او ورينسته مي سپين سوه لکه په دې قول دالله جل جلاله کي ذکردي: قَالَ رَبِّ اِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّاسُ شَيْبًا، (سورة مريم ۴۱) اودا قول دده: وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا، يعنى اى ربه زماچې دعانه کي مگر قبوله اوپه دې باندې باعث داسو چې ده دادعا وکړه، چې کله دمريم بنت عمران بن مائان زوى مواري او کفالت په ځان باندې واخستى نو کله به چې دمريم بنت عمران خواته دى ورتلى نودلوبنو څخه ماسوا به ميوى پرتي وي نوده ته دا علم وسو چې دالله جل جلاله دخوا دى نودده په زړه کي داطمع پيداسوه چې دالله جل جلاله څخه نا اميدى نه دى کول پکار نوبيايې دالله جل جلاله څخه دادعا وغوښته چې ده ته يوځوى ورکي. لکه څه رکم چې په دې قول دالله کي ذکرسوي دى: هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ، اودا قول دده: وَاِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِرًا يعنى دى بيريدى په وروستني نسل باندې چې هغوى دده څخه وروسته بي لارى نه سي نوددى دوجي څخه يې طلب دخوى وکي چې دده دخپلي ملا پيدا شي وي چې نيك او پرهيزگار رضا کونکي دالله جل جلاله وي، چې دده وراثت هم کوي اوديعقوب عليه السلام داوواد وراثت هم کوي اودا دعا يې هم دالله جل جلاله څخه طلب کړه چې بيايې داسې سپرى وگرځوي چې لکه څه رکم يې چې پلرونه نيکان خلگ تيرسوي دى او ټول پيغمبران دى نودى هم دهغو مخکنيو په شان وگرځوي (مطلب داچې دى هم نبى کي لکه دخپلو پلرونو په رکم)، اودلته وراثت دمال نه دى مراد ولى چې مخکي موږ دا خبره وکړه چې پيغمبران مال په وراثت کي نه پريږدي او کم مالونه چې ددوى څخه پاته سي نوهغه به په صدقه کي ورکول کيږي، لکه څه رکم چې دا موږ مخکي په حديث دنبى عليه السلام کي بيان کي اودامو ورسره هم بيان کړي وه چې دانبياوو پرکورني باندې صدقي هم حرامى دى يعنى چې څوک سيدوى اودنبى عليه السلام په اولاد کي

داخل وی نوپه هغه باندی صدقه اخستل او استعمالول جائز نه دی، دارکم د وراثت د انبیاءو په باره کی د سلیمان علیه السلام په قصه کی بحث و سو لکه څه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی وه (وورث سلیمان داود) هلته مور داخبره کړی وه چی وراثت په نبوت کی مراددی نه په مالونو کی او که په مالونو کی مراد وای نو د سلیمان علیه السلام خونور ورونه هم وه هغوی به ورسره هم بیاذکر سوی وای ولی چی هغوی هم حقدار دمیراث دی خو وراثت د مال نه وو مراد بلکی وراثت د پیغمبری مراد وو نو ځکه ذکر د سلیمان علیه السلام و سو اودنورو ورونو نسو پیدا. بل په دی خبره باندی دا حدیث د نبی صلی الله علیه و آله هم دلالت کوی: نحن معاشر الانبياء لانورث. اوبل دنیا د پیغمبرانو په نزد باندی ډیر حقیر اوسپک شی وه نو هغوی به د آخرت په غم کی وه نو دنیا به یې نه راټولوله، دارکم امام احمد یور وایت ذکر کوی په نقل کولو سره د زید څخه دی نقل کوی د ابن هارون څخه دی نقل کوی د حماد بن سلمه څخه دی نقل کوی د ثابت څخه دی نقل کوی د ابی رافع څخه دی نقل کوی د ابوهریره څخه دی وایې چی رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی. وو زکریا علیه السلام نجار (یعنی ترکان)، همدارکم مسلم او ابن ماجه هم ددی تعبیر کړی دی په بلی وجی سره د حماد بن سلمه څخه اود اقول د الله جل جلاله: يَا زَكَرِيَّا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ددی آیت تفسیر په دی قول د الله جل جلاله سره سوی دی: فَتَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ اِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِيْنَ، کله چی ده ته الله جل جلاله زیری د بچی ورکی نودده په مخ کی د حیرانتیا کرښی ښکاره کیدلی چی تعجب به یې کوی په دی خبره باندی چی په دی حال کی به ځوی څه رکم پیدا سی لکه څه رکم چی په دی آیت کی ذکر سوی دی: قَالَ رَبِّ اَتَى يَكُونُ لِي غُلَامًا وَكَانَتْ امْرَاَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا، یعنی څه رکم به زما زوی پیداسی اوحال دادی چی زه خوبوډا یم اوبنځه می بودی ده. لکه څه رکم چی ابراهیم خلیل الله فرمایلی وه: قَالَ اَبَشْرْتُمُوْنِي عَلٰى اَنْ مَسْنِي الْكِبْرُ فَبِمَ تُبَشِّرُوْنَ، اولکه څه رکم چی ساره ویلی وه: يَا وَيْلَتَى اَأَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا اِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيْبٌ (۷۲) قَالُوا اَتَعْجَبِيْنَ مِنْ اَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةً لِّلَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ، (سورة هود ۷۲-۷۳).

او همدارکم د زکریا علیه السلام دعا قبوله سوه او یوه ملایکه ورته راله اود الله جل جلاله د طرف څخه یې پیغام ورلره ورکی چی رب العزت فرمایې چی دا کار په ما باندی اسانه دی یعنی په دی کار کی ماته هیڅ مشکل نسته، ولی چی هغه ذات اسبابو ته حاجت نه لری دهغه ذات په یوی کلمی سره هر څه بدلیری او هر څه پیدا کیری او الله جل جلاله ورته خطاب وکی چی ته می پیدا کولی سوی مخکی نو ستا څخه یو ځوی نه سم پیدا کولی اوحال داوو چی ستا پیدائش ماته هیڅ

هم نه وو. او الله ﷺ وفرمايل: فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ، اومعنی ددی لفظ چی مور ددی کور والا یعنی بنحہ برابرہ کرہ یعنی دهغه به حیض نه کیدی نوحیض یی شروع سو، اوویل سوی دی چی دده په ژبه کی فرق وو هغه مو وربربرکی. بیادی زکریا ﷺ وفرمايل چی زما دپاره یو نښانه وگرځوه په وخت دتعلق زما اوزما دنبخی په باره دهغه ځوی کی چی مور ته یی زیری راکول سوی دی، نوالله ﷺ ورته وفرمايل چی ستا دپاره داغته نښانه ده چی ته به دخلگو سره تردروورځوپوری خبری نه کوی اوداچی دخلگوسره به ښه رویه ساتی اومزاج به ورسره ښه ساتی. اوالله ﷺ ورته امر وکی دپیر ذکر کولو په دی حال کی سهار اومانام، نودی خلگوته په خوشحالی سره ورووتی محراب ته، مجاهد او عکرمه او وهب اوالسدی اوقتاده ویلی دی چی دده دژبی څخه طاقت دگویایی واخستل سو دانه چی ناجوری پر لگیدلی وه نوده به په اشارو باندی خبری کولی اودکره یی په زړه سره کوی ولی چی دده ژبی کار نه کوی. اودا قول دالله ﷺ: يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا، دلته الله ﷺ خبر ورکوی دیحییٰ ﷺ څخه چی زکریا ﷺ ته الله ﷺ وروسته دپيرو دعاگانو څخه ورکی: چی الله ﷺ ده ته علم اوپوهه ډیره ورکړی وه په داسی حال کی چی دی ماشوم وو. عبدالله بن المبارک وایي چی معمر ویلی دی چی: ماشوم والی دیحییٰ بن زکریادی: چی ملگرو به ورته ویل راځه چی څو بازی ته نوده به ورته ویل چی مور دبازیو دپاره نه یو پیدا سوی: وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا قتاده اوابن عباس اومجاهد او عکرمه دی ټولو ویلی دی چی دحنان څخه مرادرحمت دی یعنی په طور درحمت زموږ دخواڅخه او عکرمه ویلی دی چی دحنان څخه مراد محبت دی. اوهرڅه چی زکات دی نودا پاکوالی ددی دی اوسلامت کیدل دده دی دعیبونو څخه اونقصاناتو څخه. بیا الله ﷺ فرمایلی دی: وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا، دادری وختونه داسی دی چی په انسان باندی ډیر سخت وی ولی چی په دریو وارو کی انسان دیومرحلی څخه بلی مرحلی ته اوړی نوددی درو وارو پیژندنه انسان ته په هغه وخت کی کیږی کله چی دده څخه دغه وخت تیرسی لکه په ماشوم والی باندی انسان هلته پوهیږی کله چی غټ سی اوددی دنیا دعملونو قدر انسان ته هلته وریاد سی کله چی مړسی اوبیادقبر زندگی انسان ته ښه ښکاره کیږی دقیامت دحساب او کتاب څخه، نودا دری وختونه داسی دی چی ددی پیژندنه انسان ته وروسته دتیریدلو څخه کیږی. نوکله چی دادری مرحلی په انسان باندی سختی مرحلی وی نوالله ﷺ په کی دبنی آدم سلامتیا کوی. دا رکم سعید بن ابی عروه نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دقتاده څخه چی حسن ویلی

دی چې: یحییٰ علیه السلام او عیسیٰ علیه السلام دواړو سره ولیده نودوی یوبل ته وویل چې زما دپاره استغفار وغواړه ته زما څخه ښه یې نوعیسی علیه السلام یحییٰ علیه السلام ته وفرمایل چې ته زما څخه ښه یې ولی چې تا پر ځان باندی په خپله هم سلامتیا ویلی ده او الله جل جلاله در باندی هم سلامتیا ویلی ده. نوده ته معلومه سوه، او الله جل جلاله دواړه خوښ کړی دی. اودا چې په بل آیت کی ذکر دی: **وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ**، ویل سوی دی چې دحضور څخه مراد هغه دی چې کم سړی ښځو ته راتگ نه کوی، اوداسی نوری معناگانی هم سوی دی.

دارکم دابن وهب څخه نقل دی چې دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دعقیل څخه دی نقل کوی دابن شهاب څخه دی وایې چې یوه ورځ راووته نبی صلی الله علیه و آله اوصحابه رضی الله عنهم اوپه خپلو کی یې مذاکره کوله نوپه دوی کی یوه ویونکی وویل چې موسی کلیم الله دی او یوبل ویونکی په کی وویل چې عیسی روح الله او کلمه الله دی. او یو ویونکی وویل چې ابراهیم خلیل الله دی نودوی همدارکم مذاکره کوله چې نبی صلی الله علیه و آله وفرمایل: څه سو شهید چې څوی دشهید دی؟ مرادی یې یحیی بن زکریا علیه السلام وو.

دارکم یحیی بن سعید الانصاری روایت نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی نقل کوی دابن العاص څخه دی وایې چې ما اوریدلی دی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه چې فرمایل یې: هر یو بنی آدم به دقیامت په ورځ راځی او هغه به څه ناڅه گناه کړی وی مگر یحیی بن زکریا. دا رکم نور روایتونه دنبی صلی الله علیه و آله څخه ډیر ذکر دی چې دیحیی علیه السلام پرفضیلت باندی دلالت کوی. دارکم اسرائیلی واقعات هم دده په باره کی ذکر سوی دی چې په هغه کی اکثره خبری داسی ذکر سوی دی چې هغه دانبیاوو په باره کی ذکر کول بالکل مناسب نه دی نوددی وجی څخه یې موږ نه ذکر کوو ولی چې په هغه کی دانبیاوو بی حرمتی کیږی. نوپه احادیثو درسول الله صلی الله علیه و آله باندی مواکتفاء ښه ده ولی چې په بیان دهغو واقعو سره ذهن منشتر کیږی.

دارکم دامام احمد څخه روایت نقل دی چې دی یې نقل کوی دعفان څخه دی نقل کوی دابو خلف موسی بن خلف څخه دی نقل کوی دیحیی بن ابی کثیر څخه دی نقل کوی دزید بن سلام څخه دی نقل کوی دجد بن ممتور څخه دی نقل کوی دحارث الاشعری څخه چې نبی صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: الله جل جلاله امر کړی وو یحیی بن زکریا ته دپنځو کلمو چې دابه زده کوی او بنی اسرائیلو ته به یې بیانوی نو تر دی وه چې دده څخه هیږی سوی وی نوعیسی علیه السلام ورته وفرمایل چې، تاته امر سوی دی دپنځو کلمو چې دابنی اسرائیلو ته بیان کړی نودا یاته بیان کړه یایی ماته پریږده چې زه یې بیان کم نوده ورته وفرمایل چې زه بیرېرم چې هسی نه چې داته بیان کړی اودالله جل جلاله عذاب په ماباندی نازل سی ولی چې ددی امر ماته سوی دی. نو ده بنی اسرائیل یوه ورځ په جمات کی راټول کړه په بیت المقدس کی تردی چې ډک سو نودی په ممبر باندی کښېنستی اودالله جل جلاله حمد او ثناء یې بیان کړه اوبیایې وفرمایل چې: ماته الله

ﷺ دپنځو شیانو امرکړیدی چې په هغه باندې زه په خپله عمل وکم او تاسی ته یې هم وښیم. اول دهغو پنځو څخه دادی چې تاسی شرک مه کوی دالله ﷺ سره، ولی چې ددی مثال داسی دی لکه چې یوسړی په خپلو پیسو باندې یو غلام ځان ته واخلي اودی په کارباندې ولگوی نو داکار کوی اودی بل چاته پیسی ورکوی بغیر دخپل مالک څخه، نوپه تاسی کی څوک داخوښه وی چې دهغه غلام داسی سی، اویقیناً الله ﷺ تاسی پیداکړی یاست او تاسی ته رزق درکوی نوددغه ذات عبادت وکی اودهغه سره شریکان مه جوړوی، دوهم داچې زه تاسی ته امرکوم دلمانځه، ولی چې الله ﷺ دخپل بنده څخه که یوې خواته اوبلی خواته یې په لمانځه کی وکتل نوالله ﷺ توجه ځینی بدله کړی نوپه لمانځه کی یوخوا ته اوبل خوا ته مه گوری، دریم داچې تاسی ته زه امرکوم دروژی، ولی چې ددی مثال په نزد دالله ﷺ باندې داسی دی لکه چې دیوسړی سره په خپل توبنه کی یاجیب کی مشک وی اوهریوه سړی ځینی خوشبویې حاصلوی، اویقیناً په نزد دالله ﷺ باندې دروژه دار دخلې بوی ترمشکوښه دی. بل داچې زه تاسی ته امرکوم دصدقی ورکولو، ولی چې ددی مثال داسی دی لکه یو سړی چې خپل لاس په خپل څټ پوری وتړی اوبیا ددښمن مخ ته ورسی په دی اراده باندې چې هغه ته په څټ باندې وواهه نویبایې وفرمایل چې: آیازه ستاسی دپاره دځان فدیو ورکم نولگیاسو چې دځان څخه یې لږ اوکله ډیره فدیو ورکوله تردی چې ختم سو. اوزه تاسی ته امرکوم دالله ﷺ ذکرپه باره کی چې دالله ﷺ په کثرت سره ذکرکوی، ولی چې ددی مثال داسی دی لکه چې په یوانسان دښمن پسی سوی یې اودی ځنی تښتی تردی چې دی دننه سی یوقلعی ته اوپه هغه کی ځان ته مورچی ونیسی اوپناه په کی واخلي، اوبنده په پناه کی وی دشیطان څخه ترڅو پوری چې دالله ﷺ په ذکرکی مشغول وی. رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې ماته هم الله ﷺ دپنځو شیانو امرکړی دی: په جماعت باندې چې لمونځ به په جمع سره کوی اوپه طاعت باندې اوپه هجرت باندې اوپه جهاد فی سبیل الله باندې اوپه اوریدلو دامر اونواهی دالله ﷺ باندې، اوچاچې دجمع سره لمونځو پریښووی نوهغه داسلام دغوندې څخه کښته سو تردی چې توبه ونه کارې اوچې دعوه وکی په دعوه دجاهلیت باندې نودی به دجهنم په یوه حصه کی پروت وی. وویل سوه چې ای دالله رسوله که څه هم دغه سړی لمونځ کوی اوروژه نیسی نونبی ﷺ وفرمایل چې: که څه هم لمونځ کوی اوروژه نیسی اوځان ته مسلمان هم وایې بیابه هم ورځی، تاسی رابولی مسلمانان په خپلو نومونو سره هغه نومونه چې الله ﷺ په نومولی دی مسلمانان اومومنان بندگان خپل (۱) دارکم نور روایتونه په مختلفو طریقو سره ذکر دی چې دمضمونو څخه جلا جلا دی او

(۱). (۲۰۲۱۴) الترمذی کتاب الامثال، باب ماجاء فی مثل الصلاة والصيام والصدقه (۱۵ ۲۸۲۳).

مقصود دې يودی چې کم مخکی مور بیان کی چی الله ﷻ یحییٰ علیہ السلام ته پنخه کلمی نبوولی وی چی په دی باندی خپله هم عمل وکی او بنی اسرائیلو ته یې هم ونسپې لږ نواکتفاء به په دی یو روایت باندی وکی ولی چی مقصود ددی یوه څخه هم حاصلیږی. دارکم ابن وهب وایې چی یحییٰ علیہ السلام به دومره ژړله، که دده په سترگو باندی پردی وای نوهغه به هم څیری سوی وای. دارکم ابن مبارک ویلی دی په نقل کولو سره دوهب بن الورد څخه دی وایې چی: بی درکه سو یحییٰ علیہ السلام تردرو ورځو پوری نوپلاری یې ورپسی ووتی تردی چی په دښت کی یې پیداکی چی یوقبریې کښلی وو او ولاړوو په کی اوژړل یې نودی پلاریې ورته وفرمایل چی ای زماڅویه زه دی لتوم اوتا دلته ځان ته قبرکښلی دی اوپه کی ژاری نوده وفرمایل چی ای پلاره تاماته په خپله ویلی وه چی دجنت او ددورخ په منځ کی یوه کامیابی ده چی هغه نه پرې کیږی مگر په ژړاگانو سره؟ نودی پلار وته وفرمایل چی وژاره بچییه. نودواړه په ژړاسوه. دارکم داروایت وهب بن منبه اومجاهد هم نقل کړی دی. دارکم دابن عساکر څخه نقل دی چی ده به دومره ژړل چی دده په منځ باندی یې اوبنکو اثرپاته کی.

سبب دقتل دیحییٰ علیہ السلام

دده دقتل په باره کی ډیر اقوال ذکرسوی دی خومشهوره په کی دادی چی بعضی بادشاهانو ددمشق دده په زمانه کی دخپلو محارمو سره نکاح کول وغوښتل یایې دهغه چا سره واده کول وغوښتل چی دهغه سره واده جائز نه وو، نوحی یحییٰ علیہ السلام دغه بادشاه ددی کار څخه منع کی نودغه ښځی چی دبادشاه محرمه وه اودبادشاه سره یې واده کول غوښتل نو دې وویل چی ماته دیحییٰ علیہ السلام وینه په هبه کی راکړه نودغه بادشاه خپل یوڅو کسان ولیږل نودیحییٰ علیہ السلام سرمبارک یې راوړی اووینه مبارکه یې ورته راوړله، نوویل سوی دی چی دا ښځه هم په دی وخت کی مړه سوه اوویل سوی دی چی لږ وخت وروسته مړه سوه.

اوویل سوی دی چی دبادشاه ښځی یوسپری په محرمو کی خوښ کړی وو اوبیایې یحییٰ علیہ السلام دقتل دپاره ولیږی نودغه سپری انکار وکی دقتل څخه، نودی بیاحیله اوچل جوړکی چی بادشاه ته یې وویل چی دده وینه ماته هبه کړه نوبادشاه خپل کسان ولیږل اودی یې قتل کی اوپه یولونبی کی یې ورته سرمبارک اووینه مبارکه دیحییٰ علیہ السلام راوړله.

دارکم په یوروایت کی دیعقوب الکوفی د عمر بن میمون څخه نقل کوی دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې: چی کله چی په رسول الله ﷺ باندی اسراء وسوه یعنی آسمان ته وخیژول سو، نوزکریا علیہ السلام یې ولیدی نوپوښتنه یې ځینی وکړه چی ای دیحییٰ علیہ السلام والده ته ماخبره کړه په باره دقتل ستاکی چی ته څه رکم قتل سوی او بنی اسرائیلو ولی قتل کړی؟ نوده نبی ﷺ ته وفرمایل چی: زه تاته خبر درکوم دیحییٰ علیہ السلام په باره کی چی یحییٰ علیہ السلام دخپلی زمانې ښه سپری وو اودتولو څخه ښه سپری وو لکه مخکی څه

رکم چي يې صفات په قرآن کریم کی ذکر سوي دی او دده ښځو ته حاجت نه وو نو د بادشاه د ښځي دی خوښ سو، او دغه ښځه باغيه يعنی زناکاره وه نو دی په يحيى عليه السلام پسې کسان وليږل چي دده خواته ورسې نويحيى عليه السلام ورته انکار وفرمايې او ددی ښځي خواته نه ورلی نو ددی درد ورته رالی اودا ديحيى دقتل په باره کی په سوچ کی سوه چي ددوی په هر کال کی يواختروو نو په دی اخترکی دوی ټول په يوځای کی راټوليدل نو په دغه ورځ بادشاه دی خپلی ښځي ته وويل چي نن ورځ ته زما څخه څه غواړي نوزه به يې درڅخه نه منع کوم نو دی ځيني طلب دويني ديحيى عليه السلام وکی نو بادشاه خپل څه کسان وروليږل اودی په جماعت کی پرلمانځه ولاړوواوزه ورپسې شاته ولاړوم نو دی يې راوغورځوی اوسريې ځيني پريکی اووینه يې ورلره په يولونې کی واچول او ددی ښځي خواته يې يووړې، نورسول الله صلى الله عليه وسلم بيا پوښتنه وفرمايله چي تاته چا صبر درکی په دغه وخت کی نوده وفرمايل چي زه په خپلو نفلونو باندی ولاړوم نو ماورلره خپل لمونځ نه خرابوی صرف می ورته په لمانځه کی لږ ډول خيال سو، نوکله يې چي دده سروی وړی اودهغوی مخ ته يې کښېښووی نوالله صلى الله عليه وسلم دسپي مزکه پروچاودل اوټول په کی دننه سوه. نوکله چي سهار سو نوبنی اسرائیلو وويل چي دزکريا رب زکريا عليه السلام ته په درد سوی دی نو دوی وويل چي راځی چي مور دخپل ملک دپاره ددرد اظهار وکو اوزکريا عليه السلام قتل کو نوکله چي دوی په ماپسې راتله نوزه ددوی څخه وتښتيدم نوکله چي ستړی سوم نويوی درختی راته اواز وکی چي زماخوا ته راسه نوزه په هغه درختی کی دننه سوم نوابليس زما دڅادرپو خوا ددرختی څخه وايستله، اوبنی اسرائیل چي کله راله نوابليس ورته وويل چي آياتاسی درخته وليدل چي زکريا دی درختی دننه سو، نو دی په خپل جادو سره دغه درختی ته دننه سو. نوابليس دوی ته مشوره ورکړه چي اړه راوړی اوپه اړه باندی يې په منع دوه ځايه کی نواره يې راوړل اوزه يې په اړه کړم. نوبنی عليه السلام ورته وفرمايل چي: آيا تاڅه درد محسوس کی کله يې چي ته اړه کولی، نوده وفرمايل چي الله صلى الله عليه وسلم زما روح په هغه درخته کی اچولی وو. ددی حديث په سياق کی غرابت دی اوپه قصه داسراء کی په نورو ځايونو کی دزکريا عليه السلام قصه نسته مگرپه دی روايت کی. بيا اختلاف سوی دی، په ځای دقتل ديحيى عليه السلام کی چي دی په مسجد الاقصی کی وژل سوی دی اوکه نه بناء په دوو قولینو باندی: يوقول دادی چي ثوری يې نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دشمله بن عطيه څخه دی وايې چي: په هغه ډبري باندی کم چي په بيت المقدس کی پرته ده پرهغه باندی (۷۰) انبياقتل سوی دی يودهغه څخه يحيى بن زکريا عليه السلام دی. دارکم په بل قول کی ذکر سوی دی چي دا ابو عبیده القاسم بن سلام نقل کړی دی دعبد الله بن صالح څخه دی نقل کوی دالليث څخه دی نقل کوی ديحيى بن سعيد څخه دی نقل کوی دسعيد بن المسيب څخه دی وايې چي: بخت نصرچي کله دمشق ته رالی نوهلته ديحيى

العليه ويني جوش كوي، نوده دخلگو څخه ددی په باره كی پوښتنه وكړه نوخلگو خبر ورلره وركی، نوددی دوینی دپاره یې (۷۰۰۰۰) كسان قتل كړه نوبیا داوینه ودریده او جوش یې نه وهی. داسناد سعید بن المسیب ته صحیح دی، اوتقاضا هم داده چی دی په دمشق كی قتل سوی دی.

داركم زید بن واقد وايي چی: كله مور ددمشق جماعت جوړوی نو دیحیی علیه السلام سرمبارك دیو ركن دجماعت څخه راووتی چی وریښته او پوستکی هرڅه یې برابر وه، لكه څه ركم چی په بل روایت كی ذكرسوی دی چی داسی ښكاره كیدی لكه چی یو ساعت مخکی قتل سوی وی. داركم حافظ ابن عساكر دیحیی علیه السلام دقتل واقعه په بلی طریقی سره ذكر كړیده چی دهغه په آخره كی هم دا ذكر سوی دی چی دبادشاه یوه لور وه چی دیحیی علیه السلام دیو فتوی دوجی یې خپل پلار ته ویلی وه چی دیحیی علیه السلام وینه دی ته هبه سی نوحیی علیه السلام بیا قتل سو. سعید بن عبدالعزیز ویلی دی چی دده وینه جوش ووهی تردی چی ارمیا علیه السلام ددی وینی خواته ودریدی اووی فرمایل چی بنی اسرائیل دی ختم كړه او اوس ودریږه نوبیا دغه وینه ودریدله دالله جل جلاله په حكم باندي.

قصه دعیسی بن مریم روح الله علیه السلام

الله جل جلاله په سورة آل عمران كی رد ذكر كړی دی پرنصار اوو باندي، كمو چی دا الزام په عیسی علیه السلام باندي لكولی وو چی دالله جل جلاله ځوی دی، پاك دی الله جل جلاله دداسی خبرو څخه.

اومخکی مور ذكر كی چی دنجران یووفد په رسول الله ﷺ باندي تیرسو نوهغوی په دی كنده عقیده باندي اخته وو چی عقیده دتثلیث ده (یعنی دوی وايي چی خدایان نعوذ بالله دری دی یوالله جل جلاله بذات خوددی دوهم عیسی علیه السلام دی اودریم مریم بیاپه دوی كی نوری فرقی هم سته) نوالله جل جلاله په منح ددی سورة كی ایتونه نازل كړه چی په هغه كی الله جل جلاله دا بیان كړه چی عیسی دالله جل جلاله بنده دی اوپیغام رسان دی، الله جل جلاله دده خلقت اوتصویر دمور په رحم كی داسی جوړ كړی دی لكه څه ركم چی یې دنوروخلگو خلقت كړی دی اودده خلقت بغیر دپلار څخه سوی دی، ولی چی الله جل جلاله پرده باندي قادر دی چی آدم علیه السلام یې دمور او پلار څخه بغیر پیدا كی نودی یې بغیر دپلار څخه پیدا كی.

اودی دالله جل جلاله په یولفظ چی كُن دی په هغه سره پیدا سوی دی. دده کیفیت دپیدائش چی داڅه ركم پیدا سو اودده مور څه ركم حمل واخستی په دی ټولو باندي به انشاء الله خبری كوو. الله جل جلاله فرمایلی دی او هغه رښتنی ویونکی دی: **إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ (۳۳) ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۳۴) إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۳۵) فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ**

رَبِّ إِيَّيْ وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا بَكَ وَدُرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (۳۶) فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (سورة آل عمران ۳۷/۳۳) دلته الله ﷻ د آدم ﷻ فضيلت بيان كړې دی اوبيايي دهغه په نسل كې د ابراهيم ﷻ د كورني فضيلت بيان كړې دی نوپه دوى كې اسماعيل ﷻ هم داخل دی نوبيايي د اسماعيل ﷻ په كورني كې د عمران ﷻ كورني ذكر كړيده اودا دمريمي پلاردى په دى كې يې د ابيان كړې دى چې ددوى بهترينه كورنى ده.

محمد بن اسحاق وايي چې دى عمران بن باشم بن امون بن ميسا بن حزيقا بن احريق بن ربعام بن داود ﷻ دى. او ابو القاسم بن عساكر وايي چې دامريم بنت عمران بن ماثان بن العازر بن اليود بن اختر بن صادق بن عيازوز بن الياقيم بن ابيود بن زريابيل بن شالتال بن يوحينا بن برشا بن امون بن ميسا بن حزيقا بن احاز بن موثام بن عزريا بن يوران يوشافاط بن ايشا بن ايابن ربعام بن سليمان بن داود ﷻ، اوپه دى دوهم نسب كې مخالفت دى دمحمد بن اسحاق. خوپه دى كې خلاف نسته چې په دواړو سلسلو كې ددواد ﷻ په اولاد كې راځي، اودا عمران په خپله زمانه كې د بنى اسرائيلو امام وو چې خلگو ته به يې د جمع لمونځونه وركول، اودده مور حنه بنت فاقود بن قابيل داوه دډيرو عبادتكارو بنځو څخه چې هروخت به يې دالله ﷻ عبادت كوي.

اودعيسى ﷻ والده محترمه مريم ؑ داهم دپرهيزگارو بنځو څخه وه چې هميشه به يې لمونځونه او عبادتونه كول اوبل كار به يې نه وو. محمد بن اسحاق ويلي دى چې: دمريم والده نه حامله كيدل نويوه ورځ يې يوه مرغى وليدل چې خپل بچى يې دځان سره روان كړى وو نوبچى ته يې زړه وسو نودالله ﷻ څخه يې دعا وغوښتل اونذر يې وكى كه چيرى ددى ځوى پيداسى نوهغه به دالله ﷻ دكور دخدمت دپاره وقف وي. نوويل سوي دى چې دا په هغه وخت كې حائضه سوه چې كله دحيض څخه پاكه سوه نوحمل يې واخستى چې حمل دمريم ؑ وو: فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِيَّيْ وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ، كله يې چې دا حمل وزيروى نودا هلك نه وو نوالله ﷻ ورته وفرمايل چې نه دى نر اولاد په خدمت دبيت المقدس كې تكړه دزنانه طائفى څخه. اوپه دغه زمانه كې به خلگو خپل نر اولاد دبيت المقدس دخدمت دپاره وقف كوي. اوداقول دالله ﷻ (وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ) الله ﷻ فرمايي چې ما نوم هم پراينسى دى چې مريم دى نوپه دى قول دالله ﷻ باندى خلگو دليل نيولى دى چې نوم په ورځ دپيدائش ايسنول كيږي.

اولكه څه ركم چې په حديث كې ثابت دى چې كله دانس ﷺ ورور پيدا سو نو نبى ﷺ ته يې

ورورې نونبې ﷺ ورته اول په خوله کې خرما واچوله کم چې نبی ﷺ ژوولی وه اوبیایې د عبد الله نوم پرکښیښووی. او په بل حدیث کې دنبی ﷺ څخه نقل دی چې فرمایلی دی: هر ماشوم چې پیداسی نودهغه څخه به حلالول کیږي یوه حلاله په اوومه ورځ باندې اوورینسته به ځینی پری کول سی اونوم به پر ایښوول سی. اوداقول دالله ﷻ: وَإِنِّي أُعِيدُهَا بَكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، دادالت کوی په دی خبره باندې چې دا الله ﷻ ځینی قبوله کړیده دبیت المقدس خدمت دپاره، امام احمد وایی په نقل کولو سره د عبد الرزاق څخه دی نقل کوی دم عمر څخه دی نقل کوی د الزهري څخه دی نقل کوی دالمسيب څخه دی نقل کوی دابو هريره ﷺ څخه چې نبی ﷺ فرمایلی دی: نسته یوماشوم داسی چې هغه پیداسوی وی چې په هغه باندې شیطان لاس نه وی راکښته کړی مگردوه کسان دی مریم اوعیسیٰ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ (یعنی مفهوم ددی حدیث داجورپړی چې هرکله ماشوم پیداسی نوشیطان خپل لاس باندې مسه کی دادوه کسان دی چې په دوی باندې شیطان لاس نه دی مسه کړی) دارکم دنبی ﷺ څخه په اختلاف دراویانو سره نور هم روایتونه ذکر دی چې په هغه کې هم داذکر سوی دی چې دشیطان دلاس مسه کولو څخه دادوه کسان چې مریم اوعیسیٰ ﷺ دی دا دواړوه محفوظ سوی دی، دارکم په یوبل روایت کې امام احمد وایی په نقل کولو سره د عبد الملك څخه دی نقل کوی دی د عبد الرحمن الخزامی دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی نقل کوی دالاعرج څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی دنبی ﷺ څخه چې فرمایلی دی: هر بنی آدم ته شیطان په بغل کې یوه ضربه ورکوی مگر عیسیٰ بن مریم چې ده ته شیطان ضربه ورکوله نوده هسی پردی ته یې ضربه ورکړه اودی ځینی محفوظ دی.

اوداقول دالله ﷻ: فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا، مفسرینوپه دی ځای کې احوال پیش کړی دی چې کله دی پیداسو نومور یې دی په کپړه کې وپیچی اومسجد الاقصیٰ ته یې ولیږي او هلته یې هغه عابدانو ته وسپاری کم چې په جماعت کې وه نودی چې کوچنی وو نودوی ټولو ددی په کفالت کې بحث اومباحثه وکړه هر یوولی ویل چې دده کفالت به زه کوم نوقرعه اندازی (هسکه پچه) یې وکړه نو دزکریا ﷺ نوم په کې راووتی نو الله ﷻ فرمایلی دی (وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا) یعنی په سبب دغالبه کیدلو ددی په قرعه اندازه کې یې کفالت وکی لکه څه رکم چې الله ﷻ فرمایلی دی چې مفهوم یې داسی دی: دا خبری دغیبو دی ای نبی ﷺ تاته یې مور بیانوو اوته په هغه وخت کې ددوی خواته حاضر نه وی کله چې دوی خپل قلمونه ویشتل ددی وچې څخه چې څوک به ددی مریم ﷺ کفالت کوی او په دی خبره به یې جگړه په خپلو کې کول. اودا قلمونه یې په داسی طریقې باندې قرعه اندازی ته پیش کړی وه چې هر یوه خپل خپل قلم راواخستی اوتول یې په یو ځای کې راټول کړه او په

يوځای کې يې کښيښوول بيا يې يوماشوم چې بالغ سوی نه وو هغه يې راوغوښتی او دهغه ماشوم يوقلم ددی قلمونو څخه راواخستی نو هغه قلم دزکريا عليه السلام وو. نوزکريا عليه السلام دده دکفالت ذمه وارسو.

الله جل جلاله فرمایلی دی: کُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، مفسرينو ویلی دی چې زکريا عليه السلام ددی دپاره په جماعت کې خاص ځای برابرکی چې هغه ځای ته به ددی څخه ماسوا بل څوک نه دننه کیدی، نودغه مریم عليها السلام به په دغه ځای کې دالله جل جلاله عبادت کوی، او دمسجد الاقصی خدمت به يې کوی کم چې به ددی په ذمه باندي وو او دورځی اوشپي به يې دومره عبادت کوی چې خلکو به ددی دعبادت مثالونه ورکول لکه څه رکم چې دحاتم طایي مثال خلگ په سخاوت ورکوی، دارکم په عبادت کې بنی اسرائیلو ددی مثال پیش کوی دومره زیات عبادت به يې کوی. اوزکريا عليه السلام به چې کله ددی خواته راتلی نوددی خوا ته به داسی خوراکونه په نورو کاسو کې پراته وه بغیر دده دکاسو څخه اوداسی خوراکونه وه چې ده گرسره لیدلی نه وه نو پوښتنه يې وکړه دمريم عليها السلام څخه چې دارزقونه درته دکم ځای څخه راځی نودی جواب ورکی چې دالله جل جلاله دطرفه، ولی چې الله جل جلاله بی حسابه روزی ورکوی چاته چې وغواړی. نوپه دغه وخت کې دزکريا عليه السلام طمع پیداسوه که څه هم په عمر باندي پوخ وو خوبيايې هم طمع دځوی وسوه نودعايې وغوښته دالله جل جلاله څخه چې یاالله راکی ماته ښه نسل چې ښه وی ولی چې ته قبلونکی ددعاگانو يې.

بعضو ویلی دی چې ده داسی دعاوکره: ای رزق ورکونکی ربه مریم عليها السلام ته دی میوی ورکړیدی بې له خپل موسومه څخه نویا الله ماته هم ځوی راکی که څه هم زما عمر ورته برابر نه دی.

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ (۴۲) يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ (۴۳) ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ (۴۴) إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (۴۵) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ (۴۶) قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ دلته الله جل جلاله دملائکو په واسطه مریم عليها السلام ته زیری ورکوی چې دادخپل زمانی خوبنه سوی ښځه ده په نزد دالله جل جلاله باندي اودا زیری يې ورته هم ورکی چې دې ته به الله جل جلاله ځوی ورکوی بغیر دپلار څخه چې

هغه به نبی وی او شریف به وی: **وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ** یعنی دخلگوسره به په زانگوکی خبری کوی او په ماشوم والی کی به خلگوته دعوت ورکوی **دَاللَّهِ** خواته او خلگ به دشرک څخه منع کوی، اوداچی دبوډاتوب په وخت کی به هم خلگو ته دعوت ورکوی **دَاللَّهِ** خواته، اودی مریم **عَلَيْهَا** ته په کثرت دعبادتونو باندی او په کثرت دذکر باندی امروسو ولی چی ددی کرامت اهل سی اودالله **عَلَيْهِ** شکر اداء کړی، نوویل سوی دی چی دامریم **عَلَيْهَا** به په لمانځه باندی ودریدله تردی چی پښی مبارکی به یی په رپیدو سوی، **اللَّهُ** دی پرورحمیږی او **اللَّهُ** دی ددی په مور اوپلار باندی هم ورحمیږی.

نودا قول دملايکو: **يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ**، یعنی ته یی مختاره کړی یی، **وَوَهَّرَكِ**، یعنی دبدو اخلاقو څخه اوتاته یی غوره صفتونه درکړیدی، **وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ**، یعنی دخپلی زمانې پرتولو بنځو باندی، لکه څه رګم چی **اللَّهُ** **عَلَيْهَا** موسی **عَلَيْهِ** فرمایلی دی: **إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ**، (سورة الاعراف ۱۴۴) اوداقول: **وَلَقَدْ اخْتَرْتَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ**، یعنی ته یی خوښ کړی یی پرزنانو دتولی دنیا باندی.

لکه څه رګم چی امام بخاری اومسلم اوترمذی دعلی بن ابی طالب څخه نقل کوی دی وایي چی رسول **اللَّهُ** فرمایلی دی: **بِنَهْ دَبْنِخُو** (دنصاراوو څخه) مریم **عَلَيْهَا** ده، اوبنه بنځه (ددی امت څخه) خدیجه بنت خویلد **عَلَيْهَا** ده، دارګم امام احمد وایي په نقل کولو سره دعبدلرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دانس **عَلَيْهَا** څخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول **اللَّهُ** **عَلَيْهَا**: کافی دی دبنځو دتولو عالم څخه څلور، مریم بنت عمران، آسیه بنځه دفرعون، خدیجه بنت خویلد، اوفاطمه بنت محمد **عَلَيْهَا**. دارګم ترمذی هم یو روایت ذکرکړی دی چی په هغه کی هم دغه الفاظ دی اودغه څلور په کی ذکر دی چی بنه زنانی دتولی دنیادی.

اوپه یوبل روایت کی ابوיעلی الموصلی ویلی دی په نقل کولو سره دیونس بن محمد څخه دی نقل کوی ددواد بن ابی الفرات څخه دی نقل کوی دعلباء بن احمر څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایي چی رسول **اللَّهُ** په مزکه باندی څلور خطونه راکش کړه اوبیایي وفرمایل: تاسی ته معلومه ده چی څه دی؟ نوموړ وویل چی **اللَّهُ** ته اودهغه رسول ته معلومه ده. نوبیا رسول **اللَّهُ** **عَلَيْهَا** وفرمایل: بنه بنځی دجنت څلور دی، یوه خدیجه بنت خویلد، فاطمه بنت محمد **عَلَيْهَا**، مریم بنت عمران، آسیه بنځه دفرعون. اودارګم نسایي هم داسی روایت نقل کړی دی دطریقی ددواد بن ابی هند څخه. اودارګم ابن عساکر دطریقی دابی بکر عبدالله بن ابی داود سلیمان الاشعث څخه چی په هغه کی هم دمخکنی روایت په شان روایت ذکر سوی دی دارګم په بل روایت کی نبی **عَلَيْهَا**

فرمایلی دی چی: فاطمه رضی اللہ عنہا مشرہ ده دښخو دجنت مگر هغه فضیلت چی دمريم بنت عمران دی هغه دي لره نسته. مقصود داچی دا حدیث په دی باندی دلالت کوی چی فاطمه رضی اللہ عنہا او مريم بنت عمران په دی خلور وارو کی بهترینی دی. بیا احتمال داستثناء لری چی مريم بنت عمران دفاطمه رضی اللہ عنہا څخه افضله وی اودا احتمال هم لری چی پر ټولو یو ډول فضیلت ولری لیکن په دی باره کی حدیث ذکر سوی دی چی نقل یې کوی ابن عساکر دابو الحسین بن الفراء څخه او ابو غالب اودابو عبدالله څخه دوی نقل کوی دابو جعفر بن المسلمه څخه دی نقل کوی دابو طاهر المخلص څخه دی نقل کوی داحمد بن سلیمان څخه دی نقل کوی دالزبیر څخه دی نقل کوی دمحمد بن الحسن څخه دی نقل کوی دعبده العزیز بن محمد څخه دی نقل کوی دموسی بن عقبه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ ښه اوسیده دجنتیانو ښخو مريم بنت عمران ده اوبیاورپسی فاطمه رضی اللہ عنہا ده اوبیا ورپسی خدیجه رضی اللہ عنہا ده اوبیا ورپسی دفرعون ښخه ده، بیا وروسته ددی هرې یوې فضیلت جلا جلا ذکر سوی دی اودارکم دښی ﷺ نوری بیبیانی هم سته او هغوی ټولی هم امهات المومنین دی اودټولو مسلمانانو اودمومنانو مندی دی او دټولو مسلمانانو دزنانو څخه ښه دی. (۱)

اوهرڅه چی ذکر دمريم ﷺ سو نو دهغې دمرتبی او دفضیلت پته ددی دوو درو روایتونو څخه معلومه سوه دیوه روایت څخه معلومه سوه چی دخپلی زمانی په ښخو کی ښه اوافضله ښخه وه اودارکم دبل روایت څخه دامعلومه سوه چی دابه مشرہ وی اوسیده به وی په جنت کی دښخو اونور داسی روایتونه ددی دفضیلت په باره کی ذکر سوه. دارکم په دی باب کی دخدیجی رضی اللہ عنہا دوفات په باره کی یوڅو روایتونه ذکر سوی دی چی دهغه څخه هم دا معلومیری چی مريم بنت عمران اوآسیه چی ښخه دفرعون ده دوی به په جنت کی دښی ﷺ بیبیانی وی، اوپه بل روایت کی نبی ﷺ په خپله بذات خود فرمایلی دی: چی مريم بنت عمران اوآسیه چی ښخه دفرعون ده دوی به زما بیبیانی وی په ورځ دقیامت (یعنی په جنت) کی.

ولادت عیسی ﷺ

الله ﷻ فرمایلی دی: **وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّيَبَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا (۱۶) فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا (۱۷) قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتُ نَقِيًّا (۱۸) قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا (۱۹) قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي**

(۱). اوپه دی ځای کی بیادښی ﷺ دبیبیانو ذکر مصنف کړی دی چی دهغه ددی باب سره څه تعلق نسته. مترجم

بَشْرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا (۲۰) قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا (۲۱) فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا (۲۲) فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا (۲۳) فَنَادَاهَا مِن تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا (۲۴) وَهَزِي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حَنِيًّا (۲۵) فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَمَا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا (۲۶) فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا (۲۷) يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا (۲۸) فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا، ذکر کریده الله ﷺ داقصه وروسته دقصی دزکریا ﷺ خخه لکه چی هغه ورته توطیه اوتمهید اومقدمه وه لکه خه رکم چی بی په سورة آل عمران کی فرمایلی دی، ددی دواړو سیاق یودی اولکه خه رکم چی الله ﷺ په سورة الانبياء کی فرمایلی دی: وَزَكَرِيَّا إِذِ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ (۸۹) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ (۹۰) وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، اومخکی بیان سوه چی کله مریم ﷺ خپلی مور دبيت المقدس دخدمت دپاره وقف کړه اوزکریا ﷺ دهغې کفالت پرخپله ذمه باندي واخستی اوده وره په جمات کی یوخاص خای ورته مقرر کی چی دې به په دی کی عبادت اولمونخونه کول اوپه هغه خای کی ورسره ملائکی خبری وکړی اوزیری بی ورکی په پیدائش دماشوم باندي چی نبی به وی اوپه زانگوکی به دخلگو سره خبری کوی اوخلگوته به دعوت ورکوی دالله ﷺ طرف ته، اوکله چی مریم ﷺ بالغه سوه نوپه عبادت کی بی داسی نوم وو چی په بنی اسرائیلو کی داسی سړی نه وو چی ددې په رکم عبادت به بی کوی نوالله ﷺ ورته دزیری خخه وروسته داحکم کړی وو چی په عبادتونو کی اوپه ذکرانو کی اضافه والی وکی ددی وچی خخه چی ددې کرامت اوشرافت مستحقه سی اودالله ﷺ دنعمت شکرهم اداء سی اوالله ﷺ ورته وفرمایلی چی داسی خوی به وی چی نادری معجزی به ورسره وی هغه داچی مړی به راژوندی کوی دالله ﷺ په حکم سره اودبرگی ناجوریانی به جوړوی، نودامریم ﷺ په تعجب کی سوه چی بغیر دپلار خخه به بچی خه رکم وسی، ولی چی ددی خاوند نه وو نودی ملائکی ورته خبر ورکی چی الله ﷺ په هرخه باندي قادره دی اوکله چی یوشی ته وایې چی سه نو وسی یعنی دالله ﷺ په یوی کلمی باندي هر حکم سرته رسیږی، نوددی په دی خبروباندي یقین رالی اوالله ﷺ ته تسلیمه سوه اوخپل کارونه بی ټول الله ﷺ ته وسپارل، ولی چی دی ته معلومه وه چی ددی کار خخه وروسته به خلگ ډیری خبری کوی اوداخلگ ښکاره حالاتوته گوری بغیردسوچ اوفکر

څخه (يعني داسوچ نه کوی چې الله ﷺ په داسی کارونو باندی قادر دی ولی چې آدم ﷺ یې بی مورہ اوبی پلاره پیداکی نوعیسی ﷺ بی پلاره نه سی پیدا کولی خودا خلگ په دی باره کی سوچ نه کوی اوصرف اسبابو ته گوری چې اسباب نه وی نویو کارهم نه منی). اوداوه چی په دوران دحیض کی دمسجد الاقصیٰ څخه یو طرف ته ووته اوداوبو اخستو دپاره به هم وته نویوه ورځ دا یواځی سوه په یوخوا دمسجد الاقصیٰ کی نوجبرایل ﷺ ورته الله ﷺ دانسان په شکل باندی راولیږی کله چی دې ولیدی نو وی ویل: زه پناهی غواړم په رحمن ذات باندی ستا څخه که ته چیری نیک انسان یې (یعنی که نیک انسان یې نو دمخ څخه لیری سه) ابو العالیه وایې چی: ماته معلومه سوه چی تقی ویل کیږی هغه سپری ته چی دبدو کارونو څخه ځان محفوظ کی.

دارکم په دی ځای کی بنی اسرائیلو ویلی دی چی تقی په بنی اسرائیلو کی یوفاسق انسان وو نوداقول بلا دلیل دی، اوداسی اقوال کول دځان څخه دبدبختو کاردی. نودی جبرایل وفرمایل چی زه دالله ﷺ دخواڅخه تاته پیغام رسان یم (یعنی زه انسان نه یم بلکی ملایکه یم) اوددی دپاره راغلی یم چی ستا دالله ﷺ په حکم تاته ماشوم هبه کم. نودی مریم ﷺ وفرمایل چی څه رکم به وی زما دپاره ماشوم اوحال دادی چی ماته یوانسان هم نه دی را نژدی سوی، اونه زه فاحشه یم چی بدکاری می کړی وی نودی ملایکی ورته وویل چی ستا رب وعده کړی وه اوداکار پرالله ﷺ باندی اسانه دی. اودا قول دالله ﷺ (وَلَنَجْعَلُ آيَةً لِلنَّاسِ) یعنی الله ﷺ وفرمایل چی دی به مورې نښانه وگرځووپه خپل قدرت باندی دی خلگو ته چی دوی وگوری چی مورې څه رکم مخلوق پیداکوو، لکه څه رکم چی موآدم ﷺ بی مورہ اوبی پلاره پیداکړی دی اوبی بی حوا مو دنارینه څخه پیدا کړیده چی شرکت دزنانه په کی نه وو نودارکم موعیسی ﷺ صرف دزنانه څخه پیداکی چی دنارینه شرکت په کی نسته نو داتول په قدرت دالله ﷺ باندی دلالت کوی، اوهغه ذات په هرڅه باندی قادر دی اوداقول دالله ﷺ (وَرَحْمَةً مِّنَّا) یعنی دی به دخلگو دپاره زمورې دخواڅخه رحمت هم وی ولی چی دی به خلگو ته دعوت ورکوی په طرف دعبادت دالله ﷺ اوخلگ به دشرك څخه منع کوی اودی به په وړوکوالی اوپه غټ والی کی خلگو ته دعوت ورکوی اوداقول دالله ﷺ (وَكَانَ امْرَأًا مَّقْضِيًّا) یعنی داکار داسی کاردی چی په دی باندی فیصله سویده اومقرره سویده دالله ﷺ دخوا اودا به ضرور کیږی. نوویل سوی دی چی جبرایل ﷺ ددی په گریوان کی پوه کړه نو دی یو دم حمل واخستی لکه څه رکم چی دیوې عامی بنځی سره خاوند کوروالی وکی نو هغه ناخاپه حمل واخلی دغه رکم حمل یې واخستی. اوویل سوی دی چی په خوله کی یې ورپو کړه نودا پوه روح وو چی ددی په خلی کی یې وکی، نوداقول خلاف دی دسیاق دقرآن

څخه اوددغه قصی څخه چې په قرآن کی ذکر سویده اودلته خوعامی ملائکی ته بیا رجوع کيږی او حال داچې جبریل عليه السلام راغلی وو نوددی وجی څخه یې فرمایلی دی (فَحَمَلَتْهُ) یعنی حمل یې واخستی دماشوم (فَأَنْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا) اودا ددی وجی چې کله دی مریم عليها السلام حمل واخستی نوپه دی باندی مزکه تنگه سوه ولی چې دا دتھمتونو څخه بیږیده، اوورته معلومه سوه چې خلگ به هرقسم خبری کوی پردی باندی چې کله دحمل اثرات ښکاره سوه نواول سړی دبنی اسرائیلو چې نوم یې یوسف بن یعقوب النجار وو چې دادمریم عليها السلام دترور ځوی وو دی په سخت تعجب کی سو چې سره ددی چې دومره عبادتونه کوی بیایې څه رکم حمل واخستی او حال داچې خاوند هم نسته، نویوه ورځ ورته رالی اوورته یې وویل چې: ای مریم آیا داسی کښت سته چې دهغه تخم یادانه نه وی؟ نومریم عليها السلام وفرمایل چې: هو سته، چاپیدا کړی دی په اول وار دا کښت. نوییا ورته دی سړی وویل چې. آیا دپلار څخه بغیر ماشوم وی؟ نومریم وفرمایل چې: هو، چاپیدا کړی دی آدم عليه السلام اوڅه رکم یې بی موره اوبی پلاره پیدا کړی دی. نوییاده ورته وویل چې ماته خبر راکه په دی خپلی خبری سره. نو مریم عليها السلام وفرمایل چې ماته الله جل جلاله زیری راکړی دی: بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (۴۵) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ، اوویل سوی دی چې زکریا عليه السلام هم داسی پوښتنه دمريم عليها السلام څخه وکړه نو هغه ته یې هم دارکم جوابونه ورکړی وه.

دارکم السدی یوقول پیش کړی دی په اسناد کولو سره صحابوو ته: چې مریم عليها السلام یوه ورځ دخور کورته ورله نودی خورورته وویل چې ماته ځان حامله ښکاری نومریم عليها السلام ورته هم وویل چې ماته هم ځان حامله ښکاری نودواړو یوبل ته غاړه ورکړه په دی خبری باندی نوییا مریم عليها السلام وفرمایل چې ماته داسی معلومیږی لکه چې هغه حمل چې زماپه نس کی دی هغه ته چې ستاپه نس کی دی سجده کوی. دلته معنی دسجدي تعظیم اواکرام دی.

لکه څه رکم چې دامخکی مورې بیان کړه چې زمورې دزمانی څخه مخکی یوبل ته سجدي کول جائز وی خوزمورې په شریعت کی دا حرامی سوی، لکه څه رکم چې ملائکوته الله جل جلاله امرکړی وو چې سجده وکی آدم عليه السلام ته، ابوالقاسم وايې چې مالک ویلی دی: ماته داسی خبره را رسیدلی ده چې عیسی عليه السلام اویحیی عليهما السلام دواړه دترور ځامن دی، اوبیایې ورپسی دامخکنی قول ذکرکړی دی چې مریم عليها السلام ویلی دی چې ماته داسی معلومیږی چې داستا حمل زما حمل ته سجده کوی. مالک وايې چې په دی کی ماته فضیلت دعیسی عليه السلام ښکاری ولی چې هغه به مړی ژوندی کول اودبرگی ناجورې به یې ښه کوله دالله جل جلاله په حکم سره. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. او دمجاهد څخه نقل دی دی وايې چې مریم عليها السلام خپل حمل ته وویل چې کله

زه يواځې يم نو زما سره خبرې كوه او كله چې دخلگو په منځ كې يم نو په نس كې دننه ذكر او تسبيح دالله ﷺ كوه. بيا دا خبره ظاهره ده چې دا حمل يې تر نهو مياشتو پورې وو. دا بن عباس او عكرمه څخه نقل دي چې حمل يې تر اتو مياشتو پورې وو او بيا يې وزيرپورې، او بعضو ويلي دي چې په نه ساعتو كې دا حمل زيږولي دي ددې قول دوجې: فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا (۲۲) فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ خَوْصَحِيحٍ دَادَهُ چې په تعقب سره يې حمل زيږيدلى دي لكه څه ركم چې الله ﷺ فرمايلى دي: ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ، (سورة المومنون ۱۴) اودامعلومه خبره ده چې په منځ دهر و دوو حالونو كې څلويښت ورځې وى لكه څه ركم چې دا خبره د حديث څخه ثابته سويده.

محمد بن اسحاق ويلي دي چې: په بنى اسرائيلو كې دا خبره مشهوره سوه چې دا حامله ده، نو په يوه كور باندې هم څوك دومره نه دننه كيدى څومره خلك چې د زكريا عليه السلام د كور خواته راروان وه. بعضو ويلي دي چې دوى تهمت په يوسف باندې ولگوى كم به چې ددې سره په جمات كې عبادت كوي، نومريم عليه السلام ددوى څخه ليرى ولاړه او يو جلا ځاى يې ځان ته ونيوى نودا راله ديوى خرما درختي ته اودهغه لاندې كښېنسته اودايې وويل: قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا، په دې كې دليل دى په دې خبرې باندې چې دفتنو په وخت كې انسان مرگ راغونښتلى سى اودايې ددې وجې څخه وويل چې دې ته معلومه سوه چې دوى په دې باندې تهمت لگوى اوددې خبره يې نه منله او تصديق ددې نه كوي بلكى تكذيب به يې كوي دوى په هغه وخت كې چې دا ماشوم ورته راوړى په لاسونو كې، سره ددې چې دا په منځ ددوى كې ډيره عبادتگاره او پرهيزگاره دښځو وه، نوددې خبرې دوجې دا په غم كې سوه نوبيا يې تمنا وكړه چې ياددې كار څخه مخكې مړه واى اويا دسره پيدا سوى نه واى. اوداقول: فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا، په دې كې دوه اقوال دي چې دا اواز چا ورته وكى يو قول دادى چې جبريل عليه السلام وكى اوبل قول دا چې عيسى عليه السلام وكى خواولنى قول ښه دى ولى چې عيسى عليه السلام دقوم په مخكې اول وار خبرې كړى وى اوددغه څخه مخكې يې خبرې نه وى كړى. أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ سَرِيًّا وَيَل سَوَى دى چې دانهر وو چې دده خواته روان وو لكه څه ركم چې دا قول دجمهورو دى. اوپه حديث كې دطبرانى څخه روايت نقل دى خوضعيف روايت دى او بن جرير خوښ كړى دى او الربيع بن اسلم اوداسى نورو هم ويلي دي چې دا يې ځوى عيسى عليه السلام دى، خواولنى قول صحيح دى: وَهَزَيْ إِلَيْكَ بِجِدْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا حَنِئًا، دلته يې دخوراك او چښاك ذكر سوى دى نوددې وجې يې ورته فرمايلى دي: فَكُلِي

وَأَشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا، بياويل سوی دی چی څه رګم دادرختی وچی وی. اوداهم ویل سوی دی چی لندی وی اوخرما په کی وه، اوپه دغه وخت کی یخ وو نودخرماموسم وو اودا ددی قول دالله ﷺ څخه هم معلومیرې: تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا، عمر بن میمون ویلی دی چی دحاملی بنحی دپاره دخرما څخه بل ښه شی نسته اوبیایې دا آیت ویلی دی. اودارګم ابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دعلی بن الحسین څخه دی نقل کوی دشیبان څخه دی نقل کوی دمسرور بن سعید التمیمی څخه دی نقل کوی دعبدرحمن بن عمر الاوزاعی څخه دی نقل کوی دعروه بن رویم څخه دی نقل کوی دعلی بن ابی طالب رضی الله عنه څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: تاسی دخپل عمه (چی خرما ده) ددی اکرام کوی ولی چی داهم دخاوری څخه جوړه سویده لکه څه رګم چی آدم عليه السلام دخاورو څخه پیدا دی، اودارګم په بل روایت کی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی: تاسی خپل حامله دارو ښخو ته خرما ورکوی اوکه خرمانه وی نوبیا جواړی ورکوی، ولی چی دالله ﷺ په نزد ددی څخه ښه شی نسته ولی چی ددی لاندی مریم عليها السلام ناسته وه اودارګم نور روایتونه هم ذکر دی په مختلفو اقوالو سره. اوداقول دالله ﷺ: فَمَا تَرِينَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا، داهغه کلام دهغه مخکنی اواز کونکی دی، یعنی دغه اواز کونکی ورته وویل چی ته خوراک کوه اوچښاک کوه که چیری ستا سره دانسانانو څخه یوسړی ووینی نوورته ووايه چی نن ورځ زما روژه ده په اشاری سره نه په خبرو سره، اودهغه په شریعت کی به چی دچا روژه وه نوهغه به خوراک هم نه کوی اوخبری به یې هم نه کولی.

اوپه دی باندی داقول دلالت کوی: فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا، اوهرڅه چی زموږ په شریعت کی دی نویوه ورځ ترشپی پوری خاموشی ښه نه ده. اوداقول دالله ﷺ: فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا (۲۷) يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا، اسلافو ویلی دی چی کله مریم عليها السلام ددوی دمنځه ولاړه نودوی ورپسی دلټولو دپاره ووته نوچی ګوری دخرما ددرختی لاندی ناسته ده اوشاوخوا ورته پناګانی دی اوخوراکونه دی نودوی چی کله ورته رانژدی سوه نوماشوم یې ورسره ولیدی نوورته یې وویل چی په ډیر یوغت کاردی راتګ کړی دی. په دی قول کی نظر دی، سره ددی چی کیدی سی چی ددی په سرکی اوپه آخره کی څه کلام ناقص وی ولی چی داخو دظاهر دقصی څخه کم چی په قرآن کی ذکر ده دهغه څخه خلاف دی ولی چی په قرآن کریم کی ذکر سویدی چی دی په خپله داماشوم ددی قوم خواته راوړی، اودایې وروسته دخلوپښتو ورځو دپیدائش څخه راوړی. مقصود داچی کله ورسری خپلو کسانو داماشوم ولیدی نوورته یې وویل چی په ډیر یوغت کار

باندی دی راتگ کړی دی. بیایې ورته ویلی دی چی (يَاخْتَهُرُونَ) داخور دهارون ورته حکه ویل سوی دی چی ددهارون سره په عبادت کی مشابه وه. اوویل سوی دی چی دهارون ورور دموسی عليه السلام مراددی هغه به هم ډیر عبادتونه کول نودی هم ډیر عبادتونه کول نو حکه یې ورته خور دهارون ویلی دی. او محمد بن کعب القرظی ویلی دی چی داخور دموسی عليه السلام اوهارون عليه السلام وه خودا خبره بالکل غلطه ده ولی چی ددوی په مینخ کی دزرگونو کلنو فاصله او موده ده. بیایه دی (يَاخْتَهُرُونَ) کی ډیر اقوال او خبری ذکر سوی دی چی دایې ورته ولی ویلی دی اودا واقعی دهارون عليه السلام خورده او که نه؟ اودهارون خخه کم هارون مراددی خو په هر حال داخور دموسی عليه السلام اودهارون عليه السلام نه وه بلکی داقول صحیح دی چی ورسره په عبادت کی یوډول وه نو حکه یې ورته اخت هارون ویلی دی. نودوی ورته وویل چی: مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأًا سَوَاءً وَمَا كَانَتْ أُمَّكَ بَغِيًّا، یعنی دوی ورته وویل چی ستا پلار خوداسی سړی نه وو اونه ستامور داسی باغیه اوفاحشه وه.

دارکم ابن جریر په تاریخ خپل کی ویلی دی چی دوی داتهمت په زکریا عليه السلام باندی ولگوی ولی چی هغه به ورتلی اوډوډی اواسباب به یې وروپل نودوی دزکریا عليه السلام قتل وغوښتی نو زکریا عليه السلام ددوی خخه وتښتیدی تردی چی یوه درخته ورته خیری سوه نوپه هغه کی دننه سو نودوی ورپسی راله او هغه درخته یې اړه کړه نودی یې په منخ کی هم ورسره اړه کی او بعضو منافقینو ددې داکا پرزوی باندی تهمت لگولی وو نوکله چی داپیره تنگه سوه اوبله چاره نه وه نودهغه ماشوم یعنی عیسی عليه السلام خواته یې اشاره وکړه. نودوی وویل: قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا، موربه خه رکم خبری وکو دهغه چاسره چی هغه په زانگو کی پروت وی اوحال دادی چی ماشوم په خه پوهیږی او خبری هم نه سی کولی اودی مریم عليها السلام ته یې وویل چی ته اوس بهانه کوی موربه ته ددی خبری چی زموربه ماشوم خوا ته خیال سی اوته به خه حيله جوړه کړی نوپه دغه وخت کی عیسی عليه السلام دزانگو خخه خبری شروع کړی: قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا (۳۰) وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا (۳۱) وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا (۳۲) وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا، دا اولنی خبری وی چی عیسی عليه السلام وکړی په زانگو کی اوداسی دپوهی خبری یې وکړی چی ټول کسان ورته حیران سوه، ولی چی ده وویل چی زه ده الله تعالى بنده یم اوماته کتاب راکول سوی دی اوزه نبی مقرر سوی یم اوزه مبارک گرځول سوی یم اوماته وصیت سوی دی په لمانخه باندی اوپه زکات باندی، اوبیایې دخپل مور براءت ذکر کی دهغه خبروخخه چی جاهلانو ورپسی کړی وی په دی قول چی: آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا، ولی

چې الله ﷺ هغه چاته خپل نبوت نه ورکوي کم چې په هغه صورت پیداسوی وی چې ددوی گمان پروو، لکه څه رګم چې الله ﷺ فرمایلی دی (وَيَكْفُرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا) اوداپه دی صورت باندی چې په دغه وخت کی دیهودیانو یوه ډله وه چې هغوی به دغه تور په مریم ﷺ باندی لګوی چې داحمل (نعوذبالله) دزنا څخه دی، په دوی باندی دی الله ﷺ لعنت وکی په هغه آیت کی اودمریم ﷺ پاکي یې بیان کړه چې داداسی بنځه نه ده. دارګم عیسیٰ ﷺ دغو کسانو ته دخپل نورو خصوصیاتوبیان هم وکی چې زه مبارک ګرځول سوی یم یعنی په داسی طریقی مبارک ګرځول سوی دی چې دی به دعوت کوی دالله ﷺ خواته او خپل قوم به یې دشرك څخه منع کوی، اوبل مبارک په دی وجی باندی هم دی چې ده دخپلی مور پاکي په کوچنیوالی کی بیان کړی وه، اوبل داچې ده ته امرسوی وو دلمانځه اودزکات اودا امرونه الله ﷺ مبارک کسانو ته کوی. اوبل عیسیٰ دابیان هم وکی چې ماته امر سوی دی په نیکی کولو دخپل مور سره (دلته په دی آیت کی الله ﷺ دوالده لفظ ذکرکړی دی دا ددی دوجی چې خلګو ته داصراحتاً معلومه سوه چې دده والد یعنی پلار نسته) اودا قول دالله ﷺ: وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا دا هغه دری غټ نعمتونه دی دالله ﷺ دطرفه کم چې دیحییٰ ﷺ دپاره هم ذکرسوی دی (ددی بیان موږ مخکی کړی دی).

بیا الله ﷺ دعیسیٰ ﷺ جلالت اومدحه کړیده اودده په باره کی وضاحت کړی دی: ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ (۳۴) مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وُلْدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، لکه څرنګه چې الله ﷺ دده په باره کی وروسته دبیان دقصی دسورة آل عمران څخه ویلی دی: ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ (۵۸) إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (۵۹) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (۶۰) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ (۶۱) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۶۲) فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ، (سورة آل عمران ۵۸ ۶۳)

داپه هغه وخت کی کله چې وفد دنجران والاووالی چې هغوی (۶۰) کسان سپاره وه په خپلوسپرلیو باندی چې ددوی امیران څوارلس کسان وه اوبیایه دوی کی دری مشران ټاکل سوی وه چې دوی مناظره کوله په باره دعیسیٰ ﷺ کی نوالله ﷺ دآل عمران منځنی ایتونه نازل کړه اوپه هغه کی یې دپیدائش دعیسیٰ اودهغه دموربیان وکی. اوخپل رسول ته یې امر وکی چې مباحله ورسره وکړه (دمباهلی مطلب دادی چې دوه کسان په خپلو کی په یوی خبری باندی لانجه وکی یوویې چې زه په حق یم اوبل ویې چې زه په حق یم نودواړه یوه

دښت ته ووزی او یو په بل پسې نبراوکی چی کم یو په غلط وی الله ﷺ دی هغه هلاک کړی نو کله چی ورته نبی ﷺ دمباهلی وویل نودوی سرونه کښته کړه او منع سوه دمباهلی څخه بالاخر دوی بیرته ولاړه ددوی په باره کی اوږده قصه ده چی هغه په تفسیر دسورة آل عمران کی بیان سوی ده. مقصود داچی الله ﷺ دعیسی ﷺ په باره کی خپل نبی ته خبر ورکی چی دی حق کلمه ده دالله ﷺ دخوا اوددی وجی څخه یې داهم فرمایلی دی: مَا كَانَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قُضِيَ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، اوداقول دالله ﷺ: وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ، داپوره والی دخبری عیسی ﷺ وو په زانگوکی، دوی ته یې دا خبر ورکی چی الله ﷺ دده رب هم دی اوددوی رب هم دی اودالاره سیده لاره ده. الله ﷺ فرمایلی دی: فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ، نوخلک ددغه زمانی په اختلاف کی واقع سوه کم چی یهودیان دهغه زمانی وه نوهغوی په دی خبره باندی ولاړ وه چی دی دغلطی لاری څخه پیدادی. اوبعضو داوویل چی دی په خپله (نعوذ بالله) الله دی اورب دی. بعضو داوویل چی دی حوی دالله ﷺ دی، اومومانو وویل چی دی دالله ﷺ پیغمبردی اودهغه رسول دی، نوڅوک چی په دی عقیدی وی چی دی دالله ﷺ پیغمبر دی اودهغه بنده دی اودمریم ﷺ حوی دی چی دالله ﷺ په یوه کلمه دگن سره پیدا سوی دی نودا خلک نجات پیدا کونکی دی اوڅوک چی ددی خبری څخه خلاف کوی نوهغه کافران او گمراهان اوضدیان دی، پس داسی خلگوته الله ﷺ وعده ورکړیده ددی خبری: فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ، امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دصدقه بن الفضل څخه دی وایې چی ماته خبر راکړی دی الولید دی نقل کوی دالوزاعی څخه دی نقل کوی دعمیر بن هانی څخه دی نقل کوی دجناده بن ابی امیه څخه دی نقل کوی دعباده بن الصامت څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: چا چی شاهدی اداکړه ددی خبری چی نسته لائق دعبادت ماسوا دالله ﷺ اودهغه شریک نسته، اودشاهدی یې هم اداکړه چی محمد ﷺ دالله ﷺ رسول دی اودهغه بنده دی اوعیسی دالله ﷺ رسول دی اودهغه بنده دی او یوه کلمه ده دالله ﷺ چی مریم ﷺ ته یې ورکړی وه، اودا ددی خبری تصدیق یې وکی چی جنت حق دی او اور دجهنم حق دی، الله ﷺ به یې جنت ته داخل کی، ولی چی په دی خبرو باندی یې عمل کړی دی. ولید نقل کوی دعبداالرحمن څخه دی نقل کوی دعمیر څخه دی نقل کوی دجناده بن وزاد څخه ده په کی دازیات کړی دی چی الله ﷺ به ورله دجنت اته واړه دروازی خلاصی کړی نوچی په کمه دروازه یې خونبه وی په هغه باندی به جنت ته دننه کیږی. دارکم ددی روایت نورو هم کړی دی لکه مسلم سو په بله طریقی سره چی مفهوم یې یوډول دی ددی حدیث سره.

بيان ددی خبری چی الله ﷻ داوواد خخه منزه دی

الله ﷻ په سورة مريم کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا (۸۸) لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا (۸۹) تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًا (۹۰) أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا (۹۱) وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا (۹۲) إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا (۹۳) لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا (۹۴) وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا. (سورة مريم ۸۸ ۹۵)

الله ﷻ په دی ایتونو کی خپله پاکی داوواد خخه بیان کړیده چی دالله ﷻ اولاد نسته اولاد الله ﷻ ده ته حاجت هم نه لری، ولی چی الله ﷻ مالک دتولی دنیادی اومالک دتولو مخلوقاتو دی هغه برابره ده چی انسانان دی اوکه حیوانان دی اوکه مرغان دی اوکه جنات دی اوکه نور خه دی ددوی تولو خالق مالک اورازق صرف یوهغه ذات دی چی وحده لاشریک له ذات دی اودغه ذات دتولو پالونکی دی داسی پالونکی دی چی داسی پالونکی بل نسته اوهغه ذات ته عاجزه دی هغه ټول مخلوقات چی په مزکه کی اوسیبری، لکه خه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ (۱۰۰) بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (۱۰۱) ذَلِكَُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (۱۰۲) لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ، (سورة الانعام ۱۰۰ ۱۰۳)

نوالله ﷻ په دی ایتونو کی دابیان کړی دی چی الله ﷻ پیداکونکی ددی تولو مخلوقاتو دی نوخه رکم به وی دهغه دپاره بچی؟ اویچی نه وی مگریه یوصورت کی، هغه داچی په دوو کسانو کی خه مشابهت وی یاخه مناسبت وی اومور مخکی هم دا ذکر کړه چی الله ﷻ وحده لاشریک له ذات دی داسی ذات دی چی دهغه مشابه نسته اونه دهغه نظیر سته. اونه دهغه حوی سته اونه یې هم منصب سته دهرقسم شرکت خخه الله ﷻ بری دی، لکه خه رکم چی الله ﷻ په خپل عزیز کتاب کی فرمایلی دی: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (سورة الاخلاص ۱ ۴) دلته الله ﷻ بنکاره بیان کړی دی دخپل ذات په باره کی چی داسی ذات دی چی نظیر یې نسته نه په ذات کی اونه په صفاتو کی اونه په کارونو کی (الصَّمَدُ) بی نیازه ذات دی چاته یې هم ضرورت نسته اوکامل دی په خپلو حکمتونوکی اوپه رحمت کی اوپه علم کی اوکامل مکمل دی په خپلو صفاتو کی (لَمْ يَلِدْ) نه ورله زوی سته (وَلَمْ يُولَدْ) اونه مخکی دهغه خخه چاخه زیرولی دی یعنی دچا خخه پیدا نه دی، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، اونه ورلره برابر سته په ذات کی اونه په صفاتو کی اونه په کارونو کی خلاصه داچی نسته خوک دهغه نظیر اومشابه په هیخ طریق سته.

دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً انتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا (۱۷۱) لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا (۱۷۲) فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا، (سورة النساء ۱۷۳-۱۷۲) په دی ایتونو کی الله ﷺ اهل کتابو ته خطاب کوی چی ددی خپلو کارونو څخه منع سی هغه داچی ددوی به داعقیده ساتله چی عیسیٰ ؑ دالله ﷺ ځوی دی نوالله ﷺ دوی ته هغه ټوله قصه ذکرکړه کم چی مخکی موږ بیان کړه چی جبرائیل ؑ رالی اودمریم ؑ په گریوان کی یې پوه کړه نودهغه څخه هغې حمل واخستی اوعیسیٰ ؑ ورڅخه پیداسو اوالله ﷺ (روح الله) دوجی دتکریم اوشرافت څخه ورته وایی لکه څه رکم چی الله ﷺ په بعضی ځایونو کی (بیت الله عبدالله) ویلی دی نودارکم ده ته یې روح الله ویلی دی دوجی دعزت اواکرام اوشرافت څخه اوکلمه یې ورته ځکه ویلی ده چی دی دالله په یوی کلمی سره پیداسوی دی چی هغه د(کُنْ) لفظ دی، لکه څه رکم چی الله ﷺ په بل ځای کی فرمایلی دی: إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، اودارنگه یې په بل ځای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ (۱۱۶) بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (سورة البقره ۱۱۲-۱۱۷) اودارکم الله ﷺ په بل ځای کی فرمایلی دی: وَقَالَتِ الْيَهُودُ غَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَتَىٰ يَؤُفَكُونُ، (سورة التوبه ۳۰) نوالله ﷺ خبر ورکوی په دی ایتونو کی ديهوديانو اودنصاروی څخه چی دادوو ډلو هری یوی په الله ﷺ پسې هرڅه وویل چی دایې ځوی دی، خوالله ﷺ ددی خبرو څخه مستغنی ذات دی اوددوی داگمان وو چی عیسیٰ ؑ دالله ﷺ ځوی دی، لکه څه رکم چی بعضو ډلو دعربو داویلی وه چی داملائکی دالله ﷺ لونی دی او الله ﷺ ځان ته دپیریانو مشران خسران کړی وه نودهغوی څخه داملایکی پیداسوی، داڅومره غلط قول دی دالله ﷺ په باره کی چی دانسان شعور اوعقل هم داخبره نه منی او پاته داچی داسی خبری دالله ﷺ په باره کی وویل سی، ډیردردناک عذاب دی دهغه چادپاره چی دپاک ذات په باره کی داسی خیالات اوگمانونه کوی چی دټول عالم اومخلوقاتو پیدا

کونکی دی او هغه ذات ته به د ټولو انسانانو واپسی وی، لکه څه رکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ اِنَّا اَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَتَكَبُّ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ، (سورة الزخرف \ ۱۹) دارکم الله ﷺ په بل حای کی فرمایلی دی: فَاسْتَفْتِهِمَ الرَّبَّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ (۱۴۹) اَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ اِنَّا وَهُمْ شَاهِدُونَ (۱۵۰) اَلَا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهَمْ لَيَقُولُونَ (۱۵۱) وَلَدَّ اللهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (۱۵۲) اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَي الْبَنِينَ (۱۵۳) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (۱۵۴) اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۱۵۵) اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ (۱۵۶) فَاتُّوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (۱۵۷) وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (۱۵۸) سُبْحَانَ اللهِ عَمَّا يُصِفُونَ (۱۵۹) اِلَّا عِبَادَ اللهِ الْمُخْلِصِينَ. (سورة الصافات ۱۱۴۹-۱۲۰)، اودارکم بی په بل حای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ (۲۶) لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ (۲۷) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ (۲۸) وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنِّي اِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكْ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، (سورة الانبياء \ ۲۴ \ ۲۹) اودارکم بی په بل حای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ اِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا اَنْتَقُولُونَ عَلَي اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۶۸) قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَقْتُرُونَ عَلَي اللهِ الْكُذِبَ لَا يُلْحِقُونَ (۶۹) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نَذِقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ، (سورة يونس ۷۰ \ ۲۸) نو دا ايتونه ټول ردكوى په مشركانو د عرب باندى او په يهوديانو باندى او په كافرانو باندى او په ټولو هغو كسانو باندى چى د الله ﷻ په باره كى غلطى خبرى كوى او غلطى عقيدى ساتى او الله ﷻ پاك دى ددوى دخبرو څخه اوددوى دگمانونو څخه كم چى دوى كوى. هر كله چى وه نصارى چى هغوى په دى باره كى ډيرى خبرى كولى نو ځكه په قرآن كريم كى دهغوى ذكر ډيرسوى دى، اوددوى مختلفى عقيدى وى چا به په كى ويل چى عيسى عليه السلام د الله ﷻ حوى دى او چا به په كى ويل چى په خپله بذات خود (نعوذ بالله) الله دى او چاويل چى دادریم الله دى په اوله درجه كى به يې الله ﷻ په خپل حای منى او په دوهمه درجه كى به يې مریم عليه السلام ته خدای وايه او په دريمه درجه كى عيسى عليه السلام ته. نوالله ﷻ په قرآن كريم كى ددوى دخبرو رد په وضاحت سره بيان كى چى دوى څه وايې نو هغه دروغ دى او څوك چى په الله ﷻ دروغ وايې هغه هيڅ كله نه كاميا به كيږي.

الله ﷻ فرمایلی دی: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئًا اِنْ ارَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللهُ عَلَي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، (سورة المائدة \ ۱۷) نو په دى ايتونو كى هم الله ﷻ دوى

ته خبر ورکي چي خالق حقيقي هم هغه ذات دي چي پالونکي دتولو مخلوقاتو دي، اودارکم يې په بل خاي کي فرمايلي دي: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۷۳) أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۷۴) مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صَدِيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انظُرْ كَيْفَ بُيِّنَ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ اتَّى يُؤْفَكُونَ (سورة المائده ۷۳ ۷۵) په دي ايتونو کي الله ﷺ حکم وکي ددوي په کفر باندې اودا خبر يې ورکي چي عيسى عليه السلام دالله ﷻ يو پيغمبر اوبنده دي چي دمريم ﷺ څخه پيدادي اوبلونکي دي دالله ﷻ خواته په دعوت ورکولو سره خلکو ته اوخلگ به يې منع کول دغيرو دعبادت څخه اودشرك څخه، ولي چي الله ﷻ هره گناه دبنده همداسي معاف کوي مگرشرك داداسي گناه ده چي بغير دتوبي څخه نه معاف کيږي هغه هم داسي توبه وي چي دزړه داخلاصه وي اوپه پښيمنتيا سره وي.

دارکم الله ﷻ په قرآن کریم کي داسي فرمايلي دي چي چا دالله ﷻ سره شريك مقرر کي نوپه هغه باندې دالله ﷻ دخواه جنت حرام دي اودهغه دورتگ خاي جهنم دي اونسته دظالمانو دپاره څه مددگار، يعني چي شرك کوي دالله ﷻ سره نوپه هغه باندې جنت ته دننه کيدل حرام گرځول سوي دي اوورتگ به يې دجهنم خواته وي اودا پير بدخاي دي دورتگ اوکم سړي چي دالله ﷻ سره شرك کوي نوالله ﷻ دهغه سره خپل مدد اونصرت پريږدي نوماسوا دالله ﷻ څخه بل مددگار نسته چي دده مددوکی، واحد هغه ذات دي چي خالق دتولو کائناتو دي اوپالونکي هم دتولو کائناتو دي نودارکم مددگار هم دتولو کائناتو دي نوهغه ذات چي دانسان سره مدد پريږدي نودانسان دپاره بل مددگار بيانه وي. نوددي وجي څخه الله ﷻ فرمايلي دي (ما من اله الا اله واحد) يعني الله ﷻ په دي ايت کي داسي فرمايلي دي چي زما څخه ماسوا بل اله نسته اوبل رب اوبل خدای نسته هرڅه چي کوي هغه واحد ذات يې کوي نه ورلره زوي سته اونه ورلره شريك سته اونه ورلره ملگري سته بلکي هغه ذات دهرڅه څخه بري اوبي نيازه بادشاه دي.

بيا الله ﷻ دي يهوديانو اونصاروي اومشركينو ته وعيد اوتهديد ورکوي: وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، که چيري دوي ددي خپلو خبرو څخه منع نه سوه نودوي ته به دردناک عذاب ورسول سي. بيا الله ﷻ دوي ته دعوت ورکوي په لطف او مهرباني سره په دي خبره چي دوي توبه نه کاري اواستغفارنه کوي دهغه کړو گناهونو څخه اودهغه کړو خبرو څخه په باره کي دالله ﷻ چي په سبب دهغه باندې په دوي عذاب دجهنم واجب سوي دي نوفرمايلي يې دي: أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ، بيا الله ﷻ

د عیسیٰ عليه السلام په باره کی بیان کړی دی په دی آیت کی: مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ، فرمایلی دی الله جل جلاله چی نه دی مسیح عیسیٰ عليه السلام مگریو پیغمبر په ډول دنورو پیغمبرانو چی مخکی تیرسوی دی، نوپه دی آیت کی هم ددی خبری بیان دی چی دی دالله جل جلاله زوی نه دی. السدی اوداسی نورو علماوو ددی آیت په باره کی ویلی دی: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ، گمان کړی دی دی کفرانو چی دوه خدایان (نعوذ بالله) مریم او عیسیٰ عليه السلام دی اودریم خدای الله جل جلاله دی، ولی چی ددوی دامراد دیوبل آیت خخه هم معلومیږی هغه دادی چی الله جل جلاله عیسیٰ ته فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (۱۱۶) مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (۱۱۷) إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تُعْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، (سورة المائدة ۱۱۶-۱۱۸) خبرورکوی په دی ایتونو کی الله جل جلاله د عیسیٰ خخه چی دقیامت په ورځ به ورته الله جل جلاله په توجه داکرام او عزت وایې چی په دی ویناسره زجر اوترتته ورکی هغه کفرانو ته چی هغوی د عیسیٰ عليه السلام اودهغه دمورپه باره کی وایې چی دوی خدایان دی نود عیسیٰ عليه السلام خخه به الله جل جلاله پوښتنه وکی په داسی طریقه سره چی دانور به یې اوری نووبه فرمایې: أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ، یعنی تاخلكوته ویلی دی چی مور ته خدایان وویاست اومور دالله جل جلاله سره شریک کی نو عیسیٰ عليه السلام به وفرمایې: مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، یعنی ستا خخه ماسوا ددی حقدار بل خوک نسته، إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، داډیر عظیم ادب دی په خبروکی اوپه جواب کی عیسیٰ عليه السلام فرمایې: مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ، ماخو دوی ته امرنه دی کړی مگر دهغه خه چی تاسی ماته امرکړی وو او هغه داچی دالله جل جلاله عبادت وکی ولی چی هغه ذات زمارب هم دی اوستاسی رب هم دی، کله چی دی زه ځینی لور کرم (آسمانوته) نوته په هغوی باندی شاهدوی اوته په هرڅه باندی خبردار یې اوهرڅه ته کتونکی یې بیادی فرمایې: إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تُعْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ که ته چیری دوی ته عذاب ورکوی نوداستا بندگان دی اوکه ته ورلره مغفرت کوی نوبی شکه: أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ يٰ.

دارکم مور په تفسیر کی هغه حدیث چی امام احمد یی روایت نقل کوی دابو ذر خخه هغه روایت موذکر کړی دی چی په هغه کی ابی ذر وایي چی نبی ﷺ په دی آیت کریمه: **إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تُعْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ**، باندی ټوله شپه تیره کړه اوبیایي وفرمایل: ماسوال وکی دالله ﷻ خخه دخپل امت دپاره دشفاعت، نوماته راکول سو، مگر داحصلیدونکی ده دهغه چادپاره چی ده دالله ﷻ سره شریک نه وی مقررکړی. (۱)

اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: **وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (۱۶) لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهُمْ لَاتَّخِذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ (۱۷) بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ مِنَ الْوَيْلِ مِمَّا تَصِفُونَ (۱۸) وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ (۱۹) يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ (سورة الانبياء ۲۰۱۱۶)**، اودارکم الله ﷻ په بل خای کی فرمایلی دی: **لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۴) خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ (سورة الزمر ۵۱۴)** اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: **قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ (۸۱) سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ (سورة الزخرف ۸۱ ۸۲)** اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: **وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ وَكِبْرُهُ تَكْبِيرًا، (سورة الاسراء ۱۱۱)** اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، (سورة الاخلاص ۱۱ ۴).**

اودارکم په حدیث کی دنبی ﷺ خخه ثابت دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی چی ماته بنده زما بنکنخلی وکړی اودهغه دپاره دامناسب نه وه چی گمان به یی زما په باره کی کوی چی زما دپاره اولاددی اوحال دادی چی زما اولاد نسته اوزه یکتنها ذات یم اونه زما سره خوک برابر اونظیر سته. اوپه بل یوروایت کی همدا ذکرسوی دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی هیخ خوک په بد اوریدلو کی دالله ﷻ خخه ډیرصبر کونکی نسته، ولی چی دوی دالله ﷻ دپاره اولاد ثابتوی اوبیاهم الله ﷻ دوی ته رزق ورکوی اومعافی هم دوی ته کوی په بل روایت کی بیاداسی هم دی چی رسول الله ﷺ فرمایي: **اللَّهُ ظَالِمٌ تَهْمَلْتُمْ وَرَكْوَى تَرْدِي** چی کله یی په عذاب سره گرفتاره وی نوبیا ورته ترشا هم نه گوری، اوبیایي داآیت کریمه

(۱). احمد (۱۴۹/۵)، والبيهقي في الكبرى: كتاب الصلاة، باب ترتيل القراءة (۳/۴۷۱۷).

ووايه: وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ (سورة هود ۱۰۲) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ (سورة الحج ۱۴۸)، ثُمَّ تَمَّتْهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضَّطْرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ (سورة لقمان ۲۴)، اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (۶۹) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ، (سورة يونس ۷۰ \ ۷۹) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: فَهَلْ الْكَافِرِينَ أَمَهُلُهُمْ رُؤْيَاً (سورة الطارق ۱۷)

حای دیدائش دعیسی ﷺ اودهغه تربیت په کوچنیوالی کی

دی په (بیت اللحم) کی پیداسوی دی چی دا دبیت المقدس سره نژدی حای دی. اووهب بن منبه ویلی دی چی دی په مصر کی پیدا سوی دی، دمخکنی حدیث خخه داثابتیبری چی دی په بیت اللحم کی پیداسوی دی، اوهرقول چی ددی حدیث سره تعارض کوی هغه قول باطل دی. ذکرکری دی وهب بن منبه چی کله بتان پریوته اوشیطانان و تنبیتیده نوابلیس لتون شروع کی چی گوری دمریم [ؑ] په غیره کی عیسی [ؑ] پروت دی، اوپه آسمان کی یوغت ستوری ښکاره سو، نوبادشاهان د فارس دده په باره کی دنجومیانو خخه پوښتنه وکړه چی په دی کی خه مطلب دی نونجومیانو وویل چی دا پیدائش دیوعظیم سړی دی په مزکه کی، نودوی ولیرل دخپل کسانو په لاس سره زر اوداسی نور جوهری کانی په هدیه کی عیسی [ؑ] ته، کله چی دا کسان شام ته راله نودشام بادشاه پوښتنه حینی وکړه چی خه ته راغلی یاست نودوی ورته دغه خبره وکړه نودوی چی کتل نوعیسی [ؑ] پیداسوی وو اودده خبره دپیدائش مشهوره سوی وه ولی چی ده په زانگوکی خبری کړی وی نودوی یې دهغه سامانونو سره دعیسی [ؑ] خواته ولیرل اوخه نورکسان یې ورسره هم یوحای کره چی دوی دهغه کورته ورسوی اوخپلو کسانو ته یې وویل چی کله دا کسان راسی نوداماشوم یعنی عیسی [ؑ] بیاقتل کی، نوکله چی دا کسانو داسره زر اوجوهرات دعیسی [ؑ] مور ته ورکړه اوراله نودغه کسانو مریم [ؑ] ته وویل چی مور ته دشام بادشاه حکم کړی دی چی ستابچی ووژنو نودا ولاړه دخپل حوی سره مصرته اوهلته اوسیدل تردی چی زوی یې د (۱۲) کالو سو اوکرامات اومعجزی پرنکاره سوی نوده بعضی فیصلی خلگوته ورکړی په داسی طریقی سره چی دخلگو په سترگو کی دده عزت زیات سو اودده اکرام هم زیات سو اوحال داوو چی دی کوچنی وو یودهغه خخه داوو چی یوزمیندار سړی خلگوته ډوډی کړی وه نو کله یې چی په خلگو بانندی ډوډی وخوړه نودهغه زمانی دخلگو داعادت وو چی ډوډی خخه به یې وروسته شراب چنبیل نوده چی کله لوبښی دشرابو وکتی نوپه هغه کی شراب نه وه گرانه سوه داخبره کله چی دعیسی [ؑ] ده ته خیال سو نوراواړ سو اوپه لوبښی کی یې یوڅو واره

لاس وڅرخوي نولونبي ترخولي پوري ډک سو نوخلگ حيران سوه دده دغه کار ته نوخلگو ده ته اودده مورته ډيري پيسي ورکړي نودوي وانه خيسته اوروان سوه په طرف دبیت المقدس باندی. والله اعلم.

اودارکم اسحاق بن بشير وايي په نقل کولو سره دعثمان بن ساج اوداسی نورو څخه دی نقل کوی د موسی بن وردان څخه دی نقل کوی دابی نصره څخه دی نقل کوی دابی سعید څخه اودی دمکحول څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی وايي چي: اول وار چي الله ﷺ د عیسیٰ ﷺ ژبه په خبرو کړه وروسته دهغه څخه چي ده په کوچنیوالي کی یو وار په زانگو کی خبری کړی وی نو دالله تعالیٰ لویي یې بیان کړه داسی لویي چي مخکی غوړونو داسی لویي نه وه اوریدلی چي لمر اوسپوړمی اودرخته بوتو هرڅه راوړسره وویل نوده وفرمایل: یاالله ته ډیر نژدی یې په خپل لوړوالي کی، اولوړ یې په خپل نژدی والی کی، لوړ یې په ټولو خلگو باندی، یاالله ته هغه ذات یې چي تاپیدا کړی دی په هواکی اوه آسمانونه چي په هغه کی ستا ملائکی دی چي ستا پاکي بیانوی اوستا تقدس بیانوی اوتاپه دی کی نور گرځولی دی په توروالی دتیارو کی اورنادی گرځولی ده په رڼا دورځو کی (یعنی دشیپه په تیاره کی دی نورگرځولی دی اودورځی په رڼاکی دی هم رڼا گرځولی ده داپه دی صورت باندی چي په ورځ کی په خپله رڼاوی نودلمر په ذریعه یې په رڼاکی رڼاپیدا کړیده)، اوپه ورپځوکی یې تندرونه پیداکړی دی چي دالله ﷺ تسبیح اوپاکی بیانوی، نوستاپه عزت سره منور کیږی هغه رڼا دتیاری اوتاپه دی تیاروکی دهدايت خراغ لگولی دی نوبرکت والا دی هغه ذات چي آسمانونه اومزکی دهغه دی اوڅه چي ددی په منع کی دی هغه هم دهغه ذات دی، پس کښته دی تالره په اطاعت باندی سخت دهغه اوحیا کونکی دی ستا څخه دوجی دقدرت ستا او عاجزه دی تالره موجوده دسمندرونو، نوته هغه ذات یې چي دسمندر څخه دی نهرونه روان کړی دی اودنهرونو څخه دی ولی روانی کړی دی اودولو څخه دی کوچنی کوچنی چینی روانی کړی دی، اوبیادی دهغه اوبو څخه درختی اوبوتی را ایستلی دی اومیوی دی ځینی پیداکړی دی اودارکم ډیره اوږده دعایي ذکرکړیده چي ټول صفتونه دهغه ذات دی داسی صفات دی اوپه داسی ترتیب سره یې ذکرکړی دی چي دهرانسان په وس اوطاقت کی داسی په ترتیب سره ذکر کول نسته، اوپه آخره کی یې دسورة الاخلاص مفهوم ذکرکړی دی چي ته بی نیازه اومستغنی ذات یې اونه ستاڅخه څوک پیدا دی اونه ته دچا څخه پیدایي اونه ستاسره څوک برابر دی اونه ستا نظیر سته. اودارکم اسحاق بن بشیر وايي په نقل کولو سره دجویر څخه دی نقل کوی دمقاتل څخه دی نقل کوی دضحاك څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وايي چي: عیسیٰ ﷺ خبری پریښوولی وروسته دهغه څخه چي په زانگوکی یې خبری کړی وی تردی چي هلك سوددووکالو نوالله ﷺ پوهه اوحکمت

ورلره ورکي نويهوديانو په دغه وخت کې خبرې ډيري کړې او ده ته به يې ولد الزنا وايه. ويل سوي دي، چې کله دي ددوو کالو سو نومور يې دي کتاب ته کښېنوي چې څه ووايي داستاذ سره نوڅه ازده کې نودي لگياسو چې داستاذ به ورته څه ښوول نوده به ورسره په کې مقابله کوله، نويوه ورځ دده معلم اواستاذ اباجاد سو نوده پوښتنه ځيني وکړه چې اباجاد څه ته وايې نوهغه استاذ ورته وويل چې ماته معلوم نه دي نوده ورته وويل چې ته به ماته څه رکم تعليم راکوي اوحال دادی چې تاته دخپل نوم په باره کې علم نسته چې اباجاد څه ته وايې؟ نودی معلم اباجاد وويل: نوته راته ووايه چې اباجاد څه ته وايې نو عيسی عليه السلام ورته وفرمايل چې ته ددی خپل ځای څخه ولاړسه، نودځای څخه يې ولاړکي او خپله دهغه پرځای کښېنستی نوبيايې دي خپل استاذ ته وويل چې اوس پوښتنه وکړه چې څه رکم پوښتنه کوي نودی استاذ ورته وويل چې اباجاد څه ته وايې؟ نوده ورته وفرمايل: هرڅه چې الف دي نودانعمتونه دالله جل جلاله دي، اوباء دالله جل جلاله بهاء ده، اوجيم دالله جل جلاله بهجت اوجمال دي. نودا استاذيې حيران سو نوعيسی عليه السلام اولنی سړی وو چې داباجاد په باره کې يې پوښتنه کړې وه، نونبی عليه السلام ورلره ديوي يوي کلمی جواب ډير په اوږدي طريقي سره ذکر کړی دی چې دهغه ذکرکول دلته برابری نه دي، اواسحاق بن بشرویلی دی په نقل کولو سره دجوېبر څخه دی نقل کوي دمقاتل څخه دی نقل کوي دضحاك څخه دی نقل کوي دابن عباس څخه دی وايې چې: عيسی عليه السلام په خپل هلکوالي کې داسی داسی کارونه کول چې الله جل جلاله به ورته په ذريعه دالهام ښوول نومور پروبيریده چې بنی اسرائيل ورته څه ونه وايې نومريم عليه السلام ته الله جل جلاله وحی وکړې چې دبیت المقدس دمزکی څخه ووځی اودمصر مزکی ته دی ولاړه سی، لکه څه رکم چې الله جل جلاله فرمايلي دي: وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ، اختلاف کړی دی مفسرينو په ربوه لفظ کې چې دربوه څخه څه مراددی بعضو ويلى دي چې دايلولر ځای مراددی اوبعضوويلی دي چې دمصر مزکه مراده ده لکه څه رکم چې اهل کتابو دامعنا کړيده. اوچاويلی دي چې شکه مراده ده.

اوويلی دي اسحاق بن بشر چې مور ته خبراکړی دی ادریس دهغه څه څخه چې دوهب بن منبه څخه يې اوریدلی وه ده ویلی دی چې کله عيسی عليه السلام دديارلسو کالوسو نوالله جل جلاله ورته حکم وکي چې دمصر څخه ولاړسی ايليا مزکی ته نوکله چې دی روان سو نومخ ته ورلی يوسف چې دده دمور تره وو هغه رالی نوپه خپل خره باندی يې بوتله نودی رالی ايلياته او هلته پاته سوه تردی چې الله جل جلاله ورلره انجيل ورکي اودتورات علم يې ورته وښووی او دبرگی ناجورې دنبه کولو اودمرو راژوندی کول اوداسی نور کرامات اومعجزی يې ورلره ورکړی او علم په هغه شيانو باندی چې څوک يې په کور کې ذخيره کوي اوڅه خوری ددی

هرڅه علم يې ورلره ورکي او خلگو خبري شروع کړي دده دراتگ په باره کي او خلگو دا وويل چي دي چي راسي نوخدای خبر څه چي څه کارونه به کوي. نودوي حيران وه ددي عيسی عليه السلام کارونو ته نودي عيسی عليه السلام دوي ته دعوت ورکي دعبادت دالله جل جلاله طرف ته نوپه دوي کي دده داکارونه وغورول سوه.

بيان دنازیدلو دڅلورو کتابونو اوبیان دهغه دوختونو

ابوذرعه الدمشقي وايي په نقل کولو سره د عبدالله بن صالح څخه دي نقل کوي د معاويه بن صالح څخه دي نقل کوي د چا څخه چي نقل کوي يعنی منقول يې معلوم نه دي، دي وايي چي: نازل سوي دي تورات په موسی عليه السلام باندې په شپږو ورځو کي چي درمضان څخه ماسوا نوري شپي وي، اونازل سوي دي زبور په داود عليه السلام باندې په دوولس شپو کي چي هغه هم درمضان څخه ماسوا په بلي مياشتي کي نازل سوي دي، اوددي دواړو په منځ کي (۴۸۲) کاله وخت تيرسوي دي، اونازل سوي دي انجيل په عيسی عليه السلام باندې په اتلسو شپو کي چي درمضان څخه ماسوا بله مياشت وه اودا دزبور څخه (۱۰۵۰) کاله وروسته نازل سوي دي، اونازل سوي دي قرآن کریم په حضرت مصطفی محمد صلى الله عليه وسلم باندې په (۲۴) درمضان کي.

اوددي وضاحت مور په تفسير کي ددي قول دالله جل جلاله سره کړي دي اوپه تاريخ ابن جرير کي ذکر سوي دي چي په عيسی عليه السلام باندې انجيل نازل سوي وو په داسي حال کي چي دي د (۳۰) کالو وو. لکه څه ر کم چي به يې وروسته بيان راځي، انشاء الله تعالی.

دار کم اسحاق بن بشير ويلي دي: چي ماته خبرا کړي دي سعيد بن ابی عروبه چي دي نقل کوي دقتاده څخه دي نقل کوي د عبدالرحمن بن آدم څخه دي نقل کوي دابوهريره رضي الله عنه څخه دي وايي چي: وحی وکړي الله جل جلاله عيسی عليه السلام ته چي اي عيسی بن مریم: ته کوشش کوه زما په عبادت کي اوسستي مه کوه او فرمانبرداري کوه او اطاعت کوه اي ځويه دهغه ځواني اوبهادري بنځي ته ځوي نه يې دزنا کاري اونه دفاحشي، بلکي ته ما پيدا کړي يې نښانه دپاره ددي خلگو چي داخلگ دي ومني چي الله جل جلاله په هرڅه باندې قادر دي او الله جل جلاله اسبابو ته ضرورت او حاجت نلري هرڅه چي غواړي هغه کوي، پس زما عبادت کوه اوزما طاعت کوه او خاص په ماباندې توکل کوه، داکتاب په کلکه اومضبوطوالي سره ونيسه او خپل قوم ته يې دعوت ورکړه اودهغوي مخ ته دابيان وکه چي زه حق يم (يعنی ذات دالله جل جلاله مراد دي) اوزه هغه ذات يم چي هميشه قائم اودائم يم اوزما دپاره زوال نسته، اودوي ته دا ووايه چي دوي تصديق وکي دهغه نبي چي عربي اوامي دي اوستا څخه وروسته به راځي، (اوبيايې دنبي عليه السلام ډير صفات بيان کړه چي داسي وجود ورلره الله جل جلاله ورکړي دي چي روان يې نوپه منزل کي يې بل مثال نسته اود بدن مبارك څخه يې داسي خوشبويي راوړي لکه چي مشک يې

لگولی وی اوپزه یې داسی ده لکه سره زر، گنه ږیره والا چی ږیره مبارکه یې اوږده وه، که دچا خواته متوجه کیږی نوپه پوره طریقې سره متوجه کیږی داسی نه چی صرف مخ وراړوی بلکی ټول بدن مبارک به یې هغه خواته کوی چی دچا اړخ ته متوجه کیدی، او قد اوقامت مبارک یې نه اوږد اونه لنډ بالکل برابر اوسیده، داسی بیبیانی یې وی چی کم نسلونو والاوی، دده دپاره کوردی یعنی په جنت کی چی څه ستنه په کی نسته، اودارکم نور صفتونه یې ورلره بیان کړی دی چی ډیر زیات دی، بیا الله ﷺ عیسیٰ ﷺ ته وفرمایل چی: ای عیسیٰ ته کفالت وکړه ددغه نبی لکه څه رکم چی زکریا ﷺ ستا دوالدی کفالت کړی وو، ولی چی ددغه نبی حیثیت زماخواته داسی دی چی داسی منزله اوحیثیت دهیڅ چا نسته، دده کلام به قرآن وی اودده دین به اسلام وی اوزه په خپله سلام ذات یم پس (طوبی) دی هغه سړی لره چی چادده زمانه پیدا کړه اودده صحبت یې وکی اودده کلام یې واوری دی نوعیسیٰ ﷺ پوښتنه وکړه چی طوبی څه شی دی؟ نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی، دایوه درخته ده چی مایه خپل قدرت سره کرلی ده، چی دابه دټولو خلگو دپاره وی اصل به ددی درضوان څخه وی او اوبه به ددی دتسнім څخه وی او یخ والی ددی به دکافور څخه وی او خوند ددی به خوند دزنجبیلو وی او بوی به یې بوی دمشکو وی، چاچی ددی څخه یوه لپه وکړه نوهغه به بیا هیڅ وخت نه تږی کیږی. نوعیسیٰ ﷺ وفرمایل: ای ربه ما اوبه کړی په دغه اوبو سره. نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی: حرام دی په انبیاوو باندی چنبیل ددی څخه تر څو چی دغه نبی اوبه نه یې ځینی چنبلی اوحرام دی په نورو امتونو باندی چی ددی څخه چنبیل وکی ترڅو چی ددی نبی امتیانو ځینی اوبه نه وی چنبلی (دانبی محمد ﷺ مراددی اودده امت مراددی) بیاالله ﷺ عیسیٰ ﷺ ته وفرمایل چی زه تا لوړوم دځان خوا ته (یعنی آسمان ته دی خیزوم یعنی بغیر دوفات څخه) نو دی عیسیٰ ﷺ وفرمایل چی ولی می لوړوی ای الله؟ نوالله ﷺ ورته وفرمایل زه دی لوړوم اوبیادی راکښته کوم په آخره زمانه کی چی ته وگوری ددغه نبی دامت څخه عجائب یعنی دوی چی کم دحیرانتیا کارونه کوی چی هغه ته وگوری اوته ددوی سره مدد وکی په وژلو ددجال باندی، زه به تاراکښته کوم دلمانځه په وخت کی نوته به دوی ته جمع نه ورکوی ولی چی دوی بخنبیل سوی دی اودهغه نبی څخه وروسته به بل نبی نه وی.

اودارکم هشام بن عمار نقل کوی دالولید بن مسلم څخه دی نقل کوی د عبدالرحمن بن زید څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی وایې چی: عیسیٰ ﷺ وفرمایل: ای ربه زماماته خبرراکړه ددغه رحم سوی امت په باره کی نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی دا امت داحمد ﷺ دی، دا امت به اکثره علماء اوحکماء وی لکه چی په شان دانبیاوو چی دوی به راضی کیږی په لږ باندی اوزه به راضی کیږم ددوی څخه په اسانه عمل باندی، اوزه به دوی داخلوم جنت ته

په لا اله الا الله باندې. ای عیسی دوی به اکثره اوسیدونکی دجنت وی، ولی چی ددوی ژبه به همیشه په لا اله الا الله باندې لنده وی اوددوی به تندي اکثره په سجده باندې پراته وی چی دبل امت به داسی حال نه وی لکه څه رکم به چی ددوی وی. اودارکم ابن عساکر ویلی دی دطریقې د عبدالله بن بدیل العقیلی څخه دی نقل کوی د عبدالله بن عوسجه څخه دی وایې چی: عیسی عليه السلام ته الله ﷻ وحی وکړی اوورته یې وفرمایل: مادخپل ځان دپاره مقصد وگرځوه اومادځان سره توبنه کړه، اوماته نژدی والی اختیار که په نفلونو کولو سره، ماته ته گران یې نوبل څوک زما سره مه برابره نوزه به تا ذلیله کم، اوته صبر کوه په مصیبتونو باندې اوراضی اوسه په قضاء اوتقدیر باندې (یعنی دتقدیر په فیصلو کی چون چرا مه کوه اوپه هغه باندې راضی سه که څه هم ستادنفس څخه خلاف فیصله به سوی وی) اوزما خوشحالی په ځان کی لټوه ولی چی زما خوشحالی په دی کی ده چی زمانا فرمائی ونه سی اوزما اطاعت وسی، اوزماسره نژدی اوسه په ذکر سره اوزمامحبت ستاپه زړه کی وی چی دغفلت په وختونو کی تاراو لاروی اوزماخوا ته رغبت کوه اوپه خپل زړه کی زما بیره ځای کړه، اوپه بنو کارونو کی تیزی کوه اوسستوالی مه کوه اوپه خلگو کی زمانصیحت وغوره اوپه خلگو کی زما په حکم باندې فیصلی کوه. ای عیسی بن مریم ته ژړا وکړه په ځان باندې مخکی دراتگ دهغه ورځی څخه چی بیابه دی ژړا فائده نه کوی اوداسی ژړا وکړه لکه چی ته خپل اهل او خاندان پریښودو والیې اودنیا اودهغه خوند اولذتونه پریږده او اعراض ځینی وکړه اودخلگو سره په نرمی سره خبری کوه اوپه هرچا باندې سلام اچوه او وینس اوسه کله چی نیکان بندگان بیده سی په دی بیړی سره چی هسی نه چی څه آفت راسی دزلزلی یاداسی بل آفت، اومخکی ددی څخه ځان ته توبنه برابره کړه چی بیا وروسته مال اودولت اواهل پکار نه راځی، اوخپلی سترگی توری کړه په خفگان سره کله چی مضبوط خلگ خداگانې کوی (یعنی کله چی ښه اومضبوط خلگ دالله ﷻ د فکر څخه غافله سی اودآخرت غم نه کوی اوپه ځان باندې فخر کوی نوته سترگی ځینی پتی کړه او دخفگان اودغم اظهار پروکړه) اوکله چی تاته څوک بدردی وایې نوته په هغه صبرکوه، اوزیری به وی ستادپاره که چیری تاته درکول سو هغه څه چی وعده یې سویده دصبر کونکو سره، اودالله ﷻ څخه دهرڅه امید کوه اوپه هغه باندې توکل کوه، اوهرکار په حساب سره کوه ولی چی ددی کارونوبه ستاخڅه په ورځ دقیامت پوښتنه کول کیږی، او ځان ته داسی طبیعت جوړکړه چی ته گوری چی صالحینو ته ماکم نعمت ورکړی دی نوستا زړه دهغوی په نعمتونو کتلو سره اوبه سی اوزړه دی وسی چی دغه نعمتونه الله ﷻ تاته هم درکی. دارکم ابو داود په کتاب القدر کی یو رو ایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دمحمد بن یحیی بن فارس څخه دی نقل کوی د عبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل

کوی دالزهری څخه دی نقل کوی دابن طاوس څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی وایې چی: ولیده عیسیٰ بن مریم عليه السلام دابلیس لعنت الله علیه سره نوورته یې وفرمایل. آیاتاته معلومه ده چی تاته به نه دررسیږی څه نقصان یاڅه فائده مگرهغه چی الله جل جلاله درته په تقدیر کی لیکلی وی؟ نوابلیس وویل: نوته دغره سرته وخیژه اوځان راییله کړه نوتاته به معلومه سی چی ته ژوندی پاته کیږی یانه. نوابن طاوس دخپل پلار څخه نقل کوی چی: بیاعیسی عليه السلام وفرمایل چی تانه دی آوریډلی چی الله جل جلاله فرمایلی دی چی مادی نه مجبوره کوی بنده په یوکار باندی ولی زه چی څه غواړم هغه کوم.

اولزهری ویلی چی بنده په الله جل جلاله باندی امتحان نه سی کولی بلکی الله جل جلاله په بنده باندی امتحان کوی. اوابو داود نقل کوی داحمد بن عبده څخه دی نقل کوی دسفیان څخه دی نقل کوی دعمر څخه دی نقل کوی دطاوس څخه دی وایې چی: شیطان رالی اوعیسی عليه السلام ته یې وویل چی آیاته په ځان باندی داگمان نه کوی چی ته رښتینی یې، نوته ولاړسره اویوی لوږی غونډی ته وخیژه اوځان راییله کړه. نوعیسی عليه السلام ورته وفرمایل، هلاکت دی وی ستا دپاره، تانه دی آوریډلی چی الله جل جلاله فرمایلی دی ای نبی هیڅکله ماته دځان دهلاکت سوال مه کوه ولی چی زه چی څه غواړم نوهغه کوم.

اودعیسی عليه السلام دپاره خاص ځای نه ووی چی هلته به دی اوسیدی یابه یې هلته عبادت کوی بلکی پرکم ځای به چی ورلی نوهم هلته به یې دالله جل جلاله تسبیحات وایه اودالله جل جلاله یادونه به یې کول، اودعیسی عليه السلام په اولنی وار باندی مړی ژوندی کول په هغه ورځ وه چی دی یوه ورځ په یوی ښځی باندی تیریدی چی دغه ښځه یوقبرته ناسته وه اوژړله یې، نودی عیسی عليه السلام ورته وفرمایل چی څه چل دی تالره ولی ژاړی؟ نودی ښځی ورته وویل چی زماپوه لور مړه سویده اوددی څخه ماسوا زمانور هیڅ څوک نسته اومادالله جل جلاله سره وعده کړیده چی زه به ددی ځای څخه نه ښوروم تردی چی الله جل جلاله ماته هم مرگ راولیږی اویاالله جل جلاله داراژوندی کی اوزه یې ووینم. نوعیسی عليه السلام ورته وفرمایل چی آیاچی داته ووینی نوته بیای ځی؟ نودی ښځی وویل چی هوزه به ولاړه سم. نوویل سوی دی چی عیسی عليه السلام دوه رکعاته لمونځ وکی، اویا رالی اوددی قبرخواته کښېنستی اووی فرمایل دې قبر ته ای فلانی دالله جل جلاله په حکم سره ولاړه سه اودقبر څخه راووزه. نوویل سوی دی، چی قبر وښوریدی کله چی عیسی عليه السلام دوهم اواز وکی نوقبر خلاص سو نویایې دریم اواز وکی نوددی ښځی لور را ووته اوخپل سړی دخاورو څخه وځنډی نوعیسی عليه السلام ورته وفرمایل چی داڅه شی ته وروسته کړی؟ نودی انجلی وویل کله چی اولنی اوزماته وسو نوملائکی رالی اوزماخلقت یې برابرکی نوکله چی دوهم اواز وسو نوماته زماروح راکول سو اوکله چی ماته دریم اواز

وسو نوزه وبيريدمه چي قيامت قائم سو، اوبياخپلي مورته راله اوورته يې وويل چي ولي ته په ماباندي دمرگ خوند دوه واره خكي اوبيايې خپلي مورته وويل چي ته صبر وكړه او محاسبه دخان سره وكړه ولي چي زماڅه حاجت نسته دنياته، بيادي انجلي عيسى عليه السلام ته وويل، اي دالله ﷻ پيغمبره ته دالله ﷻ څخه زما دپاره سوال وكه چي مابيرته داخرت ژوند ته اوپه ماباندي مرگ اسانه كي. نو عيسى عليه السلام ورلهر دالله ﷻ څخه دعا وغوښته او ملك الموت روح ځيني قبض كي اودمزيكي سره برابره سوه. نو دا خبره يهودوته ورسیده نوهغوي نورهم غصه سوه، اومخكي دنوح عليه السلام په قصه كي هم ذكرسوي وه چي دعيسى عليه السلام ملگرو دده څخه طلب وكي چي دوي ته سام راژوندي كي چي دهغه څخه دكښتي په باره كي پوښتنه وكي نوهغه يې هم دالله ﷻ په حكم سره راژوندي كي اوبيا رالي خاوري سو.

اوبل روايت دالسدي څخه نقل دي چي دي يې نقل كوي دابي صالح څخه دي نقل كوي دابن عباس څخه په ذكر كولو ديو خبركي چي په هغه كي دا ذكردي چي دبنی اسرائیلو يو بادشاه وفات سوي وو نو خلكو دده كټ راوړي عيسى عليه السلام ته نو عيسى عليه السلام دالله څخه دعا وغوښته نو الله ﷻ دابادشاه راژوندي كي نودوي چي كله دا حالت وكتي نودوي سخت حيران سوه اوپه تعجب كي سوه دي كارته.

داركم الله ﷻ فرمايلي دي او هغه رښتني وينا والادي: إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ (۱۱۰) وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ، (سورة المائدة ۱۱۰-۱۱۱) په دي ايتونو كي الله دخپل نعمتونو بيان كړي دي عيسى عليه السلام ته اوخپل احسانات يې ورته بيان كړي دي يودهغه څخه داچي دي يې بي پلاره پيداكي اودا پيدائش يې خلكو ته نښه په قدرت دالله ﷻ باندي وگرځول اوبيا دده پيغمبر مقررول وروسته ددي څخه دابل احسان دي دالله ﷻ دطرفه (وعلى والدتك) اودده په والدي باندي يې هم دا احسان ذكروكي چي هغه يې خوښه كړيده دنورو ښځو څخه اولور مقام يې ورلره وركړي دي: إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ، هغه داچي راتگ دجبريل اودپوكي كولو په گريوان دمريم عليه السلام كي دابل احسان سو دالله ﷻ دخوا: تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا، اوبل احسان داچي تابه خبري كولي دخلگو سره په زانگو كي: وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ، اوبل غټ احسان دالله ﷻ دخوا دادی چي ده ته يې پوهه او علم او حکمت وركي او

د تورات او انجيل علم يې ورلره نصيب كى چى بل خوك په دغه زمانه كى ماسوا دده خخه نه په پوهيدى: **وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ يَأْذِنِي،** اود ابل احسان دالله ﷺ دخوا، هغه داچى عيسى عليه السلام به دختى خخه مرغى جوړه كړه او پكښى پوه به يې كړه نودهغه خخه به دالله ﷺ په حكم سره صحيح مرغى جوړه سوه چى دعام مرغانو په شان به الوتله. **وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ يَأْذِنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى يَأْذِنِي،** اوبل دا احسان دالله ﷺ دخوا چى ده به پندوته دالله ﷺ خخه دعا وغوښتله نوهغه ته به الله ﷺ دسترگو نظر وركى اوداركم چى دچابه بركى ناجوړى وه نوهغه ته به يې دعا وغوښتل نودغه بركى ناجوړى به ښه سوه، اوبل داچى دالله ﷺ په اذن او حكم سره به يې مړى راژوندى كول لكه مخكى چى خه ركم په واقعاتوكى ذكر سوه. **وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ** اوبل دا احسان چى كله بنى اسرائيلو دده دقتل اراده وكړه نوالله ﷺ دى دخان خوا ته لوړكى اودده دتكليفونو خخه يې محفوظ كى. اوداقول دالله ﷺ: **وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ،** دلته دوحى خخه مراد ارشاد اودلالت دى يعنى كله چى تاحواريينو ته لارښوونه كول چى په الله ﷺ باندى ايمان راوړى اودهغه درسول تابع دارى وكى نوهغوى وويل چى موږ ايمان راوړى دى اوموږ دمسلمانانو خخه يو دلته هم ددلالته معنى مراده ده اوپه بل حاي كى داسى ذكرسوى دى لكه خه ركم چى الله ﷺ فرمايلى دى: **وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ، (سورة النحل ١٧٨)** **وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْقَيْهِ فِي الْيَمِّ (سورة القصص ٧٠)**. يادلته وحى په واسطه دنبى سره مراد ده. نودا خه چى مخكى بيان سو داټول دالله ﷺ دخواه ښكاره نعمتونه او احسانات وه په عيسى عليه السلام تردى چى انصاريې ورلره ملگرى كړه اومددگاران يې كړه ورلره چى دده سره به يې دعوت كوى دالله ﷺ خوا ته: لكه خه ركم چى الله ﷺ خپل بنده اوخوږ پينغمبر خاتم الانبياء محمد مصطفى ﷺ ته فرمايلى دى: **هُوَ الَّذِي آيَدُكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ (٦٢)** **وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، (سورة الانفال ١٢٢)** **٢٣)،** اوداركم الله ﷺ فرمايلى دى: **وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ (٤٨)** **وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا يَأْذِنُ اللَّهُ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى يَأْذِنُ اللَّهُ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (٤٩)** **وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأَحِلَّ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ (٥٠)** **إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ**

(۵۱) فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّ مُسْلِمُونَ (۵۲) رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (۵۳) وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، (سورة آل عمران ۱۴۸ ۵۴) نودهريوه نبي دپاره دخپل زماني مطابق معجزی ورکول سوی دی، نوویل سوی دی، چی دموسیؑ دپاره دخپل زماني مطابق معجزی ورکول سوی دی، نوویل سوی دی، چی دموسیؑ په وخت کی دجادو گری ډیره چرچه وه نوهغه ته داسی معجزه ورکول سوه چی ټول جادوگران په پرسوه، داسی نښه یې ده ته ورکړه چی جادوگران څه چی دعام خلگو ذهنو هم کار ورلره پریښووی داسی معجزه وه، اودعیسیؑ په زمانه کی دحکمت ډیره چرچه وه نوالله ﷺ عیسیؑ ته داسی حکمت اودانایې ورکړه چی دهیخ چاپه وس کی دهغه سره مقابله کول نه وو اوداسی حکیم وو چی درپندو علاج به یې دالله ﷺ په حکم سره کوی اوبرگی داسی ناجوړی وه چی چابه یې هم علاج نه سو کولی اوده ته الله ﷺ دبرگی دعلاج طریقې بنوولی وی اودارکم جذام ناجوړی سوه اونوری داسی ناجوړیانی چی یوحکیم هم دانه سو کولی چی علاج یې وکی اوالله ﷺ ده ته ددی ټولو دعلاج طریقې بنوولی وی، اوبل داچی بنده دی حدته نه سی رسیدلی چی مړی دقبرونو څخه راولاړوی نوداپه صدق دده دنبوت باندی غټ اوبنکاره دلیل وو. اودا رکم دنبي ﷺ په دور کی دبلاغت اوفصاحت چرچه وه نوالله ﷺ خپل محبوب نبي ته داسی معجزانه کلام ورکی چی انتهایې بلیغ اوفصیح کلام وو.

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ (۶) وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۷) يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ، (سورة الصف ۱۲ ۸) تردی چی ددی څخه وروسته یې داسی فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَىٰ ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَنَّا طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتِ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ، (سورة الصف ۱۴) نوعیسیؑ آخرنی نبي دبنی اسرائیلو دی اوپه دوی کی یوه ورځ ولاړسو اودوی ته یې زیری ورکی په راتگ دیونبی باندی چی هغه آخرنی نبي دی او دهغه څخه وروسته به بل نبي نه وی اودوی ته یې نوم هم وښووی اودوی ته یې دهغه صفات هم بیان کړه چی دوی یې کله په دی صفاتو باندی پیداکی اووپیژنی نودهغه تابعداری د وکی، اودایې دوی ته ځکه بیان کی چی په دوی باندی حجت قائم کی اواحسان وو دطرفه

دالله ﷻ خخه.

الله ﷻ فرمايلي دي: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (سورة الاعراف ١٥٧) محمد بن اسحاق وايي په نقل كولو سره دثور بن يزيد خخه دي نقل كوي دخالد بن معدن خخه دي نقل كوي داصحابو درسول الله ﷺ خخه چي دي صحابوو نبي ﷺ ته وفرمايل: مور ته دخان په باره كي خه خبر راکه نونبي ﷺ وفرمايل: دعادا ابراهيم ﷺ اوزيري دعيسي ﷺ، اوزما والدي يوقسم نور ليدلي وو چي كله يي زما حمل واخستي چي دهغه دوجي به ورته دبصري دعلاقي قصرونه بنسكاره كيدل. اوداركم په يوبل روايت كي دالعرباض بن ساريه اودابي امامه خخه چي دوي نقل كوي دنبي ﷺ خخه چي فرمايلي دي چي په هغه كي همدا عبارت ذكردي چي زه دعا دابراهيم ﷺ يم اوزيري دعيسي ﷺ اوداددي وجي خخه چي ابراهيم ﷺ چي كله خانه كعبه جوړوله نودا دعايي كړي وه چي يالله دلته په دوي كي يونبي پيداكي چي هم ددي قوم خخه وي، لكه خه ركم چي الله ﷻ فرمايلي دي: رَبَّنَا وَأَبْعَثْ فِيهِمْ، اولكه چي دنبي اسرائيلو خخه نبوت ختم سو نوعيسي ﷺ په دوي كي ولاړسو اودوي ته يي خبروركي چي په دوي كي نبوت ختم سو اودده خخه وروسته به يويغمبر راخي چي هغه به ختم الانبياء وي اوپه عربوكي به وي چي احمد نوم به يي وي، چي هغه محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم چي دي به په سلسلي داسماعيل ﷺ كي وي. الله ﷻ فرمايلي دي: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ، دلته ضمير ياعيسي ﷺ ته راجع دي اويامحمد ﷺ ته راجع دي، بياالله ﷻ امر كړي دي مومنانوته په نصرت داسلام باندې اوپه نصرت اومدد دانبياءو باندې اودنبي ﷺ سره تعاون په نشر ددين كي اوپه نشر دعوت كي نوفرمايلي دي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ، يعني خوك به زمامدد وكي په دعوت كي دالله ﷻ خوا ته: قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ، اودوي وه په يو كلي كي چي الناصره نوم يي وو نودوي دهغه كلي په نوم باندې مسمي سوه چي نصاري ورته اوس هم ويل كيبري: فَأَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ، يعني كله چي عيسي ﷺ دي بنو اسرائيلو ته دادعوت وركي نوپه دوي كي چا ايمان راوړي اوچا انكار وكي يعني دده دادعوت يي ونه مني اوپه خپل كفر اوگمراهي باندې پاته سو نودهغه وخت خخه راسي تردی زمانه داسلام پوري دنصاراو اوديهدوو په خپلوكي ديوبل سره كينه اوبغض پيداسو

اودواړې ډلې په ناحقه وي مگر يوڅو كسان چې دهغوی عقیدې صحیح وي، ولی چې په یهودیانو کی اکثر و دعیسی علیه السلام دعوت قبول نه کی، اوپه نصاراو کی اکثر و عیسی علیه السلام ته داسی درجه ورکړه چې دالله جل جلاله څخه یې هم لوړ کی نودواړه کافران وه مگر یوڅو خاص کسان چې هغوی داویل چې عیسی علیه السلام دالله جل جلاله بنده دی اودهغه پیغمبردی نوری داخبری یې نه دی کړی چې دادریم الله دی اونه یې داویلی دی چې دادالله جل جلاله ځوی دی لکه څه رګم چې په دې باندی بعضو نصاراوو قول کړی دی.

بیان دسترخوان

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (۱۱۱) إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۱۲) قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا وَنَكُونَ عَلَيْنَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (۱۱۳) قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونَ لَنَا عِيدًا لِأَوْلَانَا وَأَخْرَانَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (۱۱۴) قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (سورة المائدة ۱۱۱-۱۱۵).

په تفسیر کی مور دمائده (یعنی دسترخوان) دنزول په باره کی تفصیلی خبره کړیده ددی په باره کی دابن عباس اودسلیمان الفارسی څخه اودعمار بن یاسر څخه روایت نقل دی. چې مضمون دهغه داسی دی چې: عیسی علیه السلام حواریینو ته امر وکی چې دیرش ورځی روژه ونیسی، کله چې دوی دادیرش ورځی روژه ونیوله نودوی غوښتنه وکړه دعیسی علیه السلام څخه چې دوی ته دی دآسمان څخه یو دسترخوان نازل کی چې دوی دهغه څخه خوراک وکی او زړونه یې مطمئن سی په دی خبره باندی چې الله جل جلاله ددوی څخه داروژه قبوله کړیده، اودا به ددوی دپاره اختر دافطار سی (یعنی عیدالفطر چې مور ورته کوچنی اختر وایو) اوداسی دسترخوان وی چې داوونی اواخرنی دپاره کافی سی، اوغریب اوماالدارو ته کافی سی. نو عیسی علیه السلام دوی ته نصیحت وکی چې ددی طلب مه کوی ولی چې ددی شکر به بیانه سی ادا کولی اوددی شرطونه به بیاپوره نه کی، نودوی کلک سوه په دی خبره باندی چې ضرور به داسوال کوی درب څخه ددی دسترخوان په باره کی، نوکله چې دوی نه منع کیده نو عیسی علیه السلام ولاړسو اوپه لمانځه باندی ودریدی اودوه رکعتی لمونځ یې وکی اوالله جل جلاله ته په ژراسو چې دوی ته دا طلب ورپوره کی نوالله جل جلاله دآسمان څخه دسترخوان نازل کی اودوی ورته کتل، اودا دسترخوان دوی ته کرار کرار نژدی کیدی، څومره به چې نژدی کیدی نو عیسی علیه السلام به دادعاکوله چې داددوی دپاره نعمت وگرځی اونه داچی عذاب وگرځی ددوی دپاره اودا دسترخوان په یوڅادر باندی پت سوی وو نوعیسی علیه السلام داڅادر ځینی لیری کی نووی

فرمايل (بسم الله خير الرازقين) په نامه دهغه الله باندې چې ښه رزق ورکونکې دې. نو په دې باندې میان اونور هر قسم خوراکونه اومیوی چې انگور اوانار اوداسی نوری میوی پر پرتی وی اوددی سترخان څخه ښه بوی ختی، بیاعیسی عليه السلام دوی ته امر وکی په خوړلو ددی څخه نودوی ورته وویل چې موږ ځینی خوراک نه کوو چې ترڅو پوری چې تاځینی خوراک نه وی کړی، نوعیسی عليه السلام دوی ته وفرمایل چې اول سوال تاسی کړی دی ددی په باره کی نودوی خوراک ځینی ونه کی نوعیسی عليه السلام مسکینانو ته اوناچوړو ته اودچاچی هر قسم ناچوړی وه اوڅه تکلیف وو دی ټولو ته عیسی عليه السلام امر وکی نودوی راله اوپه خوړلو یې شروع وکړه نوپه چاباندی چې څه تکلیف وو هغه الله جل جلاله ځینی لیری کی اودچاچی څه ناچوړی وه الله جل جلاله هغه ناچوړی په سبب ددی خوراک سره ځینی لیری کړه.

اودارکم ددوی تعداد (۱۳۰۰) کسان وه نودی ټولو ته الله جل جلاله شفا ورکړه. نوویل سوی دی چاچی ورڅخه اول وار خوراک نه وو کړی نوهغوی ډیرخفه سوه، اوویل سویدی چې دا دسترخوان به روزانه ددی خوراکونو سره نازلیدی اویابه دوی ورځی وروسته نازلیدی. دارکم بیا داصرف دفقیرانو دپاره مقرر سو نومناقینو په کی خبری شروع کړی نوالله جل جلاله دا سترخان بالکل مسخ کی اوختم یې کی اودهغه کمو کسانو چې خبری کولی نوددوی څخه یې خنزیران جوړکړه.

اودارکم روایت ذکرکړی دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دحسن بن قزعه څخه دی نقل کوی دسفیان بن حبیب څخه دی نقل کوی دسعید بن ابی عروبه څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دخلاس څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه دی نقل کوی دنبی عليه السلام څخه دی وایې چې: دآسمان څخه الله تعالی دسترخوان نازل کړی وو چې په هغه کی ډوډی اوغوښی اومیوی وی اودوی ته امر سوی وو چې دابه نه ذخیره کوی اوخیانت به په کی نه کوی، نودوی ذخیره کړه نوددوی څخه واخستل سو، اوددوی څخه خنزیران اوبیزوگان جوړ سوه (۱) اوددی په باره کی موږ په تفسیرونو کی تفصیلی بحث کړی دی نو دتفصیل دپاره تفسیرته رجوع وکی.

روایت ذکرکړی دی ابوبکر بن ابی الدنیا په نقل کولو سره دیوسړی څخه چې نوم یې نه دی ذکر سوی دی نقل کوی دحجاج بن محمد څخه دی نقل کوی دابوهلال بن محمد بن سلیمان څخه دی نقل کوی دبکر بن عبدالله المزنی څخه دی وایې چې: دحواریینو څخه خپل نبی عیسی عليه السلام ورك سو نودوی ورپسی دسمندر خوا ته ووته کله چې دوی سمندرته ورسیده نوگوری چې عیسی عليه السلام داوبو په سرباندی روان دی اویوموج یې لوړوی اوبل یې کښته

(۱). الترمذی: کتاب التفسیر، سورة المائده (۱۵/۲۱۰۳).

کوی نوپه دی کی یوسری ورته وویل چی آيازه ستا خواته درتلی سم نوداعیسی ﷺ ورته وفرماییل چی هوانوپه دوی کی چی یوسری ورروان سونویوقدم یې چی کنسینسوی په دوهم قدم ایردلو سره ډوب سو نوده عیسی ﷺ ته اواز وکی چی زه غرق سوم نوعیسی ﷺ لاس و نیوی ځینی اوداوبو څخه یې راوایستی، اوبیایې وفرماییل چی: که چیری دبنی آدمو یقین داوربشی ددانی دومره وای نودوی به په اوبو باندي گرزیدلای.

اودارکم هم داسی یوبل روایت دابوسعید بن الاعرابی څخه نقل دی چی دی یې نقل کوی دابراهیم بن ابی الجحیم څخه دی نقل کوی دسلیمان بن حرب څخه دی نقل کوی دابی هلال څخه دی نقل کوی دبکر څخه هم په دی طریقی سره په کمی طریقی چی دامخکنی روایت ذکرسوی دی. بیابی الدنيا ویلی دی په نقل کولوسره دمحمد بن علی بن الحسن بن سفیان څخه دی نقل کوی دابراهیم بن الاشعث څخه دی نقل کوی دالفضیل بن عیاض څخه دی وایې چی: ویل سوی دی عیسی ﷺ ته چی ته څه رکم داوبو په سرباندي گرزوی نوده وفرماییل چی په یقین اوپه ایمان سره، نودوی ورته وویل چی دغه ایمان خوموږ هم راوړی دی اودغه یقین خوزموږ هم دی، نوعیسی ﷺ دوی ته وفرماییل چی بیارائی زماسره نوکله چی دوی دعیسی ﷺ سره روان سوه نودوی په اوبوکی غرق سوه، اوعیسی ﷺ داوبو پر سرپاته سو، نوعیسی ﷺ دوی ته وویل چی ولی، نودوی وویل چی موږ دسمندر دموجونو څخه بیریدلو نوعیسی ﷺ دوی ته وفرماییل چی دسمندر دموجونو څخه بیریداست اودهغه رب څخه چی ددی موجونو رب دی دهغه څخه نه بیریداست. نوبیایې دوی راوایستل. بیا عیسی ﷺ مزکه ووهل تردی چی ورته وغورول سوه نوعیسی ﷺ خاوره ځینی راواخسته، نوپه یوه لاس کی یې لوته وه اوپه بل لاس کی یې دسروزرو تکره وه نودوی ته یې وفرماییل چی په دی کی تاسی ته کم یوگران دی نودوی وویل چی داسره زر نوعیسی ﷺ وفرماییل چی دازما په نزد بددی. اومخکی موږ دا ذکرکړه چی په قصه دیحیی ﷺ کی چی عیسی ﷺ ددوی څخه کپړی جوړولی اوهغه به یې اچولی اوددرختی پانی به یې خوړل اودهغه دپاره کور اوخاص مکان نه وو اونه به یې څه ذخیره کوله دصبا ورځی دپاره.

دارکم ابن عساکر ویلی دی په نقل کولوسره دالشعبی څخه دی وایې چی: وو عیسی ﷺ چی کله به دده خواته دقیامت ذکرسو نوده به چغه ووهل، اوبیایې وفرماییل چی: داسی نه سی کیدی چی دابن مریم خواته دی دقیامت تذکره وسی اوهغه دی خاموشه پاته سی.

اودارکم اسحاق بن بشیر ویلی دی په نقل کولو سره دهشام بن حشان څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی وایې چی په ورځ دقیامت به دزاهدانومشرعیسی ﷺ وی اودغه کسان چی په دنیاکی به دگناهونو تبتیدل دهغوی حشر به دعیسی ﷺ سره په ورځ دقیامت کی وی. اوویل سوی دی چی یوه ورځ عیسی ﷺ ته خوب وړلی نویوکانی یې دسرلاندي کنسینسوی او

بيده سو نوکله چی ورلره خوب خوند ورکی نوابلیس لعین ورته رالی اوورته یې وویل چی ته وایې زما ددنیا سامانونو ته ضرورت نسته، اوداکانی هم ددنیا سامان دی نوعیسی ﷺ ولاړسو اوداکانی یې هم دسر خخه لیری کی اودا ابلیس یې باندي وویشتی اوورته یې وویل چی داواخله ددنیا سره ستاسو زمانه دی پکار. اودارکم معتمر بن سلیمان ویلی دی چی یوه ورخ عیسی ﷺ دخپلو کسانو سره راووتی چی یوه چوغه یې دوړی خخه جوړه کړی وه هغه یې اچولی وه اوپسی یې لخی وی (خپلی یې نه وی) اوپه حالت دژراکی وو اورنگ مبارک یې ژر وو داوړی والی خخه اوشوندی مبارکی یې وچی وی دتبری والی خخه نووی فرمایل: ای بنی اسرائیلو، زه هغه سړی یم چی الله ﷻ ماته په دنیاکی یوه درجه راکړی ده اوزه په دی باندي نه تعجب کوم اونه فخرپه کوم آیاتاسی ته معلومه ده چی زما کور چیری دی؟ نودوی وویل چی چیری دی ای دالله ﷻ رسوله؟ نوده وفرمایل چی جماعتونه زماکورونه دی اوروغوالی زما اوبه دی او اوبنکی زماوړیوالی دی، اوخراغ زما سپوږمی ده په شپه کی، اوپه بیخ کی زما لمونخ دلمر راختل دی، اوزماکپری دوړی خخه جوړی دی، اوزما شعار دالله ﷻ خخه بیره ده، اوزماهم مجلس مسکینان خلگ دی اونا جوړیان خلگ دی، سهار سی اوزماسره هیخ خه نه وی اومانام سی اوزماسره هیخ خه نه وی اوزه روغ صحت والیم چی هیخ ته می زړه نه کیری، نو وروسته خوک دی زما خخه ډیر گته کونکی اوزما خخه ډیر مالدار. اودارکم محمد بن الولید بن ابان بن حیان بن ابی الحسن العقیلی المصری دی نقل کوی دهانی بن المتوکل الاسکندری خخه دی نقل کوی دحیوه بن شریح خخه دی نقل کوی دالولید بن ابی الولید خخه دی نقل کوی دشفی بن ماتع خخه دی نقل کوی دابوهریره رضی الله عنه خخه دی نقل کوی دنبی ﷺ خخه چی فرمایلی دی: وحی وکړی الله ﷻ عیسی ﷺ ته چی دیوخای خخه منتقل کیره بل خای ته ددی وچی خخه چی ته ونه پیژندل سی کنې تاته به ضرر ورسوی، زمادی په خپل عزت اوپه جلال باندي قسم وی چی تاته به زه (۱۰۰۰) حوری درکم اوستا ولیمه به زه ترخلور سوه کالو پوری ورکوم. په دی حدیث کی غرابت دی.

دارکم داسماعیل بن عیاش خخه نقل دی دی نقل کوی دعبداالله بن دینار خخه دی نقل کوی دابن عمر خخه دی وایې چی: وفرمایل عیسی ﷺ حواریینوته چی: تاسی خوری ډوډی داوړبشو او اوبه چبسی خوتروی اوبه، اوددنیا خخه په امن سره وخی اوپه سلامتیا سره اوخی داخقه خبره زه تاسی ته کوم چی ددنیا لذت دآخرت لذت ختموی اودآخرت لذت ددنیا لذت ختموی (یعنی خوک چی دآخرت لذت اونعمتونه غواړی نوهغه دی په دی دنیا کی په نعمتونو پسی نه گرخی اوبنه لباس اوبنه خوراکونه دی نه کوی ولی چی ددی دنیا نعمتونه دآخرت نعمتونه ختموی)، اوبدبخته اوشریر عالم هغه دی چی په خپل علم باندي دنیا

ته ترجیح ورکوی.

اودارکم وهب ویلی دی په نقل کولو سره د سلیمان بن بلال څخه دی نقل کوی د یحیی بن سعید څخه دی وایې چې: عیسی عليه السلام به فرمایلی چې تاسی په دنیا باندی تیرسی او تعمیر په کی مه جوړوی، اودابه یې فرمایلی: محبت د دنیا د ټولو خطایانو سردی، او په کتلو سره زړه ته شهوت کښته کیږی، او حکایت کړی دی وهیب بن الورد همداسی روایت خو هغه په کی دازیات کړی دی: او اکثره داسی شهوتونه وی چې په میراث کی ورکوی اهل ته ډیر غمونه. او په بل روایت کی ویل سوی دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی: ای بنی آدمه ته د الله جل جلاله څخه بیره کوه په هر ځای کی چې یې، او په دنیا کی جماعت ځان ته کور کړه او خپلو سترگوته ژړاوبنیه او خپل بدن ته صبر وبنیه، اوزړه ته فکر سوچ وبنیه. اودصبا دروزی دپاره غم مه کوه ولی چې داغلط کاردی. او په یوبل روایت کی ذکر دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی: لکه څه رکم چې په تاسی کی یوسړی د سمندر په موجونو باندی کورنه سی جوړولی نودارکم په دنیا کی قرارهم نه سی نیولی. اودارکم سفیان الثوری ویلی دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی: چې دانسان په زړه کی د دنیا او آخرت محبت دواړه نه یو ځای کیږی. دارکم ابراهیم الحربی ویلی دی په نقل کولو سره د دواد بن رشید څخه چې دی نقل کوی د عبدالله الصوفی څخه دی وایې چې: عیسی عليه السلام فرمایلی دی: طالب د دنیا په ډول دهغه سړی دی لکه یوسړی چې د سمندر څخه اوبه چښی چې د سمندر څخه څومره اوبه چښی هغه دومره انسانان نور هم تږی کیږی تردی چې مړه سی.

اودارکم په یوبل روایت کی نقل دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی چې: یقیناً شیطان د دنیا سره دی او مکر دده د مال سره دی او بنائست دده د خواهاشاتو سره دی، او ځای دده شهواتو سره دی. اودارکم ابو مصعب ویلی دی په نقل کولو سره د مالک څخه دی وایې چې: عیسی عليه السلام فرمایلی دی: تاسی ډیری فضولی خبری مه کوی ولی چې په دی سره زړه سختیږی او سخت زړه د الله جل جلاله څخه لیری وی مگر تاسی ته پته نه لگیږی، اودخلگو گناهونو ته داسی مه گوری لکه چې تاسی اربابان یاست بلکی داسی گوری لکه چې تاسی بندگان یاست، ولی چې خلگ دوه قسمه وی څوک په عافیت کی وی او څوک په مصیبت کی وی نو په تاسی کی دی رحم وکی هغه کسان چې په عافیت کی دی په هغه کسانو باندی چې هغوی په مصیبت کی وی. اودارکم مالک بن دینار ویلی دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی چې: د جنت الفردوس د طلب دپاره دوربشی ډودی سره شگه خوړل اودسپو سره په دشتو کی بیده کیدل هم کم دی. اودارکم د عبدالله بن المبارک روایت نقل کوی د سفیان څخه دی نقل کوی د منصور څخه دی نقل کوی د سالم څخه دی نقل کوی د ابن ابی الجعد څخه دی وایې چې ویلی دی عیسی عليه السلام: تاسی عمل وکی د الله جل جلاله درضا دپاره، او عمل مه کوی دخپلو خیتو

دپاره، تاسی وگوری دی مرغانو ته چی سهارتش ججوری دجالو څخه وځی اوماښام چی راځی نوججوری یې ډک وی اودغه مرغان نه کرونده کوی اونه ریبل کوی اونه څه کارکوی، اوالله ﷺ ورته رزق ورکوی. اوتاسی ځان وساتی دفضولیاتوددنیا څخه ولی چی فضولیات ددنیا په نزد دالله ﷺ باندي گندگی ده. اودارکم صفوان بن عمر یوروايت نقل کوی دشریح بن عبدالله څخه دی نقل کوی دیزید بن میسره څخه دی وايي چی: وویل حوارینو مسیح عیسیٰ ﷺ ته: ای عیسیٰ ﷺ وگوره دی جماعت ته څومره ښه جوړسوی دی. اوڅومره ښه ښکاری. نوعیسیٰ ﷺ وفرماییل چی بالکل ښه جوړدی خوزه تاسی ته داحقه خبره کوم چی الله ﷻ به ددی جماعت یوکانی پرې نږدی مگرهغه به هلاکوی په سبب دگناهونوداهل دهغه ولی چی الله ﷻ دانه خوښوی چی دادی دسرورزو اودسپینو زرو څخه اونه ددغو کاهو څخه چی تاسی په تعجب کی اچوی ددی څخه جوړسی بلکی الله ﷻ داخوښوی چی یوجماعت په زړونو باندي جوړسی اوپه نیکو اعمالو باندي ښائسته سی اوپه دغه اعمالو باندي الله ﷻ مزکه آبادوی، اوهم په دی زړونو اواعمالو باندي الله ﷻ مزکه خرابوی که چیری دازړونه او اعمالونه په غلطه طریقه وی. دارکم یوبل روایت نقل کوی حافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی دابو منصور بن محمد الصوفی څخه دی نقل کوی دعائشه بنت الحسن بن ابراهیم الوركامیه څخه دی وايي چی ماته خبرراکړی دی احمد بن جعفر الرازی دی نقل کوی دسهیل بن ابراهیم الحنظلی څخه دی نقل کوی دعبدالوهاب بن عبدالعزيز څخه دی نقل کوی دمعتمر څخه دی نقل کوی دمجاهد څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی دی: تیرسو عیسیٰ ﷺ په یوکلې باندي چی خراب سوی وو او تش کنډواله په کی پاته سوی وه، نوعیسیٰ ﷺ چی ددی کلی دامحلونه اوقصرونه ولیدل نووی فرمایل، ای الله دی کلی زه په تعجب کی کړم اوداقصرونه زماډیر خوښ سوه. نوالله ﷻ دغه کلی ته وحی وکړی چی عیسیٰ ﷺ ته جواب ورکی. نوویل سوی دی، چی دغه ځای عیسیٰ ﷺ ته اواز وکی چی ای عیسیٰ ﷺ زماحبیبه زما څخه څه غواړی. نوعیسیٰ ﷺ ورته وفرماییل چی ستادرختی اونهرونه څه سوه؟ اوستا اوسیدونکی څه سوه؟ نودی کلی ورته وویل چی ای زماحبیبه دالله ﷻ حقه وعده په دی خلگو باندي راله نوزما درختی وچی سوی اوزما نهرونه هم وچ سوه اوزما بنگلی اوقصرونه هم خراب سوه اوزما اوسیدونکی هم مړه سوه. نوده بیاپوښتنه وکړه چی دهغوی مالونه څه سوه؟ نودی کلی ورته جواب ورکی چی هغه ټول مالونه چی دوی په حلاله اوحرامه طریقه سره جمع کړی وه هغه ټول زماپه نس کی پراته دی، دالله ﷻ دپاره دی میراث دآسمانونو اودمزکو، نوویل سوی دی چی عیسیٰ ﷺ وفرماییل په دغه وخت کی: زه تعجب کوم دری قسمه خلگو ته، یوداچی طالب ددنیاوی اومرگ دی دځان خوا ته طلب کوی (یعنی دی دنیاځان ته رابولی اومرگ

دی دځان خواته رابولی، دوهم سړی چی قصرونه اومحلونه جوړوی اودورتگ ځای یې قبر وی، اودریم هغه سړی چی په ډکی خولی سره خداکوی اومخ ته یې اوروی ابن آدم په ډیرو نه مړیږی، اوپه لږو قناعت اوصبر نه کوی، جمع کوی مال هغه چاته چی هغه یې شاباسی نه کوی، اوددی پیش کیدل دی رب ته چی هغه بیاعذر نه قبلوی اوالله ﷻ به ورته فرمایي چی ته په دنیا کی دی خپل خیتی بندوی اودخپلو شهوتونه بندوی. اوالله ﷻ به دغه انسان ته وفرمایي چی ته خيته ډکوی اوحال دادی چی ته قبرته دننه کیدونکی یې اوای دآدم ځویه ته به دقیامت په ورځ خپل حشر وگوری دبل چا په میزان کی. په دی حدیث کی هم غرابت دی لیکن په دی کی بنائسته نصیحتونه دی نوددی وچی څخه مو ولیکی.

اودارکم سفیان الثوری نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابراهیم بن التیمی څخه دی وایي چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: ای دحوارینو ډلی تاسی خپلی خزانی په آخرت کی کنسیردی اوهلته یې ذخیره کی، ولی چی دانسان زړه په هغه ځای کی وی په کم ځای کی چی دهغه خزانه وی. اوپه یوبل روایت کی ذکر دی چی بنی اسرائیلو ته عیسیٰ ﷺ ددرو خبرو نصیحت وکی، یوداچی تاسی ته هرځای هم دنیکی لاری معلومی سی نوتاسی په هغه لاریسی روان سی اودهغه تابعداری وکی، اوکه دیوکار بدپه تاسی کی معلوم سی نوتاسی دهغه څخه ځان ساتی، دریم داچی په یوکار کی یاپه څه مسئله کی ستاسی اختلاف وی نوهغه تاسی علماوو ته پیش کی. اودارکم عبدالرزاق نقل کوی دمعمار څخه دی نقل کوی دیوسړی څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی وایي چی: عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: تاسی ملغلری دخنزیر خواته مه ورغورزوی ولی چی دخنزیر ملغلری نه پکاریري، اوتاسی حکمت هغه چاته مه ورکوی چی هغه یې طلب نه کوی، ولی چی حکمت دملغلرو څخه بڼه دی، او دچا چی حکمت پکارنه وی نوهغه ده خنزیر څخه هم زیات بدتروی.

اودارکم ویل سوی دی چی دعیسیٰ ﷺ څخه پوښتنه وسوه، دکم سړی فتنه زیاته وی؟ نو عیسیٰ ﷺ وفرمایل: بنویدل دیوعالم ولی چی عالم سړی چی کله وبنویري نودځان سره ډیر خلگ بنویوی. اودارکم ویل سوی دی چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: ای دبدی علماوو تاسی گرځولی ده دنیا په خپل سرباندي اواخرت دپښو لاندی، ستاسی وینا شفاده او ستاسی عمل دوايې ده ستاسی مثال په ډول ددرختی د(الدقلی) دی دایوه درخته ده چی په ظاهری شکل باندي بڼه ده خوچی چاځینی خوراک وکی نومړکیري، نوعیسیٰ ﷺ دوی ته وویل چی ستاسی مثال دهغه درختی په ډول دی چی څوک ورته گوری نوپه تعجب کی سی اوکه خوراک ځینی وکی نومړسی. اودارکم دوهب څخه نقل دی، دی وایي چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی ای دبدی علماوو تاسی دجنت په دروازو کی ناست یاست نونه په خپله دننه کیري اونه نور مسکینان دننه کیدلو ته پریږدی. یقیناً په نزد دالله ﷻ باندي بدترین انسان هغه دی

چې په خپل علم سره دنيا طلبوي، اودارکم وهب بن منبه ويلى دى چې: يوه ورځ عيسى عليه السلام دخپلو ملگرو سره ديوقبر په غاړه ودریدی نو عيسى عليه السلام وفرمايل چې په دى سرې باندې داقبرتنګ دى اودى په کې لغتى وهى، نوبيا عيسى عليه السلام وفرمايل دى خپلو ملگروته چې په دى سرې به داقبر دومره تنګ نه وي څومره چې په تاسې باندې دمور رحم تنګ وو مگر الله جل جلاله چې يې وغواړي نوانسان ته يې فراخه کوي. اودارکم ابوعمر الضير ويلى دى ماته خبرراسيدلى دى چې عيسى عليه السلام به کله مرګ ياد کې نودېدن مبارک څخه يې وينه په قطرو قطرو توييدله. اودارکم ډير اثار داسې دعيسى عليه السلام څخه نقل دى چې دالو ورڅخه مور ذکر کړه اوپه دى باندې به اکتفاء وکو.

بيان دلورولو دعيسى عليه السلام آسمان ته

الله جل جلاله فرمايلى دى: وَمَكْرُؤًا وَّمَكْرًا لِّلَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (۵۴) إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِي مَرْيَمَ اذْهَبْ بِرُوحِي فِيهَا فَمَنْ يَتَّبِعُكَ فَبَلِّغْهُ سَلَامًا مِّنِّي وَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ فَيَنسِي مَا قُلْنَا لَكَ إِنَّكَ لَكَنَّاظِرٌ ۚ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِنَّا نُنزِّلُ الْوَقْرَ فِي سَمَوَاتِنَا نَحْنُ عَلِيمُونَ (سورة آل عمران ۱۵۴ ۱۵۵) نودلته الله جل جلاله خبر ورکړى دى چې کله دى بيده وو نوالله جل جلاله وفات کې دى په خوب سره بنابرقول صحيح، او خلاص يې کې دهغه ضرر څخه چې يهوديانو غوښته چې ده ته يې ورسوي. حسن بصرى وايي چې په دغه وخت کې يوبادشاه وو چې نوم يې داود بن نوراوو چې ده په قتل دعيسى عليه السلام باندې امر وکړ او دده په پهانسي کولو باندې يې امر وکړ نو عيسى عليه السلام يې دجمعي په ورځ چې دخالى شپه وه په بيت المقدس کې قيد کې نوالله جل جلاله دعيسى عليه السلام شکل په دى ملگرو کې يوبل سرې ته ورکړى اودى يې ددوى څخه لوړ کې دآسمان خوا ته، اوکله چې دوى بيت المقدس ته په عيسى عليه السلام پسې داخل سوو نودوى کتله چې عيسى عليه السلام آسمان خوا ته وخيژول سو، اوپه دوى کې څه کسان رادننه سوو نويوځوان يې وکتى چې الله جل جلاله هغه دعيسى عليه السلام په ډول کړى وو په شکل کې نودوى گمان پروکې چې داعيسى عليه السلام دى نوهغه يې راوښوى اوپانسي يې کې اوپه سرباندې يې ورته ازغى کښېښوول دذليل کولو دپاره اودسپکاوى دپاره اوام نصارى ټول يهودو ته تسليم سوو کم چې دعيسى عليه السلام دلوريدو منظر نه وو کتلى، اودوى داگمان وکړ چې عيسى عليه السلام پانسي سو اوذليله سو او دوى گمراه سوو په سخته گمراهى سره. اوددى څخه خبر وکړى الله جل جلاله په دى خپل قول سره وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ يَعْنِيٰ بِه هغه وخت کې کله به چې دى په آخره زمانه کې بياراکنسته کيږي مخکې دقيامت څخه، نودى به خنزيران وژنى اوصليب به مات کې اوپه کافرانو باندې به ټيکس کښيږدى اوداسلام څخه ماسوا به بل دين نه قبلوى، لکه څه رګم چې ددى خبرو وضاحت مورپه خپل تفسير کې ددى قول دالله جل جلاله سره کړى دى داکم

ايت چي مخکي ذکر سو، دارکم يوروايت نقل دی دابن ابی حاتم خخه دی نقل کوی داحمد بن سنان خخه دی نقل کوی دابو معاويه خخه دی نقل کوی دمنعال بن عمر خخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وايي چي: کله چي الله ﷺ وغوښتي چي عیسیٰ ﷺ اسمان ته لورکي نودی بیت المقدس ته ددولسو کسانو سره دننه سو، اودوی ته يې وفرمايل چي په تاسي کی څوک داخونبوی چي زماپه ځای باندي پانسی سي اوپه جنت کی زما سره په يوه درجي کی وي؟ نوپه دی کی یوحوان هلك راولاړسو اووی ويل چي زه داسي غواړم نوالله ﷺ دهغه شکل دعیسیٰ ﷺ سره یوډول کی اوعیسیٰ ﷺ يې اسمان ته لورکي نودیهودو خخه یوڅو کسان راله اوداخوان يې بوتلی اویانسی يې کی نوپه دی دولسو کسانو کی دري ډلي جوړي سوی بعضو ویلي دی چي دی الله ﷺ وو په مور کی اوبیرته اسمان ته وختي (یعنی الله ﷺ دانسان په شکل کی مور ته نازل سوی وو اوبیرته وختي) نودی ډلي ته یعقوبیه وايي. اودوهمی ډلي داویلي دی چي دی دالله ﷺ ځوی وو تراوسه پوری زمور سره دلته پاته وو اوچی الله ﷺ وغوښتي نولور يې کی، او دریمه ډله مسلمانان وه چي هغوی ویله چي دی دالله ﷺ پیغمبر وو اوالله ﷺ اسمان ته لور کی نودادری قسمه ډلي سوی اولنی دوی ډلي کافران سوه اودادریمه ډله مسلمانان پاته سوه، نودا اولنی دوی ډلي رالی اودادریمه ډله چي مسلمانان وه دایې قتل کړه نودهغه ورځی راییسی اسلام ددوی خخه ختم سو تردی چي الله ﷺ محمد مصطفیٰ ﷺ ته نبوت ورکی اوداسلام پنايې بیرته بحاله کړه. ابن عباس وايي چي دا په دی قول دالله ﷺ سره ظاهریږي: فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ، (سورة الصف\۱۴) اودا اسناد دابن عباس خوا ته صحیح دی.

اودارکم نسايې يوروايت نقل کړی دی دابی کريب خخه دی نقل کوی دابی معاويه خخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم ابن جریر روايت نقل کړی دی دمسلم بن جناد خخه چي دی نقل کوی دابی معاويه خخه. اودارکم یوبل هم دسلفو خخه داسي روايت نقل کوی، چي ډیر اوږد روايت يې نقل کړی دی چي په هغه کی يې دا ذکرکړی دی چي محمد بن اسحاق بن یسار ویلي دی: عیسیٰ ﷺ دالله ﷺ خخه دعا وغوښته چي دده داجل نيته وروسته سي ددی وجي خخه چي دی خپل رسالت اودعوت تکمیل ته ورسوی اوډیر خلگ په دین کی داخل سي. اوویل سوی دی چي دده سره دولس حواریین وه چي نومونه يې داوه: بطرس، یعقوب بن زبدا، یحنس چي ورور دیعقوب وو، اندراوس وفلیس، ابرثلما، متی، توماس، یعقوب بن حلقیا، تداوس، فتاتیا، یودس، کریایوطا، داهغه دولس حواریین وه ابن اسحاق ویلي دی چي: په دوی کی یوبل سړی هم وو چي دوی پت کړی وو چي نوم يې سرجس وو

اوددغه سړی د عیسیٰ ﷺ سره شکل یوډول وو او بیادی د عیسیٰ ﷺ په ځای باندی پانسی سو. او ویل سوی دی چی بعضی نصاریٰ دا وایې چی هغه سړی په دغه شکل د عیسیٰ ﷺ سره مشابه سوی وو هغه یودس بن کریایوطاوو، والله اعلم.

اوضحاک په نقل کولو سره دابن عباس څخه ویلی دی. چی عیسیٰ ﷺ دځان څخه وروسته شمعون خلیفه کی او قتل کی یهودو یودس کم ته چی د عیسیٰ ﷺ شکل ورکول سوی وو. او احمد بن مروان ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن الجهم څخه دی وایې چی: ما اوریدلی دی دفراء څخه چی ددی ایت په باره کی یې وویل: وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ دی وایې چی عیسیٰ ﷺ دخپل دترور دکور څخه ډیر موده غیب سوی وو تردی چی یوه ورځ رالی نویهودیان اودهغه مشر چی کم په جالوت مقام کی وو هغه هم خبرسو نو ټول په ده پسی دغه ځای ته راله اودکور دروازه یې ماته کړه نوالله ﷻ ددوی سترگی په عیسیٰ ﷺ باندی ږندی کړی نودوی عیسیٰ ﷺ ونه لیدی تردی چی عیسیٰ ﷺ ددی کور څخه ووتی اودباندی په دغه ځای کی یوبل سړی هم ولاړوو نوالله ﷻ هغه ته د عیسیٰ ﷺ شکل ورکی نوکله چی دایهودیان دکور څخه ووتل نودباندی یې داسړی ولیدی نوورته یې وویل چی ته عیسیٰ یې نوهغه سړی راگیرکی اوپانسی یې کی. نوالله ﷻ وفرمایل: وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ اودارکم دابن جریر څخه هم یوروايت نقل دی چی په هغه کی هم دا ذکر دی چی دوی محاصره سوی وه په بیت المقدس کی، خودهغه په روایت کی (۱۸) کسان ذکر سوی دی، نودوی چی کله په عیسیٰ ﷺ پسی رادننه سوی دی نوددوی څخه عیسیٰ ﷺ غیب سوی وو نودوی دی حواریینو ته وویل چی تاسی په مورب باندی جادو وکی مورب ته به یاعیسیٰ ﷺ راباسی یابه تاسی ټول قتل کوو، نوعیسیٰ ﷺ دوی ته وویل چی نن ورځ څوک ځان خرڅوی دجنت په قیمت باندی نویوه سړی وویل چی زه نوالله ﷻ هغه ته د عیسیٰ ﷺ شکل ورکی، نویهودیانو هغه راونیوی اوپانسی یې کی اوالله ﷻ عیسیٰ ﷺ لوړ آسمان ته وخیژوی. نودوی ته د عیسیٰ ﷺ هم شکل پیش سوی وو اودوی داگمان کړی وو چی دوی په حقیقت کی عیسیٰ ﷺ پانسی کړی دی اوبعضی نصاراوو هم داومتل چی عیسیٰ ﷺ پانسی سوی دی. اودارکم حافظ ابن عساکر ویلی دی په طریقہ دیحییٰ بن حبیب سره، په باره دهغه کی چی مریم دهغه یهودی بادشاه څخه طلب وکی دکښته کولو دهغه سړی دبدن کم چی پانسی سوی وو وروسته داوو ورځو څخه، اوددی داگمان وو چی دایې ځوی دی، نودده بدن کښته او هلته پټ سو. نویوه ورځ مریم ﷺ دیحییٰ ﷺ مورته وویل چی زماسره نه ځی د عیسیٰ ﷺ قبرته، نوداورسره روانه سوه اوددی گمان دمخکی څخه داوو چی عیسیٰ ﷺ پانسی سوی دی، نوکله چی دوی دواړی روانی سوی نویوه دی

کی مریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهَا ته جبریل عَلَيْهِ السَّلَام راښکاره سو نومریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهَا دیحیی عَلَيْهِ السَّلَام مورته وفرمایل چی ته پرده نه کوی نودی ورته وویل چی څوک دی چی زه پرده وکم نوورته وویل سوه چی تاته څوک نه ښکاری نودی وویل چی نه، نومریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهَا ورته وفرمایل چی جبرایل دی نوداځینی په یوخوا سوه نومریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهَا ته جبریل عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل چی کمی خواته روانه یې نودی ورته وویل چی دعیسی عَلَيْهِ السَّلَام قبرته، نوجبریل عَلَيْهِ السَّلَام ورته وفرمایل چی هغه خووفات سوی نه دی بلکی هغه اسمان ته څیژول سوی دی، اودی مریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهَا ته یې وفرمایل چی ته په فلانی ورځ راسه نو ستا سره به دی ځوی ووینی، اوجبرایل عَلَيْهِ السَّلَام ورته یوځای نښانه کی چی په داسی ځای کی به ستاسره ځوی ووینی، نوکله چی داپه هغه ورځ باندي ورله ته نوپه هغه ځای کی یې ځوی ولیدی اوپه لیدلو سره یې ورمنده کړه اوغاره یې پرچاپیره کړه اومچ یې کی اودالله عَلَيْهِ السَّلَام څخه یې ورته دعاگانې وغوښتلی لکه څه رکم چی به یې ورته مخکی غوښتلی، اوعیسی عَلَيْهِ السَّلَام خپلی مورته وفرمایل چی ای زماموری زه قوم نه وم مرکړی بلکی زه الله عَلَيْهِ السَّلَام لوړکړی وم آسمان ته تالره ژر ترژره مرگ راروان دی نوتاسی صبر پروکی اودالله عَلَيْهِ السَّلَام ډیر ډیر ذکرکوه. نوبیا ولاړی عیسی عَلَيْهِ السَّلَام آسمان ته نوبیا یې دمور سره نه دی لیدلی تردی چی والده محترمه یې هم وفات سوه. اوویل سوی دی چی مریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهَا دعیسی عَلَيْهِ السَّلَام څخه وروسته ترپنځو کاله پوری ژوندی وه اوکله چی وفات کیدل نوعمر یې (۵۳) کاله وو. الله عَلَيْهِ السَّلَام دی دواړو څخه راضی وی اودواړو ته دی جنت الفردوس نصیب کړی. (آمین)

اوحسن بصری ویلی دی چی کله عیسی عَلَيْهِ السَّلَام وفات کیدی نوعمر مبارک یې (۳۴) کاله وو اوپه حدیث کی ذکرسوی دی چی جنت ته به هرانسان په (۳۳) کلنی کی دننه کیږی (یعنی څوک چی په بوډاوالی کی هم وفات سی یاڅوک په ماشوم والی کی وفات سی نوټول به په (۳۳) کلنی کی جنت ته داخلیري)، اوپه بل حدیث کی ویل سوی دی چی په پیدائش دعیسی عَلَيْهِ السَّلَام باندي اوپه حسن دیوسف عَلَيْهِ السَّلَام باندي به وی چی جنت ته به داخلیري.

اودارکم په یوروايت کی دحماد بن سلمه څخه نقل دی چی دی نقل کوی دعلی بن یزید څخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی وایي چی: عیسی عَلَيْهِ السَّلَام وفات سوی دی په (۳۳) کلنی کی. دارکم سفیان بن عیینه روایت نقل کوی د عمر بن دینار څخه دی نقل کوی دیحیی بن جعده څخه دی وایي چی ویلی دی فاطمه بنت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چی ماته رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلی دی: عیسی عَلَيْهِ السَّلَام په بنی اسرائیلو کی څلوینست کاله تیرکړی دی. اودا روایت منقطع دی. اودارکم ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دالاعمش څخه دی نقل کوی دابراهیم څخه دی وایي چی: عیسی عَلَيْهِ السَّلَام وفات سوی دی په (۲۲) درمضان المبارک اوپه دغه رکم تاریخ باندي علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم وفات سوی دی. اودارکم دضحاک څخه نقل دی وایي چی کله عیسی عَلَيْهِ السَّلَام لوړ سو نوداسمان څخه یوه وریخ راله اوعیسی عَلَيْهِ السَّلَام پرکښنستی او هغه

وربځ روانه سوه دآسمان خواته او عيسى عليه السلام خداى په امانى وکړه دخپلى مور سره او مور يې ژړل او خپل ځوى ته يې کتل چې دآسمان خوا ته روان دى نو عيسى عليه السلام خپل څادر مور ته وروغوځوى او خپلى مور ته يې وويل چې دابه نښانه وى زما اوستاپه منځ کې په ورځ دقيامت او خپله بگړى مبارکه يې شمعون ته پريښوول او والده يې اخته وه چې اشاره يې ورته کوله په لاس سره دخداى په امانى تردى چې ورك سو ددى دنظرونو څخه، اودى ډير ورسره محبت کوى، ولى چې ددى به داکوشش وو چې دى خپل ځوى ته ددواړو خواو څخه محبت ورکى هم محبت دپلار اوهم محبت دمور نوددى وچى څخه يې ورسره ډيرزيات محبت وو، اودارکم داسحاق بن بشير څخه نقل دى دى نقل کوى دمجاهدين جبران څخه دى وايې چې: کله چې يهودو هغه سړى پانسى کې نوډير مسيحيان يعنى نصارى يهوديانو ته تسليم سوه او يهوديانو ډير ظلمونه پرشروع کړه اوددوى يې ډير سپکاوى وکى، کله چې داخبر روم ته ورسيدى چې هلته دمشق بادشاه وو هغه ته داخبره چې ورورسوله چې په دغه ځاى کې يوپينغمبر وو چې دبرگى ناجورى او جذام ناجورى علاج يې کوى اودده په علاج سره به صحيح کيدى اوړندوته به يې چې دعاوکړه نو نظر به يې صحيح سو او مړى به يې را ژوندى کول اوداسى نور عجيبه او حيرانکن کارونه به يې کوله نودى بادشاه دى يهوديانو پسى کسان وروليبړل اوددوى څخه يې ډير کسان مړه کړه اوډير يې ځينى گرفتار کړه اوډير يې ځينى بنديان کړه او کم ملگرى چې دعيسى عليه السلام وه هغه يې خپل دربار ته طلب کړه چې په هغه کې يحيى عليه السلام او شمعون هم وو اوداسى يوه ډله دنیکانوپه کې وه نودى بادشاه ځينى دعيسى عليه السلام په باره کې پوښتنه وکړه نودوى ورته ټوله واقعه بيان کړه نودى بادشاه ددوى سره بيعت وکى اوددوى دين يې په غالبه کې، او هغه څانگه چې په هغه باندې هغه سړى پانسى سوى نوهغه يې راوپه اودهغه يې ډير تعظيم او قدر وکى اودخرما په يوى درختى کې يې وځړوى کې نودهغه ورځى راايسى نصارى دصليب قدر شروع کى اوددغه ځاى څخه روم ته دنصرانيت دين ننوتلى دى. اوپه دى قول کې نظردى. يوداچى يحيى بن زکريا نبي دى اونبى په دى خبره باندې اقرار نه کوى چې عيسى عليه السلام پانسى سوى دى ولى چې هغه معصوم دى او معصوم ته دحق پته لگيږى چې په هره طريقه سره وى. دوهم داچى روميان په نصرانيت کې نه دى داخل سوى مگر (۳۰۰) کاله وروسته، اوپه دغه وخت کې بادشاه قسطنطين بن قسطن ووجى دابانى دهغه مدينى دى چې ده ته يې نسبت کول کيږى. دريم داچى کله دى يهوديانو چې کله هغه سړى پانسى کې نوبيايې ورته هغه ځاى دپانسى کنډواله مقررکى چې خلگوبه په کې خپلى گندگى غورځوله اومردارى به يې ورغوځول او هم دا حال وو تردى په زمانه دقسطنطين کې دده مور هغه ځاى ته ولاړه او هغه ځاى يې را وکښى نوهغه لرگى يې پيدا کى په کم باندې چې داسړى چې مشابه دعيسى عليه السلام سره وو دى په

پانسی سوی وو. نوویل سوی دی چی په دی لرگی کی الله ﷺ داسی خصوصیت کښینووی چی چابه په ځان پوری ومړی نوڅه ناجوړی به چی پکښی وه نوهغه به لیری کیدله، تردی چی دوی دهغه لرگی ډیر تعظیم شروع کی اودسروزرو په غلاف کی یې بندکی اوگران گران کانی یې پرتاو کړه نودهغه ورځی راسی خلگو تبرگا ددغه لرگی په شان صلیب واخستی او هغه به یې مچوی، اوددغه بادشاه مورچی نوم یې هیلانه وه دی دغه ځای چی ډیران ورڅخه جوړسوی وو دغه ځای یې صفاکی اوپه دغه ځای باندی یی کښېنسته چی عبادتگاه دنصرانیانو ده دایې جوړه کړه اوبنکلی یې کی دغه ځای په مختلفو جواهراتو سره چی نن ورځ ددوی په نزد دغه ځای په مقدس بنار سره یادول کیږی اودوی ورته نوم دقیامت اخلی داپه دی بناسره چی دوی وایې چی دقیامت په ورځ به دعیسی ﷺ جسد مبارک ددی ځای څخه راپاڅیږی. اودغه هیلانه چی دبادشاه موروه دې امروکی چی هغه ډبره چی دیهودو قبله وه دهغه ځای څخه دی ډیران جوړسی اوگندگی اوهرڅه دی هلته وغورځول سی نودوی دغه کارشروع کی تردی چی عمر بن الخطاب رضی الله عنه فتح کی، اوجمات ددی ډبری څخه لوړنه وو جوړ بلکی ددی ډبری سره په څنگ کی جوړوو په کم ځای کی چی نبی ﷺ ټولو انبیواوو ته جمع ورکړیده اوبیاپه نبی ﷺ باندی اسراء وسوه اوداجماعت په نامه داقصی سره دی چی نن ورځ داسرائیلو په قبضه کی دی.

بیان دصفت عیسی ﷺ اوفضائل دهغه

الله ﷺ فرمایلی دی: مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ، (سورة المائده \ ۷۵). ویل سوی دی چی ده ته مسیح ځکه ویل کیږی چی ده ټوله مزکه مسحه کړیده په گرځیدلو سره ولی چی ددین دپاره به دی دیوځای څخه تلی بل ځای ته اودفتنو څخه به تنبیدی، اوبل دیهودو دلاسه چی هغوی ورپوری تهمت اوالزام لگوی. اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً، (سورة الحديد \ ۲۷) اودارکم الله ﷺ په بل ځای کی فرمایلی دی: وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ (سورة البقره \ ۱۵۳)

اودارکم دده دصفتو په باره کی ډیر ایتونه ذکر دی. اوهرڅه چی احادیث دی نومخکی مورډ یوحديث ذکر کی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: نستہ یوماشوم چی پیدا کیږی مگر مسح کوی په هغه باندی شیطان نو هغه ماشوم چیغه وهی مگر مریم ﷺ اودهغه ځوی عیسی ﷺ، نودا ددی په فضائلو کی شمارل کیږی چی الله ﷺ دیدائش دورځی څخه دشیطان دگوتو څخه خلاص کړی دی. اودارکم بل حدیث هم مورډ بیان کی چی عمیر بن هانی نقل کوی دجناده څخه دی نقل کوی دعباده څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چاچی

شاهدي ورکړه ددی خبری چی نسته لائق دعبادت مگر یوالله ﷺ دی اومحمد ﷺ دالله ﷻ بنده اودهغه پیغام رسان دی، اودایې وویل چی جنت حق دی اودوړخ حق دی، نوالله ﷻ به داسې ضرور جنت ته داخلوی چی په دی باندی دعمل پیروی وکی. راوی ددی حدیث بخاری اومسلم دواړه دی. اودارکم بخاری اومسلم حدیث دشعبی ذکرکوی چی دی یې نقل کوی دابی برده بن ابی موسیٰ خخه دی نقل کوی دخپل پلار خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چاچی خپلی مینخی ته ادب ونبووی په ښه طریقه سره اوتعلیم یې ورکی په ښه طریقه سره اوبیایې ازاده کړه اوواده یې ورسره وکړی نودده دپاره دوه اجروده دی، اوکله چی ده په عیسیٰ ﷺ باندی ایمان راوړی اوبیایه ماباندی ایمان راوړی نودده دپاره هم دوه اجروده دی، اوچی یو غلام دخپل رب خخه وبرییدی اودخپل مولا خدمت یې په ښه طریقه سره وکی نودده دپاره هم دوه اجره دی. دالفظ دبخاری دی. دارکم په یوبل روایت کی ذکر دی چی محمد بن کثیر وایې په نقل کولو سره داسرائیل خخه دی نقل کوی دعثمان بن المغیره خخه دی نقل کوی دمجاهد خخه دی نقل کوی دابن عمر خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ماولیدی عیسیٰ ﷺ چی سور وو اوپلن سینه والاوو، او موسیٰ ﷺ غت بدن والاوو اوداسی ښکاره کیدی لکه چی دالزط قبیلی خخه وی. (۱)

لکه خه رکم چی داسی ډیر احادیث په قصه دابراهیم ﷺ اوموسیٰ ﷺ کی تیر سویدی چی ضمناً په کی دعیسیٰ ﷺ ذکرهم سوی دی.

دارکم بخاری یوروايت ذکرکوی په نقل کولو سره دعبدالله بن محمد خخه دی نقل کوی دعبدالرزاق خخه دی نقل کوی دمعمار خخه دی نقل کوی دهمام بن منبه خخه دی نقل کوی دابو هريره ﷺ خخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی دی: ولیدی عیسیٰ یو سړی په غلاباندی نوورته یې وویل چی غلادی کوله؟ نودی سړی وویل چی نه زمادی قسم وی دالله ﷻ په ذات باندی نوعیسیٰ ﷺ وفرمایلی چی ایمان دی راوړی په الله ﷻ باندی اوزه دی درواغجن کړم. اوهمداسی روایت مسلم هم ذکرکړی دی دطریقې دمحمد بن رافع خخه چی هغه نقل کړی دی دعبدالرزاق خخه. اوداپه حسن خلق باندی دلالت کوی چی دالله ﷻ په نوم باندی چی خوک قسم واخلی نودهغه خیرل نه دی پکارولی چی دالله ﷻ دنامه سپکاوی راخی. اوعیسیٰ ﷺ هم ده ته دتعظیم داسم دالله ﷻ دپاره دغه سړی صحیح وبولی اوځان یې ملامت کی. چی دده سترگی به دوکه سوی وی ولی چی دالله ﷻ په نامه باندی خوک ددروغو قسم نه اخلی.

(۱). صحیح البخاری: کتاب العلم، باب تعلم الرجل امته واهله (۹۷/۱). مسلم: کتاب الايمان، باب وجوب الايمان برسالة محمد ﷺ (۱۸۷/۲).

اودارکم بخاری یوبل روایت ذکر کړی دی په نقل کولوسره دمحمد بن یوسف خخه دی نقل کوی دسفیان خخه دی نقل کوی دمغیره بن نعمان خخه دی نقل دسعید بن جبیر خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ستاسی حشر به کول کیرې لخی پښی اولخ بدن، اوبیانبی ﷺ دا ایت ووايه: کَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدْنَا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ نواول به کپړی وراچول کپړی ابراهیم ﷺ ته، بیابه لوړسی زما دراسته خوا خخه اودچپه خوا خخه زماملگری نوزه به وایم چی زماملگری نوماته به وویل سی چی: دوی به پرخپلو پندو باندی بیرته حی ستا خخه دهغه وخت راییسی چی ته حینی جلا سوی یې، نو نبی ﷺ فرمایې چی زه به وایم لکه خه رکم چی دالله ﷻ نیک بنده عیسیٰ ﷺ فرمایلی وه: وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (۱۱۷) إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تُغْفِرَ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، (۱)

اودارکم په یوبل روایت کی ذکر دی چی عبدالله بن الزبیر الحمیدی یې نقل کوی دسفیان خخه دی وایې چی مااوریدلی دی دعبدالله بن عبدالله خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وایې چی مااوریدلی دی دعمر بن الخطاب ﷺ خخه چی په منبر باندی یې فرمایلی چی تاسی ماته ترجیح مه راکوی په دی انداز باندی چی تاسی په کی غلاوکره په ډول دنصرانیانو چی عیسیٰ ﷺ ته یې کړی وو، بلکی زه دالله ﷻ بنده یم اودهغه رسول یم (۲) اودارکم بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دابراهیم خخه دی نقل کوی دجریر بن حازم خخه دی نقل کوی دمحمد بن سیرین خخه دی نقل کوی دابوهریره خخه اودی دنبی ﷺ خخه چی فرمایلی دی: دری کسانو په زانگو کی خبری کړی دی، یوعیسیٰ ﷺ دوهم دجریج په نامه باندی په بنی اسرائیلو کی یوسړی وو چی مور ورته اواز وکی نوهغه په جواب کی وویل چی زه لمونځ وکم که ستاخوا ته درس: نومور ورته خبری وکړی چی یاالله دشرمیدلو مخ په وینی نوپه دې کی یوه بنځه دی جریج ته دده جونگری ته راله اودجریج خخه یې طلب دبدفعلی وکی نوجریج ورته انکاروکی نوداولاره اودیوه شیونکی سره یې بدفعلی وکړه نودهغه خخه ماشوم پیداسو نودی بنځی ته وویل سوه چی داماشوم دکم حای خخه سو نودی بنځی خلگو ته وویل چی دادجریج خخه دی. نوداخلگ راله اودده جونگری یې ماته کړه اوده ته یې ډر ازار ورکی نودی جریج اودس وکی اولمونځ یې وکی اوددی ماشوم خواته رالی اوورته یې وویل چی ستاپلار څوک دی؟ نودی ماشوم وویل چی فلانکی شیونکی دی. نودی خلگو جریج ته وویل چی ستاجونگری به مور دسروزرو خخه جوړه کړو.

(۱). صحیح البخاری: کتاب الانبياء، باب قول الله تعالى: (واذکر فی الکتاب مریم) (۲/۳۴۴۷).

(۲). صحیح البخاری: کتاب الانبياء، باب قول الله تعالى: (واذکر فی الکتاب مریم) (۲/۳۴۳۲).

نودی جریج وویل نه مگر بیرته یې د خاورو څخه جوړکې، اوبله یوه بنځه وه چې خپل بچی ته یې تی ورکوی نو په دی کی یوسړی تیرسو چې ډیر هشاش بشاش یعنی په غرور او کبر سره او په آس باندی ناست وو نودی بنځی وویل چې یاالله زماځوی هم داسی وگرځوی، نودی ماشوم دمور سینه پرینسوله اووی ویل یاالله ته ماداسی نه کړی، اوبیایې دمور سینه په خوله کړه اوتی یې رودی (ابوهریره رضی الله عنه) وایې ماته داسی بنکاریدی چې نبی صلی الله علیه و آله خپله گوته مبارکه څو پښله) اوبیا خلگو یوه مینځه رانیولی وه چې وهل او ټکول یې ورکول نو ددی ماشوم مور وویل چې یاالله ته زماځوی داسی نه کړی نودی ماشوم دمور سینه پرینسوله اووی ویل چې یاالله ما هم داسی کی. نودی مور ورته وویل چې ولی داسی وایې؟ نودی ځوی ورته وویل چې داسړی په آس باندی چې سپور وو دایوظالم دظالمانو څخه وو. اودوی چې داکمه مینځه رانیولی وه چې دی غلاکړی ده اوزنایې کړیده نودی هیڅ نه دی کړی. اودارکم روایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دسفیان ثوری څخه دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی دالاعوج څخه دی نقل کوی دابوهریره څخه دی وایې چې فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: زه ډیر حقداریم په باره دعیسی صلی الله علیه و آله په باره کی دنورو څخه (مطلب داچې دعیسی صلی الله علیه و آله دپیدائش په ورځ باندی نصرانیانو روژه نیولی وه نونبی صلی الله علیه و آله وفرمایل چې زه دعیسی صلی الله علیه و آله په باره کی ډیر حقداریم یعنی ددی نصرانیانو څخه په روژه نیولوکی)، اوانبیاء ټول وروڼه دی دیوپلار څخه (یعنی په حقیقت کی ټول دیوپلار ځامن نه دی بلکی دټولو شجره نسب ابراهیم صلی الله علیه و آله ته رسیږی او هغه داکثرو انبیاوو پلاردی)، اوزما اودعیسی صلی الله علیه و آله په منځ کی بل نبی نسته.

اودارکم په بل روایت کی امام احمد نقل کوی د عبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دهمام څخه اودی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه اودی نقل کوی دنبی صلی الله علیه و آله څخه هم په دی الفاظو سره په کمه طریقه چې مخکی روایت بیان سو.

اودارکم امام احمد روایت کوی دیحیی څخه دی نقل کوی دابی عروبه څخه دی نقل کوی دقتاده څخه اودی نقل کوی د عبدالرحمن بن آدم څخه دی نقل کوی دابوهریره رضی الله عنه څخه اودی نقل کوی دنبی صلی الله علیه و آله څخه چې فرمایلی دی: انبیاء ټول وروڼه دیوه پلار څخه دی او دټولو دین یو دی اومندی یې جلا جلا دی، اوزه اول حقداریم په باره دعیسی صلی الله علیه و آله کی ولی چې زما اودهغه په منځ کی بل پیغمبر نسته، او هغه به راکښته کیږی چې کله راکښته سی نوتاسی به یې وپیژنی ولی چې هغه داسی سړی دی چې سوروالی ته اوسپین والی ته نژدی دی، نوهغه به خنزیر قتل کوی اوصلیب به ماتوی او په کافرانو باندی به ټیکس کښیږدی تردی چې ټول کافران به مړه سی غیر داسلام څخه، اودده په زمانه کی به الله جل جلاله دجال هم مړکوی، او په مکه کی به داسی امن راسی چې اوبن به دزمری سره یوځای گرځی اوزمیران به

دغوايو او شرمبناو سره گرځي او ماشومان به دمارانو سره بازی کوي چي ماران به ضرر نه ورسوي نوبيا به وي دخلگو په منع کي ترڅو چي الله ﷺ غواړي، نوبيا به وفات سي او مسلمانان به د جنازي لمونځ پروکي او پټ به يې کي. اودارکم هشام بن عروه نقل کوي د صالح څخه چي مولي د ابوهريره رضي الله عنه دي چي دي نقل کوي د رسول الله ﷺ څخه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: عيسي عليه السلام به په آخره کي دوباره راځي او څلويښت کاله به تيروي، اود عيسي عليه السلام راکښته کيدل مور بيان کړي دي په خپل تفسير کي په (کتاب الملاحم) کي. لکه څه رکم موچي ددي ذکر په اختصار سره کړي دي دي قول دالله ﷺ سره: **وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا**، (سورة النساء \ ۱۵۹) اودامو په کي هم ذکر کړي دي چي دي به د دمشق په ميناره باندې راکښته کيږي اودسهار دلمانځه وخت به وي نوپه دغه وخت کي چي کم دمسلمانانو امام وي هغه به ورته ووايي چي رامخکي سه اي روح الله. نو عيسي عليه السلام به ورته وفرمايي چي تاسي اميران ددي امت ياست اوتاسي ته الله ﷺ ډير لوړ مقام درکړي دي، اوپه يوبل روايت کي ذکر دي چي عيسي عليه السلام به ورته وفرمايي چي، اقامت ستادپاره وسو نوته مخکي سه اوعيسي عليه السلام ورپسي شاته لمونځ وکي، اوبيا به پرسپرلي باندې کښيني او ورسره به مسلمانان وي اوپه دجال پسي به وځي چي هغه قتل کي نوددجال سره به مخامخ سي په (باب لد) کي نوپه خپلو مبارکو لاسونو باندې به يې مردار او هلاک کړي، اوکله چي عيسي عليه السلام وفات سي نوويل سوي دي چي دنبي عليه السلام سره به په څنگ کي پټول کيږي. اودارکم په بل روايت کي ذکر سوي دي دابن عساكر څخه په آخر دترجمي د عيسي عليه السلام کي چي نقل يې کوي دعائشه رضي الله عنها څخه، چي عيسي عليه السلام به دنبي ﷺ په څنگ کي پټ سي. خوددي اسناد صحيح نه دي.

اودارکم ابو عيسي الترمذي ويلي دي په نقل کولو سره دزيد بن اخزم الطائي څخه دي نقل کوي دابوقتيبه څخه دي نقل کوي دابو مودود المدني څخه دي نقل کوي دعثمان بن ضحاک څخه دي نقل کوي دمحمد بن يوسف بن عبدالله بن سلام څخه دي نقل کوي دخپل پلار څخه دي نقل کوي دخپل نيکه څخه دي وايي چي ليکل سوي دي په تورات کي په باره دصفت دمحمد ﷺ اوپه باره دصفت د عيسي عليه السلام کي چي دادواړه به يوځای پټ سي. اومودود ويلي دي چي دنبي ﷺ دقبر سره ديو سړي ځای پاته دي.

اودارکم بخاري يوروايت نقل کوي ديحيي بن حماد څخه دي نقل کوي دابي عوانه څخه دي نقل کوي دعاصم الاحول څخه دي نقل کوي دابي عثمان النهدي څخه دي نقل کوي د سليمان څخه دي وايي چي په منع د عيسي عليه السلام اومحمد ﷺ کي د(۲۰۰) کالو فاصله ده، اوويل سوي دي چي (۵۴۰) کاله فاصله ده، اوويل سوي دي چي څه باندې ديرش کاله. خو

مشهور (۵۴۰) کاله فاصله ده، اوویل سوی دی چی څه باندی دیرش کاله. خومشهور (۶۰۰) کاله دی. بعضی په کی وایې چی (۲۲۰) کاله په حساب قمری سره دی نوپه حساب دشمسی سره هم دا (۶۰۰) کاله جوړیږی.

اودارکم ابن حبان ویلی دی په باره دپاته کیدلو دامت دعیسی عليه السلام په خپل دین باندی وروسته دعیسی عليه السلام څخه: دی نقل کوی دابويعلی څخه دی نقل کوی دابوهامام څخه دی نقل کوی دالولیدبن مسلم څخه دی نقل کوی دالهیشم بن حمید څخه دی نقل کوی دالوضین بن عطاء څخه دی نقل کوی دنصرین علقمه څخه دی نقل کوی دجبیر بن نفیر څخه دی نقل کوی دابی الدرداء څخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: يقيناً الله جل جلاله قبض کی داود عليه السلام دخپل قوم څخه خودهغه په قوم کی څه تبدیلی اوڅه فتنی رانه لی اوکله چی عیسی عليه السلام آسمان ته وخیژول سو نودهغه امت تر (۲۰۰) کاله پوری په خپل دین باندی پیروی وکړه. (۱) اودارکم ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه چی عیسی عليه السلام مخکی ددی څخه چی لوړسی آسمان دخوا ته وصیت یې وکی حواریینو ته چی خلگو ته دالله جل جلاله دعبادت دعوت ورکوی اوخلگ دشرک څخه منع کوی اوپه هر یوی ډلی کی یوسری متعین کی دپاره ددعوت اواصلاح. نوویل سوی دی چی عیسی عليه السلام چی کم سړی کم ځای ته لیږلی وو هغه به دهغه ځای دخلگو په ژبه باندی خبری کولی. اوویل سوی دی چی انجیل دعیسی عليه السلام څخه څلورو کسانو نقل کړی دی (لوقا، متی، مرقس، یوحنا) او ددی څلورو وارو چی په نقل کی اختلاف سته یوپه یو ترتیب سره اوبل په بل ترتیب سره نقل کړی دی. څه یې ځینی لیری کړی وه اوڅه یې په کی زیات کړی وه، اوپه دی څلورو کی صرف دوه وه چی عیسی عليه السلام یې لیدلی وو (متی اویوحنا) اودانور دوه دده ملگری دی (مرقس اولوقا). او وه دهغه کسانو څخه چی په مسیح عیسی عليه السلام باندی یې ایمان راوړی وو یوسری په دمشق کی چی نوم یې (ضنیا) وو چی دی پت سوی وو په هغه غارونو کی چی دننه وو په (باب الشرقي) سره چی دی نژدی وو دهغه کنیسی سره چی دپانسی په ځای باندی جوړه سوی وه دیوظالم بادشاه څخه چی بولس الیهودی نوم یې وو اودمسیح عليه السلام سره یې ډیره سخته دښمنی وه.

اوده دخپل ورور سرگنجی کړی وو کله چی هغه په عیسی عليه السلام باندی ایمان راوړی وو او بیایې داخپل ورور په ټول کلی کی گرځولی وو تردی چی خلگوپه کانو باندی ویشتی نو شهیدسو. اوکله چی بولس خبرسو چی مسیح عليه السلام ددمشق خوا ته متوجه سوی دی نو دخپل لښکر سره دمشق ته روان سو نوپه لاره کی ورسره دکوکبا په مقام کی مخامخ سو نوکله

(۱). اخرج ابن حبان فی: کتاب علامات النبوة، باب ماجاء فی داود والمسیح (۲/۲۰۹۰).

چې د ابادشاه دعيسى عليه السلام په ملگرو پسي سو نوملائكى رالى اودى يې دلښکر سره په خپلو وڅرو باندې ووهى نو ټول يې رانده کړه نودهغه څخه وروسته ورته دعيسى عليه السلام د تصديق په باره کې يقين ورلى نوبيا عيسى عليه السلام ته رالى او خپل عذر يې ورته بيان کې او خفگان يې په خپل کار باندې ښکاره کې، او په عيسى عليه السلام باندې يې ايمان راوړى نودده څخه ايمان قبول سو نوده بيا غوښتنه وکړه دعيسى عليه السلام څخه چې دده دپاره دالله جل جلاله څخه دعا وغواړي چې ده ته نظر ورکي، نو عيسى عليه السلام ورته وفرمايل چې ته ولاړسه دهغه سپرى خواته چې ضينا نوم يې دى اود شرقى دروازي سره چې کم غارونه دى په هغه کې ناست دى نوهغه ته ووايه چې هغه درته دالله جل جلاله څخه سوال وکي، نوهغه ته ورلى اوهغه ورته دالله جل جلاله څخه دعا وغوښته نوالله جل جلاله نظر بيرته ورکي، نودى نورهم دعيسى عليه السلام په باره کې ښه گمان والا سو اودده په باره کې يې دا عقیده خپله کړه چې دى دالله جل جلاله پيغمبر دى اودالله جل جلاله نيك بنده دى اوده عيسى عليه السلام ته په دغه ځاى کې يوه کنيسه جوړه کړه چې اوس هم په کنيسه دبولس باندې مشهوره ده او په دمشق کې ده نودغه کنيسه دصحابو و تردور پورې روغه وه نوبيا دصحابو په دور کې خرابه سوه.

فصل

اختلاف وکي خلگو وروسته دختلو دعيسى عليه السلام څخه آسمان ته په ډيرو اقوالو سره، لکه څه رکم چې دا قول اکثر و علماوو دسلفو ذکر کړى دى او ابن عباس هم ذکر کړى دى ددى قول دالله جل جلاله سره: **فَأَيُّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَاصْبَحُوا ظَاهِرِينَ** (سورة الصف \ ۱۴) ابن عباس اوداسى نورو ويلي دى: چې بعضو خلگو ويلي دى: چې دى په مورې کې دالله پيغمبر اوبنده وو الله جل جلاله لوړ کې آسمان ته. اوداسى نورو ويل چې: دى په خپله (نعوذ بالله) الله جل جلاله وو دڅه وخت دپاره زمورې سره تم سو اوبيرته آسمان ته وختى اودريمى ډلى وويل چې: دى دالله جل جلاله ځوى وو. نواولنى قول حق دى اودانور اقوال دکفر دى اوڅوک چې په دى نورو خبرو باندې عقیده لري نوهغه کافر دى لکه څه رکم چې الله جل جلاله فرمايلي دى: **فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ** (سورة مريم \ ۳۷). او په نقل دانجيل کې هم اختلاف سوى دى چې دى په څلورو اقوالو باندې او په څلورو طريقو سره نقل سوى دى چې په څه کې زيادت دى او په څه کې نقصان دى. اوبيا د(۳۰۰) کالو څخه وروسته په دوى کې داسى غتبى غتبى واقع سوى اوداسى کارونه رانکاره سوه چې ددوى علماوو په کې دعيسى عليه السلام په باره کې داسى خبرې وکړې چې هغه په راټولو سره نه را ټوليرې او په ذکر کولو سره نه ختميرې. او په دوى کې چې کمه ډله وه چې هغه په صحيح عقيدې باندې وه چې عيسى عليه السلام دالله جل جلاله رسول دى اودهغه بنده دى نودغه ډله دوى دخپلو

مینه‌خونو څخه وشرله چې ددوی مشر عبدالله بن اریوس وو او دوی وشرل سوه ددشتو خوا ته او دوی هغه کارونه شروع کړه چې نه ددوی په رواج کې وه او نه ددوی په شریعت کې وه.

بیان دجوړولو د بیت اللحم اودقمامه

جوړه کړه قسطنطین بادشاه بیت لحم په ځای دپیدائش دعیسی عليه السلام کې او هیلانه چې ددی بادشاه موروه دی جوړه کړه قمامه په ځای دپانسی کې، او دوی تسلیم سوی وه یهودو ته په دی خبره باندی چې داپانسی سو عیسی عليه السلام دی او حال داچې داسی نه وو. او دوی دواړو ډلو کفر اختیار کې هم یهودیانو او هم نصرانیانو، یهودیانو په دی طریقی سره دکفر لاره اختیاره کړه چې په تورات کې یې تحریفونه وکړه، یعنی څه چې په دوی حرام سوی وه هغه یې ځان ته حلال کړه او دحرامو کارونو دپاره یې چلونه جوړ کړه یودهغو حرامو څخه خنزیر دی چې داپر دوی باندی حرام سوی وو او دوی ځان ته حلال کې، او دوی دمشرق خوا ته لمونځونه شروع کړه او حال داوو چې عیسی عليه السلام لمونځ نه وو کړی مگر دبیت المقدس هغه ډبرې خوا ته، او همدارکم زموږ پیغمبر ددواړو جهان سردار محمد مصطفی عليه السلام هم دهغه ډبرې خوا ته لمونځ کړی دی تر (۱۶) یا (۱۷) میاشتو پوری، بیادهغه څخه وروسته کعبی خوا ته تبدیلی وسوه هغه کعبه چې ابراهیم خلیل الله جوړه کړی وه. او دوی په خپلو کنیسو کې تصویران وڅړول او مخکی داسی په دوی کې نه وو او دوی هغه عقیده چې ددوی ماشومانو اوزنانو دځان سره یادول هغه په دوی کې ده چې دوی ورته امانت ویله، اودا ددوی غټ او ښکاره کفر وو. اوداکار ددوی ټولو ډلو وکی لکه دنسطوریه کسان وه، او ډله دیعقوبیه سوه چې دا ډله دیعقوب البزدی وه، دوی عقیده لری دهغه عقیدې په مختلفو طریقو سره چې په تفسیرکی ذکر سوی دی، او دوی چې داکمه عقیده برابره کړی وه په دی کی دوی داسی خبری کړی دی چې دانسان فطرت یې نه قبلوی.

* * *

بیان دخاتم الانبياء حضرت محمد عليه السلام

اسم مبارك محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب (دده اصل نوم شیبه دی) بن هاشم بن عبدمناف بن قصی بن کلاب بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهد بن مالک بن نظر بن کنانه بن هزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان بن ادو بن حقوق بن ناهو بن تیبح بن یعرب بن یشجب بن ثابت بن حضرت اسمعیل عليه السلام بن ابراهیم خلیل الله عليه السلام بن تارح بن متوشلخ بن ناحور بن ساروح بن راعون بن فالخ بن قیبر بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح بن لامک بن متوشلخ بن اخنوخ (اودا ادريس عليه السلام دی) بن پرو بن مهلیل بن قنیل بن یانش بن شیث بن آدم عليه السلام. داشجره نسب ابن هشام په خپل کتاب کی د عبدالله هلکانی

څخه نقل کړیده چې دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دارکم الله ﷺ په قرآن کی په ډیرو ځایونو کی دنبی ﷺ په باره کی فرمایلی دی یودهغو ځایونو څخه، محمد ﷺ دالله ﷻ پیغام رسان دی او هغه کسان دکمو چی ستاسره ناسته ولاړه ده دوی دکافرانو په باره کی ډیر سخت دی او په خپلو کی په یوبل باندی ډیر مهربانه دی. ای مخاطبه ته دوی وینی چی دوی کله درکوع په حالت کی وی او کله دسجدي په حالت کی وی (عرض داچی) دوی دالله ﷻ رضامنتیا لټوی، ددوی نښانی دسجدو دوجی ددوی په تندی کی ښکاره کیږی. دارکم الله ﷻ دنبی ﷺ په باره کی په بل ځای کی داسی فرمایلی دی. تاسی خلگو دپاره (یعنی هغه کسان مراددی کم چی دالله ﷻ څخه بیربرې او په آخرت باندی ایمان لری او په کثرت سره ذکرکوی) دوی ته رسول الله ﷺ ښه نښانه ده او عمده نمونه ده اودارکم الله ﷻ په ډیرو ځایونو کی دخپل محبوب ذکرکړی دی او هر قسم لقبونه یې ورته ذکرکړی دی لکه په یوځای کی الله ﷻ فرمایلی دی، او کله چی دالله ﷻ یو خاص بنده دالله ﷻ دعبادت دپاره ودربړی (دکافر) خلگ په دوی پوری الزامونه لگوی، اودارکم نور ډیر ځایونه دی چی الله ﷻ په کی دنبی ﷺ صفات اومدحه بیان کړیده نو په دی باندی به اکتفاء وکړو.

عظمت دنبی ﷺ

دحضرت عمر بن العاص څخه روایت نقل دی دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: الله ﷻ په عامو خلگو کی عرب خوښ کړی او په عربوکی یې بیازه خوښ کړی یم. اودارکم دحضرت وائل بن اسقع څخه روایت نقل دی دی وایې چی ما اوریدلی دی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې: الله ﷻ په بنی ادمو کی حضرت ابراهیم ﷺ خوښ کړی دی او هغه یې ځان ته ملگری مقرر کړی دی اوبیایې دابراهیم ﷺ په بچو کی اسماعیل ﷺ خوښ کړی دی اوبیایې داسماعیل ﷺ په اولاد کی نزار خوښ کړی دی اوبیایې دنزار په بچیانو کی مضر خوښ کړی دی اوبیایې دمضر په اولاد کی بنی کنانه خوښ کړی دی اوبیایې په بنی کنانه کی قریش خوښ کړی دی. اوبیایې په قریشو کی بنی هاشم خوښ کړی دی، بیا یې په بنی هاشم کی زه خوښ کړی یم، (غرض داچی) دتولو کائناتو سرداردی او دالله ﷻ څخه وروسته دده مرتبه ده لکه څه رکم چی په یوشعرکی ذکرسوی دی: (بعد از خدا بزرگ تویی قصه مختصر).

دارکم بل روایت جعفر بن محمد نقل کړی دی دخپل پلار څخه چی په هغه کی یې دهغه ذکرسوی قصه ذکرکړیده خو په دی روایت کی داجبرائیل ویلی دی او په هغه مخکنی روایت کی نبی ﷺ په خپله ذکرکړی دی، اوباقی مقصود یودی هغه داچی نبی ﷺ ښه شخصیت دی په ټول عالم کی دارکم دابن عباس څخه یوروایت نقل دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی ټول مخلوقات ددی دنیا په دوه تقسیمه باندی تقسیم سوی دی اوزه په هغه کی په بهترین تقسیم

کی شمار سوی یم، لکه څه رګم چي الله ﷺ فرمایلي دي: وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ، وَأَصْحَابُ الشَّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ، دا هغه دوی ډلي دي ګم چي نبي ﷺ فرمایلي دي چي خلګ په دوه تقسيمه باندي تقسيم دي نودايوه ډله راسته خوا والا يعني جنتيان دي اودا بله ډله چپه خوا والا يعني دورخيان دي نونبي ﷺ بي شکه اوشبه په دي راسته خوا والو كي ده اوداښه ډله ده، بيانبي ﷺ فرمایلي دي چي بيا دادوه قسمه الله ﷺ تقسيم كړي دي په دري قسمونو باندي چي هغه الله ﷺ په خپل كتاب كي ذكر كړي دي يودهغه څخه: فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ دى، اوبل قسم: وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ دى، اودريم قسم: وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ، دي دا هغه خلګ دي چي مخكي والي يې كړي دي بيادا دري قسمونه الله ﷺ بياپه ډلو اوقبيلو باندي تقسيم كړي دي لکه څه رګم چي يې په قران كريم كي فرمایلي دي: وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ، دا ددي وجي څخه چي الله ﷺ فرمايې چي تاسي په خپلو كي تعارف سره وكي اوپيژندنه وكي يقينآپه تاسي كي الله ﷺ ته خوښ متقي ستاسي څخه دي دانه چي تاسي په خپل قبيلو باندي فخر شروع كي اوپه خپل مال اودولت باندي نواله ﷺ دي خلګو ته وفرمايل چي دچاسره مال زيات وي يادولت ورسره وي نو هغه دالله ﷺ په نزد باندي عزتمند نه دي بلكي دالله ﷺ په نزد باندي هغه سړي ښه دي چي په چاكي تقوى وي اوپه چاكي چي شرافت وي، نونبي ﷺ هم په دي شيانو باندي فخر نه كوي بلكي داكوشش به يې كوي چي متقي سي اوپرهيز ګاره سي نودالله ﷺ په نزد باندي به ښه سي، اولکه څه رګم چي الله ﷺ دنبي ﷺ كوروالو ته فرمایلي دي: إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا، چي الله ﷺ غواړي چي ستاسي پاكي وكي اوستاسي څخه ګندګي ليري كي.

بيان دحسن دحضرت محمد ﷺ اودهغوي حليه مباركه

دنبی ﷺ كماحقه بنائست بيانول زموږ دوس اوطاقت څخه وتلي ده بياهم صحابوو دخپل وس اوطاقت مطابق بيان كړي دي، په ترمذي كي دحضرت انس رضی اللہ عنہ څخه روايت نقل دي چي دي وايې چي دنبي ﷺ قدمبارك نه ډير اوږدوو اونه ډير لنډ ووبلكي درميانه قدوالا وو، اورنگ مبارك يې نه ډير زيات سپين وو (چي عييجن ښكاره سي) اونه خړوو بلكي دخوارلسمي سپورمي په رګم بريښيدي اوبنائسته وو بلکه ددغه څخه هم زيات بريښيدي، اودنبی ﷺ ورينسته مبارك نه ډيرسيده وه اونه ډير پيچلي وه بلكي ددي په درميانه انداز كي وه، بياپه څلويښت كلني كي نبي ﷺ دالله ﷺ پيغمبر مقرر سو، څه ګم اوزيات لس كاله نبي ﷺ په مکه كي تيركړه. اوهمدارګم يې لس كاله په مدينه كي تيركړه اوبياپه

شپيته کلني کي وفات سو دارکم په بل روايت کي هم ترمذي دعلي رضي الله عنه څخه روايت نقل کړي دي چي په هغه کي هم دغه بيان سوي دي خودا الفاظ په کي زيات دي چي دنبی عليه السلام دمخ کاسه نه غونډ وه اونه اوږده وه بلکي غونډوالي ته نژدي اوبنائسته برابره وه لکه په عام طور سره داسي مخ ته خلگ (کتابي مخ) وايي.

دنبی عليه السلام رنگ سپين وو چي سوروالي ته مائل وو يعني سور سپين وو، اودنبی عليه السلام دسترگو مبارکو توروالي نهايت درجي تور اوسپين والي نهايت درجي سپين وو، اودنبی عليه السلام بنی مبارکي اوږدي وي، اوپه جسم مبارک يې زيات ورينسته نه وو، کله به چي نبی عليه السلام منزل کوي نوپه قوت سره اوچاق چاق قدمونه به يې ايږدل لکه چي يوسړي دلور ځای څخه کښته قدمونه ايږدي نونبی عليه السلام به منزل دارکم فرمايي، اوکله به چي نبی عليه السلام دچاطرف ته متوجه کيډي نوپه پوره طور سره به متوجه کيډي يعني مخ مبارک اوسينه مبارکه به يې دواړه دهغه سړي خوا ته متوجه کول، داسي نه لکه دمتکبرينو په شان چي په يوطرف باندي چاته نظرکوي، اودنبی عليه السلام ددواړو اوږو مبارکو ترمنځه مهر نبوت وو. اوزموږ نبی عليه السلام اخري نبی دی بي شکه اوبي شهبې اودده څخه وروسته بل نبی راتلونکی نسته، دټولو څخه وروسته راغلي دي اودټولو څخه يې لوړ مقام حاصل کړي دي، اونبی عليه السلام ته به چي چاکتل نو په (رعب کي به سو مخکي دتعارف څخه اوکله به يې چي دنبی عليه السلام سره تعارف وکي نونبی عليه السلام به ورته دومره محبوب سو چي دخپل ځان اومال څخه به پرتيروو. نبی عليه السلام چي کله دي دنيا ته تشریف راوړي نوپه مکه کي يويهودي اوسيدی هغه دخلگو څخه دا پوښتنه وکړه چي: اي خلگو ستاسي په کورونو کي خوکم ماشوم نه دي پيدا سوي، نوخلگو ورته وويل چي موږ ته معلومه نه ده، نودی يهودي دوی ته وويل چي زه څه وایم نوهغه په ښه غور سره واورې، نن ورځ په تاسي کي ددی دنيا اخري پينغمبر پيدا سوي دي، اودهغه داوږو په منځ کي دنبوت مهردی، نودا خلگ ددی يهودي عالم په خبري باندي ډيرحيران سو تردي چي داخلگ ولاړه اوهریو په خپل کورکي پوښتنه کوله چي نن خوکم ماشوم نه دي پيدا سوي تردي چي معلومه سوه چي دعبده الله په کورکي يوماشوم پيدا سوي وو، نو ددی قريشو څخه يوسړي ددی يهودي عالم خواته ورلي چي داخبريې ورته ورکوي (اوحال داوو چي دايهودي عالم په خپله ددی ماشوم دکتلو دپاره ډير بيقراره وو) نودی يهودي عالم ته داقریشي رالی اوداخباريې ورکي تردي چي دايهودي دعبده الله کور ته رالی اودبی بي آمني څخه يې داماشوم طلب کي نوبی بي آمني دده څخه کپړي ليري کړي نويهودي چي څه رکم دنبی عليه السلام پر ملا مبارکي باندي مهر نبوت وليدي نودغم دوجي فوراً بي هوبنه سو نوکله چي دي په هوبن کي رالی نوخلگو پوښتنه ځيني وکړه چي ولي څه چل وو چي ته بي

هونښه سوي؟ نودی يهودی عالم وويل چي نن ورځ زمور دبنی اسرائیلو څخه نبوت واخستل سو او دهميشه دپاره نبوت ختم سو.

پيدائش دبنی اکرم ﷺ

د ابن عباس ^{رضي الله عنه} څخه روايت نقل دی دی وايي چي: کله رسول الله ﷺ پيداسو نو دبنی ^{عليه السلام} نو (ناف) پرې سوي وو، او په يوبل روايت کی ذکر دی چي: کله چي ابراهيم ^{عليه السلام} پيداسو نو دهغه دنو پري کولو دپاره جبرائيل ^{عليه السلام} راغلی وو نو دابراهيم ^{عليه السلام} نوم يې پر يادکی او په غوږ کی يې ورته اذان وکی، اوبيايې ورته سپینی کپري ورکړي، اونی ^{عليه السلام} چي کله پيدا سو نو مبارک يې دمخکی څخه پرې سوي وو او دبنی ^{عليه السلام} په سترگو مبارکو کی رانجه اچول سوي وه او بدن مبارک دبنی ^{عليه السلام} دهرڅه څخه صفا سوي وو او کله چي دبنی ^{عليه السلام} دمور حمل وونوپه عربو باندي ډيري سختی راغلی وی او ډيري پریشانیانی پراغلی وی او قحط سالی وه نو په کم کال باندي چي نبی ^{عليه السلام} پيداسو او ده دنیا ته يې تشریف راوړي نو د عربو څخه هغه سختیانی او قحط سالی ليري سوه او هرخوا ته شنه بوتی او خوشحالی وغوړول سوه او هرخوا ته بارانونه شروع سوه او ښه ډير بارانونه وسوه چي عرب ډير زیات په خوشحاله سوه. په البدایه والنهایه کی ذکر سوي دی چي عبدالمطلب کله خپل لمسی نو پري سوي وليدی نو وی ويل چي زما دالمسی به لوړ شان والا او عظیم انسان وی. او کله چي نبی پيداسو نولاس مبارک يې بندوو او د شهادت گوته يې د آسمان خوا ته لوړه کړي وه او سر مبارک يې د آسمان خوا ته لوړ کړي وو.

دبنی ^{عليه السلام} دپيدائش ورځ

دبنی ^{عليه السلام} دپيدائش په وخت کی هم اختلاف دی. دحضرت ابن عباس ^{رضي الله عنه} څخه روايت نقل دی دی وايي: کله چي رسول الله ﷺ پيداسو ناف مبارک (يعنی نو) يې پري سوي وو او په بل روايت کی ذکر دی چي کله ابراهيم ^{عليه السلام} پيداسو نو جبرائيل ^{عليه السلام} ورته رالی اوناښ يې ور پري کی اوبيايې ورته په غوږ کی اذان وکی، اوبيايې ورته سپینه جامه واغوسته. او کله چي زمور دبنی حضرت محمد ﷺ پيداسو نو نو يې دمخکی څخه پرې سوي وو او په سترگو مبارکو کی يې رانجه اچول سوي وه.

بيان دورځی دپيدائش دبنی ^{عليه السلام}

په دی کی هم اختلاف دی چي نبی ^{عليه السلام} په کمه ورځ پيداسوي دی اوبيا په دی کی هم اختلاف دی چي دی په دې ورځ کی پيداسوي دی او که په شپه کی اوبيا په کمه ورځ پيدا سوي دی او په کمه میاشت کی پيداسوي دی. نو په يوروايت کی ذکر دی چي نبی ^{عليه السلام} ددوشنبی (يعنی دگل) په ورځ باندي پيداسوي دی. دا قول ډيرموکد قول دی او په دی باندي ډيرو علماوو اتفاق دی چي اکثره محققينو ددی ورځ په متعلق ویلی دی چي دبنی ^{عليه السلام}

پيدائش هم په دې کي سوي دې اوپه دې کي هيڅ اختلاف نسته. اودغه محققين وايي چي هغه علماوو چي ويلي دې چي دنبي ﷺ پيدائش دجمعي په ورځ سوي دې نوهغوي دروغ وايي. ددې ورځي متعلق دقتاده څخه يوروايت نقل دې چي قتاده وويل چي مادني ﷺ څخه ددې ورځي متعلق پوښتنه وکړه نو وي فرمايل چي داهغه ورځ ده چي زه په کي پيدا سوي يم اوهرڅه چي وخت دې نودهغه متعلق دزبير بن بکار څخه اودحافظ بن بکار څخه اودحافظ ابن عساكر څخه روايت نقل دې دوي وايي چي نبي ﷺ دسهار شروع کيدو په وخت کي پيداسوي دې په دې قول باندي عبدالمطلب تاكيد کړي دې ولي چي عبدالمطلب ويلي دې چي زموږ په کورکي دشپي اوورځي دلیدو په وخت کي يوماشوم پيداسوي دې. اودمشهورتابعي سعيد بن المسيب څخه نقل دې دې وايي چي: نبي ﷺ دورځي په نيمايي کي پيداسوي دې يعني دماپښين په وخت کي اودي وايي چي: تاريخ دربيع الاول دولسم وو. اوعلامه شامي هم ددې قول سره اتفاق کړي دې. په بل روايت کي علامه دمياطي ويلي دې: چي نبي ﷺ په لسم دربيع الاول باندي پيدا سوي دې اوده ويلي دې چي داقول صحيح قول دې. ددې دصحيح کيدلو وجه داهم کيدی سی چي دولسم دربيع الاول باندي ابن اسحاق قول کړي دې اوپه هغه باندي ډير تنقيد نيول سوي دې ولي چي هغه داقول منقطع نقل کړي دې او بل داچي سند يې ورته هم نه دې ذکرکړي. تردې چي ابن مدين ويلي دې چي دابن اسحاق په روايت باندي دليل او حجت نيول صحيح نه دې.

اوامام مالك دده په باره کي ويلي دې چي داکذاب (يعني درواغجن) دې. دارکم يوبل روايت هم ذکرسوي دې چي په هغه کي قول په (۱۷) ربيع الاول باندي سوي دې. اوپه يوبل روايت کي (۱۸) دربيع اول باندي قول سوي دې، اونور هم ډيراقوال ذکرسوي دې يوروايت په کي داهم دې چي ويل سوي دې چي دې په دولسم درمضان المبارک باندي پيداسوي دې اوپه يوبل روايت کي اتم درمضان المبارک باندي قول سوي دې اوپه دې تاريخ باندي قول ددې وجي څخه سوي دې چي دنبي ﷺ مور په ورځودغت اخترکي حمل اخستي نوبيا عموماً نه مياشتي حمل وي نوپه دې ترتيب سره درمضان المبارک دغه تاريخ صحيح دې اودهغه علماوو چي کمو دنبي ﷺ دولادت په باره کي درمضان المبارک مياشت ذکر کړيده نودوي وايي چي هم په دې مياشت کي پيداسوي دې اوهم په دې مياشت کي ورته وحی شروع سویدی، نودوي وايي چي هم ددې وجي څخه دې دنبي ﷺ ولادت هم په دې رمضان المبارک کي تسليم سي. اوپه يوبل روايت کي (۸) دربيع الاول هم ذکردي چي په دې باندي ابن ناحيه اواکثرو علماوو دتاريخو اتفاق کړي دې لکه علامه قطب قسطلاني سو.

اودارکم اکثره محدثينوهم په دې قول باندي اتفاق کړي دې لکه علامه حميدي سو اودهغه استاذ علامه ابن حزم سو. دارکم په يوبل روايت کي دوهم دربيع الاول باندي قول سوي دې.

خلاصه داچي دولسم دربيع الاول خاص کول په ولادت د نبي ﷺ باندې صحيح نه دی ولی چي دومره اقوال پیش سوه نودهريوه دپاره قوي قوي دلائل سته، بلکي دوفات د نبي ﷺ په باره کي پردغه دوولسم دربيع الاول باندې اتفاق دی چي نبي ﷺ په دولسم دربيع الاول باندې وفات سوی دی. نوداورخ دپيدائش نه بلکي دوفات ده. وهب بن منبه ویلی دی چي عیسیٰ ﷺ کله پیداسو نو ټول بتان چي څه وه نو ټول وغورځیده. اود نبي ﷺ والدی چي کله د نبي ﷺ حمل واخستی نو ټول بتان مات سوه او کله چي نبي ﷺ پیداسو نو بیا بتان د سجدی په حالت کي پریوتلی وه. حضرت عبدالمطلب ویلی دی چي زه په خانه کعبه کي وم چي یو دم ټول بتان مات سوه او په دغه وخت کي دخانه کعبی دیوالونو اواز وکی چي نن ورخ دالله ﷻ آخري پیغمبر اومحبوب سړی دی دنیاته تشریف راوړی اودده په لاسونو باندې به الله ﷻ هغه کسان هلاکوی څوک چي دغیر الله عبادتونه کوی، اودغه مکه به دبت پرستی څخه پاکوی. په سیرت حلبیه کي ذکر سوی دی چي په قریشو کي یو څوکسان وه چي دهغوی خپل خاص بتان وه چي هره ورخ به ورته راتله چي یودهغه څخه ورکه بن نوفل وو او زید بن عمر ابن نفیل وو او عبدالله بن جحش وو دوی به هره ورخ خپل بتانو ته راتله په کمه ورخ چي نبي ﷺ پیداسو، نودوی چي خپل بتانو ته راله نو بتان یې چپه سوه نودوی خپل بتان ودرول نوهغه بتان بیا چپه سوه، نودوی حیران سوه. او کله چي نبي ﷺ پیداسو نو په خانه کعبه کي تر درو ورځی پوری زلزله وه داسی زلزله وه چي قریشو ورته کتل داددی خبری خبرداری وو چي اوس دالله ﷻ کور دهغه بنده ته دخالی کولو وخت رالی اودخانه کعبی دپاکیدو وخت رالی. اودارکم د نبي ﷺ په پیدائش باندې د فارس یعنی ایران د بادشاهانو په مضبوط محلونو کي زبردست چاودنه رالل او اکثره قصرونه یې چپه سوه او زلزله په کي وسوه چي دزلزلی دوجی ددوی دمحل څوارلس ستنی چپه سوی، اودارکم ددوی په ملک کي چي کم اور دعبادت دپاره لگول سوی وو نوهغه اور یو دم د نبي ﷺ په پیدائش سره مړسو، غرض داچي دغه ورخ دټولو بت پرستانو اوبی دینو دپاره آخري چیلنج وو او خاص کر په ایران کي ډیری نښی بنکاره سوی وی اودانښی په فارس والاو باندې ځکه ډیری پیش سوی دی چي پردوی باندې په مستقبل کي عذابونه راتله نودهغه څخه خبرداری ورکول سوه چي په مستقبل کي به کسری پرویز دمحمد ﷺ خط مبارک څیری اوبیابه دهغه سلطنت اوبادشاهی زره زره کیږی او پر دوی به دالله ﷻ دخوا سخت عذاب نازلېږی داسی عذاب به وی چي ټوله دنیا به یې گوری په دغه وخت کي نوشیروان د فارس بادشاه وو اودده ﷺ په دور کي بیا پرویز بادشاه سوی وو اودده ﷺ مبارک خط یې ووايه، اود نبي ﷺ دنافرمانی په وجه باندې الله ﷻ هغه هلاک اوتباه کي. په تفسیر ابن مخلد کي ذکر سوی دی چي داسی خط مخکی کله نه وولیکل سوی کم یې چي ده

ته ليکلی وو اوپه دی کی دالیکل سوی وه چی شیطان په خپل ژوند کی څلور واره دغم او مصیبت دلاسه چیغه وهلی ده، یوداچی کله الله ﷺ دهغه څخه هغه مقام واخستی کم چی دهغه وو مخکی دپیدائش دآدم ﷺ څخه، دوهم داچی کله دآسمان څخه مزکی ته راکښته سو، دریم داچی کله نبی ﷺ پیداسو اودنیاته یې تشریف راوړی، څلورم داچی کله سورة فاتحه (یعنی سورة الحمد) نازل سو. دعیون الاثر مصنف یوشعر ویلی دی چی مطلب یې دادی (کله چی دنبی ﷺ پیدائش وسو نوپه دغه وخت کی ابلیس په ډیرسخت غم کی ککړ وو اودځان سره یې ژړل اوځان یې په چپلاخو وهی اوچیغی یې وهلی چی زه تباہ سوم برباد سوم پس هغه ته دهغه چیغو اوژراگانو څه فائده ورکړه؟

دحضرت عکرمه څخه روایت نقل دی چی کله نبی ﷺ پیداسو نو دآسمان څخه ستوری را ایله سوه نوشیطانانو خپل لښکرته وویل چی نن ورځ داسی یو ماشوم پیداسوی دی چی زموږ پرتولی خواری باندی به اوبه واچوی، کله چی شیطانان دآسمان خوا ته دورتگ څخه ودرول سوه نودوی ابلیس ته راله اودغه خبره یې ورته وکړه چی دوی دآسمان ته دورتگ څخه منع سوه اودوی ووهل سوه اووشړل سوه نوابلیس وویل چی نن ورځ څه خاص واقعه سویده نوابلیس ټولو شیطانانوته امروکی چی دهری مزکی څخه لږ لږ خاوره راوړی نو شیطانانو دټولی مزکی څخه لږ لږ خاوره راوړل نوابلیس دیویو ځای خاوره بوی کوله تردی چی دمکی خاوره یې بوی کړه نودشیطانانو څخه یې پوښتنه وکړه چی دادکم ځای خاوره ده نویوه ورته وویل چی دادمکی خاوره ده نوده فوراً وویل چی په دغه ځای کی یوخاص خبره سته، راهبانو ته اواربابانو ته هم دنبی ﷺ ولادت خبر ورسیدی تردی چی حسان بن ثابت وایې چی: کله چی نبی ﷺ پیداسو نوپه هغه وخت کی زه داوو یا اته کالو وم اوپه خبرو پوهیدم یعنی هرڅه به می په ذهن کی کښپښسته، دی وایې چی: ماپه مدینه کی یویهودی ولیدی چی یوه شپه یې په زوره زوره خپل یهودیانو ته اوازونه کول داوو چی ټول شاوخوا ورته راټول سوه نوټولو ورته وویل چی په تاباندی څه سوی دی؟ نوده ورته وویل چی، نن شپه داحمد ﷺ ستوری راوختی اوددی سره سره هغه نن شپې پیداسوی دی (نوپه پخوانی کتابونو کی هم دده ﷺ په باره کی ذکر سوی دی).

مقصود داچی دنبی ﷺ دپیدائش څخه ټول عالم خبردارسو اودنبی ﷺ په پیدائش سره په ټوله دنیاکی رڼا وغوړول سوه، دارکم دده دوالدی محترمی بی بی آمنی څخه هم ډیری خبری دنبی ﷺ په باره کی نقل دی چی عبدالمطلب رالی نوهغه ته یې ټولی خبری بیان کړی بیاحضرت عبدالمطلب نبی ﷺ په خپل غیر کی خانه کعبی ته بوتلی اوهلته یې دالله ﷻ څخه دده دپاره دعا وغوښته اودالله ﷻ شکریې اداکی اوبیرته یې کورته راوستی، نو دهغه وروسته بی بی آمنه دنبی ﷺ والدہ دده دپاره دشیدوچښلوپه باره کی فکرمنده سوه.

دنبی ﷺ تى رودل

مورډ مخکې دمهربوت په باره کې ديهودی قول ذکرکې هلته مورډ يوقول پريښووی ولی چې دهغه ځای سره يې مناسبت نه وو او دلته يې ذکرکوو هغه داچې دهغه يهودی بله نښه ددی نبی ﷺ په باره کې دا ذکر کړی وه چې ده به دشپې شيدی نه رودلی، اودا خبره په ډيرو روايتونو کې ذکرسویده چې نبی ﷺ تردوی يادری ورځی پوری تى نه دی رودی اودا دڅه ناجورې دوجې، دا قول دحافظ ابن حجر هم دی بياچې کله نبی ﷺ تى رودل شروع کړه نودخپلی والدى محترمی څخه يې تى ورودى، او علامه قفعاى په کتاب العيون کې ويلی دی چې بى بى آمينه چې دنبی ﷺ والده ده نبی ﷺ ته يې ترنهو ورځو پوری تى نه دی ورکړی دهغه څخه وروسته (ثوبيه) چې دابولهب مينځه وه هغه نبی ﷺ ته شيدی ورکولی، ام ايمن عزيزه وايې چې نبی ﷺ ته دهغه دوالدى څخه وروسته اول ثوبيه تى ورکړی وو، کله چې ثوبيه خپل مالک ابولهب ته دنبی ﷺ دپيدائش خبر ورکې نوابولهب دا ازاده کړه او دثوبیې تى دهغې دخپل ځوی دوجی وو او ثوبيه دنبی ﷺ څخه مخکې ابوسفیان چې دنبی ﷺ دا کا ځوی وو هغه ته يې هم تى ورکړی وو نوابو سفیان دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اودابوسفیان په باره کې ډير علماء داليکې چې دی دنبی ﷺ دکوچنی والی ملگری وو ليکن کله چې داسلام اواز وسو نو دی دنبی ﷺ څخه جلا سو بيا يې په فتح مکه کې ايمان راوړی او خپل ورورولی يې برقراره کړه اوددغه ورځو څخه يوڅو کاله مخکې ثوبيه حضرت حمزه رضي الله عنه ته هم شيدی ورکړی وی دارکم دی دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اودارکم دنبی سعد يوی ښځی چې حلیمه نوم يې وو هغه بيانې رضي الله عنه ته تى ورکوی اوبيادی حضرت حمزه رضي الله عنه ته هم تى ورکړی وو نودارکم حمزه رضي الله عنه ددوو ښځو په واسطه دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اودارکم نبی ﷺ ته ډيرو ښځو داسی تى ورکړی وو چې تعداد يې تراتو پوری رسيږی په يوروايت کې داسی ذکر دی چې دنبی سلیم دری انجونى وی چې وچى وی هغوی خپلی سینی دنبی ﷺ په خوله مبارکه کې کښيښوولی نوشيدی ځینی راروانی سوی او ددی دری وارو نومونه عاتکه وه، چې نبی ﷺ بيا په خپله فرمايلي دی چې: زه ددرو عاتکو دنبی سلیم ځوی يم. اودتولو څخه زيات تى نبی ﷺ دحلیمه سعديه رضي الله عنها څخه رودلی دی او دا ابو ذؤيب لور وه اودادقبيلی دهوزان څخه وه اودحضرت حلیمې رضي الله عنها نسب داسی دی، حلیمه بنت ابی ذؤيب عبدالله بن حرث بن شجنه بن جابر بن ازام بن ناصر بن نصيه بن نصر بن سعد بن بکر بن هوازن بن منصور بن عکرمه بن فصفه بن قيس بن صيلان دی، اوددی خاوند اخرث بن عبد الزی بن رفاعه وو، ابن اسحاق وايې چې دنبی ﷺ رضاعی ورور او خور دحضرت حلیمې دخوا څخه دادی، عبدالله بن حرث، انيسه بنت حرث. اودا انيسه بنت حرث دی هم دنبی ﷺ ډير خدمت کړی دی او دنبی ﷺ سره يې ډير محبت وو تردی چې ددی

څخه ډير اشعار نقل دي.

بيان دبركاتو دښي ﷺ

حضرت بي بي حليمه[ؓ] دښي ﷺ درضاغت حالت په ډير دردناك حالت سره بيان كړي دي په سيرت ابن هشام كې دابن اسحاق څخه روايت نقل دي چې: بي بي حليمه[ؓ] دخپل خاوند سره اويوڅو ښځي نوري دخپل كلي څخه ووتلي اورواني سوي په دي نيت سره چې دښار څخه څه داسي ماشومان دځان سره راولي چې هغه تي رودي اوپه كرايي سره ماشوم ته تي وركي اوڅه روزي په وگتې، حضرت حليمه[ؓ] وايي چې دغه كال دخشك سالي يعنې دقحطې كال وو چې ټول خلك په داسي بدحال كې وه تردې چې زه په خپل خره باندي سپره وم نو هغه هم دلورې والي دلاسه قدم ډير په خوارۍ سره اخستي او حضرت حليمه[ؓ] وايي چې زما په تيونو كې شيدې هم وچې سوي وي چې ددي دوجي زما په لاس كې چې كم زما بچي وو هغه به نه بيديدې ولي چې وږي به وو. اوزمورډ چې كمه اوبڼه وه هغه هم خواره او ټپه سوي وه چې شيدې به يې نه وركولي، مقصود داچې دا وايي چې: په خوارۍ سره زه مكې ته ورسيدم اوزماسره چې كمې ښځي وي نو هغه زما څخه مخكې ولاړې دځان سره يې ماشومان اخستي وه او ولاړې، په دوي كې يونبي ﷺ پاته سو چې يوې هم دځان سره وانه خستي ددي وچي څخه چې دي يتيم وو او اكثره اجرت او پيسه د ماشوم پرسر پلار وركوي نو دده پلار وفات سوي وو نو ددي وچي څخه دي چا دځان سره وانه خستي نوبې بي حليمه[ؓ] وايي چې ما هم اول دښي ﷺ څخه هم په دي خبرې باندي اعراض وكې اودځان سره مي وانه خستي اوبيا چې كله زه دشپي ولاړم اودخاوند سره مي مشوره وكړه اوورته مي وويل چې صبا ته زمورډ قافله روانه ده اودټولو سره ماشومان سته اوزمورډ سره ماشوم نسته نومورډ دامشوره وكړه چې مورډ به ددوي نورو دشرم دوجي دايتيم ماشوم دځان سره بوزو نوداوايي چې: خاوند هم زما حمايت وكې په دي خبرې كې اوماته يې وويل چې ته دايتيم ماشوم ضرور راوله زما كلك اميد دي چې الله ﷻ به ددي ماشوم په سبب مورډ ته خير او بركت راكوي.

بي بي حليمه[ؓ] وايي چې څه ركم مانبي ﷺ دخپلي سيني سره ولگوي نوزما دواړي سيني دشيدو څخه ډكي سوي اونبي ﷺ ښه په ماړه نس تي ورودي اوددي بي بي حليمي[ؓ] خپل ځوي هم په ماړه نس تي ورودي اودواړو ډير په آرام سره اوپه راحت سره شپه تيره كړه اودا ركم بي بي حليمه[ؓ] وايي چې زمورډ حيوانات چې كم وه نو دهغوي غولانځي هم شيدو څخه ډكي سوي. اوبياچې كله دوي روان سوه خپل كلي ته اوبې بي حليمي[ؓ] دځان سره نبي ﷺ په غيږكې واخستي نوبې بي حليمه[ؓ] دخپل سفر داستان داسي بيانوي: دا وايي چې زه په خپل خره باندي ناسته ومه اونبي ﷺ زما په غيږكې وو نو داخر داسي په تيز رفتاري سره روان وو چې دټولي قافلي څخه مخكې سو نوزماسره چې په قافلي كې كمې ښځي وي نو

ټولی حیرانی سوی اوماته یې وویل چې داهم هغه خرڼه دی چې دهغی خوا څخه ته پرراغلی وی؟ نومادوی ته وویل چې هوهم هغه خردی نودوی راته وویل چې داخو اوس ډیر تیزسوی دی، نوبی بی حلیمه[ؑ] وایې چې په سکون اوراحت سره مورډ خپل کلی ته ورسیدو اوزمورډ په کلی کی نورهم حالات خراب سوی وه تردی چې وابنه هم نه وه خودرسول الله ﷺ دراتگ څخه وروسته زمورډ پسونه دځنگل څخه ماره راتله اوبنه شیدی به یې ورکولی، اودنورو خلگو پسونه به څه گرځیده اوسیربه یې کوی اویوه قطره شیدی به یې هم نه ورکولی او خلگو به خپلو شپونکیوته ویل چې تاسی ولی پسونه هلته نه گرځوی په کم ځای کی چې دحلیمی پسونه څرپری نودوی به هم په هغه ځای کی پسونه څرول په کم ځای کی چې دبی بی حلیمی[ؑ] پسونه څریدل بیا هم بی بی حلیمه[ؑ] وایې چې زمورډ پسونه به ماره راتله اوشیدی به یې ورکولی اودهغوی پسونو به شیدی نه ورکولی.

بیان په تیزی سره دغیتدو دنبی ﷺ

حضرت بی بی حلیمه[ؑ] وایې چې مورډ په ډیرو نعمتونو دالله ﷻ کی واقع سو اودیر برکتونه مورډ ته راکول سوه اوزما سره په داسی خوشحالی سره وخت تیریدی تردی چې دوه کاله تیر سوه په داسی حالاتو کی، اونبی ﷺ په داسی تیزی سره غت سو چې بل ماشوم ورسره مقابله نه سوه کولی، اوکله چې ددوو کالوسو نوبنه په هوش اوحواس کی سو، اودتی رودلو په وخت کی به نبی ﷺ دراسته سینی څخه تی رودی اودابله به یې خپل رضاعی ورورته پرینسول، بی بی حلیمی[ؑ] به داکوشش کوی چې دابله سینه هم ورکی خونبی ﷺ به نه اخستی، دادنبی ﷺ یوغته علامه دنبوت وه چې په وړوکوالی کی چې دتی رودلو زمانه وه په دغه وخت کی به یې دبل اکرام کوی لکه څه رکم چې یې دایوه سینه رودله اوبله یې خپل رضاعی ورور ته پرینسوله، حلیمه[ؑ] فرمایې چې نبی ﷺ ددوو میاشتو سو نوهری خوا ته به گرځیدی، اوکله چې نبی ﷺ داتو میاشتو سو نوخبری یې شروع کړی چې په خبرو مبارکو باندي به یې هرڅوک پوهیدی، اوپه نهمه میاشت کی یې بالکل صفا خبری شروع کړی چې دخلگو سره به یې عامه گفتگو کوله، اودلسو میاشتو په دوران کی دغتو هلکانو سره به یې ساعت تیروی، حضرت حلیمه[ؑ] فرمایې چې په نبی ﷺ باندي به روزانه یوه رڼا دنور راکښته کیدله داسی رڼا به وه لکه چې دلمر شعاع پرچا ولگیږی اویابه دغه رڼا غوریده، همدارکم دنبی ﷺ دشیدو خوړلو وخت ختمیدی اودنبی ﷺ برکات ښکاره کیدل، کله چې دتی څخه منع سوه نوابن عباس[ؑ] وایې چې نبی ﷺ اول دا وفرمایل (الله اکبر کبیرا والحمد لله کثیرا وسبحان الله بکره واصیلا) الله ﷻ دټولو څخه لوړ دی اودهغه دپاره حمد اوثناء ده اودهغه تسبیح کول کیږی سهار اومانام. اونبی ﷺ دکوچنیوالی څخه هیش شی ته بغیر دبسم الله څخه گوتی نه وی وروړی.

اوبی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی دکله خخه چی نبی ﷺ مور کلی ته راوستلی دی دهغه ورخی را ایسی دنوسعد قبیلی داسی کورنه وو چی په هغه کی دمشکو خوشبویې نه وه. اودارکم دخلگو په زرونوکی هم نبی ﷺ محبت ډیر سوی وو، تردی چی دچاپه بدن باندی به خه ناجورې ولگیده یابه خه پرزخم ولگیدی نونبی ﷺ ته به رالی اودنبی ﷺ لاس مبارک به یې په هغه خای باندی تیرکی او هغه به روغ سو، که حیوان به هم ناجوره سو نوهغه به هم دنبی ﷺ دلاس مبارک په ذریعه بنه کیدی. حضرت حلیمه[ؑ] فرمایي چی کله نبی ﷺ ددوو کالو سو نو دوعدی مطابق مانبی ﷺ بیرته مکی ته بوتلی سره ددی چی زړه دانه غوښته چی نبی ﷺ واستوم، نودنبی ﷺ والدی ته می وویل چی مزید دیوه کال دپاره لا دی پریږدی ماته ولی چی زه بیریدم چی په ده باندی دمکی ناجوریانی ونه لگیږی، نوبی بی امنی[ؑ] ورته دیوه کال په وخت بیانبی ﷺ ورکی اودی بیرته دخان سره راوستی.

په سیرت ابن هشام کی ذکر دی چی بی بی حلیمه[ؑ] فرمایي: یوه ورخ نبی ﷺ زما دحوی سره چی دنبی ﷺ رضاعی ورور وو دواړه دپسونو خړولو دپاره وتلی وه چی په دی کی زما حوی په منده کورته رالی اووی ویل چی زماورور دوو سپینو کپرو والو دخان سره لوړکی او دخان سره یې بوتلی اوسینه یې ورخیری کړل، نوبی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی زما دپښو خخه مزکه وتښتیده اودخپل خاوند سره په تلوار هغه خای ته وړلو چی داخه وسوه، دا وایې چی مور کله وړلو نونبی ﷺ روغ جوړ ولاړوو نوبی بی حلیمی[ؑ] پوښتنه ځینی وکړه چی داخه وسوه ستاسره ای زما ځویه نونبی ﷺ ورته وفرمایي چی داسی دوه کسان راله اوزما سینه یې څیری کړه اویوشی یې پکښی لټوی خوراته معلومه نه ده چی څه یې په کی لټول، بیابی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی مور به دنبی ﷺ سره یوځای گرځیدو چی ناڅاپه یوځای څه مصیبت پرنازل نه سی او حضرت حلیمه[ؑ] وایې چی زه یووار بیرته ولاړم دنبی ﷺ والدی ته نوماته یې وویل چی ولی دی دومره ژر راوړی اوحال داوو چی دی دی زما خخه ډیرپه ضد او حرص سره بیولی وو نوبی بی حلیمی[ؑ] ورته وفرمایي چی هغه خو صحیح ده خو زه دزمانی دحوادثو خخه بیریدم هسی نه چی څه مصیبت ورته پینښ نه سی، نوبی بی حلیمه[ؑ] وایې چی ماته بی بی آمینی وویل چی رښتیا رښتیا ووايه چی څه خبره ده نوزه مجبوره سوم نوڅه چی ورسره سوی وه هغه ټول می ورته وویل چی داسی داسی کار دنبی ﷺ سره سوی دی نوزما خخه بی بی آمینی پوښتنه وکړه چی آیاته پرده باندی دشیطانانو خخه بیره کوی؟ نو ما ورته وویل چی هو! نوبی بی آمینی راته وویل چی ستا دابیره بی ځایه ده ولی چی په ده باندی دشیطانانوس نه چلیږی اونه ده ته څه ویل کیږی ولی چی کله ما دده حمل اخستی وو نوزماپه رحم کی یونور غوندی شی پیدا سوی وو اوزما خخه به یوقسم نورختی چی دهغه نور په ذریعه به ماته تربصری پوری علاقی بنکاره کیدی اوکله چی دی پیدا سو نو

ده لاس په مزکه ايښی وو او يوه گوته يې د آسمان خواته لوړه کړې وه نو ددی وجی څخه دی ته دځان سره بېرته بوځه اوښه په خوشحالی يې ورکې. په حلبی کی ابن اسحاق وايې چې د شق صدر څخه وروسته کله چې بی بی حلیمی[ؑ] نبی^ﷺ بېرته راروان کی نو دمکی په لوړه حصه[ؑ] کی بی بی حلیمی[ؑ] نبی^ﷺ ورك کی نوبی بی حلیمه[ؑ] بېرته په پریشانی سره مکی ته راله او عبد المطلب ته يې خبر ورکې، نو عبد المطلب ژر تر ژره خانه کعبی ته ورلی او هلته يې دنبی^ﷺ د پیدا کیدو دعا وکړه، نو کله چې ده دعا وکړه نو د آسمان څخه ورته اواز وسو چې ای خلگو مه پریشانه کیرې ولی چې دمحمد^ﷺ رب سته او هغه نه ضائع کیرې، نو په دی کی عبد المطلب پوښتنه وکړه چې هغه به مور ته څوک راولی، نو ده ته اواز وسو چې ورسه په تهامه کی دیمنی درختی و خواته هغه ولاړدی نو په دغه وخت کی عبد المطلب په خپل آس باندي ورلی او چې گوری یوه درخته ده شنه ده او گڼه ده اولاندي يې داماشوم ولاړ دی نو ده پوښتنه ځینی وکړه چې ته څوک يې نوبی ورته وفرمایل چې زه محمد بن عبدالله بن عبد المطلب یم نو ده ژر تر غاړه کی او ورته يې وویل چې ته زما زړگی يې اولوړ يې کی دځان سره او په آس باندي يې کښېنوی او پسونه يې حلال کړه او په مکی والاوو باندي يې وخوړل.

بیان دوفات دمور دنبی^ﷺ

بیا چې کله نبی^ﷺ ولاړی نو دخپل نیکه په سرپرستی کی اودمور په پرورش کی ډیر په تیزی سره لوی سو، کله چې دنبی^ﷺ عمر اووه کاله سو نو دنبی^ﷺ والده وفات سوه، او دنبی^ﷺ دوالدی قبيله بنی نجار وه، ابن هشام وايې چې دعبد المطلب دوالدی نوم سلمی بن عمر نجاریه وه نو ددی وجی څخه دنبی^ﷺ والده اووالد دواړه دیوی قبیلې وه. کله چې دنبی^ﷺ والده وفات سوه نو نبی^ﷺ دخپل نیکه په پرورش کی وو، او په خانه کعبه کی یوه خاص چیتایې پرته وه چې په هغه باندي به حضرت عبد المطلب یوازی کښې نستی او بل څوک به نه پرکښېنستی او بل چاته دکښېنستو اجازه هم نه وه اودده په ځای باندي به کښېنستل بی ادبی گڼل کیده اونور دقریشو مشران او عام خلگ به دده شاوخوا راټولیدل لکه شمع چې بل سی نوپتنگان ورته راټولیرې نو دوی به پر حضرت عبد المطلب هم په داسی طریقی سره راټولیدل، اونبی کریم^ﷺ به په بی پرواهی سره هم داسی سیده ورتلی او په دغه چیتایې باندي به کښېنستی نو دده اکاگانوبه دی منع کوی چې په دی ځای کی مه کښېنه نو حضرت عبد المطلب به ویل چې دی مه منع کوی ولی چې دی به ډیر لوړ شان والا شخصیت جوړیرې بیا به نبی^ﷺ د حضرت عبد المطلب پر ملا باندي دده دسترگو تورنبی^ﷺ ختی او کښته کیدی نو حضرت عبد المطلب ته به دده دغو حرکاتو ډیر خوند ورکوی او خوشحاله کیدی به دده په حرکاتو باندي، دبنی مدلج یوقیافه شناس (یعنی هغه

کسان چي دحرکاتو څخه دانسان پته لگوي، حضرت عبدالمطلب ته وويل چي دده (محمد) حفاظت کوه ولي چي دده قدمونه دابراهيم عليه السلام دقدمونو سره ليدل کيږي اودده څخه ماسوا دبل چاقدمونه دهغه سره نه ليدل کيږي. دارکم دنبی عليه السلام نور هم ډيرصفت ذکرسوي دی په کتابونو کي چي دهغه ټولو ذکرکول دلته محال دی چي دده په ذريعه الله جل جلاله ډيرو خلگو ته فائدي ورسولي مخکي دنبوت څخه په چاباندی به يې چي لاس مبارك راکښته کي نوهغه به الله جل جلاله دده دبرکت دوجي ښه کي دچابه چي زخم وو هغه به هم دده په لاس مبارك راکشولو سره ښه سو دارکم مخکي مور بيان کړه چي دکافرانو سرونه ټيټ سوه په پيدائش دنبی عليه السلام باندی اوداکثرو محلو څخه په زلزلو سره راچپه سوه اوبتان ټول مات سوه دنبی عليه السلام په پيدائش سره، اودارکم الله جل جلاله دعربو څخه خشک سالی ليري کړه په سبب دپيدائش دنبی عليه السلام باندی داسي خشک سالی راغلي وه چي هيڅ هم نه وه پاته سوی اوعرب ډير په بد حال کي وه نودنبی عليه السلام په ذريعه الله جل جلاله پردوی باندی فراخي راوسته اوخوشحالی يې په دوی باندی راوسته اودډيرو تکليفونو اومصيبتونو څخه يې دوی خلاص کړه، دارکم نبی عليه السلام په دی قريشو يعني په دی خپل قوم کي داسي زندگي تيره کړه چي ټولو خلگو ته محبوب ترين انسان دی وو اودخلگو امانتونه اوفيصلي به ده ته راتلي اودټولو په منځ کي دی امين مشهور وو اوهروخت به يې په خانه کعبه کي تشریف فرمايلي وو په کوچنيوالي کي يې دماشومانو سره بازی نه کولی اودکوچني والي څخه يې په زړه کي دالله جل جلاله بیره وه اوهروخت به په خانه کعبه کي ناست وو اودالله جل جلاله ذکر به يې کوی اوالله جل جلاله دی دهرجهالت څخه اوددښمني دلاروڅخه اودبي هوده خبرو څخه اودبي هوده مجلسوڅخه اودارکم دنورو فضولياتو څخه محفوظ ساتلی وو، کله چي نبی عليه السلام دڅوارلسو کالو يا دپنځلسو کالو سو نو دقريشو په يوجنگ کي شريك سو هغه هم دخپلو ترونو دحفاظت دپاره داچنگ دقريشو او دبنی کنانه دبنی قيس سره وو. ابن اسحاق وايي چي دنبی عليه السلام عمر مبارك (۱۸) کاله وو.

بيان دنکاح دنبی عليه السلام دخديجة الكبرى رضي الله عنها سره

روايت ذکر کړي دی ابن هشام چي وايي: کله چي دنبی عليه السلام عمر مبارك (۲۵) کاله سو نو دالله جل جلاله په مشيئت سره دنبی عليه السلام نکاح دخديجی رضي الله عنها سره وسوه، دحضرت خديجی رضي الله عنها نسب داسي دی: خديجه بنت خويلد بن اسد بن عبد العزی بن قصى بن مره بن کعب بن لؤی بن غالب، ابن اسحاق وايي چي خديجه رضي الله عنها يوه تاجره ښځه وه اوپه شرافت اومالداری کي ډيره مخکي وه اوخپل مال يې به يې خلگوته ورکوی اوتجارت به يې کوی نوددی منافعه به دی ته ورکول کيده اودټولو قريشو هم داکسب وو.

* * *

تجارت دښې ﷺ او سفر دښې ﷺ شام ته

خديجې رضي الله عنها ته چې کله دښې ﷺ په باره کې معلومات وسو چې نبی ﷺ ډير صادق او امين او خوش اخلاق او خوش گفتاره انسان دی نودی ورته خپل مال ورکې او ورسره يې يو غلام هم ورکې نونبې ﷺ دی تجارت ته تيارسو او بيا خديجې رضي الله عنها دنورو په نسبت دښې ﷺ منافع زياته کښې بنووله، نونبې ﷺ ددغه غلام سره وران سو تردي چې دشام سرحدونو ته ورسیدی نو هلته يې يوراهب وليدی نودی راهب دښې ﷺ سره چې داکم غلام وو ددی څخه پوښتنه وکړه چې دا څوک دی؟ نودی غلام ورته وويل چې دا يو سړی دی دقريشو څخه نو په دغه وخت کې نبی ﷺ په دغه ځای کې يوه درخته وه نو دهغه لاندې يې تشریف راوړی نودی راهب وويل چې ددی درختی لاندې دپيغمبر څخه ماسوا بل څوک نه کښيښی، مقصد دا چې نبی ﷺ شام ته ولاړی او هلته يې خريد او فروخت وکې نو خديجې رضي الله عنها ته په دی پيره کې دوه چنده فائده وسوه او په دی سفر کې ميسره کم چې دخديجې رضي الله عنها غلام وو او دښې ﷺ سره په سفر کې وو نوده ډير عجيبه کارونه په سفر کې وليده چې دراتگ څخه وروسته يې خديجې رضي الله عنها ته بيان وکې. او حضرت خديجې رضي الله عنها په قريشو کې مالداره او شريفه ښځه وه نو ددی وجی څخه هرچا داغونښته چې ورسره واده وکې نو ددی وجی څخه دهرچا داخيال وو چې ددی سره واده وکې، کله چې دواده پيغام دخديجې رضي الله عنها دخوا څخه نبی ﷺ ته ورسیدی نونبې ﷺ دخپلو اکاگانو سره مشوره وکړه او هغوی ته يې ټوله خبره ورپه غاړه کړه نو حمزه رضي الله عنه دښې ﷺ سره دخديجې رضي الله عنها دپلار خواته ولاړه او دهغه دپلار سره يې صلاح او مشوره وکړه او ددواړو واده وسو، دابن هشام دوينا په مطابق ددی مهر شل اوبنان وه.

او دښې ﷺ اولنی بی بی خديجه رضي الله عنها وه او دابراهيم څخه ماسوا نور ټول اولاديې دخديجې رضي الله عنها څخه وو.

دښې ﷺ اولاد

روایت ذکر کړی دی ابن اسحاق چې وايي: دښې ﷺ ټول بچيان ماسوا دابراهيم څخه دخديجې رضي الله عنها څخه وه چې په دی کې دري ځامن وه، قاسم، طيب، طاهر. او په دا اولنی ځوی سره دښې ﷺ اسم کنیه مشهوره ده چې ابوالقاسم رضي الله عنه دی او څلور لونی وی، دټولو څخه مشره رقيه وه او دهغه څخه کوچنی زينب وه او دهغه څخه کوچنی کلثوم وه او دهغه څخه کوچنی فاطمه الزهراء وه رضي الله عنها دابن اسحاق څخه نقل دی چې دښې ﷺ دري کوچنی ځامن دنبوت څخه منځکی وفات سویدی او په لونیو کې ټولو داسلام زمانه پيدا کړی وه او ټولو هجرت کړی وو، ابن هشام وايي چې دښې ﷺ ځوی ابراهيم دحضرت ماريه قبطيه څخه وو چې دادښې ﷺ مینځه وه، دمصر دبادشاه مقوقس دانبی ﷺ ته په هديه کې ورکړی وه

نوی تعمیر دخانه کعبی

روایت ذکر کړی دی ابن اسحاق: چې کله د نبی ﷺ عمر مبارک (۳۵) کاله سونوپه دغه کال باندی قريشو دخانه کعبی دنوی تعمیرپه باره کی اراده وکړه، چې دانوی جوړه کی اونوی چت پرواچوی مگر په دوی کی هیڅ څوک داسی نه وو چې دخانه کعبی دیوالونه شهید کی، اودا دیوالونه قريشو ځکه لوروله چې مخکی به دخانه کعبی دیوالونه کوچنی وه نوپه هغه کی چې کمه خزانه پرته وه هغه چاپته کړی وه اودهغه څخه ماسوا نور سامانونه هم ځینی وړک سوی وه چې بیا دویک په نامه یو غلام سره گیر سوی وه، ابن هشام وایي چې ددی غلام په وجه ددی غلام لاسونه کت سوی وه اویا دتعمیر په باره کی قريشو دکبنتی دتختی استعمالولوپه باره کی سوچ کوی اودا کبنتی دجده د ساحل څخه پیدا سوی وه چې دکم رزمی سوداگری کبنتی وه اودهغوی څخه غرقه سوی وه، اوقريشوددی کبنتی تختی دخانه کعبی په چت کی لگول غوښتل، اودوی ته یوترکان هم وړکول سوی وو چې هغه ویلی وه چې دخانه کعبی چت به زه تیاروم، نوقريش په دی کشمکش کی وه چې خانه کعبه څه رکم شهیده سی نودومره جرات په چاکی دی چې خانه کعبه شهیده کړی اوهسی نه چې الله ﷻ ناراضه نسی؟ اوپه دی دوران کی یو عجیبه غیبی مدد وسو هغه داچې په خانه کعبه کی یوه ته خانه جوړوه چې په هغه کی کم نذرونه دخلگو پراته وه هلته یوماروو چې دعادت مطابق به کله کله دباندی راوتی اودخانه کعبی پردیوالونو باندی گرزیدی نودهغه دبیری به څوک هم خانه کعبی ته نه نژدی کیدی نویوه ورځ دامار ووتی اوحسب عادت په دیوالونو باندی گړځیدی چې په دی دوران یوه مرغی راله اوداماریې لور کی اودځان سره یې یو وړی، نوقريشو چې داکار ولیدی نونور هم مطمئن سوه اودوی وویل چې داسی لگېږی چې الله ﷻ زموږ ددی کار څخه راضی دی، ولی چې زموږ دلاری څخه یې مضرشی لیری کی او موږته یې ټول اسباب هم تیارکړه اوکاریگرهم موجود وه، آخرداچې ټول ودریده اوځانونه یې دخانه کعبی دجوړولو دپاره تیارکړه، اوپه دی کی یوسړی چې ابووهب بن عمر بن عائد بن عمران بن مخدوم نوم یې وو دی ودریدی اودخانه کعبی ددیوال څخه یې یوه څښته را جلا کړه نوهغه څښته دده دلاس څخه ووتل اوبیرته په خپل ځای باندی ولگیده نوده مخ دقريشو خواته واړوی اوقريشوته یې خطاب وکی چې تاسی ددی خبری ډیرلحاظ کوی چې په دی کی صرف خپل حلاله پیسه ولگوی اوحرامه پیسه په کی مه لگوی لکه دسود پیسه سوه اودظلم پیسه سوه داپه دی کی مه لگوی، بعضی کسان داخطاب دولید بن مغیره خوا ته منسوب کوی، اوابو وهب د نبی ﷺ خپل وو یعنی د نبی ﷺ دوالدی ماما وو اونهایتی بزرگ انسان وو اوشریف انسان وو چې عرب دده په صفت کی اودده په تعریف کی ډیری قصیدی بیانوی، غرض داچې دخانه کعبی هرطرف دټولو قبیلو په سرباندی تقسیم سو څه

حصه په کی دیوی قبیلی په غار په اوڅه حصه یې د بلی قبیلی په غار په وه، سره ددی چی کار هم په قبیلو باندی تقسیم سو بیا هم چا داهمت نه سو کولی چی خانه کعبه شهیده کړی، تردی چی دوی ولیدته وویل چی هغه دا اقدام وکی نودهغه طبیعت خراب وو نودوی وویل که چیری سهارته دولید طبیعت صحیح وو نوموړ ته به معلومات وسی چی الله ﷻ زموږ ددی کار څخه راضی دی او که ولیدته په نن شپه کی څه تکلیف یاڅه آفت ورسیدی نوموړ ته به معلومه سی چی الله ﷻ زموږ په دی اقدام باندی راضی نه دی، نوپه دغه شپه ټولو الله الله کوی تردی چی سهارسو نودوی گوری چی ولید روغ جوړدی نوددوی په زړونو کی همت پیدا سو او ټولو دخانه کعبی په شهیدولو باندی شروع وکړه اودخانه کعبی دیوالونه یې شهید کړه تردی چی د ابراهیم ﷺ تر بنیادونو پوری ورسیدل نوچی هغه یې هم وکینده نوپه مکه کی یو بد حال سو نودوی وویل چی بس دی ددی څخه نور کښته مه کیندی نوکله چی دوی دیوالونه ختم اونوی دیوالونه یې ووهل نوهری یوی قبیلی ځان ځان ته جلا جلا کانی راواخسته اوهریوی ویل چی ددی خانه کعبی آخری کانی به زموږ په لاس باندی لگیری او تکمیل به یې موږ کوو، تردی چی ددی فضیلت حاصلولو دپاره دقبیلو په منځ کی خونریز جنگونه وسوه تردی چی بنی عبدالدار قبیلی والاوو دوینی څخه یوه پیاله ډکه کړه اوپه منځ کی یې کښې بنووله او ټولو په کی گوتی لندی کړی اوقسمونه یې واخسته چی موږ به خپل ځانونه قربان کو خودا فضیلت به دلاسه نه ورکوو.

نودارکم ډیروخت په دغه جنگ کی تیر سو، آخرداچی نبی ﷺ ددوی فیصله وکړه، په داسی طریقې سره چی په دغو ورځو کی په دوی کی بزرگ ترین انسان ابوامیه بن المغیره بن عبد الله بن عمر بن مخدوم وو دی وویل چی ای قریشو تاسی داسی وکی چی دخانه کعبی دغه دروازی ته گوری چی څوک اوس رادننه سو نوهغه به ستاسی ثالث وی اوستاسی فیصله به وکی نودټولو دافیصله خوبنه سوه نودقدرت کاروو چی په دغه وخت کی نبی ﷺ رالی نو قریشو چی نبی ﷺ ولیدی نو ډیر خوشحاله سو او ټولو داوویل چی دا ډیر امانت داردی او ډیر بڼه فیصله کونکی دی نو ټول دهغه فیصلی ته کښېنسته، نونبی ﷺ په دغه وخت کی یو خادر واخستی اوبیانبی ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو سره حجر اسود لوړکی اوپه هغه خادر کی یې کښېنوو اوهریوی قبیلی ته یې دهغه یوه یوه څنډه ورکړه اونبی ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو حجر اسود دخانه کعبی په دیوال کی ولگوی نودټولو دزړه ارمانونه هم پوره سو چی دافضیلت یې حاصل کی اوجنگونه ددوی په منځ کی هم ختم سو، اوکله چی حجر اسود کښې بنوول سو نودهغه څخه وروسته نور تعمیر پوره سو.

نبی ﷺ ته درسات زیری ورکول

روایت ذکر کړی دی ابن هشام: چی نبی ﷺ ته درسات ورکول کیدو څخه مخکی دنصاری او

دیهودو علماوو دایمانونه کول دخپلو کتابونوڅخه اوجادوگرانوبه په خپل جادو سره داوینا کوله چی داسی شخصیت به په مکه کی پیداکیږی او هغه ته به رسالت ورکول کیږی هرڅه چی یهود اونصاروی وه نوهغوی به داخبره دخپلو کتابونو څخه کول اوهرڅه چی جادوگران وه نوهغوی داخبره دشیطانانو په ذریعه کول چی په دغه وخت کی پرشیطانانو بانندی دآسمان تگ نه وو بندسوی اوبیاچی کله نبی ﷺ ته رسالت ورکول سو نوبیاپه آسمان کی شهاب ثاقب ایښوول سوی وو چی کله به دوی ورتله نودوی به په شهاب ثاقب سره به ویشتل کیدل، اوبیادوی ته ژر ترژره دحقیقت معلومات ورته وسو چی نبی ﷺ ته رسالت ورکول سوی دی، عبدالله بن کعب وایې چی حضرت عمر رضی الله عنه په خپل دور دخلافت کی یوه ورځ وفرمایل: زمادی په هغه رب بانندی قسم وی چی زه یوه ورځ په خانه کعبی کی ناست وم دیوبت خواته چی په مورې کی یوسړی دبت په نامه بانندی حلاله کړی وه اومورې دهغه دتقسیم په انتظار وو چی ددی تقسیم وسی نوپه دغه دوران کی ماددی بت څخه یواواز واوریدی چی دی بت وویل، یوسړی دی چی ډیره صفا وینا کوی او هغه (لااله الاالله) وایې. اودا واقعه دظهور اسلام څخه یوه میاشت مخکی سوی وه.

په بعثت دنبی ﷺ بانندی دیهودو عقیده

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق: چی عاصم بن عمر ویلی دی چی دنبی ﷺ دبعثت څخه مخکی دیهودو اودنصاراو به هروخت جنگونه وه اویهودیانو به ویل چی اوس په دی نژدی وختونوکی به یوپیغمبر رانکاره کیږی چی مورې به دهغه سره یوځای کیږو اوتاسی ته به شکست درکوو بیاچی کله دنبی ﷺ پیدائش وسو نودوی ځینی منکره سوه دحسد دوجی څخه. ابن اسحاق وایې په نقل کولو سره دسلمه بن قش څخه چی دایوصحابی دی دی وایې چی: زمورې سره نژدی یویهودی اوسیدی چی عبد الاشهل نوم یې وو اوځوان هلك وو اویو څادر به یې پرځان پیچلی وو، یوه ورځ رالی اودجهنم اودجنت تذکره یې کوله اودقیامت دحساب اوکتاب تذکره یې هم کوله نوخلگو ځینی پوښتنه وکړه چی دغه به څه علامه وی نودی یهودی وویل چی ددی علامه داده چی یوپیغمبر به راځی نودی خلگو وویل چی کله به رازی نودا راوی وایې چی زماخواته یې اشاره وکړه چی داماشوم که ژوندی وی نودی به یې ووینی. بیادغه یهودی هم ژوندی وو چی نبی ﷺ دپیغمبری اعلان وکی، نومورې په نبی ﷺ بانندی ایمان راوړی اودی یهودی ته ماوویل چی مورې خو ستا په وینا په دی پیغمبر بانندی ایمان راوړی دی نوته ولی ایمان نه راوړی نودی یهودی وویل چی صحیح ده مگر دا هغه پیغمبرنه دی، غرض داچی دبنی اسرائیلو دنبی ﷺ په پیغمبری بانندی مکمل یقین خو وو خودوی دانه غوښته چی داشرافت ددوی څخه واخستل سی اوعربوته ورکول سی نو دضد او حسد دوجی به یې ایمانونه نه راوړل.

دنبی ﷺ دنبوت ابتداء

روایت ذکر کړې دی محمد بن اسحاق دی وايي: کله چې دنبی ﷺ عمر مبارک څلویښتو کالوته ورسیدی نوالله ﷺ دتولی دنیا دپاره رحمت اودخلگودپاره زیری ورکونکی راولیږی اوالله ﷺ دتولو پیغمبرانو څخه داوعدہ اخستی وه چې کم کم یودنبی ﷺ په وخت کی ژوندی وی نوهغه به دنبی ﷺ اطاعت اونصرت کوی اودنبی ﷺ په امت کی به شمارل کیږی اوهرنبی ته داویل سوی وه چې دخپل امت څخه داوعدہ واخلی چی: که دنبی ﷺ په دور کی څوک وو ددوی دامتیانو څخه نوپه نبی ﷺ باندی به ایمان راوړی، لکه څه ر کم چی دا الله ﷺ په خپل عزیزکلام کی فرمایلی دی. (یقیناً مور اخستی دی وعده دتولو انبیاوو څخه چی کم ته مور کتاب اوحکمت ورکړی دی بیاجی ستاسی خواته یوپیغمبر راسی اودهغه سره کتاب وی نوتاسی به دهغه تصدیق کوی اوپه هغه باندی ایمان راوړی).

ابن اسحاق وايي چې دنبی ﷺ اولنی میوه دنبوت داوه چی نبی ﷺ به خوبونه لیدل او کم خوب به چی نبی ﷺ ولیدی نوهغه به په صبا ورځ کی په حقیقت باندی بدلیدلی، اودنبوت څخه مخکی نبی ﷺ خلوت یعنی یواځی والی ډیر محبوب وو ددی وجی څخه به نبی ﷺ په غار حراکی یوازی کښېښستی، ابن اسحاق په یوبل روایت کی وايي چې دنبی ﷺ یو کرامت داوو چی نبی ﷺ به دکمی درختی یاکانی په څنگ تیریدی نوهغه درختی اوکانی به خبری کولی، اونبی ﷺ ته به یې ویل ای دالله ﷺ رسوله په تا باندی دی دالله ﷺ سلام وی، نبی ﷺ به یوی خوا اوبلی خواته نظروکی خوهیڅ به نه ښکاره کیده ماسوا ددرختو او کانو څخه، نبی ﷺ ته به داسی معجزی اوکرامات مخ ته کیدل تردی چی نبی ﷺ په غار حراکی وو اوالله ﷺ ورته جبرایل ﷺ راولیږی چی درمضان المبارک ورځی وی.

ابتداء دوحی

اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ . (سورة العلق ۵۱).

ابن اسحاق وايي په نقل کولو سره دقتاده لیثی څخه چی دی نقل کوی دعبيده بن عمیر څخه دی نقل کوی دعبدالله بن زبیر څخه دی وايي چی: مور عبید بن عمیر ته وویل چی مور ته بیان وکی چی نبی ﷺ ته ابتدایي وحی څه ر کم وسوی؟ نوعبيده بن عمیر داواقعہ بیانول شروع کړه په داسی حال کی چی عبدالله بن زبیرهم مخامخ ناست وو اوداراوی وايي چی زه هم په دغه وخت کی وم: نبی ﷺ به په کال کی یوه میاشت په غار حراء کی دخلوت دپاره تشریف وړی اوکله به چی کم مسکین دنبی ﷺ خواته راتلی نونبی ﷺ به ډوډی په وخورل اوکله به چی میاشت پوره سوه نواول به خانه کعبی ته نبی ﷺ تشریف فرماسو او

اووه واره به يې طواف وکي اوبيا دهغه څخه وروسته به يې کورته تشریف وی وړی په دی وار کی دهغه مبارکه میاشت درمضان المبارک راله. او هغه عظیمه شپه هم راله په کم کی چی نبی ﷺ ته نبوت ورکول کیدی نوجبرایل ﷺ رالی اودهغه سره دورینمو په کپره کی یو کتاب وو چی په هغه کی پیچل سوی وو اوبیایې نبی ﷺ ته وفرمایل چی (اقرء) یعنی ووايه! نونبی ﷺ ورته وفرمایل چی زه قاری نه یم یعنی مطلب داچی زه نه سم ویلی په دی کی جبرایل ﷺ بیانې ﷺ دخپل سینی مبارکی سره ولگوی اوورته یې دوباره وویل چی (اقرء) نونبی ﷺ ورته وفرمایل چی زه څه ووايم نوجبریل ﷺ ورته لوړ آیتونه وویل، چی ترجمه یې داده: (ووايه په نامه دخپل رب سره هغه رب چی انسان یی دمنجمدی وینی څخه جوړ کړی دی اوستار ب لوړ شان والادی هغه ذات چی په قلم سره یې بنوونه کړیده (او) انسان ته هغه خبری نسیی چی هغه ته معلومی نه وی دهغه په باره کی).

بیانې ﷺ په رعب کی سو او وبیریدی او دحضرت خدیجی رضی اللہ عنہما خواته رالی اوپوره واقعہ یې ورته وفرمایل چی داسی کار وسو نوحضرت خدیجی رضی اللہ عنہما دځان سره نبی ﷺ دورقه بن نوفل خواته بوتلی، کله چی هغه داخبره واوریده نویوه چیغه یې ووهل (القدوس القدوس) اوبیایې وویل چی بی شکه دا هغه ملایکه ده چی موسی ﷺ ته به راتله اوبیایې دی حضرت خدیجی رضی اللہ عنہما ته وویل چی نبی ﷺ ته ووايه چی خپل قدمونه مضبوط کړی ولی چی دی پیغمبر دی.

نزول دقرآن کریم

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق چی وایي: دقرآن ابتدایې نزول په رمضان المبارک کی سوی دی، لکه څه رکم چی الله ﷻ په خپله فرمایلی دی: شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، (سورة البقره ۱۸۵) درمضان میاشت هغه میاشت ده چی په دی کی قرآن نازل سوی دی داسی قرآن کریم چی په دی کی دخلگو راهنمایې سویده اودهدايت کتاب دی اوپه دی کی بنکاره نښانی ذکر سوی دی اوقرآن کریم حق اوباطل سره جلا کوی. اوپه بل ځای کی په سورة القدرکی هم دا ذکر سوی دی چی دهغه مضمون هم دا جوړیږی، اوداسی په نورو ځایونو کی هم ایتونه ذکر دی چی دتولو څخه دامعلومیږی چی په رمضان المبارک کی دقرآن کریم دنازلیدلو ابتداء سویده.

بیا دوحی سلسله ترډیرې مودی پوری بنده وه چی په هغه سره نبی ﷺ ته ډیر غم ورسیدی اوکافرانو په نبی ﷺ پوری قسم قسم خبری اوخنداگانی وکړی اوهرقسم اعتراضونه یې

وکړه چې ددی په وجه نبی ﷺ ډیر غمگین سو نوالله ﷻ دوهم وار وحی شروع کړی چې په هغه کی اول وار سورة الضحیٰ نازله سوه.

هغه کسان کمو چی اول اسلام قبول کی

دانبکاره خبره ده چی دتولو څخه اول اسلام راوړونکی نبخه حضرت خدیجة الکبریٰ رضي الله عنها ده اویادجنس په اعتبارسره ابن اسحاق ویلی دی چی اول علی رضي الله عنه ایمان راوړی دی په داسی حال کی چی دده عمر (۱۰) کاله وو، بیا دهغه څخه وروسته زید بن حارث بن شرحبیل بن کعب بن عبدالعزی بن لوی القیس کلبی اسلام راوړی دی اوقبول کړی یې دی اودی دنبی ﷺ غلام وو، بیادده څخه وروسته ابوبکر بن ابی قحافه رضي الله عنه اسلام راوړی دی چی دابوبکر رضي الله عنه خپل نوم (عتیق) وو خو په اسم کنیه سره مشهوره سوی وو او دده دوالد صاحب نوم عثمان بن عامر بن کعب بن سعد بن ثیم بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر وو، خودابن هشام په روایت سره دابوبکر رضي الله عنه خپل اسم مبارک عبدالله وو اوعتیق نوم په روایت دابن اسحاق کی ذکرسوی دی.

بیا حضرت ابوبکر الصدیق په خپلو هم مجلسو کی داسلام متعلق خبره وغوړول چې په هغه سره ډیر کسان په اسلام کی داخل سوه چی دهغوی نومونه دادی (عثمان بن عفان رضي الله عنه، زبیر بن عوام رضي الله عنه، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه، سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه، طلحه بن عبیدالله رضي الله عنه) اوداتول صحابیان په عشره مبشره کی داخل دی کمو ته چی په دنیاکی دجنت زیری ورکول سوی دی پنخه کسان داودری مخکنی دوی ټولوبه دنبی ﷺ سره یوځای لمونځونه اداء کول اویا ددوی څخه وروسته ابو عبیده هم اسلام قبول کی اوداهم په عشره مبشره کی شامل دی، اویا دا انداز دالله ﷻ په مدد اونصرت سره روان وو اواسلام په خپل غیږ کی خلگ راتولول.

داسلام ښکاره اعلان

الله ﷻ نبی ﷺ ته فرمایلی دی: فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ، (سورة الحجر ۹۴) یعنی الله ﷻ نبی ﷺ ته خطاب وکی چی تاته کم حکم درکول کیږی ته به په هغه سره دحق اوباطل فرق کوی او دمشرکانو څخه اعراض کوه هغوی چی په تاپسی څه وایې اویا تاته مخامخ څه وایې نوته دهغوی په خبرو پسی مه گرزه اوزماد حکم مطابق کارکوه. ابن اسحاق وایې چی تردرو کالو پوری اسلام پټ وو، کله چی دا ذکر سوی ایت اودا ایت هم نازل سو: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ، نوکله چی دا ایت نازل سو په دی کی صراحة حکم وو چی داسلام ښکاره اعلان وسی. اوڅه رکم چی اسلام پټ وو نو دارکم یې مخالفت هم پټ کیدی اوچی دکله څخه ښکاره سو نوبیا ښکاره مخالفت شروع سونوتول قریش په نبی ﷺ پسی ولگیدل

اونبي ﷺ ته يې په مختلفو طريقو باندې لالچ ورکوي او کله چې دوی ته معلومه سوه چې نبي ﷺ داخپله طريقه نه پرېږدي نو بيا يې نبي ﷺ ته تکليفونه رسول، ابواسحاق وايې چې بيا ورځ په ورځ په اسلام کې ترقي کيدلې او خلگ به په اسلام کې داخلېدل، او حال داو چې قريشوبه هر ممکن کوشش کوي چې خلگ په اسلام کې داخل نه سي. ابن اسحاق وايې په نقل کولوسره دابن عباس څخه دې وايې چې يو وار دقريشو ټول سرداران يوځای سوه چې دانومونه يې دي (عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، ابوسفیان بن حرت، نصر بن حرت، اسود بن مطلب بن اسد، زمعه بن اسود، وليد بن مغیره، ابوجهل بن هشام، عبدالله بن اميه، عاص بن وائل، نبیه بن حجاج، منبه بن حجاج، اميه بن خلف) اودارکم نور سرداران هم ددوی سره وه، داټول يوه ورځ دخانه کعبی سره راټول سوه او محمد ﷺ يې راغونښتي او ټولو ورته په يووخت کې وويل: ای محمد ﷺ ته موږ راغونښتي يې دخبرو اترو دپاره، ولی چې زموږ دې قسم وي په الله ﷻ باندې موږ عرب قوم يو او موږ نه دي ليدلې داسې بنا چې هغه په داسې آفت کې واقع سوي وي لکه څه رکم چې تاموږ واقع کړي يو، زموږ په پلرونو پسې بدې وايې اوزموږ معبودانو ته ښکښل کوي اوزموږ جماعت دې ټکري ټکري کې، داسې يوه خرابې پاته نه ده چې تاپه موږ کې نه وي کړې، بس دې اوزموږ داخبره واوړه، که دپيسو دپاره داکار کوي نوموږ به تاته دومره پيسې درکو چې دټولو څخه به زيات مالداره ته يې، او که ته وايې چې موږ تاخپل مشرکو نوموږ ستامشري پرځانونو باندې منو، او که ته وايې چې مابادشاه کړي نوموږ تاته بادشاهي درکو، او که پرتاباندې څه پيريان رازي نوموږ خبر کړه چې موږ ستاعلاج وکي. نونبي ﷺ په جواب کې دوی ته وويل. داکمې خبرې چې تاسې وکړې نوپه دې کې زه ستاسې څخه هيڅ نه غواړم، نه زه ستاسې څخه سلطنت غواړم اونه زه ستاسې څخه مال اودولت غواړم، بلکې زه الله ﷻ تاسې ته پيغمبر راليرلي يم اوپه ماباندې يې خپل کتاب نازل کړې دی، اوماته يې حکم کړې دی چې ددې خلگو دپاره زيږي ورکونکې اوبيره ورکونکې جوړسم، او که تاسې داخبره قبلوي نوپه دواړو جهانونو کې به کامياب سي، او که تاسې دانه قبلوي نوزه به ترهغه وخته پوري انتظار کوم ترکم وخت پوري چې الله ﷻ زما اوستاسې په منځ کې فيصله وکي.

هجرت دحبشي

بيادې کافرانو پرمسلمانانو باندې ډير ظلمونه شروع کړه اودوی ته يې مصيبتونه ورکول. محمد بن اسحاق وايې: کله چې نبي ﷺ دامصيبتونه په مسلمانانو باندې وليدل نوخپلو صحابوو ته يې امر وکي چې دحبشي خواته هجرت وکي، ولی چې دابه تاسې ته ښه وي، او په هغه ځای کې يوبادشاه دی چې ډير منصف بادشاه دی په چا باندې ظلم اوزياتي نه کوي او درښتینوالی مزکه ده، اوتاسې په حبشي کې اوسېږي ترهغه وخته پوري چې زموږ څخه

تکلیفونه لیری سی، بیاصحابه روان سوه اودحبشی خوا ته یې هجرت وکی اودا اولنی هجرت وو په اسلام کی، په دوی کی سرفهرست عثمان رضی اللہ عنہ وو، چی په ده باندی دنی علیه السلام لور واده وه، اوپه دوی کی جعفر بن ابی طالب رضی اللہ عنہ هم وو، دوی ټول (۸۳) کسان وه ماسوا دماشومانو څخه، اوحضرت عمار بن یاسرهم غالباً په دوی کی وو، بیاقریشو په دی باندی هم صبرونه کی اوخپله یوه قافله یې په نجاشی بادشاه پسی ولیږل چی هغه هم دوکه کړی ددوی په باره کی چی په هغه کی خاص عمر بن العاص او عبدالله بن ربیع وه مگر ددوی په مقابله کی جعفر رضی اللہ عنہ داسی زبردست بیان دنجاشی مخ ته وکی چی دهغه په اوریدلو سره نجاشی وژړل اوبیایې وویل چی ستاسی خبری ټولی حق دی اوقریش یې بیرته نامراده واستول.

هجرت دمديني

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق: بیا هم په دی مکه کی نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته دمعراج واقعہ پښه سوه چی په دغه وخت کی په قریشو کی اوپه مکه کی په څه ځایونو کی اسلام غورول سوی وو، اوبیادهغه څخه وروسته نبی صلی اللہ علیہ وسلم چی دخپل صحابوو تکلیفونه وکتل نوهغوی ته یې امر وکی په هجرت کولو سره مدیني ته اوپخپله نبی صلی اللہ علیہ وسلم دځان په باره کی منتظر وو چی الله جلا ورته څه حکم ورکوی، ابن اسحاق وایې چی عائشه رضی اللہ عنہا فرمایلی دی: چی نبی صلی اللہ علیہ وسلم به دابوبکر رضی اللہ عنہ خواته سهار یاماننام ضرور راتلی نویوه ورځ دماپښین په وخت کی نبی صلی اللہ علیہ وسلم حاضر سو نوابوبکر رضی اللہ عنہ ته معلومات وسو چی نن څه ضروری خبره سته، نوعائشه رضی اللہ عنہا وایې چی: زه اوزما خور مورې دواړه په دغه ځای کی ولاړ وو نونبی صلی اللہ علیہ وسلم زما والد صاحب ته وفرمایل چی دوی لیری کی چی زه تاته څه خبره کوم، نوابوبکر رضی اللہ عنہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته وویل چی دازما خوندي دی اوددی څخه څه خطر مه کوه، نونبی صلی اللہ علیہ وسلم ابوبکر رضی اللہ عنہ ته وفرمایل چی ماته دهجرت اجازه راکول سوه، دنی صلی اللہ علیہ وسلم په دی خبره باندی ابوبکر الصديق رضی اللہ عنہ دومره خوشحاله سو چی دخوشحالی دلاسه په ژړا سو اونبی صلی اللہ علیہ وسلم ته مخاطب سو چی ددی ورځی دپاره مادوه اونبان ساتلی دی، نویه مکه کی دنی صلی اللہ علیہ وسلم دهجرت څخه هیڅ څوک خبرن سو ماسوا دابوبکر رضی اللہ عنہ دکور والاو څخه اودعلی رضی اللہ عنہ څخه، اوعلی رضی اللہ عنہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دامانتونو داداء کولو دپاره په مکه کی پریښی وو، بیانبی صلی اللہ علیہ وسلم دخپل کور دساتنی کړکی څخه ووتی دابوبکر الصديق رضی اللہ عنہ سره اوپه غارِ ثور کی تم سو اوابوبکر رضی اللہ عنہ خپل ځوی عبد الله ته وویل چی ته اوره چی خلگ زموږ په باره کی څه وایې، اوخپل غلام ته یې وفرمایل چی ته دشپی پسونه خروه اوزموږ خواته یې راوله چی موږ یې شیدی وچښو، او حضرت اسماء چی دابوبکر رضی اللہ عنہ لور وه دی به ډوډی تیاروله اوبیابه یې دوی ته راوړله هم دارکم دری ورځی نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوابوبکر الصديق رضی اللہ عنہ په دی غارکی تیری کړی، اوپه مکه کی

قريشو ډير تب او تلاش وكي د نبي ﷺ خوييدا نسوه ورته اوييبي سر عام اعلان وكي چي خوك مور ته دمحمد په باره كي خبر راكړي نومور به ورته سل اوبنان په انعام كي وركوو. خوبياهم دوي ته نبي ﷺ ورنه كول سو اوپه دريمه ورځ نبي ﷺ دابوبكر الصديق سره روان سو په خوا دمديني باندي.

د نبي ﷺ مدينه منوري راتلل

روايت ذكر كړي دي ابن اسحاق چي رسول الله ﷺ په قباء كي ترخلورو ورځو پوري پاته سوه دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنج شنبه، (گل، شروع، نهی، اوزيارت) داخلور ورځي نبي ﷺ په قباء كي تيري كړي اوپه دي ځاي كي يې جماعت تعمير كي بياددي ځاي څخه روان سوه بنی سالم بن عوف ته او هلته يې په وادي رانوان كي يوجماعت جوړ كي او هلته نبي ﷺ اولني جمعه وويل. اويي نبي ﷺ مديني ته روان سو اوپه لاره كي نبي ﷺ د ډيرو قبيلو سره وليده اود ډيرو سردارانو سره يې خبري اتری وكړي، تردی چي دنبي ﷺ اوبنه مديني منوري ته ورسیده اونی نبي ﷺ اوبنه په خپلي مرضی باندي پريښووله چي په كم ځاي كي كښيني نوپه هغه ځاي كي به دنبي ﷺ كور اوجماعت وي نودنبي ﷺ اوبنه ددوو يتيمانو په مزكه باندي كښېنسته چي دهغو دواړونومونه سهل اوسهيل وو، اودوي دواړه دمعاذ بن عفرأ زير تربيت وه چي دهغه سره به په كور كي پاته كیده، نونبي ﷺ داوبني څخه كښته سو نو اوبنه بيا ولاړه سوه اوروانه سوه اويي بيرته راله اوپه هغه ځاي كي كښېنسته اوپه دي ځاي كي دابو ايوب الانصاري كور نژدی وو نوهغه ډيري خوشحالي څخه په ځان نه پوهيدی په دي اندازی ډير خوشحاله وو او ډير خلگ په دغه ځاي كي ولاړ وه اودتولو داطمع وه چي دده په مزكه باندي كښېني نوابو ايوب الانصاري داوبني سامان په خپل كور كي كښېنوي اونی نبي ﷺ دهغه په كور كي ارام وكي.

غزا د بدر

ابن هشام په خپل سيرت كي ذكر كړيدي چي دحضرت ابن اسحاق څخه نقل دي چي: نبي ﷺ ته اطلاع وسوه چي دابوسفیان غټه قافله دتجارت دشام څخه راروانه ده چي په هغه كي ديرش څلويښت كسانو ډيرمال دځان سره راروان كړي دي نونبي ﷺ صحابووته دجنگ دتياري اطلاع وفرمايله نودي خلگو فوراً خپل قاصد مكی ته وليږي اواطلاع يې دجنگ ورسوله اودقريش سرداران يې خبركړه نودقريشو غټ لښكر داسلحو سره رالی، اودي خوا ته نبي ﷺ خپله قافله برابره كړه اودځان سره يې روانه كړه اونی نبي ﷺ ته دقريشو دلښكر دروانگي معلومات وسو، نوداركم دقريشو دوي ډلي سوي يوه دجنگ اويوه دمال، نوپه دي وخت كي الله ﷻ دوي ته خطاب وكي په دي قول سره: وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ

فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ (۱۲۳) إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ، الله ﷻ داتول صورت حال دبدر متعلق بيان كړې دې چې په دې كې اصل مقصد داوو چې الله ﷻ دمومنانو په لاس باندې دكافرانو يوې ډلې ته شكست وركوي، اوالله ﷻ دمومنانو سره داوعده كړې وه چې دوي ته به فتحه وركوي دكافرانو په يوې ډلې باندې اوداهغه غزاوه چې الله ﷻ په كې ملائكي دمومنانو دممدد دپاره راليرلي وي اوپه دې غزاكي دقريشو اكثره سرداران مړه سوه اودايوه عظيمه كاميابي وه دمومنانو دپاره، په دې غزاكي دمسلمانانو تعداد (۳۱۰) كسان وو ياخه لوړ وو، اوكافران د(۹۰۰) څخه زيات وه، په دې كې دقريشو دمشرانو څخه دعتبه بن ربيعه ځوي وليدبن عتبه اودده ورور شيبه بن عتبه راووتې اودريم عتبه په خپله راووتې نودوي اواز وكې چې آيا زموږ دمقابلي دپاره څوك سته نودومومنانو څخه عوف ﷺ اومعوذ ﷺ اويو دريم سړي چې شايد عبدالله بن رواحه وو دوي راووتل نودي سردارانو دقريشو ځيني پوښتنه وكړه چې تاسي څوك ياست نودوي وويل چې موږ انصار يو نوعتبه په كې وويل چې اي محمد ﷺ موږ ته دخپل قوم څخه كسان راوباسه نونبي ﷺ شير خدا علي ﷺ ته اوسيد الشهداء حمزه ﷺ او عبيده ﷺ ته امروكې نودوي درې واړه لكه زمريان ميدان ته يې راودانگل نوعتبه ځيني پوښتنه وكړه چې تاسي څوك ياست نودوي ورته وويل چې موږ مهاجرين يو نوعتبه وويل چې اوس برابري وسوه نوعلي ﷺ خوپه اول وار باندې دوليد څخه سرپري كې اوپه خاورو كې يې غرور اوتكبر ور وغورځوي اودي نور دوو صحابوو ته په مخه عتبه اوشيبه دواړه ورغله نوحمزه ﷺ هم دعتبه څخه سرپري كې اوعبيده ﷺ دشيبه دلاسه څخه زخمې سو اودي هم زخمې سو نودكافرانو ټول لښكر ددرد څخه ډك وو په دې كې دواړې ډلې ديوبل سره په جنگ ومبستي نوپه دې دوران كې نبي ﷺ دعاكوله چې لوړ يې وكتل نوجبرائيل ﷺ دخپل لښكرسره راروان وو نونبي ﷺ ډير زيات خوشحاله سو، اوپه دې جنگ كې ابوجهل دوو ماشومانو چې معاذ اومعوذ وو ددوي په لاس باندې الله ﷻ جهنم ته واصل كې اودده څخه ماسوا دكافرانو نور هم غټ سرداران مړه سوه اودكافرانو مړي هري خوا ته په ډيري ډيري باندې پراته وه. اوبيا دالله ﷻ په فضل اوكرم سره داسلام جنډه نوره هم لوړه سوه تر دې چې مکه هم فتحه سوه، اودهغه څخه وروسته دحجة الوداع واقعه رامنځ ته سوه.

بيان دحجة الوداع

دحج تياري: روايت ذكر كړې دې ابن اسحاق چې كله دذيقعه مياشت راله نونبي ﷺ دحج تياري وكړه اوخلگو ته يې هم دتياري امر وركې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايې چې نبي ﷺ دذيقعه په پنځه ويشتم باندې حج ته په سفر باندې روان سو، او په مدينه كې يې ابو

دجانه ساعدی او په بل قول سره سباع بن عرفطه غفاری حاکم مقرر کی.

(حضرت عائشه رضي الله عنها مناسک حج)

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمایې چې مور کله دسرف مقام ته ورسیدو نونبی عليه السلام وفرمایل چې دچاسره قربانی نه وی نوهغه دی د عمری په نیت سره احرام وتړی او په دی خای کی عائشه رضي الله عنها فرمایې چې ماته ناجورې دبنحو راله نونبی عليه السلام زماخواته رالی اوماژرله نونبی عليه السلام ماته وفرمایل چې ای عائشه ته ولی ژاړی؟ ولی په تا باندی ناجورې راله؟ نو عائشه رضي الله عنها فرمایې چې ماوویل نبی عليه السلام ته چې، هو، نوعائشه رضي الله عنها فرمایې چې مایه دغو ورخوکی وویل: کاشکی چې زه دنبی عليه السلام سره په دی سفرکی نه وای راغلی، نو نبی عليه السلام وفرمایل چې داسی مه وایاست، خه چې حاجی کوی هغه ته هم کوه مگرته دبیت الله طواف مه کوه، کله چې مور خانه کعبی ته رالو نوعمرو والا عمری وکړی اواحرامونه بی خلاص کړه اودنبی عليه السلام بیبیانو هم احرامونه خلاص کړه.

بیاجی کله دقربانی ورغ راله نوعائشه رضي الله عنها فرمایې چې زماکورته ډیره غوښه راله نوما پوښتنه وکړه نوماته خبر راکول سو چې نبی عليه السلام دخپلو بیبیانو خخه هم قربانی کړی وه بیاجی کله دحج شپه وه نونبی عليه السلام په ماپسی زما ورور عبدالله راولیبری اوزه مقام نعیم سره وم د عمری دپاره بی په ماپسی رالیړلی وو، داعمره په خای دهغه عمری کی وه کمه چې زما خخه پاته سوی وه، حضرت حفصه رضي الله عنها بنت عمر رضي الله عنه بن الخطاب فرمایې چې نبی عليه السلام په خپلو ټولو بیبیانو باندی عمره وکړه او په ټولو باندی بی احرامونه خلاص کړه، نوما نبی عليه السلام ته وویل چې تاسی ته خه مانع دی چې تاسی دا حرام نه کښته کوی نونبی عليه السلام وفرمایل چې مادخان سره دقربانی حیوان راوړی دی هغه چې کله حلال کم نوبیابه احرام خلاص کم.

دادنبی عليه السلام اولنی اواخرنی حج وو نوخکه ورته حجة الوداع ویل کیږی اوددی خخه یوخوا ورخی وروسته نبی عليه السلام ددی دنیا خخه په رحلت سو، دهغه خخه وروسته دخلافت په باره کی دمهاجرینو اودانصارو اختلاف واقع سو مهاجرینو به ویل چې خلاف زموږ حق دی او انصارو به ویل چې زموږ حق دی ولی چې مور دنبی عليه السلام میلستیا کړیده اومور انصار یو دنبی عليه السلام بالآخر ابوبکر الصديق رضي الله عنه اول خلیفه مقرر سو اودهغه خخه وروسته عمر رضي الله عنه خلیفه مقرر سو اودهغه خخه وروسته عثمان رضي الله عنه مقرر سو چې دده رضي الله عنه په دور کی فتنې را ښکاره سوی اودی شهید سو، اوبیا دده خخه وروسته علی رضي الله عنه خلیفه سوچی ددوی په دور کی خوارج راووته اوقتل اوقتال ډیر سو اوبلی خواته معاویه رضي الله عنه پر خلاف ودریدی چې

ته يې ښځه وه چې الله پيدا کړې وه دده دپوښتنې څخه، نوآدم ﷺ ورڅخه پوښتنه وکړه چې ته څوک يې هغه وويل چې زه ښځه يم نوآدم ﷺ ورته وويله چې ته څنگه پيدا سوي يې؟ نودی ورته وويله ددی دپاره چې ته ماته راحت پيدا کي نوپوښتنه وکړه ملائکو دآدم ﷺ څخه ددی وجی چې دده دعلم اندازه ولگيږي ددی نوم چشی دی؟ نوآدم ﷺ وفرمايل حواء بيایي پوښتنه وکړه چې دی ته حواء ولی ويل کيږي؟ نوآدم ﷺ وويله ځکه چې دا دژوندی شی څخه پيدا سویده، او ذکر کړی دی محمد ابن اسحاق دابن عباس څخه چې دا پيدا سویده دچپه پوښتنې دآدم ﷺ څخه اودا نرم او پوست ځای دغوښی دی او مصداق ددی په دی قول دالله ﷻ کی ذکر دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، (النساء ۱).

اوپردی باندی به بحث کوو وروسته انشاء الله تعالی، اوپه صحیحینوکی یوبل زائد حدیث ذکر دی دمیسره الاشجعی څخه دی نقل کوی دابی حازم څخه هغه دابی هریره رﷺ څخه چې درسول الله ﷺ څخه نقل کوی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی (نصیحت کوی خپلو ښځو ته دخیر ولی چې دا پيدا سویده دچپه پوښتنې څخه اوډیر کوږ ځای په پوښتنې کی لوږ ځای دی، که ته چیری وغواړی چې سیده کړی دا پښتنې نوماته به یې کړی اوکه هم داسی یې پریردی نوکړه به پاته سی نو پس وصیت کوی خپلو ښځو ته په خیر سره دا لفظ دبخاری (۱) دی.

اواختلاف کړی دی مفسرینو په دی آیت کی (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) چاویلی دی چې دادرخته دانگورو وه اوابن عباس اوسعید بن جبیر اوالشعبي اوجعه بن هبیره او محمد بن قیس او السدی په روایت دابن عباس کی اوابن مسعود اویوه ډله دصحابه وو ویلی دی: چې گمان کوی یهودیان چې دا دغنمو وه او وهب وایی چې: میوه ددی ډیره خوندوره وه اونر مه وه ترکوچو.

اوویلی دی امام الثوری په نقل کولو سره دابی حصین څخه چې هغه نقل کوی دابی مالک څخه (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) چې دادرخته دخرما وه او ابن جریج دمجاهد څخه نقل کوی چې دادرخته دانخیر وه اوپه دی سره قول کړی دی قتاده اوجریج، او ابو العالیه وایی چې دا داسی بوتی دی چې چا ددی څخه خوراک وکی نوهغه به قضایی حاجت کوی اوپه جنت کی قضایی حاجت کول نسته. اودا ډیر نازک اختلاف دی، اوالله ﷻ هم دا درخته نه ده ذکر کړی چې دا دخشی درخته ده اوکه چیری په ذکر ددی درخته کی زمورې مصلحت وای نوالله ﷻ به

(۱). دا حدیث متفق علیه دی ددی تخریج کړیدی امام بخاری په کتاب النکاح، باب الوصیة بالنساء کی، ۱۸۲۹ او مسلم په کتاب الرضاع، باب الوصیة بالنساء کی، ۵۸۱۰، په روایت دابی هریره رﷺ .

هغه د عثمان رضي الله عنه بدله غوښتله او علي رضي الله عنه فرمايل چې وخت دفتنو دی او دا کار په دی وخت کی ښه نه وو، اوبيا دهغه څخه وروسته ډلی جوړی سوی، لکه دولة الايوبية سو او دولة العباسيه سو او دوی به بيا په خپله کی جنگيدل دبادشاهی دپاره اوبيا په منح منح کی پر مسلمانانو باندي ډير تکاليف راله او ډير ظلمونه په مسلمانانو باندي وسوه.

السبت، ۰۶ ذو الحجة، ۱۴۲۸

پاڼه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کمپوزنگ:

الحافظ نور احمد الحقاني (سلمه الصمد)

العلم کمپيوټرز ، کوئټه

03218016371 :

ناشر:

مکتبه رحمانيه ، کاسی روډ ، کوئټه

03337806049 :

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**